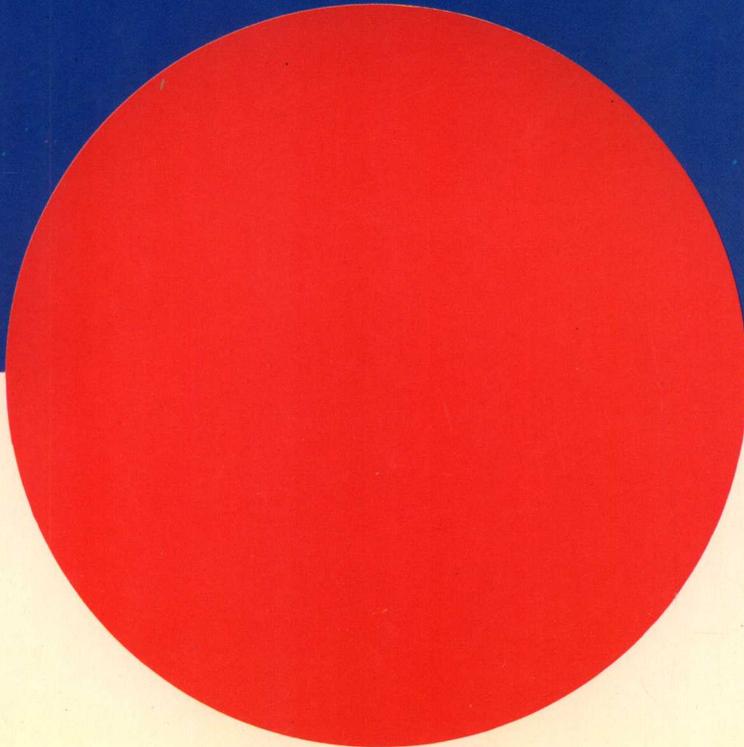

ประวัติศาสตร์ ญี่ปุ่นสมัยใหม่

ริชาร์ด สตอร์รี
ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข
พรรณณี สรุงบุญมี

เขียน
แปล

 เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่

พิมพ์ครั้งที่ ๕

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์เป็นของโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พิมพ์ที่ เจริญวิทย์การพิมพ์ ๔๘/๕๔ ตลาดบ้านพานถม บางลำพู กรุงเทพฯ ฯ
นายสุรวิทย์ ไชยพงสาวดี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๐ โทร. ๒๘๒๑๕๕๔

ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่

ริชาร์ด สตอร์รี่

แต่ง

พรณี สรุงบุญมี

ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข

แปล

โครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

กรุงเทพมหานคร ๒๕๒๐

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย**

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายโกศล	ศรีสังข์	กรรมการ
นายเฉลิม	ทองศรีพงศ์	กรรมการ
นายชัช	กิจกรรม	กรรมการ
นายทักษ์	เฉลิมเตียรณ	กรรมการ
นายธวัชชัย	ยงกิตติกุล	กรรมการ
นางเพ็ชรี	สุมิตร	กรรมการ
นางสาววันเพ็ญ	บงกชสถิตย์	กรรมการ
นางสาวสดชื่น	ชัยประสาธน์	กรรมการ
นางสาวสวาท	เสนาณรงค์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหรัญญิก
นายสมบัติ	จันทร์วงศ์	กรรมการและเลขานุการ

คำแถลงของโครงการตำรา

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคลในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำรา ฯ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของโครงการตำรา ฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพของหนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่ดีพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้น ย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้โครงการตำรา ฯ ก็มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงาน งานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของโครงการตำรา ฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนาตลอดจนเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของโครงการตำรา ฯ คือส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล-เรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวมงานแต่ง และงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำรา ฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งบัดนี้สามารถแยกตัวออกมาบริหารและดำเนินการโดยอิสระจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยความ

ร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ-และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภทและมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง ๘ สาขา ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ๒) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ๓) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ๔) สาขาวิชารัฐศาสตร์ ๕) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๖) สาขาวิชาปรัชญา ๗) สาขาวิชาจิตวิทยา ๘) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงานและยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ต่อ ซึ่งมีเนื้อหาคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำรา ฯ ยังคงมีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามีใช้กิจการแสวงหาผลกำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำรา ฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกท่านได้เข้ามีส่วนร่วมในโครงการตำรา ฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาช่วยบริหารงานร่วมกับเรา.

ประธานกรรมการ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	๑๑
บทที่ ๑	
คริสต์ศตวรรษแรก ๆ	๒๐
(1)	
(2)	
(3)	
บทที่ ๒	
การติดต่อครั้งแรกกับโลกตะวันตก	๔๐
(1)	
(2)	
(3)	
(4)	
บทที่ ๓	
การถูกรุกรานจากประเทศตะวันตก	๖๔
(1)	
(2)	
(3)	
บทที่ ๔	
การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย	๘๗
(1)	
(2)	
(3)	
บทที่ ๕	
การร่วมมือกันสร้างความมั่นคง	๑๑๓
(1)	
(2)	
(3)	

บทที่ ๖

สมัยแห่งความรุ่งเรือง

๑๒๖

(1)

(2)

(3)

บทที่ ๗

เหตุการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๐ ถึง ๑๙๒๙

๑๔๘

(1)

(2)

(3)

(4)

บทที่ ๘

เหตุการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๑ ถึง ๑๙๔๑

๑๗๒

(1)

(2)

(3)

(4)

บทที่ ๙

สงครามภาคพื้นแปซิฟิก

๒๐๓

(1)

(2)

(3)

บทที่ ๑๐

การยึดครอง

๒๒๗

(1)

(2)

(3)

บทที่ ๑๑

ญี่ปุ่นใหม่

๒๔๗

(1)

(2)

(3)

นักประวัติศาสตร์ชาวยุโรปไม่เคยคิดว่าตนจะสามารถเขียนประวัติศาสตร์ของประเทศตะวันออกได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ซึ่งมีความยากลำบากเป็นพิเศษ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและการเมืองในญี่ปุ่นระหว่างร้อยปีที่ผ่านมานี้ จะมีลักษณะที่รุนแรงและเกิดขึ้นทั่วทุกหนทุกแห่งก็ตาม แต่การปฏิวัติที่รุนแรงก็ยังไม่เคยปรากฏขึ้นเลย ญี่ปุ่นจึงสามารถสืบทอดขนบประเพณีโบราณไว้ได้ ทำนองเดียวกันกับประเทศอังกฤษ ญี่ปุ่นคงรักษาขนบประเพณีไว้ทั้งเก่าและใหม่ แต่ยังมีการผสมผสานระหว่างแบบตะวันออกและตะวันตกด้วย จนยากที่จะชี้ให้เห็นลงไปได้ว่า ชีวิตความเป็นอยู่และความคิดของคนญี่ปุ่นเป็นแบบตะวันออกหรือแบบตะวันตก ผู้ที่ได้เดินทางไปประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านทางเอเชียจะรู้สึกทันทีว่าญี่ปุ่นมีสิ่งแวดล้อมที่ต่างจากตะวันตก แต่เมื่ออยู่ในญี่ปุ่นนานขึ้น ก็ยังเห็นว่าความคิดและความรู้ทางด้านเทคนิคต่าง ๆ ของชาวตะวันตกที่ญี่ปุ่นยอมรับและนำมาใช้ในปัจจุบันนี้ บางทีได้แปรสภาพไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะในช่วง ๒๕ ปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และก่อนหน้านั้นมากกว่าในสมัยปัจจุบัน กล่าวได้ว่า เยาวชนญี่ปุ่นในสมัยสงครามแปซิฟิก หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อยคล้ายคลึงกันกับเยาวชนร่วมสมัยในยุโรปและอเมริกาเป็นอันมาก ฉะนั้น ยิ่งนานไปประเทศญี่ปุ่นและประเทศตะวันตกจะยังมีลักษณะคล้ายคลึงกันมากกว่าที่จะแตกต่างกัน

สิ่งที่ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะเขียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่อันเป็นงานที่ทำทลายอยู่มากก็คือ การตอบสนองที่ชาวญี่ปุ่นกระทำต่อการรุกรานของโลกตะวันตก การตอบสนองนี้มิใช่ความรักและความเกลียดชังผสมผสานกันอยู่อย่างชัดเจน ทำนองเดียวกันกับการตอบสนองของอินเดีย และจีน แต่ญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกในเอเชียที่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นประเทศอุตสาหกรรม และสามารถนำอาวุธของชาติตะวันตกมาประหัตประหารชาติตะวันตกเอง โลกตะวันตกจึงได้ล้มรุกรานแบบทันสมัยจากโลกตะวันออกเป็นครั้งแรกโดยญี่ปุ่น และได้ตอบสนองญี่ปุ่นด้วยความรู้สึกทำนองเดียวกันกับที่ญี่ปุ่นได้เคยประสบมาก่อน การแสดงอำนาจตอบโต้กันระหว่างญี่ปุ่นและชาติตะวันตกส่วนใหญ่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ จนยากจะลืมได้ และสภาพการณ์เองได้กำหนดภาพประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

สาระสำคัญในหนังสือเล่มนี้ก็คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยศตวรรษดังกล่าว สามบทแรกกล่าวถึงประวัติศาสตร์อันเลื่อนรางของญี่ปุ่นในศตวรรษก่อน ๆ

อย่างไรก็ดี จะเริ่มต้นด้วยการเล่าเรื่องครอบครัวญี่ปุ่นครอบครัวหนึ่งในสมัยปัจจุบัน ทำนองนวนิยาย

ค่ำวันหนึ่งในฤดูหนาวที่กรุงโตเกียว ณ ชานเมืองด้านตะวันตกแห่งหนึ่ง ภายหลังจากอาหารค่ำภายในบ้านหลังหนึ่งซึ่งมีอยู่ที่ห้องด้วยกัน ครอบครัวนี้พากันนั่งล้อมรอบเตาผิงที่เรียกกันว่า โศทตสึ เตาผิงนี้ตั้งอยู่ในหลุมสี่เหลี่ยมคี่น ๆ เจาะไว้กลางพื้นห้อง เหนือหลุมมีโต๊ะเตี้ย ๆ ตั้งอยู่ บนโต๊ะมีผ้าคลุมขนาดใหญ่เป็นสองเท่าของโต๊ะวางไว้ ล้อมรอบโต๊ะมีบุคคลต่างวัยสี่คน นั่งอยู่บนเบาะเหนือพื้น ทั้งสี่สวมถุงเท้าและต่างนั่งห้อยเท้าลงในหลุมนั้นโดยมีผ้าคลุมปิดเข้าของตนไว้ บุคคลทั้งสี่นี้ได้แก่ แม่เฒ่าซาอิโตะ บุตรชาย บุตรสะใภ้และหลานชายคนโตของเธอซึ่งเป็นชายหนุ่มวัย ๒๑ ชายหนุ่มผู้นี้มีชื่อว่า ซาอิโตะ มาโมรุ เขากำลังอธิบายให้ผู้ที่มียัยสูงกว่าตนฟังถึงเรื่องจุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งตนคิดว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ เพราะเป็นสมาชิกผู้เข้มแข็งที่สุดคนหนึ่งของสมาคมสหยาจกเงินของมหาวิทยาลัยที่ตนศึกษาอยู่ในกรุงโตเกียว

แม่เฒ่าซาอิโตะมีความเข้าใจเรื่องทีหลานชายอธิบายแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะเขาใช้ศัพท์ของปัญญาชนฝ่ายซ้าย และมีคำภาษาอังกฤษและเยอรมันแทรกอยู่ด้วย แม่เฒ่ามีความรู้สึกว่คำพูดของหลานชายผู้นี้เป็นคำพูดที่เป็นภัยและเลวร้าย แม่เฒ่าจะรู้สึกหงุดหงิดใจและไม่เห็นด้วยมากขึ้น ส่วนซาอิโตะ เทราโอะ ผู้บิดากลับมีความเห็นอกเห็นใจลูกชาย แต่เนื่องจากไม่ยอมเห็นแม่เฒ่าเช่นเคื่องใจ จึงจำต้องเข้าข้างแม่เฒ่าและบอกให้ลูกชายเลิกพูด ต่อจากนั้นก็ตกเป็นหน้าที่ของซาอิโตะ ชิซุเอะ ผู้มารดาที่จะต้องไกล่เกลี่ย เธอจะลุกขึ้นไปหยิบขนมถั่วมาและแนะนำให้เปิดโทรทัศน์ดูกัน เหตุการณ์นี้นับเป็นวิกฤติการณ์ของค่ำวันนั้น มาโมรุ ชายหนุ่มจะบันดลโทสะและตวาดมารดาจนทำให้พี่สาวและน้องชายที่นั่งอยู่นอกวงเงยหน้าขึ้น จากนั้นตยสารภาพยนตร์และการบ้าน ต่างบ่นพึมพำต่อเสียงอีกทีกัน สีหน้าของทุกคนแสดงความโกรธชงทันที ย่ากล่าวว่าเธอจะเข้านอน ฝ่ายสะใภ้ก็ส่งเสียงห้ามด้วยความเกรงใจเพื่อนบ้าน เหตุการณ์ก็จบลงเช่นเดียวกันกับค่ำวันอื่น ๆ ด้วยการที่ มาโมรุ จะขอโทษขอโพยในการเสีย

มารยาท แต่ยังคงยึดมั่นในความคิดเห็นของตนอยู่ แล้วทุกคนก็กลับคืนคึกคักจนกระทั่งมีเหตุการณ์ใหม่เกิดขึ้นอีก ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวตัวอย่างของชนชั้นกลางที่อยู่ในเมือง

ครอบครัวนี้นับว่าเป็นครอบครัวที่โชคดียิ่งเดียว นายซาอิตะ มีตำแหน่งเป็นเพียงผู้จัดการชั้นผู้น้อยในบริษัทใหญ่แห่งหนึ่ง ได้รับโบนัสปีละสองครั้ง จึงทำให้มีเงินพอเพียงที่จะให้การศึกษาแก่บุตรได้แต่ทุกสิ่งทุกอย่างมิได้เป็นไปเหมือนเมื่อก่อนสงคราม ในสมัยนั้นครอบครัวนี้สามารถจ้างหญิงชาวชนบทมาเป็นคนรับใช้ ได้โดยได้เงินค่าจ้างเพียงประมาณ ๗๕ บาทต่อเดือน ได้หยุดงานเดือนละสองครั้งกับหยุดปีใหม่ได้อีกปีละสามวัน ในสมัยนั้นอาหารนับว่าถูกสำหรับผู้ที่มิเงินเดือนประจำ รถโดยสารก็ไม่แน่นเช่นสมัยนี้

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงและในระยะเวลาสองปีแรกภายหลังการยอมจำนน ชีวิตความเป็นอยู่เลวลงไปมาก หลังจากบ้านที่โตเกียว พร้อมด้วยอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้านถูกถูกระเบิดที่ลอบฝังไว้ระเบิดเผาไหม้จนกลายเป็นกองเถ้าถ่านแล้ว ครอบครัวซาอิตะก็ได้ย้ายไปอาศัยอยู่ในหลุมหลบภัยหลายสัปดาห์ ด้วยความเมตตาของบรรดาญาติ ครอบครัวซาอิตะจึงสามารถหาเช่าที่คินแถวชานเมืองได้ และสร้างบ้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบันขึ้นด้วยเงินที่กู้ยืมมา เมื่อตอนแรกสร้างบ้านหลังนี้มีเพียงห้องเดียวเท่านั้น ต่อมาจึงได้ต่อเติมออกไป ทั้งนี้เพราะประสบโชคร้ายจากการติดต่อกับชายในตลาดมืดเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๙ นายซาอิตะนั้นเป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษอยู่บ้าง จึงได้งานทำที่มั่นคงอยู่กับองค์การแห่งหนึ่งซึ่งเป็นองค์การที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับกองพลธิการของอเมริกัน (American Quartermaster Corps) ในช่วงปีแรก ๆ สมัยที่ญี่ปุ่นถูกยึดครอง เมื่อเกิดสงครามเกาหลีขึ้น องค์การที่จ้างนายซาอิตะไว้ก็ได้รับผลกำไรมากมาย ทำให้นายซาอิตะได้รับส่วนแบ่งด้วย และเมื่อสงครามเกาหลีสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ องค์การนี้กลายเป็นบริษัทใหญ่โตแห่งหนึ่ง แม้บริษัทจะเป็นหนี้ธนาคารอยู่บ้างก็มิได้มีความวิตกกังวลในเรื่องนี้จนเกินไปนัก เพราะก่อนสงครามประธานกรรมการบริษัทแห่งนี้เคยอยู่วิทยาลัยเดียวกันกับผู้จัดการใหญ่ของธนาคารแห่งหนึ่งในจำนวนธนาคารเหล่านี้ และยังเกี่ยวข้องกับผู้จัดการธนาคารอื่น ๆ อีก ๒ คนโดยทางสมรสอีกด้วย

นายซาอิตะ คงจะเป็นคนแรกที่ยอมรับว่า ความทุกข์ของครอบครัวเป็นความทุกข์ทางใจมากกว่าทางวัตถุ ถ้าหากจะให้นายซาอิตะอธิบายก็คงจะเป็นในรูปแบบนี้

ระยะก่อนสงครามและระหว่างสงคราม คนเรายังมีชีวิตอยู่เพื่อความหวังและตายเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ นายซาโอโตะ ไม่เคยนึกชอบกองพันญี่ปุ่นแบบเก่าเลย เพราะกลัวและไม่ชอบครูผู้ฝึกสอนวิชาทหาร ในสมัยที่เขาอยู่ในโรงเรียน และความทรงจำของเขาเกี่ยวกับนายทหารประจำการก็ไม่ค่อยจะเป็นไปในด้านดีเลย เขาเคยประจำการในกองทัพที่แมนจูเรียและจีนเหนือเมื่อเป็นทหาร เขาไม่เคยมียศสูงกว่าชั้นพลทหาร และยังรำลึกได้ด้วยความขมขื่นใจว่าผู้บังคับกองหมู่และพรรคพวกเป็นคนพาล ยกเว้นแต่ผู้บังคับกองพันเป็นบุคคลที่น่านิยมชมชื่น เครื่องขีมิและรักความยุติธรรม เป็นนายทหารที่ดีเลิศและน่าประทับใจ ผู้บังคับบัญชากรมทหารซึ่งเป็นตัวแทนขององค์จักรพรรดิและอุทิศตนรับใช้พระองค์ก็เปรียบประดุจเทพเจ้า ผู้แบ่งภาคความศักดิ์สิทธิ์มาจากพระองค์ แต่นายซาโอโตะก็ยังนึกถึงภาพผู้บังคับบัญชาของความมั่วมนต์ลบลบตรวจแถวทหารรอบกำแพงเมืองจีนว่าเป็นผู้ที่ใจแคบเหมือนพวกนายทหารญี่ปุ่นทั้งหลายที่นำประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ อันนำความหายนะมาสู่ประเทศ เหตุใดจึงต้องทำศึกสองด้านในขณะเดียวกัน ? น่าที่จะต้องมุ่งทำสงครามกับอังกฤษเสียก่อน เพราะเป็นที่ตระหนักกันดีว่าอเมริกันเข้มแข็งเพียงใด กองทัพที่สามสมัยเช่นเดียวกันกับกองตำรวจโบราณที่ผู้คนจำต้องเคารพยำเกรง สำหรับผู้มีปัญญาในนั้น ภายใต้อการเคารพยำเกรงนี้ มีการดูถูกเหยียดหยามแฝงอยู่ด้วย

แม้กระนั้นก็ยังกล่าวกันว่ายังมีความยึดมั่นเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยโบราณกันอยู่ ทุกคนพูดถึงภารกิจของญี่ปุ่น พูดถึงฐานะอันสูงส่งในโลกขององค์จักรพรรดิ พูดถึงขวัญของชาติ ซึ่งเป็นคุณงามความดีอันหาที่เปรียบมิได้ ทุกคนที่พูดยังมีเชือขงความรุ่งโรจน์หลงเหลืออยู่สำหรับคนญี่ปุ่นนั้น ความผิดหวังภายหลังสงครามไม่ว่าจะรุนแรงสักเพียงใด ก็ยังไม่อาจทำให้ความรู้สึกดังกล่าวแตกสลายไปได้ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของคุณธรรม ในเมื่อคนญี่ปุ่นตระหนักว่าตนเป็นเพียงกิ่งก้านสาขาของลำต้นไม้ใหญ่ซึ่งเปรียบได้กับราชวงศ์จักรพรรดิ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่คนญี่ปุ่นจักต้องซื่อสัตย์และรักษาระเบียบวินัยไว้ รวมทั้งมีความกลมเกลียวกันภายในครอบครัว และสามารถอดทนต่อภารกิจอันหนักเพื่อองค์จักรพรรดิ ไม่มีกองทหารหรือตำรวจใด ๆ จะมากัดกินความรักของคนญี่ปุ่นที่มีต่อองค์จักรพรรดิได้เลย

ในปัจจุบันนี้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ได้มลายูไปสิ้นแล้ว ทุกคนต่างเป็นอิสระหรือไม่ก็อ้างสิทธิว่าเป็นอิสระ เด็กนักเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของชาติเพียงเล็กน้อยหรือบางทีก็ไม่รู้

เอาเลย ถึงเด็กเหล่านี้จะรู้ว่าองค์จักรพรรดิประทับอยู่ในโตเกียวก็ตาม เขาก็มิได้เชื่อเลยว่า องค์จักรพรรดิทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า ในสมัยที่ญี่ปุ่นถูกยึดครอง การปฏิรูปการศึกษา และครูบาอาจารย์ฝ่ายซ้ายได้ทำการยกเลิกระบบการศึกษาของญี่ปุ่นซึ่งเป็นการศึกษาแบบ “ปลุกฝังจิตใจ” (ตามคำพูดของนายซาอิตะ) แต่ล้าสมัย แคบและเข้มงวดเสีย ไม่มีการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ฉะนั้นจึงไม่สงสัยเลยว่าเมื่อเด็ก ๆ เติบโตขึ้นมาจะกลายเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นต่อผู้ใหญ่ เห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยแนวความคิดตามลัทธิคอมมิวนิสต์ เมื่อบุตรชายคนโตกล่าวหาหมิ่นบิดาซึ่งหน้า หรือเมื่อบุตรสาวกล่าวอย่างเปิดเผยว่าจะแต่งงานกับชายที่ตนเลือกโดยไม่คำนึงถึงแผนของผู้ใหญ่จัดไว้ให้ เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่เกินเลยไป

ความคิดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้รบรบกวนจิตใจนายซาอิตะขณะที่นอนเคียงข้างภรรยาบนที่นอนบาง ๆ ซึ่งปูอยู่กับพื้นในห้องซึ่งเมื่อชั่วโมงก่อนหน้านั้นเอง เป็นห้องที่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน

ในห้องถัดไป แม่เฒ่านอนหนุนหมอนไม้ซึ่งเธอเคยชินมาตลอดชีวิตอยู่อย่างกระสับกระส่าย ที่เธอนอนไม่หลับนั้นมิใช่เป็นเพราะหมอน แต่เป็นเพราะเธอนึกย้อนหลังไปถึงสมัยเมื่อยังสาว แม่เฒ่าจำได้ว่าไม่เคยมีเรื่องกระทบกระทั่งขัดแย้งกันอย่างไม่ลดละเหมือนกับความขัดแย้งเช่นวันนี้ เธอนึกคำหิมนิพนธ์ระเริงมากที่สุดในเรื่องความยุ่ง เมื่อนึกถึงสภาพของเธอที่ต้องเชื่อฟังแม่สามี แม่เฒ่าซาอิตะก็อดที่จะถอนใจในชีวิตง่าย ๆ ของหญิงสาวสมัยใหม่ที่แต่งงานแล้วไม่ได้ แม่เฒ่าซาอิตะมิได้หวนนึกถึงกับกรีนถึงแม่สามีเมื่อ ๖๐ ปีที่แล้วอีกต่อไป เนื่องจากเธอเป็นคนเจ้าระเบียบ เธอจึงเป็นผู้ที่มีความสำนึกในหน้าที่และรักษามารยาทเป็นอันดี แม่สามีของเธอนั้นแต่งงานในสมัยญี่ปุ่นยังคงอยู่ในระบบศักดินา มีโชกุนอยู่ ณ เมืองโยโต และมีการแบ่งที่ดินออกไปในหมู่ ไโดเมียว* จักรพรรดิประทับอยู่ที่เกียวโตโดยโดดเดี่ยวและ

* ไโดเมียว หมายถึงขุนศึกในระบบศักดินาของญี่ปุ่น เดิม ไโดเมียว คือเจ้าของผู้ครอบครองนาซึ่งมีหลายชื่อ (ชื่อผู้ครอบครองแต่เดิมใช้เป็นตำแหน่งของผู้เป็นเจ้าของ) ต่อมาเมื่อนักบวชมีอำนาจมากขึ้นและมีความสำคัญก็เลยเรียกนักบวชที่มีอำนาจหรือชาวยุโรปนั้นว่า ไโดเมียว

แม่สามีของเธอซึ่งมาจากตระกูล ซามูไร ชั้นผู้น้อยเคยพบเห็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ นั่งเสดียงคานหามแวล้อมด้วยผู้ติดตามถือคานสองมือเข้ามาเมืองเยโด ถึงแม้ว่าแม่เฒ่ายอมรับสิ่งใหม่ ๆ เช่น ธนาคาร การไปรษณีย์ รถไฟ โทรศัพท์และกล้องถ่ายรูป แต่ก็ไม่พยายามทำความเข้าใจกับความคุ้นเคยกับสิ่งเหล่านี้ เธอยังคงเป็นแบบฉบับของคนสมัยโตกุกาวาซึ่งว่านอนสอนง่าย และยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นประคองไม่ใ้แก่จ้จจนถึงแก่กรรม เธอสิ้นชีวิตเนื่องจากความหนาวเย็นจัดในวันพิธีฝังพระศพพระเจ้าจักรพรรดิเมอิจิ คืนวันนั้นแม่เฒ่าและบุตรสะใ้ซึ่งก็เป็นแม่หม้ายเช่นกันได้ ไปนั่งอยู่ใกล้ ๆ กำแพงเมืองชั้นนอกชบหน้าไว้กับบาทวิถีอันเย็นเยือกขณะที่ชบวนแห่พระศพผ่านไปพร้อมกับเสียงขลุ่ยโหยหวนและเสียงล้อของล้อรถ

แม่เฒ่าซาอิโตะยังจำได้ดีว่าในคืนฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๙๑๒ เสมือนเป็นคืนแห่งการสิ้นสุดของญี่ปุ่นยุคเก่า สามวันต่อมาแม่สามีก็ถึงแก่กรรม เมื่อใกล้หลับนางซาอิโตะคิดว่า ช่างเป็นการเคราะห์ดีเหลือเกินที่แม่เฒ่ามิได้มีชีวิตอยู่จนถึงแผ่นดินไหวครั้งใหญ่อีกสิบเอ็ดปีต่อมา

ในห้องที่สาม หม่อมซาอิโตะ มาโมรุ นอนอยู่กับน้องชายฟังเสียงย่ากรนลอดจากกระตาดเข้ามาอย่างเหลือออก เขารู้สึกว่าพวกคนชราในข้างไม่มีอะไรดีเสียเลย มีแต่เกลียดญี่ปุ่นสมัยใหม่ พ่อก็ประจบประแจงพวกอเมริกันแต่ในใจนั้นรังเกียจ ถึงกระนั้นก็ยังยินดีที่จะให้คนอเมริกันปกครองญี่ปุ่นมากกว่าที่จะแลเห็นประเทศญี่ปุ่นเป็นสังคมนิยม พ่อพอใจที่จะเห็นเขาเป็นคนขี้เมาและมีชีวิตเก๋อกล่ล้วยักกับการเล่น ปาซิงโกะ มากกว่าที่จะเห็นเขาสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ เขาคิดว่าเหตุใดจึงมิได้หนีไปให้พ้นเสีย แต่การเป็นญี่ปุ่นจึงทำให้เขาคิดไม่ตก

เมื่อนอนไม่หลับ ซาอิโตะ มาโมรุก็เปิดไฟฟ้าขึ้นให้ส่องเฉพาะเหนือที่นอนของตนเท่านั้น และตั้งต้นอ่านนิตยสารของพรรคสังคมนิยมฝ่ายซ้ายเกี่ยวกับเรื่องราวของศาสตราจารย์ผู้หนึ่งที่ไปเยือนปักกิ่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ เขาเองก็ไม่มีทางที่จะรู้ได้เลยว่าพ่อของเขาที่เคยมี "ความ

ซามูไร : หมายถึง นักรบญี่ปุ่น

ปาซิงโกะ : คือ เกมสแบบหนึ่ง ซึ่งห้ามเด็กที่อายุยังไม่ถึง ๒๐ เดือนโดยไม่มีผู้คุม วิธเล่นต้องช้ลูกกระสุนมาครั้งละ ๑ ชุด ประมาณ ๒๕ ลูก แล่นำมาคดในเครื่องเล่นแบบสล๊อท-มาซัน ให้ลูกกระสุนลงร่อง ถ้าดีกลงในร่องที่ถูกต้องลูกกระสุนก็จะไหลพรงมาเพิ่มขึ้นอีก ถ้าได้ลูกกระสุนมาก ๆ ก็จะนำมาแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของเครื่องใช้ ฯลฯ กับเจ้าของร้านได้ เกมส้นเล่นเป็นแบบพนันก็ได้ แต่ต้องเล่นแบบ "หลังร้าน" เพราะถือว่าผิดกฎหมาย

คิดที่เป็นภัย” เช่นกันเมื่อ ๓๐ ปีก่อนโน้น และอาจอ่านหนังสืออยู่จนดึกในขณะที่คนอื่นนอนหลับ หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือแปลของ เวลส์ (Wells) ชอว์ (Shaw) และ ซอเรล (Sorel)

เหตุการณ์ภายในบ้านซาโอโตะนับได้ว่าเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวญี่ปุ่นโดยทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องขัดแย้งระหว่างความเชื่อถือในประเพณีแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ กับความต้องการทำลายประเพณี ถึงแม้ซาโอโตะ มาโมรุ และพี่สาวจะไม่ตระหนักถึงเรื่องนั้นนักก็ตาม ทั้งสองก็ได้รับอิทธิพลจากการยึดครองของอเมริกัน อิทธิพลค่านิยมวัฒนธรรมต่อญี่ปุ่นครั้งนั้นนับเป็นครั้งที่สี่และครั้งล่าสุด อย่างไรก็ตามครอบครัวซาโอโตะก็ได้รับอิทธิพลอื่น ๆ สามครั้งมาแล้ว

เหนือที่นอนของนายและนางซาโอโตะ มีที่บูชาเล็ก ๆ ในลัทธิพุทธศาสนาตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับ “หิ้งบูชา” พระชินโตที่ติดอยู่กับข้างฝา ที่บูชาตามพุทธศาสนานี้เป็นเครื่องให้ระลึกว่าญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลทางค่านิยมวัฒนธรรมตามแบบพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกจากจีนเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ในครัวเล็ก ๆ แคบ ๆ ยังมีเศษขนมฝรั่งที่เพื่อนร่วมงานของนายซาโอโตะคนหนึ่งนำมา ขนมนี้เรียกกันว่า **คาสูเตระ** ชาวปอร์ตุเกสเป็นผู้นำเอามาเผยแพร่ในญี่ปุ่นพร้อมกับคริสต์ศาสนาเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ชาวญี่ปุ่นซัดขวางคริสต์ศาสนามาเป็นเวลากว่าสองศตวรรษแต่ก็รับเอาขนมไว้ อิทธิพลครั้งที่สองทางค่านิยมวัฒนธรรมรวมกับความรู้อย่างก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ซึ่งชาวคัช นำเข้ามาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับอิทธิพลครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๓ แล้ว จะเห็นว่าอิทธิพลครั้งที่ ๒ นั้นมิได้เป็นแก่นสาร แต่ก็ทำให้เกิดปฏิกิริยาที่สำคัญ

อิทธิพลครั้งที่สามซึ่งก็มาจากชาวตะวันตกนั้นเริ่มขึ้นเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หน้าที่หลังจากญี่ปุ่นถูกบังคับด้วยอาวุธให้เปิดประเทศเพื่อค้าขายกับต่างชาติ อิทธิพลครั้งที่สามนี้เป็นไปด้วยความตึงเครียด จนกระทั่งเกิดสงครามภาคพื้นแปซิฟิกขึ้น ในบ้านซาโอโตะมีเครื่องใช้แบบฝรั่งเกือบทุกชนิด ตั้งแต่ไฟฟ้าไปจนถึงรองเท้าที่วางเป็นแถว และรองเท้าบูตยางซึ่งวาง

เวลส์ : เฮช ดี เวลส์ นักประพันธ์ นักประวัติศาสตร์และนักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ (ค.ศ. ๑๘๖๖-๑๙๔๖)

ชอว์ : จอร์จ เบอร์นาร์ด ชอว์ นักแต่งบทละครและนักวิจารณ์ชาวไอริช เคยได้รับรางวัลโนเบลไพเราะในทางวรรณคดี เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๕ (ค.ศ. ๑๘๕๖-๑๙๕๐)

ซอเรล : เอ. ซอเรล นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสสมัยปัจจุบัน

อยู่ที่ระเบียงหน้าบ้าน ไม้แขวนเสื้อในตู้ ที่สุมยางรถจักรยานเด็กเล่นที่วางอยู่ใกล้ ๆ ประตูครัว เคียงวนครอบครัวก็ยังมื สวมซักโครก ตู้เย็น เครื่องซักผ้าและหน้าต่างมุงลวด ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าอิทธิพลอเมริกันซึ่งเป็นอิทธิพลครั้งที่สี่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุต่อบ้านหลังนี้ แต่ผลที่ไม่ใช่ทางค่านวัตุนั้นใหญ่หลวงยิ่งนัก

ชีวิตความเป็นอยู่ดั้งเดิมของญี่ปุ่นจึงมีทั้งการคัดแปลงและเลียนแบบต่างชาติเจือปนกันอยู่ เช่น ใช้เสื่อ ทาทามิ ปูพื้น ใช้ถังไม้และอ่างไม้ในห้องน้ำ ใช้หม้อข้าวพร้อมช้อนไม้แบบ ๆ แบบมีดผสมปนของช่างปั้น ในห้องน้ำก็มีรองเท้าแตะทำด้วยเชือก ที่ประตูหน้าบ้านก็จะมีรองเท้าไม้แบบญี่ปุ่น (เกตตะ) วางไว้ มีผ้าคลุมและเสื่ออนอน มีชุดน้ำชาสำหรับเลี้ยงแขกของนางสาวโตะ ในห้องใหญ่มีภาพแขวน คาเคโมโนะ มีขวดเหล้าสาเกพร้อมทั้งถ้วยเหล้าในครัวมีกาน้ำ นอกจากนี้ก็มีวัตถุที่ใช้ประจำวันอีกมากมาย ส่วนใหญ่แล้วมาจากเมืองจีนหรือได้รับอิทธิพลจีน แต่ทว่ามีลักษณะเป็นญี่ปุ่นแท้ ๆ

“หังบุชา” พระชินโต คามิดานะ และที่บูชาพระพุทธศาสนาเล็ก ๆ เป็นที่สังสติกของวิญญาณบรรพบุรุษ ในบางเข้า แม่แต่มาโมรุเองก็ยังสวดมนต์อย่างลวก ๆ ต่อหน้าที่บูชานี้ แม้ว่าคำสวดของเขาอาจจะเป็นเพื่อญี่ปุ่นคอมมูนิสต์ก็ตาม ส่วนแม่เฒ่านั้นสวดให้พ่อแม่สามี โดยเฉพาะแม่สามีและสามีผู้ถึงแก่กรรมด้วยกระสุนปืนรัสเซียนอกเมืองปอร์ตอาเธอร์ เจ้าที่เจ้าทางประจำบ้านรวมทั้งบรรพบุรุษอันเป็นนักรบ พ่อค้าและชาวนา นอกจากนี้แล้วยังสวดให้กับเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ คือ จักรพรรดิทุก ๆ พระองค์ นับตั้งแต่องค์ปัจจุบันตลอดเรื่อยไปจนถึงจักรพรรดิ ไทโช จักรพรรดิ เมอจิ และองค์สรียเทพนับว่าเป็นชนบประเพณีอันน่าภาคภูมิใจ มีอำนาจและเคร่งครัดที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยมิได้ขาดสายเป็นแบบฉบับที่เข้มงวด แต่ทว่าเป็นศิลปอันหาที่เปรียบมิได้ แม้วามมนุษย์และธรรมชาติจะทำลายชนบประเพณีเหล่านี้อยู่เนือง ๆ ก็ตาม ชนบประเพณีเหล่านี้ก็ยังประทับใจชาวญี่ปุ่นทั่ว ๆ ไปอยู่ดังปรากฏในประวัติศาสตร์

การที่พลเรือจัตวาเปอร์รี่บังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๔ นั้น มิได้ก่อให้เกิดความเสียหายเฉพาะญี่ปุ่นประเทศเดียวเท่านั้น แต่ยังมีกับชาติอื่น ๆ ทั่วโลกอีกด้วย ดังมีการกล่าวไว้ในกรณีเฟิร์ลฮาเบอร์ ญี่ปุ่นทำอย่างมีเหตุผลและหลีกเลี่ยงไม่ได้จริง ๆ และ

กลับจะเป็นการตอบโต้การรุกรานของชาติตะวันตกที่เข้าไปเสียอีกด้วยซ้ำไป ข้ออ้างที่ฟังชันห์ปรากฏอยู่ในลักษณะประจำของชนชาติญี่ปุ่น ประเทศญี่ปุ่นยุคใหม่ได้รับสมญานามว่าเป็นอังกฤษบ้าง และเยอรมันแห่งภาคตะวันออกไกลบ้าง ชาวญี่ปุ่นถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นคนแปลก โหดเหี้ยม ใจง่าย ใจดำ ละเอียตอ่อน หยาบคาย ซื่อสัตย์ โลเล รักความงาม และเป็นผู้สร้างความน่ารังเกียจ อิทธิพลจากจีน เกาหลี ยุโรป และอเมริกันนับว่ามีส่วนสร้างสรรค์ลักษณะที่ขัดแย้งกันในตัวของชาวญี่ปุ่น ฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะแยกธาตุแท้ของญี่ปุ่นได้ถึงกระนั้นก็ตามอิทธิพลบางอย่างที่มีลักษณะเป็นญี่ปุ่นในด้านศิลปะ สงครามและการค้า เป็นอิทธิพลที่น่าสะพึงกลัวตลอดระยะเวลา ๘๐ ปีที่ผ่านมา ดังเห็นได้จากพิธี ฮาราคีรี พิธีนำซากเครื่องบินแบบ กามิกาเซ หรือความประณีตในภาพเขียนของญี่ปุ่น อาจจะมีประเทศที่แปลกประหลาดกว่าญี่ปุ่นอีกก็ได้ แต่ก็ไม่มีประเทศใดที่น่าสรรเสริญ น่าตำหนิ น่าวิพากษ์วิจารณ์เท่าเข้าใจได้น้อยเท่าประเทศญี่ปุ่น

(1)

ท่ามกลางแสงแดดสดใสวันหนึ่งในฤดูใบไม้ร่วงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๐ ชาวญี่ปุ่นจำนวนห้าหมื่นคนได้รับเชิญให้มาชุมนุมกันหน้าประรำพิธีกลางลานใหญ่หน้าพระราชวังกลางใจเมืองโตเกียว ในประรำพิธีเบื้องหน้าฝูงชนนั้น องค์จักรพรรดิและพระจักรพรรดินีประทับรวมอยู่กับพระบรมวงศานุวงศ์ เนื่องในวันที่ระลึกครบรอบปีที่ ๒๖๐๐ นับตั้งแต่การก่อตั้งจักรวรรดิเมื่อ ๖๖๐ ปีก่อนคริสต์กาลของพระเจ้า จิมมู เทนโน จักรพรรดิองค์แรกและบรรพบุรุษโดยตรงของพระราชวงศ์ที่ปกครองญี่ปุ่นมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ วันนั้นนับเป็นวันสำคัญแห่งชาติและวันสำคัญของพระราชวงศ์

นักวิชาการญี่ปุ่นที่ได้ศึกษาเรื่องราวต่างตระหนักดีว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งจักรวรรดิขึ้นเมื่อ ๖๐๐ ปีก่อนคริสต์ศตวรรษนั้นไม่แน่นอนแม้แต่น้อย แต่จนกระทั่งถึงสิ้นสงครามภาคพื้นแปซิฟิก การนำเอาเรื่องนิยายประจำชาติมาศึกษากันในเชิงวิเคราะห์อาจนำไปสู่ที่หมิ่นพระบรมเดชานุภาพได้ ถึงแม้จะมีครมมากกว่าหนึ่งคนที่ต้องเสียนาคตไปเนื่องจากตั้งปัญหาเกี่ยวกับความแน่นอนของนิยายปรัมปรานี้ ทั้งนี้เพราะได้มีการนำเอานิยายเหล่านี้มาสั่งสอนเด็กญี่ปุ่นในชั้นต้น ๆ ของประถมศึกษาในฐานะที่เป็นสัจธรรมทางด้านจิตใจที่สำคัญ แม้ว่าจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม เป็นที่รับรู้กันว่านักวิชาการทั้งในญี่ปุ่นเองและที่อื่น ๆ ยังไม่พอใจเกี่ยวกับเรื่องราวว่าด้วยกำเนิดของชาวญี่ปุ่น สิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไปนั้นคือข้อสันนิษฐานที่ว่าบรรพบุรุษแรกเริ่มเดิมทีของชาวญี่ปุ่นนั้น เป็นผู้อพยพมาจากทวีปเอเชีย จากเมืองจีน แมนจูเรียและเกาหลี บ้างก็แย้งว่าชาวญี่ปุ่นมีเชื้อสายชาวทะเลใต้ หรือมาเลย์ปนีอยู่ด้วย ทฤษฎีนี้ยังไม่เป็นที่ตกลงแน่นอนจนกว่าจะได้มีการค้นพบหลักฐานอื่น ๆ มากขึ้น

ทว่าเป็นที่แน่ชัดว่า ก่อนที่พวกอพยพจะเข้ามาก็มีชนชาติ โอนู อาศัยอยู่แล้ว ทางภาคเหนือของเกาะฮอกไกโด ปัจจุบันนี้มีเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อย เชื้อสาย โอนู ที่แท้จริงมี

ลักษณะแตกต่างกับชาวญี่ปุ่นหลายประการ เช่นลักษณะรูปร่างหน้าตา ไม่เพียงแต่มีขนาดแต่ยังไม่เหมือนพวกมองโกเลียอย่างเห็นได้ชัด พวก ไอนุ มีดวงตากลมใหญ่เคร้าอันบอกลักษณะว่าเป็นเชื้อสายคอเคเซียน พวกนี้ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง และนับถือลัทธิภูตผีวิญญาณโดยมีรูปหมีเป็นสัญลักษณ์พิเศษ พวก ไอนุ ดำเนินชีวิตด้วยการเป็นนักล่าสัตว์และจับปลามาจนปัจจุบันนี้ ในสมัยที่รุ่งเรือง ไอนุ เป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่ ก่อความยุ่งยากให้กับชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก กว่าจะปราบให้ราบคาบลงได้ต้องใช้เวลานานับหลายศตวรรษทีเดียว สถานที่ของญี่ปุ่นหลายแห่งมีชื่อเป็นคำมาจากภาษาไอนุ เช่น ภูเขา ฟุจิ และอาจเป็นไปได้ว่าเรื่องราวทางไสยศาสตร์ของชาว ไอนุ บางเรื่องก็ปนเปเข้าไปกับความเชื่อถือในลัทธิ ชินโต โบราณอีกด้วย

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ชนเผ่า ไอนุ ไม่ค่อยมีเหลืออยู่แล้ว แต่ก็ไม่ควรลืมว่าพวกเหล่านี้เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมของเกาะญี่ปุ่นและมีบทบาทอันไม่เปิดเผย ทว่าสำคัญต่อประวัติศาสตร์วิวัฒนาการด้านศาสนาและสังคมญี่ปุ่น

ส่วนพวกที่มาจากทวีปเอเชียซึ่งมีประวัติอันไม่สามารถจะสืบสาวเรื่องราวได้ทำการขับไล่ชาว ไอนุ ให้ออกไปพ้นจากภาคตะวันตกเฉียงใต้ของญี่ปุ่น พวกเหล่านี้ถือว่าตนเป็นเชื้อสายพวกเหนือมนุษย์เรียกกันว่า “พระเจ้า” แม้ว่า “คามิ” ในภาษาญี่ปุ่นมักแปลว่า “พระเจ้า” ก็ตาม คำๆ นี้ก็มีความหมายกว้างมากและกินความถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เหนือกว่า หรือมีอำนาจตลอดจนความเป็นเทพเจ้า มีการเล่าเรื่องเทพนิยายเกี่ยวกับเทพเจ้าอันเป็นบรรพบุรุษของญี่ปุ่น สืบต่อกันมาเป็นศตวรรษ ๆ เท่าที่ทราบกันจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ได้มีการบันทึกเทพนิยายนี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างสมบูรณ์ ปัจจุบันนี้นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นและชาวตะวันตกต่างยอมรับพงศาวดารสำคัญทั้งสองเล่ม คือ โคจิกิ และ นิฮอน โชกิ ซึ่งรวบรวมเอานิยายสมัยต้น ๆ เข้าไว้เป็นการทำให้ฐานะขององค์จักรพรรค์มั่นคง และเพิ่มพูนพระบารมีของราชวงศ์ญี่ปุ่น

การเล่าเรื่องราวใน โคจิกิ และ นิฮอน โชกิ โดยละเอียดอาจเป็นเรื่องน่าเบื่อสำหรับผู้่านทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะเมื่อคำนึงว่าเทพนิยายปรัมปราเหล่านี้มีส่วนเล็กน้อยเท่านั้นในการศึกษาของอนุชนญี่ปุ่นสมัยใหม่ ทำนองเดียวกับนิยายเกี่ยวกับอาเธอร์ที่เป็นมรดกตกทอดกันมา

ของชาวอังกฤษ แม้ว่าเทพนิยายโบราณของญี่ปุ่นนี้จะมีฐานะไม่แน่นอนแต่ก็ยังฝังอยู่ในหัวใจของชาวญี่ปุ่น อนึ่ง เทพนิยายเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลยิ่งต่อการพัฒนาลัทธิทหารของญี่ปุ่น ต่อความนึกคิดและความประพฤติปฏิบัติของชาวญี่ปุ่นซึ่งเคยได้ครอบครองหนึ่งในสามของเอเชีย แม้จะด้วยระยะเวลาอันสั้นก็ตาม ท่ามกลางคนห้าหมื่นคน ณ ลานหน้าพระราชวังเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๐ ไม่มีใครสามารถคาดได้ว่าจะมีสักกี่คนที่เชื่อในเรื่องราวที่ตนกำลังกระทำพิธีระลึกถึงอยู่ แต่พอจะกล่าวได้ว่ามีน้อยคนนักในสถานที่นั้นและขณะนั้นได้ปล่อยให้ความสงสัยของตนไปทำลายความชื่นชมที่มีต่อพิธีการอันน่าประทับใจเช่นนั้น ฉะนั้น ในการศึกษาเรื่องราวในแง่ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นจึงไม่สมควรที่จะทอดทิ้งนิยายในโคจิกิ และ นิฮอน โชกิ เสีย

มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อสวรรค์และพิภพกำหนดให้เทพเจ้าต่าง ๆ มาจุติยัง "ที่ราบแห่งสวรรค์ชั้นสูง" ในหมู่เทพเจ้าก็มีเทพบุตรองค์หนึ่ง และเทพธิดาองค์หนึ่งชื่อว่า อีสานากิ และ อีสานามิ เทพเจ้าทั้งสองนี้ได้ให้กำเนิดเกาะต่าง ๆ ของญี่ปุ่น เมื่ออีสานามิตาย อีสานากิก็ได้ให้กำเนิดในลักษณะผิปรกติแก่เทพเจ้าสามองค์ในขณะที่กำลังล้างตาและจุ่มก เทพเจ้าทั้งสามได้แก่ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และพายุ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ และเทพเจ้าแห่งพายุเท่านั้นที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ก็คือ เทพธิดา อะมาเตระสุ โอมิคามิ น้องชายก็คือเทพเจ้าแห่งพายุ ชื่อ สึसानะโอะ โนะมิโกโตะ ผู้มีแต่ความรุนแรงและหุนหันพลันแล่น อีสานามิแต่งตั้งให้ธิดา คือ อะมาเตระสุ เป็นผู้ปกครอง "ที่ราบแห่งสวรรค์ชั้นสูง" และให้สึसानะโอะปกครองดินแดนส่วนที่เป็น "ทะเล" แต่สึसानะโอะ ไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่ง ทำการขัดขืนคำสั่งต่าง ๆ ของ อะมาเตระสุ พี่สาว เช่น ทำลายคันทา จน อะมาเตระสุ ต้องหนีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในถ้ำ ทำให้โลกมืด ณ ที่นั้นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ก็ได้มาชุมนุมกันอยู่หน้าถ้ำ และสร้างต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นต้นหนึ่ง และวางเพชรเม็ดหนึ่งไว้ตรงกิ่งที่อยู่ข้างบนและกระจกหนึ่งบานตรงกลางกิ่ง ต่อมาเทพธิดาองค์หนึ่งก็ออกมาวิ่งระบำ ทำให้ผู้ดูพากันหัวเราะอย่างครื้นเครง การวิ่งระบำนี้เองทำให้อะมาเตระสุเกิดความอยากรู้อยากเห็นจึงแอบมองออกมานอกถ้ำ ก็ได้เห็นภาพสะท้อนของตนเองในกระจก ซึ่งเป็นการล่อให้เธอออกมา เทพเจ้าองค์หนึ่งก็ดูค อะมาเตระสุ ออกมานอกถ้ำและห้ามมิให้กลับเข้าไปอีก จึงทำให้โลกสว่างไสวอีกครั้งหนึ่ง

สุสานโอะโอะถูกเทพเจ้าทั้งหลายแห่งสวรรค์ลงโทษในการก่อความเดือดร้อนให้พี่สาว ให้ไปอยู่ที่มณฑล อีสูโมะ ทางภาคตะวันตกของญี่ปุ่น หลังจากผจญภัยนานปีการ และให้กำเนิด ลูกหลานอันเป็นเชื้อสายของเทพเจ้าแล้ว สุสานโอะโอะก็ไปสู่ “ดินแดนแห่งความมืด” ในการผจญภัย สุสานโอะโอะได้ต่อสู้และฆ่าอสูรตาย และได้พบดาบใหญ่เล่มหนึ่งที่วางหนึ่งใน แปลกทางของอสูรตนนั้น สุสานโอะโอะนำดาบไปให้อะมาเตระสุ ดาบเล่มนี้ร่วมกับเพชรและ กระจกซึ่งกล่าวไว้แล้วในตอนต้น ประกอบเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์

เท่าที่ได้มีการลำดับเหตุการณ์อย่างติดต่อกันได้เรื่องได้ราวในนิยายปรัมปรานี้ ถือกัน ว่า สุสานโอะโอะ และลูกหลานเป็นชาวญี่ปุ่นรุ่นแรกที่อาศัยอยู่บนเกาะต่าง ๆ ของญี่ปุ่น อันได้ แก่มณฑล อีสูโมะ ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นจังหวัด ชิมาเน ทางฝั่งทะเลตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะ ฮอนชู ตำบลทะเลญี่ปุ่น แต่ทว่ามิได้เป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรพรรดิ

นินิกิ-โอะ-มิโกโตะ หลานชายของ อะมาเตระสุ เทพธิดาแห่งดวงอาทิตย์ได้รับบัญชา ให้ไปปกครอง “ดินแดนภาคกลางอันเป็นที่ราบปกคลุมด้วยต้นหญ้า” (ญี่ปุ่น) นินิกิ พร้อมด้วย ตัวชาวเมือง อีสูโมะ กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันมี เพชร กระจก และดาบ กับเทพเจ้าอื่น ๆ ก็ลงมาสถิต ณ เขา ทากาชิโฮ ใน กิวชู เหลนของ นินิกิ เป็นจักรพรรดิองค์แรกบนพื้น พิภพและเป็นที่รู้จักกันโดยตำแหน่งว่า จิมมุ เทนโน หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว จิมมุ เทนโน นี้ได้ขึ้นเป็นจักรพรรดิด้วยคุณธรรมความดีอันเนื่องมาจากการได้มาปกครองมณฑล ยามาโตะ ใน ภาคกลางของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นดินแดนตอนใต้ของเมืองเกียวโตปัจจุบัน จิมมุ เทนโน ได้สร้าง เมืองหลวงขึ้นในดินแดนแถบนี้หลังจากที่ได้ทำการรบมามากมายแล้ว และการเดินทางครั้ง สำคัญที่สุดก็คือการเดินทางจากกิวชูตามประเพณีนิยมซึ่งกินเวลาหลายปี การสร้างเมืองหลวงก็ คือการสร้างพระราชวัง ซึ่ง จิมมุ เทนโน ได้เฉลิมฉลองชัยชนะของพระองค์ด้วยการจัดพิธีเสริม พระเกียรติบรรพบุรุษของพระองค์ คือเทพธิดา อะมาเตระสุ ตามประเพณี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ ๖๖๐ ปีก่อนคริสตกาล และเมื่อปี ค.ศ. ๑๕๔๐ ก็ได้มีการจัดพิธีอันน่าเลื่อมใสเพื่อระลึก ถึงเหตุการณ์ชิ้นนี้อีก ณ กรุงโตเกียว

เรื่องราวที่เล่าไว้ข้างต้นนี้เป็นแต่เพียงโครงเรื่องคร่าว ๆ เรื่องที่เล่ากันมาแต่โบราณ เป็นเรื่องสับสนและมีรายละเอียดมากมายที่เป็นเรื่องมหัศจรรย์ แต่กระนั้นก็มีลักษณะพื้น ๆ

แบบชาวบ้านด้วย หนึ่ง เป็นของแน่ว่าประวัติศาสตร์อันก่อปรคัยเหตุผลนั้นมิได้เริ่มต้นด้วย
จิมมู เทนโน

เราจะได้อะไรบ้างจากนิยายที่เกี่ยวกับชนชาตินี้ ? การแสดงนัยเกี่ยวกับเรื่องราวความ
สัมพันธ์ของ สุธาโนะโอะ เทพเจ้าแห่งพายุ กับ อะมาเตะระสุเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ปรากฏ
เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวข้องกับการหนีเข้าไปอยู่ในถ้ำของ อะมาเตะระสุ จนกระทั่งถูกล่อให้ออกมา
นอกถ้ำ นั่นคือการปะทะกันระหว่างแสงอาทิตย์กับพายุ อันได้แก่พายุที่ทำลายคันทา เมื่อ
พายุมีท่าทีวุ่นได้ชัยชนะอย่างสมบูรณ์ แสงอาทิตย์ก็จะหลบหายไป แล้วฤดูหนาวก็มาถึง ดวง
อาทิตย์จะกลับมาส่องแสงกล่าอีกหรือไม่ ? สำหรับสามัญชนทั่ว ๆ ไปซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยความ
งอกของพืชพันธุ์ คำถามนี้จึงเป็นคำถามที่พวกเขาได้ถามกัน คำตอบสามัญที่สุดและเป็นคำตอบ
ที่ประเทศต่าง ๆ ในโลกก็คงยังตอบกันอยู่จนทุกวันนี้ก็คือ การทำพิธีล่อให้พระอาทิตย์ออกมา
แล้วฤดูใบไม้ผลิก็จะมาถึง

ฉะนั้น จึงสมมติให้เทพเจ้าองค์แรก ๆ เป็นตัวแทนธรรมชาติ ดังปรากฏว่ามีการบูชา
ดวงอาทิตย์กันด้วยความศรัทธาเป็นหลักสำคัญในศาสนานี้ หลังจากพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่
ในญี่ปุ่นแล้ว ลัทธิการถือพระเจ้าหลายองค์ตามธรรมชาติก็รู้จักกันในนามว่า ลัทธิชินโต (ทาง
แห่งพระเจ้า) ถึงแม้จะมีหลักฐานเลือนลอยว่า ลัทธิชินโตนี้มาจากเอเชียภาคเหนือก็ตาม
โดยชื่อของลัทธิชินโตก็มาจากจีน แต่ชาวญี่ปุ่นนับถือลัทธินี้เป็นลัทธิพื้นเมืองของญี่ปุ่น

เทพนิยายนี้กล่าวว่าจะมีพวกอพยพมาจากเอเชียเข้ามาในญี่ปุ่นเป็นสองสายด้วยกัน
สายหนึ่งมาที่อิสุโมะจังหวัดชิมาเนในปัจจุบัณ อีกสายหนึ่งมายังเกาะกิวกิว ดินแดนทั้งสองนี้
อยู่ใกล้กับเกาหลีมาก และระหว่างเกาะทั้งสองกับเกาหลีก็มีเกาะหนึ่งหรือสองเกาะตั้งเรียงกันมา
จึงดูเหมือนว่าบรรพบุรุษของพวกที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กิวกิวได้เคลื่อนย้ายไปทางคันทา
ตะวันออกสู่ทะเลตอนใน รุกไล่พวกชาวพื้นเมืองเดิม และในที่ที่สุดก็เข้ามารวมปะปนอยู่กับชาว
ญี่ปุ่นทั่ว ๆ ไปในอิสุโมะตระกูลผู้นำของชาวกิวกิวจึงอ้างว่าบรรพบุรุษของพวกตนนั้นมาจาก
พระเจ้าสูงสุดคืออะมาเตะระสุเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์

เราจะกำหนดเวลาเรื่องราวเริ่มต้นของราชวงศ์ญี่ปุ่นไว้ตอนไหน ? จากเรื่องเล่าที่เล่าสืบ
ต่อกันมาแต่โบราณตามปรากฏใน นิฮอนโชกิ จักรพรรดิ ๑๗ พระองค์แรกรวมทั้งจิมมู เทนโน

มีพระชนม์อายุโดยเฉลี่ยแล้ว ๑๐๐ ปี ถ้าหากเรายอมรับเอาเรื่องราวการจัดลำดับจักรพรรดิองค์แรก ๆ ดังปรากฏในพงศาวดารว่าถูกต้องแล้ว การที่จัดให้จักรพรรดิ จิมมู โทโนโน อยู่ในสมัยต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษก็คงจะไม่ผิดพลาดมากนัก แต่ทราบจนกระทั่งปลายศตวรรษที่ ๕ ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นจึงมีหลักฐานที่แน่นอน

ในช่วงระยะ ๔๐๐ ปีแรกแห่งคริสต์ศักราช บรรพบุรุษของ จิมมู โทโนโน ค่อย ๆ แผล่อำนาจออกไปเกือบทั่วญี่ปุ่นตะวันตก รวมทั้ง กิวชิว และเกาะ ชิโกกุ แต่เขาเหล่านั้นมิได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในแถบนี้เท่านั้น กล่าวกันว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๔ จักรพรรดินีจินโกะ ทรงยกกองทัพไปตีเกาหลี ซึ่งน่าจะถือได้ว่าจุดสุดยอดของการที่ญี่ปุ่นรุกรานเกาหลีหลายครั้งหลายหน การยกทัพไปตีเกาหลีทำให้ญี่ปุ่นได้สร้างอาณานิคมของญี่ปุ่นขึ้นที่ปลายแหลมเกาหลี นับแต่นั้นมาญี่ปุ่นก็มีบทบาทสำคัญทางการเมืองภายในของเกาหลีภาคใต้กว่า ๒๐๐ ปี

สำหรับชาวญี่ปุ่นแล้ว ความสัมพันธ์กับเกาหลีนั้นก็มีผลมหัสยชาติเด่นชัดก็คือการนำเอาตัวอักษรจีนมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น ภาษาญี่ปุ่นคุ้นกับการใช้ตัวเขียนแบบจีนจนทำให้มองข้ามความยากของวิธีการเขียนตัวอักษรแบบจีนไปเสีย ภาษาพูดของจีนและญี่ปุ่นนั้นต่างกันมาก ภาษาญี่ปุ่นแท้ ๆ เป็นคำหลายพยางค์ ส่วนภาษาจีนนั้นเป็นคำพยางค์เดียว รูปประโยคก็ไม่เหมือนกัน เนื่องจากเหตุนี้การใช้ภาพแสดงความหมายเป็นตัวอักษรของจีนจึงแพร่ไปในญี่ปุ่นอย่างช้า ๆ ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑ จึงมีบางคนเท่านั้นในญี่ปุ่นที่รู้ตัวอักษรจีน แต่มีการใช้ตัวอักษรจีนเป็นทางการเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๕ หลายปีต่อมาจึงได้มีการใช้ตัวอักษรจีนแพร่หลายออกไปจากวงแคบ ๆ ในราชสำนัก

นอกเหนือจากตัวอักษรจีนแล้ว ก็มีการนำเอาสิ่งอื่น ๆ เข้ามาด้วย ชาวเกาหลีส่วนใหญ่ได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในญี่ปุ่น พวกเขาเหล่านั้นมีทั้งช่างฝีมือที่ชำนาญชำนาญ เช่น ช่างโลหะ และผู้เชี่ยวชาญทางการเลี้ยงไหม ราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ปรากฏว่ามีชาวเกาหลีมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คนกับชาวจีนจากแมนจูเรียมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในญี่ปุ่น ส่วนใหญ่พวกเขาได้รับการศึกษาทางวรรณกรรมหรือทางด้านศิลปะและเทคนิคคิดว่าญี่ปุ่นซึ่งตอนอาศัยอยู่ด้วย ต่อมาชาวเกาหลีก็ได้ผสมกลมกลืนไปกับชาวญี่ปุ่น ฉะนั้นจึงไม่อาจจะละเลยความสำคัญของเกาหลีที่ได้ช่วยสร้างสรรวัฒนธรรมญี่ปุ่น อาจจะวัดความสำคัญของชาวเกาหลีและจีนได้จากข้อเท็จจริงที่

ว่า เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๘ ขุนนางญี่ปุ่นมากกว่าหนึ่งในสามอ้างตนว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวเกาหลีหรือชาวจีน

เนื่องจากญี่ปุ่นได้รับวัฒนธรรมจากเกาหลีและจากจีนโดยผ่านมาทางเกาหลีอยู่มาก จึงเป็นการยากที่ชาวญี่ปุ่นจะสามารถขจัดศาสนาที่ได้รับมาจากภาคพื้นทวีปให้ออกไปจากแผ่นดินญี่ปุ่นได้ ศาสนานี้ต่อมาก็ได้กลายเป็นคู่แข่งชั้นของศาสนาพื้นเมืองแม้ว่าในที่สุดศาสนาทั้งสองจะรวมกันก็ตาม ศาสนาดังกล่าวนี้คือพุทธศาสนาซึ่งเริ่มเข้ามาในประเทศญี่ปุ่นเมื่อราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๖

พุทธศาสนาไม่เคยเข้ามาแทนที่ลัทธิชินโตเลย เมื่อพุทธศาสนานั้นคงและแพร่หลายไปในหมู่ชาวญี่ปุ่นนั้น ชาวญี่ปุ่นส่วนมากก็จะนับถือทั้งพุทธศาสนาและชินโตไปพร้อม ๆ กัน ดังที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ต่อมาผู้ที่ต้องการแสดงเหตุผลทางปรัชญาสำหรับศาสนาทั้งสองลัทธินี้ (โดยทั่วไปแล้วชาวญี่ปุ่นชอบใช้ความสังเกตมากกว่าที่จะชอบแสวงหาหลักเบื้องต้น) สามารถอ้างเอาว่า แท้ที่จริงแล้วเทพเจ้าในลัทธิชินโต ก็คือพระโพธิสัตว์ และถือว่าศาสนาทั้งสองเป็นศาสนาเดียวกันโดยพื้นฐาน

อย่างไรก็ตาม ในชั้นแรกมีการคัดค้านพุทธศาสนากันมาก เพราะเกรงว่าพุทธศาสนาจะเป็นอันตรายต่อการนับถือพระเจ้าประจำชาติ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ได้เกิดการแข่งขันระหว่างตระกูลที่ทรงอำนาจที่อยู่เวดล้อมองค์จักรพรรดิขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่เกิดขึ้นเนื่อง ๆ เกือบตลอดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น เหตุผลทางการเมืองนั้นนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ทำให้เกิดการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกัน เช่น ตระกูล โซกะ ซึ่งเป็นตระกูลที่สนับสนุนพุทธศาสนา ก็ได้ชัยชนะหลังจากที่เคยพ่ายแพ้มาบ้าง ถ้าไม่เป็นเพราะว่า ราชวงศ์จักรพรรดิหลังจากที่มีความไม่แน่นอนใจก็ได้ตัดสินใจให้การสนับสนุนตระกูล โซกะ การเผยแพร่พุทธศาสนาก็จะถูกยับยั้งแน่ เจ้าชาย โซโตกุ ไทชิ (ผู้สำเร็จราชการในพระนามของจักรพรรดินี สุยะโกะ) ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๖ เจ้าชาย โซโตกุ ไทชิ ผู้ทรงมีสติปัญญาล้ำเลิศอาจทรงเป็นชาวญี่ปุ่นคนแรก ๆ ผู้หนึ่งที่มีความเข้าใจในหลักธรรมและปรัชญาของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

อาจกล่าวได้ว่า แม้กระทั่งทุกวันนี้ความเลื่อมใสในลัทธิชินโตก็เป็นแบบสุนทรียะมากกว่าที่จะเป็นแบบธรรมะ หลักธรรมนั้นน้อยน้อย ลัทธิชินโตมุ่งไปทางพิธีกรรมมากกว่า

ในทางประพจน์ธรรม หัวใจของพิธีต่าง ๆ จึงอยู่ที่การทำตนให้บริสุทธิ์ซึ่งอาจเป็นหลักการทำที่เก่าแก่ที่สุด ผู้ที่แก้แทนลัทธิชินโตแย้งว่า พิธีต่าง ๆ แสดงถึงมาตรฐานของศีลธรรมบางประการ เมื่อเปรียบเทียบกับลัทธิซึ่งมีศาสนาที่สำคัญ ๆ ประปนอยู่ด้วยแล้ว ลัทธิชินโตก็ไม่มีวันจะเจริญขึ้นเป็นลัทธิแห่งลัทธิธรรมหรือลัทธิแห่งอภิปรายได้เลย ชาวญี่ปุ่นพอใจนับถือพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นศาสนาที่ไม่เคร่งต่อลัทธิธรรมและปรัชญามากจนเกินไป ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๖ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๗ เจ้าชาย โซโตกุ ไทชิ ทรงเป็นบุคคลแรกที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวญี่ปุ่นพร้อมไปด้วยความคิดที่พัฒนาและศิลปะของพุทธศาสนาอันที่จริงแล้วไม่เพียงแต่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาเท่านั้น ญี่ปุ่นยังได้รับอิทธิพลของขงจื้อด้วยดังปรากฏใน “ธรรมนุญ ๑๗ มาตรา” ซึ่งค่อนข้างจะเป็นกฎศีลธรรมที่เจ้าชาย โซโตกุ ทรงออกประกาศใช้เมื่อปี ค.ศ. ๖๐๔ มากกว่า เจ้าชาย โซโตกุ ตรัสว่า “การจัดระเบียบการปกครองแผ่นดินจะไม่สามารถล่องไปได้ถ้าไม่มีความรู้ และที่มาแห่งความรู้ก็คือลัทธิขงจื้อ พุทธศาสนาและลัทธิชินโต”*

(2)

ในสมัยที่เจ้าชาย โซโตกุ สิ้นพระชนม์ ประเทศจีนหลังจากเกิดการจลาจลภายในอยู่หลายปี ก็กลับคืนสู่ยุครุ่งเรืองเป็นพิเศษ ได้มีการก่อตั้งราชวงศ์ถังอันรุ่งโรจน์ขึ้น (ค.ศ. ๖๑๘-๙๐๖) จักรวรรดิแผ่ขยายไปตั้งแต่ทะเลเหลืองจนถึงทะเลสาบแคสเปียน นับเป็นจักรวรรดิที่มีไพศาลแห่งเอเชียจึงเป็นธรรมคาอยู่เองที่ตระกูลชั้นปกครองของญี่ปุ่นจะต้องประทับใจอย่างยิ่งในความรุ่งเรืองของอารยธรรมจีนในยุคนั้น ถึงแม้ว่าการเดินทางทางทะเลไม่ใช่เป็นของง่าย คณะชาวญี่ปุ่นซึ่งบางทีเป็นคณะทูตได้พยายามเดินทางตรงไปประเทศจีนสู่เมืองเซียงอันอันเป็นเมืองหลวงของจักรวรรดิถัง ในกลุ่มคณะทูตนี้มีทั้งนักวิชาการจำนวนหนึ่งผู้ซึ่งไปอยู่ประเทศจีนเป็นเวลาหลายปีเพื่อที่จะศึกษาวัฒนธรรมทั้งทางด้านศาสนาและการเมือง เราจึงมองเห็นได้ว่าชาวญี่ปุ่นมีความกระตือรือร้นที่จะได้เรียนรู้อารยธรรมของผู้อื่นซึ่งแตกต่างไปจากอารยธรรมของพวกเขา กล่าวคือ ญี่ปุ่นมีความอยากรู้อยากเห็นโดยไม่ย่อท้อ มีความกระหายที่จะ

* จำต้องกล่าวด้วยว่า นักวิชาการชาวญี่ปุ่นส่วนมากสงสัยกันว่า “ธรรมนุญ ๑๗ มาตรา” นั้น เจ้าชายโซโตกุ ทรงเขียนขึ้นเองหรือไม่ หรืออาจจะผู้เขียนชนเพื่อสวดเจ้าชายโซโตกุเมื่อนสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้

เรียนรู้และมีความสามารถเป็นพิเศษในการเลือกสรร หยิบยืม ตัดแปลงและนำเอาความคิดเห็น และเทคนิคต่าง ๆ มาเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบฉบับุ่

หลังจากที่ โชโตกุ สิ้นพระชนม์แล้วในปี ค.ศ. ๖๒๑ ตระกูล โชกะ ก็รวบรวมและเพิ่มพูนอำนาจของตนขึ้นและแสดงท่าทีว่าพร้อมที่จะช่วงชิงราชบัลลังก์ อย่างไรก็ตามเมื่อ ค.ศ. ๖๔๕ ตระกูล โชกะ ก็ถูก นาคาโตริ โนะ คามาตาริ ผู้ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักกันต่อมาในนามว่า ฟุจิوارา คามาตาริ ยึดอำนาจ บุคคลผู้นี้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นผู้หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้วางระบบการปฏิรูปการปกครองของญี่ปุ่นให้เป็นไปตามแบบของจักรวรรดิถัง ฟุจิوارา คามาตาริ เป็นผู้ศรัทธาในเรื่องราวของจีนอย่างแรงกล้า และได้วางโครงการการปฏิรูปของตนขึ้นทันทีที่โคล้นล้มอำนาจของตระกูล โชกะ ลงได้ มีการจัดตั้งรัฐบาลกลางที่สลับซับซ้อนมาก อย่างน้อยที่สุดตามโครงการก็มีการเปลี่ยนแปลงชั้นบริหารทุกระดับมาจนกระทั่งถึงแผนกที่เล็กที่สุด เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการปกครองที่มีใช้อยู่ในเมืองจีน ในศตวรรษที่ ๗ ตระกูลต่าง ๆ ในประเทศญี่ปุ่นยังรวมตัวกันไม่ได้แน่นแฟ้นนัก เพราะสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขา และถึงแม้ว่าบารมีของราชวงศ์จักรพรรดิซึ่งเป็นที่ยอมรับกันตามขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนาจะสูงส่งเพียงใดก็ตาม อำนาจการบริหารขององค์จักรพรรดิก็ได้แข็งแกร่ง ความรุ่งเรืองของตระกูล โชกะ ช้ให้เห็นว่าตระกูลนี้ไม่เพียงแต่จะถือบังเหียนอำนาจเท่านั้น แต่ยังเป็นทีเกรงขามของราชวงศ์อีกด้วย ฉะนั้น เพื่อที่จะสร้างการปกครองของราชวงศ์ให้บังเกิดขึ้นและค้ำจุนอำนาจของตนเอง ฟุจิوارา คามาตาริ จึงได้นำเอาแผนการบริหารแบบรวมอำนาจอยู่ที่ศูนย์กลางอย่างจีนมาใช้ อันที่จริงแล้วการบริหารแบบนี้ก็ได้เหมาะสมกับสภาพของญี่ปุ่นเลย และในช่วงระยะเวลาต่อมาแผนการบริหารนี้ก็สลายลง ในที่สุดอำนาจของตระกูลต่าง ๆ ก็ทำลายแผนการบริหารของญี่ปุ่นตามแบบราชวงศ์ถังเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการแก้ไขระบบการปกครองแบบนี้อยู่ครั้งมาตลอดระยะเวลา ๔๐๐ ปีก็ตาม ระบบนี้ก็นิยมใช้กันเป็นครั้งคราวไป ส่วนใหญ่ของช่วงระยะนี้อำนาจที่แท้จริงตกอยู่ในมือของพวกที่สืบเชื้อสายมาจาก ฟุจิوارา คามาตาริ นอกจากราชวงศ์จักรพรรดิแล้ว พวก ฟุจิوارา ก็จัดว่าเป็นตระกูลที่เด่นที่สุดในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

อิทธิพลจีนสมัยราชวงศ์ถังประการหนึ่งที่ยังปรากฏอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวญี่ปุ่นก็คือ การตัดสินใจสร้างเมืองหลวงเลียนแบบเมืองเซียงอันเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๘

เมืองหลวงแห่งนี้คือเมืองนารานันเอง ซึ่งใช้เป็นที่พักขององค์จักรพรรดิมาเป็นเวลา ๗๐ ปีเศษ และในช่วงระยะเวลานี้มีการสร้างวัดในพุทธศาสนา พระราชวังและที่ประทับหลายแห่งที่เมืองนี้ วัดบางแห่งนี้ยังคงทิ้งร่องรอยให้เห็นว่าเป็นสถาปัตยกรรมของถังมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และที่เมืองนาราก็มักมีพิพิธภัณฑ์เรียกว่า **โซโซะอิน** เก็บรักษาเครื่องเรือน เครื่องประดับและทรัพย์สินส่วนพระองค์ขององค์จักรพรรดิในคริสต์ศตวรรษที่ ๘

วัฒนธรรมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาซึ่งรุ่งเรืองในสมัยนาราและมีวิวัฒนาการสืบต่อมาถึงสมัยที่มีการสร้างเมืองหลวงถาวรขึ้นในปี ค.ศ. ๗๙๔ คือเมือง **เฮอัน** — **เกียว** หรือต่อมาคือ **มียาโกะ** หรือ **เกียวโต** เมืองนี้นับว่าเป็นความพยายามครั้งที่สองที่จะสร้างเมืองเชียงอันของจีนขึ้นในญี่ปุ่น ณ เมืองนี้เมื่อเวลาผ่านไปวัฒนธรรมนครหลวงก็มีลักษณะเป็นญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ชาวญี่ปุ่นรู้สึกว่าคุณมีสิ่งที่จะเรียนรู้จากเมืองจีนในสมัยเดียวกันแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น จักรวรรดิถังในสมัยนั้นอยู่ในระยะที่ไม่สงบ และเมืองจีนก็มีได้อยู่ในมือของจักรพรรดิที่มีฐานะมั่นคงทราบจนกระทั่งถึงการจัดตั้งราชวงศ์ซ่งขึ้นในปี ค.ศ. ๙๖๐ เมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ประเทศญี่ปุ่นได้เข้าสู่ภาวะโดดเดี่ยว คือไม่ติดต่อกับจีนและเกาหลี รวมทั้งทอดทิ้งดินแดนซึ่งญี่ปุ่นได้ไว้เป็นอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ด้วย

ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น คาดคะเนว่าสมัย **เฮอัน** ที่รุ่งเรืองเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. ๗๙๔ อันเป็นที่สร้างราชสำนักขึ้นที่เฮอันเกียว (เกียวโต) และสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๑๑๘๕ ซึ่งเป็นปีที่ **มินาโมโตะ โยริโตโมะ** จัดตั้งรัฐบาลทหารขึ้น อย่างไรก็ตามความรุ่งเรืองของรัฐบาลทหารดำเนินมาเป็นเวลาหลายปีก่อนปี ค.ศ. ๑๑๘๕ แสดงให้เห็นถึงชัยชนะของตระกูล **มินาโมโตะ** นับว่าคริสต์ศตวรรษที่ ๙, ๑๐ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เป็นตัวอย่างของชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรม **เฮอัน** เป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในวงจำกัด และเป็นมรดกสืบทอดกันมา เป็นวัฒนธรรมที่มุ่งไปในทางพิธีการ เป็นพิธีรีตอง และแสดงถึงชีวิตความเป็นอยู่และศิลปะอันหรูหรางดงาม (ลักษณะของวัฒนธรรมนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือนิทาน **"เกนจิ"** ซึ่งนายอาเธอร์ เวลีย์ (Arthur Waley) แปลมาจากเรื่อง **เกนจิ โมโนกาตาริ** อันเป็นงานประพันธ์ของ **มูราซากิ ชิกิบุ** ซึ่งเป็นนางในราชสำนักเมื่อเสี้ยวแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑) นับว่าเป็น

วัฒนธรรมที่เน้นหนักไปในทางลีลาและมีลักษณะสมบูรณ์ที่สุดซึ่งคือนงานประเภทภาพวาด บทโคลง วรรณคดี และงานทางด้านจิตรกรรมและสถาปัตยกรรม

ตระกูล พุจิวารา ซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศญี่ปุ่นอย่างแท้จริงเกือบตลอดสมัย เฮอัน เป็นตระกูลที่รักเพื่อนมนุษย์และรักความสวยงาม มักจะใช้วิธีการเนรเทศคู่ปรับหรือศัตรูมากกว่าที่จะใช้การประหารชีวิต และถึงแม้ว่าพวกตระกูลนี้มีได้เผยแพร่อารยธรรมที่พัฒนาให้แก่พลเมืองส่วนใหญ่ ก็ไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าตระกูลนี้ได้วางรากฐานประเพณีที่ศรัทธาต่อการศึกษาและศิลปะ ซึ่งทำให้พวกตระกูลทหารที่ขึ้นมาใช้อำนาจและรักษาอำนาจนั้นไว้มากจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เศษ ให้มีลักษณะอ่อนโยนมีมนุษยธรรม จึงมิใช่คำกล่าวเกินเลยไปที่ว่าตระกูล พุจิวารา ซึ่งมีอำนาจในญี่ปุ่นมากกว่า ๓๐๐ ปี เป็นตระกูลที่วางรากฐานในด้านคุณลักษณะของชาวญี่ปุ่นให้รักศิลปะ

ในสมัย เฮอัน ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในเรื่องฐานะการเมืองของจักรพรรดิ อำนาจที่แท้จริงขององค์จักรพรรดิได้เสื่อมไปและตกอยู่ในมือของตระกูล พุจิวารา ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการ (เซซโซ) และต่อมาก็ได้เป็นผู้เผด็จการฝ่ายพลเรือน (คัมปาคู) ภัยการสมรระหว่างตระกูล ทำให้พวกตระกูล พุจิวารา มีอำนาจการปกครองเหนือพระราชวงศ์จักรพรรดิโดยตรง จักรพรรดิหนุ่มเมื่อได้ทำการอภิเษกสมรสกับทายาทในตระกูล พุจิวารา แล้ว ก็มักจะทรงได้รับการแนะนำให้สละหน้าที่ขององค์จักรพรรดิซึ่งเป็นหน้าที่ปกครองอาณาจักอันได้รับมอบหมายมาจากเทพเจ้าให้แก่พระราชโอรสทันทีที่พระราชโอรสมีพระชนมายุสมควรแก่การที่จะได้สืบราชสมบัติ ฉะนั้น บุคคลชั้นนำในตระกูล พุจิวารา ที่อยู่ในเมืองหลวงจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการ ต่อมาก็กลบกลายเป็นหลักปฏิบัติของผู้สำเร็จราชการที่จะดำเนินนโยบายการปกครองบ้านเมืองในฐานะเป็นผู้เผด็จการฝ่ายพลเรือน (คัมปาคู) ถ้าหากว่าองค์จักรพรรดิไม่สละราชสมบัติหลังจากเจริญพระชนมายุเต็มที่แล้ว ตระกูล พุจิวารา มีอำนาจสูงสุดนับเป็นร้อยปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๙๖๗ ถึง ค.ศ. ๑๐๖๘ ในสมัยนี้ มิซึนากะ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงเด่นที่สุดในตระกูล พุจิวารา มีอำนาจสูงสุดมากกว่า ๓๐ ปี โดยมีจักรพรรดิถึง ๘ องค์ที่มีฐานะเป็นเพียงหุ่นเชิดปกครองบัลลังก์ ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะสละราชสมบัติประมาณพระชนมายุ ๓๑ พรรษาเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่าชาวญี่ปุ่นมิได้รู้สึกสะเทือนใจกับการที่องค์จักรพรรดิไม่มีอำนาจในทางการเมือง ในทัศนะของชาวญี่ปุ่นแล้ว สิ่งทีสะเทือนใจและให้อภัยไม่ได้เลย ก็คือการช่วงชิงราชบัลลังก์โดยตรง แนวความคิดตามชนบประเพณีของญี่ปุ่นในเรื่องนี้แตกต่างจากจีนโดยสิ้นเชิง ทัศนะของจีนเกี่ยวกับอำนาจการปกครองนั้นถือว่าพระเจ้าแผ่นดินได้รับ “อาณัติจากสวรรค์” ตรานเท่าที่ที่ยังทรงกอบปรด้วยคุณธรรมความดี ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นปราศจากซึ่งคุณธรรมความดีแล้ว ก็จะต้องถูกโค่นอำนาจลง ในประวัติศาสตร์จีนจึงมักปรากฏว่ามีข้ออ้างทางปรัชญาอันเป็นที่ยอมรับกันในเรื่องการล้มล้างอำนาจดังกล่าว ฉะนั้นประเทศจีนจึงมีหลายราชวงศ์ปกครอง ส่วนญี่ปุ่นถึงแม้ว่าจะมีการจลาจลกลางเมืองและศึกสงครามจนนับครั้งไม่ถ้วน ก็ยังคงมีราชวงศ์จักรพรรดิเพียงราชวงศ์เดียวเท่านั้น มีตัวอย่างการพยายามช่วงชิงอำนาจและจักรพรรดิญี่ปุ่นบางพระองค์ต้องสิ้นพระชนม์อย่างทารุณ แต่ตัวอย่างทำนองนี้ก็ยากที่จะพิสูจน์ว่าเคยมีกฎห้ามสมรฐ์ร่วมคิดกันล้มล้างสิทธิ การสืบสันตติวงศ์ทายาทของสถาบันจักรพรรดิอันเก่าแก่ เพื่อเปิดทางให้กับผู้มีอำนาจสูงสุดมาเป็นเวลาอย่างน้อย ๑๕๐๐ ปี เทพนิยายซึ่งเห็นว่าองค์จักรพรรดิทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพธิดาแห่งดวงอาทิตย์ทำให้จักรพรรดิเป็นผู้ที่ควรเคารพสักการะซึ่งผู้ใดจะทำลายมิได้ เมื่อถือว่าจักรพรรดิทรงเป็นผู้ที่จะทำลายล้างมิได้แล้วเช่นนี้ จึงทรงเป็นผู้ปราศจากมลทินในทางการเมือง การเป็นผู้ปราศจากมลทินจึงหมายความว่า องค์จักรพรรดิจัดเป็นผู้ที่ปราศจากอำนาจอย่างแท้จริง เพราะการจะแสดงอำนาจแล้ว จะต้องทรงมีพฤติกรรมที่อาจจะได้รับหรืออาจจะไม่ได้รับการเห็นชอบด้วยก็ได้ การวางเจนนกเป็นการหลีกเลี่ยงข้อวิพากษ์วิจารณ์ ฉะนั้นองค์จักรพรรดิจึงเปรียบเสมือน “ลอยอยู่เหนือเมฆ” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเหนือพายุและเหนือความกดดันในพระราชภารกิจประจำวัน ชาวญี่ปุ่นต่างยอมรับการปกครองแบบทวิภาค อันเป็นลักษณะตายตัวในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ดังปรากฏว่าเมื่อจะสิ้นสมัย โชกุน โทกุกาวา ได้มีนักวิชาการพากันประกาศเผยแพร่ที่จะ “ฟื้นฟู” อำนาจขององค์จักรพรรดิกลับคืนมาจากพวก โชกุน ที่ยึดครองเอาไปโดยไม่ถูกต้องของธรรมเนียม อย่างไรก็ตามการเรียกร้องนั้นก็เห็นแต่เพียงอุดมการณ์มากกว่าการปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะนับตั้งแต่การปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จักรพรรดิก็ยังทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของเสนาบดีและข้าราชการไม่ว่าตามทฤษฎีแล้วจะทรงมีอำนาจเช่นใด

ตอนปลายสมัยเฮอัน ทังจักรพรรดิผู้ครองบัลลังก์หรือผู้ทรงสละราชบัลลังก์ก็สามารถที่จะยึดอำนาจทั้งหมดหรือบางส่วนจากพวกตระกูล ฟุจิوارา ซึ่งมีอยู่ทุกหนทุกแห่งได้ แต่แล้วก็ต้องทรงสูญเสียอำนาจไปให้แก่ตระกูล ไทรา ซึ่งเป็นตระกูลทหารที่ยิ่งใหญ่ตระกูลหนึ่ง

ตระกูลทหารที่ก่อตั้งขึ้นใหม่เหล่านี้ มีอำนาจขึ้นมาด้วยการค้าเงินสองประการ คือ การปกครองที่ดินโดยไม่เสียภาษี การว่าจ้างผู้ดูแลรักษาที่ดินและผู้เช่าถือที่ดินซึ่งเชี่ยวชาญในเชิงรบ

เมื่อมีการปฏิรูปในคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ที่ดินทั้งหมดตกเป็นของรัฐบาลกลางตามทฤษฎี รัฐบาลกลางเป็นผู้จัดสรรปันส่วนที่ดินให้แก่คนในตระกูลเดียวกันและชาวนาเพื่อการเพาะปลูก พวกเขาจะต้องเสียภาษีที่ดินซึ่งตนใช้ให้แก่รัฐบาลเป็นพืชผลหรือแรงงาน ในทางปฏิบัติมีที่ดินที่ได้รับการยกเว้นภาษีเกิดขึ้นทั่วประเทศ ผู้ถือที่ดินยกเว้นภาษีประเภทแรกได้แก่วัดในพุทธศาสนา สมัย นารา อิทธิพลของพุทธศาสนารุ่งเรืองมากในญี่ปุ่น วัดประจำมณฑลสาขาของวัดในเมืองหลวงกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น ในตอนแรก ที่ดินที่ได้รับการยกเว้นภาษีคือที่ดินที่ยังไม่เคยทำการเพาะปลูกแล้วนำมาใช้ในการเพาะปลูก แต่ทว่าต้องระงับไปเพราะมีจำกัด ราชสำนักก็ยินยอมให้ที่ดินของวัดประจำมณฑลได้รับการยกเว้นภาษี เช่นเดียวกับวัด โทไดจิ ที่เมืองนารา เมื่อวัดร่ำรวยขึ้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระในวัดจะสนใจในทางโลกเพิ่มขึ้น และในเวลาไม่กี่ปีเจ้าอาวาสที่สำคัญ ๆ ก็เริ่มจัดตั้งหน่วยทหารเพื่อคุ้มครองที่ดินของวัด หน่วยทหารเหล่านี้ก็กลายเป็นกองทหารที่ถาวรไปในไม่ช้า

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตแดนในดินแดนแถบภูเขาหมักจะเป็นไปด้วยความแน่นแฟ้น จึงเป็นการยากที่รัฐบาลจะควบคุมดินแดนที่อยู่ห่างไกลเมืองหลวงเหล่านี้ได้โดยตรงและสม่ำเสมอ ผู้ว่าราชการมณฑลเหล่านี้มาจากข้าราชการสำนัก แต่ทว่าส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในเมืองหลวงและใช้ชีวิตหรูหรา ปล่อยให้การปกครองที่แท้จริงในมณฑลตกอยู่ในมือของหัวหน้าตระกูลที่เข้มแข็งที่สุดในมณฑลเหล่านั้น ตระกูล ฟุจิوارา ซึ่งมีบุตรหลานมากก็ได้ส่งคนในตระกูลของตนไปประจำมณฑลเหล่านี้ พวกตระกูลนี้ได้รับที่ดินที่ไม่ต้องเสียภาษี และหลายปีต่อมาพวกนี้ก็หาเห็นแยกตัวออกจากราชสำนักและมีลักษณะไม่ต่างไปจากตระกูลตามท้องถิ่น

ด้วยวิธีการที่เกิดขึ้นเช่นนี้นับเป็นศตวรรษ ๆ จึงเกิดเป็นระบบศักดินาสวามิภักดิ์แบบญี่ปุ่นขึ้น ตอนปลายสมัยเฮอัน ชาวนาทั่ว ๆ ไปต้องเสียภาษีเป็นสิ่งของหรือการรับใช้ (แรง

งาน) ให้กับเจ้าของที่ดินหรือตัวแทนของเจ้าของที่ดินที่มีใช้รัฐบาล รัฐบาลได้ทำการตรวจสอบหรือปรับปรุงวิธีการที่ดินได้ละเลยบ้างเป็นครั้งคราว แต่ก็ไม่ค่อยได้รับผลสำเร็จเท่าใดนัก อำนาจในท้องถิ่นก็ตกอยู่กับผู้ที่สามารถรวบรวมทหารส่วนใหญ่ไว้ได้ ในชั้นแรกก็อาจจะมีเพียงหนึ่งหรือสองพันกว่าคนเท่านั้น กองทหารของวัดในสมัยแรก ๆ จัดว่าอยู่ในบรรดากองทหารที่ใหญ่ที่สุด แต่ในเรื่องกำเนิดของชนชั้นทหาร เราไม่ควรจะลืมนว่ามีกองทัพที่เคยใช้ต่อต้านและปราบปรามชาว ไอนุ มาแล้วด้วย อาทิในคริสต์ศตวรรษที่ ๘ รัฐบาลได้สั่งให้มีการจัดตั้งกองทัพประจำมณฑลขึ้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นกองทหารรักษาดินแดน กองทหารนี้จัดระเบียบตามหลักการสี่ตระกูล อันเป็นลางชี้ให้เห็นถึงชนชั้นหนึ่งซึ่งจะเป็นชนชั้นนักรบที่มีอภิสิทธิ์สืบไป

ในสมัย เฮอัน ชนชั้นขุนนางในราชสำนักก็เกือบจะหมายถึงคนในสำนัก พูจิวาราชนชั้นขุนนางเล็งเห็นประโยชน์อย่างมากในการที่จะให้คนในตระกูลทหารมารักษาระเบียบวินัยในเมืองหลวงซึ่งมักจะมีทหารของวัดในพุทธศาสนาและทหารของวัด ชินโต เข้ามาทะเลาะวิวาทกันหน้าประตูพระราชวังจักรวรรดิ แต่ปัจจัยสำคัญที่เปิดโอกาสให้ทหารเข้ามาบริหารประเทศก็คือ การต่อสู้กันเองในบรรดาพวก พูจิวารา เมื่อคริสต์ศตวรรษ ๑๒ เนื่องจากคนในตระกูล พูจิวารา แกร่งแย่งตำแหน่งทางการเมืองและชิงดีชิงเด่นกัน จึงทำให้เกิดการสนับสนุนตระกูลทหารบางตระกูลขึ้น ตระกูล มินาโมโตะ และ ไทรา เป็นตระกูลทหารสองตระกูลที่เด่นที่สุด ตระกูล มินาโมโตะ ครอบครองที่ดิน ส่วนในมณฑล คานโต ใกล้เมือง โตเกียว ปัจจุบันทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่น ส่วนตระกูล ไทรา ซึ่งแม้ว่าครั้งหนึ่งเคยมีอำนาจอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ก็ตาม กำลังสำคัญอยู่ที่บริเวณริมฝั่งทะเลตอนในเป็นส่วนใหญ่ การแตกแยกของตระกูล พูจิวารา ซึ่งเป็นข้าราชการสำนักมากกว่าเป็นนักรบทำให้เกิดศึกกลางเมืองอย่างนองเลือดขึ้นถึงสองครั้ง เมื่อศึกกลางเมืองสิ้นสุดลง พวกตระกูล พูจิวารา จึงประจักษ์ว่าอำนาจของตนตกไปอยู่ในเงื้อมมือของตระกูลทหาร มินาโมโตะ และ ไทรา ซึ่งถือว่าเป็นบริวารของตน

(3)

ตระกูล ไทราเป็นตระกูลแรกที่ไต่คุมอำนาจในราชสำนักและอำนาจการบริหารประเทศ ไทรา คิโมโยริ และบริวารเปรียบเสมือนเป็นเขี้ยวเล็บของราชสำนักในการปราบอริราชศัตรู ศัตรูก็จะถูกตัดศีรษะหรือถูกบังคับให้ฆ่าตัวตายหรือถูกเนรเทศ นับเป็นครั้งแรกในช่วงเวลา กว่า ๓๐๐ ปีที่คู่แข่งทางการเมืองถูกลงโทษถึงตาย ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่าบัดนี้ชนชั้น

ทหารได้ขึ้นมามีอำนาจแล้ว ไทรา คิโอโมริ สามารถคุมอำนาจการบริหารส่วนกลางไว้ได้มั่นคง โดยใช้เล่ห์เหลี่ยม การสมรสระหว่างตระกูลและการคุกคามหรือไม่กี่ด้วยการใช้กำลังจนได้ควบคุมสำนักงานสำคัญ ๆ ไว้ในกำมือของตน ความรุ่งเรืองของตระกูล ฟุจิوارา ก็สิ้นสุดลง

อำนาจวาสนาของ คิโอโมริ แห่งตระกูล ไทรา มีมาจนถึงแก่นิจกรรมเมื่อ ค.ศ. ๑๑๘๑ รวมเวลาประมาณ ๒๕ ปี คิโอโมริ เป็นผู้ปกครองที่มีมนุษยธรรม ใจอกกว้างขวางพอ ๆ กับความโหดร้าย และไม่ค่อยเชื่อในไสยศาสตร์ การนำเอาความแตกต่างระหว่างนักรบผู้หัวหาญแห่งตระกูลทหาร เช่น ไทรา คิโอโมริ กับข้าราชการสำนักผู้ฉิวบางในกรุงเกียวโตมาเปรียบเทียบว่าเป็นการกล่าวร้ายจนเกินไป แต่ความแตกต่างนี้ก็ยังมีอยู่บ้างแม้กระทั่งปัจจุบัน จึงควรสังเกตว่าตระกูลทหารที่มีความใกล้ชิดกับราชสำนักมักจะกลายเป็นผู้เจริญด้วยศิลปะ และกิริยามารยาทอันปรากฏอยู่ทั่วไปในราชสำนักเกียวโตหรือบ้างก็ถูกกล่าวหาว่าฉ้อราษฎร์บังหลวงไปเรื่องนี้ปรากฏแก่ตระกูล อาซึคางะ ดังจะได้กล่าวต่อไปในตอนหลัง แสดงให้เห็นว่าแม้แต่ ไทรา คิโอโมริก็ ได้รับอิทธิพลความนุ่มนวลของราชสำนักด้วย

ด้วยเหตุผลนี้ส่วนหนึ่ง หลังจากยึดอำนาจจากตระกูล ไทรา ได้แล้ว หัวหน้าตระกูล มินาโมโตะ ก็ได้จัดตั้งศูนย์กลางการปกครองขึ้นที่เมือง คามากุระ ชายฝั่งทะเลภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองโตเกียวปัจจุบัน ตระกูล มินาโมโตะ คำว่าบาตรพวกตระกูล ไทรา ได้สำเร็จในสงครามทางทะเลครั้งยิ่งใหญ่ที่ช่องแคบ ชิโนโนะเซจิ เมื่อ ค.ศ. ๑๑๘๕ เรื่องสงครามทางทะเลนี้ นับเป็นส่วนหนึ่งของยุคโรแมนติคของพวกนักรบญี่ปุ่นซึ่งปรากฏเป็นเค้าโครงเรื่องที่นิยมกันมากในบทละคร ประเพณีญี่ปุ่นสำหรับยุคโรแมนติคนี้มักจะให้ภาพนักรบที่เจ้ายศเจ้าอย่าง เจ้าระเบียบ ซึ่งมีอาวุธรวมเกาะที่มีสี่สังฆดาม ถือธนูและดาบควบไปตามป่าไผ่และป่าสน นับว่าเป็นการเริ่มต้นยุคซามูไรที่แท้จริง และสมัยนี้เองที่มีการเริ่มต้นพิธี ฮาราจิริ ด้วย

แม้ว่า โยริโตโมะ จะมีได้เป็นผู้บัญชาการในการโค่นล้มตระกูล ไทรา ก็ตาม เขาก็เป็นผู้นำของตระกูล มินาโมโตะ เขาได้จัดตั้งระบบการปกครองแห่งชาติที่เรียกกันว่า บากุฟุ ขึ้นที่

* ผู้วางแผนจนได้ชัยชนะคือ โยชิซุเนะ น้องชายของ โยริโตโมะ ซึ่งเป็นคนที่มีชื่อเสียงมากในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและเป็นพระเอกในนิยายต่าง ๆ โยริโตโมะ ไม่ไว้ใจน้องชายและต่อมาโยชิซุเนะก็ถูกลูกน้องของ โยริโตโมะ ฆ่าตาย แต่เรื่องนิยายก็ขยายความออกไปมาก และพวกนิยมทหารก็นำเอานิยายไปโฆษณาแม้จนปัจจุบันนี้ว่า โยชิซุเนะ หลบหนีไปยังสันแผ่นดินใหญ่และปรากฏเป็นเจงกิสข่านนั่นเอง ในฐานะที่เป็นพระเอก โยชิซุเนะ มักปรากฏตัวพร้อมกับสาวกชื่อ เบนเคอิ ซึ่งเป็นพระที่มรูปร่างใหญ่ผิวดำคน ใจแข็ง และมีพลังกล้างมหาศาล เรียกกันว่า "a Japanese Friar Tuck"

เมือง คามาคุระ สมัยนั้นการปกครองจึงตกอยู่ในมือของชนชั้นทหาร เมื่อ ค.ศ. ๑๑๙๒ จักรพรรดิซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๑๓ พรรษา ได้ทรงแต่งตั้งให้ มินาโมโตะ โยริโตโมะ เป็น เซ-อิ-ไท-โชกุน ซึ่งหมายความว่า “นายพลผู้ปราบคนป่าเถื่อน” ในสมัยแรก ๆ ก็มีผู้เคยได้รับตำแหน่งนี้มาแล้ว แต่ทว่าเพื่อวัตถุประสงค์ทางทหารบางประการและในชั่วระยะเวลาอันจำกัดเท่านั้น นับตั้งแต่สมัย โยริโตโมะ เป็นต้นมาตำแหน่งนี้ก็เป็นที่ประจำ ตามความหมายนี้ โยริโตโมะ จึงเป็น โชกุน หรือ “จอมพล” คนแรกของญี่ปุ่น ในทางทฤษฎีรัฐบาลที่ โยริโตโมะ ตั้งขึ้นที่เมือง คามาคุระ นั้นมิได้แทนที่รัฐบาลของจักรพรรดิที่กรุงเกียวโต แต่ คามาคุระ บากุฟุ นี้ตั้งขึ้นในชั้นแรกเพื่อที่จะจัดการกับบรรดานายทหารที่ขึ้นอยู่กับตระกูล มินาโมโตะ แต่ปรากฏว่า บากุฟุ เป็นระบบการปกครองที่ได้ผลมากกว่าระบบการปกครองของ จักรพรรดิทั้งในด้านบริหารและตุลาการ

คามาคุระ บากุฟุ ยืนยาวอยู่เป็นเวลา ๑๕๐ ปี ตลอดระยะเวลานี้ คามาคุระ ได้ถอดแบบการปกครองแบบทวิภาคที่ปรากฏในเกียวโตมาใช้ด้วย ทายาทของ โยริโตโมะ เป็นผู้ขาดคุณสมบัติ ต่อมาอำนาจใน บากุฟุ จึงตกแก่ตระกูล โฮโจ ภรรยาหม้ายของ โยริโตโมะ เป็นคนในตระกูล โฮโจ เป็นคนเด็ดขาดและมีความสามารถในบุคลิกภาพในตัวเอง ตระกูล โฮโจ ได้ปกครองในฐานะเป็นผู้สำเร็จราชการ (ชิกเคน) ให้ โชกุน ฉะนั้นญี่ปุ่นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ จึงมีรัฐบาลที่ซับซ้อนมากในสายตาของคนภายนอก เช่นจักรพรรดิทรงเป็นหุ่นให้จักรพรรดิที่สละราชบัลลังก์แล้วกับข้าราชการสำนักคือพวกตระกูล ฟุจิوارา เซิต ส่วนจักรพรรดิที่สละราชบัลลังก์แล้วกับข้าราชการสำนักเองซึ่งแต่งตั้งรัฐบาลขึ้นก็อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของตัวแทนรัฐบาลของโชกุนที่คามาคุระ โชกุนคามาคุระเองก็เป็นหุ่นให้ผู้สำเร็จราชการในตระกูลโฮโจเซิต เพราะว่าผู้สำเร็จราชการในตระกูล โฮโจ ล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีความสามารถ การปกครองแบบนี้จึงได้ผลเป็นอันดี ในการบริหารปกครองอันมีประสิทธิภาพเช่นนี้ขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีที่แต่ละบุคคลมีต่อกัน และมีผู้นำที่พร้อมด้วยความสามารถและเข้มแข็งเด็ดขาด เนื่องจากการปกครองแบบนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของบุคคลเป็นส่วนใหญ่ จึงเสี่ยงต่อการพินาศลงได้โดยง่าย

แต่ก่อนที่เหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้น ประเทศญี่ปุ่นจำต้องเผชิญกับการคุกคามต่อเอกราชจากภายนอกถึงขั้นวิกฤต ใน ค.ศ. ๑๒๗๔ และ ๑๒๘๑ คุบไบลข่าน จักรพรรดิแห่งมองโกล

ได้ส่งกองทัพเรือมาโจมตีญี่ปุ่น ในการรุกรานครั้งที่สอง กล่าวกันว่าพวกมองโกลได้ยกพลมาถึง ๑๕๐,๐๐๐ คน พวกมองโกลมีความมั่นใจในการรุกรานครั้งนั้นมาก เพราะว่าจักรวรรค์ของตนมีอาณาบริเวณแผ่กว้างใหญ่ไพศาลมากตั้งแต่ดินแดนภาคใต้ของรัสเซียจรดเกาหลี

การรุกรานครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๒๗๔ นั้น รุนแรงน้อยกว่าครั้งที่สอง แต่ก็นับว่าเป็นการรุกรานที่น่าสะพึงกลัว กองทัพเรือเริ่มโจมตีเกาะ ชูชิม่า และ อิกิ ซึ่งอยู่ระหว่าง กิวชิวกับเกาหลีก่อน กองทหารเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่บนเกาะเหล่านี้สู้รบอย่างยิบตา อันเป็นตัวอย่างในการปกป้องคุ้มครองเกาะญี่ปุ่นอื่น ๆ ให้พ้นจากการรุกรานเมื่อปี ค.ศ. ๑๒๘๕ พวกมองโกลยกพลขึ้นบกที่กิวชิว และการสู้รบอย่างยิบตาเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามพายุใหญ่ได้ช่วยทำลายเรือรบที่จอดอยู่นอกฝั่ง กองทัพมองโกลจึงต้องล่าถอยไป เมื่อปี ค.ศ. ๑๒๘๑ ธรรมชาติก็ได้เข้าช่วยข้างญี่ปุ่นอย่างได้ผลมากกว่าในครั้งแรกอีก คือเมื่อพวกมองโกลยกพลขึ้นบกและยึดหัวหาดเล็ก ๆ ที่กิวชิวแล้ว พวกมองโกลก็ทำการรบอยู่เป็นเวลาถึง ๕๓ วันโดยไม่มีสิ่งขัดขวางเลย แต่แล้วในวันที่ ๑๔ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๘๑ ใต้ฝุ่นก็ได้พัดพาเอากองทัพเรือของพวกมองโกลไปสิ้น ชาวญี่ปุ่นจึงถือว่าใต้ฝุ่นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่น่าโชค ชาวญี่ปุ่นทั่วประเทศต่างสวดมนต์อธิษฐานในวัดและศาลเจ้าให้ญี่ปุ่นพ้นภัยจากผู้รุกราน ฉะนั้นใต้ฝุ่นลูกนี้จึงมีชื่อว่า คามิกาเซ “ลมสวรรค์”

พระในพุทธศาสนาและพระชินโตต่างได้หน้าไปตาม ๆ กันเนื่องจากพวกมองโกลพ่ายแพ้กลับไป พระเชื่อว่าการที่ คามิกาเซ เกิดขึ้นนั้นเนื่องจากการสวดมนต์อธิษฐานอย่างเข้มแข็งและจริงใจของพวกตน ส่วนพวกนักรบต้องประสบกับความผิดหวังอย่างขมขื่นเพราะว่าไม่มีที่ดินของศัตรูจะให้ยึดและนำมาแจกจ่ายกันในหมู่ผู้ชนะ อนึ่ง เนื่องจากสงครามและการเตรียมเพื่อสงคราม ประกอบกับความจำเป็นที่จะต้องระมัดระวังการจู่โจมครั้งที่สาม ทำให้ประเทศยากจนลง จึงเป็นการยากที่ บากุฟู จะแจกจ่ายรางวัลให้แก่กัรบของตนได้ เหตุการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดการเสียชื่อเสียง และระบอบการปกครองของพวก โฮโจ ก็มีอำนาจอยู่ได้เพียงยุคเดียวเท่านั้นหลังจากการรุกรานของพวกมองโกล เมื่อปี ค.ศ. ๑๓๓๑ พวก โฮโจ ได้ถอดถอนจักรพรรดิ โโก-ไดโกะ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถและกำลังวางแผนโค่นอำนาจ บากุฟู อยู่ จักรพรรดิ โโก-ไดโกะ ถูกเนรเทศ แต่อีกสองปีต่อมาก็ได้กลับมาพร้อมกับกัรบสำคัญ ๆ หลาย

คนสนับสนุน มีการละทิ้งสำนัก โฮโจ ไปเข้ากับจักรพรรดิ โก-ไดโกะ และผู้บัญชาการคนหนึ่ง
ของพระองค์ก็ได้เข้าโจมตีและยึดเมือง คามาคุระ ได้ มีผลทำให้ผู้สำเร็จราชการในตระกูล โฮโจ
คนสุดท้ายกับญาติสนิทและบริวารอีก ๘๐๐ คน พวกนี้ตัดสิ้นใจทำฮาราคีรี

สมัย คามาคุระ นับว่าเป็นสมัยแห่งการรวมอำนาจของตระกูลทหาร และเป็นสมัยที่มี
การเคลื่อนไหวทางด้านศาสนาและศิลปะด้วย นิกายสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนาอันได้แก่นิกาย
เซน โจโด-ชินชู นิชิเรน และ เซน ได้เกิดขึ้นในยุคนั้น พระที่มีชื่อเสียงผู้ซึ่งทำให้คำสั่งสอนของ
พุทธศาสนาเป็นแบบฉบับโดยเฉพะได้จัดตั้งนิกาย โจโด-ชินชู และนิชิเรน ขึ้นเป็นที่แพร่หลาย
นิกาย นิชิเรน นี้ทำให้ระลึกถึงนิกายหนึ่งของมาร์ติน ลูเธอร์ ในทางหนึ่งนิกาย นิชิเรน นี้เป็น
ที่เข้าใจง่าย มีจุดมุ่งหมายในทางปฏิบัติมากขึ้น แต่อีกทางหนึ่งก็มีความเป็นชาตินิยมอยู่ด้วย
นิกาย เซน ไม่ใช่เป็นนิกายสำหรับสามัญชนทั่วไป แต่เป็นนิกายสำหรับนักรบ ชนชั้นขุนนาง
และนักศึกษา นิกาย เซน นี้ไม่ฟังตำราหรือพิธีรีตอง ฉะนั้น จึงเป็นนิกายที่ยากแก่การอธิบาย
โดยเฉพะการอธิบายโดยสังเขป นิกาย เซน เสนอวิธีทำให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยการตรัสรู้
โดยวิธีการเข้าใจซึ่งถึงความหมายของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งก็คือโดยวิธีเข้าญาณซึ่งอาจทำได้
ถ้าไม่มีการควบคุมตนเองอย่างเคร่งครัดและไม่มีการนั่งวิปัสสนาอย่างจริง ๆ จัง ๆ นิกาย เซน
ซึ่งมาจากจีนนี้ แต่เดิมที่มีลักษณะที่น่าสนใจเป็นพิเศษสำหรับพวกนักรบอยู่แล้ว และความ
สัมพันธ์ ระหว่างชนชั้นนักรบและนิกาย เซน ก็ได้มีสืบต่อมาจนสิ้นสุดสงคราม ภาคพื้นแปซิฟิก
นิกาย เซน นี้ก่อให้เกิดอุดมการณ์สูงสุดของพวกซามูไรสองประการด้วยกัน คือ ความซื่อสัตย์
และการวางเฉยต่อความยากลำบากทางกาย

พุทธศาสนานิกาย เซน นี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อศิลปะในสมัยคามาคุระ เพราะเวลานิกาย
เซน เน้นถึงความจำเป็นในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ฉะนั้นภาพเขียนทิวทัศน์จึงรุ่งเรืองมาก
นอกจากนี้ยังมีภาพเขียนบุคคลและภาพเขียนประวัติศาสตร์บนแผ่นกระดาษม้วน และจุดเด่น
ของภาพนับเป็นสิ่งสำคัญที่สุด สมัยนี้ก็มีพระพุทธรูปที่สำคัญเรียกว่า ไตบุตสึ ทำด้วยบรอนซ์
ตั้งอยู่ที่เมือง คามาคุระ ในสมัยนี้ศิลปะของช่างทำดาบและช่างทำเกราะเจริญถึงขีดสุดจนกระทั่ง
ไม่มีผู้ใดเปรียบได้

จักรพรรดิ โก - ไดโกะ ทรงชื่นชมกับผลสำเร็จของพระองค์ที่มีต่อพวก โฮโจ
อาชิกางะ ทากาอูจิ แห่งตระกูล มินาโมโตะ ผู้ซึ่งเคยสนับสนุนพระองค์ได้เปลี่ยนใจหันมาต่อต้าน

พระองค์ แล้วตั้งจักรพรรดิองค์ใหม่ขึ้นพร้อมกับตนเองเป็น โชกุน จึงมีราชสำนักเกิดขึ้นสองแห่งชั่วคราวหนึ่งและเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างสองราชสำนักนี้ แต่ในที่สุดศัตรูของโก-ไดโกะ ก็เป็นฝ่ายชนะ เมื่อ อาชิกากะ ทากาจิ อุได้เป็นโชกุนแล้วก็ได้ตั้งรัฐบาลของตนขึ้นที่ตำบล มุโรมาจิ ในเกียวโต ฉะนั้นสมัยสำนักโชกุนอาชิกากะ จึงเรียกว่าสมัยมุโรมาจิ (ค.ศ. ๑๓๓๙-๑๕๗๓) สมัยนี้มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นสืบต่อกันมาหลายครั้งจนเป็นสงครามกลางเมืองอยู่หลายปี ไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงสาเหตุของการสู้รบไว้ ณ ที่นี้ เพราะมีประเด็นเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยหลังแต่เพียงเล็กน้อย ยุคหลังสมัย มุโรมาจิ นี้ก็รู้จักกันว่าเป็น “ยุคของผู้ที่ต่ำกว่าโค่นอำนาจพวกที่เหนือกว่า” สภาพต่าง ๆ อยู่ในลักษณะยุ่งเหยิง ไม่มีชื่อ ไม่มีแป ผู้ที่เข้มแข็งที่สุดเท่านั้น จึงจะดำรงชีวิตอยู่ได้ พวกหัวหน้าโจรก็สามารถโค่นอำนาจตระกูลใหญ่ ๆ หลายตระกูล ชื่อเสียงเก่า ๆ ก็หายไป ชื่อเสียงใหม่ ๆ และขุนนางตามชนบทก็กลับมามีชื่อเสียงขึ้น ทั้งนี้เพราะตระกูลทหารหลายตระกูลอ่อนแอลงไปเนื่องจากเข้าไปสวามิภักดิ์กับสำนัก โชกุน ในกรุงโตเกียวเสียนาน

แม้ว่าจะเกิดความยุ่งเหยิง ความรุนแรงและความยากจนที่เกิดขึ้นในมณฑลต่าง ๆ โชกุน โยชิมาสะ กลับมีชีวิตอยู่อย่างหรูหราตามแบบของเมืองหลวงที่จักรพรรดิประทับอยู่ รสนิยมของสมัย มุโรมาจิ ก็คล้ายคลึงกันกับสมัยเฮอัน โชกุน โยชิมิตสึ (ค.ศ. ๑๓๕๘-๑๔๐๘) และ โชกุน โยชิมาสะ (ค.ศ. ๑๔๔๕-๑๔๙๐) เป็น โชกุน ที่อุทิศตนให้กับสุนทรียศาสตร์ และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะ โชกุน ทั้งสองสนับสนุนการเขียนภาพ การจัดสวนแบบธรรมชาติ บทละครคลาสสิก และศิลปะต่าง ๆ เช่น พิธีชงน้ำชา และการจัดดอกไม้ก็เข้าสู่มาตรฐานยอดเยี่ยม

ส่วนฐานะทางการเงินของราชสำนักก็ตกอยู่ในภาวะที่เลวร้าย จนกระทั่งมีจักรพรรดิพระองค์หนึ่งต้องลดพระองค์ลงขายลายพระหัตถ์ตามท้องถนนในเมืองเกียวโต การที่ราชสำนักขององค์จักรพรรดิตำรงอยู่ ได้ก็เนื่องมาจากประเพณีแต่โบราณที่ว่าจะต้องมีจักรพรรดิเพื่อสืบเชื้อสายพระราชวงศ์อันเก่าแก่

ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นมีภาระยุ่งยากทั้งในการเมืองและสังคมก็ตาม การค้าและพาณิชย์ก็มีความเจริญรุ่งเรืองมากในศตวรรษที่ ๑๕ และ ๑๖ ชาวนิปปุ่นเริ่มเป็นนักเดินทะเล เป็นทั้งพ่อค้าและโจรสลัด ในสมัย อาชิกากะ พวกโจรสลัดกลายเป็นพวกที่ก่อความวุ่นวายฝั่งทะเลจีน

ตั้งแต่บริเวณเมืองซานตงจนถึงแม่น้ำเพิร์ล แต่ชาวญี่ปุ่นก็กินทะเลในฐานะพ่อค้าด้วย การติดต่อกับจีนเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นและสำคัญ ศิลปะสมัย มุโรมาจิ ได้รับอิทธิพลจากจีนมาก และเมื่อการค้าเจริญมากขึ้น ชุมชนตามท่าเรือสำคัญ ๆ ก็เกิดขึ้นในญี่ปุ่น เมืองซากะซึ่งเป็นเมืองท่าของโอซากาก็ตกกลายเป็นเมืองเสรีเหมือนกับเมืองท่าในกลุ่มสันนิบาตชาติชั้นเซียติคที่มีพ่อค้าตามท้องถิ่นนั้น ๆ ปกครอง เมื่อเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ มีการใช้เงินแทนข้าวในการแลกเปลี่ยน และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ มีการนำเอาเหรียญทองแดงจากจีนเข้ามาใช้ในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ในการแลกเปลี่ยนเหรียญทองแดงและสินค้าเข้าอื่น ๆ ญี่ปุ่นได้ส่งสินค้าประเภทหัตถกรรม เช่น พัดแบบญี่ปุ่น จากและคาบออกไปขาย สำหรับการค้าประเภทนี้พวกขุนนางในระบบศักดินาสวามิภักดิ์และเจ้าอาวาสในพุทธศาสนามีส่วนสำคัญอยู่มาก ความล้มเหลวของรัฐบาลกลางทำให้พวกขุนนางหรือพ่อค้าที่มีอิทธิพลในมณฑลต่าง ๆ ตั้งตัวเป็นผู้ปกครองอย่างอิสระ ผู้ใดที่เป็นเจ้าของท่าเรือดี ๆ ก็มองเห็นประโยชน์ที่จะใช้ท่าเรือเพื่อทำการค้ากับต่างประเทศ

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีความยุ่งเหยิงทางการเมืองแต่มีความเจริญในด้านเศรษฐกิจ เมื่อครั้งที่ชาวปอร์ตุเกสซึ่งกำลังเดินทางไปมาเก่าได้ถูกพายุพัดมาถึงฝั่งที่เกาะเล็ก ๆ นอกฝั่งกิวซิว เท่าที่เราได้ทราบชาวปอร์ตุเกสพวกนี้เองเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เคยมาถึงดินแดนญี่ปุ่น แต่จะเป็นปีใดแน่นอนไม่ปรากฏ อาจจะเป็น ค.ศ. ๑๕๔๒ หรือ ๑๕๔๓ ก็ได้ และในปี ค.ศ. ๑๕๔๙ ก็ได้มีมิชชันนารีในคริสต์ศาสนาที่เด่นที่สุดคนแรกเดินทางมาถึงเมือง คาโกชิม่า เพื่อเยือนญี่ปุ่น คือบาทหลวงฟรานซิส ซาเวียร์ ในนิกายเยซูอิตชาวปอร์ตุเกส แต่คริสต์ศาสนามีได้เป็นสิ่งสำคัญสิ่งเดียวของชาติตะวันตกที่ชาวปอร์ตุเกสนำเข้ามาเผยแพร่แก่ญี่ปุ่น พ่อค้าและกัปตันเดินเรือทะเลจากมาเก๊ายังได้นำสิ่งที่มีค่ามากกว่าคริสต์ศาสนาเข้ามาขายให้แก่ชาวญี่ปุ่นด้วย สิ่งนั้นคืออาวุธปืน.

การติดต่อครั้งแรกกับโลกตะวันตก

(1)

ต่อมาญี่ปุ่นก็รู้จักวิธีทำปืนใช้เองและคิดปะการทำปืนก็ได้แพร่ไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็ว ไคเมียว โอดา โนบุนากะ ซึ่งอยู่ญี่ปุ่นภาคกลางได้ใช้อาวุธสมัยใหม่นี้ปราบปรามเพื่อนบ้าน ได้รับชัยชนะหลายครั้งหลายครา จนกระทั่งได้ขึ้นเป็นบุคคลชั้นนำในปี ค.ศ. ๑๕๗๘ ในการรบ โอดา โนบุนากะ เป็นบุคคลแรกที่ใช้ประโยชน์จากอาวุธปืนมากที่สุด เหตุที่เขาทำเช่นนั้นได้ก็เพราะดินแดนที่ตีมาได้ตอนแรก ๆ นั้น เป็นดินแดนที่ขึ้นชื่อทางมีช่างทำปืนชั้นเยี่ยมอยู่ทางสิ้น ฉะนั้น ทหารรบส่วนใหญ่ของเขาจึงมีปืนประจำตัว

โอดา โนบุนากะ มีลักษณะคล้ายคลึงกับ ไทรา คิโยโมริ หลายประการ เพราะที่จริงแล้ว เขามีเชื้อสายเป็นญาติกันห่าง ๆ โนบุนากะ เป็นคนกล้าหาญ ไม่เคร่งศาสนา มุทะลุ ดึงตั้ง เด็ดขาด เป็นเจ้าแห่งยุทธศาสตร์ เขาโศกศิมมากเพราะขณะที่จะได้ขึ้นมามีชื่อเสียงใหญ่โต ศัตรูคู่แข่งที่น่ากลัวสองคนของเขามัวแต่ยุ่งรบแก่งแย่งอำนาจกันเอง โนบุนากะ เป็นผู้มิพรสวรรค์ในการเลือกพรรคพวกและลูกน้องที่จงรักภักดีแม้ว่าตัวเองจะต้องจบชีวิตลงด้วยน้ำมือของลูกน้องคนหนึ่งที่เขาใช้วาจาสามหาวด้วยก็ตาม โตโยโตมิ ฮิเดโยชิ และ โตกุทากา อิเอะยะสุ นั้น มีชื่อเสียงโด่งดังพอ ๆ กับ โนบุนากะ ทั้ง ฮิเดโยชิ และ อิเอะยะสุ เริ่มแสดงความสามารถในสมัยของ โนบุนากะ และต่างก็ช่วยกันทำศึกเพื่อรวมแคว้นต่าง ๆ ให้อยู่ภายใต้อำนาจของ โนบุนากะ แต่ผู้เดียว ฮิเดโยชิ เป็นลูกน้อง และ อิเอะยะสุ เป็นพรรคพวกที่จงรักภักดี

ทั้งสามคน คือ โอดา โนบุนากะ (ค.ศ. ๑๕๓๔-๘๒) โตโยโตมิ ฮิเดโยชิ (ค.ศ. ๑๕๓๖-๙๘) และ โตกุทากา อิเอะยะสุ (ค.ศ. ๑๕๔๒-๑๖๑๖) ต่างก็ช่วยกันทำนุบำรุงญี่ปุ่นให้ตั้งอยู่ในสันติสุขหลังจากที่ได้มีการรบราฆ่าฟันกันเองมาเป็นเวลาถึงหนึ่งศตวรรษ กล่าวกันว่า โนบุนากะ เป็นเสมือนผู้ชุบดินขึ้นมา ฮิเดโยชิ เป็นผู้เกล่าให้ได้รูปร่าง และ ฮิเดโยชิ เป็นผู้วางให้เข้าที่ แต่ทั้งสามต่างก็มีคุณลักษณะและวิธีการไปคนละทาง ดังปรากฏในนิยายที่เลื่อง

ลือของญี่ปุ่น กล่าวกันว่าทั้งสามคนนี้เผชิญกับนักที่ไม่ยอมส่งเสียงร้องเพลง โนบุ나가ะนั้น
กล่าวอย่างอารมณ์ร้ายว่าจะฆ่าคนเสียถ้าหากไม่ร้องเพลง ส่วนฮิเดโยชินั้นกล่าวว่าจะบังคับ
นักให้ร้องเพลงให้ได้ ฝ่าย อีเอะยะสุ นั้นกล่าวว่าจะคอยจนกว่านักจะร้องเพลงเอง

โนบุ나가ะ ครองอำนาจอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น พออายุได้ ๔๘ ปีก็ถูกลูกน้องผู้หนึ่งสังหาร
เสีย โดยการจู่โจมอย่างไม่ทันรู้ตัว แต่ ฮิเดโยชิ ก็ปราบผู้สังหารโนบุ나가ะได้ทันควัน
ถ้าหาก โนบุ나가ะ มีชีวิตอยู่สืบไปก็คงจะรวมญี่ปุ่นทั้งประเทศให้อยู่ภายใต้ปกครองของตนแต่ผู้
เดียวได้ แม้ โนบุ나가ะ จะมีได้ขยายอำนาจไปจนสุดค้ำเนินหรือสุดตะวันตกก็ตาม เขาก็
สามารถปราบปรามความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในแคว้นแคว้นภาคกลางซึ่งใหญ่เท่ากับครึ่งประเทศให้อยู่
ภายใต้ปกครองของเขาแต่ผู้เดียวได้อย่างเด็ดเดี่ยว โนบุ나가ะ ไม่อาจเป็นโชกุนได้ เพราะใน
สมัยนั้นมีประเพณีอยู่ว่า พวกคนในตระกูล มิनाโมโตะเท่านั้นจึงจะเป็นโชกุนได้ แต่ โนบุ나가ะ
อยู่ในตระกูลโทรา ส่วนอาชิกากะผู้เป็นโชกุน ณ กรุงเกียวโตเป็นผู้ไม่มีอำนาจ มีหน้าที่คิ
กว่าหุ่นให้เชิดเล็กน้อย แม้ว่าจะไม่มีอำนาจเทพเจ้าเยี่ยงองค์จักรพรรดิก็ตาม ตามความเป็นจริง
แล้วทั้ง โชกุน และองค์จักรพรรดิต่างก็อยู่ภายใต้อำนาจของ โนบุ나가ะ แต่ โนบุ나가ะก็ยังคง
ถวายความเคารพแก่พระราชวงศ์จักรพรรดิเป็นอันดี ทั้ง ๆ ที่ได้ตั้งตัวเป็นหนึ่งในบรรดา
โตเมียว

โนบุ나가ะ ได้สร้างปราสาทไม้บนฐานหินชั้นที่เมืองอาสึชิ ไกล ๆ ทะเลสาบบิวา
นับว่าเป็นปราสาทที่สวยงามที่สุดญี่ปุ่น นอกจากนั้นยังสร้างกองทัพเรือกล้า ใหญ่กว่าลำ
อื่น ๆ ที่เคยสร้างมาในสมัยนี้อีกด้วย โนบุ나가ะ ทำการปราบปรามพวกถือพุทธศาสนาโดย
กล่าวว่าเป็นพวกที่เป็นภัยทางการเมืองและทางทหารต่อตน ความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็ไม่อาจ
ห้าม โนบุ나가ะ ให้เข้าโจมตีและทำลายวัดในพุทธศาสนาที่ฮิเอซังใกล้กรุงเกียวโตได้เลย ทั้ง
พระสงฆ์ที่ทำการต่อสู้ก็เขลาพอกัน ที่ไปเข้ข้างศัตรูของ โนบุ나가ะ และ โนบุ나가ะ ก็ไม่มี
มนุษยธรรมพอที่จะดสังฆ่าทั้งเด็กและผู้หญิงที่รอดชีวิตมาหลังจากวัดวาอารามที่ไหม้เป็นถ้ำ
ถ่านไปหมดแล้ว

อาจเป็นเพราะว่า โนบุ나가ะ เกลียดชังพุทธศาสนาจึงทำให้เขาเอนเอียงไปนิยมชมชอบ
พวกมิชชันนารีนิกายเยซูอิตที่สืบต่อจากฟรานซิส ซาเวียร์ โนบุ나가ะ ญาติดีกับพวกนี้ถึงขนาด

ยกที่ดินที่ อาสนธิ ให้เป็นที่สร้างโรงเรียนทางคริสต์ศาสนา แต่ โนบุนาเกะ ก็มีได้นับถือศาสนา ไทเลย ซึ่งพวกเยซูอิตก็ตระหนักดีที่ร่องหัวหน้าบาทหลวงในญี่ปุ่นเขียนรายงานประจำปีกล่าวถึง โนบุนาเกะ ว่า “บุคคลผู้หนึ่งจะเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงเลือกประทานมาให้เผยแผ่คริสต์ศาสนาในกายของเรา โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่รู้ว่าเขากำลังทำอะไรลงไป” โนบุนาเกะ เองก็ดูจะซาบซึ้งพวกเยซูอิตที่ตนเคยพบมา ดังที่ โยโยลา บรรยายว่าพวกเยซูอิตเหล่านี้เป็น “กองทหาร” ของนักบวชที่ถืออาวุธ ซึ่งได้รับการเลือกสรรโดยพิจารณาคุณสมบัติทาง กลยุทธ์ สติปัญญา และอุปนิสัย โนบุนาเกะ เองก็ยกย่องสรรเสริญพวกมิชชันนารีนี้ว่า “บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ ชอบ เป็นผู้ที่ดีตรง จริ่งใจ และเล่าแต่เรื่องจริงให้ฟัง” จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าพวกเยซูอิตในสมัยนั้นเองก็พากันแซ่ซ้อง โนบุนาเกะ โนบุนาเกะ เป็นญี่ปุ่นคนแรกที่มีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วยุโรปเมื่อข่าวแพร่ไปถึงลิสบอนและโรมในสมัยนั้น ข่าวกระแสนี้กล่าวกันว่า โนบุนาเกะ ได้วางแผนไว้ที่จะบุกยึดประเทศจีนให้ได้ต่อไปหลังจากที่ได้ชัยชนะ “บรรดา ๖๖ แวนแคว้นในญี่ปุ่นแล้ว” แต่ทว่างานเหล่านี้จำต้องตกเป็นหน้าที่ของ ฮิเดโยชิ ผู้สืบต่อจาก โนบุนาเกะ

โตโยโตมิ ฮิเดโยชิ นับว่าเป็นนักรบที่เข้มแข็งที่สุดในบรรดาผู้ปกครองที่เป็นนักรบเด่น ๆ สามคนในสมัยนั้น ฮิเดโยชิ เป็นผู้ที่โหดร้ายน้อยกว่า โนบุนาเกะ สุขุมน้อยกว่าอียะสุ เป็นผู้ชอบความฟุ่มเฟือย ความโอ้อ่าซึ่งค่อนข้างจะมากเกินไป งานของเขามีสิ่งจูงใจซึ่งทำให้เขากลายเป็น “ผู้ดีใหม่” เพราะ ฮิเดโยชิ เป็นใหญ่ขึ้นมาจากการที่ไม่มีสมบัติอะไรเลย บิดาเป็นเพียงพลทหารรบบ้านนอก เขาสามารถนำเอาเชิงการทูตมาใช้ร่วมกับกำลังทหารได้ ชะเงาใจเพื่อนได้ทั้ง ๆ ที่ โนบุนาเกะ เคยแสดงความไม่เป็นมิตรด้วยกับคนเหล่านั้น กล่าวได้ว่า โนบุนาเกะ เป็นผู้ดำเนินงานขั้นแรก ๆ ในการรวมญี่ปุ่นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ ฮิเดโยชิ ฉะนั้น ฮิเดโยชิ จึงสามารถสานต่อได้มากกว่า โนบุนาเกะ ทั้ง ๆ ที่มีรูปร่างเล็กจนเกือบจะเป็นแคระและน่าเกลียดก็ตาม นักประวัติศาสตร์ชื่อเมอร์ดอคได้บรรยายฮิเดโยชิว่า เป็น “นักผจญภัย ซึ่งมีพื้นเพเป็นคนชั้นต่ำ หน้าตาเหมือนลิง” ที่สามารถทำให้คู่แข่งประทับใจได้ด้วยเสน่ห์และกำลัง แม้ ฮิเดโยชิ จะเป็นนักยุทธศาสตร์ในการศึก และเป็นนักบริหารที่เข้มแข็ง ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า การผจญภัยศึกเกาหลีของเขาเป็นการกระทำที่โง่เขลาของคนบ้า

อำนาจอย่างมาก ๆ นอกจากจะคิดเสียว่าเป็นวิธีการขจัดนักรบที่ก่อความวุ่นวายเป็นพัน ๆ คนของญี่ปุ่น เพราะการบุกเกาหลีครั้งใหญ่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๒ นั้นก็ประสงค์จะเปิดทางให้ญี่ปุ่นได้ช่วยชนะจีน

ในช่วงระยะเวลาสิบปีระหว่าง โนบุนาเกะสิ้นชีวิตใน ค.ศ. ๑๕๘๒ กับการรบเกาหลีครั้งแรก (มีการรบครั้งที่สองเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๕๙๗) ฮิเดโยชิ สามารถปราบพวกเจ้าของที่ดินที่ก่อโกลาหลขึ้นทั่วประเทศญี่ปุ่นลงได้สำเร็จ ในครั้งแรกเขาได้กำจัด ไคเมียว ชันผู้ใหญ่นคนหนึ่งซึ่งทำหายเขาพร้อม ๆ กับลูกชายคนหนึ่ง ในสองคนที่ยังมีชีวิตอยู่ของ โนบุนาเกะ เสียด้วย ครั้งต่อมาเขาก็ได้ต่อสู้กับ อิโอเยสึ โดยตรง ลูกชายคนที่เหลืออยู่ของ โนบุนาเกะ สนับสนุน อิโอเยสึ ในการต่อต้าน ฮิเดโยชิ ส่วน อิโอเยสึ ผู้ซึ่งเคยฆ่าภรรยาและลูกชายคนโตของตนเอง โดยสงสัยว่าทั้งสองสมคบกันก่อการร้ายต่อ โนบุนาเกะ ได้อนุโลมตามความจงรักภักดีเพื่อเป็นการระลึกถึง โนบุนาเกะ ในการต่อสู้กันระหว่าง ฮิเดโยชิ และ อิโอเยสึ ทั้งสองฝ่ายต่างตั้งบ้อมสู้กัน แต่แล้วหลายเดือนต่อมาทั้งสองก็ตกลงเป็นมิตรกันได้และทำงานร่วมกันโดยที่ อิโอเยสึ ยอมเป็นเบี้ยล่างให้ ฮิเดโยชิ เมื่อเข้ากันได้กับ อิโอเยสึ แล้วเช่นนี้ ฮิเดโยชิ จึงเบนความสนใจไปทำศึกกับพุทธศาสนานิกาย ชินกอน เมื่อฝ่ายศาสนาแพ้ว ฮิเดโยชิ ก็ให้ความกรุณาต่อพระมากกว่า โนบุนาเกะ ได้แสดงต่อฝ่ายศาสนาที่เฮอันชัน ฮิเดโยชิ ได้ประหารผู้นำฝ่ายศาสนาบางคนด้วยการทรมาน และไว้ชีวิตผู้ที่เหลืออยู่ ซึ่งต่อมามีหลายคนในพวกนี้ที่หันไปเป็นฝ่าย อิโอเยสึ เมื่อผูกสัมพันธ์ไมตรีกับ ไคเมียว ภาคเหนือบางคนได้แล้ว งานขั้นต่อไปก็คือจัดการกับศัตรูที่ ชิโกกุ หลังจากนั้นก็ปราบศูนย์ต่อต้านที่เกาะกิวชิทางภาคตะวันออกเฉียงใต้สุด การปราบครั้งนี้ต้องใช้กำลังถึง ๒๕๐,๐๐๐ คน ชิมัตสึ แห่ง ชัตสุมา เป็นผู้ครองเขตอิสระ และเข้มแข็งมากในกิวชิว่าต้องเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อ ฮิเดโยชิ ผู้ซึ่งก็ให้ความเมตตาดี เมื่อมีการยึดบ้อมที่โอดาวาราทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองโตเกียวปัจจุบันด้วยความร่วมมือของอิโอเยสึได้แล้ว พวก ไคเมียวที่สำคัญ ๆ ทางภาคเหนือของประเทศจึงยอมจำนน และสันติภาพจึงเกิดขึ้นในญี่ปุ่นอีกวาระหนึ่งเมื่อ ค.ศ. ๑๕๙๐ ประเทศตั้งอยู่ในความสงบได้เป็นครั้งแรกในเวลากว่า ๑๐๐ ปี ตามประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นระยะตั้งแต่ช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ จนถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เรียกว่า “สมัยสงคราม” หรือ เซนโงกุ จิได

ฮิเดโยชิ ทำการรบอยู่ประมาณ ๘ ปีเท่านั้น ซึ่งในช่วงระยะเวลานี้เขามีโอกาสได้วางระบบการบริหารส่วนกลางที่มีประสิทธิภาพ ปฏิรูปเงินเหรียญ สํารวจที่ดินของชาติ และสร้างป้อมที่แข็งแรงกว่าป้อมของ โนบุนากะ ที่อาซุชิ คือปราสาทที่ โอซากา ซึ่งใช้เวลาสร้างมากกว่า ๓ ปี และใช้คนงานนับพัน ๆ คนทำงานทั้งกลางวันกลางคืน ฐานปราสาทกว้างหนึ่งไมล์ และกำแพงหนาเกือบเจ็ดหลา และยังได้สร้างท่าเทียบ จูรากุ อันทรุหราซึนที่ เกียวโต ด้วย

มีเรื่องที่จะกล่าวได้มากมายที่เกี่ยวกับความเฉลียวฉลาดของ ฮิเดโยชิ ในการจัดผังเมืองใหม่ตามระบบศักดินาของญี่ปุ่น คือการจัดสรรที่ดินกรรมสิทธิ์ในลักษณะที่ว่า ลูกน้องที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ของ ฮิเดโยชิ จะทำหน้าที่คอยสอดส่องการกระทำของ ไคเมียว ที่อาจเป็นพิสัย ฮิเดโยชิ กุมอำนาจชนชั้นนักรบไว้ในกำมือด้วยการใช้ความเข้มแข็งและชั้นเชิงการทูตซึ่งมีความไม่แน่นอนอยู่ทุกขณะ ดังที่มีชนนารีชาวต่างชาติได้เขียนไว้เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๕๘๖ ดังนี้ :-

เขา (ฮิเดโยชิ) ได้รับการเกรงกลัวและเคารพเชือฟังอย่างง่ายดายไม่ผิดไปจากการเป็นบิดาปกครองคนในครอบครัว เขาจะสับเปลี่ยนคนในปกครองอยู่ตลอดเวลา และถอดถอนกรรมสิทธิ์ที่ดินดั้งเดิมของบุคคลเหล่านั้นเสีย เพื่อมิให้ผู้ใดได้ฝังรกรากอยู่ ณ ที่นั้น ๆ นานจนเกินควร เขาจึงส่งคนเหล่านั้นไปยังหัวเมืองต่าง ๆ

จักรพรรดิทรงแต่งตั้งให้ ฮิเดโยชิ ดำรงตำแหน่ง คัมปากุ (ผู้มีอำนาจเด็ดขาดฝ่ายพลเรือน) อันเป็นตำแหน่งที่ตระกูลฟูริวาระเคยดำรงมาก่อน เขาย่อมต้องการจะเป็นโชกุน แต่ไม่สามารถจะเป็นได้ เว้นเสียแต่เขาจะได้รับการอุปถัมภ์จากพวกตระกูล อาชิกาเกะ หรือสายสกุล มิโนโมโตะ เท่านั้น แต่ ฮิเดโยชิ พยายามปฏิบัติภารกิจในพระนามของพระจักรพรรดิ ยึดมั่นในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากพระองค์ ฉะนั้นผู้ที่ขัดขวางเขาจึงเป็นกบฏโดยปริยาย ในญี่ปุ่นเมื่อมีการถือเอาลักษณะภายนอกเป็นสิ่งสำคัญอยู่บ้าง ดังปรากฏจากการแสดงความสนิทสนมกับองค์จักรพรรดิ ฮิเดโยชิ ได้ทูลเชิญจักรพรรดิ โทโยเอมิ ให้มาประทับพักแรมที่ปราสาทจูรากุ ท่ามกลางงานพิธีต้อนรับและการเลี้ยงอย่างหรูหราถึง ๕ วัน ในวันเสด็จเยือนวันที่สอง ฮิเดโยชิ ได้เรียกประชุม ไคเมียว สำคัญ ๆ เข้ามาพร้อมกันและให้ตั้งสัตย์ปฏิญาณแสดงความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ และ คัมปากุของพระองค์

สาเหตุเบื้องหลังการรุกรานเกาหลีครั้งใหญ่ของฮิเดโยชิ ไม่เป็นที่ประจักษ์ชัด แต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความทะเยอทะยานของ ฮิเดโยชิ ที่จะให้ชื่อเสียงของตนโด่งดังเป็นอมตะใน

ฐานะผู้มีชัย คงปรากฏมีนิทานที่เลื่องลือเกี่ยวกับฮิเดโยชิ ไปสักการะศาล มินาโมโตะ โยริโตโม ไกล่เมือง คามาคุระ ฮิเดโยชิ ได้กล่าวกับรูปปั้นของ โยริโตโม ดังนี้ “มีเพียง ท่านกับข้าพเจ้า เท่านั้น ที่มีความสามารถรวบรวมอำนาจทั้งหมดไว้ได้ภายใต้อาณัติสวรรค์ แต่ท่านมาจากชนชั้นที่ รุ่งโรจน์ซึ่งแตกต่างกับข้าพเจ้าที่มาจากชาวบ้านธรรมดาสามัญเท่านั้น เมื่อข้าพเจ้ารวมจักรวรรดิ นี้แล้ว ข้าพเจ้าต้องการที่จะเอาชนะเงินต่อไป ท่านคิดเช่นไรบ้างในเรื่องนี้” และในการสนทนา ฉันทมิตรกับมิชชันนารีนิกายเยซูอิต ที่เมืองโอซากา ฮิเดโยชิ ก็ได้โอ้อวดตัวว่าจะบุกและยึด ครองจักรวรรดิจีนและจะทำให้ชาวจีนยอมรับนับถือคริสต์ศาสนา

ประเทศจีนนับว่าเป็นประเทศที่ทำร้ายและล่อใจต่อผู้กระหายสงครามอย่าง ฮิเดโยชิ มาก ชาวจีนมีความภาคภูมิใจในตนเองอย่างยิ่งจึงถูก “พวกแคะ” ที่อยู่ตรงข้ามทะเลเหลือง ดังที่เคยถูกชนต่างชาติทั่ว ๆ ไปว่าเป็นพวกบ้าเถื่อนจริง ๆ ทั้งในจีนและญี่ปุ่นไม่เคยลืมกัน เลยว่า โชกุนตระกูลอาชิคากะคนที่สามคือ โยชิมิตสึ ผู้รักความงาม ฟู่อใจที่จะกล่าวว่าตน เป็น “ข้าแผ่นดินในราชวงศ์เหม็ง” และได้ส่งของขวัญล้ำค่าไปถวายพระเจ้ากรุงจีนผู้ซึ่งถือว่าเป็น “ข้าแผ่นดินในเครื่องบรรณาการ ความปรารถนาที่จะปราบจีน “ผู้อวดดี” เพื่อสอนบทเรียน ให้เห็นว่าเป็นการปลุกใจนักรบญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ให้ลุกขึ้นมาต่อสู้ ได้เป็นอย่างดี นักรบญี่ปุ่นตามหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันตกจึงเข้าโจมตีหัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนฝั่งทะเลจีนแบบ ไจรสลัดมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ฉะนั้นความคิดที่จะบุกกรุกอย่างเต็มที่จึงฝังอยู่ในวิญญาณแห่ง การต่อสู้ของชาวญี่ปุ่น หนึ่งตามที่ชนะของฮิเดโยชิ แล้ว การไปรุกรานนอกประเทศ เป็นวิธีการที่จะรวมกำลัง และทำให้พวกที่อาจจะก่อความวุ่นวายในบ้านเมืองหรือ พวกที่อาจจะคุกคาม ความยิ่งใหญ่ของฮิเดโยชิอย่างไม่คาดฝันได้หมดสิ้นลงด้วย

กษัตริย์เกาหลีผู้ซึ่งจงรักภักดีต่อจักรพรรดิราชวงศ์เหม็งทรงปฏิเสธข้อเรียกร้องของ ฮิเดโยชิ ที่จะนำกองทัพญี่ปุ่นผ่านประเทศเกาหลี กองทัพญี่ปุ่นจึงได้ยกพลขึ้นบกที่แหลมเกาหลี หลายด้านด้วยกัน กองทัพญี่ปุ่นที่บุกครั้งนี้มีจำนวนพลถึง ๒๐๐,๐๐๐ คน ได้รุดหน้าไปรวดเร็ว น่าเกรงขาม โดยไม่มีการขัดขวางใด ๆ กองแรกภายใต้การนำของนักรบที่นับถือคริสต์ศาสนา ชื่อ โคนชิ ได้ข้ามช่องแคบ ซูชิม่า เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๕๙๒ หลังจากตีโจมตี เมือง ปูซาน แล้ว ก็ได้รุกรบไปทางทิศเหนือและเข้ายึดเมือง โซลู เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน

กองทัพอื่น ๆ จึงเข้าเสริมกำลังและรุกคืบหน้าต่อไปถึงแม่น้ำอิเมจิน และเมือง ปอง-ยาง ขณะเดียวกันนั้นกองทัพภายใต้การนำของ คาโตะ คิโยมาสะ ผู้ซึ่งนับถือพุทธศาสนานิกายนิชิเรน และเป็นคู่แข่งคนสำคัญของ โคโนชิ ได้หนุนทัพขึ้นมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือสู่ตุเมเนเมืองชายแดนเกาหลี

อีก ๓๖๐ ปีต่อมา ณ ที่นั้นก็มีประวัติศาสตร์ซ้ำรอยเกิดขึ้นอีก ชาวจีนได้เข้ามาแทรกแซง โดยในชั้นแรกมีจำนวนน้อยเกินไปกว่าที่จะทำให้การแทรกแซงได้ผล แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีการแก้ไขข้อบกพร่องนี้เมื่อชาวจีนจำนวนมากมายพากันข้ามแม่น้ำยาลูซึ่งกลายเป็นน้ำแข็งไปเมื่อกลางฤดูหนาวตอนปลายเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๕๙๓ ชาวจีนจึงตกอยู่ในฐานะลำบาก ญี่ปุ่นจำต้องถอยร่นลงมาตามแนวแหลมเกาหลี

การมีชัยของพวกเกาหลีทางทะเลยิ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ชาวญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น ยีซุน-ชิน นายพลเรือเอกของเกาหลีผู้ซึ่งชาวตะวันตกน่าจะรู้จักดี เป็นผู้มีความสามารถมากในการมีชัยทางทะเลเหล่านี้ ยีซุน-ชิน นับเป็นผู้บัญชาการที่อัจฉริยะพอ ๆ กับ เคयरอยเตอร์ เนลสัน และ โทโกะ ที่เดียว เขาได้รับชัยชนะในการรบเพราะใช้เรือชื่อ กวีซอน หรือ “เรือเต่า” ที่เขาคิดสร้างขึ้นเองร่วมในขบวนกองทัพด้วย เรือ กวีซอน นี้เป็นเรือโบราณมีประทุนโค้งครอบคาน้ำเรือซึ่งมีฝีพายและพลรบประจำพร้อมพร้อม บางคนกล่าวว่าประทุนเรือนี้มีลักษณะเหมือนกระดองเต่าตัวใหญ่ ๆ และทำด้วยแผ่นเหล็กโค้ง บ้างก็กล่าวว่าประทุนนี้ทำด้วยไม้แต่มีเส้นเหล็กแหลมฝังไว้อย่างน่ากลัว อย่างไรก็ตามประทุนนี้ก็คุ้มกันรบเพลิงและลูกกระสุนปืนคาบศิลาได้เป็นอย่างดี ไม่มีเรือญี่ปุ่นลำใดเอาชนะได้เลย ซ้ำยังอาจรุดก่อนความเสียหายให้พวกญี่ปุ่นอย่างสาหัสอีกด้วยการเล่นเข้าชนและจมเรือญี่ปุ่นเสีย ดังจะได้กล่าวถึงตัวอย่างของกลยุทธ์ประการหนึ่งที่นายพลเรือยีใช้ คือ เมื่อท่านนายพลเรือผู้หนึ่งตกอยู่ที่ท่ามกลางกองเรือของฝ่ายญี่ปุ่นที่หวังจะแล่นเลียบฝั่งขึ้นไปช่วยเสริมกำลังของ โคโนชิ ทางเหนือเมือง โซลู ท่านนายพลเรือผู้หนึ่งก็แล่นกลับและหนีไป สมทั้งภาคไว้ ฝ่ายญี่ปุ่นก็แตกกระบวนและติดตามท่านนายพลยีจึงสั่งให้ฝีพาย “เรือเต่า” ของท่านกลับโอบพายทันที ส่วนที่เป็นท้ายเรือจึงกลายเป็นหัวเรือและพุ่งถอยหลังเข้ากระแทกและจมเรือลำแรกที่แล่นตามมาเสีย ต่อจากนั้นนายพลเรือยีก็กระทำแบบเดียวกันนี้กับเรือญี่ปุ่นลำอื่น ๆ กล่าวกันว่าสามารถจมเรือญี่ปุ่นลงสู่ก้นทะเล ถึงเจ็ดสิบห้า

ญี่ปุ่นเริ่มถอนทัพจากเกาหลีหลังจากระยะเวลาเกือบสิบสองเดือน นับแต่แรกขึ้นบก
 กองทับกองทหารไว้อยู่ครองดินแดนทางฝั่งทะเลภาคใต้ของเกียว ส่วน ฮีเดโยชิ ไม่เคยได้เข้าไป
 เขี่ยบเกาหลีเพื่อบัญชาการในสนามรบเองเลย ทั้ง ๆ ที่เป็นความดำริของตน อาจเป็นเพราะ
 การอุทิศตนอันเป็นที่ล่ำลือกันมากให้กับมารดาผู้ชราภักดิ์ที่ ทำให้เขาต้อง บงการอยู่กับบ้าน
 ทำนองเดียวกับแมคอาเธอร์ (ค.ศ. ๑๙๕๐) ฮีเดโยชิ เป็นผู้วางแผนยุทธศาสตร์และบัญชาการ
 รบจากระยะทางอันแสนไกล ซึ่งอันที่จริงทั้งสองมีนิสัยเจ้าอารมณ์เหมือนกันอยู่มาก ในการ
 เจรจาย่างยืดเยื้อกับทูตจีนในญี่ปุ่น ซึ่งทั้งสองฝ่ายคือญี่ปุ่นและจีนมิ ให้นำพาเกาหลีเลย ฮีเดโยชิ
 เกิดบันดาลโทสะขึ้น เมื่อจักรพรรดิจีนได้มีพระราชสาส์นวางโตแต่งตั้งให้เขาเป็นกษัตริย์แห่ง
 ประเทศญี่ปุ่น จึงทำให้ญี่ปุ่นบุกโจมตีเกาหลีอีกเป็นคำรบสอง การรบครั้งนี้ญี่ปุ่นได้ชัยชนะ
 แม้จะเสียเลือดเนื้อในการรบไปมากก็ตาม อย่างไรก็ตามมีการเปิดเจรจาสงบศึกกันเมื่อ ฮีเดโยชิ
 ถึงแก่กรรมลงเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๕๙๘ และต่อมาไม่นานญี่ปุ่นก็ถอนทัพออกจากเกาหลี
 ในการสกัดกั้นการถอนทัพเรือ นายพลเรือเอกย็องเรอรัยเนื่องจากถูกกระสุนปืนคาบศิลา
 บาดเจ็บสาหัส

การศึกษาของฮีเดโยชิ เช่น สงครามเกาหลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ทำให้ชาว
 เกาหลีทั่วไปเกิดความเศร้าสลดอย่างแสนสาหัส นอกเหนือจากความทารุณโหดร้ายที่กองทัพ
 ญี่ปุ่นก่อให้เกิดพลเมืองเกาหลีแล้ว สงครามเกาหลียังทำให้คนส่วนใหญ่ทางภาคใต้ของแม่น้ำ ฮัน
 ต้องอพยพและประสบกับโรคภัยไข้เจ็บอีกด้วย สงครามเกาหลีครั้งนี้จึงเป็นความหายนะอย่าง
 ใหญ่หลวงโดยแท้จริง ผลปรากฏว่าพวกไคเมียวคนสำคัญ ๆ ที่ร่วมในสงครามมิได้ลดจำนวน
 ลงไปมากนักในการสู้รบหนักนี้ แต่พวกลูกน้องต้องเสียหายอย่างหนัก สิ่งที่ไม่สามารถกล่าวแย้ง
 ได้เลยก็คือสงครามเกาหลีได้ก่อให้เกิดความเกลียดชังและคูหมีนเหยียดหยามชาวญี่ปุ่นมาจนถึง
 ศตวรรษนี้

สามัญชนญี่ปุ่น อย่างเช่นบรรพบุรุษของพวกครอบครัวซาอิโตะ ดำเนินชีวิตไป
 เช่นไรในสมัยนี้ ในสมัยที่ ฮีเดโยชิ มีอำนาจปรากฏว่ามีการแบ่งชนชั้นสามุไรออกจากพวก
 ชาวบ้านอย่างเด็ดขาด เนื่องจากตนเองมาจากชนชั้นชาวบ้าน ฮีเดโยชิซึ่งตั้งใจจะจัดโครงสร้าง

ชั้นสังคมที่สลายไปในคราวจลาจลเมื่อสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และ ๑๖ ขึ้นใหม่ จึงออก
 กฎฎีกาและใช้บังคับให้ทุกคนที่อยู่ใต้บังคับผู้เหนือกว่าลางานไม่ได้ นอกจากจะได้รับอนุมัติจาก
 เจ้าเหนือหัวของตน ซามูไร จะกลายเป็นชาวเมืองไม่ได้ และชาวบ้านทุกคนจะต้องมอบอาวุธ
 ให้รัฐบาล กฎฎีกาข้อสุดท้ายนี้เรียกกันว่า “การล่าดาบ” เป็นกฎฎีกาที่ออกใช้บังคับโดย
 ข้ออ้างแกล้งว่าอาวุธที่ริบมาได้นี้จะนำมาหลอมเป็นตะปูล้างโบสถ์สำหรับพระพุทธรูป
 องค์ใหญ่ ที่ฮิเดโยชิจะสร้างขึ้นที่เมืองเกียวโต ฉะนั้น สามัญชนจึงถูกริดรอนสิทธิป้องกัน
 ตัวเองและความก้าวหน้าทางสังคม ยกที่จะกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนได้อย่าง
 ละเอียดยกเว้น ทังประเทศมีสภาพความเป็นอยู่แตกต่างกันไป แต่กล่าวได้ว่าชีวิตของพวกเขา
 ชาวบ้านคับแคบมาก และเป็นที่น่าสังเวชยิ่ง เพราะต้องเป็นข้าของการกระทำตามอำเภอใจ
 ไม่เฉพาะแต่จากเจ้าของที่ดินเท่านั้น ยังธรรมชาติที่มีพายุไต้ฝุ่นซึ่งกระหน่ำที่นาทุก ๆ ปี อัน
 ทำให้เกิดหายนะซ้ำแล้วซ้ำเล่าอีกด้วย ทั้งนี้ ยังไม่ได้กล่าวถึงเรื่องแผ่นดินไหวและภูเขาไฟ
 ระเบิดด้วยซ้ำไป ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เขตแดนที่ฮิเดโยชิ ปกครองโดยตรงประสบกับความทุกข์
 ยากรุนแรงน้อยกว่าพวกชาวบ้านที่อยู่ทีอื่น ๆ เพราะฮิเดโยชิใช้วิธีบังคับให้ขุนนางใหญ่ ๆ ที่
 ถือศักดินาต้องจ่ายค่างานก่อสร้างมโหฬารและค่างานเลี้ยงดูที่หรูหราต่าง ๆ นักประวัติศาสตร์
 เห็นพ้องต้องกันว่า สมัยฮิเดโยชิเป็นสมัยที่ญี่ปุ่นเจริญรุ่งโรจน์อย่างไม่เคยมีมาก่อนเลย แต่ผู้
 ที่ตกทวงผลแห่งความเจริญรุ่งเรืองนี้ เป็นบุคคลเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ชีวิตทางค่านิยมวัฒนธรรมแห่งคณาธิปไตยแสดงให้เห็นถึงการกระทำอันยิ่งใหญ่ การ
 กระทำของฮิเดโยชิ นับเป็นตัวอย่างส่งเสริมความบัคพลังของการแสดงความโอ้อวด ชาวญี่ปุ่น
 เรียกสมัย โนบุนากะ - ฮิเดโยชิ ว่าเป็น อาสุชิ - โมโมยามา ตามชื่อปราสาทของ โนบุนากะ
 และพระราชวังที่ ฟุซิมิ ใกล้กรุงเกียวโต ที่ฮิเดโยชิ สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๕๙๔ หลังจากได้
 เริ่มสร้างคฤหาสน์ จูรากุ ขึ้นเพียงสองสามปี สมัยโมโมยามา เป็นสมัยที่ขึ้นชื่อทางประวัติ
 ของศิลปะญี่ปุ่น โดยที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความหรูหราฟุ้งเฟ้อ เป็นสมัยของ เซนริวกุ
 พิธีกรรมยิ่งใหญ่ในประเพณีน้ำชา ซึ่งเป็นพิธีที่หรูหรายิ่งกว่าพิธีน้ำชาที่ฮิเดโยชิ จัดขึ้นที่กรุง
 เกียวโต กระนั้นก็ตาม ความหรูหรานี้ก็มีอิทธิพลต่อธรรมเนียมของคนในยุคเดียวกันเพียงชั่วระยะ
 เวลาอันสั้นเท่านั้น

(2)

สังคมของญี่ปุ่นสมัยนี้เป็นสังคมที่ชนชั้นนักรบปกครองประเทศซึ่งมีทั้งสงครามที่โหดร้ายทารุณและความหรูหราประณีตภายในบ้านเมือง อีกทั้งมีพวกต่างชาติมาจากทางภาคใต้ของยุโรปในรูปของพระหรือพ่อค้า โดยทั่วไปแล้วสังคมให้การต้อนรับพวกต่างชาติเป็นอันดี ในฐานะพ่อค้า ชาวปอร์ตุเกสได้รับการต้อนรับดี พวกที่เป็นมิชชันนารีก็ได้รับอนุญาตให้เข้ามาได้ทั้ง ๆ ที่ถูกพวกพุทธศาสนาขัดขวาง เพราะ ไคเมียว ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของญี่ปุ่น แลเห็นแต่แรกแล้วว่าพ่อค้าและกัปตันเรือให้ความเคารพบาทหลวงนิกายเยซูอิตมาก ฉะนั้นกำลังใจที่พวกมิชชันนารีได้รับจากไคเมียวแห่งกิวซิวบางคนจึงเกิดขึ้นจากการหวังผลประโยชน์ในชั้นแรก แต่ในไม่ช้าก็เกิดเป็นมิตรจิตร่วมกันขึ้น ดังปรากฏในสาส์นที่ส่งไปยุโรป ฟรานซิส ซาเวียร์ เขียนหลังจากมาถึงเมืองคาโกชิม่าได้เพียงสามเดือนเท่านั้นว่า

คนที่พวกเรามาพบล้วนแต่เป็นคนดีเลิศเท่าที่เคยเจอมา แต่สำหรับตัวข้าพเจ้าแล้วความรู้สึกว่าเราจะไม่มีวันหากคนต่างศาสนาชาติใดดีทัดเทียมชาวญี่ปุ่นได้เลย คนญี่ปุ่นเป็นคนมีมารยาทงดงามมาก ดีโดยทั่วไปและไม่มั่งร้าย เป็นคนมีเกียรติจนน่าพิศวง และเป็นคนควรค่าแก่การได้รับเกียรติมากกว่าอื่นใดในโลกนี้*

ความสัมพันธ์อันดีดำเนินไปได้หลายปี ดังที่เราเห็น โนบุนากะ แสดงความชื่นชอบพวกพระฝรั่งมาก พระฝรั่งจึงมีความหวังมากจนเริ่มหวังที่จะเปลี่ยนคนญี่ปุ่นทั้งหมดให้มาถือศาสนาคริสต์ เพราะในชั้นแรกก็โดยิเองก็ดูเหมือนจะเป็นมิตรดีมากกับพวกบาทหลวงฝรั่งเหล่านั้น จำนวนคนญี่ปุ่นที่เปลี่ยนไปถือศาสนาคริสต์มักจะเป็นจำนวนที่มากเกินไปจริง แต่การประมาณที่พอจะเชื่อได้ที่สุดเห็นจะเป็นจำนวนประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คนในจำนวนพลเมืองทั้งหมด ๑๕-๒๐ ล้านคน นักวิชาการบางคนกล่าวว่าที่เป็นดังนี้แสดงให้เห็นว่าศาสนาคริสต์สะกดตาสะกดใจคนญี่ปุ่นแต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้น ตรงกันข้าม บ้างก็แย้งว่าจากจำนวนมิชชันนารีต่างชาติและที่เป็นญี่ปุ่นเองที่ทำงานเผยแพร่ศาสนานี้มีไม่เกินร้อย แต่ก็เป็นจำนวนที่พอจะเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างดีว่า ศาสนาต่างชาติมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศนอกศาสนา (ไม่ใช่คริสต์) ที่มีอารยธรรมสูง อย่างน้อยสิ่งที่แน่ก็คือ พวกคริสต์มีอิทธิพลโดยเฉพาะในเกาะกิวซิวมากกว่า

* แปลโดยศาสตราจารย์บอกเซอร์ : C.R. Boxer, *The Christian Century in Japan*. London (Cambridge University Press), 1951, p. 37.

จำนวนคนที่นับถือมาประมาณห้าสิบปี มี โดเมียว หลายคนได้เปลี่ยนศาสนา โดเมียว หนึ่งหรือสองคนที่เผยแพร่ศรัทธาไปทั่วอาณาจักรของตน ด้วยการกำจัดผู้เป็นศัตรูหรือผู้ต่อต้านนับถือตามด้วยความเหี้ยมโหด แต่ทว่าก็ยังน้อยกว่าพวกคาทอลิกในประเทศต่าง ๆ ของยุโรปในสมัยเดียวกัน นายพลของฮิเดโยชิ บางคนที่ยังอยู่ในเกาหลีและได้เปลี่ยนศาสนาแล้ว เช่น โคชินิกิใช้รูปไม้กางเขนประดับธงด้วย และถ้าเขาเหล่านี้มีพฤติกรรมในการรบโหดเหี้ยมกว่านักบุญคนอื่น ๆ แล้ว เขาเหล่านี้ก็ไม่ใช่เป็นคนโหดร้ายผิดธรรมชาติเลยสำหรับคริสต์ศาสนิกชนสมัยนั้น ดังเราจะเห็นได้จากลักษณะการรบของพวกสเปนในประเทศแถบเนเธอร์แลนด์ และสหรัฐอเมริกา หรือในสงครามสามสิบปีที่ลุกลามไปทั่วดินแดนภาคกลางยุโรป

พวกเยซูอิตต่างชาติในญี่ปุ่น ถ้าไม่ใช่เป็นชาวปอร์ตุเกสโดยกำเนิดแล้วก็จะเป็นผู้สวามิภักดิ์ต่อปอร์ตุเกสทั้งสิ้น พวกบาทหลวงสเปนซึ่งส่วนใหญ่เป็นฟรานซิสกัน และโดมินิกันจากมะนิลา เข้ามาสมทบกับพวกนิกายนี้เมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ปรากฏว่าพวกเยซูอิตมิได้ยินดีเลยที่ผู้มาใหม่เหล่านี้มาร่วมงานด้วย ตรงกันข้ามพวกพระเหล่านี้ได้รับความเกลียดชังว่าเป็นผู้ที่สอดไม่เข้าเรื่อง และพวกพระเหล่านี้เข้ามามีบทบาททำทนายคำตรัสของสันตปาปาว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่สงวนไว้สำหรับพวกเยซูอิตแม้ว่าทางโรมจะได้อนุมัติเป็นทางการไม่ให้พวกพระสเปนเข้ามาอยู่ในญี่ปุ่นได้ในที่สุดก็ตาม ความอิจฉาริษยากันทางด้านอาชีพนี้ทำให้ประเทศสเปนและปอร์ตุเกสเกลียดชังกัน และทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อพระเจ้าฟิลิปที่สองแห่งสเปนรวมประเทศทั้งสองเข้าด้วยกัน เมื่อ ค.ศ. ๑๕๘๐ หนึ่ง พวกเยซูอิตยิ่งรู้สึกหวั่นวิตกมากขึ้นเนื่องจากพวกพระเหล่านี้ใช้วิธีเทศนาให้พวกคนจน คนป่วย และคนสันคิตทั้งหลายเปลี่ยนศาสนา ขณะที่นโยบายของพวกเยซูอิตมักคำนึงถึงลักษณะลำดับชั้นของสังคมญี่ปุ่นด้วย โดยมุ่งแสดงเทศนาในหมู่พวกชาмуไรให้เปลี่ยนศาสนา พวกพระสเปนสารภาพว่าพวกตนตกใจมากที่พวกเยซูอิตหมกมุ่นอยู่ในโลกีย์วิสัย และยังคงกล่าวหาว่าพวกเยซูอิตดำเนินธุรกิจการค้าเพื่อผลประโยชน์ของตนเองอีกด้วย

มีข้อสันนิษฐานกล่าวหาว่าในสมัยฮิเดโยชิ แทบจะกล่าวได้ว่า พวกเยซูอิตปกครองเมืองนางาซากิ พลเมืองในเมืองนี้นับถือคริสต์ศาสนากันมาก และเจ้าผู้ครองญี่ปุ่นของเมืองนี้ต่างก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของบาทหลวงเยซูอิต พวกบาทหลวงเยซูอิตไม่เพียงแต่มีอำนาจ

ปกครองโดยทางอ้อมเท่านั้น แต่ยังมีชัคเปอร์เซนต์จากผลกำไรที่ได้จากเรือสินค้าชาวปอร์ตูกีส ที่มาจากมาเก๊าอีกด้วย อย่างไรก็ตามถ้าจะกล่าวกันอย่างให้ความเป็นธรรมแก่พวกเยซูอิตบ้าง แล้ว ภารกิจทำนองนี้นับเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่ใช้เป็นค่าคุ้มครองรักษาและขยายวัด วิทยาลัย และ โรงพิมพ์ของตน เป็นเพราะพวกเยซูอิตรู้จักชาวญี่ปุ่นและรู้จักอุปนิสัยส่วนตัวของคนญี่ปุ่นดี จึง ทำให้พวกบาทหลวงเยซูอิตเมือง นางาซากิ ย่างเข้าไปสู่โลกธุรกิจการค้าตั้งแต่เบื่องแรก พวก เยซูอิตประจักษ์ว่าตนจำเป็นต้องทำเช่นนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะตนเป็นทั้งล่ามและผู้ตัดสิน ในธุรกิจนี้ให้กับทั้งพ่อค้าปอร์ตูกีสและญี่ปุ่น

ฮิเดโยชิ และ อีเอยะสุ ผู้สืบตำแหน่งต่อมาต่างนิยมค้าขายกับมาเก๊ามาก อันมีการ ส่งใหม่เงินเข้ามาเป็นหลักสำคัญ อีกทั้งยังนิยมค้าขายกับมะนิลาด้วย โดยทั่วไปแล้วญี่ปุ่นในสมัย นั้นปรากฏว่ามีโรคกลัวชาวต่างชาติแต่เพียงเล็กน้อยมากจริง ๆ

อย่างไรก็ตาม ฮิเดโยชิ ได้แสดงว่าไม่พอใจมิชชันนารีต่างชาติให้ ประจักษ์ถึงสองครั้ง ด้วยกัน คือเมื่อครั้งเพิ่งเสร็จศึกที่ กิวชิว โดยไม่ต้องออกคำเตือนล่วงหน้าเลย ฮิเดโยชิ ออก ปกาศิตกล่าวตำหนิพวกมิชชันนารีและศาสนา และในกฤษฎีกาอันเดียวกันนั้นก็ออกคำสั่งให้ ให้นำพวกมิชชันนารีออกจากญี่ปุ่น ในวาระเดียวกัน ฮิเดโยชิ ก็ได้ออกประกาศให้ การค้าขาย กับมาเก๊าคงดำเนินสืบต่อไปได้ แต่ปกาศิตนี้ก็มิได้ออกบังคับใช้จริง ๆ แม้จะก่อให้เกิดความ ตกอกตกใจได้ก็ตาม พวกมิชชันนารีดำเนินการด้วยความเฉลียวฉลาด ช่วยให้พายุร้ายผ่านพ้น ไป แต่ทว่าอีกสิบปีต่อมาพวกนับถือศาสนาคริสต์ในญี่ปุ่นก็จำต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์รุนแรง กว่าอีก เรือบรรทุกของขาออกของสเปนจากมะนิลาจะไปยังเม็กซิโกเกิดอัปปางลงที่ฝั่ง ชิโกกุ กู้ สินค้าไว้ได้แต่แล้วหัวหน้าชาวเมืองนั้นก็รีบสินค้าไปหมด ชาวสเปนได้ร้องอุทธรณ์ต่อฮิเดโยชิ ให้เข้าแทรกแซงการกระทำเช่นนั้น ก่อนหน้าที่เหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นไม่นานนัก ฮิเดโยชิ ได้ต้อนรับสังฆราชเยซูอิตประจำญี่ปุ่นเป็นอย่างดี ฉะนั้นจึงเห็นได้ชัดว่าการกระทำของ ฮิเดโยชิ ที่มีต่อ คริสต์ศาสนานี้เป็นที่น่าพึงพอใจ กระนั้นก็ตาม ฮิเดโยชิ คงจำต้องอยู่ในอารมณ์ที่หงุดหงิด เพราะสิ่งกังวลนานปีการลุ่มรุมและเป็นเวลาเดียวกับที่ได้รับสาส์นแสดงอำนาจจากพระเจ้าจักร-พรรดิจีนที่ทำให้เขาโมโห อีกทั้งวัง โมโหมยามา อันลือชื่อที่ฟูมิซึกิเพิ่งทะเลาะลง เพราะแผ่นดิน ไหวหลายครั้งที่เกิดขึ้นในภาคกลางของญี่ปุ่น และในคราวโชคร้ายนี้เอง ฮิเดโยชิ ก็ยังได้รับแจ้ง

ว่าคนนำร่องเรือบรรทุกได้อวดอ้างถึงมหิทธานุภาพของพระเจ้าฟิลิป และรับว่าอาณาจักรสเปนในต่างประเทศนั้นส่วนใหญ่แล้วพวกมิชชันนารีชาวสเปนเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น จึงทำให้ฮิเดโยชิโกรธจัด ฮิเดโยชิมีผู้คนแคว้นล้อมมากมาย เช่นพระในพุทธศาสนาซึ่งคอยแอบเตือน ฮิเดโยชิว่าพระต่างชาติจะเป็นตัวชักศึกเข้าบ้านได้ มาบัดนี้การณ้ดูเหมือนว่าฮิเดโยชิ ได้สังเกตเห็นแล้วว่าคำเตือนเหล่านี้ถูกต้อง ฮิเดโยชิ จึงจับกุมคนที่เปลี่ยนศาสนาโดยพวกฟรานซิสกันเป็นจำนวนมาก และสั่งประหารชีวิตผู้นับถือคริสต์อีก ๒๖ คน รวมทั้งพระฟรานซิสกันชาวสเปนอีก ๖ รูป การตายนี้จึงเป็นการตายแบบทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์โดยวิธีครึ่งไม้กางเขนแบบญี่ปุ่นที่เมือง นางาซากิ เมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๙๗ ฮิเดโยชิ มิได้โจมตีพวกเยซูอิต การถึงแก่กรรมของฮิเดโยชิ ในปีต่อมาเมื่อ ค.ศ. ๑๕๙๘ จึงเท่ากับเป็นการหยุดพักการประหารพวกนับถือคริสต์ในญี่ปุ่นไปได้

ฮิเดโยริบุตรชายผู้ยังเยาว์วัยได้เป็นทายาทของฮิเดโยริ ก่อนถึงแก่กรรมฮิเดโยชิได้จัดการตั้งผู้สำเร็จราชการดูแลบุตรชายวัยห้าขวบของตนไว้อย่างเรียบร้อย ไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวรายละเอียดไว้ในที่นี้ นอกจากจะกล่าวว่าในบรรดาคณะผู้สำเร็จราชการนี้ ไทกุกาวา อิโอเยะสุ แห่งเมือง เยโค เป็นผู้มียอำนาจมากที่สุด แต่ตำแหน่งของไทกุกาวาอิโอเยะสุก็ยังไม่ปลอดจากการโจมตี ฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมีการประลองกำลังกันไม่ช้าก็เร็วระหว่างอิโอเยะสุและ ไคเมียว ที่สำคัญอื่น ๆ ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการของฮิเดโยริ ด้วย ในไม่ช้าก็มีการประฝีมือกันขึ้นที่เซกิกากฮารา ภาคกลางของญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๐๐ เมื่อขุนนางใหญ่สองค่ายภายใต้อิโอเยะสุฝ่ายหนึ่ง และภายใต้กู่ปรบักษ์ใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งมาปะทะกันในการรบซึ่งจบลงด้วยฝ่ายอิโอเยะสุมีชัยอย่างสมบูรณ์ อิโอเยะสุเชื่อมั่นล่วงหน้าอยู่แล้วว่าตนต้องมีชัยในครั้งนั้น เพราะเขาได้แอบตกลงกับ ไคเมียว บางคนที่เป็นอริกับเขาก่อนหน้านั้นแล้วว่า ไคเมียวเหล่านั้นจะเปลี่ยนข้างเมื่อการรบถึงขั้นวิกฤต ฉะนั้นฝ่ายชนะจึงได้รับผลประโยชน์มหาศาลในการจัดสรรกรรมสิทธิ์ที่ดินใหม่ ในเมื่อฝ่ายปราชัยยกเว้น ซิมัตสึ แห่งซัตสึมา และ ไคเมียวอีกคนหนึ่งต้องถูกริบหรือถูกตัดครอบครัวที่ดินของตน อิโอเยะสุ จึงเริ่มตั้งระบบการบริหารปกครองแบบ ไทกุกาวา ซึ่งดำเนินสืบมาเป็นเวลาถึง ๒๕๐ ปีขึ้น และการปฏิบัติที่เขาทำต่อไคเมียวต่างๆ ก็ขึ้นอยู่กับการที่ ไคเมียว นั้นๆ ให้ความช่วยเหลือมากน้อยเท่าใดในการรบที่ เซกิกากฮารา จึงเป็น

ธรรมเนียมของตระกูล โทกุกาวา ที่ต้องคอยระวังและระแวงพวก ไคเมียว ตระกูลต่าง ๆ ซึ่งได้ต่อต้านตนในการรบที่ เซกิกาสารา และการจัดแบ่งสรรกรรมสิทธิ์ที่ดินใหม่ที่ได้ ลดอำนาจของ ไคเมียวต่าง ๆ ลงเสียส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม อิโอเยสึ ไม่ได้เป็นใหญ่ในประเทศอย่างสมบูรณ์จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๖๑๖ เมื่อเขาได้ชัยชนะจากผู้สนับสนุน ฮิเดโยริ ในคราวตีได้บ่อมใหญ่ที่ โอซากา ในปีเดียวกันนั้น ตระกูล ฮิเดโยชิ ก็ถูกแย่งตำแหน่งไปโดยสิ้นเชิง และตระกูล อิโอเยสึ ขึ้นมาใช้อำนาจแทน เพราะเมื่อตอนที่สงครามจวนยุติมีการรบสลับซับซ้อนสองพัก ซึ่ง อิโอเยสึ ได้ทำการมั่วสุมหาทาง ททรยศอย่างมีเล่ห์เหลี่ยมเช่นเคย ฮิเดโยริ กับมารดาและบริวารสำคัญ ๆ ต่างกระทำอัตวินิบาตกรรม และต่อมาอิโอเยสึก็ได้ประหารชีวิต กุนิมัตสึ หลานชายวัยแปดขวบที่เหลืออยู่เพียงคนเดียวของ ฮิเดโยชิ เสียด้วย*

(3)

โทกุกาวา อิโอเยสึ เป็นคนในตระกูลมินาโมโตะ สืบเชื้อสายโดยตรงจากมินาโมโตะ โยชิอือเอะ ซึ่งเป็นปู่ทวดของ โยริโตโม ผู้มีชื่อเสียงและเป็นผู้ก่อตั้ง คามาคุระ บากุฝุ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ ฉะนั้น อิโอเยสึ จึงมีสิทธิในการที่จะดำรงตำแหน่ง โชกุน ในปี ค.ศ. ๑๖๓๐ แต่อีกสองปีต่อมาเขาก็ได้สละตำแหน่งให้แก่ ฮิเดทาดะ บุตรชายคนที่หนึ่งในหลายคนของเขา ฮิเดทาดะ เป็นชายหนุ่มวัย ๒๖ ปี ผู้มีความสามารถเป็นที่เชื่อถือได้ ทั้งบิดาและบุตรชายต่างทำงานปรองดองกันได้เป็นอย่างดี อิโอเยสึ มีสำนักประจำอยู่ที่เมือง ซัมปู (เมือง ชิซุโอกะ ปัจจุบัน) เมื่อลาออกจากตำแหน่งโดยนิตินัยแล้ว ส่วน ฮิเดทาดะ คงอยู่ที่เมือง เฮโด (เมือง โตเกียวปัจจุบัน) อันเป็นกองบัญชาการการบริหารของโชกุน ซึ่งเรียกว่าสำนัก โชกุนโทกุกาวา หรือ เฮโด บากุฝุ แนนอนทีเดียวที่อิโอเยสึ ยังคงควบคุมการปกครองประเทศโดยทั่ว ๆ ไปอยู่ เพราะนักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้กล่าวว่า “อิโอเยสึ ยังยึดตำแหน่งหน้าที่ที่เคยเป็นและเคยมี

* อิโอเยสึรู้ว่าโชคชะตาของตระกูลของเขาคือ มินาโมโตะ ที่ได้รับรื้อฟื้นจากการพึ่งพิงอาศัยในอดีตมาได้ก็เนื่องมาจาก ไทรา กิโยโม ให้ความเมตตากรุณาต่อเด็กสองคน คือ โยริโตโม และ โยชิสึเน ตรงกันข้าม อิโอเยสึ และ ผู้ป็นทุกคนที่รู้ประวัติของอิโอเยสึ ดี รู้ว่าด้วยการไว้ชีวิตลูกของศัตรูคือ กิโยโมริ นั่นเองที่ทำให้ตระกูล ไทรา ปรายซ์ในที่สุด

“ไว้อย่างเหนียวแน่น” ถ้าหากว่าโนบุนาเกะมีอุปนิสัยคล้ายคลึงกับ ไทรากิโยโมริ แล้วไชร์
อุปนิสัยระหว่าง อีเอะยะสุ และ มินาโมโตะ โยริโตโม ก็มี ความคล้ายคลึงกันอยู่มาก อีเอะยะสุ
นั้นเลียนแบบอุปนิสัยของ โยริโตโม บางประการอย่างจงใจทีเดียว ส่วน ฮิเดโยชิ นั้นเป็นคนอีก
ชนชั้นหนึ่ง อีเอะยะสุ ถือว่าผลประโยชน์ของญี่ปุ่นเป็นผลประโยชน์ของครอบครัวของตน วัตถุประสงค์
ประสงค์ที่แน่นอนของเขา ก็คือการวางรากฐานซึ่ง โนบุนาเกะ และ ฮิเดโยชิ ได้วางไว้แล้วให้
มั่นคงเป็นระเบียบและสงบสุขภายใต้รัฐบาลทหาร ทำนองเดียวกับรัฐบาลสมัชชามากุระ แยก
ตัวจากอิทธิพลที่ด้อยลงของเกียวโต และให้ตระกูลโทกุกาวา ของตนปกครองด้วยความเข้มงวด
กวดขัน อีเอะยะสุ จึงได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังความคิดของเขาเพื่อจุดมุ่งหมายนี้ โดยไม่ต้องบอก
ก็รู้ว่าเขาเป็นผู้บัญชาการทหารของชนชั้นสูงสุด ถ้าหากปราศจากคุณสมบัติดังที่กล่าวมาแล้ว
เขาก็จะไม่สามารถได้รับความสำเร็จในสิ่งใดเลย และยังได้ทำสงครามมากกว่า ๔๐ ปีด้วย ไม่เป็น
ที่น่าสงสัยเลยว่าคุณสมบัติส่วนตัวที่สำคัญยิ่งของเขานั้นได้แก่การตัดสินใจอย่างเด็ดขาดจะไม่ผิด
พลาด และมีความอดทนอย่างมหันต์ในบรรดาคำสั่งสอนที่เขาให้แก่ทายาทก็คือ การเฝ้าใจให้
เกิดความอดทน ซึ่งควรค่าแก่การยกมาทั้งหมดดังนี้ :-

ผู้ที่เข้มแข็งต่อชีวิตเยี่ยงชายชาติรัก คือผู้ที่เข้าใจความหมายของคำว่า อดทน ความอดทน
หมายถึง การควบคุมอารมณ์ของตน อารมณ์มีอยู่เจ็ดประการคือ ความร่าเริง ความโกรธ ความ
กระหายใคร่รู้ ความรัก ความเศร้า ความกลัว และความเกลียด และถ้าคนเราไม่เปิดทางให้เกิด
อารมณ์เหล่านี้ก็จะเรียกคนผู้นั้นได้ว่าเป็นผู้อดทน ข้าพเจ้ามิได้เป็นคนเข้มแข็งเช่นที่ข้าพเจ้าน่าจะ
เป็น แต่ข้าพเจ้าก็ได้ทราบและได้ฝึกความอดทนมาช้านานแล้ว และถ้าลูกหลานของข้าพเจ้าอยาก
เป็นเช่นข้าพเจ้า.....เขาทั้งหลายจะต้องศึกษาความอดทน *

ในปี ค.ศ. ๑๖๐๐ ไม่กี่เดือนก่อนสงครามที่เซกิกาสาระา อีเอะยะสุให้ความอนุเคราะห์
แก่ วิลลี่ อดัมส์ ชาวอังกฤษแห่งนครลอนดอน แต่มีถิ่นเดิมอยู่กิลลิงแฮม ในเค้นท์ ผู้ซึ่งเป็น
กับตันนำร่องของเรือสินค้าชาติกซ์ และได้มาถึงญี่ปุ่นพร้อมกับกลาสีเรือที่รอกชีวิตมาได้จำนวน
๒๔ คน ใน ๑๐๐ กว่าคน เท่าที่ทราบไม่มีผู้ใดสามารถหักล้างข้อพิพจน์ซึ่งอ้างว่า วิลลี่ อดัมส์
เป็นชาวอังกฤษคนแรกที่มาญี่ปุ่นได้ ถ้าหากเขาเป็นคนแรกจริง เขาก็เป็นคนหนึ่งในบรรดาคนที่
โชคดีที่สุดด้วย เพราะเป็นผู้ที่ทำให้ อีเอะยะสุเกิดความประทับใจอย่างยิ่ง เมื่ออีเอะยะสุเรียกให้

* จากการแปลสิ่งที่เขียนมรดกตกทอดของอีเอะยะสุ ใน A.L. Sadler, *The Maker of Modern Japan*.
London (Allen & Unwin), 1937, p.p. 389-90.

เขาเข้าไปพบ และบุคคลทั้งสองก็ได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย อีเอยะสุ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับสภาวะการณ์ต่าง ๆ ในยุโรปภาคเหนืออย่างมากมายจาก อดัมส์ ได้เรียนรู้วิชาคำนวณ การเดินเรือและความรู้อันเกี่ยวกับการเดินทะเลโดยทั่ว ๆ ไป เพราะทราบจนถึงสนอายุขัยของเขา อีเอยะสุ ก็เช่นเดียวกับชาวญี่ปุ่นทั้งหลายกระหายใคร่รู้วิชาการทุกชนิด เขาจึงจ้าง อดัมส์ เป็นตัวแทนทางการทูตเมื่อพ่อค้าชาวดีชและชาวอังกฤษเริ่มเข้ามาค้าขายในญี่ปุ่น และในระยะเริ่มแรกที่มีความคุ้นเคยกัน อีเอยะสุ ก็ได้ชักชวนให้อดัมส์ ควบคุมการค้าสร้างเรือตามแบบยุโรป ฝ่าย อดัมส์ ก็ได้รับที่ดินเป็นการตอบแทนในฐานะเป็นบริวารคนหนึ่งของอีเอยะสุ และเมื่อเขาไม่ได้รับอนุญาตให้กลับอังกฤษในตอนแรก เขาจึงได้แต่งงานกับสาวญี่ปุ่นและตั้งบ้านเรือนในฐานะเป็นบุคคลที่มีทรัพย์สินอยู่ในประเทศญี่ปุ่น ที่ฝั่งศพของเขาก็อยู่ใกล้เมือง โยโกสุกะ แม้ประวัติของเขาจะมีอยู่ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเพียงเล็กน้อยก็ตาม แต่ก็เป็นที่ประจักษ์เรื่องราวที่แน่นอน พระนิกายเยซูอิต ได้พยายามอย่างที่สุดที่จะให้ร้าย อดัมส์ เมื่อเขามาถึง โดยการประนามเขาและลบล้างว่าเป็นโจรสลัด แต่ตลอดเวลาอดัมส์ตอบแทนด้วยความดีแทนความชั่ว ให้ความช่วยเหลือทั้งแก่ชาวปอร์ตุเกสและชาวสเปนในญี่ปุ่น และเขาก็ได้ทำให้อีเอยะสุ ทราบความจริงว่า บางประเทศในยุโรปถือว่าพวกคาธอลิกสเปนและปอร์ตุเกสเป็นศัตรูที่ร้ายกาจมาก

ทั้งชาวดีชและชาวอังกฤษก็ได้กล่าวซ้ำอีกในเรื่องนี้เมื่อทั้งสองชาติเริ่มเข้ามาค้าขายกับญี่ปุ่นอีก คือดีชเข้ามาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๙ และอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๓ ฉะนั้นการคลั่งศาสนาของชาวตะวันตกจึงเป็นภัยต่อความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าชาวยุโรปในญี่ปุ่น ผู้ซึ่งไม่รีรอในการที่จะบ้ายร้ายซึ่งกันและกันให้ชาวญี่ปุ่นฟัง

จากการลอบกัดกันนี้เอง พระชาวปอร์ตุเกสและสเปนได้รับความเดือดร้อนในที่สุดต้องนับเป็นเรื่องที่น่าความวิตกมาให้อีเอยะสุ เมื่อได้ทราบว่าในบรรดาชาติยุโรปที่นิยมทำการค้ามีอยู่สองชาติด้วยกันซึ่งพอใจที่จะทำธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ความจริงอีเอยะสุและชาวญี่ปุ่นร่วมสมัยกับเขาแทบจะไม่ถือว่าชาวอังกฤษเป็นคริสเตียนเลย ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าทั้งชาวสเปนและปอร์ตุเกสต่างก็เห็นพ้องด้วยกับทัศนะนี้ อีเอยะสุมิได้ใช้คำสั่งต่อต้านคริสต์ศาสนาของซีเดโยซี เลย แต่การโอนอ่อนผ่อนตามในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะ

ไม่ให้การค้ากับมาเก๊า อินดีส และมินดาได้รับการกระทบกระเทือน ชาวดัชและต่อมาก็คือชาวอังกฤษ (ซึ่งความจริงได้ทำการค้าขายมาเพียง ๑๐ ปีเท่านั้นเอง คือตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๓ ถึง ๑๖๒๓) ดูเหมือนจะช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการค้ากับต่างประเทศขึ้น ขณะเดียวกันเหตุการณ์ต่างๆ ได้เข้ามาเกี่ยวพันจนทำให้ อีเอยะสุ เกิดความสงสัยในคริสต์ศาสนาเพิ่มขึ้น เช่น มีการเล่าลือกันว่าเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นที่นับถือคริสต์ศาสนาสองคนรับสินบน และที่ร้ายยิ่งกว่านั้นก็ยังมีเรื่องเปิดเผยขึ้นมาว่า ชาวญี่ปุ่นที่นับถือคริสต์ศาสนาวางแผนที่จะล้มล้างรัฐบาลโตกุกาวาโดยความช่วยเหลือจากกองทหารต่างชาติ ประจวบกับขณะนั้นมีเหตุการณ์เกี่ยวกับชาวเรือสเปนุทำการสำรวจฝั่งทะเลของญี่ปุ่น ซึ่งแน่นอนว่าการสำรวจครั้งนี้ย่อมได้รับอนุญาตแล้ว แต่เมื่ออีเอยะสุได้ปรึกษาหารือกับ ออทัมส์ ออทัมส์ กลับกล่าวว่าในยุโรปการกระทำเช่นนี้จะถูกประนามกันว่าเป็นการจารกรรม

ฉะนั้นใน ค.ศ. ๑๖๑๒ และในปีต่อมา อีเอยะสุ จึงได้ออกประกาศห้ามเผยแพร่ศาสนาคริสต์ แต่คำประกาศเหล่านี้มิได้ใช้บังคับอย่างเข้มงวด คำประกาศอีกฉบับหนึ่งใน ค.ศ. ๑๖๑๔ ออกคำสั่งให้นักบวชต่างชาติทุกคนไปรวมกันอยู่ที่เมือง นางาซากิ และให้ออกจากประเทศญี่ปุ่นไปตลอดกาล คำประกาศนี้ยังได้สั่งให้เรือลอนวัตทุกวัดและให้ชาวญี่ปุ่นที่นับถือคริสต์ศาสนาเลิกในศรัทธาของตนเสีย คำประกาศนี้กล่าวหานักบวชต่างชาติว่า “มีความปรารถนาที่จะเผยแพร่กฎหมายอันเลวร้าย.... เพื่อว่าชาวต่างชาติอาจจะได้เปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศและจะได้เป็นเจ้าของครอบครองดินแดนญี่ปุ่น” และเอกสารคำประกาศก็ได้อ้างว่าญี่ปุ่นเป็น “ประเทศของพระเจ้าต่าง ๆ (คามิ) และพระพุทธเจ้า” อย่างไรก็ตามการรบกับเมือง โอซากาของ อีเอยะสุ ก็ทำให้ผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนาได้มีเวลาพักบ้าง อีกประการหนึ่งปราสาทโอซากาก็นับว่าสงบที่นับถือคริสต์ศาสนาอยู่มาก และพวกนักบวชต่างก็ถือธงที่มีเครื่องหมายกางเขนและสวดอ้อนวอนต่ออันกับญทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมีทั้งพระนิกายเยซูอิต และพระโรมันคาทอลิกอยู่ภายในปราสาทเป็นจำนวนมากเมื่อปราสาทนี้ถูกทำลายลง เหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวมิได้ทำให้จิตใจของอีเอยะสุ และอิเตทาตะบุตรชายของเขาที่มีต่อประชาคมชาวคริสต์อ่อนลงเลย

ชัยชนะของ อีเอยะสุ ที่โอซากามิได้ยั่งยืนอยู่นานนัก อีเอยะสุ ถึงแก่อนิจกรรมในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๖๑๖ ที่คันทิซของอิเตทาตะที่มีต่อชาวคริสต์รุนแรงกว่าบิดาของเขาเสียอีก และ

ไม่นานนักพวกสอนศาสนาชาวต่างชาติและชาวพื้นเมืองที่นับถือคริสต์ศาสนาก็ถูกตามรังควานอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น พระนิกายเยซูอิตและพระนิกายโรมันคาทอลิกจำนวนมากได้หลบเลี้ยงคำสั่งขยับได้ ค.ศ. ๑๖๑๔ หรือมิฉะนั้นก็ถูกลอบเข้ามาพร้อมกับผู้ที่เข้ามาตั้งบ้านใหม่เป็นเวลาหลายปี ทั้งพวกเหล่านี้และชาวญี่ปุ่นที่นับถือคริสต์มักแสดงความกล้าอย่างไม่น่าเชื่อเมื่อเผชิญกับการทรมานเพื่อที่จะให้เลิกนับถือในศรัทธาของตน รัฐบาลตั้งใจแน่วแน่ที่จะถอนความเชื่อในศาสนาซึ่งถือว่าเป็นแผนการล้มล้างการปกครอง และต้องรับว่าหลังจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ คริสต์ศาสนาได้ถูกกำจัดออกไปพ้นจากประเทศญี่ปุ่น เช่นเดียวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ เศษ ถึงกระนั้นก็ตามใน ค.ศ. ๑๙๖๕ ปรากฏว่าอย่างน้อยที่สุดในท้องถิ่นหนึ่งใกล้ ๆ เมืองนางาซากิที่คริสต์ศาสนายังคงเป็นศรัทธาที่ทำกันอย่างลับ ๆ และถ่ายทอดจากบิดาไปสู่บุตรในบางครัวเรือน

ทุกวันนี้ชาวญี่ปุ่นที่นับถือคริสต์ถือว่าพวกที่ตายด้วยการทรมานเพราะการยึดมั่นและพวกที่ตายเพราะการป้องกันปราสาทแห่ง ฮารา ที่แหลม ซิมาบารา ทางด้านตะวันออกของเมืองนางาซากินั้นมีเกียรติ ในตอนปลาย ค.ศ. ๑๖๓๗ ชาวเมืองซิมาบาราและชาวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงได้ทำการต่อสู้ ไคเมียว สองคนที่ใช้มาตรการกดขี่บังคับชาวเมือง ในตอนแรก ๆ การจลาจลเป็นไปในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และเมื่อพวกก่อการจลาจลพร้อมกับบุตรภรรยาของตนได้ตั้งมั่นแข็งขันขึ้นภายในปราสาทเก่า ๆ แห่งฮารา พวกจลาจลก็ได้ชักธงที่มีคำจารึกทางคริสต์ศาสนาขึ้นซึ่งมักเป็นภาษาเปอร์ตุเกส พวกจลาจลได้ทำการต่อสู้กองทัพ เยโต บากุผู้ที่มีกำลังเหนือกว่าอยู่ประมาณสามเดือนอย่างกล้าหาญ พวกจลาจลตระหนักดีแต่แรกแล้วว่าฝ่ายตนนั้นหมดหวัง จึงได้รอกอยการโจมตีของบากุ ดังปรากฏในคำอธิบายเรื่องราวของญี่ปุ่นว่า "เพื่อที่จะให้มีความหวังก่อนตาย" ด้วยการสวดอ้อนวอนต่อพระเยซู พระแม่มารี และนักบุญเซนต์เจมส์ ผู้ที่ถูกล้อมทั้งหมดรวมทั้งผู้หญิงและเด็กมีจำนวนกว่า ๓๐,๐๐๐ คน ได้ต่อสู้จนกระทั่งวาระสุดท้ายเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๓๘ ไม่มีผู้รอดชีวิตเลยในการสู้รบขั้นสุดท้ายซึ่งเกิดขึ้นเมื่อที่มั่นตอนในถูกทำลายลง พวกคิชซึ่งอนุโลมตามข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นได้ส่งเรือลำหนึ่งระดมยิงปราสาทที่ถูกล้อมไว้ทางด้านทะเล พฤติการณ์ของคิชนี้มีส่วนช่วยเพียงเล็กน้อยหรือแทบจะไม่มีส่วนเลยในการทำลายปราสาทให้เร็วขึ้น และเป็นการยากมากที่ชาวคิชจะปฏิเสธ

* อย่างไรก็ดีได้มีบันทึกว่า มีผู้รอดชีวิตหนึ่งคน เป็นผู้ทรยศซึ่งรอกอยการประหารอยู่ในห้องใต้ดินของปราสาท

การขอร้องที่ให้พวกตนเข้าล้อมด้วย อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นบทบาทที่เลวร้ายและมีได้ทำให้ฐานะของคัทซ์ในหมู่ชาวยุโรปอื่น ๆ เวลานั้นเพิ่มพูนขึ้นเลย

การจลาจลที่ ซิมาบารา ก่อให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจดังที่น่าจะเป็นอย่างมาก ชาวปอร์ตุเกสถูกสงสัยว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องในการจลาจลด้วย ตามเหตุการณ์ทั้งหมดที่รัฐบาลที่ เยโคคัดสินใจจะยุติความสัมพันธ์ที่จะมีต่อไปกับชาวปอร์ตุเกส เรือสินค้าและพ่อค้าสเปญก็ถูกห้ามเข้ามายังชายฝั่งของญี่ปุ่น อังกฤษก็ปิดสถานีการค้าในญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๓ เนื่องมาจากคำเนิการผิดพลาดและผิดหวังที่ได้รับผลกำไรน้อยและอังกฤษก็ได้เข้ามาญี่ปุ่นอีกเลยนับเป็นเวลาหลายปี ส่วนปอร์ตุเกสเอง ก่อนสงครามซิมาบาราถูกจำกัดเขตให้อยู่ที่เกาะเคชิมาอันเป็นเกาะเล็ก ๆ ในเมืองท่า นางาซากิ ในปี ค.ศ. ๑๖๓๗ ซึ่งเป็นปีที่เกิดการจลาจลขึ้นที่ ซิมาบารา รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกกฤษฎีกาห้ามชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศโดยมีโทษถึงตาย และถ้าชาวญี่ปุ่นคนใดจะกลับเข้ามาในญี่ปุ่นหลังจากได้ออกไปนอกประเทศแล้วก็มีโทษถึงตายเช่นเดียวกัน

หลังจากการจลาจลที่ ซิมาบารา แล้ว ชาวปอร์ตุเกสทุกคนต้องออกจากญี่ปุ่น และได้มีกฤษฎีกาว่า ถ้าเรือของชาวปอร์ตุเกสลำใดกลับเข้ามาในญี่ปุ่นอีก กลาสีเรือจะถูกลงโทษประหารและสินค้าในเรือรวมทั้งเรือก็จะถูกเผาหมดด้วย ในปี ค.ศ. ๑๖๔๐ ได้มีเรือลำหนึ่งมาจากมาเก๊า มิได้บรรทุกสินค้าใดเลยมีแต่คณะผู้แทนนำของกำนัลมาพร้อมด้วยความหวังอันเลื่อนรางว่าโชกุน อิมิตสึ (หลานปู่ของ อีเอะยะสุ) อาจจะผ่อนผันให้ เพราะชาวปอร์ตุเกสเป็นหนี้ชาวญี่ปุ่นเป็นเงินจำนวนมาก ทุกคนยกเว้น ๑๓ คนบนเรือถูกตัดศีรษะหมดที่ นางาซากิ และเรือก็ถูกเผา พวกที่เหลือรอดไปได้ ๑๓ คนนั้นได้ถูกส่งตัวกลับไปยังมาเก๊าหลังจากที่ได้เห็นเหตุการณ์ถูกประหาร กล่าวกันว่าเจ้าหน้าที่ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งกล่าวแก่ชาวเรือทั้ง ๑๓ คนก่อนที่จะจากไปว่า “ท่านได้เป็นพยานว่าข้าพเจ้าได้เผาแม้กระทั่งเสื้อผ้าของผู้ที่ถูกประหาร จงให้บุคคลเหล่านั้น (ผู้ที่ถือสัญชาติมาเก๊า) กระทำต่อเรา เช่นเดียวกันถ้าหากมีโอกาที่จะกระทำเช่นนั้นได้ เรายินยอมโดยปราศจากการคัดค้านใด ๆ ขอให้บุคคลเหล่านั้นเลิกคิดถึงเราเสมือนไม่มีเราอยู่ในโลกนี้อีกต่อไป”

อันที่จริงชาวญี่ปุ่นไม่หวั่นไหวในความตั้งใจที่จะอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังจากโลกภายนอกเลย เวลานั้นพวกคัทซ์ก็ถูกจำกัดเขตให้อยู่ที่เกาะเคชิมาในเมืองท่า นางาซากิ แทนพวก

ปอร์ตูกีส และมีการกำหนดจำนวนและควบคุมเรือสินค้าของชาติดัชท์ที่จะเข้ามา คงมีแต่ชาวดัชท์ และชาวจีนเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้นำสินค้าเข้ามาค้าขายกับญี่ปุ่นได้ ชาวดัชท์ยอมปฏิบัติตามกฎข้อบังคับอย่างเข้มงวด เพราะการค้าขายในสภาพเช่นนั้นได้ก่อให้เกิดผลกำไรเป็นที่น่าพึงพอใจแก่ตน ส่วนชาวอังกฤษก็ได้พยายามที่จะให้มีการติดต่อค้าขายอีกเมื่อขาดการติดต่อไปถึง ๕๐ ปี แต่เรือสินค้าของอังกฤษก็ถูกขับไล่ไปด้วยเหตุผลตามที่ญี่ปุ่นกล่าวไว้ว่า พระเจ้าชาร์ลที่สอง ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางคาเธอรีนแห่งบราแกนซาพระราชธิดาของกษัตริย์ปอร์ตูกีส การปิดประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ มีผลต่อญี่ปุ่นดังที่ประจักษ์มาจนทุกวันนี้ ดังได้กล่าวไว้ในบทก่อนว่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และ ๑๖ นั้น พ่อค้าและนักเดินเรือทะเลชาติญี่ปุ่นได้สร้างประชาคมของตนไว้ ณ ที่ต่าง ๆ ในเอเชีย อาทิประชาคมญี่ปุ่นเล็ก ๆ ที่ลูซอน สยาม และที่อื่น ๆ อีกไกล ๆ บริเวณเส้นศูนย์สูตร พฤติการณ์ของรัฐบาลแบบอำนาจนิยมที่ใช้อย่างรุนแรงและมั่นคงเท่านั้นที่จักสามารถทำให้เกิดผลตรงข้ามกับสิ่งที่เผชิญหน้าอยู่ คือเป็นการขยายอำนาจลงมาจากใต้ตามลักษณะของชาติที่อยู่ติดทะเล ดังตัวอย่างเช่น ชัยชนะของญี่ปุ่นในฟิลิปปินส์ ย่อมจะดำเนินไปด้วยดีโดยความสามารถของญี่ปุ่นในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ญี่ปุ่นก็อาจคาดคะเนได้เป็นอย่างดีแล้วว่า อังกฤษจะต้องมีการสำรวจทางทะเลในน่านน้ำออสเตรเลีย เรื่องราวของการสร้างอาณานิคมของชาติยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ อาจเกิดขึ้นในลักษณะที่ต่างออกไป ถ้าหากรัฐบาล โทคุกาวา ไม่บังคับให้ชาวญี่ปุ่นปิดประเทศ ซึ่งเป็นการแน่วว่าญี่ปุ่นเลือกตัดสัมพันธ์กับชาติตะวันตก ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นการฟื้นฟูศิลปวิทยาการกำลังเจริญเต็มที่เกือบทั่วยุโรป ความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เพียงเล็กน้อยที่ชาวดัชท์แห่งเกาะเดซิมา นำเข้ามายังประเทศญี่ปุ่นนั้น แม้ว่าจะมีความสำคัญทางด้านวิทยาศาสตร์ต่อญี่ปุ่นอยู่บ้างก็ตาม ก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้ญี่ปุ่นที่ดัดเทียมในเรื่องแนวความคิดกับชาวยุโรปในสมัยเดียวกันได้ และก็ยังเบียดเบียนเสียด้วยว่าชาวปอร์ตูกีสอันเป็นชาติยุโรปที่ญี่ปุ่นได้ทำการติดต่อมานานที่สุดจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. ๑๖๓๙ อาจเป็นประเทศที่มีความสามารถน้อยที่สุดในการถ่ายทอดการค้นพบวิชาดาราศาสตร์และธรรมชาติวิทยา รวมทั้งวิธีการค้นคว้าทดลองทั่ว ๆ ไปซึ่งนำไปสู่รากฐานของเทคโนโลยีแบบตะวันตกที่ทันสมัยให้แก่ญี่ปุ่น นอกจากนี้คำศัพท์ใหม่ ๆ หลายคำซึ่งเข้าไปรวมอยู่ในภาษาญี่ปุ่นแล้ว สิ่งที่เหลือเป็นมรดกตกทอดที่สำคัญจากชาวปอร์ตูกีสก็คือ อารูบีนและยาสูบเท่านั้น

(4)

มิใช่เป็นเพราะหวั่นเกรงการเอาชนะของชาวต่างชาติที่ทำให้รัฐบาล โตกุกาวา ปิดประเทศญี่ปุ่น แต่เป็นเพราะขาดความมั่นใจในฐานะของตนเองที่จะจัดการกับกลุ่มผู้ไม่พอใจ การปกครองภายในประเทศเองโดยเฉพาะ ไคเมียวโตซามะ และพวกโรนินถึงจะได้อธิบายต่อไป

เมื่อพิจารณากฎเกณฑ์ที่ อีเอะยะสุ ตังซัน ฮิเดทาดะ บุตรของเขาและ อีเอมิตสึ หลานปู่ของเขาได้แบ่งขุนศึกประจำดินแดนต่าง ๆ ออกเป็น ๓ ประเภทกว้าง ๆ ประเภทแรก ได้แก่ พวกที่เป็นคนในตระกูล โตกุกาวา บุตรและทายาทของอีเอะยะสุ ประเภทที่สอง ได้แก่ พวกที่ถือว่าเป็นผู้อยู่ได้อำนาจที่ไว้วางใจได้ เป็นพวกที่ได้ทำการต่อสู้เคียงข้างกันมากับ อีเอะยะสุ ที่เซกิกายาร่า เมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๐ ขุนศึกเหล่านั้นเรียกกันว่า ฟุได ไคเมียว (ไคเมียวที่ "สืบตำแหน่งจากบรรพบุรุษ") ขุนศึกทั้งสองประเภทตั้งตัวอยู่ในที่ดินกรรมสิทธิ์ซึ่งอยู่ในใจกลางของประเทศญี่ปุ่นจากเขตมิโตะ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง เยโด ถึงเขต วากายามา ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเกียวโต ไคเมียวประเภทฟุไดบางคนก็อยู่ในเขตครอบครองที่ห่างจากภาคกลางของประเทศญี่ปุ่นด้วย เพื่อกำหนดให้ ไคเมียว เหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็นผู้สอดส่องดูแลขุนศึกประเภทที่สาม ซึ่งได้แก่ โตซามะไคเมียว (ไคเมียว "ชั้นนอก") โตซามะไคเมียว นี้คือไคเมียวที่เข้ามามอบตัวสวามิภักดิ์ต่ออีเอะยะสุ หลังสงครามเซกิกายาร่า ไคเมียวเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาประการหนึ่งแก่รัฐบาล โตกุกาวา เพราะในหมู่ไคเมียวเหล่านี้มีบางคนเป็นขุนศึกใหญ่ที่ร่ำรวยที่สุด และการรวมไคเมียวเหล่านี้ ถ้าหากยินยอมให้สะสมกำลังของตนได้ก็สามารถกลายเป็นการทำทลายอย่างยิ่งต่อสำนักโชกุน ดังเราจะเห็นจากข้อเท็จจริงว่าการผูกมิตรของโตซามะ ไคเมียวทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งในที่สุดได้ก่อให้เกิดการล้มล้างอำนาจของตระกูล โตกุกาวา ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ผู้ร้ายประการหนึ่งของเยโด บากุฟุ ในช่วง ๕๐ ปีแรกก็คือ ลู่ทางของพวกขุนศึก "ชั้นนอก" กลุ่มหนึ่งหรือมากกว่ากลุ่มหนึ่งในอันที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านกำลังอาวุธ และแม้กระทั่งอาจได้รับกำลังคนจากต่างชาติ โดยการปิดประเทศและโดยการห้ามชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ บากุฟุ ก็ตัดที่มาแห่งความช่วยเหลือของชาวต่างประเทศให้ขาดจากไคเมียวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะบากุฟุได้กำหนดให้การค้าขายของชาวต่างชาติและชาวเงินที่เมืองนางซากิอยู่ภายใต้การควบคุมของตนโดยตรง

ในการแบ่งสรรปันส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินอีกครั้งหนึ่งภายหลังสงครามเชกิกษารา นักรบที่สำคัญ ๆ หลายคนถูกทอดทิ้งไม่มีเจ้านายอีกต่อไป นักรบบางคนก็ไปเป็นชาวนา บางคนก็เข้าไปรับใช้เจ้านายคนใหม่ แต่มีนักรบจำนวนมากได้กลายเป็นพวกโรนินไป กล่าวคือเป็นนักรบที่ขาดนาย “ท้องเกี่ยวพเนจรไป” ตลอดสมัย โทกุกาวามีพวกโรนินมากที่สุดในสังคมญี่ปุ่น และเราจะได้พบกับพวก โรนิน นี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะพวก โรนิน ได้สร้างประเพณีซึ่งน่าเกรงขามโดยเฉพะในทวีปเอเชียได้รับไว้มาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ตามประวัติศาสตร์และนิยายนั้น พวกโรนินมีลักษณะหลายอย่าง เช่นเป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับใคร มีความสุภาพกล้าหาญ รักเกียรติยศ หยิ่งในเกียรติ พร้อมทั้งจะกระทำการใด ๆ ที่เป็นความรุนแรง เป็นคนชอบแกล้งและก่อความสังคัม พวกโรนินนี้เองที่เป็นกำลังส่วนใหญ่ในการรบที่ปราสาทโอซากา และชาวนาส่วนมากที่ป้องกันบ่อนที่ซิมามารากิเป็น โรนิน สมัยนั้น มักปรากฏมีอันตรายเนื่อง ๆ หรือมิฉะนั้นรัฐบาลซึ่งมีความหวั่นเกรงมากก็เชื่อว่าพวกโรนินทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ อาจขอร้องให้ชาวต่างประเทศเข้ามาช่วยในการต่อต้านการปกครองของโทกุกาวา ฉะนั้นเรื่องนี้จึงเป็นเหตุผลพอเพียงในทัศนะของรัฐบาลที่จะปิดประเทศ

สำนักโชกุนโทกุกาวาได้วางโครงสร้างไว้อย่างซับซ้อนและมีประสิทธิภาพมากในการควบคุมการจลาจลภายในที่อาจจะเกิดขึ้นได้ไว้วางหน้า ในบรรดามาตรการที่ใช้ก็คือการตั้งระบบตัวประกันถาวรขึ้น บังคับให้ไต่เมียวทุกคนสลบกันพำนักอยู่ในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน และในสำนักโชกุน ที่เมืองเยโด และเมื่อไต่เมียวพำนักอยู่ในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนก็ต้องปล่อยให้ภรรยาและครอบครัวไปพำนักอยู่ในเมืองเยโด ผู้ที่เดินทางเข้าออกเมือง เยโด ทุกคนจะต้องได้รับการตรวจดูอย่างเข้มงวดตามด่านต่าง ๆ บนเส้นทางที่จะมุ่งเข้าสู่เมืองใหม่ ยามจะปฏิบัติตามคำสั่งในการคอยดูการส่ง “อาวุธปืนเข้ามาและผู้หญิงออกไป” โดยเฉพาะ สำหรับไต่เมียว ที่จะคิดกบฏต้องแน่ใจว่าจะพยายามช่วยให้ครอบครัวของตนออกมาได้อย่างปลอดภัย และขณะเดียวกันก็ต้องแน่ใจว่าสามารถส่งอาวุธเข้าไปในเมืองให้แก่พรรคพวกที่นั่นได้ ห้ามการแต่งงานระหว่างครอบครัวไต่เมียว ยกเว้นจะได้รับการอนุญาตจากโชกุน วางกฎเกณฑ์ไว้อย่างเข้มงวดเกี่ยวกับการสร้างปราสาทใหม่ ๆ และการซ่อมแซมปราสาทเก่า การเดินทางเข้าออกเมืองเยโดเป็นประจำ ไม่มีการประกาศพูดถึงค่าใช้จ่ายในการไปรับใช้อยู่ในราชสำนักโชกุน

และในการทำนุบำรุงรักษาสำนักเยโด ก่อให้เกิดภาระอยู่เสมอทั้งในค่านเวลา และการเงิน แก่พวกขุนนางท้องถิ่น เพราะฉะนั้นโชกุนโตกุกาวาตอนต้น - ทำนองเดียวกับพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ - เป็นคนฉลาดพอที่จะมองเห็นว่า ยิ่งทำให้คนเสียเวลาในพิธีการต่าง ๆ มากเท่าใดก็ยิ่งทำให้คน ๆ นั้นมีเวลาทำกิจการของตนเองน้อยลงเท่านั้น ฉะนั้น ไคเมียว จะต้องเข้ามาเยี่ยมเยียน โชกุน ในเมืองเยโด อย่างน้อยเดือนละสามวัน และนอกจากนี้แล้วยังมีการเรียกตัว ไคเมียว เข้ามามีส่วนในการทำหน้าที่ที่ไม่มีความหมายเป็นพิธีการและเป็นการหวังประโยชน์หลายประการที่สำนักโชกุน บางครั้งบางครั้งพวกไคเมียวยังแบกภาระเกี่ยวกับ "การอนุเคราะห์ จุก ๆ จิก ๆ" ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ เป็นต้นว่า ช่วยขยายปราสาทใหญ่ที่เยโด หรือช่วยค่าบำรุงรักษาศาลเจ้าอันเป็นที่ฝังศพของอิชะยะสุทินิกโกะซึ่งแพงมาก โดยวิธีนี้โชกุนตั้งใจที่จะป้องกันไคเมียวผู้หนึ่งผู้ใดมิให้สะสมหรือร่ำรวยจนเกินไป ไม่อนุญาตให้ไคเมียวได้ติดต่อกับใกล้ชิดโดยตรงกับราชสำนักของจักรพรรดิที่เกียวโต อันเป็นเมืองอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของบากุฟุ และไม่อนุญาตให้ไคเมียวที่จะเข้าออกเมืองเยโดเดินทางผ่านเมืองเกียวโต ประการสุดท้ายรัฐบาลโตกุกาวา ได้ตั้งระบบตำรวจลับซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นแบบฉบับของญี่ปุ่น จนนักวิชาการชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งจัดลักษณะการปกครองของโตกุกาวา ว่าเป็นแบบอย่างของรัฐตำรวจที่มีอำนาจเด็ดขาด แม้ว่าจะให้อิสระแก่ไคเมียว ภายในอาณาบริเวณของคน โดยเฉพาะไคเมียว "ชั้นนอก" บากุฟุ ก็ยังใช้ระบบสายงานคอยสอดส่องดูแลไคเมียวเหล่านั้นด้วยความระแวดระวังอย่างไม่เห็นดเห็น้อย

ในเขตปกครองของตนเองนั้น โชกุน ได้กำหนดกฎข้อบังคับอย่างดีถ้วนครอบคลุมการใช้ชีวิตประจำวันสำหรับสามัญชนและชนชั้นกึ่งรับเกือบทุกอย่าง ตั้งแต่ สถานที่อยู่อาศัย การแต่งกาย และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม (กฎข้อบังคับเหล่านี้ได้กลายเป็นแบบแผนสำหรับไคเมียวที่ยิ่งใหญ่ในการบริหารที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน) โดยทั่วไปไคเมียวเองก็รักษากฎแห่งการประพฤติปฏิบัติและมารยาทตามข้อบังคับของโชกุนที่วางไว้ใกล้กับพวกตระกูลทหาร

จะได้อภิปรายพื้นฐานทางด้านปรัชญาซึ่งอยู่เบื้องหลังโครงสร้างของข้อบังคับสมัยโตกุกาวา ในบทต่อไป สิ่งที่จะต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี้ก็อยู่ในระหว่างสองสามทศวรรษแรก ๆ

ที่ตึงเยโด บากุฟู ซึน ด้วยการแสดงตัวอย่างและให้คำชี้ชวน เยโด บากุฟู ได้ก้าวไปไกลถึงขนาดทำให้เกิดความเชื่อมั่นในอุดมการณ์ซึ่งมีแนวโน้มไปในทำนองรักษาวัตถุประสงค์สำคัญของ อีเอะสะ ไว้ได้อย่างน่าชม เช่น ความมีอำนาจสูงสุดของตระกูลโตกุกาวาในสังคมชนชั้นที่มีความสงบและมีนักรบปกครอง เป็นสังคมที่มีได้รับความใส่ใจจากโลกภายนอก, เป็นสังคมที่ถือว่าการขาดระเบียบเป็นความเลวร้าย ยกเว้นการจลาจลของพวกชาวนาตามท้องถิ่นแล้ว ชาวนิบุ่นมีชีวิตอย่างสงบในหมู่พวกตน และในสังคมโลกภายนอกมาเป็นเวลาสองศตวรรษครึ่ง ซึ่งเป็นประวัติที่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องรียาอย่างแน่นอนเมื่อได้ทบทวนประวัติศาสตร์ชาติของตนในสมัยเดียวกัน.

การถูกรุกรานจากประเทศตะวันตก

แม้กระทั่งทุกวันนี้ ในยุโรปและอเมริกาก็ยังนึกภาพญี่ปุ่นว่าเป็นดินแดนแห่งกิโมโน มีเกอิช้ายืนวางท่าอยู่เบื้องล่างเจดีย์ “มีบ้านกรูด้วยกระดาศ” มีเรือสำเภาก็ใช้ใบไม้เหล็ลล์มจอดหนึ่ง อยู่ตามบริเวณทะเลตอนใน ภาพพจน์เกี่ยวกับญี่ปุ่น ‘จริง ๆ’ นี้สามารถเปรียบเทียบได้กับ ภาพพจน์ของจักรภพอังกฤษ—ซึ่งบริษัทที่ท่องเที่ยวต่างแดนให้ภาพพจน์ว่า—เป็นประเทศ ที่ชาว สก็อตทุกคนสวมกระโปรงสก๊อตและชาวอังกฤษตามชนบทสวมเสื้อผ้าล้าส์ตัวสีชมพู หรือสวม เสื้อกันเปื้อนแบบชาวนา

ภาพลวงเกี่ยวกับญี่ปุ่นสมัยใหม่^๕นี้เกิดจากความรู้สึกของชาวยุโรปและชาวอเมริกันที่ตื่น ตระลึงแถมประหลาดใจในความสวยงามซึ่งตนได้ ‘พบเห็น’ ญี่ปุ่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ใน บรรดาสิ่งที่ได้พบเห็นนั้นได้แก่การพิมพ์ภาพจากท่อนไม้แกะสลักไว้ทั้งท่อน ของฮิโรชิเกะ โสกุไซ อุตะมาโร และของคนอื่น ๆ อีก อันนับว่ามีส่วนสำคัญอยู่มาก ที่อังกฤษความคลั่งไคล้ ‘ญี่ปุ่น’ เกิดขึ้นมากที่สุดในระยะ ๒๐ ปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เช่น มिकाโด เป็นสัญลักษณ์แห่งความคลั่งไคล้ประการหนึ่ง แต่การเป็นภาคีกันระหว่างอังกฤษและญี่ปุ่นก็ได้ต้อให้ ยาวออกไปจนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งหนึ่ง

สิ่งที่ทำให้ผู้ซึ่งรู้จักญี่ปุ่นเพียงแต่จากการพิมพ์ภาพจากท่อนไม้แกะสลักทั้งท่อนจากผล งามของนักเขียน เช่น โลติ (Loti) หรือ ลาฟคาดิโอ เฮอรั่น (Lafcadio Hearn) หรือจาก การท่องเที่ยวญี่ปุ่นตั้งแต่เมืองโกเบถึงเมืองโยโกฮามา (โดยวกเวียนไปจนถึงเมืองนารา และ นิกโกะ) ของนักท่องเที่ยวถึงกับลุ่มหลง ก็คือ การที่สังคมญี่ปุ่นมีธาตุแท้บางประการที่สมบูรณ์ ในตัวเองหลงเหลืออยู่ ดังเห็นได้ในคำบลชนบทจนถึงสงครามภาคพื้นแปซิฟิก ว่าเป็นสังคมที่ เจริญเต็มที่ขึ้นมาภายใต้ระบบโชกุน สมัยโตกุกาวาสังคมสมัยนั้นเป็นสังคมที่น่าชื่นชมหลาย ประการแก่การพบเห็นอย่างแท้จริง เป็นสังคมที่แปลกไปจากสังคมตะวันตกโดยสิ้นเชิง เป็น สังคมที่รักษาไว้ซึ่งความมั่งคั่งมีเสน่ห์อย่างน่าประหลาดต่อชาวตะวันตก

ตั้งเห็นได้จากตัวอย่างเช่น ถนนหนทางโดยเฉพาะทางหลวงสายโทโคโด (ถนนเลียบชายทะเลด้านตะวันออก) ซึ่งเชื่อมโยงเมืองเยโต (โตเกียวปัจจุบัน) กับเมืองเกียวโต ทางหลวงสำคัญ ๆ ๕ สาย เริ่มต้นจากนิฮอนบาชิ ในเมืองเยโต ทางหลวงสองสายในห้าสายนี้คือ โทโคโด และ นากาเซนโด (ถนนเลียบบูเขาคอนกลาง) มุ่งสู่ 'มณฑลในเมือง' รอบบริเวณเกียวโต ส่วนทางหลวงอีกสามสายมุ่งสู่นิกโกะ ญีปุ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของภูเขาฟูจิ แต่ทางหลวงสายโทโคโด จัดว่ามีชื่อมากที่สุด เพราะเป็นทางหลวงที่มีการจราจรคับคั่งที่สุด บางทีถนนสายคิม เท่านั้นที่พอจะเป็นคู่แข่งกับทางหลวงสายโทโคโดในระหว่างร้อยปีที่แล้วหรือประมาณนั้นในสมัยโตกุกาวาได้ เพราะสะดวกตาด้วยสีสันและสิ่งที่น่าสนใจ ทั้งนี้เพราะการขึ้นล่องบนถนนสายโทโคโด จะได้ผ่านริ้วขบวนใหญ่ ๆ ของพวกโตเมียวตะวันตกที่เดินทางไปและกลับจากสำนักโตกุกาวา ที่เมืองเยโต โตเมียว เองนั่งเสลี่ยงมีคนหามอยู่ท่ามกลางริ้วขบวนหน้าขบวนมีพวกไพร่นั่งคุกเข่า คีระตะและพื้นแสดงเคารพเชื่อฟังบริวารซึ่งถืออาวุธ โดยเฉพาะตัวขุนนาง 'ชั้นนอก' ที่มีฐานะสำคัญ อาจจะมีบริวารจำนวนมาก และมีบริวารนำหน้าเป็นระยะ ๆ สม่่าเสมอ เมื่อพบผู้ใดหรือผ่านผู้ใดก็จะขานชื่อนายของตน และเรียกผู้ที่มีตำแหน่งต่ำกว่าให้เข้ามาคุกเข่าลงมากระทำการคารวะตามสมควร บริวารชั้น ซามูไร สะพายดาบสองเล่ม และเหมือนกันกับทุก ๆ คน นอกจากพวกพระและพวกนอกชนชั้นต่างไว้ผมทรงตะลบกลับเป็นแถบมาจนถึงกลางคีระตะซึ่งโกนเสียเกลี้ยง ผู้อำนวยการของโรงงานคัทซีที่เมือง เคชิม่า เดินทางผ่านถนนสายโทโคโด นี้ปีละหนึ่งครั้ง - เขาได้รับการปฏิบัติและนับถือเยี่ยงโตเมียว "ชั้นนอก" หลังจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ - มักไปเยือนสำนักโชกุนในฤดูใบไม้ผลิอย่างสม่ำเสมอ คนใช้นิโกรและอินโดนีเซียซึ่งตามขบวนไปด้วยให้ภาพที่แปลกตาแก่ชาวญี่ปุ่นที่อยู่บนถนนสายนั้น ในเรื่องความรวดเร็วของการเดินแล้ว ผู้ที่เดินทางได้เร็วที่สุดเห็นจะได้แก่คนเดินสารพัด่วนของทางราชการซึ่งมีม้าไปหรือวิ่งไปเป็นคู่ ๆ โดยคนหนึ่งถือหีบเครื่องเงินบรรจุเอกสารราชการหรือเงิน อีกคนหนึ่งถือตะเกียงที่มีเครื่องหมายว่า "เรื่องราชการ" ระบบการเดินทางส่งข่าวด่วนระหว่างเมืองเยโตกับเมืองโอซากาสามารถกระทำได้ภายในสองวันครึ่ง ซึ่งตามปกติแล้วกินเวลากว่าหนึ่งสัปดาห์เล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีพวกแสวงบุญเดินทางตามลำพัง หรือเป็นกลุ่มไปเยือนวัดต่าง ๆ และศาลเจ้า

ที่มีชื่อ พวกลูกหาบของพ่อค้า พวกกลุ่มนักแสดงพวกส่งเสียงของหมอกกลางบ้าน และบางครั้งก็มีพวกราชทูตจากกรุงโตเกียวเดินทางพร้อมกับข้าราชการไปยังปราสาทเมืองโยโค

กระนั้นก็ตามการเดินทางมิใช่เรื่องง่าย แม้จะมีที่พักไปรับสบายหลายแห่งตามทาง เช่น ทางสายโทโคโด มีที่พักมีชื่อเสียงถึง ๕๓ แห่ง และมีโรงแรม โรงน้ำชาหลายแห่งซึ่งทำให้พวกเดินทางพึงพอใจก็ตาม ก็มีด่านกันเป็นระยะ ๆ ผู้เดินทางทุกคนต้องผ่านด่านเหล่านี้ ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกที่ด่านเหล่านี้ เจ้าหน้าที่และคนสอดแนมของสำนักบากุผู้มักจะคล่องแคล่วและดีฉับในการตรวจค้นทุกคนที่ใช้เส้นทางนี้อย่างไม่ลดละ และถ้ามีการหลีกเลี่ยงด่านโดยการเดินทางอ้อมจะได้รับโทษอย่างธรรมดา ๆ ก็ถึงตาย อีกประการหนึ่งแม่น้ำส่วนมากก็ไม่มีสะพานข้าม แม้ว่าจะมีบางแห่งที่ข้ามได้ด้วยการใช้เรือเล็ก ๆ ผูกติดเข้าด้วยกันเป็นสะพานให้ข้ามก็ตาม ที่แม่น้ำสายหนึ่ง คือ แม่น้ำโอกินาวา ก็ห้ามการใช้เรือทำแบบนี้ เหตุผลที่ห้ามก็เนื่องจากเรื่องทางค่านุเคราะห์ศาสตร์สำนักโชกุนมีนโยบายที่จะรักษาสังคมให้คงที่ ฉะนั้นที่แม่น้ำโอกินาวา ทุกคนและทุกสิ่งทุกอย่างจำต้องลุยน้ำข้ามฟาก ส่วนผู้เดินทางที่มีฐานะสำคัญกว่าก็จะขี่คอกูสึข้ามฟากมา

กูสึขนของเหล่านี้เป็นชาวบ้านตามท้องถื่นที่ถูกบังคับให้มารับใช้เช่นนั้น โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเกณฑ์แรงงานที่จะต้องทำตามเส้นทางหลวงสายใหญ่ ๆ ทุกสาย เพราะในระหว่างฤดูใบไม้ผลิสามเดือน และฤดูใบไม้ร่วงสามเดือน แต่ละหมู่บ้านจะต้องจัดหาผู้คนและม้าจำนวนหนึ่งมาไว้สำหรับบริการการเดินทางของเจ้าหน้าที่รัฐบาล การบังคับมาให้บริการเช่นนั้นนับเป็นภาระอย่างยิ่งแก่พวกชาวนาซึ่งมักถูกกดขี่และต้องเสียภาษีอย่างสูง ฉะนั้นจึงมีในบางกรณีที่เกิดการการจ้ออาวูรทำจลาจล

เนื่องจากขาดแคลนสะพานและทางผ่านแคบ ๆ ระหว่างภูเขาที่จะต้องข้ามการสัญจรประเภทรถเข็นล้อจึงมีใช้บนท้องถนนสายใหญ่ ๆ น้อยมาก โดยทั่ว ๆ ไปแล้วการขนส่งพืชผลจำนวนมาก ๆ จะเป็นไปโดยทางทะเลซึ่งจุดหมายปลายทางมักได้แก่เมือง โอซากา อันเป็นศูนย์กลางในการจำหน่ายสินค้าของประเทศในสมัยโชกุน อาซึคาเกะ เมือง โอซากา นี้เป็นเมืองที่มี

ชื่อเสียงในทางเป็นศูนย์กลางของการนำสินค้าออกสู่ท้องตลาด และจนกระทั่งถึงศตวรรษที่
 กล่าวนี้ โอซากา ก็ยังเป็นเมืองสำคัญ แม้ว่าเมืองเยโดจะได้กลายเป็นเมืองคู่แข่งชั้นชั้นขึ้นมาก็ตาม
 แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังสามารถอ้างได้ว่า เมืองโอซากาเป็นเมืองหลวงพาณิชย์ของญี่ปุ่นในบาง
 กรณี ในสมัยโตกุกาวา อย่างน้อยที่สุดหลังจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แล้ว กล่าวกันว่า
 มีเรือประเภทหนึ่งหรือประเภทอื่น ๆ มากถึงสองพันลำแล่นไปมาระหว่างเมือง โอซากา และ
 เมือง เอโด

ถึงแม้เป็นความตั้งใจในสมัยโตกุกาวาที่จะรักษาสังคมที่มีการจัดลำดับชั้นไว้ให้คงที่
 ก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ หลายประการซึ่งส่วนใหญ่มิได้เป็นความปรารถนาของโชกุน
 เลยก็ได้เกิดขึ้นภายในสังคมญี่ปุ่น สาเหตุของความเปลี่ยนแปลงก็คือการใช้เงินตราอย่างแพร่
 หลายในประเทศซึ่งมีการจัดระบบมาจากเบองบน โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจที่มีข้าวเป็นหลัก
 มาตรฐานความมั่งคั่งของรัฐบาลก็คือ ข้าว ฐานะของโตเมียวขึ้นอยู่กับข้าวที่ประเมินราคาได้มาก
 น้อยเท่าใดจากที่ดินซึ่งโตเมียวครอบครองอยู่ ชนชั้นชาмуไรส่วนใหญ่มีรายได้ในรูปของข้าว
 เป็นเพื่อน ๆ จากโชกุนหรือโตเมียว และในสมัยโตกุกาวาตอนต้น ข้าวก็เป็นสิ่งสำคัญในการ
 แลกเปลี่ยน แต่ระหว่างที่ประเทศตั้งอยู่ในความสงบเป็นเวลานานปี และพร้อม ๆ กับที่เมือง
 โอซากา และ เอโด เจริญขึ้นมา (มีพลเมืองกว่าครึ่งล้านคนในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) การ
 ใช้สิ่งของที่มีน้ำหนักมาก ๆ เช่น ข้าว และการแลกเปลี่ยนก็เปลี่ยนมาใช้เงินตราแทน

เหรียญเงินและเหรียญทองแดงยังคงมีการหมุนเวียนอย่างจำกัดมากอยู่เป็นเวลาหลาย
 ร้อยปี จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เหรียญเงินและเหรียญทองแดงจึงเริ่มมีความคล้ายคลึง
 กับเงินตราตามความหมายที่เราเข้าใจกัน อย่างไรก็ตามการค้ำกับต่างชาติในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖
 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ได้ส่งเสริมให้มีการใช้เงินเหรียญหมุนเวียนมากขึ้น การใช้เงิน
 เหรียญทำให้เกิดความสะดวกสบาย และเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ พวกชนชั้นชาмуไรก็ได้
 ขายข้าวเพื่อแลกเอาเงินสดกับพ่อค้าในเมือง โอซากา ซึ่งต่อมาชนชั้นพ่อค้าจึงร่ำรวยมากขึ้น
 แม้ว่าจะยังเป็นชนชั้นที่ด้อยกว่าทางสังคมก็ตาม เมื่อเมืองเอโดเจริญและกลายเป็นเมืองศูนย์กลาง
 ที่มีชนชั้นนักรบมากมายอันเป็นชนชั้นที่มีได้ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ชนชั้นพ่อค้าจึงมี
 จำนวนเพิ่มมากขึ้นและเป็นชนชั้นที่ร่ำรวย

อีกนัยหนึ่งก็คือ ชนชั้นชาмуไรค์่อย ๆ สูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจ เพราะชนชั้นชาмуไรค์่อยกว่าตนไม่สนใจกับเรื่องเงิน หรือไม่ค่อยสนใจในการแสวงหาและครอบครองเงิน ชาмуไรค์่อยถูกพวกพ่อค้าเพราะเป็นชนชั้นที่ต่ำที่สุดในสังคม ซึ่งมีชนชั้นด้วยกันตามลำดับอย่างกว้าง ๆ คือ นักรบ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า

ในปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ชนชั้นนักรบญี่ปุ่น อาทิ ไคเมียว และบิรวารต่างเป็นหนี้ชนชั้นพ่อค้า พวกชนชั้นพ่อค้านี้เมื่อร่ำรวยขึ้นก็จัดการพัฒนาการดำเนินชีวิตสำหรับพวกตนในเมืองเยโดและโอซากาให้เข้มแข็งและภูมิฐานขึ้นด้วย ดังปรากฏในภาพพิมพ์ที่มีสีสันอันแสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตในเมืองเยโด ในวรรณคดีไซซากุ และในบทละครซิกามัตสึ ก็สะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตของชนชั้นพ่อค้ามากที่สุด เพราะสมัยนี้เองที่โรงละครคาบุกิ รุ่งเรืองจนถือเป็นรูปแบบศิลปะของชนชั้นกลาง แม้ว่าทาง บากุฟุ ไม่รับรองและได้ออกกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการแสดง คาบุกิ เป็นพัก ๆ ไปก็ตาม บางครั้งบางครั้งรัฐบาลก็พยายามที่จะวิตรอนความมั่งคั่งของชนชั้นพ่อค้าในเมือง ได้มีการยกเลิกหนี้สินของพวกชาмуไรค์่อยหรือบริวารภัยสินของนายหน้าขายข้าวที่โอโอดบางคน สำนักกษัตริย์ยังได้ออกคำสั่งหลายครั้งหลายหนต่อต้านความฟุ่มเฟือยในการแต่งกายและความประพฤติกของชนชั้นพ่อค้า

แต่มาตรการเหล่านี้มีผลเพียงเล็กน้อย และขณะเดียวกันในชนบทโดยเฉพาะหลังจาก ค.ศ. ๑๗๐๐ แล้ว สภาพของทุก ๆ คนยกเว้นพวกนายเงินไม่กี่คนและชาวไร่ชาวนาที่ร่ำรวยก็ทวีความเข้มงวดขึ้น - ชนชั้นชาмуไรค์่อยตามชนบทมักจะดำเนินชีวิตในสภาพที่ไม่หวั่นไหว แต่ไม่สบายนักในการเป็นหนี้ - ในเมืองใหญ่ ๆ เช่นเยโด มีพวกชนชั้นกลางที่ใช้ชีวิตในการแสวงหาความสนุกสนาน พวกพ่อค้าก็ยังคงไม่สามารถและบางทีอาจจะยังไม่ตั้งใจจริงที่จะแสวงหาอิทธิพลทางสังคมซึ่งมักมาพร้อมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ ฐานะของพวกพ่อค้าอาจเปรียบเทียบได้บ้างกับฐานะของพลเมืองชาวอาร์เมเนียนที่มั่งคั่งแห่งจักรวรรดิออตโตมาน แต่ก็ไม่สามารถเปรียบเทียบให้ไกลจนเกินไป เพราะว่าโดยแท้จริงแล้วพ่อค้าญี่ปุ่นในสมัยโชกุน โทกุกาวาตอนหลัง ๆ ส่วนมากเป็นพวกที่มีความสุขมากกว่ามากนัก ในทางปฏิบัติโครงสร้างเกี่ยวกับ

* ฟูกุซาวา ยุกิชิ ค.ศ. ๑๘๓๕-๑๘๐๑ เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเคโอ เล่าไว้ในชีวประวัติของเขาว่า บิดาของเขาได้นำตัวเขาไปให้พ้นจากครู เพราะว่าการสอนวิชาคณิตศาสตร์เบื้องต้น บิดาของฟูกุซาวากล่าวว่า วิชาคณิตศาสตร์เป็น "วิชาน่ารังเกียจที่จะนำมาสอนแก่เด็ก ๆ ไร้เดียงสาให้รู้จักใช้ตัวเลข อันเป็นเครื่องมือของพ่อค้า"

ชนชั้นของญี่ปุ่นก่อนช่วงเข้มนงวค่น้อยกว่าดังที่ปรากฏในชั้นแรก เป็นความจริงที่ว่า การเลื่อนฐานะทางสังคมเป็นไปน้อยมาก แต่ก็ไม่ใช่ว่าไม่มีอยู่เสียเลย บางครั้งบางครั้งพวกเขาพ้อคำที่มีความร่ำรวยและมีความทะเยอทะยานก็ได้รับตำแหน่งชามูไร โดยวิธีการรับเป็นบุตรบุญธรรมหรือโดยการแต่งงาน ตรงกันข้ามบางครั้งพวกนักรบที่ยากจนก็ยินดีที่จะไปเป็นชนชั้นพ้อคำไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าอำนาจเงินสามารถทำให้พวกเขาแต่ละคนดิ้นรนที่จะได้ตำแหน่งการเมืองที่สำคัญภายในที่คินคักคินาบางแห่ง ชาวญี่ปุ่นในสมัยโตกุกาวาผู้หนึ่งได้บันทึกไว้แต่อาจจะเขียนจนเกินเลยไปว่า—ความโกรธของพ้อคำร้าย ๆ แห่งโอซากาสามารถทำให้พวกเขาได้เมียวบังเกิดความกลัวได้ พวกนายหน้าและพวกนายทุนเงินกู้ที่มีอำนาจมาก ๆ ก็ได้เปลี่ยนฐานะเป็นนายธนาคารให้เงินพวกเขาเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ กู้ เมื่อกาลเวลาล่วงไป ดังตัวอย่างเช่นพวกตระกูลมิตซุซุ เป็นตระกูลที่มีชื่อเสียงมากในด้านการธนาคารมานานก่อนที่ตระกูลนี้จะสร้างความยิ่งใหญ่ในรูปการรวมกลุ่มนายทุนใหญ่ในสมัยที่ญี่ปุ่นปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก

ความเจริญและความเบ่งบานเต็มที่ของชนชั้นนายทุนนั้นมิอาจเข้ากันได้กับสังคมศักดินาที่ยังคงมีอยู่ต่อไป และโดยการเปรียบเทียบกับญี่ปุ่นสมัยโตกุกาวาคอนต้น ประเทศญี่ปุ่นสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ตอนปลาย และคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ตอนต้นนั้นยากที่จะกล่าวว่าเป็นสังคมศักดินาอย่างแท้จริง เว้นแต่จะกล่าวในความหมายที่ค่อนข้างเป็นทางการ ก็อาจกล่าวได้ว่า ภายใต้การปกครองแบบบากูฟุ ญี่ปุ่นยังคงล้าหลังทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ ด้านอุตสาหกรรมและด้านการเมือง แต่ในด้านการค้า ความเจริญของลัทธิพาณิชย์ชาตินิยม ดังที่ได้เห็นในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ก็ได้เกิดขึ้นเล็กน้อยเช่นเดียวกันกับในญี่ปุ่นระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ อีกนัยหนึ่งญี่ปุ่นสมัยโตกุกาวานั้น เมืองใหญ่เป็น “เมืองแม่” ที่ทำการผูกขาดการค้า และเมืองชนบทรอบ ๆ เมืองใหญ่ก็ทำหน้าที่แทนอาณาจักรคอมโพ้นทะเลของญี่ปุ่น ในญี่ปุ่นไม่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม แต่สินค้าที่ลดกรรมนั้นมีหลายประเภทและวิวัฒนาการไปมาก ซึ่งมักเป็นสินค้าที่ให้ความไม่พอใจแก่ตลาดค้าในประเทศ อีกทั้งยังมีทั้งแร่โลหะและถ่านหินเป็นจำนวนมาก การผลิตสินค้าเฉพาะอย่างของท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ยังมีอีกมาก ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากไคเมียวที่ประกอบธุรกิจ อาทิเช่น ท้องที่แห่งหนึ่งจะมุ่งทำเฉพาะเครื่องลายครามและอื่น ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามโดยส่วนรวมแล้ว สินค้าที่เป็นงาน

ฝีมือเหล่านี้เป็นงานที่ทำนอกเวลา เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนนอกเหนือไปจากการประกอบอาชีพชาวนา ซึ่งดำรงชีวิตอยู่อย่างขาดแคลน การค้าส่วนใหญ่ในเมืองหลวงซึ่งทวีขึ้นก็ตกอยู่ในมือของชนชั้นพ่อค้าย่อย ๆ จำนวนมากอันได้แก่พ่อค้าและพวกนายทุนเงินกู้

กล่าวโดยทั่วไป ชนชั้นชาวนาซึ่งเป็นฐานสนับสนุนสังคมญี่ปุ่นประสบความสำเร็จอย่างเหลือคณา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเลยว่าเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยต่อชาวนาและชาวมุขบ้านนอกชั้นต่ำกว่า อันมีผลมาจากการขึ้น ๆ ลง ๆ ของราคาข้าวเพราะการเก็งกำไรของพวกนายหน้าชาวโอซากา หรือมิฉะนั้นก็เกิดจากระบบการเก็บภาษีอย่างรุนแรงซึ่งชาวนาต้องตกเป็นผู้รับเคราะห์ไป ข้าวยังคงใช้เป็นมาตรฐานในการตีราคา แม้ว่าส่วนใหญ่ได้มีการใช้เงินเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนแทนในธุรกิจการซื้อขายหลายประการ และทั้งรัฐบาลโชกุนและโตเมียวต่างก็แสวงยกย่องความสำคัญของชนชั้นชาวนา แต่โดยทั่วไปแล้วการกระทำของโชกุนและโตเมียวในเรื่องนี้ทำให้คนเชื่อว่า โชกุนและโตเมียวตั้งใจจะตัดกตวงผลิตผลจากหยาดเหงื่อของชาวนามากจนเกินกว่าที่ชาวนาจะทนทานต่อไปได้ ช้างยังมีภาระหนักที่ทับถมลงมาอีก โตเมียวที่เบื่อหน่ายต่อการชำระหนี้สินของตนก็จะแบ่งเอาเงินค่าจ้างของบริวารของตนเสียครึ่งหนึ่ง และพวกบริวารก็จะพยายามหาทางชดเชยให้ตนเองด้วยการเกณฑ์ชาวนาให้เข้ามาทำงานในเขตที่ดินของขุนนาง (หรือเจ้านาย) ของตน ราวกับว่าสภาพเช่นนี้ยังไม่เป็นการเพียงพอ ปรากฏว่าคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ยังเป็นยุคแห่งทุกข์ภัยอีกด้วย หลังจากเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้แล้วพลเมืองล้มตายไปกว่าล้านคน สภาพการณ์ที่บ่งบอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชนบทนั้น ก็คือประเพณี มาบิชิที่แพร่หลาย มาบิชิหมายความว่า "ทำให้เหนื่อยลง" (เหมือนกระทำกับต้นข้าวอ่อน) แต่ในอรรถาธิบายเกี่ยวกับญี่ปุ่นสมัยโตกุกาว่า คำนี้หมายถึงการทำลายเต็กทารก ครอบครัวยุคชาวนาแบบญี่ปุ่นไม่สามารถเลี้ยงดูผู้คนที่เกินกว่าจำนวนจำกัด ฉะนั้น ทารกที่ไม่ต้องการจึงถูกจำกัดไป เราจึงเห็นได้ว่า ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อมีการเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศอย่างสม่ำเสมอ ต่อจากนั้นเรื่อยมาจำนวนประชากรก็ยังอยู่คงที่ในระดับ ๒๙ ล้านคนเศษ ซึ่งก็ลดลงภายหลังการเกิดข้าวยากหมากแพงครั้งใหญ่ในช่วง ค.ศ. ๑๘๓๐ เศษ สำหรับประเทศที่มีขนาดเท่าประเทศญี่ปุ่น ซึ่งไม่มีการค้ากับต่างประเทศและต้องพึ่งพิงผลิตที่แน่นอนอย่างเดียวแล้ว จำนวนประชากรเท่านี้ก็นับว่ามากมายทีเดียว

มีกิตติศัพท์ว่าชาวชนบทญี่ปุ่นเป็นพวกที่ไม่ดิ้นรนและทนกับความทุกข์ยากมานาน คำสอนของขงจื้อในเรื่องการเชื่อฟังผู้ใหญ่มีได้ใจประชาคมชาวชนบทให้สงสัยในความเป็นผู้มีอำนาจของชนชั้นชามูไร แม้กระนั้นก็ตาม ถ้าเป็นสิ่งที่ทนไม่ได้ ชาวนาญี่ปุ่นก็จะก่อการจลาจลขึ้นตามแบบ *Jacquerie* (คือการจลาจลที่ชาวนาทางภาคเหนือฝรั่งเศสก่อขึ้นเพื่อต่อต้านพวกขุนนางเมื่อ ค.ศ. ๑๓๕๘) และในสมัยโชกุนโตกุกาวาปีหลัง ๆ รวมทั้งในช่วงสิบปีแรก (๑๘๖๗-๗๗) ของสมัยเมอิจิ ได้มีการจลาจลของชาวนาเกิดขึ้นหลายครั้งในภาคต่าง ๆ ของประเทศ นักวิชาการฝ่ายญี่ปุ่นที่เป็นพวกฝ่ายซ้ายบางคนอ้างการจลาจลเหล่านี้ว่ามีลักษณะเป็นการปฏิวัติทางการเมือง แต่เรื่องนี้ก็ไกลเกินความจริง (ยกเว้นในบางครั้ง) การจลาจลเหล่านี้เกิดจากความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น แต่ก็ไม่มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระเบียบสังคมหรือระบบการปกครองที่มีอยู่เลย

ยากที่จะกล่าวว่าการจลาจลของชาวนานั้นเป็นสัญญาณแห่งการใกล้จะเสื่อมของการปกครองแบบโตกุกาวา แต่ถือได้แน่นอนว่าการจลาจลเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความล้มเหลวในการที่จะสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจของโตกุกาวา ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ด้านหน้าของสำนักโชกุนอันดูเสมือนว่ามันคงนั้น มีโครงสร้างการปกครองอันคลอนแคลนมากซุกซ่อนอยู่ พร้อมทั้งจะพังทะลายลงทันทีถ้าหากกระทบเข้ากับการทำอย่างจริงจัง การทำลายนั้นมาจากเหตุสองประการด้วยกันคือ ต่างชาติชาติเดียว หรือกลุ่มประชาชาติต่าง ๆ อาจคุกคามสำนักโชกุน หรือสำนักโชกุนอาจตกเป็น เบ้าของการโจมตีจากบรรดากลุ่มขุนศึก "รอบนอก" ก็ได้ ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. ๑๘๖๐ เศษนั้นเกิดจากการคุกคามของทั้งสองประการรวมกัน ประการที่สามอันได้แก่การทำทลายโดยไม่คาดฝันมาก่อนเลยจากราชสำนักที่กรุงเกียวโต แต่ก่อนที่จะหันมาพิจารณาวิวัฒนาการต่าง ๆ เหล่านี้ จำจะต้องกล่าวถึงโชกุนอย่างสั้น ๆ และถึงกระแสนแห่งความนึกคิดที่ว่า สภาวการณ์ดังกล่าวทั้งช่วยเสริมสร้างและทำลายความยิ่งใหญ่ทางการเมืองของโชกุนในประเทศญี่ปุ่น

(2)

อันที่จริงก็มีเรื่องที่จะกล่าวเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับโชกุน นับตั้งแต่ ฮิเดทาเคะ บุตรชายของอิเอยะสุ ถึง เคอิอิ ซึ่งเป็นโชกุนคนสุดท้ายในบรรดาโชกุน

โตกว่า ๑๕ คน ผู้ซึ่งถึงแก่นิจกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ในบรรดาโชกุนโตกว่า มีอยู่เพียงไม่กี่คนที่มีความสามารถ แต่ทว่ากล่าวอย่างกว้าง ๆ โชกุนเหล่านี้ก็พึ่งพาอาศัยคำแนะนำของที่ปรึกษาเป็นอย่างมาก มักทั้งให้ที่ปรึกษาคำเนิการควบคุมดูแลภารกิจของรัฐบาลอย่างแท้จริง บางทีผู้ทสนใจที่สุดเนื่องจากเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติประจำตัวและประหลาดที่สุดในบรรดาโชกุน เหล่านี้คือ สึนะโยชิ ผู้ซึ่งปกครองอยู่ที่เมืองเยโดตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๘๐ ถึง ๑๗๐๕ สึนะโยชิ เป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะ เอาใจใส่ในการปกครองอย่างมาก มีใจโอบอ้อมอารีย์ต่อองค์จักรพรรดิและขุนนางที่กรุงเกียวโต สึนะโยชิเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นผู้มีความห่วงใยต่อสวัสดิภาพของสัตว์เลี้ยงฉู้ปุ่นมากจนเกินไปโดยเฉพาะสุนัข

โดยได้รับการบอกบทจากพระบางองค์ และจากบรรดาผู้ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่ง สึนะโยชิ รู้สึกว่าความผิดหวังที่ไม่มีทายาท—เพราะบุตรชายคนเดียวของเขาถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเยาว์—เป็นการลงโทษการกระทำอันโหดร้ายที่บรรพบุรุษของเขาได้สร้างเอาไว้ และรู้สึกว่าการกระทำอันโหดร้ายของบรรพบุรุษอาจลบล้างไปได้โดยการกำหนดนโยบายของชาติ ให้มีความเมตตาปราณีต่อสัตว์ทุกชนิดโดยเฉพาะสุนัข เนื่องจากสึนะโยชิเกิด “บ๊จ” คิดตามบันทึกสัตว์ ฉะนั้นเขาจึงออกคำสั่งให้ปฏิบัติต่อสัตว์ทุกชนิด และปฏิบัติต่อสุนัขเป็นพิเศษกว่าสัตว์อื่นด้วยความอ่อนโยนและเอาใจใส่

นโยบายนี้ใช้บังคับมาประมาณ ๒๐ ปี อันก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่ประชาชนโดยทั่วไป ผู้ใดก็ตามที่ทำให้สัตว์ถึงแก่ความตาย แม้กระทั่งนกต้องได้รับการตอบแทนจากการกระทำนั้น และการลงโทษก็มีทั้งเนรเทศ ถูกจองจำ และถึงตาย อาทิเช่น สุนัขที่หลงทางต้องได้รับการเลี้ยงดู สึนะโยชิ ได้อุทิศที่ดินที่เมืองเยโดเพื่อวัตถุประสงค์นี้ คอกสุนัขที่สร้างขึ้นในที่ดินนั้นได้รับการดูแลรักษาอย่างระมัดระวัง บางครั้งก็มีการขนสุนัขใส่เสื่อมีฟ้เลี้ยงติดตามไปเสมือนเป็นไต่เมียวชั้นผู้น้อย การตายของสัตว์โดยเฉพาะการตายของสุนัขต้องส่งรายงานไปยังเจ้าหน้าที่ ผู้ซึ่งจะต้องทำการสอบสวนว่าสัตว์ตายอย่างไร และทำไมจึงตาย ไม่ต้องประหลาดใจเลยว่าผู้สร้างสวรรค์ของสุนัขนี้เป็นผู้ที่รู้จักกันในเมืองเยโดว่า “โชกุนสุนัข”

ทำนองเดียวกัน บรรพบุรุษและผู้สืบตำแหน่งจากเขา สึนะโยชิเฝ้าบอกให้ชาวญี่ปุ่นใช้ชีวิตอย่างตระหนี่ถี่เหนียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายสมัยของเขา ตัวเขาเองก็ได้ละเว้น

ความฟุ่มเฟือย ในสมัยการปกครองของเขาจึงได้เกิดยุคที่เรียกว่า “ยุคเกินโรก” อันเป็นยุคสั้น ๆ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ในระหว่างยุคนี้ อารยธรรมของเมืองเยโดและโอซากาเจริญรุ่งเรืองมาก จนทุกคนกล่าวกันว่า ความเสื่อมในคุณธรรม ความกล้าหาญ อดทน ความจงรักภักดี และความสามรถในการรบของชนชั้นซามูไรแต่ดั้งเดิมเกิดขึ้นเนื่องจากอารยธรรมนี้ เรื่องที่เด่นก็คือเรื่องการแก้แค้นของ “โรนิน ๔๗ คน” ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนี้

บางทีเรื่องนี้อาจมีโครงเรื่องอันเร้าใจที่แพร่หลายมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และยังคงเป็นนิยายที่นำมาแสดงกันในเวที คาบูกิ ในภาพยนตร์ และในจอโทรทัศน์ เรื่องเต็มแม้กระทั่งตัดตอนที่เพิ่มเติมเป็นนิยายเข้ามาแล้วก็ยังยาวและซับซ้อน แต่สามารถเล่าใจความของเรื่องได้อย่างง่าย ๆ และเป็นประโยคเพียงไม่กี่ประโยคว่า

โตเมียว ผู้หนึ่งชื่อ อะซาโน ได้ทำร้ายขุนนางอีกผู้หนึ่งชื่อ คิระ ผู้ซึ่งหมิ่นประมาทเขา จนได้รับบาดเจ็บในปราสาทของโชกุนที่เยโด เพราะพฤติกรรมนี้เอง อะซาโนจึงถูกตัดสินลงโทษให้ทำอัตวินิบาตกรรม ซึ่งเขาก็ได้ปฏิบัติตาม บริวารของเขาจำนวนหนึ่งตัดสินใจที่จะแก้แค้นในความตายของ อะซาโน ซึ่งเกิดขึ้นจากผลแห่งความก้าวร้าวของคิระ เวลานั้นบริวารที่จงรักภักดีก็ขาดหาย — จึงมีตำแหน่งเป็นโรนิน — และอยู่ภายใต้การเป็นผู้นำของบริวารชั้นหัวหน้าคนหนึ่ง ชื่อว่า โออิชิ พวกเขาเตรียมแผนการด้วยความระมัดระวังที่จะโจมตี และฆ่าคิระศัตรูตัวร้ายให้เป็นชิ้น ๆ แผนการประหัตประหารนี้ไม่ใช่เป็นของง่าย เพราะคิระมีผู้คุ้มกันมาก แต่ในที่สุด เข้าตัววันหนึ่งในฤดูหนาวที่มีหิมะตก โออิชิ และพรรคพวกของเขาซึ่งมีทั้งหมด ๔๖ คน บุกลงไปในบ้านของคิระที่เยโด และฆ่าคิระตาย ฆาตกรนำเอาศีรษะของ คิระ ไปยังวัดอันเป็นที่ฝังศพของ อะซาโน นายของตน และวางศีรษะของคิระไว้ที่หลุมฝังศพของอะซาโน แล้วฆาตกรทั้งหมดก็เข้ามามอบตัวต่อเจ้าหน้าที่ รัฐบาลโชกุนไม่สามารถตัดสินใจว่าจะดำเนินการประการใดอยู่นาน โออิชิและพรรคพวกของเขาได้ทำลายสันติสุข ฉะนั้นจึงสมควรที่จะได้รับการลงโทษ แต่ในยุคที่ไม่ค่อยจะเคร่งครัดและรักความสบาย บุคคลเหล่านี้ได้แสดงตนเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้มีศีลธรรม หรือยินยอมให้ผู้มีอำนาจเหนือตนตามระบบศักดินาตายโดยมิได้มีการแก้แค้น โชกุน สึยาโนชิ รู้สึกว่าโออิชิและพรรคพวกควรได้รับการอภัยโทษ เรื่องนี้ก็เป็นความคิดเห็นของประชาชนทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำในเมือง

เยโดจริง ๆ แต่ทัศนคติของนักวิชาการที่มีอิทธิพลบางคน เห็นว่าควรจะตัดสินใจให้ฆาตว์ตายอย่างมีเกียรติ ซึ่งตรงตามข้อกำหนดของกฎหมาย และระเบียบของรัฐ และความปรารถนาอันแท้จริงของบริวารที่จงรักภักดี ผู้ประสงค์จะได้บรรลุถึงจุดหมายของตนในอันที่จะตามไปอยู่ร่วมกับเจ้านายที่ตนช่วยแก้แค้นให้ในโลกหน้า ข้อโต้แย้งนี้ก็ประทับใจโชกุน ฉะนั้นพรรคพวกของโออิชิจึงตัดสินใจทำพิธีฮาราเครี หลุมฝังศพของคนเหล่านั้นประดิษฐานอยู่ใกล้ ๆ กับหลุมฝังศพของ อะซาโน ที่วัดเซนกากุจิในโตเกียว มีผู้คนไปคารวะนับเป็นพัน ๆ ทุกปี

โออิชิ หัวหน้าโรนินที่มีชื่อเสียงได้รับการยกย่องในเวลานั้น และในยุคต่อ ๆ มาว่าเป็นตัวอย่างของอุดมคติแห่งลัทธิบูชิโด หรือ “หนทางแห่งนักรบ” สงครามภาคพื้นแปซิฟิกทำให้คำว่าบูชิโด นี้ เป็นที่รู้จักกันนอกเขตตะวันออกไกล และสำหรับคนทั่ว ๆ ไปทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย (รวมทั้งชาวญี่ปุ่นสมัยใหม่จำนวนมาก) คำนี้มีสิ่งที่ไม่ค่อยจะตื่นักเข้าไปปะปนอยู่ด้วย ในระหว่างสงครามแปซิฟิก พวกฝรั่งมักกล่าวว่า ลัทธิบูชิโด นั้น เป็นลัทธิที่เพิ่งเกิดขึ้น โดยพวกชาตินิยมชาวญี่ปุ่นได้สร้างคติธรรมขึ้นขึ้นอย่างรวดเร็วที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การกล่าวเช่นนั้นหาได้เป็นความจริงทั้งหมดไม่ เพราะถึงแม้ว่า ลัทธิบูชิโดจะไม่แพร่หลายจนกระทั่งถึงประมาณ ค.ศ. ๑๘๕๐ เศษก็ตาม คำว่า บูชิโด และคติธรรมก็เป็นที่รู้จักกันมากกว่า ๓๐๐ ปีแล้วเป็นอย่างน้อย อันที่จริงลัทธิบูชิโดมีความหมายทำนองเดียวกับชนชั้นนักรบที่อุทิศตนให้แก่ศิลปในการทำสงครามเพื่อชาวสปาร์ตา พร้อมทั้งจะเสียสละตนเองและจงรักภักดีต่อนาย บูชิโดเป็นอุดมคติที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ และมีบ่อเกิดก่อนหน้านั้นมาเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว

แต่ในสมัยโชกุนโตกุกาวา นั้น จริยธรรมในเรื่องความจงรักภักดีซึ่งเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของลัทธิบูชิโด กลายมาเป็นความเชื่อทางศาสนา ทั้งนี้เพราะแม้ว่าโชกุนในสายตระกูลโตกุกาวาจะเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างจริงใจก็ตาม ก็ยังนำเอาลัทธิขงจื้อ – หรือต่อมา นำเอาการตีความหมายใหม่ และการแปลความหมายของลัทธิขงจื้อของจีนเข้ามาปะปนมากขึ้น – เข้ามารวมกับอุดมการณ์ดั้งเดิมของรัฐ รัฐบาลโชกุนให้อำนาจของตนแก่ปรัญชาของลัทธิขงจื้อใหม่ โดยการตั้งสำนักวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนั้นให้มีตำแหน่งเป็น “เจ้าแห่งความรู้” อันเป็นตำแหน่งที่เป็นมรดกตกทอด ทั้งพุทธศาสนาและชินโต มิได้ถูกยกเลิกไป และสมัยที่

กล่าวถึงหนังสือสองศาสนา มักจะมีสถาบันที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ตามปกติผู้ที่มิอำนาจถือว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีค่าควรแก่การยกย่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชนชั้นต่ำ และนักวิชาการที่นับถือลัทธิขงจื้อ โดยได้รับความอนุเคราะห์จากโซกุนได้ประกาศว่า โดยพื้นฐานลัทธิชินโตและลัทธิขงจื้อเป็นอย่างเดียวกัน แต่กระนั้นจริยธรรมของลัทธิขงจื้อ อันเน้นในเรื่องหน้าที่ของผู้น้อยที่มีต่อผู้ใหญ่ และความสำคัญสูงสุดซึ่งสอดคล้องกันภายในสังคมที่สำนึกถึงตำแหน่งฐานะ ก็เหมาะสมอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์อันถาวรของตระกูลโตกุกาวา เรื่องนี้เพียงเรื่องเดียวก็พอที่จะให้เหตุผลเกี่ยวกับนโยบายอันเป็นอุดมการณ์ของสำนักโซกุน ถ้าหากเราจะใช้คำ ๆ หนึ่ง อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเกี่ยวกับความจงรักภักดีก็น่าจะมีค่ายิ่งในการเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งที่มีประสิทธิภาพต่อการแสดงท่าทีต่อต้านโตกุกาวาในหมู่ชนชั้นทหาร แต่ทัศนชนนี้ก็ผิดพลาดในที่สุด

เป็นนโยบายของโซกุนโตกุกาวา เริ่มตั้งแต่ อีเอะยะสุ ผู้ก่อตั้งตระกูล ในอันที่จะส่งเสริมการเรียนรู้—ซึ่งหมายถึงการศึกษาแบบปราชญ์จีน—ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ขณะที่ญี่ปุ่นตั้งอยู่ในความสงบมาเป็นเวลานาน ถือกันว่าชาмуไรที่ตี ไม่เพียงพอที่จะเลอเลิศในวิทยายุทธ โดยละเลยที่จะปลูกฝังสติปัญญาของตน จึงเกิดการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียน และมีการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับชาмуไรหนุ่ม ๆ ขึ้นมากมาย ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ในบรรดาครูอาจารย์ผู้ซึ่งบางคนก็ยังคงมีชื่อเสียงอยู่ในประเทศญี่ปุ่น ได้พากันก่อตั้งสำนักแนวความคิดตามหลักปรัชญาจีนแขนงต่าง ๆ สิ่งที่สำคัญของการศึกษาเล่าเรียนนี้ก่อให้เกิดปฏิกริยาตอบสนองอันเป็นลูกโซ่ และเป็นอันตรายยิ่งต่ออิทธิพลของโซกุน

การส่งเสริมการศึกษาอย่างเป็นทางการนี้ทำให้เกิดกลุ่มนักปราชญ์ผู้ซึ่งสงสัย หาวว่าสถาบันโซกุนตั้งขึ้นได้โดยอาศัยหลักรวมฐานใด นักปราชญ์เหล่านี้ได้ค้นคว้าคตินิยมเกี่ยวกับความจงรักภักดี ซึ่งเป็นหลักสำคัญของลัทธิขงจื้อใหม่ที่บากุรุรับ รองอย่างแข็งขันนักปราชญ์เหล่านี้เริ่มคิดได้ว่า บางทีแล้วชาวญี่ปุ่นมีความจงรักภักดีต่อโซกุนในเยตน้อยกว่ามีต่อพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงไว้ซึ่งขนัตริธรรมและประทับอยู่อย่างไว้อำนาจ ณ เกียวโต ชั้นต่อไป—และกระบวนการทั้งหมดที่แพร่ต่อไปอีกหลายสิบปี—ก็คือ การเริ่มสงสัยว่าแท้ที่จริงแล้วโซกุนเป็นผู้ช่วงชิงอำนาจ ชั้นสุดท้ายของปฏิกริยาอันต่อเนื่องกันก็คือ การเชื่อว่าโซกุนพึงต้องเปิดทาง

ให้แก่การฟื้นฟูพระราชอำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อทรงเป็นผู้ปกครองประเทศที่ถูกตั้งและแท้จริง ความเชื่อนี้ยังไม่เป็นภัยมาจนกระทั่งถึงคราวเมื่อโซกุนอ่อนอำนาจลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หลังจากที่ชาวยุโรปและอเมริการุกรานประเทศญี่ปุ่น แต่ก็ได้มีการฟื้นความรู้สึกเป็นชาตินิยมในชนบประเพณี พร้อมกับให้ความสนใจใน โคจิกิ และ นิฮอนโชกิ^๕ รวมทั้งนิยายชินโตหลายนิยายที่ปรากฏขึ้นมานานก่อนที่นายพลจัตวาเปอร์รีนำเรือมาถึงอ่าวเอโดะเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๓ เสียอีก เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ปรากฏว่ามีสำนักแนวความคิดที่เป็นปรปักษ์ต่อสำนักโซกุนอยู่แล้ว และเพราะฉะนั้นจึงมักจะถูกสำนักโซกุนกลั่นแกล้งอยู่เสมอ สำนักแนวความคิดนี้เข้าไปในทำนองชาตินิยมรุนแรง และฉะนั้นจึงเป็นศัตรูต่อผู้ที่ยึดหลักความดีเลิศของปราชาญจีน ญี่ปุ่นผู้นิยมจีนได้รับการคุกคามหมิ่นว่าอกตัญญู เพราะพวกชาตินิยมชี้ให้เห็นว่า เมงจื่อได้กล่าวถึงการบงกชต่อพระเจ้าจักรพรรดิที่ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมว่าเป็นการยุติธรรมดีแล้ว แต่คำกล่าวเช่นนี้จะนำมาใช้กับประเทศญี่ปุ่นไม่ได้ พวกชาตินิยมกล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิของญี่ปุ่นว่าทรงไว้ซึ่งคุณธรรมความดีสืบทอดมาจากเทพเจ้าซึ่งทุกคนย่อมรู้จัก

ฉะนั้นในราวปี ค.ศ. ๑๘๕๐ เศษ บรรดาชาวญี่ปุ่นที่มีการศึกษาดี จึงมีความรู้สึกพร้อมที่จะให้พระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงกลับมาเป็นศูนย์รวมของประเทศอีกวาระหนึ่ง และแม้จะไม่ประจักษ์ชัดนัก บรรดาชาวญี่ปุ่นกลุ่มน้อยก็มีความรู้สึกพร้อมที่จะเลิกนโยบายของชาติในการกีดกันชาวต่างชาติ

ผู้ครองนครแห่งตระกูลโตกุกาวาได้ก่อให้เกิดรอยร้าวเป็นครั้งแรกในทำนองที่ตนก่อตั้งขึ้นเองกับโลกภายนอกเมื่อ ค.ศ. ๑๗๑๖ โยชิมูเน โซกุนคนที่ ๘ ได้ลดหย่อนผ่อนผันกฎเกณฑ์ห้ามสินค้าเข้าและการศึกษาหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นภาษาตะวันตก - ในทางปฏิบัติ ก็คือหนังสือที่เขียนเป็นภาษาดัตช์ - ให้เข้ามาในประเทศญี่ปุ่นได้โดยทางพวกดัตช์ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองเดซิมา นางาซากิ ด้วยการแปลหนังสือเหล่านี้อย่างพากเพียรนำชมเชย ชาวญี่ปุ่นสนใจหนังสือเกี่ยวกับวิชาการแพทย์และวิชาการทหารเป็นพิเศษ ในระยะนี้ได้เกิดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นกลุ่มหนึ่งที่เก่งทางภาษาและวัฒนธรรมดัตช์ และจากชนกลุ่มนี้เองที่เองที่รัฐบาลในเอโดะได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ทางวิทยาการยุโรปแขนงต่าง ๆ และ

* คุบัท ๑ ตอน 1 หน้า ๒๑.

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก แต่การห้ามเผยแพร่ศาสนาคริสต์ยังไม่ได้รับการผ่อนผัน การวิปริตและบางครั้งก็ถึงกับทำลายหนังสือที่มาจากต่างประเทศเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าไม่ให้มีการเผยแพร่คำสอนของศาสนา และผู้สอนศาสนาด้วย ความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับโลกภายนอกนับว่าเป็นคุณสมบัติของชนญี่ปุ่น ตรงกันข้าม นับเป็นศตวรรษ ๆ มาแล้วที่คนจีนถือว่าความรู้ของชนชาติอื่นที่มีใช้ของจีนเองเป็นความรู้ที่ไม่จำเป็น และเพราะเหตุนี้เองที่ทำให้คนญี่ปุ่นพลอยเกิดปฏิภิกิริยาต่อชาวต่างชาติและประเทศต่าง ๆ ทั้งในทางนิยมยกย่องและไม่ชอบใจขึ้น ในสมัยโตกุกาวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนปลาย ๆ ความรู้สึกเหล่านี้ระคนไปด้วยความหวาดกลัว เมื่อรัสเซียได้เข้ามาคุกคามทางขอบฟ้าด้านเหนือ เช่น ไชบีเรียตะวันออก ซักคาริน ทอนเหนือ คามชัตคา และกุริลส์ การคุกคามที่แสดงนัยดังนี้ แม้ บากุฟู จะวิตกเกินการณีกก็ตาม ประกอบกับความอ่อนแอทางเศรษฐกิจของประเทศได้ทำให้ชาวญี่ปุ่นบางคนสนับสนุนการเปิดประเทศเพื่อติดต่อกับต่างชาติ การต่อเรือเดินสมุทร การแสวงหาตลาดค้ากับอาณานิคมในโพ้นทะเลตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ประจักษ์ว่าเรือต่างชาติ - ของรัสเซียอังกฤษและอเมริกัน - ต่างมาปรากฏตัวบ่อยครั้งในน่านน้ำญี่ปุ่น บางครั้งเรือเหล่านี้จะขอเสบียง ซึ่งญี่ปุ่นก็ให้ไม่บ่อยครั้งนัก และยังได้บังคับให้เรือออกไปโดยเร็วเท่าที่จะทำได้ เป็นแรมเดือนทีเดียวที่เรือรัสเซียทอดสมออยู่ที่นอกเมือง นางาซากิ เพื่อให้ญี่ปุ่นได้ยอมรับทูตของตนเป็นทางการแต่ก็ไร้ผล เมื่อถูกปฏิเสธ รัสเซียก็แล่นเรือไปและได้รับการขอร้องไม่ให้ส่งเรือมาญี่ปุ่นอีก นี่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๕ หกเดือนก่อนยุทธนาวีที่ทราฟัลก้า แต่เมื่อการยึดเอาไชบีเรียเป็นอาณานิคมก็หันหน้าไป ตอนกลางศตวรรษ รัสเซียก็ตระหนักว่าตนจะสามารถได้เสบียงจากญี่ปุ่นสำหรับไชบีเรียตะวันออก และสำหรับอาณานิคมในอลาสก้า ในทำนองเดียวกัน อังกฤษก็จำเป็นที่จะต้องหันเหความสนใจมาที่การเปิดเมืองท่าในญี่ปุ่นบ้างเพื่อประโยชน์ของตน แม้จะไม่ได้ประโยชน์เท่าใดนักก็ตาม เพราะพ่อค้าอังกฤษหลายคนคิดว่า ญี่ปุ่นคงมีสินค้าที่จะขายให้ตนน้อย เพราะฉะนั้นก็จะซื้อสินค้าจากแมนเชสเตอร์และเบอร์มิงแฮมน้อยด้วย *

* อย่างไรก็ตาม ก็มีคนคิดว่าควรจะมีการส่งเสริมการค้าร่วมกันกับญี่ปุ่นขึ้น และเชื่อกันว่าเป็นการผลิตศีลธรรมพอ ๆ กับเป็นการขัดต่อความเจริญรุ่งเรืองถ้าญี่ปุ่นจะยังคงปิดประเทศจากโลกภายนอกอยู่ในขณะนั้นอังกฤษเป็นสมัยที่ความเชื่อมั่นมาก และมีการแผ่อำนาจทุกรูปร่างทางลัทธินายทุนสมัยวิคตอเรีย ดังเห็นได้จากการจัดแสดงมหกรรมที่ยิ่งใหญ่ขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๑

การชนะจีนในสงครามฝิ่น ค.ศ. ๑๘๔๒ และการยกเกาะฮ่องกงให้ ตามมาด้วยการ
สำรวจหมู่เกาะบริเวกซ์ของกองเรืออังกฤษซึ่งอยู่ในสมัยของโตเมียวซัทสุมา และใน ค.ศ. ๑๘๔๖
มิชชันนารีอังกฤษก็ได้รับอนุญาตให้เข้ามาตั้งในเมืองโอกินาวาได้

คุณคล้ายกับว่าจะเป็นที่รัสเซียหรืออังกฤษที่เป็นประเทศแรกที่บังคับให้รัฐบาลโชกุนเปิด
ประเทศให้ตน อาจกล่าวได้ว่าเป็นรัสเซียเสียมากกว่า เพราะเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๒
นั้น นายพลเรือเอกรัสเซียชื่อ พิวเตียติน ได้แล่นเรือเป็นระยะทางไกลจากยุโรปมายังตะวันออก
ไกลเพื่อชักจูงให้ญี่ปุ่นลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์ด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อเรือสี่ลำของพิว-
เตียติน แล่นมาถึงเมือง นางาซากิ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ กองเรือรบภายใต้ นายพลเรือ
จัตวาแมตทิว เปอร์รี ได้ยื่นคำขาดให้สำนักโชกุนเรียบร้อยแล้ว

เปอร์รี ได้ยื่นสาส์นของประธานาธิบดีฟิล์มมอร์ชอว์ร้องให้ญี่ปุ่นเปิดสัมพันธ์ทางการค้า
และได้เตือนญี่ปุ่นว่าจะกลับมาอ่าวเอโดะอีกในปีหน้าเพื่อรับคำตอบ ทั้งยังได้บอกอีกว่าในการ
กลับมาครั้งที่สองนั้นจะมาพร้อมทั้งกองเรือรบมากกว่านี้

(3)

ปัจจัยสี่ประการที่กระตุ้นให้อเมริกาสนใจญี่ปุ่นก็คือ ความเจริญในด้านการค้ากับจีน
ที่เมืองกวางตุ้ง ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมจับปลาวาฬของอเมริกันในมหาสมุทรแปซิฟิก
ความเจริญของรัฐแคลิฟอร์เนียอันเกิดแต่การค้นพบทองคำในปี ค.ศ. ๑๘๔๘ และความก้าว
หน้าของการเดินเรือกลไฟ เส้นทางไปกลับที่สำคัญ (The Great Circle Route) อันเป็นเส้น
ทางที่สั้นที่สุดจากฝั่งแปซิฟิกของอเมริกาถึงเมืองจีนทำให้เรือสินค้าเข้ามาใกล้ฝั่ง และมองเห็น
ประเทศญี่ปุ่น แต่พวกกลาสีเรือก็ได้แต่มองดูชายฝั่งทะเลที่อยู่ห่างออกไปด้วยความเข้าใจที่ว่า
ถ้าลูกเรือคนใดบังเอิญหลงเข้าไปในเขตญี่ปุ่น—ซึ่งในเรื่องนี้ก็มักจะเกิดกับเรือล่าปลาวาฬ ที่เรือ
แตกเป็นครั้งคราว—แม้โดยทั่วๆ ไปญี่ปุ่นจะไม่ใช้วิธีโหดร้าย แต่ก็ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่
เป็นมิตรและอย่างไม่สามารถตกลงกันได้ ชาวต่างชาติจะถูกชักใช้เล็กน้อยแล้ว นำตัวขึ้น
เสลียงคานหามปิดมิดชิด ด้วยเหตุที่ว่าเสลียงมีขนาดที่ นั่งไม่สบายสำหรับชาวต่างชาติ แต่จำต้อง
นั่งไปจนตลอดทางถึง นางาซากิ แล้วต้องคอยอยู่ ณ ที่นั้นเพื่อให้ชาวคัชที่เกาะเคชิมาส่งตัว
กลับไป

ดังนั้นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งในการที่เปอร์รี เดินทางมาญี่ปุ่นก็คือการขอคำสัญญาจากรัฐบาลญี่ปุ่นว่าจะปฏิบัติต่อชาวอเมริกันที่เรืออับปางเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าขณะนั้นจะมีการปฏิบัติตามในเรื่องนี้มากอยู่แล้วก็ตาม แต่ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างอเมริกันและญี่ปุ่นก็ยังเป็นที่น่าสงสัยว่า สาเหตุเบื้องหลังที่นายพลเรือจัตวาเปอร์รีมาเยือนญี่ปุ่นเมื่อฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๕๓ นั้น อาจจะมีมากกว่าเรื่องการขอให้ปฏิบัติต่อคนถือสัญชาติอเมริกันในญี่ปุ่นหรือไม่สาเหตุที่สำคัญกว่าก็คือ ความต้องการเสบียง รวมทั้งถ่านหินสำหรับชาวอเมริกันที่เดินเรือไปมายังเมืองกวางตุ้ง นอกจากนี้ยังคาดว่าจะสามารถกระตุ้นญี่ปุ่นให้ทำการค้าขายอันอาจจะก่อให้เกิดประโยชน์และคาดว่าจะแข่งขันกับประเทศอังกฤษในอนาคตข้างหน้าได้ นักธุรกิจบางคนจึงพยายามเรียกร้องให้รัฐบาลอเมริกันใช้อำนาจกองทัพเรือบังคับญี่ปุ่นให้เปิดประตูทางด่านแปซิฟิก ซึ่งไม่มีผู้ใดรวดเร็วไปกว่า อารอน ไฮท์ ปาล์มเมอร์ ตัวแทนการค้าแห่งนิวยอร์ก ผู้สนใจการค้าขายทางเรือลไฟกับชาติตะวันออก หนึ่งความกตัตันในสภาองเกรส ซึ่งเกิดจากวัต คณะมิชชันนารี คณะทูต และบรรดานายทหารเรือก็มีอยู่มาก แท้ที่จริงความก้าวหน้าในการคมนาคมข้ามทวีปจากฝั่งตะวันตกตอนกลางถึงฝั่งแปซิฟิก ก็มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากในการที่จะทำให้คนคาดคะเนได้ว่าอเมริกาจะเป็นผู้กำ "โชคชะตา" โดยเป็นผู้นำทางการค้าทั้งในจีนและญี่ปุ่น

นายพลจัตวาเปอร์รี ซึ่งเป็นคนตรงไปตรงมา แต่เป็นผู้ที่มีอำนาจเต็มที่ เฉลียวฉลาด อายุเกือบ ๖๐ ปี ได้ออกเดินทางมายังประเทศตะวันออก พร้อมด้วยความได้เปรียบซึ่งไม่เคยมีผู้นำทหารบกและเรือคนใดในสมัยปัจจุบันได้รับ' เปอร์รีได้รับอนุญาตให้เขียนคำสั่งด้วยตนเองได้ และคำสั่งเหล่านี้ก็มักจะลงท้ายประโยคที่ช่วยให้รอดตัวว่า '(ตัวเขาเอง) ควรรู้สึกมั่นใจในการกระทำใด ๆ นอกเหนือไปจากการกระทำที่ได้เคยปฏิบัติกันมาแต่ก่อน หรือถ้าเขาตัดสินใจผิดพลาดประการใด ก็จะได้รับการผ่อนผัน' ตั้งแต่นั้นมาในบรรดาชาวอเมริกัน นายพลแมคอาเธอร์คนเดียวเท่านั้นที่มีอำนาจปฏิบัติการโดยอิสระตามแต่จะเห็นสมควร อันที่จริงระหว่างเปอร์รีและแมคอาเธอร์ มีเหตุการณ์บางอย่างที่คล้ายคลึงกันอย่างเห็นได้ชัด และความคล้ายคลึงกันเหล่านี้มิใช่ว่าแมคอาเธอร์จะมองไม่เห็น

การที่นายพลเปอร์รีไม่ยอมอ่อนข้อให้ญี่ปุ่นนั้น เกิดจากความรู้ในเรื่องราวที่เกิดขึ้นเมื่อเจ็ดปีก่อนหน้านั้น คือ เมื่อนายทหารเรืออเมริกันผู้หนึ่ง ชื่อ นายพลจัตวาบิตเติล

ได้พยายามเจรจาตกลงกับญี่ปุ่นและถูกขับไล่ โอกาสนั้นบิตเคิลยึดมั่นกับคำสั่งที่ได้รับจาก วอชิงตันให้ปฏิบัติการด้วยความระมัดระวัง และด้วยเหตุนี้ บิตเคิลจึงพยายามผูกไมตรีอย่างดี เพื่อให้เข้าถึงชาวญี่ปุ่น แต่พฤติกรรมเช่นนี้กลับทำให้ชาวญี่ปุ่นเข้าใจว่าเป็นความอ่อนแอ ผลที่ได้รับจึงไม่เป็นที่พอใจแก่รัฐบาลอเมริกัน* ฉะนั้นในการเดินทางไปถึงญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก เพอร์รี่จึงเพียงแค่นำสาส์นของประธานาธิบดีให้แก่ผู้แทนของญี่ปุ่นที่ชายฝั่งเท่านั้น โดยได้ ปฏิเสธที่จะทำการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยซึ่งถูกส่งตัวไปพบกับเขาในครั้งแรก และกล่าวว่าเขาจะกลับมารับคำตอบในปีต่อไป ฉะนั้นก่อนกลับ เพอร์รี่จึงได้แล่นเรือเป็นเชิงท้าทาย ชาวญี่ปุ่นขึ้นไปถึงอ่าวเมืองเยโด เป็นการลาดตระเวนดูรอบ ๆ ชายฝั่งด้วย

ปรากฏว่า "เรือดำ" สร้างความรู้สึกกลัวเกรงกันมากตามบริเวณชายฝั่ง เรือที่เดินทางไปครั้งแรกในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ นั้นมี ๔ ลำด้วยกัน ชาวญี่ปุ่นส่วนมากไม่เคยเห็นหรือไม่เคยคิดว่าจะมีเรือเช่นนี้มาก่อนเลย แต่ทว่าเรื่องน่าตื่นเต้นที่มีผู้มาเยือนโดยมิได้ เชื้อเชิญ รัฐบาลญี่ปุ่นที่เมืองเยโดไม่ประหลาดใจเลย เพราะรัฐบาลญี่ปุ่นได้รับคำเตือนจาก ชาวจีนว่า กำลังมีกองเรือเดินทางมา นอกจากนี้ข่าวเกี่ยวกับกองเรือรบของเพอร์รี่จาก โอกินาวา ผ่าน ชัตสุม่า มาถึงเมืองเยโดก่อนแล้ว เพราะว่าเพอร์รี่อยู่ที่หมู่เกาะริวกิวก่อนที่จะมาญี่ปุ่น และตามข้อเท็จจริง เพอร์รี่ก็ตั้งใจที่จะให้ข่าวการมาถึงของเขาได้ล่วงหน้าไปถึงเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นเสียก่อน ด้วย

การยาตราทัพเรือของเพอร์รี่และของนายพลเรือ พิวเตียติน ในปีเดียวกันนั้นเป็นเรื่องที่สำนักโชกุนได้ตระหนักถึงภาวะการณ์อันหลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างไม่สบายใจ นอกเหนือไป จากความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกำลังทหารของญี่ปุ่นและกำลังทหารของชาติมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังคุกคามญี่ปุ่นแล้ว ความไม่เท่าเทียมกันยังจะทำให้ญี่ปุ่นพ่ายแพ้โดยเด็ดขาดอย่างแน่นอน ถ้าหากญี่ปุ่นเลือกเอาการทำสงคราม เป็นการง่ายที่เดียวสำหรับเรือรบฝ่ายศัตรูที่จะใช้วิธีทำให้ ชาวเมืองที่อยู่โนะเยโดเกิดความอดหยาก ทั้งนี้เพราะการลำเลียงอาหารส่วนใหญ่มาจากเมือง

* บิตเคิล ปล่อยให้คนเรือชาวญี่ปุ่นรวนเอา และมีให้ทำสิ่งใดเพื่อให้ผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษ มิหนำซ้ำกลับ ขอบอกเสียเอง ต่อมาอีกหนึ่งปีเมื่อกลาตเรือชาวอเมริกันซึ่งตกค้างอยู่ได้ขู่มขู่ชาวญี่ปุ่นว่า เรือรบอเมริกันจะ กลับมาแก้แค้น พวกเขาชาวญี่ปุ่นก็ได้กล่าวกับกลาตเรือชาวอเมริกันผู้นั้นว่า พวกตนมิได้มีความประหวั่นใจ เรื่องนั้น เพราะเมื่อก่อนทหารธรรมดา ๆ คนหนึ่งได้ขอก่อผู้บังคับการชาวอเมริกันก็ยังไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น ขวาลเรือรบอเมริกันไปถึงโอกินาวาภายในหนึ่งหรือสองปีเท่านั้น

ทางเหนือและทางตะวันตกเข้ามายังเยโคโดยทางทะเล การแทรกแซงเส้นทางสัญจรสายนี้และการขัดขวางเรือหาปลาของชาวญี่ปุ่นย่อมจะมีผลอย่างฉับพลันและเป็นความหายนะต่อเมืองเยโค ดังนั้นการต่อต้านอย่างรุนแรงจึงกระทำได้อีก รัฐบาลโชกุนโดยเฉพาะบุคคลชั้นนำในขณะคือ นาย อาเบะ มาซาอิโร ที่ปรึกษาผู้มองเห็นการณ์ไกลได้สังเกตเห็นข้อเท็จจริงที่สำคัญเรื่องนี้จะหนีอาจขัดขวางหรือจะตั้งขัดขวางการคุกคามของต่างชาติไปที่ละขั้นตอนซึ่งเป็นลักษณะการระวังหลัง แต่ในที่สุดบากุผู้จะต้องหลีกทางให้ เว้นไว้แต่ว่าจะได้เตรียมพร้อมด้วยการไต่รอรองถึงความเสียหายและความพ่ายแพ้โดยเด็ดขาดของบ้านเมือง รวมทั้งความเสียหายของตระกูลโตกุกาวาที่จะเกิดตามมา อันอาจจะทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคมของประเทศตะวันตกประเทศใดประเทศหนึ่งหรือหลายประเทศ ซึ่งเป็นอนาคตที่ไม่สามารถคาดคิดได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นภาวะที่ญี่ปุ่นได้เผชิญเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ อันเป็นระยะเวลาเกือบศตวรรษต่อมา อีกประการหนึ่ง การเปิดประเทศก็เกือบเป็นอันตรายเท่า ๆ กันต่อฐานะของโชกุน เพราะในบรรดาชนชั้นชามูโร ใครเล่าจะเคารพนับถือ “เซอิไท-โชกุน” จอมทัพผู้ปราบปรามพวกป่าเถื่อน* ผู้ซึ่งไม่รักษาคำแห่งอันสูงส่งของตนไว้โดยการยอมจำนนอย่างโจ่งแจ้งต่อการคุกคามของต่างชาติ ในเมื่อคลอนแคลนทั้งในด้านการเงินอยู่แล้ว อำนาจเด็ดขาดของโชกุนก็ไม่อยู่ในภาวะที่จะกู้หน้าได้ ช่วงเวลาแห่งการปกครองโดยตรงของโชกุนจึงได้สิ้นสุดลงแล้วด้วยกรณีหนึ่ง อิโอโยชิ โชกุนคนที่สิบสองแห่งตระกูลโตกุกาวาได้ปล่อยให้การปกครองอยู่ในมือของที่ปรึกษาของตนทุกประการ อิโอโยชิได้เป็นโชกุนใน ค.ศ. ๑๘๓๗ และถึงแก่อนิจกรรมใน ค.ศ. ๑๘๕๓ หลังจากเปอริรี่มาเยือนเป็นครั้งแรกเพียงหนึ่งเดือนเท่านั้น แม้ว่าเรื่องนี้จะมีความหมายเพียงเล็กน้อยจากทัศนะที่แท้จริง แต่ก็เป็นความยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นต่อไปในการปกครอง โชกุนคนต่อมาได้ปฏิบัติงานโดยไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงมากไปกว่าองค์จักรพรรดิ ตรงกันข้าม พระบารมีขององค์จักรพรรดิกำลังมีมากขึ้น เราได้เคยกล่าวถึงการฟื้นฟูตัวของลัทธิชาตินิยมอันมีองค์จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ของญี่ปุ่นมาแล้ว และไม่ต้องสงสัยเลยว่า ก่อนหน้าที่เปอริรี่จะมาปรากฏตัวราชสำนักที่เกี่ยวข้องกำลังมีฐานะเข้มแข็งมากขึ้นทุกที ๆ สิ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงการฟื้นฟูสถาบันจักรพรรดิก็คือ การก่อตั้ง

* ดูหน้าก่อนฉบับที่ ๑ ตอน 3 หน้า 35

วิทยาลัยในเกียวโตเพื่อการศึกษาของขุนนางในราชสำนักโบราณ* ซึ่งบากุฟุอนุญาตให้ก่อตั้งขึ้น ณ วิทยาลัยแห่งนี้ บุตรของขุนนางชั้นสูงและขุนนางส่วนมากที่มีอายุต่ำกว่า ๔๐ ปี ต่างได้รับการฝึกฝน ทำให้มีความรู้และความมั่นใจเพียงพอที่จะเกิดความสนใจในกิจการบ้านเมืองเป็นอย่างมาก ผลก็คือในการต่อสู้เพื่อล้มเลิกบากุฟุ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๖๐ เศษนั้น พวกข้าราชการเก่าๆ ที่เรียกว่าคูเงะ ต่างมีบทบาทอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าต่อมาเมื่อสมัยใหม่มากขึ้น ทายาทในตระกูลฟูจิوارาอย่างน้อยสองท่าน คือ เจ้าไซอนจิ และเจ้าโคโนยะ ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในวงการเมือง

เพราะฉะนั้นขณะที่สำนักโชกุนต้องเผชิญกับปัญหาภายนอกที่วิกฤตที่สุด และนำอับอาย ฐานะของโชกุนภายในประเทศจึงไม่มั่นคงในขณะที่ฐานะของคู่แข่งชั้น คือ ราชสำนักที่เกียวโตและบรรดาขุนศึก “ชั้นนอก” กำลังทวีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น

เป็นสัญญาณแห่งความอ่อนแออย่างแน่นอนที่หลังจากเปอร์รีเดินทางกลับไปแล้วเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๓ บากุฟุได้ใช้วิธีการอันไม่เคยปฏิบัติมาก่อน แสวงหาคำแนะนำจากไคเมียวเพื่อตอบสนองของประธานาธิบดีฟิลมอร์ อาเบะ มาซาอิโร ที่ปรึกษาคนสำคัญซึ่งหมายถึงเป็นผู้นำที่แท้จริงของประเทศได้ให้แปลสาส์นของประธานาธิบดีส่งไปยังไคเมียวทุกคน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองชั้นสูงและอาจารย์ชั้นนำในลัทธินิจิอู ในสาส์นปกปิดนั้น อาเบะ มาซาอิโรได้เขียนข้อความว่า ขอแนะนำไว้ด้วยว่าตัวเขาหวังที่จะได้รับคำตอบที่น่าพอใจเป็นการอนุโลมตามข้อเรียกร้องของอเมริกัน (การให้ความคุ้มครองกลาสีเรือที่ตกค้าง การค้าขายซึ่งกันและกัน การจัดหาถ่านหินและความต้องการอื่น ๆ ณ เมืองท่าแห่งหนึ่งแห่งใดหรือหลายแห่งของญี่ปุ่น) เพราะอาเบะเขียนไว้ว่า “เป็นความต้องการ.....ให้ท่านแสดงความคิดเห็นของท่านได้อย่างเสรีในเรื่องนี้ แม้ว่าความคิดเห็นนั้นอาจตรงข้ามกับนโยบายที่ได้ตั้งไว้”

คำตอบยังสับสน มีคำตอบที่เต็มไปด้วยการเตือนว่า การยินยอมใด ๆ ในขณะนี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเรียกร้องต่อไป (ปรากฏว่าการคาดหมายนี้ถูกต้อง) และด้วยเหตุนี้จึงควรรีดยินยอมกีดกันชาวต่างชาติไว้ให้มั่นคง ขุนศึกแห่งมิโตะ ผู้มีอำนาจและเป็นคนในตระกูลโตกุกาวา ได้แสดงการโต้แย้งด้วยความเด็ดขาดเป็นพิเศษ เขาแจ้งต่อรัฐบาลว่าชาว

* วิทยาลัยแห่งนี้ภายหลังคือ “โรงเรียนขุนนางชั้นสูง” หรืออีกชื่ออื่น วิทยาลัยนี้ยังคงมีอยู่ที่โตเกียว

ต่างชาตินั้นจะยุติลงด้วยการกลืนเอาญี่ปุ่นไว้ “ถ้าหากเราไม่สามารถขับไล่ชาวต่างชาติออกไปได้ในขณะนี้ เราจะไม่มีโอกาสอีกเลย” และยังมีใครเมื่อยรวมทั้งชาวญี่ปุ่นอื่น ๆ อีกมากที่ถือหาความคิดนี้ ซึ่งอาจมาจากการกระทำโดยสุจริตใจหรือความต้องการที่จะเพิ่มความอึดใจให้แก่โซกุนมากขึ้นก็ได้ แต่ก็มีบุคคลอื่น ๆ แนะนำว่าควรเปิดประเทศ อย่างน้อยที่สุดก็ในขณะนี้ ทักษะของบุคคลเหล่านี้ก็คือ ญี่ปุ่นควรศึกษาและรู้จักควบคุมเทคนิคทางเครื่องจักรกลได้อย่างชาวต่างประเทศเพื่อที่จะกลับเอาชนะชาวต่างประเทศให้ได้ในภายหลัง

ฟังระลึกไว้ว่า การยัตรากรองเรือของรัสเซียภายใต้การอำนาจของนายพลเรือพิวเตียติน ซึ่งมาถึงเมืองนางาซากิเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ ได้เผชิญกับการผลัดวันประกันพรุ่งของญี่ปุ่นอยู่สามเดือนจนกระทั่งแล่นเรือกลับไป แล้วหวนกลับมาอีกครั้งหนึ่งที่เมืองท่าแห่งเดิมเมื่อต้นเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๕๔ การที่เรือรัสเซียมาปรากฏตัวนั้นมีส่วนสำคัญในการทำให้งานที่ได้รับมอบหมายของเปอร์รี่บังเกิดผล แม้ว่าชาวอเมริกันจะไม่ค่อยยอมรับในเรื่องนี้ก็ตาม

ดังนั้น การตัดสินใจที่อาเบะ มาซาฮิโรและรัฐบาลญี่ปุ่นกระทำลงไปจึงเป็นที่เข้าใจได้ในกฎฎีกาที่บากุฟได้ประกาศ ก็คือ

ทุก ๆ คนสังเกตเห็นว่า เราไม่มีกองทัพเรือและชายฝั่งทะเลของเราไม่มีสิ่งปกป้องให้พ้นอันตราย ขณะเดียวกันเรืออเมริกาก็จะกลับมาที่นอกครั้งหนึ่งในไม่ช้า นโยบายของเราควรจะเป็นนโยบายที่หลีกเลี่ยงคำตอบที่แน่นอนลงไปต่อการขอร้องของอเมริกัน แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นนโยบายที่ธำรงรักษาไว้ซึ่งมารยาทอย่างสงบ อย่างไรก็ตาม อาจเป็นไปได้ว่า ชาวอเมริกันจะให้ความรุนแรง เราต้องเตรียมพร้อมสำหรับความไม่แน่นอนนั้น เพื่อมิให้ประเทศญี่ปุ่นได้รับความอับยศ เพราะฉะนั้นจะใช้ความพยายามเท่าที่จะทำได้ทุกประการเพื่อเตรียมการป้องกัน

ได้มีการเตรียมการมากมายที่อ่าวเอโดะและบริเวณชายฝั่งทะเลในการสร้างปืนใหญ่เรียงรายไว้เป็นแถว และการฝึกหัดทหารและอื่น ๆ ดูภายนอกเสมือนหนึ่งว่าบากุฟจะได้เตรียมการรับมือที่มั่นคงทีเดียวเมื่อเปอร์รี่กลับมา เพราะบากุฟได้ออกประกาศถึงพระราชประสงค์ขององค์จักรพรรดิอย่างเปิดเผยที่จะให้ขับไล่ชาวต่างชาติออกไป

จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าเบื้องหลังการกระทำอันห้าวหาญนี้ อาเบะ มาซาฮิโร และพรรคพวกของเขาต้องถูกบังคับให้ลาออกเพราะมีท่าทีว่าจะยินยอมรับข้อเรียกร้องของอเมริกัน

เปอร์ริกลับมามากำหนดพร้อมด้วยเรือ ๗ ลำ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๕๔ ปรากฏว่าในระหว่างนั้นพิวเตียตินพร้อมทั้งเรือของรัสเซีย ๔ ลำ ก็ได้กลับมาที่นางซาก็ เปอร์ริยังคงยึดมั่นในทัศนคติของตนที่มีต่อชาวญี่ปุ่น เขาไม่ลังเลใจที่จะแสดงการศุภกามในการ เจรจากตลงเมื่อมีโอกาสอันเหมาะสม แต่การเจรจาก็มิได้ยืดเยื้อ ในที่สุดก็ได้มีการเซ็นสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๕๔ ที่โยโกฮามา อันเป็นหมู่บ้านประมงเล็ก ๆ ชั่ว ตกลงนั้ก็คือ สนธิสัญญาคานากาวา เปิดเมืองท่าซาโกคาเตะ และ ชิโมตะแก่เรืออเมริกันเพื่อ เสบียงและเพื่อการค้า โดยขึ้นต่อกฎข้อบังคับของท้องถิ่น กลาสีเรือที่อัปปางจะต้องได้รับความ ช่วยเหลือและความคุ้มครองและอนุญาตให้กงสุลอเมริกันพำนักอยู่ที่เมืองชิโมตะ

จะเห็นได้ว่า ญี่ปุ่นยังมีได้เปิดประตูอย่างเต็มที่ เพียงแต่ถูกบังคับให้แง้มเพียงเล็กน้อย เท่านั้น เมืองท่าที่เปิดให้เรืออเมริกันเข้าจอดซึ่งมีอยู่สองเมืองเท่านั้นก็ได้อยู่ใกล้เมือง เฮโด และที่สำคัญกว่านั้นก็คือเมืองทั้งสองอยู่ห่างไกลจากเกียวโตด้วย เมืองซาโกคาเตะอยู่ในเฮโซ (ฮอกไกโดปัจจุบัน) และเมืองชิโมตะอยู่ใต้สุดของแหลมฮิซุ เป็นเมืองเล็ก ๆ มีท่าจอดเรือ ล้อมรอบ ง่ายแก่การตรวจตราและควบคุมจากบนฝั่ง การให้สัตยาบันในสนธิสัญญา ต้องเป็น ไปภายใน ๑๘ เดือนภายหลังการเซ็นสัญญา แต่ญี่ปุ่นตีความหมายประโยคที่มีการอนุญาต ให้กงสุลอเมริกันเข้ามาภายหลัง ๑๘ เดือนแห่งการให้สัตยาบันว่า กงสุลจะเข้ามาได้ก็ต่อเมื่อ ประเทศทั้งสองเห็นความจำเป็นเท่านั้น เห็นจะไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าญี่ปุ่นก็เห็นว่าไม่มีความ จำเป็นที่จะต้องมีกงสุลเลย

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปิดประตูแล้วไม่ช้าประเทศนั้นก็ถูกผลักดันให้กว้างออกไปอีก นายพล เรือสเตอร์ลิงแห่งราชนาวีอังกฤษก็ได้เข้ามาที่นางซาก็ ประการแรกก็เพื่อค้นหาเรือรัสเซีย เพราะเกิดสงครามไครเมียขึ้น นายพลเรือพิวเตียตินได้แล่นเรือขึ้นไปทางเหนือเข้าเขตน่านน้ำ ซักคาลินหลายเดือนก่อนหน้านั้นแล้วโดยยังมีได้เซ็นสัญญา อย่างไรก็ตาม นายพลเรือสเตอร์ลิง ก็ได้รับข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรจากญี่ปุ่นเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๔ อนุญาตให้เรือ ของอังกฤษแวะเติมเสบียงที่นางซาก็ และซาโกคาเตะได้ในเดือนต่อมา ด้วยความไม่ย่อท้อ พิวเตียตินก็ได้แล่นเรือชื่อไดแอนนาเข้ามาที่อ่าว โอซากา อันก่อให้เกิดความตกอกตกใจในหมู่ ชาวญี่ปุ่น เพราะ โอซากาอยู่ใกล้ที่ประทับขององค์จักรพรรดิที่เกียวโต ความจริงแล้วพิวเตียติน

* นายพลเรือจัตวาเปอร์ริได้เสนอให้รวมโอกินาวาในกรณีญี่ปุ่นปฏิเสธข้อเรียกร้องที่ตนจะต้องไปตกลงต่อรัฐบาลอเมริกัน ดังที่เขาชี้แจงว่า โอกินาวาจะเป็นฐานที่มั่นที่ดีในการปฏิบัติการทางทหารต่อญี่ปุ่น

ได้แล่นเรือออกไปยังชิโมตะในเวลาต่อมา แต่ผลอันเกิดจากการที่เขาได้แหวะอ่าวโอซากานั้นใหญ่หลวงนัก แม้ชาวญี่ปุ่นอ้างว่าการที่พิวเตียตินเดินทางไปชิโมตะเป็นชัยชนะของชาวญี่ปุ่นก็ตาม ขณะอยู่ที่ชิโมตะ เรือไคแอนนาของพิวเตียตินได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง เพราะแผ่นดินไหวครั้งใหญ่เป็นเหตุให้เกิดน้ำท่วม เหตุเกิดเมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๘๕๔ และได้มีการแปลความหมายเกี่ยวกับแผ่นดินไหวว่าเป็นสัญญาณแห่งความพิโรธของพระเจ้าที่โชกุนยินยอมตามข้อเรียกร้องของนายพลจัตวาเปอรรีและนายพลเรือสเตอร์ลิง ต่อมาเรือไคแอนนาได้จมลง ขณะนั้นพิวเตียตินและชาวรัสเซียก็ได้ได้รับความเมตตาจากชาวญี่ปุ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าชาวญี่ปุ่นได้ปฏิบัติต่อชาวรัสเซียด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง การเจรจาตกลงระหว่างรัสเซีย - ญี่ปุ่นได้ดำเนินไปที่เมืองชิโมตะและสิ้นสุดลงเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๕๕ โดยการลงนามในสนธิสัญญาให้ยกเกาะคูริลส์ทางใต้และรวมเอโตโรฟุให้แก่ญี่ปุ่น ส่วนเกาะอื่น ๆ ทางเหนือยกให้แก่รัสเซีย ชัคคาลินยังคงเป็นเกาะที่ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างรัสเซียและญี่ปุ่น ให้เปิดเมืองท่า ๓ เมือง คือ นางาซากิ โมตะ และ ชิซาโกคาเตะแก่เรือรัสเซีย และมีประโยชน์ซึ่งมีผลอันสำคัญยิ่งคือ การให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งนับว่าเป็นการยืนยันให้มหาอำนาจชาติตะวันตกอื่น ๆ ขอทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่นต่อมาในระหว่างเวลานั้น

ก่อนสิ้นปี ค.ศ. ๑๘๕๕ บากุผู้ได้ลงนามในข้อตกลงต่าง ๆ กับมหาอำนาจนานาประเทศในเวลานั้น คือ เนเธอร์แลนด์** และใน ค.ศ. ๑๘๕๖ นายทาวนเซนต์ แฮร์ริสได้มาถึงเมืองชิโมตะ เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้แทนทางการทูตของสหรัฐอเมริกา

* พิวเตียตินเขียนไว้ว่า “ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะละเลยโดยไม่กล่าวถึงชาวญี่ปุ่นว่า เขาพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกการทุกประการ รัฐบาลญี่ปุ่นได้รับส่งเจ้าหน้าที่ไปสร้างบ้านเรือนให้เป็นที่พักอาศัยแก่เราอย่างเร่งรีบในลุดหนาวอนันแรงด้วยความเห็นอกเห็นใจในโชคชะตาของเรา.”

** หลังจากทเปอรรีออกจากญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกแล้ว บากุผู้ได้มอบหมายให้ชาวคัชเป็นผู้จัดหาเรือในประเทศฮอลแลนด์มาให้ญี่ปุ่นใช้ ปรากฏว่าไม่สามารถหาได้เนื่องจากสงครามไครเมียทำให้ความต้องการเรือกันมาก แต่ชาวคัชก็ได้ส่งเรือกลไฟชื่อ โซโฮมบิง มายังเมืองนางาซากิ พร้อมด้วยคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ทำการฝึกสอนชาวญี่ปุ่นในเรื่องการต่อเรือ การเดินเรือ และวิชาการบินใหญ่ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ พระเจ้ากรุงเนเธอร์แลนด์ก็ทรงมอบเรือลำใหม่ให้แก่บากุผู้ ได้มีการเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น คันโค-มารุ ซึ่งนับว่าเป็นเรือกลไฟลำแรกที่ญี่ปุ่นมี และรัฐบาลโชกุนก็ได้ใช้เป็นเรือฝึกภาคอยู่ในอ่าวเอโด การได้มาซึ่งเรือลำนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกองุ่น ซึ่งนำไปสู่สิ่งอื่น ๆ ออกมาก อาทิ การสร้างอุต่อเรือภายใต้การแนะนำของชาวคัช หนึ่ง ยังมีผลให้เกิดการผ่อนผันกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้บังคับชาวคัชตาม “ระบบเดซิมา” ด้วยบรรยากาฮอนเป็นมิตรซึ่งนี้ ชาวคัชจึงสามารถทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่นได้

นายทาวน์เซนต์ แฮร์ริส ผู้ซึ่งเป็นคนต้อตึง ฉลาด เก่งกล้า และเป็นคนที่ไวต่อความรู้สึก ได้มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ยุคนี้ อาศัยความเชี่ยวชาญของเขาทำให้ชาวญี่ปุ่นเกิดความกลัวต่อการรุกรานของอังกฤษซึ่งขณะนั้นมีอำนาจยิ่งใหญ่ในน่านน้ำตะวันออก และนายทาวน์เซนต์ แฮร์ริส ก็เอาชนะอุปสรรครวมทั้งการพutschahlบเลียงจนสามารถลงนามในข้อตกลงกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นให้ยอมยกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ชาวอเมริกันที่อยู่ในญี่ปุ่น และสิทธิในการอยู่อาศัยอย่างถาวรแก่ชาวอเมริกัน ทั้งที่เมืองชิโมตะ และเมืองฮาโกดาเตะด้วย เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๗ นายแฮร์ริสได้บันทึกไว้ว่า “พวกมิชชันนารีอาจจะเข้ามาและพำนักอยู่ในญี่ปุ่นได้” งานชิ้นต่อไปก็คือ ความต้องการให้โชกุนรับรองตนที่เมืองเยโด ข้อเสนอได้รับการคัดค้านอย่างเด็ดขาด แต่ทว่าในที่สุด นายแฮร์ริสก็ดำเนินงานได้ผล ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๕๗ นายแฮร์ริสได้รับการนำตัวเข้าเฝ้าโชกุนโตกุกาว่า อิเยซาตะ ซึ่งเป็นโชกุนคนที่สิบสาม ผ่านบรรดาสมาชิกสภาที่ปรึกษาซึ่งให้การการระต่อเขาด้วยการคุกเข่าก้มศีรษะคำนับ เมื่อนายแฮร์ริสได้กล่าวสุนทรพจน์สั้น ๆ เพื่อมอบสาส์นตราตั้ง โชกุนอิเยซาตะได้กล่าวตอบทงใจความต่อไปนี้

ยินดีด้วยกับสาส์นที่ส่งมาพร้อมกับท่านทูตจากเมืองไกล และยินดีต่อการสนทนาพาทีเช่นเดียวกัน สัมพันธภาพจะดำเนินสืบไปชั่วกาลนาน.

เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นถึงการยุติสมัยแห่งการอยู่โดดเดี่ยวจากโลกอื่นเป็นเวลานานอย่างแท้จริง แต่ก็นับว่าเป็นการเริ่มต้นสมัยแห่งการรุกรานหลาย ๆ ด้านจากชาวตะวันตกอันมีผลยิ่งไปกว่าความกลัวหรือความคาดฝันใด ๆ ของชาวญี่ปุ่นในเอโดสมัยนั้น

การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

1

ตั้งแต่ต้น ค.ศ. ๑๘๕๗ ปรากฏว่าเป็นสมัยแห่งความตื่นเครียดและวุ่นวายถึงสิบปี ในระยะสิบปีนี้นักการทูตและพ่อค้าชาวต่างชาติได้ก่อความวุ่นวายขึ้นในประเทศญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นเองดูเหมือนจะไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าตนนิยมยกย่องหรือเกลียดชังชาวต่างชาติกันแน่ กล่าวได้ว่าชาวต่างบางคนที่และควรแก่การได้ชื่อว่าเป็นคนป่าเถื่อน การที่ชาวต่างชาติลวงล้าเข้ามานับเป็นเรื่องสำคัญโดยตรงต่อการสูญเสียเกียรติภูมิของโชกุนอย่างมาก จนทำให้สถาบันโชกุนพังทลายลงเมื่อถูกพวกศักดินาสวามิภักดิ์ทางภาคตะวันตกของญี่ปุ่นรวมตัวกันเข้าภายใต้สัญญาลัทธิคอกเบญจมาศของสถาบันจักรพรรดิ ทำลายด้วยกำลังอาวุธ

นักประวัติศาสตร์เองก็มีความเห็นแยกกันเป็นสองฝ่ายที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้โชกุนสิ้นอำนาจลง ฝ่ายแรกมีความเชื่อมั่นมาแล้วว่าระบบการปกครองของโตกุกาวาจะคงอยู่ต่อไปโดยไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าหากสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆ จะไม่บังคับให้ญี่ปุ่นต้องเปิดประเทศ ฝ่ายที่มีความเห็นเช่นนี้อาจว่าเป็นเพราะชาวต่างชาติบ่อนทำลายอำนาจการปกครองโตกุกาวาและทำให้พินาศลงในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ความเห็นฝ่ายหลังได้เข้ามาแทนที่ความเห็นฝ่ายแรก โดยเน้นให้เห็นข้อเท็จจริงว่ามีสาเหตุหลายประการภายในญี่ปุ่นเองได้บั่นทอนระบบการปกครองทั้งหมดในทางอ้อมอยู่นานแล้ว ก่อนที่นายพลเรือจัตวาเปอร์รี่จะมาถึงญี่ปุ่นเสียอีก ความกดดันอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในทางด้านเศรษฐกิจ แม้จะเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการเพิ่มจำนวนของชนชั้นพ่อค้านายทุน ได้กัดกร่อนรากฐานการปกครองแบบบาคูฟุ เพราะฉะนั้นตามความเห็นนี้ การรุกรานของชาติตะวันตกโดยเฉพาะการเดินทางมาญี่ปุ่นของนายพลเปอร์รี่ จึงเป็นแรงผลักดันขั้นสุดท้ายที่ทำให้การปกครองระบบบาคูฟุพินาศลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น แต่บางทีความเห็นฝ่ายหลังนี้อาจเป็นการประเมินผลกระทบที่ญี่ปุ่นได้รับจากความกดดันที่สัมฤทธิ์ผลของชาวตะวันตกในราวปี ค.ศ. ๑๘๕๐ ต่ำเกินไปก็ได้ เพราะบรรดาพวกซามูไรเองมีความรู้สึกตื่น

กลัวที่ชาวต่างชาติเข้ามาในประเทศอย่างมากทีเดียว เป็นเรื่องที่ไม่สามารถเชื่อได้เลยว่า ระบบโซกุนจะพินาศลงหากโซกุนสามารถต่อต้านการเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา รัสเซีย อังกฤษ และประเทศตะวันตกอื่น ๆ ได้ ความล้มเหลวของโซกุนที่ไม่สามารถต่อต้านชาวตะวันตกนี้ เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้จริง ๆ อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นชะตากรรมของโซกุนเองที่อ่อนแอลงด้วยเหตุอื่น ๆ อีกหลายประการด้วยกัน

สถาบันจักรพรรดิเองก็จะตกอยู่ในอันตราย ดังที่ปรากฏแล้ว ค.ศ. ๑๘๔๕ ถ้าหากว่าสถาบันจักรพรรดิได้เป็นศูนย์กลางของการปกครองด้านการเมือง ในค.ศ. ๑๘๕๐ อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นโชคดีของสถาบันจักรพรรดิที่สำนักโซกุนเป็นเกราะป้องกันราชบัลลังก์ให้พ้นจากเหตุการณ์ร้ายแรงต่าง ๆ ซึ่งสำนักโซกุนจำต้องแบกภาระไว้ ทั้งทางด้านความมกตคัตันและด้านการวิพากษ์วิจารณ์จากภายในและภายนอกประเทศ

ในระยะ ๑๐ ปีหลังจากที่โซกุนต้อนรับทูตอเมริกัน เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ แล้ว ศูนย์กลางทางการเมืองค่อย ๆ เปลี่ยนจากเมืองเยโดไปสู่เกียวโต เมืองหลวงเก่า ไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตาม การต่อสู้ใหม่ใช่เป็นการชิงดีระหว่างองค์จักรพรรดิกับโซกุน เพราะแม้ว่าจักรพรรดิโคเมอิซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์ที่ ๑๒๑ ทรงปกครองญี่ปุ่นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๔๖ ถึง ค.ศ. ๑๘๖๗ ทรงเป็นหุ่นน่อยกว่าจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ ก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงปฏิบัติภารกิจนอกเหนือไปจากพระราชพิธีต่าง ๆ โดยมีได้รับคำแนะนำจากข้าราชสำนักผู้แวดล้อมของพระองค์ได้ยาก และสาเหตุแห่งชัยชนะขั้นสุดท้ายขององค์จักรพรรดิมาจากเหล่าเหลื่อมทางการเมือง การเล็งเห็นการณ์ไกลและปณิธานของคนหนุ่มที่สามารถยิงบางคนจากตระกูลซัตsuma โซชู โตสะ และชิเซนทางฝั่งตะวันตกที่ดำเนินงานร่วมกันกับข้าราชสำนักที่เกียวโตและตระกูลพ่อค้าที่โอซากา ฝ่ายสำนักโซกุนในช่วงเวลาระหว่างที่เปอริร์มาถึงเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๕๓ ถึงสิ้น ค.ศ. ๑๘๖๗ นั้น ปรากฏว่ามีผู้ปกครองตระกูลโตกุกาวา ๓ คน คนสุดท้าย คือเอคิกิ ซึ่งเป็นคนเด็ดเดี่ยวและมีเจตนาปรารถนาคือเป็นของตัวเอง แต่เมื่อพิจารณาระบบบากูฟุในยามที่เสื่อมอำนาจแล้ว จำต้องคำนึงถึงที่ปรึกษาชั้นนำอันเป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันมา ณ สำนักเยโด ว่าเป็นผู้บริหารในนามของโซกุน มิใช่ตัวของโซกุนซึ่งส่วนใหญ่มิได้มีพิษสงหรือไม่ค่อยจะมีอิทธิพลอยู่แล้ว

บุคคลผู้หนึ่งในบรรดาที่ปรึกษาชั้นนำแห่งสำนักเยโด คือ อาเบะ มาซาฮิโร ซึ่งได้กล่าวถึงในบทก่อน เขาถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ ที่ปรึกษาที่สำคัญที่สุดคนต่อมาคือ

อีอี นาโอะสูกะ ขุนศึกแห่งฮิโกเน ในช่วงเวลาหนึ่งไม่นานนักดูเหมือนว่าตำแหน่งของเขาจะเป็นตำแหน่งซึ่งโค่นล้มมิได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๘ เขาได้ใช้อำนาจในนามของโชกุนในเชิงขัดกับพระราชประสงค์ขององค์จักรพรรดิ ด้วยการลงนามในสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา รัสเซีย อังกฤษ และฝรั่งเศส สนธิสัญญาเหล่านี้และสนธิสัญญาที่ทำกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ สืบมานั้นประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ ๆ ๓ ประการ ได้แก่ ญี่ปุ่นเปิดเมืองโยโกและเมืองท่าบางแห่งให้แก่ชาวต่างประเทศ ให้ญี่ปุ่นกำหนดเก็บภาษีขาเข้าด้วยอัตราต่ำ ให้ชนชาติที่ทำสัญญากับญี่ปุ่น ๑๘ ประเทศได้รับยกเว้นการขึ้นศาลญี่ปุ่น การแก้ไขสนธิสัญญาที่เรียกว่า “ไม่เสมอภาค” นี้เป็นจุดมุ่งหมายประการแรกของรัฐบาลญี่ปุ่นชุดต่าง ๆ ที่สืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และปัญหาทั้งหมดเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาเหล่านี้ก็เป็นเรื่องสำคัญในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นมาตลอดครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นี้

ปรากฏว่ามีการประท้วงอีอี นาโอะสูกะที่ยอมให้ชาวต่างชาติบังคับทำสัญญา ดังคำขวัญแสดงออกถึงการประท้วงนี้ว่า “จักรพรรดิจงทรงพระเจริญ จงขับไล่พวกป่าเถื่อนออกไป” อีอี นาโอะสูกะ ได้ทำการปราบปรามพวกที่ประท้วงอย่างรุนแรงจนกลายเป็นผู้ที่ชาวญี่ปุ่นเกลียดชังมากที่สุด เขาคือในฤดูหนาวต้นปี ๑๘๖๐ ขณะที่เขานั่งเสด็จไปใกล้จะถึงบ่อมของโชกุนที่เมืองโยโก เขาถูกลอบสังหาร ทุกวันนี้ยังชี้บริเวณที่เกิดเหตุได้เพราะอยู่ใกล้ประตูซากุระคะแห่งปราสาทโยโก (พระราชวังขององค์จักรพรรดิปัจจุบัน) ซึ่งเบื้องหลังมีคูล้อมรอบและมีกำแพงอันปกคลุมด้วยต้นไม้อยู่ในสภาพเดิม ถึงแม้ว่าที่ลอบเขาซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นทางสัญจรของพวกขุนศึกซึ่งนั่งเสด็จเข้ามายังปราสาทนี้ ปัจจุบันการสัญจรยังมีน้อยกว่า ทั้งๆ ที่มีรถยนต์รถเมล์ และรถราง

แม้เมื่อภายหลังที่อีอีถูกพวกชาตินิยมหัวรุนแรงแห่งเมืองมิโตะลอบสังหาร บากุผู้ยังได้คิดจัดตั้งหน่วยคุ้มกันขึ้น เพราะในหมู่ขุนนางส่วนใหญ่ยังมีผู้สนับสนุนตระกูลโตกุกาวาอยู่บ้าง แม้แต่ในกลุ่มผู้ซึ่งเอาใจออกห่างไปแล้ว อย่างไรก็ตาม เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๒ ทุกคนประจักษ์ถึงความเสื่อมของตระกูลโตกุกาวาอย่างแจ่มชัด เพราะกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เกี่ยวกับการบังคับให้ไต่เมียவுผลัดกันเข้ามาประจำการทุกปีในเมืองโยโกหย่อนคลายลงอย่างมาก และล้มเลิกระบบการส่งตัวประกันของแต่ละตระกูลไป

* ดูบทที่ ๒ ตอน 4 หน้า 61

และดังนั้นบาร์มีของตระกูลโตกัววาที่มีมาถึง ๓๐๐ ปี เคียงเรื่องมากกว่าสมัยคามาคุระของไตรโยโมะอันเปรียบเสมือนคืนวันเพ็ญที่มีดาวระยิบระยับ นับเป็นเวลากว่า ๒๓๐ ปีที่โตเมียวถูกบังคับให้ผลักดันเข้ามาประจำการที่เมืองเฮโดโดยมิได้หยุดพักผ่อน และทั้งกลางวันกลางคืนจะต้องมีบริวารแวดล้อมเพื่อรับใช้ถึงแปดหมื่นคน ได้มลายหายไปในช่วงพริบตาเพียงเข้าวันหนึ่ง

สิ่งที่ทำให้ชะตากรรมของบากุฟูสิ้นสุดลงอย่างแท้จริงนั่นก็คือ ความล้มเหลวในการปราบปรามกองทหารของตระกูลโซชูซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกสุดของเกาะฮอนชูอันเป็นเกาะใหญ่ของญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๖ กองทัพโซชูซึ่งมีผู้บัญชาการหนุ่ม ๆ มีความสามารถยิ่งเป็นผู้นำ ได้รับการฝึกฝนใช้อาวุธและแต่งกายตามแบบยุโรป ทหารในกองทัพมิได้จำกัดเพียงชนชั้นนักรบเหมือนเดิมเท่านั้น ยังมีพวกชาวเมืองและชาวบ้านที่มิได้มีความสำคัญรวมอยู่ด้วยในฐานะอาสาสมัคร ความสามารถในด้านกาทหารที่ผู้บัญชาการโซชูแสดงออกนี้เป็นหลักประกันให้ตระกูลของตนมีบทบาทในการจัดกองทัพของจักรพรรดิให้เป็นไปตามแบบตะวันตกเมื่อสำนักโชกุนพินาศไปแล้ว นับเป็นเวลากว่า ๕๐ ปี จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑ ตำแหน่งสูงสุดในกองทัพญี่ปุ่นจึงเป็นของคนในตระกูลโซชูและบริวาร

ก่อนหน้าที่จะเอาชนะโชกุนได้เป็นผลสำเร็จ พวกโซชูได้เคยทำทลายประเทศตะวันตกที่เป็นมหาอำนาจทางทะเลมาแล้ว เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๒ จักรพรรดิโคเมอิได้ทรงออกพระราชบัญญัติให้โชกุนจัดการขับไล่ชาวต่างชาติออกไปให้พ้นภายในฤดูร้อนปี ๑๘๖๓ ทูตต่างประเทศต่างได้รับแจ้งเกี่ยวกับพระราชบัญญัติฉบับนี้ล่วงหน้าพอสมควร แต่วิธีดำเนินงานของญี่ปุ่นสมัยนั้นยังไม่เป็นระเบียบ ดังจะเห็นได้จากวิธีการแจ้งพระราชบัญญัติให้แก่ทูตต่างประเทศทราบ เนื่องจากรัฐบาลของโชกุนได้เคยรับรองแก่ทูตและกงสุลต่าง ๆ ด้วยวาจาว่า จะไม่มีการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีพวกหัวรุนแรงจำนวนมากที่ตั้งใจจะขับไล่ "พวกป่าเถื่อน" นี้ออกไปนอกประเทศ ซึ่งตามข้อเท็จจริงแล้วได้เกิดมีการฆาตกรรมอย่างโหดร้ายทารุณหลายครั้งกับชาวต่างประเทศเป็นรายบุคคลในเมืองโยโกฮาม่าและเฮโด เช่น สถานทูตอังกฤษถูกบุกรุกยามวิกาลถึงสองครั้ง และในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๖๒ นายริชาร์ดสันชาวอังกฤษก็ถูกสมุนของพวกซัตsuma ซึ่งติดตามนายของตนไประหว่างทางกลับจากเมืองเฮโดพ้นตกจากหลังม้าและฆ่าตายบนเส้นทางสายโทโคโด

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๓ อันเป็นวันที่จักรพรรดิทรงกำหนดให้ขับไล่ชาวต่างประเทศออกไปให้หมด กองร้อยปืนใหญ่ประจำชายฝั่งของพวกโซชู ณ ช่องแคบชิโมเนเซกิ

ซึ่งเป็นประตูด้านตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่ทะเลตอนในเริ่มยิงเรืออเมริกัน ฝรั่งเศส และคัทซ์ เรือรบฝรั่งเศสและอเมริกันจึงได้กระทำการตอบสนองอย่างทันทีทันควัน แต่นักรบของฝ่ายโซซุก็ยังคงดำเนินการขัดขวาง การเดินเรือนอกฝั่งซีโมโนเซกิ ทั้ง ๆ ที่ในฤดูร้อนเดียวกันนั้น พวกโซซุก็เห็นแล้วว่าอะไรจะเกิดขึ้นแก่เมืองคาโกชิม่า คาโกชิม่านี้เป็นเมืองหลวงของตระกูลซัทสุม่า ซึ่งพวกอังกฤษตั้งใจลงโทษเพื่อเป็นการแก้แค้นกรณีฆาตกรรมนายริชาร์ดสัน เรือรบอังกฤษได้ระดมยิงเมืองคาโกชิม่าอันเป็นผลทำให้ส่วนใหญ่ของเมืองนี้ต้องถูกเพลิงเผาผลาญจนเป็นถ้ำถ่าน ทั้ง ๆ ที่มีการเสียชีวิตเพียงเล็กน้อยนายจอห์น ไบรท์และพวกหัวรุนแรงในอังกฤษยังได้คัดค้านการกระทำครั้งนี้อย่างรุนแรง แต่นโยบายเรือปืนก็ได้ทำให้ชาวซัทสุม่าเกิดความขุ่นเคืองใจอยู่นานนัก ตรงกันข้ามการกระทำครั้งนี้นักกลับเป็นการปูพื้นฐานให้เกิดความเคารพซึ่งกันและกันจนกระทั่งกลายมาเป็นความสัมพันธ์อันดีมีตระกูลระหว่างกองทัพเรืออังกฤษและญี่ปุ่นนับเป็นเวลาหลายสิบปี ในการจัดตั้งและควบคุมกองทัพเรือของญี่ปุ่นนั้นตระกูลซัทสุม่ามีบทบาทสำคัญทำนองเดียวกันกับตระกูลโซซุซึ่งจัดตั้งและควบคุมกองทัพบก

เป็นที่ยอมรับกันว่าพวกโซซุบางคนก็ตระหนักถึงความเบาปัญญาของพวกตนที่พยายามจะบีบช่องแคบโมซีโนเซกิมิให้เรือต่างชาติผ่าน ในบรรดาบุคคลเหล่านั้นมีคนหนุ่มห้าคนผู้ซึ่งได้เล็ดลอดออกจากญี่ปุ่นไปยังยุโรปพร้อมกับเรืออังกฤษ สองในห้าคนที่นับว่าเป็นผู้มีความสำคัญในวิถีการเมืองของญี่ปุ่นคือ อีโต ฮิโรบุมิ กับ อินุเอะ คาโอรุ สิ่งที่ได้ประสบพบเห็นในกรุงลอนดอนรวมทั้งอำนาจการค้าและการอุตสาหกรรมของอังกฤษอาจเพียงพอที่ทำให้บุคคลทั้งสองเชื่อแน่ว่าเป็นไปได้ที่ญี่ปุ่นจะขจัดชาวต่างชาติออกไปให้พ้นจากฝั่งทะเลของญี่ปุ่นอย่างน้อยก็เป็นเวลาหลายปี แม้อีโตเองเคยมีส่วนร่วมในการลอบวางเพลิงสถานทูตอังกฤษที่เมืองเยโด และยังเป็นคนที่เกลียดชัง “พวกป่าเถื่อน” มาก แต่นายอีโตก็ทำนองเดียวกันกับชาวญี่ปุ่นอีกเป็นจำนวนมากที่สามารถปรับตัวเองได้ดีเมื่อเผชิญกับความเป็นจริง ขณะที่เขาอยู่ในลอนดอนเขาได้อ่านหนังสือพิมพ์ไทมส์เกี่ยวกับการต่อสู้ของพวกโซซุที่ซีโมโนเซกิ เขาจึงรีบกลับญี่ปุ่นด้วยความหวังว่าจะสามารถชักชวนพวกโซซุให้หลีกเลี่ยงประเทศตะวันตกที่เป็นมหาอำนาจทางทะเลโดยมีอังกฤษเป็นผู้นำ เขาเกือบจะได้รับผลสำเร็จแต่ก็ถูกพวกหัวรุนแรงเล่นงาน และเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๖๔ กองทัพเรืออังกฤษ คัทซ์ ฝรั่งเศส และอเมริกัน

ได้ร่วมมือกันทำลายกองร้อยปืนใหญ่ของโซซู และได้รับคำปฏิญาณว่าจะเปิดช่องแคบ ชิโมโนเซกิให้

ในการใช้อาวุธต่อสู้พวกซัตsumaและโซซู แม้จะไม่ใช่ในนามโซกุน แต่ชาวต่างชาติ ก็เหมือนกำลังทำการให้โซกุนอยู่ เพราะเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของโซกุนเองที่จะต้อง ลงโทษพวกซัตsumaและโซซูที่ไม่เชื่อฟัง แต่ทว่าการลงโทษนี้เป็นงานใหญ่เกินกำลังของโซกุน ตั้งประจักษ์กันแล้วว่าถ้าหากมีการรวมกำลังพวกที่ต่อต้านตระกูลโตกุกาวากันแล้ว อาจจะเกิด สงครามกลางเมืองซึ่งโซกุนอาจพ่ายแพ้แน่นอน

ตระกูลซัตsumaและโซซูเคยถือตนว่าเป็นศัตรูกันมาระยะเวลาหนึ่ง แต่ในปี ๑๖๖๖ ทั้งสองตระกูลได้ทำความเข้าใจกันและได้ร่วมเป็นพันธมิตรกันอย่างลับ ๆ และยังได้รวมกำลัง กับตระกูล โดสะและอิเซนอนเป็นตระกูลทางฝั่งตะวันตกของญี่ปุ่นเช่นเดียวกัน ในการรวมกัน นี้บุคคลที่ร้ายบางคนในกลุ่มพ่อค้าแห่งโอซากา อาทิ ตระกูล มิตรขุย ได้ให้การสนับสนุน ทางด้านการเงิน ข้าราชการนักที่เกี่ยวโตเองดูเหมือนจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกลุ่ม ต่อต้านบากุฟูกุ่มนี้ ความเคลื่อนไหวในการที่จะรื้อฟื้นอำนาจสูงสุดขององค์จักรพรรดิเข้มแข็ง ขึ้นอย่างรวดเร็ว คนจำนวนมากเชื่อว่าโซกุนซึ่งเคยถูกชักชวนให้สละอำนาจของตนนั้นควรจะได้รับตำแหน่งอันมีเกียรติในระบบการปกครองแบบใหม่ นโยบายนี้เป็นนโยบายที่มีเหตุผลและ เอื้ออำนวยซึ่งผู้นำในตระกูลโดสะสนับสนุนอยู่ และถ้าหากปฏิบัติตามนโยบายนี้แล้วก็อาจจะหลีกเลี่ยงการนองเลือดได้ แต่ทว่าพวกซัตsumaและโซซูมีความเห็นเป็นอย่างอื่น พวกคนหนุ่มหัว รุนแรงผู้ซึ่งกำหนดนโยบายของตระกูลทั้งสองนี้ตั้งใจที่จะปลดไม่แต่เพียงอำนาจของโซกุนเท่านั้น ยังทรัพย์สินของโซกุนอีกด้วย

เซอร์ แฮร์รี พาร์คส์ ทูตอังกฤษเวลานั้นนับว่าเป็นผู้มีอำนาจบังคับบัญชาอยู่ เมื่อ รู้ว่าอนาคตขึ้นอยู่กับตระกูลต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตก เขาจึงถือเป็นหน้าที่ที่จะทำความรู้จักและ ให้การปรึกษาแก่หัวหน้าที่แท้จริงบางคนของตระกูลเหล่านี้ โดยเฉพาะคนหนุ่ม ๆ ผู้ซึ่งสามารถ จะแปรเจตนาารมณ์ของนายเหนือตนได้* จึงเป็นเรื่องที่ลึกลับกว่าอังกฤษสนับสนุนการรวม ประเทศญี่ปุ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้อำนาจของจักรพรรดิ

* พาร์คส์ได้รับความช่วยเหลือจากเลขานุการหนุ่มที่มีความสามารถยิ่ง สองนายซึ่งเป็นผู้เข้าถึงภาษาญี่ปุ่นและคน ญี่ปุ่น ประกอบกับมีคุณสมบัติเป็นทั้งนักวิชาการและนักปฏิบัติการ บุคคลทั้งสองนี้นอกนายเออร์เนสต์ แซทโทว (ต่อมาเป็นทูตประจำปักกิ่ง) และนาย เอ บี มิทฟอร์ด (ต่อมาเป็นลอร์ด เรดสเคล)

ฝ่ายฝรั่งเศสได้แสดงความเห็นอกเห็นใจโซกุนอย่างเปิดเผย ดังนั้นพาร์คจึงมีนายเลองโรชส์ทูทฝรั่งเศสเป็นคู่แข่งที่ทัดเทียมกัน ความแค้นเคืองของตระกูลซัทสุมาและโซชูต่อโซกุนมีเพิ่มขึ้นเมื่อรัฐบาลโซกุนผูกสัมพันธ์ไมตรีอย่างแน่นแฟ้นกับฝรั่งเศสในระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๖๐ อาทิเช่นมีข่าวลือว่าโซกุนได้ลงนามในสนธิสัญญาลับ ๆ กับฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๘๖๗ เมื่อน้องชายของโซกุนไปร่วมงานมหกรรมที่ปารีสในปีนั้น รัฐบาลฝรั่งเศสโดยผ่านทางนายเลองโรชส์ได้ให้คำแนะนำเป็นอย่างมากทั้งทางด้านการเมืองและการทหารแก่บากุผู้ ในระยะปีหลัง ๆ ของ ค.ศ. ๑๘๖๐ ทรูฝรั่งเศสได้ช่วยฝึกกำลังทหารของโซกุน และโรงงานเครื่องเหล็กและอยู่ต่อเรือที่โยโกสูกะตรงปากทางเข้าอ่าวเอโดก็ได้รับความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสทั้งในด้านการเงินและการสร้าง นับเป็นระยะเวลาหนึ่งที่ฝรั่งเศสสมัยนโปเลียนที่ ๓ มีอิทธิพลในประเทศญี่ปุ่นเกินหน้ามหาอำนาจอื่น ๆ แม้แต่ประเทศอังกฤษ*

ในปี ค.ศ. ๑๘๖๖ อีเอโมจิ โซกุนซึ่งยังมีอายุน้อยถึงแก่อนิจกรรมลง โทกุกาว่า เคอิกิ ผู้สำเร็จราชการของโซกุนได้สืบตำแหน่งต่อด้วยความไม่เต็มใจ ในปีต่อมาจักรพรรดิโคเมอิกิสิ้นพระชนม์ รัชทายาทของพระองค์ซึ่งคนรุ่นหลังถวายพระนามว่าจักรพรรดิเมอิจิทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา ทรงครองราชย์ต่อมาถึง ๔๕ ปี สร้างเกียรติประวัติให้แก่ประเทศญี่ปุ่นจนอาจเรียกได้ว่าเป็นสมัยวิคตอเรียแห่งญี่ปุ่น

ในรัชสมัยของจักรพรรดิเมอิจิ ญี่ปุ่นมีความเจริญรุ่งเรืองจนกลายเป็นธรรมชาติที่ชาวต่างประเทศและชาวญี่ปุ่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ จะมองย้อนหลังไปคู่สมัยฟื้นฟูเมอิจิว่าเป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงอำนาจโดยราบเรียบและเกือบจะไม่มีการนองเลือดเลย

แม้การต่อสู้ที่กำลังจะสิ้นสุดลงของบากุผู้จะมีได้ยืดเยื้อไปนาน แต่ก็ปรากฏเป็นสงครามกลางเมืองอยู่หลายเดือน โซกุนเคอิกิก็ยอมถวายอำนาจบริหารด้วยความสมัครใจแด่องค์จักรพรรดิผู้ทรงพระเยาว์เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๗ อันเป็นการตอบสนองฉบับที่กของขุนศึกแห่งโตสะ ดังความต่อไปนี้

ฯ พล ฯ ท่านควรจะถวายอำนาจปกครองคืนแด่องค์จักรพรรดิ และพฤติกรรมเช่นนี้จะเป็นการวางรากฐานให้ประเทศญี่ปุ่นมีฐานะทัดเทียมกับประเทศทั้งหลายอื่น ๆ

* เนื่องจากสหรัฐอเมริกาผูกพันอยู่กับสงครามกลางเมืองและผลภายหลังสงคราม จึงมีบทบาทเพียงเล็กน้อยในเรื่องญี่ปุ่น เมื่อกว่า ๑๐ ปี ค.ศ. ๑๘๖๐

อย่างไรก็ตามพฤติการณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นยังไม่จบสิ้น เมื่อย้ายนครบเข้ามาไว้ที่
 เกียวโต พวกซัทsumaและโชชูได้วางแผนที่จะทำการปฏิวัติในรูปการโจมตีโชกุนซึ่งพำนักอยู่ ณ
 ปราสาทของตนที่เกียวโตโดยใช้อาวุธ ดังนั้นหลังจากที่เคอิกิ "สละอำนาจ" ของตนแล้ว เคอิกิ
 พร้อมด้วยบริวารก็ได้ออกจากเมืองไปยังโอซากาในเวลากลางคืน เคอิกิเองอาจมิได้มีความตั้งใจ
 ที่จะทำให้อำนาจถึงกับต้องสู้รบกัน แต่ทว่าพรรคพวกของเขาพากันกระหายที่จะโจมตีเมือง
 เกียวโตและปราบปรามกำลังทหารที่เวดล้อมองค์จักรพรรดิ ฟังระลึกรู้ว่าผู้ที่สนับสนุนการ
 กระทำเช่นนั้นมิได้คิดว่าเป็นความไม่จงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ ตรงกันข้ามกลับมองไปว่าเป็น
 การปราบปรามพวกชั่วร้าย ซึ่งควรแก่การสรรเสริญ ที่ได้ช่วยองค์จักรพรรดิให้พ้นจากเงื้อมมือ
 ของ "ขุนศึกรอบนอก" ที่กำลังแสวงหาอำนาจใส่ตน

ฉะนี้เมื่อปลายเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๖๘ ประมาณสามสัปดาห์ภายหลังการประกาศ
 ถวายพระราชอำนาจคืนแก่องค์จักรพรรดิ และยังไม่ทันจะถึงสองสัปดาห์ที่เคอิกิถอนตัวไปอยู่
 โอซากา กองทหารของอดีตโชกุนก็มุ่งหน้ามายังเมืองเกียวโต และ ณ เมืองโตบะกับฟูชิมิ
 อันเป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ระหว่างโอซากาและเกียวโตได้ปรากฏการสู้รบกันอยู่ ๓ วัน การสู้รบ
 ครั้งนี้นับเป็นการตัดสินโชคชะตาของประเทศญี่ปุ่น สองศตวรรษก่อนหน้านั้น ณ เมืองเซกิกากา-
 ฮาระ โทกุกาวาอิเอะสะ บรรพบุรุษของเคอิกิเคยปะทะกับศัตรูอันมีขุนนางฝ่ายตะวันตกเป็น
 ตัวการสำคัญ มาบัดนี้ขุนนางฝ่ายตะวันตกได้แก่แค่นั้นแล้ว อนึ่ง เมืองโตบะฟูชิมิท่านองเดียว
 กับเมืองเซกิกากาฮาระ ได้พ่ายแพ้เสียส่วนมากเนื่องจากการทรยศหักหลังกัน เพียงรบอยู่สองวัน
 กองทหารบางส่วนของโทกุกาวาก็พ่ายแพ้แก่ศัตรู

เมื่อกองทัพของเคอิกิพ่ายแพ้ เคอิกิผู้ซึ่งยังอยู่ที่โอซากาได้ลงเรือไปยังเยโด ปราสาท
 เยโดนั้นสามารถต้านทานการปิดล้อมนาน ๆ ได้* แต่เคอิกิได้ออกคำสั่งให้ยอมจำนนเพื่อที่จะ
 เจริญตกลงกับผู้บัญชาการกองทัพของฝ่ายองค์จักรพรรดิ ผู้ที่สนับสนุนโทกุกาวาจนวาระสุดท้าย
 บางคนได้ทำการต่อต้านอย่างดุเดือด ณ ที่ราบสูงอุเอโน ทางด้านตะวันออกของเมืองเยโด
 นอกจากการสู้รบกันแล้ว เมืองเยโดก็มีแต่กลิ่นความเล็ดต ณ ที่อื่น ๆ บางตระกูลที่ยังคงจงรัก

* บ้อมปราการต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยกลางในเอเชียสามารถต้านทานการโจมตีได้ดี แม้ว่าการโจมตีนั้นจะใช้อาวุธ
 ปืนใหญ่อันทันสมัย (ก่อนมีการใช้ปืนใหญ่) ญี่ปุ่นตระหนักดีในเรื่องนี้ จากการโจมตีกำแพงเมืองนานกิงเมื่อ
 ค.ศ. ๑๕๓๗ และอังกฤษก็รู้ดีเมื่อโจมตีบอมบะย์ที่เฟอรินท์เมืองมันคะเล เมื่อ ค.ศ. ๑๕๔๕

ภักดีต่อผู้สืบเชื้อสายอียิปต์ได้ทำการสู้รบอย่างเข้มแข็ง ดังปรากฏว่าการต่อสู้ของนักรบไอซุที่เมืองวากามัทสึ ทางภาคเหนือของประเทศญี่ปุ่นกลายเป็นวีรกรรมของวีรบุรุษซึ่งเล่าต่อกันมานาน การต่อต้านครั้งสุดท้ายได้ปะทุขึ้นที่เมืองฮาโกคาเตะในฮอกไกโด ณ ที่นี้นายพลเรือเอกแห่งกองทัพเรือของโซกุนผู้ซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งสูงภายใต้บังคับบัญชาของ องค์จักรพรรดิได้ทำการสู้รบมาเป็นเวลาหลายเดือนในปี ค.ศ. ๑๘๖๙ ฉะนั้นอำนาจสูงสุดของตระกูลโทกุกาวา ซึ่งมีโซกุนสืบตำแหน่งต่อทอดกันมาถึง ๑๕ คนก็สิ้นสุดลง เคอิกิ โซกุนคนสุดท้ายมีชีวิตต่อมาอีกหลายปี จนกระทั่งเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๒ เขาจึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิเมจิได้ ต่อจากนั้นไม่นานได้รับพระราชทานยศเป็นเจ้าซึ่งเป็นยศสูงสุดในตำแหน่งขุนนาง

อย่างน้อยที่สุดในความคิดเห็นทั่วไป กำลังทหารที่โค่นสถาบันโซกุนลงได้นั้นได้ร่วมมือมานานกับเสียงเรียกร้องให้ “ขับไล่พวกบ้าเถื่อน” ออกไป และอาจเป็นที่คาดกันว่าพร้อมกับชัยชนะของกองทหารนี้ ความปั่นป่วนอันเนื่องมาจากการต่อต้านชาวต่างชาติจะยิ่งหว่านหยาบและแพร่หลายขึ้น ดังปรากฏในเหตุการณ์ที่เมืองเซียวโก (โกเบย์ปัจจุบัน) เมื่อนักรบตระกูลชิเซนซึ่งอยู่ในระหว่างติดตามกองทัพของโซกุนได้ยิงไปที่บ้านเรือนของชาวต่างชาติและปรากฏว่ามีกรูโจมฆาตกรรมกลาสีเรือชาวฝรั่งเศสที่โดยสารเรือมาเติมถ้ำใกล้เมืองโอซากา ยิ่งกว่านั้นขณะที่เซอร์เฮร์ริพาร์คส์กำลังเดินทางไปเฝ้าองค์จักรพรรดิเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ อดนะทูกยังถูกนักคาบสองคนเข้าโจมที่ถนนเมืองเกียวโต

อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ซึ่งปกครองญี่ปุ่นไม่มีนโยบายที่จะเป็นปฏิปักษ์หรือขับไล่ “พวกบ้าเถื่อน” ออกไป เขาเหล่านั้นต่างตระหนักดีว่า การที่จะให้ฐานะของประเทศของตนเป็นมหาอำนาจชาติหนึ่งในโลกนั้นจะต้องมีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยก้าวไปให้ทันประเทศตะวันตกที่เจริญในทางเทคโนโลยีอย่างเต็มที่แล้ว แต่การที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนั้นจะไม่มีทางสำเร็จถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือและคำแนะนำจากชาวตะวันตก องค์จักรพรรดิผู้ทรงพระเยาว์เองก็ทรงแสดงทัศนคติเป็นทางการต่อชาวตะวันตกเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๖๘ ดังปรากฏใน “คำปฏิญญา” ว่า

* ทัพขอเสียดที่สุดในบรรดานักรบไอซุ คือกลุ่มชายฉกรรจ์ซึ่งเข่นทรูจกันในอนาคตว่า เบ็ยกโกโท หรือ “เสื่อขาว” กองทัพญี่ปุ่นกองหนึ่งต่อต้านอังกฤษในพม่าเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๒ ถึง ๑๘๕๕ ก็มีสมญาว่า “เสื่อขาว” และระดับเครื่องหมาย “เสื่อขาว” ด้วย

ญี่ปุ่นจะแสวงหาวิชาความรู้จากทุกมุมโลกและด้วยเหตุนี้การวางพื้นฐานนโยบายการเมือง
ของประเทศก็จะมั่นคง

ก่อนปี ค.ศ. ๑๘๖๘ ทั้งสำนักโชกุนและขุนนางศักดินาบางตระกูลได้ว่าจ้างนายช่าง
เทคนิคชาวต่างประเทศจำนวนมากมาทำงานให้อยู่แล้ว บิดมารัฐบาลญี่ปุ่นยังได้ว่าจ้างชาว
อังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส เยอรมัน และดัตช์มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นคนนำร่อง วิศวกรสร้าง
ทางรถไฟและการต่อเรือ ที่ปรึกษาด้านการคลังและกฎหมาย ผู้เชี่ยวชาญทางการเกษตร ครูใน
มหาวิทยาลัยและโรงเรียน ผู้สอนวิชาทหารบกและทหารเรือ เป็นต้น ขณะเดียวกันได้มีการ
ส่งชาวญี่ปุ่นไปศึกษากับชาติตะวันตกที่ลอนดอน เบอร์ลิน ปารีส นิวยอร์ก และแมนเชสเตอร์

แม้ก่อนที่บากูจะสิ้นอำนาจลง ปรากฏการณ์ภายนอกของญี่ปุ่นแสดงให้เห็นถึงเครื่อง
หมายของอิทธิพลตะวันตกอยู่บ้างแล้ว นักรบจำนวนมากไม่เฉพาะแต่โชกุนเท่านั้นพวกโซซุและ
ซัตสึมากับตระกูลอื่น ๆ ยังนิยมสวมกางเกงแทนฮาตามาหรือ “กระโปรง” ซึ่งเป็นท่อนล่างของ
เครื่องแต่งกายทางการของชนชั้นซามูไรแล้ว พวกที่เคยไปต่างประเทศก็แต่งกายแบบยุโรปใน
บางโอกาส แต่คนญี่ปุ่นทั่วไปยังไม่นิยมกันมากจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๗๐ เมื่อเลิกประเพณีนิยมให้
ชายถือดาบ และไว้ผมทรง โชมาเงะ หรือ “ผมจุก” ไปแล้ว ถึงชาวญี่ปุ่นจะเผ่าสังเกตและศึกษา
ชาวต่างชาติ ซึ่งรวมกันก่อตั้งประชาคมพ่อค้าอยู่ที่เมืองโยโกฮาม่าและโกเบด้วยสายตาที่อาจไม่
เป็นมิตร หรืออิจฉาริษยา หรือชื่นชมก็ตาม มักจะเป็นสายตาที่มีแต่ความอยากรู้อยากเห็น
สำหรับชาวญี่ปุ่นแล้วไม่เคยปรากฏว่าจะแสดงความไม่ยินดียินร้ายอันมักเป็นลักษณะท่าทางที่
ชาวจีนมีต่อชาวต่างชาติเลย ชาวญี่ปุ่นนั้นไม่เคยถือตัวเกินไปที่จะเรียนรู้

เมื่อฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. ๑๘๖๘ จักรพรรดิได้เสด็จเยือนเมืองเยโดเป็นเวลาหลาย
สัปดาห์ ซึ่งนับว่าเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่ง ด้วยแสดงให้เห็นถึงสถาบัน
จักรพรรดิที่ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นทางการเป็นจุดรวมแห่งความสำคัญของประชาชน
และฤดูใบไม้ผลิปีต่อมาพระราชสำนักก็ได้ย้ายไปอยู่ที่เยโดอย่างถาวร (ปัจจุบันเรียกชื่อใหม่ว่า
โตเกียว แปลว่าเมืองหลวงตะวันออก) และปราสาทของโชกุนโตกุกาวาได้กลายเป็นพระราช-
วังหลวง ขณะที่พระเสด็จขององค์จักรพรรดิเคลื่อนไปตามถนนสายโทโคโดใกล้จะถึงเมืองเยโด
ได้หยุดอยู่ ณ ปลายถนนใกล้ ๆ เมืองโยโกฮาม่า มีกองศูริยางค์ของทหารราบอังกฤษที่ดูแล

บ้านเรือนของชาวต่างชาติบรรเลงเพลง 'The British Grenadiers' ถวาย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่องค์จักรพรรดิทรงนำญี่ปุ่นไปสู่ยุคสมัยใหม่

(2)

ผู้นำจำนวนหนึ่งของคณะรัฐบาลใหม่ในกรุงโตเกียวคือขุนนางแห่งราชสำนัก แต่ผู้กุมอำนาจที่แท้จริงคือบุคคลที่มีตำแหน่งต่ำกว่ามาก มาจากตระกูลทางตะวันตกซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ก่อตั้งกลุ่มคณาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพยิ่ง บุคคลสำคัญที่สุดในกลุ่มคณาธิปไตยนี้อาจได้แก่ไซโกะ ทากาโมริ และโอคุโบ โทชิมิชิ จากตระกูลซัทsuma หรือคิโด โคอิน อิตโตะ ฮิโรbumi และอินโนอุเอ คาโอจุ จากตระกูลโซชู หรืออิตางากิ ไทสุเกะ จากตระกูลโตสะ และโอคุมาซิงโนะบุ จากตระกูลฮิเซน

ในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยจำเป็นต้องเลิกล้มระบบศักดินาสวามิภักดิ์ การที่จะเลิกระบบนี้ได้ย่อมนำมาซึ่งการนองเลือดและอาจกินเวลานานอยู่บ้าง แม้กระนั้นเมื่อได้โค่นอำนาจโชกุนและบริวารลงแล้ว ตระกูลตะวันตกที่มีชัยย่อมมีฐานะมั่นคงในอันที่จะกำหนดเจตนาธรรมเนียมของตนต่อประเทศชาติได้ถ้าหากตระกูลเหล่านี้รักษาแนวร่วมกันได้ เพราะไม่มีคู่แข่งชั้นในหมู่ขุนนางศักดินาที่น่าเกรงกลัวอีกแล้ว ฉะนั้นเมื่อคิโดเสนอให้ขุนศึกแห่งโซชู ถวายที่ดินกรรมสิทธิ์คืนแด่องค์จักรพรรดิ และเมื่อขุนศึกต่างๆ ในตระกูลซัทsuma โตสะ และฮิเซน ต่างก็ถวายที่ดินคืนด้วยแล้ว นับว่าเป็นตัวอย่างแก่บรรดาขุนศึกในเขตแคว้นอื่น ๆ ที่จะกระทำตามโดยมีเสียงคัดค้านน้อยมาก

ในการยินยอมถวายที่ดินกรรมสิทธิ์คืนแด่องค์จักรพรรดิ ขุนศึกฝ่ายตะวันตกทั้ง ๔ ตระกูล ได้ออกประกาศให้ประชาชนทราบการกระทำของตน คิโด โคอิน อาจจะเป็นผู้เขียนบันทึกถวายองค์จักรพรรดิซึ่งมีความว่า

ไม่มีแผ่นดินใดภายในพระราชอาณาจักรนี้มิใช่เป็นขององค์จักรพรรดิ.... และไม่มีราษฎรผู้ใดมิใช่เป็นข้าขององค์จักรพรรดิ แม้ว่าในสมัยกลางพระราชอำนาจขององค์จักรพรรดิจะเสื่อมลงและชนชั้นทหารจะมีอำนาจมากขึ้น ได้ทำการครอบครองที่ดินให้เป็นรางวัลแก่บรรดาพรรคพวกของตนก็ตาม ณ บัดนี้ได้มีการฟื้นฟูพระราชอำนาจกลับคืนมาแล้ว พวกเราจะยังคงเป็นเจ้าของที่ดินที่เป็นขององค์จักรพรรดิและปกครองราษฎรที่เป็นของพระองค์ได้อย่างไร? ฉะนั้น เราจงถวายสิทธิ

กรอบครองในระบบศักดินาสวามิภักดิ์ของเราคืนแคว้นคังจักรพรรดิให้หมด..... เพื่อว่าจะได้ใช้กฎเกณฑ์อย่างเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร ด้วยเหตุนี้ประเทศจะได้มีฐานะทัดเทียมกับนานาประเทศในโลกได้.

การเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ - อันมีผลมาจากการเลิกลัทธิระบบศักดินาสวามิภักดิ์ - ได้แปรเปลี่ยนโฉมหน้าของญี่ปุ่นไปในทำนองปฏิวัติจริง ๆ แต่ทว่าเหตุการณ์ระหว่างปี ๑๘๖๘-๙ เป็นเหตุการณ์ ฟินฟูพระราชอำนาจปรากฏในบันทึกที่ได้กล่าวว่า ความดำริที่จะให้ถวายที่ดินกรรมสิทธิ์คืนแคว้นคังจักรพรรดินั้นเกิดจากความตั้งใจที่จะฟินฟูการปกครองแบบรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางอย่างสมัยโบราณของญี่ปุ่นซึ่งได้เอาแบบอย่างมาจากราชวงศ์ถังของจีน ประโยคสุดท้ายในบันทึกนี้คือความสำคัญ เพราะเป็นการไขกุญแจไปสู่ความเข้าใจเจตนาของนโยบายแห่งชาติญี่ปุ่นนับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๖๘ มาจนสิ้นศตวรรษนั้น

ความทะเยอทะยานในอันที่จะเป็นประเทศมหาอำนาจในโลกนั้นมิใช่เป็นเรื่องผิดธรรมดาหรือเลวทรามเลยดูเป็นความจำเป็นที่จะต้องกล่าวเช่นนั้น เพราะสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการรุกรานและการขยายอำนาจโดยการทำสงครามของญี่ปุ่นตั้งแต่ปี ๑๘๓๑ เป็นต้นไป และรวมทั้งสงครามแปซิฟิกนั้นเคยเป็นความเชื่อทั้งในญี่ปุ่นและในโลกตะวันตกว่า การก้าวไปสู่ความเป็นมหาอำนาจของโลกของญี่ปุ่น—ซึ่งกระทำได้เป็นผลสำเร็จภายในสองชั่วอายุคน—ออกจะเป็นเรื่องค่อนข้างเหลือเชื่อ แต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นยุคของลัทธิชาตินิยมเฟื่องฟู ไม่แต่เพียงรัสเซียเยอรมันนี้ และอิตาลีเท่านั้น ยังสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสอีกด้วย จึงเป็นธรรมดาสำหรับญี่ปุ่นที่จะเลียนแบบที่ประชาชาติเหล่านั้นได้กระทำไว้เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ล่วงเลยไปแต่การเลียนแบบของญี่ปุ่นกลับกลายเป็นทั้งเรื่องซุนเคื่องและขบขันของชาติตะวันตก ทั้งที่การเรียนรู้ก็คือการคัดลอกสำหรับประเทศที่ล่าหลัง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจำเป็นต้องเลียนแบบ

อีกประการหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ญี่ปุ่นมองเห็นและได้รับการเตือนใจจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจีน ประเทศจีนซึ่งเป็นประเทศใหญ่ หยิงยะโสและไม่แยแสเกินไปในการที่จะคัดลอกวิธีการต่าง ๆ ของชาวตะวันตก จึงถูก “พวกป่าเถื่อน” (ชาติตะวันตก) ทำให้ละพยคลงเสียหลายครั้ง ส่วนญี่ปุ่นซึ่งอ่อนแอกว่าได้แสดงการยั่วยุต่อประเทศมหาอำนาจซึ่งกำลังเลือกสรรแบ่งดินแดนจีนหรือดินแดนที่อยู่ภายใต้อธิปไตยของจีนให้เป็นจักรวรรดิการค้าของตน ไม่

ต้องสงสัยเลยว่าอังกฤษซึ่งครอบครองอินเดียไว้อย่างเต็มมือมีความอึดตัวอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งและอเมริกาในระบอบปี ค.ศ. ๑๘๖๐ ก็ยังแบ่งแยก เนื่องจากสงครามกลางเมืองและผลภายหลังแต่เป็นโชคดีจริง ๆ สำหรับญี่ปุ่น ประการแรกคือความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงของเมกซิโก และประการหลังคือการคุกคามของรัสเซียทำให้โนโปลีเยนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศสท้อแท้พระทัยในการที่จะถลำตัวเข้ามาเผชิญโชคในตะวันออกไกล อย่างไรก็ตามไม่ควรจะลืมไปว่าฝรั่งเศสก็ผนวกอาณานิคมโคชิน-ไชน่า เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๒ และตั้งกัมพูชาเป็นรัฐในอารักขาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๗ ซึ่งหลังจากนั้นไม่นานฝรั่งเศสก็เข้ามาแทรกแซงในเขตไฮฟองและฮานอย อย่างที่ยอมรับกันว่ามีความสำเร็จขั้นต้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อนึ่ง อิทธิพลของรัสเซียก็ปรากฏให้เห็นดังใน ค.ศ. ๑๘๖๐ จีนยอมยกบริเวณฝั่งทะเลระหว่างแม่น้ำอามูร์กับชายแดนเกาหลีให้รัสเซีย และใกล้ ๆ กับชายแดนนี้ รัสเซียได้สร้างเมืองวลาดีวอสต็อกขึ้น อันมีความหมายว่า “ประมุขแห่งตะวันออก”

ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะตำหนิณหาธิปไตยของญี่ปุ่นว่ามีความหวั่นไหวอย่างยิ่งเกี่ยวกับภาวะการเผชิญหน้ากันระหว่างประเทศของตนกับมหาอำนาจตะวันตก อย่างไรก็ตามยังมีทางเป็นไปได้อยู่บ้าง ในระหว่างปี ๑๘๖๐ ว่าญี่ปุ่นอาจพลาดท่าอย่างแทบจะไม่รู้สึกตัวเลยในทำนองเป็นประเทศกึ่งอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกประเทศหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งก็ได้ หน่วยทหารราบของอังกฤษที่โยโกฮามามาแสดงถึงเงาแห่งอันตรายสำหรับญี่ปุ่นจะต้องกำจัดออกไปไม่ว่าจะสูญเสียอะไรก็ตาม ในที่นี้ใคร ๆ อาจเสริมว่าในช่วงชีวิตของบุคคลผู้หนึ่ง เมื่อเป็นเด็กเขาเคยเห็นกองศรียางค์ในเครื่องแบบเสื้อนอกสีแดง ถวายความเคารพขบวนเสด็จของพระจักรพรรดิที่ถนนไปสู่เมืองเยโต และเมื่ออายุประมาณ ๘๐ - ๙๐ ปี เขาก็ได้เห็นกองทัพยึดครองของเรือจักรภพอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๖ อยู่ยามที่หน้าพระราชวังที่ประทับในเมืองโตเกียว เพราะว่าความเจริญและความเสื่อมของจักรวรรดิญี่ปุ่นอยู่ในช่วงระยะเวลาประมาณ ๗๕ ปีเท่านั้น

หลังจากการฟื้นฟูพระราชอำนาจแล้วไม่นาน คณะทูตญี่ปุ่นได้เดินทางไปต่างประเทศ และได้พยายามที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาลและภาษีศุลกากรในอัตราต่ำต่อชาติตะวันตก แต่ไร้ผล การเสี่ยงเช่นนี้เป็นการเร็วเกินไปแต่ทว่าความ

ล้มเหลวครั้งนั้นกระตุ้นให้รัฐบาลญี่ปุ่นทุ่มเทในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยมาตลอดช่วงระยะเวลา
ปี ค.ศ. ๑๘๗๐ ถึง ๑๘๘๐

เมื่อ “ฟื้นฟูพระราชอำนาจ” แล้ว ชุนนางในระบบศักดินาต่างได้รับการทดแทน
เป็นพันธบัตรรัฐบาล และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำหน้าที่เป็นเจ้าผู้ปกครองดินแดนที่
ตนเคยปกครองมาก่อน เพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ต่อมาไม่นานได้มีการแบ่งประเทศออกเป็น
จังหวัดที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากโตเกียวเป็นผู้ปกครอง

มีการจัดระบบการเก็บภาษีที่ทันสมัยให้มารวมที่ส่วนกลาง พร้อมกันนั้นได้จัดระบบ
เงินเหรียญขึ้นใหม่ ยังมีการเลียนแบบเครื่องอุปกรณ์ทุกอย่างอันแสดงถึงอารยธรรมทางวัตถุของ
ชาติตะวันตกในญี่ปุ่น อาทิ การธนาคาร การรถไฟ การทำเรือ ประภาคาร บริเวณท่าเรือ
ที่ทำการโทรเลข โรงพิมพ์และหนังสือพิมพ์ ที่ทำการไปรษณีย์ ซิการ์ และบุหรี เป็นต้น
ในช่วงสิบปีแรกแห่งรัชสมัยจักรพรรดิเมอิจิจริง ๆ ที่ญี่ปุ่นทุ่มตัวอยู่กับความคิด เทคนิค และ
ประเพณีตะวันตก ชาวญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงเด่นบางคน เช่น อินุเอ คาโอรุ ถึงกับสนับสนุน
ให้มีการแต่งกายตามแบบยุโรปทั้งหญิงและชาย ให้รับประทานขนมปังแทนข้าว ให้สังกะ
เข้ามาเลี้ยงในบริเวณทุ่งนาอันกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งแปลงเป็นทุ่งหญ้า แต่ไม่เคยแปลงเป็นทุ่งนา
ปลูกข้าวสาลี ข้าวโอ๊ต และบาเลย์ เซอร์ยอร์จ เซนซัม กล่าวถึงเพลงที่อยู่ในสมัยนิยม
ของเด็ก ๆ แต่งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๘ ชื่อเพลง “การเล่นบอลล์กับอารยธรรม” อันเป็นเพลงที่
เด็ก ๆ ร้องนับว่าดีที่เป็นของชาติตะวันตกซึ่งตนอยากได้ ๑๐ สิ่งขณะที่ตนลูบบอลล์ขึ้นลงแต่ละ
ทีว่า ตะเกียงแก๊ส เครื่องจักรไอน้ำ รถม้า กล้องถ่ายภาพ โทรเลข สายล่อฟ้า หนังสือพิมพ์
โรงพิมพ์ ตู้ไปรษณีย์ และเรือกลไฟ*

ท่ามกลางความวุ่นวายนี้ ทั้งชนชั้นซามูไรและชาวนาต้องอดทนมากต่อความยากลำบาก
ตามระเบียบใหม่ ชาวนารู้สึกว่าค่าเช่านาของตนยังคงมีอัตราสูงอยู่ อันที่จริงสภาพของชาวนา
ทรุดโทรมลงมาหลายปีแล้วเมื่อเลิกลัทธิระบบศักดินาสวามิภักดิ์ไป เพราะจุดมุ่งหมายประการแรก
ของรัฐบาลคือการส่งเสริมญี่ปุ่นให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม แต่เมื่อค่าครองชีพสูงขึ้นและผู้

* G.B. Sansom, *The Western World and Japan*, London (The Cresset Press) 1950
p. 401.

ทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมได้รับค่าจ้างสูงขึ้น ชาวนาซึ่งถูกบีบคั้นอย่างหนักอยู่แล้วมิได้
รับผลประโยชน์ใด ๆ เลย ผลที่ปรากฏในบางตำบลคือความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเนื่องกันมาหลาย
ครั้ง หรือการจลาจลของชาวนา เป็นการจลาจลซึ่งจำต้องเน้นว่ามีได้มีสาเหตุทางการเมืองเป็น
พิเศษแต่ประการใด การจลาจลของชาวนามือราว ค.ศ. ๑๘๗๐ นั้นมุ่งหมายแต่เพียงให้มีการ
แก้ไขภาวะเศรษฐกิจของท้องถิ่นเท่านั้น

ชนชั้นชาмуไรเดือดร้อนก็เพราะชนชั้นนี้มีจำนวนมากว่าหนึ่งล้านเจ็ดแสนห้าหมื่นคน
ในจำนวนพลเมืองทั้งหมดประมาณ ๓๔ ล้านคนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๐ เป็นความจริงที่ว่าชนชั้น
ชาмуไรได้ช่วยปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในระยะแรก ๆ และชนชั้นชาмуไรก็เป็นพวกแรกที่ได้
บรรจุเข้ารับราชการ และ (ตามคำกล่าวของเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่ง) ราชการต่าง ๆ “ดำเนินไป
และสำเร็จลงได้ด้วยอิทธิพลของชาмуไรทั้งสิ้น” * และก็เป็นความจริงอีกว่าผู้ประกอบธุรกิจ
ลงทุนใหม่ ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จนมั่งคั่งร่ำรวยไปตาม ๆ กันมาจากชนชั้นชาмуไรมาก
กว่าชนชั้นพ่อค้าที่มีอยู่ในเวลานั้นแทบทั้งสิ้น แต่เมื่อมีการอนุญาตให้ชาмуไรจำนวนมากรับ
ราชการก็ได้หรือประกอบธุรกิจการค้าก็ได้จนประสบความสำเร็จไป ยังมีชาмуไรอีกจำนวนพัน ๆ
ที่ไม่สามารถจะปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพชีวิตใหม่ได้ ชาмуไรพวกนี้แทบจะไม่สามารถครองชีพ
อยู่ได้ด้วยเงินบำนาญเพียงเล็กน้อยที่รัฐบาลให้ ซึ่งภายใน ๒-๓ ปีแห่งการฟื้นฟู ก็ได้บังคับ
ให้รับเงินก้อนจำนวนหนึ่งซึ่งไม่มากพอไปแทนเงินบำนาญ เมื่อมีการออกพระราชบัญญัติห้าม
ผู้ใดถือดาบเว้นแต่ตำรวจและทหารเท่านั้น สภาพของชาмуไรยิ่งเลวลง อีกประการหนึ่งการนำ
เอาวิธีการเกณฑ์ทหารมาใช้ นับว่าเป็นการเหยียดเย้าเกียรติของชาмуไร เพราะการเกณฑ์ทหารนี้
หมายถึง คนญี่ปุ่นทุกคนไม่ว่าจะถือกำเนิดที่ใดเพียงไรจะได้รับยศทหารซึ่งเคยถือเป็นคุณสมบัติ
ของชนชั้นชาмуไรโดยเฉพาะมานับศตวรรษแล้ว

ความไม่พอใจของชาмуไรปรากฏออกมาเป็นการกบฏทั้งหลายครั้งหลายคราว ที่รุนแรง
ที่สุด เกิดขึ้นที่กิวชิวเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๗ เหตุการณ์ครั้งนั้นคือ กบฏไซโอะ ทาคาโมริ ซึ่งจะ
กล่าวต่อไปอย่างละเอียด เพราะเหตุต่าง ๆ และสาเหตุของกบฏนี้แสดงชัดถึงลักษณะความวุ่น
วายทั้งในด้านชีวิตสังคมและการเมืองสมัยนั้น และนอกจากนี้อย่างน้อยที่สุดก็เป็นส่วนหนึ่งของ

* E.H. Norman, *Japan's Emergence as a Modern State*, New York (Institute of Pacific Relations) 1940, p. 83.

ความคิดจิตใจที่ปั่นป่วนให้เกิดกบฏแบบไซโกะขึ้นเป็นครั้งคราวในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของญี่ปุ่นตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ตามที่เคยกล่าวแล้วว่า **ไซโกะ ทากาโมริ** เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงมากในตระกูลซัทsuma และเป็นผู้หนึ่งในคณาธิปไตยซึ่งปกครองประเทศเมื่อไซกุนสิ้นอำนาจลงแล้ว รูปปั้นของเขาซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ทำด้วยบรอนซ์กับสนัซที่จงรักภักดี ตั้งอยู่ที่อุเอโนะในโตเกียวแสดงถึงบุคลิกภาพของเขาเป็นอย่างดี เขาเป็นคนร่างใหญ่และมีอุปนิสัยใจคอเข้มแข็งสมกับรูปร่าง ตามธรรมชาติคนร่างใหญ่และจิตใจเข้มแข็งหาได้ไม่ใช่ง่ายนักในญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่จดจำด้วยความรักใคร่เหนือผู้อื่น ฉะนั้นไซโกะจึงมักถูกกล่าวขวัญถึงอย่าง “ไซโกะผู้ยิ่งใหญ่” กระนั้นเขาก็ได้กระทำการกบฏต่อรัฐบาลของพระเจ้าจักรพรรดิ และถูกตัดสินเป็นทางการว่ากระทำผิดฐานกบฏอย่างร้ายแรงในสมัยนั้น

เมื่อไซกุนสิ้นอำนาจแล้ว คณาธิปไตยซึ่งประกอบด้วยบุคคลจากตระกูลชั้นนำฝ่ายตะวันตก ๔ ตระกูลเป็นส่วนใหญ่ก็ได้ทำงานร่วมกันโดยมิได้มีความขัดแย้งรุนแรงมาระยะหนึ่ง แต่เพียง ๔ ปีแห่งการฟื้นฟูพระราชอำนาจนั่นเอง ความแตกแยกกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินนโยบายต่างประเทศก็เกิดขึ้น อาทิเช่น นโยบายด้านความสัมพันธ์ในอนาคตกับเกาหลี ญี่ปุ่นพยายามที่จะใช้นโยบายเปอร์ริกับเกาหลี จึงส่งผู้แทนไปยังประเทศนั้นเพื่อที่จะบังคับให้เกาหลีเปิดประเทศให้ญี่ปุ่นยุคใหม่ แต่เกาหลีปฏิเสธญี่ปุ่นโดยไม่มีเยื่อใย แล้วยังตอบสนองอย่างไม่เป็นมิตรซึ่งญี่ปุ่นถือเป็นการสบประมาทอีกด้วย - ความสัมพันธ์อันดีระหว่างญี่ปุ่นและเกาหลีมีอยู่น้อยแล้วตั้งแต่สมัยชิเคโยชิยกทัพไปรุกรานเกาหลีเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ไซโกะและกลุ่มบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลจึงคิดว่าญี่ปุ่นควรจะส่งกองทัพไปเป็นการลงโทษเกาหลีเสียบ้าง ไซโกะเองเสนอตนเป็นผู้บัญชาการกองทัพนี้ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มบารมีของญี่ปุ่นและแก้แค้นเกาหลีที่สบประมาทจริง ๆ หรือคิดกันเอาเองว่าสบประมาทญี่ปุ่น ยังทำให้ชาмуไรที่ถูกกลลวงและรู้สึกไม่พอใจมีความไม่สงบใจและยากไว้ ได้มีอาชีพหรืออาจรุ่งเรืองขึ้นและได้รับผลประโยชน์อีกด้วย ไซโกะอาจจะทำได้บ้างตามที่เสนอเพราะคู่แข่งชั้นคนสำคัญของเขาในคณะรัฐบาลไปต่างประเทศเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ญี่ปุ่นทำไว้กับมหาอำนาจตะวันตก แต่เรื่องเกาหลีก็ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้จนกระทั่งคู่แข่งชั้นของเขากลับมา ฝ่ายคู่แข่งชั้นนี้

จนเป็นผลสำเร็จว่า ญีปุ่นควรมุ่งสร้างสรรค์ประเทศและปรับปรุงภายในประเทศให้ทันสมัยเสียก่อนที่จะไปเผชิญไซคอนนอกประเทศ เนื่องจากเขามีความประทับใจในสิ่งที่ได้เห็นมาด้วยตนเอง เห็นกำลังของมหาอำนาจในโลกและเห็นความหย่อนสมรรถภาพในค้ำนอุตสาหกรรมของญีปุ่น คู่แข่งขันของไซโกะจึงแน่ใจว่าการแทรกแซงของญีปุ่นในเกาหลีเป็นการกระทำที่ยังไม่ถึงเวลา เพราะอาจจะเป็นการนำไปสู่ความขัดแย้งกับรัสเซียได้ ไซโกะผู้ปราศจากความครั่นคร้ามแต่ มิได้ตรวจดูสภาพที่เป็นจริงของญีปุ่นรับรองกาลข้างหน้าด้วยความแน่วแน่ใจ แต่คู่แข่งใน คณะรัฐบาลเห็นว่า เป็นความหายนะ การโต้แย้งระหว่างไซโกะกับพรรคพวกของเขาฝ่ายหนึ่ง และพวกที่ “รักสันติ” อีกฝ่ายหนึ่งกินเวลาหลายวันและเผ็ดร้อนมาก ในที่สุดไซโกะและบุคคล สำคัญในคณะปไทยหลายคนก็พ่ายแพ้และถอนตัวออกจากคณะรัฐบาล ณ บ้านเกิดของตนที่ ชัตสุม่าในกิวชู ไซโกะอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้กับการฝึกสอนศิลปะการรบซึ่งอาจจะเป็นวิชาที่ สำคัญที่สุดในหลักสูตรของโรงเรียนที่เขาตั้งขึ้น แม้ว่าเขาจะกลับเข้ามาร่วมกับคณะรัฐบาลอีก ระยะเวลาหนึ่งก็ตาม เขาก็ไม่เคยกลับมาอยู่ในโตเกียวอย่างถาวรอีกเลย เขาใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่ ชัตสุม่า เผ่าสังเกตมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้อย่างไม่เห็นด้วย เช่น วิธีการเกณฑ์ทหาร ซึ่งในสายตาของเขาเห็นว่าเป็นการทำลายระเบียบแบบแผนของชามูไรซึ่งเป็นหลักอันเก่าแก่ของ สังคมญีปุ่นโดยสิ้นเชิง เป็นที่คาดได้แน่ ๆ ว่า ตามความเห็นของชามูไรส่วนมาก การปฏิรูป เมื่อประมาณปี ค.ศ. ๑๘๗๐ รุนแรงเกินไปหรือใช้บังคับรวดเร็วเกินไป ในที่สุดเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๗ จึงเกิดการจลาจลขึ้นที่ชัตสุม่าโดยมีไซโกะเป็นผู้นำ

ต่อจากนั้นมีการรบกันอย่างนองเลือดเป็นเวลาหลายเดือน กองทัพรัฐบาลซึ่งมี ยามาเกาตะ อาริโทโมะ แห่งตระกูลไซชูเป็นผู้บัญชาการปราบกบฏได้สำเร็จ การรบครั้งหนึ่งทาง สองฝ่ายเสียชีวิตและบาดเจ็บถึงสามหมื่นคน ในที่สุดไซโกะซึ่งได้รับบาดเจ็บก็ขอร้องให้เพื่อน สนิทตัดศีรษะของตนในสนามรบนั่นเอง

กองทัพของไซโกะประกอบด้วยชามูไร ส่วนกองทัพของรัฐบาลเป็นกองทัพทหาร เกณฑ์ใหม่ ชัยชนะที่รัฐบาลได้รับในการสู้รบพิสูจน์ให้ทุกคนเห็นว่าประชาชนธรรมดา ๆ ถ้า ได้รับการฝึกฝนและอยู่ในระเบียบวินัยก็สามารถจะสู้รบได้อย่างกล้าหาญทัดเทียมกับชนชั้นนักรบ แต่โบราณ นับเป็นความรู้ที่สำคัญมีความหมายน่ากลัวยิ่งสำหรับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ตั้ง

คำพูดของยามากาตะว่า “ชาวญี่ปุ่นไม่ว่าจะเป็นชนชั้นทหารหรือไม่ เกิดมาจากสายโลหิตเดียวกัน เมื่อได้รับการฝึกให้มีระเบียบวินัยโดยสม่ำเสมอก็เป็นทหารที่มีค่าได้สมกับเกียรติศักดิ์ศรีความกล้าหาญของบรรพบุรุษของตน”

เป็นการเอาใจใส่ต่อความวุ่นวายของซามูไร รัฐบาลจึงส่งกองทัพจำนวนน้อยไปยังเกาะฟอร์โมซา เพื่อให้ปราบชาวเกาะซึ่งปฏิบัติต่อลาศีเรือจากญี่ปุ่นและจากหมู่เกาะริวกิวอย่างเลวเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๔ การส่งทหารไปฟอร์โมซาได้รับผลสำเร็จและทำให้มีการตกลงกันอย่างจริงจังไปตรงมากับรัฐบาลจีน อย่างไรก็ตามเพราะการปราบกบฏไซโกะได้มิใช่เพราะการส่งกองทัพไปฟอร์โมซา ทำให้บรรดาผู้นำชาวญี่ปุ่นเกิดความเชื่อมั่นว่า กองทัพที่ได้รับการฝึกฝนแบบสมัยใหม่อาจต่อสู้กับจีนได้เป็นชาติแรกและกับรัสเซียเป็นชาติต่อมา

จากทัศนะของไซโกะ การต่อต้านด้วยกำลังอาวุธของเขานั้นมิใช่เป็นกบฏ เพราะเขามีได้ต่อต้านพระราชประสงค์ขององค์จักรพรรดิ หากต่อต้านเจตนาารมณ์ของ “ที่ปรึกษาเลว ๆ” ซึ่งถวายเป็นคำแนะนำไปผิดทาง ถ้าหากกระทำกรเป็นผลสำเร็จแล้ว เขาก็จะปลดที่ปรึกษาเหล่านั้นออกจากอำนาจ ทัศนคตินี้มีมาแต่โบราณในญี่ปุ่นเป็นทัศนคติทั่วไปในหมู่พวกชาตินิยมที่รุนแรงและใช้เป็นข้ออ้างกระทำกรรุนแรงขึ้นหลายครั้งตามความพอใจของตนเอง อาทิเมื่อเดือนสิงหาคม ๑๘๔๕ เมื่อญี่ปุ่นรับรองคำประกาศปอร์ตสมัธและยอมจำนนแล้วจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่สุดที่จะเกรงกันว่าพวกคลังไคล์ - ซึ่งเหมือนกับไซโกะ - จะไม่ยอมรับพระราชโองการของพระจักรพรรดิ แม้จะออกประกาศทางวิทยุกระจายเสียงแล้ว โดยอ้างว่าคำประกาศตามวิทยุนี้มิใช่เป็นพระราชประสงค์ขององค์จักรพรรดิ แต่เป็นความตั้งใจของคณะรัฐมนตรีผู้มีกำลังใจอ่อนแอหรือทรยศ ฉะนั้นตามนัยนี้ กบฏไซโกะจึงเป็นสิ่งที่สุดท้ายของระบบศักดินาอันเก่าแก่ของญี่ปุ่นที่มีอยู่ แต่ตราบโตที่ (กบฏไซโกะ) ยังเป็นแรงบันดาลใจจากแนวความคิดของพวกชาตินิยมที่รุนแรง การกระทำเช่นนี้ก็เป็นกรสร้างจุดต่างให้ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้ในอนาคต

(3)

ใกล้จะถึงเวลาที่ญี่ปุ่นจะต้องค่อย ๆ นำเอากรเมืองแบบพรรคเข้ามาใช้ เมื่อมีการแตกแยกกันในกลุ่มภณานิปีโดยระหว่างปี ๑๘๗๐ เศษแล้ว สมาชิกที่มีความเห็นแย้งกันบางคน

อาทิ อิทากิ ไทสุเกะ แห่งตระกูลโตสะ ได้ใช้วิธีการประชุมในที่สาธารณะและทางสื่อสารมวลชนก่อนความวุ่นวายเพื่อจัดตั้งสถาบันการมีผู้แทนขึ้น แนวความคิดของมิลส์และรุสโซถูกนำมาอ้างเพื่อสนับสนุนการเรียกร้องนี้

ความเข้าใจในเรื่องพรรคการเมืองที่ว่าจะคัดค้านรัฐบาลได้โดยถูกต้องตามกฎหมายนั้น เป็นเรื่องใหม่และแปลกสำหรับชาวญี่ปุ่น ในสมัยโชกุนการะสำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลก็คือ ต้องสอดส่องและปราบปรามการก่อตัวของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือพวกที่ให้ความสนใจในกิจการสาธารณะ หลังสมัยฟื้นฟูพวกที่อยู่ในอำนาจก็ยากที่จะเข้าใจว่าพรรคการเมืองมิใช่เป็นการมุ่งล้มล้างรัฐบาลโดยความจำเป็นยิ่งกว่านั้นในระยะ ๒๖ ปีแรกแห่งสมัยเมจิ รัฐบาลสนใจอยู่แต่การสร้างประเทศให้เข้มแข็งตามหลักของรัฐบาลดังที่มีคำขวัญสมัยนั้นว่า ฟุโกกุ เกียวเฮ ซึ่งแปลว่า “ประเทศมั่งคั่งและกองทัพเข้มแข็ง” จนกระทั่งมองดูการเรียกร้องให้มีสถาบันผู้แทนเป็นเรื่องเหลวไหล สิ่งอื่นจะต้องมาก่อนการปกครอง แบบบิดากับบุตรที่แน่นแฟ้นเท่านั้นจะสามารถบังคับให้ประชาชนชาวญี่ปุ่นที่ล้าหลังมุ่งไปสู่วิถีทางแห่งความยิ่งใหญ่ของประชาชาติได้

อย่างไรก็ตามพวกที่ได้ชื่อว่า “หัวก้าวหน้า” คือพวกที่ก่อความวุ่นวายเพื่อเรียกร้องมินเกิน หรือ “สิทธิของประชาชน” มักจะกล่าวว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยจนเป็นที่พึงประสงค์ว่าควรมีสภาผู้แทนราษฎรแห่งชาติขึ้นบ้าง ลัทธิเสรีนิยมของญี่ปุ่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นั้น อย่างน้อยที่สุดก็เป็นลัทธิที่พวกรักชาติอย่างรุนแรงและพวกบารักชาติคลุกคลีด้วยอย่างใกล้ชิด เพราะฉะนั้นความคิดในการที่จะขยายอำนาจของญี่ปุ่นจึงทวีขึ้นเป็นสัดส่วนกับการกระจายการศึกษาไปสู่ประชาชน การศึกษาภาคบังคับนั้นจัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๑๘๗๒ ตามระดับความต้องการของญี่ปุ่น โครงการขยายการศึกษาทำให้มีโรงเรียนประถมเกิดขึ้นเกือบ ๕๔,๐๐๐ โรงเรียน—หรือโรงเรียนหนึ่งต่อประชากรทุก ๆ ๖๐๐ คนโดยประมาณ—และใน ๕๐ ปีต่อมาผลก็เป็นดังที่ปรากฏทุกวันนี้คือมีประชากรอ่านออกเขียนได้อัตราสูงที่สุดในเอเชีย ความก้าวหน้าของการศึกษารวมทั้งระบบการเกณฑ์ทหารได้ปลุกฝังชาวญี่ปุ่นให้เป็นประชาชาติที่มีความรักชาติและยังสร้างคุณสมบัติการเรียกร้องเพื่อปวงชนในเรื่องการปกครองประเทศโดยทางอ้อมอีกด้วย จริงอยู่ที่ว่ามีประชากรเพียงกลุ่มน้อยเท่านั้นที่มีความสำนึกทางการเมืองตามความหมายของคำ อย่างไรก็ตามการศึกษา—อันเป็นการ

รับเอาแนวความคิดทางด้านการเมืองแบบตะวันตกไปพอเข้าใจได้กึ่งหนึ่ง - ก่อให้เกิดประชามติที่แท้จริงแม้จะยังไม่ได้จัดให้เป็นระเบียบขั้น แม้จะเป็นลักษณะการของปวงชนแต่ยังยากที่จะรับได้จนกว่าจะถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อถึงเวลานั้นก็สามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจเฉพาะเรื่อง เช่น สัญญาสันติภาพภายหลังสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น หรือเรื่องราคาข้าวใน ค.ศ. ๑๘๘๘ การเรียกร้องให้สถาบันผู้แทนในสมัยเมอิจิตอนชั้น ๆ มาจากชนกลุ่มเล็ก ๆ แต่เป็นกลุ่มที่สำคัญ มีสมาชิกในคณะปโตโยแต่เดิมและประกอบด้วยนักวิชาการ นักเขียน เจ้าของที่ดินขนาดปานกลางและเล็ก ๆ เจ้าของโรงงานทำเหล้าสาเก และเจ้าของโรงงานทำเครื่องอุปโภคบริโภคทั่วประเทศ บุคคลเหล่านี้นับว่าเป็นกระดูกสันหลังของสมาคมการเมืองสมาคมแรก และยังมีพวกที่อยู่ในการอบเดียวกัน พวกคลังไค้การต่อต้านอย่างตื้อตึงและพวกอื่น ๆ อีก พวกเหล่านี้ได้พิสูจน์ให้รัฐบาลเห็นว่า สมาคมการเมืองนี้เป็นสมาคมของบุคคลที่เป็นอันตรายสมควรจะต้องให้ตำรวจทำการปราบปรามอย่างเข้มงวดเป็นครั้งคราวไป

สมาคมการเมืองที่เพิ่งตั้งขึ้นนี้วิวัฒนาการมาเป็นพรรคการเมืองเล็ก ๆ มีชื่อว่า จิยูโต หรือ "พรรคเสรีนิยม" คำว่า "เสรีนิยม" นี้ทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าเป็นไปตามลักษณะแนวความคิดของตะวันตก เป็นการสมควรแล้วที่จะกล่าวว่า ความสนใจในเรื่องที่จะให้ตนเองมีสิทธิตามกฎหมายอันมีมากกว่าความมีใจจ้อต่อหลักการทางการเมืองน่าจะเป็นสาเหตุเบื้องหลังการกระทำของพวกที่มีบทบาทชิ้นนำส่วนใหญ่ในขบวนการ "ก้าวหน้า" ที่จริงบรรยากาศของชีวิตความเป็นอยู่ของญี่ปุ่นในสมัยนั้นยากที่จะเป็นอย่างอื่นไปได้ นิมิตได้เป็นการปฏิเสธเสียซึ่งความชื่นชอบในหลักที่มีอยู่ เช่น สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคของบุคคล เสรีภาพในการพูด - และอื่น ๆ นักวิชาการบางคนต้อนรับแนวความคิดเหล่านี้ด้วยความเห็นพ้องด้วย และยังได้รับการบอกกล่าวจากผู้นำพรรคจิยูโตบางคน ดังที่ใครก็คาดได้ว่าอนุชนรุ่นหลังโดยเฉพาะในพวกเสียงส่วนน้อยที่มีการศึกษาดีและสนใจในทางการเมืองได้ให้ความสนใจแนวความคิดเหล่านี้มากที่สุด แต่ทว่าแรงผลักดันที่แท้จริงในทางการเมืองของญี่ปุ่นอยู่ที่บุคคลมากกว่าจะอยู่ที่หลักการที่ไม่มีตัวตน

หนึ่งในบุคคลเหล่านี้ได้แก่ โอคูมาซา ซิงโนบุ แห่งตระกูลชิเซน ผู้ถูกบังคับให้ลาออกจากคณะปโตโย เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๑ เขาอาจเป็นสมาชิกที่สำคัญคนหนึ่ง เมื่อออกจากคณะ

แล้วเขาก็ได้จัดตั้งกลุ่มการเมืองขึ้น ชื่อว่า ไคชินโต หรือ “พรรคก้าวหน้า” พรรคนี้ต่างกับพรรคจิยูไต เป็นพรรคที่มีลักษณะของชาวกุงและคลุกคลีอยู่กับชนชั้นนายทุนใหม่ ๆ บางคน เช่น อิวาซากิ ยาทาโร ผู้ก่อตั้งบริษัทมิตซูบิชิ พรรคไคชินโต มีหัวรุนแรงน้อยกว่าพรรคจิยูไตมาก และทั้งสองพรรคมีความละม้ายคล้ายคลึงกันอยู่น้อย นอกเสียจากมีจำนวนสมาชิกไม่กี่คนและมีความไม่ชอบรัฐบาลเหมือน ๆ กัน ทั้งสองพรรคต่างโจมตีซึ่งกันและกันอย่างเผ็ดร้อน ฉะนั้นจึงเป็นการวางขึ้นที่รัฐบาลจะจัดการกับพรรคทั้งสองนี้ ทั้งสองพรรคนี้ตั้งอยู่ไม่ได้ นานเนื่องจากถูกตำรวจปราบปรามและแตกแยกเนื่องจากความบกพร่องของหัวหน้าพรรค แต่ทั้งสองพรรคก็ปรากฏตัวอีกในรูปพรรคอื่นและในนามต่าง ๆ กัน ทั้งสองพรรคนี้เป็นพรรคการเมืองที่สำคัญของญี่ปุ่นมาจนกระทั่งถึง ค.ศ. ๑๙๕๐ และนับว่าให้กำเนิดแก่พรรคอนุรักษนิยมสองพรรคภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

เมื่อรัฐบาลเผชิญหน้ากับฝ่ายค้านของพรรค รัฐบาลจึงจัดตั้งพรรคของตนเองขึ้นบ้าง ฉะนั้นญี่ปุ่นจึงมี พรรคการเมือง ๓ พรรคโดยมิได้มีสภามาระยะหนึ่งซึ่งนับว่ากลับกันกับแบบตะวันตก

อย่างไรก็ตามลักษณะบางประการของสภาผู้แทนแห่งชาติก็คงดำเนินไป เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๑ จักรพรรค์ทรงมีพระราชโองการประกาศว่า อีก ๙ ปีจึงจะมีการสถาปนาสภาผู้แทนแห่งชาติขึ้น คือใน ค.ศ. ๑๙๕๐ พระราชโองการขององค์จักรพรรค์แสดงว่าคณะปฎิไทยยอมให้มีการปกครองแบบมีผู้แทนขึ้นตามเสียงเรียกร้อง และนับว่าเป็นวิธีดำเนินการอย่างอ้อมค้อมไปจากตัวอย่างที่อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน และฝรั่งเศสวางไว้ แต่ก็เป็นชัยชนะของพวกอนุรักษนิยมในคณะปฎิไทย อาทิเช่น อิตา ฮิโรมุมิ และยามากาตะ อาริโทโมะ แห่งตระกูลโซชู โอคุมานั้นต้องการให้มีสภานิติบัญญัติขึ้นเสียก่อน เมื่อวันเปิดประชุมสภา ค.ศ. ๑๙๕๓ เขาได้ถวายความเห็นนี้ต่อองค์จักรพรรค์ แต่บรรดาพรรคพวกของเขาในคณะปฎิไทยเห็นว่าเป็นการรวดเร็วเกินไป เขาจึงถูกบังคับให้ลาออก

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ถ้าโอคุมาสามารถทำชัยชนะไว้ได้รัฐธรรมนูญที่จะปรากฏออกมา ก็คงจะมีอิทธิพลของเขาอยู่บ้าง และอาจจะเป็นฉบับที่เสรีมากกว่าฉบับที่โตโรวางขึ้นและประกาศใช้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๙ อาจจะเห็นได้ว่า โอคุมาจะมองดูอังกฤษเพื่อเป็นแบบอย่างมากกว่าเยอรมัน

ตามเหตุการณ์แล้ว - ซึ่งก็มีใช่เป็นครั้งสุดท้าย - นับว่าเยอรมันมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

ในขณะที่เดียวกันก็อาจเป็นการง่ายที่จะกล่าวเกินความจริงไปได้ว่าอิตาลีเป็นหนี้บุญคุณชาวเยอรมันระหว่างที่เขาควบคุมการร่างรัฐธรรมนูญ ในการไปเยือนต่างประเทศเพื่อศึกษารัฐธรรมนูญของนานาประเทศนั้น ก็ยอมรับว่าอิตาลีได้ใช้เวลาศึกษาอยู่ในเยอรมันมากกว่าประเทศอื่น ๆ อิตาลีได้สนทนากับบิสมาร์กและประทับใจในบุคคลผู้นั้นมาก เขายังได้ฟังการบรรยายของ ฟอน นิสท์ ผู้นิยมลัทธิมีอำนาจนิยม และในกรุงเวียนนาเขาก็ได้ไปฟังการบรรยายของ ลอเรนซ์ ฟอน สไตน์ อย่างตั้งอกตั้งใจและเซอร์แมน รอสสเลอร์ ที่ปรึกษาเยอรมันประจำกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นก็มีบทบาทในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นผู้สนับสนุนรัฐธรรมนูญเมอิจิทางอ้อมด้วยคนหนึ่งโดยไม่ต้องสงสัย แต่ก็อาจจะมีกรณีโต้แย้งกันบ้างว่า สิ่งที่เยอรมันกระทำไปนั้น เป็นการยืนยันความเชื่อมั่นที่อิตาลีมีอยู่แล้วว่า อาทิจั้น ในรัฐธรรมนูญระบุไว้ว่าฝ่ายบริหารซึ่งรับผิดชอบต่อองค์จักรพรรดิผู้ทรงเป็นองค์ประมุขของประเทศ มิใช่สภาควรควบคุมและจำกัดอำนาจของสภาที่ได้รับการเลือกตั้งขึ้นมาอย่างเหนียวแน่น

ในบรรดางานต่าง ๆ ที่จะกระทำได้ก่อนการพระราชทานรัฐธรรมนูญคือ การปฏิรูปการปกครอง ซึ่งมีระบบคณะรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรีเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๕ และอิตาลีได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรกของญี่ปุ่น อีกสามปีต่อมาได้มีการตั้งคณะองคมนตรี และอิตาลีได้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรีคนแรก โดยยกตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้แก่ นายคุโรตะ คิโยทาคะแห่งตระกูลซัตsuma ปรากฏว่าได้มีการเรียกร้องให้เปิดประชุมตามระบอบรัฐธรรมนูญ แต่ความคิดนี้เท่ากับเป็นการสาปแช่งและขับไล่อิตาลีกับพรรคพวกของเขา ฉะนั้นสำนักงานซึ่งแต่แรกเริ่มอยู่ภายใต้การควบคุมของอิตาลีซึ่งทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญจึงได้มาเป็นสำนักงานแห่งหนึ่งในกระทรวงสำนักพระราชวัง การที่เป็นเช่นนี้ทำให้แน่ใจได้ว่า การเตรียมงานร่างรัฐธรรมนูญที่กำลังดำเนินอยู่เป็นความลับเต็มที่และเป็นความศักดิ์สิทธิ์เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น หน้าที่ขององคมนตรีคือการเสริมแต่งร่างรัฐธรรมนูญทุก ๆ ครั้งที่มีการประชุมกันต่อพระพักตร์ขององค์จักรพรรดิเท่านั้น

ในที่สุดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๑๘๘๘ จักรพรรดิเมอิจิซึ่งมีพระชนม์มายุได้ ๓๗ พรรษาได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรให้แก่ นายกรัฐมนตรีคุโรตะในงาน

พระราชพิธีย่อ ๆ แต่ศักดิ์สิทธิ์ ณ พระราชวัง การกระทำเช่นนั้นแสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญ เป็นของขวัญอันประเสริฐที่องค์จักรพรรดิพระราชทานแก่ปวงชนของพระองค์ มิใช่เป็นสัญญา ใต ๆ ตามคำเรียกร้องของประชาชน

ลักษณะสำคัญของรัฐธรรมนูญพอจะสรุปได้โดยย่อดังนี้ ประโยคแรกในรัฐธรรมนูญ ระบุไว้ว่า สิ่งที่มีคุณค่าอันเป็นที่นิยมนับค่านิ่งถึงก็คือ ความสำคัญของรัฐประศาสนโยบาย “Kokutai” อาทิเช่น ญี่ปุ่น “จะต้องมีจักรพรรดิซึ่งสืบต่อกันมาโดยไม่ขาดสายชั่วกัลปาวสานต์ ทรงเป็นประมุขและปกครองประเทศ” องค์จักรพรรดิทรงมีฐานะ “เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และล่วงละเมิดมิได้” อีโตเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญตอนหนึ่งว่า องค์จักรพรรดิทรงอยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ และรัฐธรรมนูญยังระบุไว้ว่า “องค์จักรพรรดิทรงใช้อำนาจทางนิติบัญญัติตามความเห็นชอบของสภาโตเอท และแม้ว่าพระองค์จะทรงออกพระราชกฤษฎีกาให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ ก็จะต้องนำพระราชกฤษฎีกานั้นเข้าสู่สภาโตเอทในวาระประชุมครั้งต่อไป” ถ้าสภาโตเอทลงมติไม่เห็นชอบด้วยถือว่าพระราชกฤษฎีกาเป็นโมฆะ

จากนั้นเป็นเรื่องการจำกัดการใช้พระราชอำนาจบางประการ อำนาจบริหารอยู่ที่สภาโตเอทเป็นชั้นสุดท้ายและสภานั้นนับเป็นสิ่งใหม่เอี่ยมที่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญเมอิจิ สภาโตเอทประกอบด้วยสภาขุนนางและสภาผู้แทนราษฎร สภาขุนนางประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นขุนนางตั้งใหม่ (ขุนนางตามระบบศักดินาแต่เดิมและอื่น ๆ เช่น อีโตเองก็ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางต่อมา) ผู้ที่ได้รับโปรดเกล้าแต่งตั้งจากองค์จักรพรรดิ (เป็นตำแหน่งถาวร) และผู้แทนบางคนจากผู้เสียภาษีสูงที่สุดมาจนกระทั่งถึงปี ๑๙๔๖ สภาขุนนางนี้มีอำนาจยิ่งกว่าสภาขุนนางอังกฤษ สภาญี่ปุ่นมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับสภาอังกฤษอยู่บ้างโดยผิวเผิน อีโตกล่าวว่า สภาขุนนางจะ “ธำรงไว้ซึ่งความเสมอภาคระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ” - เพราะไม่คิดว่าจะมีพรรคการเมืองอยู่ในสภาสูง - และหวังว่าจะเป็นการตรวจสอบ “การใช้อำนาจปกครองอย่างเด็ดขาดของเสี้ยวข้างมาก” ในสภาล่างตามรัฐธรรมนูญแล้ว อำนาจของสภาขุนนางย่อมเท่าเทียมกับอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร และในทางปฏิบัติสภาขุนนางมีสิทธิที่จะยับยั้งกฎหมายใด ๆ ที่สภาล่างเสนอขึ้นมาได้

สมาชิกผู้แทนราษฎรเป็นสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งทั้งหมดแต่ทว่าสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีทรัพย์สินมาก ๆ ซึ่งมีจำนวนไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ของจำนวน

พลเมืองทั้งหมดในระยะสองสามปีแรก ในทางปฏิบัติสภาไคเอทประชุมกันสามเดือนต่อปีตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ แม้ว่าจะมีการเปิดสมัยประชุมพิเศษบ้างในภาวะวิกฤต กล่าวโดยทั่วไปแล้วสภานี้เปิดประชุมเพียงวันละ ๒-๓ ชั่วโมง ในระหว่างสมัยประชุมจักรพรรดิจะทรงยุบสภาเมื่อใดก็ได้ตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี* คณะรัฐมนตรีมีหน้าที่รับผิดชอบต่อองค์จักรพรรดิมิใช่ต่อสภา ฉะนั้นจึงไม่มีกฎที่ว่ารัฐมนตรีจะต้องเป็นสมาชิกไคเอท อีกนัยหนึ่งตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญก็คือ รัฐมนตรีสามารถจะ “เข้าประชุมสภาและพูดในสภาหนึ่งสภาใดก็ได้”

การกำหนดอำนาจของสภาไคเอท (ตามแบบเยอรมัน) มีอยู่ในรัฐธรรมนูญหมวดหนึ่งซึ่งระบุไว้ว่า ถ้าสภาไคเอทมิได้ออกเสียงลงคะแนนให้หรือตั้งงบประมาณ “รัฐบาลก็จะใช้งบประมาณเช่นเดียวกับปีที่แล้ว”

ในหมวดหนึ่งของรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับ “สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง” คนญี่ปุ่นจะมีสิทธิเสรีภาพในการ พுக เขียน และการคบหาสมาคม ผู้ใดจะเข้าไปหรือตรวจค้นบ้านเรือนของผู้อื่นโดยที่มิได้รับการยินยอมจากเจ้าของบ้านมิได้ และมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา แต่สิทธิเสรีภาพเหล่านี้ต้องเป็นไปตามที่ “ระบุไว้ในกฎหมาย” หรือ (ในเรื่องเสรีภาพของการนับถือศาสนา) “ภายในขอบเขตที่ไม่ทำลายความสงบและระเบียบวินัย และไม่ขัดต่อหน้าที่ในฐานะเป็นพลเมือง” ในมาตราอื่นยังระบุไว้อีกว่า การใช้สิทธิเช่นนั้นจะต้องไม่ขัดต่อการใช้พระราชอำนาจขององค์จักรพรรดิทั้งในยามสงครามหรือยามที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน หน้าที่ของพลเมืองก็คือ การเสียภาษีและการเป็นทหาร

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้อะไร ๆ น้อยมาก และให้อำนาจและหน้าที่แก่ผู้ถวายคำปรึกษาจักรพรรดิโดยตรงไว้อย่างมากมาย แต่ก็เป็นการสมควรแล้วในตอนหนึ่งที่ได้รับรู้ในสิ่งที่มิได้จำเป็นต้องเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้วไม่กี่ปีว่า “ในเวลานั้นเรายังไม่มาถึงขั้นที่จะจำแนกความแตกต่าง ระหว่างการคัดค้านทางการเมืองกับการละเมิดระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ได้อย่างชัดเจน” เมื่อเวลาล่วงไป และได้คำนึงถึงลักษณะของสังคมญี่ปุ่นและวิถีทางตามประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นแต่โบราณแล้ว รัฐธรรมนูญเมื่อนี้แสดงถึงความก้าวหน้าในทางที่ให้สภามีส่วนร่วมในการปกครอง ถ้าหากว่าเจตนาเริ่มต้นที่มีอยู่ในจิตใจของประชาชนชาวญี่ปุ่นอย่างพอเพียงแล้วก็ไม่มียะไรในรัฐธรรมนูญที่จะขัดขวาง

* กล่าวกันจริง ๆ แล้ว สภาสูงปีละลงตามสมัยประชุมของรัฐ แต่สภาราชฎานั้นถูกยุบไป

วิวัฒนาการเกี่ยวกับข้อตกลงตามมติสภาที่มีได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรบางประการ เช่น รัฐมนตรีในคณะทั้งหมดควรเป็นสมาชิกสภาใดเอก และดังเราจะได้เห็นจริง ๆ ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ระหว่างสงครามโลกสองครั้งว่า ญี่ปุ่นใช้ระบบคณะรัฐมนตรีแบบพรรค แม้ว่าในระยณะนี้รัฐมนตรีที่บริหารงานอยู่เป็นนายพลและนายพลเรือ กฎที่ว่ารัฐมนตรีกลาโหมและรัฐมนตรีทหารเรือต้องเป็นนายพลและนายพลเรือมีอยู่ในพระราชกฤษฎีกาภายหลังการพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับซึ่งมิได้ระบุกฎข้อนี้ไว้ จึงนับว่ากฎข้อนี้เป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงแก่ผลได้ผลเสียของชาติในระยะยาวและมีบทบาทสำคัญยิ่งในด้านการเมืองของญี่ปุ่น ดังจะได้บรรยายต่อในภายหลัง กฎข้อนี้เป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายศักดิ์ศรีของสภาก่อนสงครามภาคพื้นแปซิฟิก แต่ถ้าหากจะมีข้อคำหั้นใด ๆ แล้ว จะทำให้นิรัฐธรรมนูเมื่อจันนี้ไม่ได้เลย

บุคคลในคณะเผด็จการผู้มีความคิดแบบอำนาจนิยม เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นอย่างแน่นอน และนักประวัติศาสตร์ก็เห็นด้วยว่าเมื่อปลายปี ๑๙๙๐ เศษ ได้มีการส่งเสริมการรื้อฟื้นแนวความคิดแบบขงจื้อขึ้นในกลุ่มชนชั้นปกครอง เพื่อต่อต้านแนวความคิดและวัตถุประสงค์นิยมของตะวันตก เรื่องนี้ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาอันมีชื่อที่องค์จักรพรรดิทรงประกาศใช้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๙๐ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ถึงความตั้งใจของกระทรวงศึกษาธิการ ตามคำแนะนำของกระทรวงซึ่งมีอำนาจควบคุมโรงเรียนรัฐบาลอย่างเข้มงวดและให้ถือว่าครูทุกคนเป็นข้าราชการ “โรงเรียนทุกแห่งจะต้องเก็บสำเนาของพระราชบัญญัติพร้อม กับพระบรมฉายาลักษณ์ของจักรพรรดิและจักรพรรดินีไว้ในที่ที่ปลอดภัย - มีหลายโรงเรียนที่เก็บไว้ในที่บูชาเล็ก ๆ - และครูใหญ่ของวิทยาลัยหรือโรงเรียนจะนำเอาออกมาอ่านดัง ๆ ด้วยความเคารพอย่างยิ่งในที่ประชุมนักเรียนเมื่อถึงวันชาติ พระราชบัญญัตินี้บังคับให้เด็ก ๆ และอนุชนญี่ปุ่นกระทำตามกฎข้อบังคับของขงจื้อในเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดา ความเชื่อฟังและความเมตตาการุณาซึ่งกันและกัน และให้อุทิศตน “เพื่อชาติอย่างกล้าหาญ” ในยามฉุกเฉิน

พระราชบัญญัตินี้มิใช่เป็นเพียงเอกสารทางการซึ่งมีข้อความที่น่าเสอมนไส แต่ยังเป็นเอกสารแนะนำชักชวนซึ่งมีคำพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ นับเป็นความตั้งใจที่จะให้เอกสารนี้เป็นต้นตำหรับของหลักจริยธรรมเบื้องต้นของชาติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่ว ๆ ไปและเคารพกันมาใน

อีก ๕๐ ปีข้างหน้า ชื่อเสียงของเอกสารนั้นในสายตาของคนส่วนใหญ่ นอกจากพวกผู้เชี่ยวชาญไม่
ก็คนแล้ว นับว่าไม่เป็นการกล่าวเกินความเป็นจริงไป

เป็นที่น่าสังเกตว่าทุก ๆ ครั้งที่รัฐบาลในสมัยเมอิจิและสมัยต่อจากนั้น เมื่อออก
พระราชบัญญัติให้สิทธิ์ใด ๆ มาแล้ว ก็มักจะออกพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันการใช้สิทธิ์นั้น ๆ
มาบังคับใช้ด้วย ฉะนั้นจึงถือว่า พระราชบัญญัติการศึกษาเป็นนโยบายประกันที่คณาธิปไตย
ประกาศใช้ โดยส่วนใหญ่ก็เพื่อประโยชน์ของผู้สืบตำแหน่งคนต่อ ๆ มา มีต้องเสี่ยงกับการตี
ความหมายของรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง ๆ อันจะคงทำให้ได้รับความเสียหายในภายหน้า

พระราชบัญญัติการศึกษาและการเปิดประชุมสภาโตเอทครั้งแรกในปีเดียวกัน คือ
๑๘๘๐ เป็นเพียงครึ่งทางแห่งรัชสมัยอันยาวนานของจักรพรรดิเมอิจิ คนในตระกูลทางภาค
ตะวันตก เช่น อิโต ยามากาตะ โอคุมา อิทางากิ และบุคคลอื่น ๆ ผู้ซึ่งช่วยกันฟื้นฟูประเทศ
ต่างก็ยังอยู่ในวัยฉกรรจ์ แต่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายค้านก็ตาม บุคคลเหล่านั้นก็มีความ
กระตือรือร้นไม่ย่อท้อ ๒๐ ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวงซึ่งบุคคลเหล่านั้นเองได้ช่วยกัน
ก่อขึ้นอาจทำให้เขาชราภาพเกินกว่าวัย บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ชำระในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
ในช่วงปี ๑๘๘๐ เศษ จนเกือบจะได้ชื่อว่าเป็น "บิดาในการก่อตั้ง" ชาติญี่ปุ่นสมัยใหม่ โดย
ส่วนรวมแล้วประชากรชาวญี่ปุ่นมีความพึงพอใจให้บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ถือนโยบายของชาติไว้

แม้การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยจะก้าวหน้าไปมากแล้ว แต่ก็ยังมีสิ่งที่ญี่ปุ่นจะต้อง
กระทำอีกมาก ก่อนที่จะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่เข้มแข็ง เหนือสิ่งอื่นใด
สนธิสัญญา "อันไม่เสมอภาค" ก็ยังคงใช้อยู่ ฉะนั้น ญี่ปุ่นในกึ่งสมัยเมอิจิจึงบรรลุผลสำเร็จ
เพียงครึ่งหนึ่งของจุดหมายปลายทางที่นับถือตนเองได้ว่าเป็นประเทศมหาอำนาจอันมีเอกราช
โดยสมบูรณ์ตามสิทธิของตนเท่านั้น.

การร่วมมือกันสร้างความมั่นคง

(1)

เมื่อสิบปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ญี่ปุ่นก็เริ่มมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม แม้ว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งนี้จะยังไม่เจริญเต็มที่มาจนกระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ อาจเป็นที่คาดหมายกันได้ว่าชนชั้นพ่อค้าดั้งเดิมซึ่งมีหลักฐานอยู่ที่โอซากาและโยโกฮาม่าจะเป็นผู้กุมเศรษฐกิจของประเทศไว้เมื่อโชกุนสิ้นอำนาจ แต่มีข้อยกเว้นที่สำคัญบางประการ เช่น ตระกูลมิตซูฮิ ชนชั้นนี้ได้สูญเสียฐานะสำคัญของตนทางการเงินและการค้าในญี่ปุ่นยุคใหม่ให้แก่รัฐบาลภายหลังการฟื้นฟูพระราชอำนาจของจักรพรรค์เมอิจิ โดยส่วนรวมแล้ว บุคคลในชนชั้นซามูไรเป็นผู้บุกเบิกธุรกิจการค้าสมัยใหม่ในญี่ปุ่น แท้ที่จริงในสมัยต้น ๆ สมาชิกของคณาธิปไตยเองก็เป็นนักธุรกิจชั้นนำของประเทศ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมตามแบบตะวันตกแห่งแรกเกือบจะตั้งขึ้นแล้วและได้รับการส่งเสริมหรือรัฐจัดทำและรัฐเป็นผู้ดำเนินงานระยะหนึ่ง

เมื่อรัฐบาลมีจุดประสงค์ที่จะสร้าง “ประเทศให้ร่ำรวยและสร้างกองทัพให้เข้มแข็ง” รัฐบาลจึงไม่ประสงค์จะปล่อยให้เอกชนริเริ่มอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม เงินลงทุนในมือของเอกชนก็น้อยมากในชั้นแรก หลังจากการฟื้นฟูสมัยเมอิจิรัฐบาลเองก็ได้รับความบีบบังคับเกี่ยวกับเงินทุน ถ้ากำแพงภาษีสูงก็ไม่อาจหล่อเลี้ยงอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ได้ แต่เคราะห์ดีที่ญี่ปุ่นถูกจำกัดให้ตั้งพิภคอัตราภาษีต่ำตามสนธิสัญญาเงินกู้ต่างประเทศจึงอาจช่วยได้ แต่รัฐบาลก็ระมัดระวังการแทรกแซงของต่างชาติมากเกินไปจึงกู้เงินจากต่างประเทศเพียงเล็กน้อย เพราะรัฐบาลมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเก็บภาษีอากรโดยมีภาษีที่ดินซึ่งกำหนดขึ้นใช้ใหม่เป็นรายได้หลัก การจ่ายภาษีที่ดินเป็นเงินสดแก่ส่วนกลางแบบเดียวกันหมดนั้น เป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวญี่ปุ่น ทั้งนี้หมายความว่าชาวนาผู้เป็นเจ้าของที่ดินจำต้องจ่ายเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้แน่นอนเป็นรายปีตามคุณค่าของที่ดินของตน จึงเป็นธรรมดาที่เจ้าหน้าที่เก็บภาษีจะไม่ลดหย่อนการเก็บภาษีจากชาวนาที่เก็บเกี่ยวได้น้อยเลย และผลก็คือ ชาวนาจำนวนมากต้องตกเป็นหนี้สินแก่นายทุนเงินกู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงมาก เมื่อเวลาล่วงไปการ

เป็นเจ้าของที่ดินก็เริ่มเปลี่ยนมือไปสู่คนจำนวนน้อยมากขึ้น ชาวนาผู้ซึ่งเคยเป็นเจ้าของที่ดินกลับ กลายมาเป็นผู้เช่าที่นาและต้องเสียค่าเช่าสูงขึ้นเป็นสิ่งของ (ข้าว) ให้แก่เจ้าของที่ดินผู้ซึ่งเป็นผู้เสียภาษี ภาษีที่ดินนี้เองเป็นรายได้ประจำที่สำคัญของรัฐบาล และเงินจำนวนนี้ก็เป็นเงิน ค่าใช้จ่ายในอุตสาหกรรมตามโครงการ อีกนัยหนึ่งรัฐบาลนำเงินรายได้จากเมืองชนบทมาค้ำจุน เมืองใหญ่ ฉะนั้นเสี่ยงคัดค้านคนชาติไทยสมัยเมือจิในทางการเมืองจึงมาจากเจ้าของที่ดินและผู้ ประกอบการอุตสาหกรรมในชนบท

แม้โดยการเปรียบเทียบกับจีนหรือประเทศอื่น ๆ ในเอเชียสมัยเดียวกัน ความเจริญ ก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จะรุ่งโรจน์มาก แต่ชาว ต่างชาติก็ไม่คิดว่าญี่ปุ่นจะเป็นคู่แข่งชั้นประเทศมหาอำนาจตะวันตกในตลาดโลกได้ อาทิเช่น ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และย่างเข้าคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เรือใหญ่ ๆ ถึงจะไม่ทั้งหมด แต่ ก็ส่วนมากที่เป็นเรือรบและเรือสินค้ายังคงต่อจากอยู่เรือในต่างประเทศ จนถึง ค.ศ. ๑๙๑๔ อุปกรณ์ที่ใช้ในโรงงาน เหมือง และการรถไฟของญี่ปุ่นก็ยังสั่งมาจากต่างประเทศเป็นจำนวน มาก จนกระทั่งปลาย ค.ศ. ๑๙๓๐ เศษ ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอังกฤษทำการ ค้าขายมากกว่า ๙ ใน ๑๐ ส่วนของการค้าขายทั้งหมดที่บริเวณท่าเรือชั้นนำของญี่ปุ่น พ่อค้า ชาวต่างชาติซึ่งพอใจกับการใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตและมองดูการต่อสู้ของประเทศ "ถ้ำหลัง" ที่พยายามจะก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองด้วยตนเองจึงมั่นใจว่าตนนั้นเหนือกว่าญี่ปุ่น แต่บางคน ที่สนใจญี่ปุ่นสามารถมองเห็นความสำคัญของญี่ปุ่นล่วงหน้าได้แล้ว ทั้งตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๖๘ ถึง ๑๘๙๗ อันเป็นระยะเวลาประมาณ ๓๐ ปี โรงงานของญี่ปุ่นได้ส่งวัตถุดิบเข้ามาเพิ่มขึ้นถึง ๕ เท่า ที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือในเวลาเดียวกันญี่ปุ่นได้ส่งสินค้าสำเร็จรูปเป็นสินค้าออกสูงขึ้นกว่า ๒๐ เท่า

ในระหว่าง ๓๐ ปีที่กล่าวถึงนี้ บริษัท เอน วาย เก (นิปปิน ยูเซน ไคชะ บริษัท เคนเรือของญี่ปุ่น) ซึ่งตั้งขึ้นด้วยการอุดหนุนของรัฐบาลทำให้การค้าขายผูกขาดโดยทางเรือ กลไประหว่างญี่ปุ่น - จีน ของชาวต่างประเทศยุติลง บริษัทนี้เจริญขึ้นมาจากบริษัทเดินเรือ มิตสึบิชิ ของตระกูลอิวาซากิ ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลมาจนร่ำรวยในระยะแรก ๆ ก่อนสิ้นคริสต์ศตวรรษนี้ บริษัทมิตสึบิชิมีฐานะมั่นคงมากขึ้นเมื่อซื้อต่อเรือนางาซากิซึ่งใหญ่ที่

สุคในประเทศจากรัฐบาลได้ รัฐบาลยังขายเหมืองทองและเหมืองเงิน รวมทั้งที่ดินที่ยังไม่เจริญ
ใกล้ ๆ พระราชวังของจักรพรรดิให้แก่บริษัทमितสึบิชิด้วย ที่ดินแห่งนี้ต่อมากลายเป็นย่าน
ธุรกิจการค้าที่มีราคาสูงในกรุงโตเกียว และเป็นที่ยูจกกันว่าย่านมารุโนะอุจินับเป็นตัวอย่างที่
บริษัทमितสึบิชิแห่งนี้ ได้เริ่มขยายกิจการค้าด้านธุรกิจใหญ่โตร่วมกับบริษัทมิซึซึมุ สุมิโทโมะ
และยาสุกะ จนกระทั่งกลายเป็นบริษัทหนึ่งในสี่ของกลุ่มไชนัตสึ หรือกลุ่มบริษัทที่มั่งคั่งใน
ญี่ปุ่น

นโยบายที่รัฐบาลญี่ปุ่นใช้หลังจากการฟื้นฟูพระราชอำนาจแล้วไม่กี่ปี ทำให้ไชนัตสึ
เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มาก เมื่อรัฐบาลส่งเสริมและประกอบธุรกิจในด้านอุตสาหกรรมแบบ
ใหม่ขึ้น รัฐบาลได้มอบธุรกิจอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เหล่านี้ให้แก่บริษัทเอกชนเพียง ๒ - ๓
บริษัทเท่านั้น ในเวลาเดียวกัน รัฐบาลยังคงควบคุมอุตสาหกรรมทางทหารที่สำคัญ ๆ ไว้
ฉะนั้นจึงมีบริษัทเอกชนที่ได้รับการอนุเคราะห์เพียง ๒-๓ บริษัทเท่านั้น ซึ่งได้มาเป็นไชนัตสึ
เนื่องจากบริษัทเหล่านี้เป็นหนี้บุญคุณรัฐบาล จึงมีข้อผูกพันกับรัฐบาลซึ่งชาวญี่ปุ่นมักรู้สึก
ทำลายลงได้ยาก และในบางกรณีก็มักจะมีประโยชน์เหมือน ๆ กันระหว่างไชนัตสึและคณา
ธิปไตยทางการเมือง ดังนั้นไชนัตสึจึงไม่สู้เต็มใจที่จะก้าวเข้าไปสู่วงการเมืองด้วยความรู้สึก
จะเป็นการทำให้รัฐบาลปั่นป่วนในสภาไคเอท ซึ่งตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญปี ๑๘๘๙ หนึ่ง การ
แข่งขันในด้านธุรกิจของกลุ่มบริษัทที่มั่งคั่งในญี่ปุ่น (ไชนัตสึ) อาทิ ระหว่างบริษัทมิซึซึมุ
และमितสึบิชิ ทำให้ทั้งสองบริษัทต้องคลุกคลีอย่างใกล้ชิดกับบุคคลบางคนในกลุ่มคณาธิปไตย
บริษัทมิซึซึมุจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ ฮิโต และ อิโนอุเอ คาโอรุ ส่วนบริษัทमितสึบิชิก็
มัตสึคาตะ เป็นอันว่าไชนัตสึได้เข้าไปสู่แวดวงการเมือง แม้จะไม่เปิดเผยแต่ก็อยู่หลังฉาก
แน่นอน เมื่อตั้งสภาไคเอทขึ้นแล้ว จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ไชนัตสึจะให้ความสนใจในมาตรการ
ต่าง ๆ ทางนิติบัญญัติอย่างกระตือรือร้น และเมื่อเป็นดังนั้นก็เป็นการเปิดโอกาสให้มีการจัด
ราษฎรบังหลวงซึ่งบางครั้งก็มีมาก นี่เป็นประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ด้านหนึ่งที่จะนำมากล่าวในบท
ต่อไป ทำนองเดียวกันกับอำนาจของสภาไคเอทภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับเก่า อำนาจของไชนัตสึ
ได้บรรลุถึงจุดสูงสุดใน ค.ศ. ๑๙๒๐ เศษ

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การขยายอำนาจการค้าและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในสมัยเมจิ
ครั้งหลังนั้นเนื่องมาจากแรงผลักดันในการจัดระเบียบและความมีประสิทธิภาพของบริษัทที่มี

อิทธิพล ๒-๓ บริษัท ซึ่งรวมกันก่อตั้งไซบัตสู และเนื่องมาจากพลังในการทำงานที่ชาวญี่ปุ่นได้รับการอบรมสั่งสอนมาให้เชื่อว่า การทำงานหนักเป็นหน้าที่ที่แสดงถึงความรักชาติ

(2)

อย่างไรก็ตาม บุคคลชั้นนำทางการเมืองและธุรกิจของญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังคงมีความรู้สึกว่ ความก้าวหน้าในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนั้นเชิงช้าเกินไป แม้จะมีการจัดตั้งกองทัพบกกองทัพเรือตามแบบตะวันตก มีการพัฒนาการรถไฟ มีความเจริญก้าวหน้าในทางอุตสาหกรรม การธนาคารและการศึกษาทางเทคนิคแล้ว ญี่ปุ่นก็ยังไม่พอใจกับสิ่งเหล่านี้ตรงเท่าที่ชาวต่างชาติยังคงใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตตามสนธิสัญญาอยู่ ทั้งนี้หมายความว่า ทั้งญี่ปุ่นและจีนไม่ได้รับการพิจารณาว่ามีฐานะทัดเทียมกับประชาชาติตะวันตกต่าง ๆ ญี่ปุ่นได้เพียรพยายามที่จะชักจูงประเทศคู่สนธิสัญญาให้เลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และให้ญี่ปุ่นมีอิสระในการตั้งพิภค้อตราภาษี รัฐบาลชาติต่าง ๆ กลับโต้แย้งว่า ถ้าญี่ปุ่นยังมีได้แก้ไขและปรับปรุงกฎหมายแพ่งพาณิชย์และกฎหมายอาญาให้ทันสมัยแล้ว ตนก็ไม่พร้อมที่จะปล่อยให้คนในสัญชาติของตนขึ้นศาลญี่ปุ่น อีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวญี่ปุ่นยังคงไม่เจริญเต็มที่นั่นเอง

ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ลงมือปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและอาญาอย่างถี่ถ้วน ซึ่งกินเวลานานและยิ่งกว่านั้นยังได้พยายามที่จะให้ทุกตานุทุกตประจำกรุงโตเกี่ยวได้เกิดความประทับใจและเชื่อมั่นในญี่ปุ่น จึงได้ให้สถาปนิกชาวอังกฤษผู้หนึ่งออกแบบและสร้างตึกที่มีชื่อว่า สโมสรโรกุเมอิกาน (หรือ Hall of The Baying Stag) ซึ่งเป็นสโมสรสำหรับสังสรรค์กันระหว่างชาวญี่ปุ่นและชาวต่างชาติ ณ สโมสรนี้รัฐบาลจะจัดงานรื่นเริงอย่างหรูหราตามแบบตะวันตกบ่อยครั้ง ดังจะเห็นภาพได้ว่า ภายใตโคมระย้าในตึกโรกุเมอิกาน มีสุภาพสตรีชาวญี่ปุ่นสวมกระโปรงสู่มั่ไ่ตามสมัยที่นิยมกันใน ค.ศ. ๑๘๘๐ เศษ มีการเรียนรู้อริยธรรมการทำอาหารและดนตรีตามแบบยุโรป หรือมีการเต้นรำกันจนตึกดินในอ้อมแขนของชาวต่างชาติ ผู้ที่ยังจำสถานทีนี้เมื่อครั้งตนยังอยู่ในวัยเด็กจะหวลระลึกถึงความหลังได้ สถานทีนี้นับว่าเป็นสถานที่ที่คณะธิปไตยญี่ปุ่นได้ใช้ เป็นเครื่องพิสูจน์ให้ชาวต่างชาติเห็นว่า ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เจริญทันสมัยแล้ว

อย่างไรก็ตาม คนจำนวนมากทั้งผู้ที่อยู่ในโตเกียวและอยู่นอกเมืองต่างตกใจในสิ่งที่รัฐบาลกระทำลงไปและเห็นว่าเป็นการประจบเอาใจชาวต่างชาติ และในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ เมื่อมีการเปิดเผยรายละเอียดบางประการเกี่ยวกับการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา ก็มีเสียงคัดค้านขนานใหญ่ว่ารัฐบาลยินยอมอ่อนข้อมากเกินไป รัฐบาลจึงกำหนดมาตรการอันเข้มงวดกวัดขั้น จัดการกับพวกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้ แต่แล้วการเจรจาทางการทูตเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาก็ต้องพับไปประยะหนึ่ง เรื่องนี้เท่ากับเป็นการทำลายสโมสรโรคมะนิคานที่กำลังเฟื่องฟูอย่างสิ้นเชิง

การตกลงกันเกี่ยวกับปัญหาสนธิสัญญาใกล้จะสิ้นสุดลงเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๙ หลังจากที่มีการเจรจากันใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นได้แปลข่าวที่เขียนลงในหนังสือพิมพ์ไทยสัปดาห์เปิดเผยข้อเสนอแก้ไขสนธิสัญญาที่ โอคุมา รัฐมนตรีต่างประเทศเสนอไว้ ประชาชนจำนวนมากก็พากันโกรธแค้นที่ไม่ได้รับความยุติธรรม นักชาตินิยมรุนแรงผู้หนึ่งได้ขว้างระเบิดไปยังโอคุมา ผู้ซึ่งต้องเสียวขาข้างหนึ่งไป จึงเป็นอันว่าการเจรจาทกลงต้องเลิกล้มไปอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. ๑๘๙๐ ญี่ปุ่นได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาฉบับใหม่ และได้ร่างประมวลกฎหมายแพ่งขึ้นใหม่อีกด้วย พฤติการณ์นี้ทำให้รัฐบาลเข้มแข็งขึ้นในอันที่จะดำเนินการกับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ หนึ่งรัฐบาลก็ถูกโจมตีอย่างแทบจะไม่หยุดยั้งมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๙๐ ในระหว่างสมัยประชุมสภาโตเอทเพราะความล้มเหลวในการแก้ไขสนธิสัญญา จนกระทั่งถึงปี ๑๘๙๔ จึงได้มีการลงนามตกลงกันที่กรุงลอนดอนระหว่างญี่ปุ่นและอังกฤษในอันที่จะเลิกใช้ข้อความที่ไม่เสมอภาคกันในสนธิสัญญาฉบับเก่า และอีก ๕ ปีต่อมาจึงมีผลใช้บังคับต่อมาประเทศอื่น ๆ ก็ได้ลงนามตกลงกับญี่ปุ่นในทำนองเดียวกัน เมื่อต้นฤดูร้อนปี ๑๘๙๕ ประเทศญี่ปุ่นก็มีฐานะในโลกสูงขึ้นอีกเมื่อชนะสงครามที่ทำกับจีน

คงจำกันได้ว่า เมื่อต้น ๆ ปี ๑๘๗๐ เศษ ได้เกิดการแตกแยกกันขึ้นในคณาธิปไตยเกี่ยวกับปัญหาเกาหลี เช่น ไซโกะ ผู้ซึ่งเสนอให้ปฏิบัติการโดยใช้กำลังกับเกาหลีอย่างฉับพลัน ต้องถูกกำจัดไป อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นก็ได้ใช้การบีบบังคับให้เกาหลีลงนามในสนธิสัญญาให้สิทธิพิเศษแก่ญี่ปุ่น ส่วนจีนก็ได้อ้างอธิปไตยเหนือแหลมเกาหลีตั้งที่จีนเคยมีมานับศตวรรษ ญี่ปุ่นรอเวลานานจนกระทั่งรู้สึกว่ามันเข้มแข็งพอที่จะแข่งกับจีนในด้านกำลังอาวุธได้ จึงสร้างฐานะของตนในเกาหลีให้มั่นคงยิ่งขึ้นโดยใช้กลยุทธ์และวิธีการต่าง ๆ

ในฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๘๙๔ ได้เกิดการจลาจลขึ้นในเกาหลี หลังจากนั้นจีนก็ยกกองทัพเข้ามาเพื่อช่วยกษัตริย์เกาหลี เป็นเหตุให้ญี่ปุ่นต้องส่งกำลังทหารเข้ามาแทรกแซงด้วย สงครามจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ถ้าหากจีนไม่ยอมถอนกำลังของตนออกไปจากเกาหลีให้หมด การณ์ปรากฏว่าไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยอมถอนตัวออกไป ดังเช่นปี ๑๙๐๔ และอีกครั้งหนึ่งในปี ๑๙๔๑ ญี่ปุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพเรือก็เป็นฝ่ายเบ็ดเตล็ดโจมตีก่อนที่จะประกาศสงคราม เมื่อวันที่ ๒๕ ก.ค. ๑๘๙๔ กองทัพเรือของญี่ปุ่นได้จมกองทัพเรือของจีนที่ขึ้นทะเลเบีเยนอังกฤษ และยึดเรือรบที่คุ้มกันไว้ได้จำนวนหนึ่งในสาม อีก ๖ วันต่อมาจึงได้ประกาศสงครามกัน

ในระหว่าง ๙ เดือนต่อมา ญี่ปุ่นได้ทำการขับไล่กองทัพบกของจีนออกจากเกาหลี และยังขับไล่กองทัพเรือจีนให้ออกไปพ้นปากแม่น้ำยาลู ยึดเมืองพอร์ตอาเธอร์และแหลมเลียวตุง ในแมนจูเรียได้ และยึดเมืองเวไฮเว ซึ่งอยู่ที่ฝั่งของมณฑลซานตุง เมื่อจีนขอทำสัญญาสงบศึก ญี่ปุ่นก็กำหนดเงื่อนไขมากมาย แต่ได้เปลี่ยนแปลงข้อเรียกร้องไปเมื่อ หลี่ฮงจาง ทูตคนสำคัญที่มีชื่อเสียงของจีนได้รับบาดเจ็บจากพวกหัวรุนแรงเมื่อมาถึงญี่ปุ่น กระนั้นก็ตาม อีโต ฮิโรbumi และ หลี่ฮงจาง ก็ได้ลงนามกันใน สนธิสัญญาชิโมโนเซกิ เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๕ อันทำให้ญี่ปุ่นได้รับรางวัลที่สูงค่ายิ่ง คือ ฟอร์โมซา และหมู่เกาะเพสคาร์ดอเวส เมืองพอร์ตอาเธอร์ และแหลมเลียวตุง และสัญญาว่าจะจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้ญี่ปุ่น รวมทั้งจีนรับรองว่า “เกาหลีเป็นเอกราชและเป็นรัฐอิสระ”

น้อยคนเหลือเกินในโลกที่คิดว่าญี่ปุ่นจะสามารถเอาชนะและกำหนดเงื่อนไขต่อจีนได้ ชัยชนะของญี่ปุ่นเป็นไปอย่างกะทันหันและดูเหมือนว่าญี่ปุ่นได้รับผลตอบแทนอย่างเต็มเปี่ยม แต่เพียงหนึ่งสัปดาห์เท่านั้นหลังจากเซ็นสัญญา ญี่ปุ่นก็ต้องประสบเหตุการณ์ที่เรียกว่า “การแทรกแซงของสามมหาอำนาจ” รัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมันโดยผ่านทูตประจำโตเกียวของตน “แนะนำ” ให้ญี่ปุ่นคืนแหลมเลียวตุง รวมทั้งท่าเรือและบ่อนที่เมืองพอร์ตอาเธอร์ เพราะการที่ญี่ปุ่นครอบครองดินแดนแห่งนี้เป็นการคุกคามบักกิงและก่อกวน “สันติภาพในตะวันออกไกล” - ประโยคนี้เป็นประโยคที่ญี่ปุ่นจำใส่ใจและได้นำมาใช้อย่างดีในเวลาต่อมา ญี่ปุ่นมิได้คัดค้านการบีบบังคับนี้ เพราะญี่ปุ่นไม่มีพันธมิตรและอย่างน้อยที่สุดก็รู้ว่ารัสเซียตั้ง

ใจจริงจังในเรื่องนี้ และปรากฏว่ารัสเซียมีกองทัพเรือของตนที่วลาดิวอสต็อกซึ่งจะใช้เป็นเครื่องบีบบังคับให้ญี่ปุ่นกระทำตามเจตนาของมันของตนได้

ประชาชนชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ต่างพากันโกรธเคืองเนื่องจากไม่ได้รับความยุติธรรมจากการกระทำของรัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมัน แต่จักรพรรดิเมอิจิก็ได้ทรงแถลงต่อประชาชนของพระองค์ให้ชาวญี่ปุ่นต้องทนต่อสิ่งที่เหลือทนได้ - ซึ่งพระราชนัดดาของพระองค์ก็ได้ทรงใช้ประโยคเดียวกันนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๕ - และประชาชนก็เชื่อฟังเป็นอันดี การแทรกแซงของสามมหาอำนาจนี้มีผลทางจิตวิทยาสืบต่อมาอีกหลายสิบปี และอาจจะยังไม่สูญหายไปโดยสิ้นเชิงแม้ในปัจจุบัน ตามปรกติชาวญี่ปุ่นกลัวและมักไม่ชอบประเทศตะวันตก แต่โดยทั่วไปญี่ปุ่นก็นับถือชาติตะวันตกอยู่บ้าง ขณะทีกล่าวถึงนี้ญี่ปุ่นเห็นว่าประเทศตะวันตกมิได้เป็นชาติที่น่าไว้วางใจและหมิ่นว่า เป็นพวกปากว่าตาขยิบ เพราะภายในเวลา ๕ ปีหลังจากการเซ็นสัญญาชิโมโนเซกิเท่านั้น เยอรมันก็ยึดครองซิงเตา ฝรั่งเศสก็ขอเช่าอ่าวกวางเจา อังกฤษเช่าเว-ไฮ-เว และ "นิวแตริทอรี" ของฮ่องกง สหรัฐอเมริกาก็ผนวกฮาวายเข้าไว้กับตน ส่วนรัสเซียก็เข้าครอบครองปอร์ตอาเธอร์ และแหลมเลียวตง

แน่นอนการกระทำของรัสเซียย่อมทำให้ญี่ปุ่นเกิดความวิตกกังวลมากที่สุด รัสเซียเป็นเพื่อนบ้านที่น่าเกรงขามเสมอ แต่ก่อนหน้าการแทรกแซงของสามมหาอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและรัสเซียก็ยังมีมั่นคงอยู่ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อ ๒๐ ปีก่อนหน้านั้น รัสเซียได้ตกลงยกหมู่เกาะคูริลส์ให้แก่ญี่ปุ่นเป็นการตอบแทนที่ตนได้ครอบครองเกาะซัคคาลิน ซึ่งเป็นเกาะใหญ่ทางเหนือของเกาะฮอกไกโด แต่หลัง ค.ศ. ๑๘๘๕ ไปแล้ว รัสเซียยังมีท่าทีที่จะรุกรานตะวันออกไกลสืบไป และในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นี้ เนื่องจากการครอบครองปอร์ตอาเธอร์และการสร้างเส้นทางรถไฟสายทรานไซบีเรียสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ทำให้อำนาจของรัสเซียในส่วนนี้ของโลกมั่นคงมาก ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่อาจรู้สึกแล้วว่า การต่อสู้กับรัสเซีย น่าจะเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในบรรดาผู้นำญี่ปุ่นทั้งหลาย มีบางคน เช่น อิโต เชื่อว่าจะหลีกเลี่ยงการสู้รบกับรัสเซียได้ถ้าญี่ปุ่นและรัสเซียทำความตกลงกันให้แน่นอนหรือเป็นภาคีกัน

ถึงญี่ปุ่นจะได้รับความอภัยอันหนึ่งมาจากการแทรกแซงของสามมหาอำนาจก็ตามฐานะของญี่ปุ่นภายหลังที่ทำสงครามกับจีนก็ดีขึ้นมาก เพราะญี่ปุ่นได้รับเกาะฟอร์โมซาที่มีค่า

และคำปฏิกรรมสงครามอันทำให้ญี่ปุ่นได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง ฉะนั้น การที่ญี่ปุ่นจะครอบครองเกาหลีในเวลานี้จึงดูจะง่ายขึ้นมาก

(3)

บทเรียนที่ญี่ปุ่นได้รับประการหนึ่งจากสงครามก็คือการใช้กำลังก่อให้เกิดผลดีแก่ญี่ปุ่น ฉะนั้นกองทัพบกและกองทัพเรือจึงมีবারมีมากขึ้น มีการถวายเป็นตำแหน่งใหม่ให้จักรพรรดิทรงมีฐานะเป็นผู้บัญชาการสูงสุด ดังนั้นจึงไม่เป็นการยากที่ยามาากาตะ แห่ง ตระกูลโซโช ผู้ก่อตั้งกองทัพบกอันทันสมัยจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีใน ค.ศ. ๑๙๐๐ พระราชโองการประกาศไว้ว่า นายพลเอกและพลโทเท่านั้นที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหมได้ กฎข้อเดียวกันนี้ยังได้นำมาใช้กับตำแหน่งรัฐมนตรีทหารเรือ คือ นายพลเรือเอกและนายพลเรือโทเท่านั้นที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหมได้ กฎข้อเดียวกันนี้ยังได้นำมาใช้กับตำแหน่งรัฐมนตรีทหารเรือ คือ นายพลเรือเอกและนายพลเรือโทเท่านั้นที่จะเป็นรัฐมนตรีทหารเรือ ทั้งนี้หมายความว่ากองทัพบกหรือกองทัพเรือสามารถบีบบังคับให้คณะรัฐมนตรีลาออกได้ถ้าหากกองทัพบกหรือกองทัพเรือไม่เห็นด้วยกับนโยบายของคณะรัฐมนตรีและคัดค้านอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม การแตกแยกอันเนื่องมาจากริษยากันภายในกลุ่มทหารทำให้แต่ละฝ่ายพยายามแสดงแนวร่วมให้ฝ่ายพลเรือนเห็น ฉะนั้นรัฐมนตรีกลาโหมจึงยินดีที่จะลาออกจากคณะรัฐมนตรีถ้าหากกองทัพบกต้องการให้ตนลาออก และก็จะไม่มีนายพลเอกหรือนายพลโทผู้โดยมรับตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ เว้นไว้แต่จะอนุโลมตามความมุ่งหมายและความปรารถนาของกองทัพ ความสำคัญของข้อจำกัดเกี่ยวกับผู้ที่สมควรจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหมในคณะรัฐบาลจึงมิได้เกินความจริง นับว่าเป็นการทำให้ความก้าวหน้าตามวิถีทางรัฐธรรมนูญเกือบชะงักกันไปตั้งแต่แรกเริ่ม เป็นการจัตระดับให้ผู้บัญชาการสูงสุด หรืออีกนัยหนึ่งกองทัพบก กองทัพเรืออยู่ในระดับเดียวกับคณะรัฐมนตรี และยังให้สิทธิซึ่งมิใช่สิทธิร่วมกันแก่กองทัพบก และกองทัพเรือที่จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ในการยับยั้งการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรี

เมื่อเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และเกือบ ๒๐ ปีต่อมา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ยามาากาตะ เป็นบุคคลที่มีอำนาจมากที่สุดในประเทศ แม้ว่าเขาจะมีได้มีอำนาจไปหมดทุกอย่าง นับตั้งแต่

ค.ศ. ๑๘๘๐ เศษ คณะปฏิวัติไทยผูกขาดอยู่แต่คนในตระกูลชัตสุมาและโซชู สองตระกูลเท่านั้น ความยิ่งใหญ่ของสองตระกูลนี้จะเห็นได้จากความจริงที่ว่าตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๘๕ ถึง ๑๙๑๘ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นทุกคน (ยกเว้นโอกูมา และ โซฮอนจิ) มาจากตระกูลใดตระกูลหนึ่งในสองตระกูลนี้ จนกระทั่งใช้ระบบการสอบเข้ารับราชการพลเรือนในปลาย ๆ ค.ศ. ๑๘๘๐ เศษ คนในตระกูลชัตสุมาและโซชู ก็ยังได้ดำรงตำแหน่งในแผนกที่สำคัญๆ ของระบบข้าราชการ หลังจากรัฐธรรมนูญใช้บังคับแล้ว ผู้นำของคณะปฏิวัติไทยกลุ่มชัตสุมา-โซชู ซึ่งอาจมีจำนวนทั้งหมดไม่เกินกว่า ๑๒ คน ได้เผชิญกับสภาล่างซึ่งแสดงการคัดค้านอย่างไม่มีการยับยั้งในสภาโตเอทสมาชิกที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในการสภาล่างเป็นสมาชิกของพรรคที่เรียกว่า “พรรคประชาชน” หรือกลุ่มประชาชน อันมีอิทากิ และโอกูมาเป็นผู้นำ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้กระหายที่จะทำให้รัฐบาลได้รับความยุ่งยากโดยทุกวิถีทางที่เป็นไปได้ เพราะหลายปีภายหลัง ค.ศ. ๑๘๘๐ รัฐบาลชุดต่างๆ ที่สืบทอดกันมาเกือบจะประกอบด้วยข้าราชการ สมาชิกหรือคนที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของคณะปฏิวัติไทยกลุ่มชัตสุมา-โซชู อยู่เสมอมา พรรคต่างๆ ในสภาโตเอทจึงตั้งใจที่จะดึงเอาอำนาจที่คณะปฏิวัติไทยเก็บรักษาไว้มาเสีย ผู้เป็นฝ่ายค้านมากที่สุดในพรรคต่างๆ และเป็นผู้ซึ่งไม่ยอมเปลี่ยนแปลงความคิดง่าย ๆ ก็คือ ยามาฮากะ ผู้ซึ่งเห็นว่าประชาธิปไตยไม่ว่าจะเป็นในลักษณะใด คือ “ยาพิษอันเลวร้าย”

ในขั้นแรกยามาฮากะพึ่งพาอาศัยแนวร่วมจากบรรดาพรรคพวกของเขา ซึ่งทำให้พรรคการเมืองต่างๆ อาทิ พรรคจิยูโต ของอิทากิ และพรรคโคชินโตของโอกูมา ดูเหมือนจะไม่มีคุณค่ามากไปกว่าการก่อความเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนั้นเมื่อเปิดประชุมสภาโตเอทเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๙๐ ประชาชนเพียงครั้งละเก้าหมื่นคนในจำนวนเกือบ ๔๐ ล้านคน มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน สภาล่างที่ไม่ให้ความร่วมมืออาจจะถูกยุบได้ และตามปรกติไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นสภาล่างก็เปิดประชุมกันไม่เกิน ๔ เดือนต่อปี ในการเลือกตั้งก็ดูเหมือนว่ารัฐบาลเผด็จการอำนาจนิยมมีอาวุธที่ใช้ได้หลายประการในการที่จะทำการออกเสียงลงคะแนนให้ไปสู่ทิศทางที่ตนต้องการ ในการเลือกตั้งทั่วไปที่แสนจะวุ่นวายครั้งหนึ่งเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๒ ตำรวจทั่วประเทศได้รับคำสั่งเป็นความลับจากรัฐมนตรีมหาดไทย (ซึ่งเป็นคนในตระกูลโซชู) ให้เข้าแทรกเป็นฝ่ายรัฐบาลโดยเร็วโดยการใช้อันธพาลที่มีความเป็นชาตินิยมเข้าช่วย จึงทำให้การ

หาเสียงเลือกตั้งกลายเป็นการปะทะกันอย่างนองเลือด ผลที่เกิดขึ้นทำให้คนตาย ๒๕ คน และได้รับบาดเจ็บ ๔๐๐ คน แม้กระนั้น โดยสภาพการเช่นนี้ ผู้สมัครแข่งขันฝ่ายรัฐบาลยังได้ที่นั่งน้อยกว่าฝ่ายตรงข้าม ในระหว่างปี ๑๘๙๐-๑๙๐๓ รัฐบาลชุดต่างๆ สมัยยามากาตะหรือมัตสึคาตะ ได้ใช้ความพยายามหลายประการที่จะปราบปรามหรือทำลายพรรคการเมืองที่ไม่มีระเบียบให้แหลกราญโดยการยุบสภา การติดสินบนอย่างกว้างขวาง ความรุนแรงเด็ดขาด และการใช้พระราชบัญญัติ แต่พรรคการเมืองเหล่านี้ก็สามารถถ่วงความรำคาญและความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลได้โดยการโจมตีงบประมาณประจำปี พรรคการเมืองเหล่านี้ยังได้เรียกร้องให้คณะรัฐมนตรีต้องประกอบค้ำยสมาชิกพรรคการเมือง แต่พรรคเหล่านี้ก็ผิดหวังอย่างเต็มที่เมื่อรัฐบาลได้ใช้พระราชบัญญัติบังคับว่า “การแต่งตั้งหรือถอดถอนรัฐมนตรีของรัฐบาลต้องเป็นไปตามพระราชประสงค์ขององค์จักรพรรดิ และห้ามการแทรกแซงใด ๆ ในเรื่องนี้”

มีเพียงครั้งเดียวในช่วงสิบปีแรกที่สภาผู้แทนราษฎรแสดงความโอนอ่อนต่อคณะบริปไตยคือช่วงระหว่างสงครามจีน-ญี่ปุ่นที่ได้ยกเอาความแตกต่างทางการเมืองไว้ก่อน-สภาไดเอทเปิดประชุมที่ฮิโรชิม่าอันเป็นที่ประทับของพระจักรพรรดิในระหว่างสงคราม - เนื่องจากเสียงส่วนใหญ่ของนักการเมืองพรรค “เสรีนิยม” เป็นพวกชาตินิยมรุนแรงในทัศนะที่เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศ และเป็นพวกรักชาติอย่างงมงาย ตามความเห็นของบุคคลเหล่านี้ รัฐบาลแสดงความแน่วแน่น้อยเกินไปในปัญหาเกาหลีหรือปัญหาการแก้ไขสนธิสัญญา ข้อถกเถียงที่สำคัญกับรัฐบาลก็คือ รัฐบาลไม่แบ่งอำนาจหรือไม่ป้องกันผลประโยชน์อันเกี่ยวกับการเกษตรกรรมและการอุตสาหกรรมในชนบทให้กับตน

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๐ ถึง ๑๘๙๘ การปกครองผลัดเปลี่ยนเวียนกันไปภายใต้การควบคุมของยามากาตะ (แห่งตระกูลโซชู) มัตสึคาตะ (แห่งตระกูลซัทสุม่า) อิโต (แห่งตระกูลโซชู) มัตสึคาตะและอิโตอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นประมาณสองสามเดือนในปี ๑๘๙๘ ก็ได้มีคณะรัฐมนตรีแบบพรรคขึ้น ซึ่งมีโอกูมา และอิทากิเป็นผู้นำ เพราะว่าพรรคของบุคคลทั้งสองได้รวมกันเป็นพรรคร่วม ซึ่งก็พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นไปได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น ในการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดนี้ทำให้นักการเมืองในสภาล่างเกิดความยินดี แต่แล้วก็แตกแยกกันขึ้นเนื่องจากถกเถียงกันเกี่ยวกับการจัดสรรตำแหน่งและการบ้ายรายอื่น ๆ นี่เป็นการยืนยันความเชื่อของ

ยามากาตะโดยไม่ต้องสงสัยเลยว่า คณะรัฐมนตรีแบบพรรคไม่เหมาะสมอย่างยิ่งในการปกครองประเทศ

ทัศนะที่รัฐบาลแบบวงศาณาญาตี ได้เสนอมานานแล้ว ก็คือ พวกตน “วิเศษกว่าผู้อื่น” อยู่เหนือและไม่เข้ากับพรรคการเมืองพรรคใด ๆ ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ก่อนสิ้นศตวรรษนี้ อิโตได้กล่าวสรุปว่าคณะปฏิวัติควรจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นพรรคหนึ่งหรือรวมตัวเข้ากับพรรคการเมืองพรรคหนึ่งหรือหลาย ๆ พรรคที่มีอยู่ ยามากาตะคัดค้านความเห็นเช่นนั้นอย่างรุนแรง ฉะนั้นจึงเกิดการแตกแยกกันขึ้นระหว่างผู้มีอำนาจทั้งสอง คือ อิโต และยามากาตะ อันทำให้ไม่สามารถสมานความสนิทสนมและความเป็นคนในตระกูลเดียวกันมาก่อนได้เลย อิโตได้ตั้งพรรคการเมืองใหม่ขึ้นชื่อว่า เซยูไค ประกอบด้วยสมาชิกส่วนใหญ่จากพรรคจิยูโตเก่าจากทัศนะของยามากาตะและของสภาขุนนาง อิโตได้ทรยศต่อชนชั้นของตน—(การใช้คำว่าชนชั้นนี้เป็นการใช้อย่างทางการมากกว่าตามความหมายทางสังคม)—แต่การสูญเสียหลักการใด ๆ มิได้อยู่ที่อิโต หากอยู่ที่สมาชิกพรรคเซยูไค เพราะอิโตได้อธิบายให้สมาชิกเข้าใจตั้งแต่แรกแล้วว่า สมาชิกต้องยอมรับการตีความหมายของรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับอำนาจเผด็จการแบบอำนาจนิยม และเกี่ยวกับพระราชอำนาจขององค์จักรพรรดิ เช่น อิโตกล่าวว่า การแต่งตั้งหรือถอดถอนรัฐมนตรีเป็นพระราชอำนาจขององค์จักรพรรดิผู้ซึ่ง (ดังที่อิโตประกาศ) “ทรงไว้ซึ่งเสรีภาพโดยเด็ดขาดในการที่จะทรงเลือกคณะองคมนตรีของพระองค์จากที่ใดก็ได้ตามแต่พระองค์จะทรงเห็นสมควร ซึ่งอาจจะมาจากสมาชิกในพรรคการเมืองต่าง ๆ หรือมาจากวงการนอกพรรคการเมืองก็ได้”

ในปี ค.ศ. ๑๙๐๐ การเป็นผู้นำพรรคเซยูไคของอิโตจึงมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์อยู่สองประการ ประการแรกอย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่าคณะปฏิวัติโดยกลุ่มตระกูลจะต้องไม่เพิกเฉยต่อประชาธิปไตยแบบรัฐสภาซึ่งยอมให้มีอำนาจอยู่แต่ในวงจำกัด ประการที่สองนับเป็นการเริ่มต้นแห่งการชิงดีชิงเด่นกันเพื่อที่จะดำรงตำแหน่งสูงสุดในการปกครองระหว่างทหารและพลเรือน

ในปีปุนั้นบางครั้งเป็นการยากที่จะแยกความรู้สึกส่วนตัวกับหลักการออกจากกัน ทั้งอิโตและยามากาตะต่างก็มีหลักการคล้ายคลึงกันในหลายด้าน ทั้งสองท่านเชื่อในค่านิยมที่เป็น

เอกลักษณ์เกี่ยวกับกำเนิดอันศักดิ์สิทธิ์และเก่าแก่ของสถาบันจักรพรรดิ ทั้งสองมีใจตรงกัน ในอันที่จะเพิ่มพูนอำนาจและอิทธิพลของประเทศญี่ปุ่นออกไปทั่วทวีปเอเชียและทั่วโลกด้วย ฉะนั้นทั้งสองจึงพอใจในนโยบายการขยายอำนาจของชาติ ซึ่งความแตกต่างของบุคคลทั้งสอง และของผู้ที่มีอำนาจสืบต่อมาก็คือกำหนดเวลาและวิธีการ ยามาซากะซึ่งเป็นทหารเชื่อในอำนาจของทหารที่ตนได้สร้างขึ้นว่าเป็นสิ่งสำคัญประการแรกและอันดับแรก ส่วนบัจฉัยในการส่งเสริมความยิ่งใหญ่ของประเทศญี่ปุ่นนอกเหนือจากนี้ได้แก่ ระบบข้าราชการ ไซบัตสึ นักการเมืองในสภาไดเอท และอาจเพิ่มกองทัพเรือเข้าไว้ด้วยอันนี้มีความสำคัญรองลงมา อิโต ผู้เป็นรัฐบุรุษตระหนักดีถึงภัยอันตรายที่ว่า สิ่งซึ่งเคยทำให้ญี่ปุ่นได้รับความสำเร็จมาแล้วในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ อาจจะพังทลายลงในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ก็ได้ ถ้าหากว่าการตัดสินใจกระทำโดยใช้กำลังทหารเป็นการตัดสินใจกระทำที่เกินกำลังความสามารถของชาติ อาจง่ายเกินไปที่จะกล่าวว่า ยามาซากะนั้นมีความคิดแคบ แต่อิโตมีทัศนะกว้างโดยที่ที่มีความรู้เรื่องราวของโลกอย่างแท้จริง และเรื่องของอุดมการณ์ แต่การวิพากษ์วิจารณ์นั้นขึ้นอยู่กับการคาดคะเนความจริงอย่างเคร่ง ๆ เราจะต้องคำนึงไว้ด้วยว่า อิโต และยามาซากะ ซึ่งก็เกือบจะเหมือนกับผู้นำสมัยเมอิจิที่ยิ่งใหญ่ เกิดมาในตระกูลซามูไรและได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาให้เป็นนักรบตั้งแต่วัยเด็ก ประสบการณ์จากการเดินทางไปต่างประเทศและการได้คบค้าสมาคมกับชาวต่างประเทศ ในญี่ปุ่นที่ช่วยสร้างบุคลิกภาพของอิโตให้ช่างคิดและระมัดระวังมากกว่ายามาซากะซึ่งอยู่ในกรอบ "เรียบ ๆ" แตกต่างกันไป ฉะนั้นขณะที่ยามาซากะตั้งใจปรับปรุงกำลังทัพให้สมบูรณ์ อิโตก็เตรียมการเพื่อรัฐธรรมนูญแห่งชาติ ด้วยเหตุนี้บุคลิกภาพของบุคคลทั้งสองจึงแตกต่างกันไปคนละแนว

เมื่อบุคคลทั้งสองและพรรคพวกของเขามีวัยสูงขึ้น บุคคลเหล่านี้มีความตั้งใจที่จะมอบหมายตำแหน่งสำคัญ ๆ ของประเทศ อาทิ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้แก่คนหนุ่มผู้ซึ่งเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้หรือผู้ที่อยู่ใต้การคุ้มครองของตนตามสมควรแก่กาลเทศะ นับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๑ ถึง ๑๙๑๒ อันเป็นที่สิ้นสุดสมัยเมอิจิ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ผลัดเปลี่ยนกันไประหว่าง นายพล คัตสึระแห่งตระกูลโซชู ซึ่งได้รับการหนุนหลังจากยามาซากะและมาร์ควิสไซออนจิ ขุนนางแห่งโตเกียวผู้ซึ่งสืบตำแหน่งหัวหน้าพรรคเซยูไคต่อจากอิโตและได้รับการสนับสนุนจาก

อิโต แต่คณะปฏิวัติของกลุ่มเดิมได้สละอำนาจไปแต่ในนามเท่านั้น มิใช่ทางพฤตินัย ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นมีตัวอย่างบุคคลที่พ้นราชการไปแล้วแต่ยังคงบริหารงานอยู่หลังฉากเป็นจำนวนมาก แม้ก่อนที่บุคคลเหล่านี้จะพ้นหน้าที่ไปจริง ๆ จักรพรรดิก็ยังคงทรงรับรองคณะปฏิวัติบางคนให้ดำรงตำแหน่งเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” หรือ เกนโร เป็นทางการ ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ เกนโรเหล่านี้ เช่น อิโต ยามาโงตะ และมัตสึคาตะก็ยังมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่หลังจาก และจักรพรรดิก็จะทรงขอคำแนะนำปรึกษาจากบุคคลเหล่านี้เมื่อมีพระราชประสงค์จะเลือกนายกรัฐมนตรีคนใหม่ บารมีของเกนโรจึงมีมากขึ้นตามเวลาที่ล่วงไป เมื่อไม่นานมานี้ ชาวญี่ปุ่นได้มองย้อนหลังไปถึงเกนโรด้วยความรู้สึกซาบซึ้ง เพราะในฐานะที่เป็นผู้สร้างประเทศให้ทันสมัย นับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ยิ่งใหญ่แห่งสมัยเมอิจิจริง ๆ

(1)

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๐ ระหว่างที่เกิดการจลาจลบ็อกเซอร์ กองทัพญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือสถานทูตต่าง ๆ ในปักกิ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวญี่ปุ่นไม่ถือโอกาสฉกฉวยสิ่งใดเลย พฤติการณ์ของชาวญี่ปุ่นจึงสร้างความเชื่อถือกัน ในยุโรปว่าญี่ปุ่นมิใช่เป็นเพียงชาติที่หน้าทึ่งเท่านั้น ยังเป็นชาติที่มีอารยธรรมที่เจริญน่านิยม อาจกล่าวได้ว่าญี่ปุ่นเป็นอังกฤษแห่งตะวันออกไกลอีกด้วย ยุโรปที่กล่าวถึงนี้อาจยกเว้นเยอรมัน เพราะไกเซอร์เยอรมันมักชอบพูดถึง “ภัยเหลือง”

แต่ที่ขณะนี้ชาวเกาหลีขอสงวนท่าทีไว้อย่างแข็งขัน เพราะหลังสงครามจีน - ญี่ปุ่นไม่นาน พระราชินีแห่งเกาหลีผู้ไม่ทรงไว้วางพระทัยญี่ปุ่น ได้ทรงถูกกลุ่มคนร้ายชาวเกาหลีและญี่ปุ่นลอบเข้าไปในพระราชวังที่โซลและปลงพระชนม์ชีพของพระองค์อย่างโหดร้ายทารุณผิดธรรมดา คดีนี้เกิดขึ้นโดยที่ มิอูรา โทโร ทูตญี่ปุ่นซึ่งเป็นนายพลแห่งตระกูลโซซุแสรับทำเป็นไม่รู้เรื่อง ดังปรากฏว่ารัฐบาลกรุงโตเกียวไม่รู้แผนการลอบปลงพระชนม์นี้มาก่อนเลย มิอูราพร้อมด้วยบุคคลในคณะของเขาก็ถูกเรียกตัวกลับและถูกนำขึ้นศาลญี่ปุ่น แม้บุคคลเหล่านี้จะถูกพิจารณาตัดสินว่ามีส่วนสมรู้ร่วมคิดในการปลงพระชนม์พระราชินี แต่ก็เพียงถูกปลดออกจากหน้าที่ในฐานะที่มีส่วนเกี่ยวข้องในคดีที่เกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งหมายความว่าบุคคลเหล่านี้มิได้รับโทษตามกฎหมาย การกระทำต่อบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในคดีปลงพระชนม์อย่างสถานเบาเช่นนี้เป็นสัญญาณบอกเหตุร้ายแรงซึ่งดูเหมือนจะแสดงนัยถึงสาเหตุที่ “พวกรักชาติ” ได้ทำให้เรื่องที่ดีควรจะเป็นกลายเป็นเรื่องร้ายแรงเกินกว่าเหตุไป หนึ่งในบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องในการกระทำอันรุนแรงที่โซลได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการประเบิดไปยงโอกูมา และในปีหลังต่อมาได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งรับผิดชอบระดับสูงในฐานะเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยของญี่ปุ่น

การปลงพระชนม์พระราชินีเกาหลีอย่างทารุณนั้นนอกจากจะทำให้ชาวเกาหลีไม่ชอบญี่ปุ่นแล้ว ยังทำให้อิทธิพลของญี่ปุ่นในเกาหลีลดน้อยลงไปประมาณปีสองปีด้วย ซึ่งทำให้เกิด

ประโยชน์แก่ฝ่ายรัสเซีย ความจริงกษัตริย์เกาหลีได้ทรงลี้ภัยไปประทับที่สถานทูตรัสเซียในโซลเป็นการชั่วคราว

อย่างไรก็ตามรัสเซียพุ่งความสนใจไปที่แมนจูเรีย เส้นทางที่ตรงที่สุดจากเขตทะเลสาบไบคาลไปยังเมืองวลาดีวอสต็อกนั้นตัดผ่านแมนจูเรีย ดังนั้นรัสเซียจึงมีเหตุผลนานัปการที่จะชักชวนให้จีนตกลงยินยอมสร้างทางรถไฟอีกสายหนึ่งเชื่อมสายทรานไซบีเรียข้ามแมนจูเรีย โดยผ่านเมืองฮาร์บินไปยังมณฑลชายทะเล เส้นทางรถไฟสายนี้มีชื่อว่า ทางรถไฟสายตะวันออกของจีน และมีชาวจีนเป็นประธานการรถไฟสายนี้ ซึ่งความจริงแล้วเป็นการดำเนินงานของรัสเซียโดยมีชาวยุโรปเป็นผู้สร้าง ถัดกัน คือ แคร็กและคัมกัน แต่รัสเซียก็ได้มีอิทธิพลจำกัดอยู่เพียงเขตทางรถไฟสายนี้เท่านั้น ในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ รัสเซียได้ขอเช่าเมืองปอร์ตอาเธอร์และบริเวณปลายแหลมเลี้ยวจากจีน และยังได้สร้างทางรถไฟขึ้นอีกสายหนึ่งจากเมืองฮาร์บินไปสู่เมืองปอร์ตอาเธอร์โดยผ่านเมืองมุกเดนและเมืองท่าไคเรน ซึ่งชาวยุโรปได้พัฒนาขึ้นและตั้งชื่อให้เสียใหม่ว่า คัลนี ฉะนั้นแมนจูเรียจึงกลายเป็นดินแดนยุทธศาสตร์ที่สำคัญ และมีความสำคัญทางเศรษฐกิจแก่รัสเซียในภาคตะวันออกไกลอีกด้วย เมืองวลาดีวอสต็อกนั้นเป็นเมืองท่าที่ปิดล้อมด้วยน้ำแข็งในฤดูหนาว ส่วนคัลนีและปอร์ตอาเธอร์น้ำไม่แข็ง

เมื่อกบฏบ็อกเซอร์เกิดขึ้น รัสเซียจึงมีข้ออ้างในการที่จะเคลื่อนกองทัพเป็นจำนวนมากลงสู่ทางใต้โดยผ่านแมนจูเรีย และมีที่ท่าว่ารัสเซียสามารถควบคุมอ่าวซีลี ตั้งแต่ทาบูบาร์ไกลเมืองเทียนสิน ด้านหนึ่งถึงซีมุลโป ไกล ๆ เมืองโซลอีกด้านหนึ่ง

พฤติการณ์ทั้งหมดนี้ทำให้ญี่ปุ่นกุมแค้นมาก อีกทั้งยังทำให้เป็นที่หวงวิตกด้วย เพราะมีทางที่จะเป็นไปได้ว่าในที่สุดรัสเซียก็จะเข้ามาแทรกแซงเกาหลีทางด้านใต้ของเมืองโซล ซึ่งเป็นเขตที่ญี่ปุ่นได้สร้างทางรถไฟสายปูซาน-โซลไว้ ญี่ปุ่นจึงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ตนจะเข้าควบคุมและแสวงผลประโยชน์จากเกาหลีเสียเอง

พระเจ้าซาร์ทรงได้รับคำแนะนำนานาประการเกี่ยวกับปัญหาเกาหลี หลายคนถวายคำแนะนำว่าเป็นการไม่ฉลาดเลยที่รัสเซียจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเกาหลีส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมืองหรือการค้า แต่หลายคนก็แย้งว่าการขยายอำนาจของรัสเซียเข้าไปในเกาหลีนั้นเป็นเรื่องจำเป็นและสมควร แน่ทีเดียวที่ว่าผู้ถวายคำปรึกษาแก่พระเจ้าซาร์ ต่างเห็น

พ้องต้องกันในอันที่จะต้องทำให้แน่ใจว่าญี่ปุ่นจะไม่สร้างบ้อมปรการใด ๆ ขึ้นทางชายฝั่งทะเล
 ค้านใต้ของเกาหลี เพราะบ้อมเหล่านี้จะเป็นการคุกคามเส้นทางคมนาคมทางทะเลของรัสเซีย
 ระหว่างเมืองวลาดีวอสต็อกกับพอร์ตอาเธอร์ แต่ญี่ปุ่นก็ถือว่า การจำกัดขอบเขตตนในทำนอง
 นี้เป็นการสมประมาทกัน และยิ่งทำให้ญี่ปุ่นเกิดความเชื่อแน่ว่า ตนจะต้องขับไล่รัสเซียออกไป
 ไปจากเกาหลีและแหลมเลียวตุงให้ได้

การพิจารณาเรื่องดังกล่าวทำนองนี้ทำให้ญี่ปุ่นลงนามในสนธิสัญญาภาคีกับอังกฤษ
 เมื่อต้นปี ๑๙๐๒ นายโจเซฟ แซมเบอร์เลนส์เคยเสนอแนะทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอนเกี่ยวกับ
 สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ - ญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ ว่าน่าจะกระทำได้ แต่ก็ยังไม่มีส่วนใดเกิด
 ขึ้น จนกระทั่งปี ๑๙๐๑ ท้องกฤษและญี่ปุ่นเริ่มเจรจาทกลงเพื่อทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกัน
 พฤติการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า อังกฤษละทิ้งนโยบาย “การอยู่อย่างโดดเดี่ยว” ของตน แต่ผล
 เสียของนโยบายนี้ก็ปรากฏขึ้นในระหว่างสงครามอาฟริกาใต้เมื่ออังกฤษต้องเผชิญกับประเทศที่
 ไม่เป็นมิตรหรือเห็นอกเห็นใจตน ส่วนทางฝ่ายญี่ปุ่นนั้น รัฐบาลเล็งเห็นจุดมุ่งหมายประการ
 แรกในการเป็นพันธมิตรกับอังกฤษว่าเป็นหลักประกันให้ญี่ปุ่นได้มีสิทธิในเกาหลี นาย
 ฮายาชิ ทาดาสึ ทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอนจึงกล่าวกับลอร์ดแลนสทาวน์ (รัฐมนตรีต่างประเทศ)
 ประเทศ) ว่า

“ประเทศของข้าพเจ้าถือว่าการคุ้มครองซึ่งผลประโยชน์ในเกาหลีและการป้องกัน
 ประเทศอื่นแทรกแซงเกาหลีนั้นเป็นความประสงค์ของญี่ปุ่นประการแรกและประการสุดท้าย”

ในชั้นแรกพวกเคนโร หรือรัฐบุรุษอาวุโสของญี่ปุ่นไม่เห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์
 เกี่ยวกับปัญหาภาคีพันธมิตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิโตเชื่อว่า ถ้าเป็นไปได้ญี่ปุ่นควรใช้ความ
 พยายามอย่างยิ่งในอันที่จะได้เป็นภาคีกับรัสเซียมากกว่ากับอังกฤษ อิโตนั้นเป็นนายกรัฐมนตรี
 ครั้งที่สี่และครั้งสุดท้ายระหว่างเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๙ ถึงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๑
 เมื่อมอบหมายตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคเซยูไคให้แก่ไซอนจิ กิมโมจิ แต่ภายใน
 ๒ - ๓ สัปดาห์เท่านั้น รัฐบาลของไซอนจิจึงต้องหลีกทางให้นายพลคัตสึระ ซึ่งยามากาตะ
 เป็นผู้เสนอชื่อมา นายพลคัตสึระเป็นผู้ที่ต่อต้านรัสเซียอย่างแข็งขัน ด้วยเหตุนี้จึงต้องตัดสินใจ
 เป็นภาคีกับอังกฤษ อย่างไรก็ตามในฐานะเป็นเคนโร อิโตยังมีอิทธิพลอยู่มาก และยังได้รับ

การสนับสนุนจากอินุเย คาโอรุ ซึ่งเป็นทั้งแกนโรด้วยกันและเพื่อนเก่า เมื่อการเจรจาตกลงกันระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่นก็จบหน้าไปแล้วเป็นอย่างดี โอโตจึงไปเยือนรัสเซีย-ในฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. ๑๙๐๑ เขาไปอเมริกาและได้ต่อไปยังเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กโดยมิได้แวะกรุงลอนดอน-แต่โอโตไม่สามารถที่จะทำการตกลงอย่างกระชั้นชิดได้ ถ้าหากว่าคณะรัฐบาลของยามากาตะและคัตสึระในญี่ปุ่นจะไม่คัดค้านเขาอย่างแข็งขัน บางทีเขาอาจจะสามารถเจรจาตกลงเป็นภาคีกับรัสเซียได้ อนึ่ง ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังเห็นว่า การรับรองความเป็นใหญ่ของรัสเซียในแมนจูเรียได้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่รัสเซียยอมรับว่าญี่ปุ่นมีฐานะควบคุมเกาหลีเป็นการกระทำที่อ่อนแออย่างไรก็ดีญี่ปุ่นก็ได้ตกลงทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษแล้วก่อนที่โอโตจะไปถึงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กเสียอีก

สนธิสัญญาภาคีระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่นมีระยะเวลา ๕ ปี ในช่วงแรก ได้ทำการแก้ไขปรับปรุงใหม่และต่อสัญญากันใหม่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๕ ภายหลังสงครามญี่ปุ่นรัสเซีย และยังได้ต่อสัญญากันอีกครั้งหนึ่งมีกำหนดเวลาถึง ๑๐ ปี เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๑ ฉะนั้นญี่ปุ่นจึงมีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการทหารกับอังกฤษนานกว่าประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ สนธิสัญญาฉบับนี้มีคุณค่าต่ออังกฤษในฐานะที่เป็นเครื่องถ่วงอำนาจของรัสเซียในช่วงแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นโดยเฉพาะทางทะเลนับว่ามีประโยชน์ยิ่ง แต่เป็นความจริงที่เดียวว่าการเป็นภาคีกันนี้มีความหมายทั้งในทางการเมือง และทางความรู้สึกต่อญี่ปุ่นมากกว่าต่ออังกฤษ ในทางการเมืองนับว่าเป็นความสำคัญยิ่งต่อญี่ปุ่นด้วยสาเหตุสำคัญ ๆ สองประการ ประการแรก ข้อตกลงตามสนธิสัญญาฉบับนี้รับรองเป็นพิเศษว่าญี่ปุ่น "สนใจ" เกาหลีเป็นอย่างมาก ทั้งนี้หมายความว่า รัฐบาลอังกฤษรับรองการอ้างสิทธิของญี่ปุ่นเป็นความลับเกี่ยวกับการที่จะเป็นผู้ซื้อโชคชะตาของเกาหลีแต่เพียงผู้เดียว แม้จะมีวลีหนึ่งในข้อตกลงเกี่ยวกับ "เอกราช" ของเกาหลีก็ตาม ประการที่สอง สนธิสัญญาภาคีนี้รับรองในกรณีที่จะเกิดสงครามกับรัสเซียว่า ญี่ปุ่นจะไว้วางใจในความเป็นกลางของอังกฤษได้ และถ้าหากมีมหาอำนาจอื่น อาทิ ฝรั่งเศสซึ่งเป็นพันธมิตรของรัสเซียเข้าร่วมเป็นฝ่ายรัสเซียในการทำสงครามแล้ว อังกฤษก็จะเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายญี่ปุ่น ส่วนในทางความรู้สึกนั้น ข้อตกลงตามสนธิสัญญาภาคีทำให้ญี่ปุ่นได้รับความภาคภูมิใจที่ตนได้สูญเสียไปเมื่อ

ครั้งศตวรรษก่อนหน้านั้น ครั้งที่เปอร์ริและผู้ที่ทำหน้าที่สืบต่อจากเขาเข้ามาบังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศกลับคืนมา ฉะนั้นความสำคัญในมิตรภาพอันน่าขอบคุณที่มีต่ออังกฤษจึงเป็นไปอย่างจริงจังและกว้างขวาง ในคำวินิจฉัยของประชาชนชาวญี่ปุ่นก็รู้สึกว่าคุณสมบัติของตนสมัยที่สามมหาอำนาจแทรกแซง (ในกรณีแหลมเสี้ยวตุง) ได้หลบเลื่อนไปได้ ในบัดนี้ ยิ่งกว่านั้นชาวญี่ปุ่นยังรู้สึกว่าตนเองพร้อมที่จะทำสงครามกับรัสเซียในเวลาใกล้จะมาถึงมากขึ้น

สงครามที่เกิดขึ้นภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาภาคีระหว่างอังกฤษ - ญี่ปุ่นเพียง ๒ ปี ไม่เพียงต้องสงสัยเลยว่าสงครามครั้งนี้เป็นสงครามที่เลวร้ายกันมากที่สุด เป็นความจริงที่ว่าพรรคสังคมนิยมเพิ่งเริ่มขึ้น (แม้ว่าพรรคสังคมนิยมจะเป็นพรรคการเมืองที่มีอยู่โดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย) ในปี ๑๙๐๔ สมาชิกพรรคและผู้ที่เห็นพ้องกับพรรคต่างคัดค้านการทำสงคราม แต่ทว่าบุคคลเหล่านี้มีจำนวนน้อยมาก ประชากรส่วนใหญ่รู้สึกว่าคุณญี่ปุ่นไม่มีทางเลือกนอกเสียจากจับอาวุธขึ้นต่อสู้ ดังที่ชาวญี่ปุ่นส่วนมากก็คิดเช่นนั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๑ การเจรจาตกลงกับรัสเซียได้ดำเนินไปตลอดช่วงครึ่งหลังปี ๑๙๐๓ ที่เมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ทางด้านรัฐบาลคัดสรรก็จะพร้อมที่จะบรรลุถึงการทำความเข้าใจกับรัสเซีย ถ้าหากว่าเงื่อนไขที่ได้อ่านนี้เป็นที่พอใจแก่ญี่ปุ่นทั้ง ๆ ที่การเป็นภาคีกับอังกฤษทำให้เกิดกำลังใจและเกิดความเข้มแข็งอยู่แล้ว แต่รัสเซียก็ยังยั้งกรานในการครอบครองแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจมหาศาลของตนในแมนจูเรียได้ และยังเรียกร้องให้จัดตั้งเขตปลอดทหารขึ้นเหนือเส้นขนานที่ ๓๙ ในเกาหลีอีกด้วย เงื่อนไขดังกล่าวนี้ญี่ปุ่นจำต้องปฏิเสธเมื่อคำนึงถึงสถานภาพความปรักพร้อมทั้งด้านกองทัพเรือและกองทัพบกของตน ในที่สุดเมื่อเช้าตางน ญี่ปุ่นจึงจำต้องเลิกการเจรจาตกลงกับรัสเซียเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ วันเดียวกันนั้นเอง กองทัพของรัสเซียก็ยกข้ามแม่น้ำยาลูเข้าไปในเกาหลี และกองทัพเรือญี่ปุ่นอันประกอบด้วย เรือลาดตระเวนและเรือลำเลียงมุ่งหน้าไปยังซีมูลโป ซึ่ง ณ ที่นั้นได้ยกพลขึ้นบกเมื่อค่ำวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ และจับรถไฟไปยังเมืองโซลและยึดเมืองนี้ไว้ ขณะเดียวกันเรือลาดตระเวนของญี่ปุ่นก็ปะทะกับเรือรัสเซีย ๓ ลำ ที่จอดอยู่ ณ อ่าวเมืองซีมูลโป เรือพิฆาตจากเมืองซาเซโบก็โต้แล่นมุ่งไปยังพอร์ตอาเธอร์ที่นอกฝั่งเมืองนี้ เรือพิฆาตของญี่ปุ่นก็ได้ปะทะกับกองทัพเรือรัสเซียที่ทอดสมอโดยมีไฟสว่างในยามค่ำคืนถึงดึกคืนวันที่ ๘ ต่อกับวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ เรือพิฆาตได้ระดมยิงด้วยตอร์ปิโดถูกเรือรบสองลำและเรือ

ลาดตระเวนอีกหนึ่งลำ ส่วนฝ่ายญี่ปุ่นมิได้รับความเสียหายอย่างใดเลย วันต่อมาเรือรบของญี่ปุ่นก็ได้ปะทะกันอีกกับเรือรบของรัสเซียซึ่งอยู่ภายใต้การคุ้มกันของกองร้อยปืนใหญ่ชายฝั่งปรากฏว่าทั้งสองฝ่ายต่างได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อย แต่ญี่ปุ่นสามารถอ้างได้ว่าตนมีชัยชนะทางตันจิตใจ จนกระทั่งวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ญี่ปุ่นจึงได้ประกาศสงคราม

เสียงร้องเรียนได้เกิดขึ้นในยุโรปโดยเฉพาะจากรัสเซียว่าญี่ปุ่นละเมิดข้อตกลงระหว่างประเทศโดยการโจมตีก่อนประกาศสงคราม แต่อย่างไรก็ตามมิได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากมายในอังกฤษ อาทิ หนังสือพิมพ์ไทมส์ประกาศว่า “กองทัพเรือญี่ปุ่นได้เปิดฉากสงครามขึ้นโดยกระทำการอย่างทำทายเป็นบรรลุดุจดหมายอันเป็นเกียรติประวัติของกองทัพเรือ”

สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่นกลายเป็นเรื่องราวแห่งความกล้าหาญบางประการ ซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดกว่าสงครามที่เกิดขึ้นภายหลังต่อมาเมื่อเปรียบเทียบกันในด้านความน่าสะพิงกลัวต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้น สิ่งหนึ่งในสงครามครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับสงครามจีน-ญี่ปุ่นเมื่อสิบปีก่อนนั้น คือระยะเวลาที่สั้นมาก เพียงไม่ถึง ๑๘ เดือน ญี่ปุ่นได้ชัยชนะทั้งทางบกและทางทะเลอย่างรวดเร็วและชาวสะฮาค ทั้งสองฝ่ายได้ทำการต่อสู้กันอย่างกล้าหาญและรักเกียรติยศ การปฏิบัติต่อเชลยศึกรัสเซียของญี่ปุ่นก็กระทำไปอย่างถูกทำนองคลองธรรม คือมีทั้งเมตตาจิตและมนุษยธรรม บุคคลสองคนทางฝ่ายญี่ปุ่นที่สร้างความประทับใจแก่ชาวโลกก็คือ นายพล โนกิ ซึ่งเป็นทหารบก และนายพล โทโก ซึ่งเป็นทหารเรือ ในสายตาของชาวอังกฤษและชาวอเมริกัน สงครามครั้งนี้เป็นสงครามที่ใสสะอาด น่าตื่นเต้น “ญี่ปุ่นเล็ก ๆ ที่กล้าหาญ” กำลังยืนหยัดต่อสู้กับมหาจักรวรรดิรัสเซีย ซึ่งทุกคนคงชอบใจมากยกเว้นฝรั่งเศสเท่านั้น

ทางบก กองทัพรัสเซียและกองทัพญี่ปุ่นได้ต่อสู้กันในสงครามครั้งใหญ่ที่สุด - ทั้งในแง่จำนวนทหารและในแง่เวลาที่ปะทะกันอย่างเต็มที่ - ดังที่ชาวโลกประจักษ์แล้ว หลังจากทีรัสเซียถูกขับเข้าไปในแมนจูเรียข้ามแม่น้ำยาลู ไปแล้ว การรบก็ยิ่งขยายวงกว้างและตรึงอยู่ในแนวรบที่สำคัญสองแนว คือก่อนถึงเมืองพอร์ตอาเธอร์และตลอดแนวเส้นทางและทางรถไฟสายเหนือจากพอร์ตอาเธอร์และคัลนีไปยังเลี้ยวยางและมุกเดน

การปิดล้อมเมืองพอร์ตอาเธอร์นับว่าเป็นความยากลำบากที่สุดที่ทหารญี่ปุ่นต้องเผชิญสมัยนั้น จนเมื่อญี่ปุ่นได้เผชิญความยากลำบากอีกครั้งหนึ่งในคราวที่เมืองอิมฟาโล่ย่อยยับลงเมื่อ

ค.ศ. ๑๙๔๔ (อิมฟาลคือเมืองหลวงของแคว้นมณีปุระ อินเดีย ติดกับชายแดนพม่า) บ้อม
 ที่เมืองปอร์ตอาเธอร์ยื่นหยัดต่อท่าบกที่ ๓ ภายใต้บังคับบัญชาของนายพลโนกิ มาเรซุเกะ
 ซึ่งเป็นนายพลผู้ยึดถือประเพณีของชาวมุโรมาที่สุดอยู่ ๕ เดือน นายพลโนกิได้วางมาตรฐาน
 เกี่ยวกับระเบียบวินัยของกองทัพของตนไว้สูงมาก แม้ในยามสงบก็มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าในยาม
 สงคราม ถ้าทหารประพฤติผิดต่อชีวิตหรือทรัพย์สินของพลเมืองแม้เพียงเล็กน้อยที่สุด ก็จ
 ต้องได้รับโทษอย่างหนัก ระหว่างความประพฤติของนายทหารญี่ปุ่น และชาวญี่ปุ่นในแมนจูเรีย
 เมื่อปี ๑๙๐๔-๐๕ กับความประพฤติของนายทหารญี่ปุ่นและชาวญี่ปุ่นในจีน มะลายู ฟิลิปปินส์
 และประเทศอื่น ๆ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๗ ถึง ๑๙๔๕ นับว่ามีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

ตามสถิติแล้ว ญี่ปุ่นสูญเสียทหารไปในการรบที่ปอร์ตอาเธอร์ถึง ๖ หมื่นคน ใน
 บรรดาผู้เสียชีวิตมีบุตรชายของนายพลโนกิรวมอยู่ด้วย ๒ คน ในการยึดที่มั่นสำคัญแห่งหนึ่งที
 เนินเขาชื่อ ๒๐๓ เมตร มีผู้บาดเจ็บและล้มตายถึงหนึ่งหมื่นคน รัสเซียเสียเมืองปอร์ตอาเธอร์ไป
 เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ ฝ่ายญี่ปุ่นปฏิบัติต่อทหารรัสเซียอย่างดี และปรากฏว่านาย
 ทหารทั้งญี่ปุ่นและรัสเซียต่างแสดงความสนิทสนมกันและกัน เช่น สโตเซล ผู้บัญชาการทหาร
 รัสเซียก็ยังมอบม้าขาวของตนแก่นายพลโนกิ

จุดจบของการรบในแนวอื่นที่ทหารรัสเซียค่อย ๆ ถูกขับไปจนพื้นเมืองเดียววาง ก็คือ
 สงครามมุกเดน การรบครั้งนี้กินเวลาดังแต่วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ จนถึงวันที่ ๑๖ มีนาคม ๑๙๐๕
 แล้วใช้ทหารทำสงครามเกือบ ๗ แสน ๕ หมื่นคน ญี่ปุ่นได้รับชัยชนะอย่างงดงามและยึดได้
 เมืองมุกเดน แต่ก็มีทหารทั้งที่บาดเจ็บและล้มตายมากกว่า ๔ หมื่นคน

ส่วนการรบทางทะเลนั้น ญี่ปุ่นก็มีชัยชนะที่เกี่ยวเนื่องกับการรบทางบก กองเรือรบ
 ของรัสเซียซึ่งอยู่ ณ ฐานทัพที่วลาดีวอสต็อกได้ทำความยากลำบากให้แก่ญี่ปุ่นเช่นเดียวกัน ทุ
 ระเบิดของรัสเซียจมเรือรบของญี่ปุ่นได้ ๒ ลำภายใน ๒ วัน แต่เรือรบญี่ปุ่นก็รั้งความผูกองเรือ
 รบรัสเซียที่เมืองปอร์ตอาเธอร์อย่างได้ผลจนกระทั่งรัสเซียไม่สามารถดำเนินงานอันเป็นการตัด
 เส้นทางคมนาคมทางทะเลระหว่างญี่ปุ่นและผืนแผ่นดินใหญ่ของรัสเซียให้บรรลุผลไปได้ด้วยดี
 เมื่อเดือนสิงหาคม ๑๙๐๔ นายพลเรือเอกโทโกได้ขับไล่กองทัพรัสเซียแตกกระจายไปในการ
 โจมตีอย่างกล้าหาญที่ปอร์ตอาเธอร์ และกองเรือรบรัสเซียที่แล่นกลับมาสู่ท่าเรือตอนในอย่าง
 ปลอดภัยนั้นก็ต้องตกอยู่ในเงื้อมมือของญี่ปุ่นทั้งสิ้นเมื่อบ้อมยอมจำนน

การรบที่ทลัสซิม่า หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่า นิฮอนไก ไคเซน อันเป็นสงครามทางทะเลของญี่ปุ่นนับเป็นความสำเร็จยอดเยี่ยมที่สุดของนายพลเรือเอกโทโก เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ กองทัพเรือรัสเซียอันประกอบด้วยเรือรบ ๔๐ ลำซึ่งชุมนุมกันอยู่ในทะเลบอลติก เริ่มออกเดินทางมายังภาคตะวันออกไกล ฝรั่งเศสซึ่งมีสถานี่ถ้ำนหินอยู่ที่มาดากาสการ์และมีอำนาจปกครองอยู่ในอินโดจีน ได้จับตามองการเคลื่อนทัพเรือของรัสเซียด้วยความพึงพอใจ ส่วนอังกฤษซึ่งเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นก็มองกองทัพเรือรัสเซียด้วยความสงสัยไม่ใคร่จะเป็นมิตรนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรือรบรัสเซียได้ยิงเรือลากจูงของอังกฤษในทะเลเหนือด้วยความตื่นตระหนกโดยคิดว่าเป็นเรือตอร์ปิโดของญี่ปุ่น จนกระทั่งพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ กองเรือรบรัสเซียจึงปรากฏตัวขึ้นในบริเวณน่านน้ำตะวันออกไกล เป็นที่แน่ชัดว่าจุดหมายปลายทางก็คือเมืองวลาดิวอสต็อก และนายพลเรือเอกโทโกก็คาดการณ์ไว้อย่างถูกต้องว่า นายพลรอสเตสเวนสกีศัตรูของตนจะต้องมุ่งหน้าไปที่ช่องแคบระหว่างคิวจิวและเกาหลี เมื่อวันที่ ๒๗ พ.ค. ๑๙๐๕ กองเรือรบของทั้งสองฝ่ายจึงได้ปะทะกันทางด้านตะวันออกของเกาะทลัสซิม่า ซึ่งอยู่ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลี ณ ที่นี้เองกองเรือรบของรัสเซียจากทะเลบอลติกได้ถูกทำลายลงภายใน ๒ วัน คงมีเหลือเพียง ๒ ลำเท่านั้นที่รอดพ้นจากการถูกจม ถูกจับกุมและถูกกัก ฝ่ายญี่ปุ่นสูญเสียเรือตอร์ปิโดไป ๓ ลำ พร้อมกับทหารได้รับบาดเจ็บหรือตายประมาณ ๖๐๐ คน การรบครั้งนี้ นับว่าเป็นการรบทางทะเลแบบกระหน่ำหนักและฉับพลันในรอบร้อยปี อังกฤษมีความรู้สึกเกือบจะพึงพอใจในการรบครั้งนี้ เพราะกองเรือรบที่ได้ชัยชนะของญี่ปุ่นส่วนใหญ่ขึ้นต่อและประกอบอุปกรณ์ที่บาร์โรเอลสวิก และเซฟฟีลด์ อนึ่งนายทหารญี่ปุ่นส่วนใหญ่แม้จะไม่ทั้งหมดก็ตามก็เคยได้รับการฝึกหัดหรือเคยได้รับการอบรมจากชาวอังกฤษ

ระยะนี้ทั้งรัสเซียและญี่ปุ่นต่างก็ต้องการที่จะแสวงหาสันติภาพ รัสเซียนั้นได้รับความกระทบกระเทือนจากกระแสคลื่นแห่งการปฏิวัติ ฝ่ายญี่ปุ่นก็อยู่ในภาวะคับขันทั้งในด้านการเงินและในด้านกำลังพล หลังสงครามมุกเดน จอมพลโอยามา หรือ generalissimo ของญี่ปุ่นได้ส่งโศดามา นายทหารชั้นผู้ใหญ่ไปเป็นผู้แทนที่กรุงโตเกียวเพื่อขอร้องให้รัฐบาลสงบศึกกับรัสเซีย อันที่จริงเคนโรและคณะรัฐมนตรีซึ่งเล็งเห็นการณ์ไกลได้ตัดสินใจแล้วก่อนที่สงครามจะเกิดขึ้นว่าจะต้องขอร้องให้สหรัฐอเมริกาเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยเมื่อถึงเวลาอันพอสมควร

และได้ส่งทูตพิเศษไปยังวอชิงตันเพื่อจุดประสงค์นี้ ฉะนั้นประธานาธิบดีธีโอดอร์ รูสเวลท์ จึงไม่ประหลาดใจเลย เมื่อได้รับการขอร้องจากญี่ปุ่นให้เสนอสนธิสัญญากับรัสเซียภายในหนึ่ง สัปดาห์ที่สงครามทศิมาเกิดขึ้น

การลงนามในสนธิสัญญาปอร์ตสมัธ (ณ นิวแฮมเชอร์) เพื่อยุติสงครามได้กระทำกัน เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ค.ศ. ๑๙๐๕ รัสเซียตกลงรับรอง 'ผลประโยชน์ทางการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ' ในเกาหลีของญี่ปุ่นและโอนเขตเช่าแหลมเลี้ยวตุงกับเส้นทางรถไฟเชื่อมระหว่าง เมืองปอร์ตอาเธอร์กับมุกเดน ขึ้นไปถึงเมืองชางชุนเหนือมุกเดนให้แก่ญี่ปุ่น รัสเซียยังได้ยอม ยกครึ่งใต้ของเกาะซัคคาลินพร้อมด้วยสิทธิการจับปลาเป็นพิเศษให้แก่ญี่ปุ่นอีกด้วย

เมื่อเงื่อนไขในสนธิสัญญาเป็นที่ปรากฏแล้ว ชาวญี่ปุ่นจึงเกิดความชื่นเคืองใจขึ้นมาทันที ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รับฟังแต่ความสำเร็จในการรบมาตลอดเวลา ๑๘ เดือน ประชาชนทราบกันแต่ว่ากองทัพญี่ปุ่นชนะรัสเซียในการรบใหญ่ ๆ ๓ - ๔ ครั้งในแมนจูเรีย และยึดได้ป้อมกับฐานทัพเรือซึ่งมีการป้องกันอย่างแข็งแรง ทำนองเดียวกันกับการรบที่สิงคโปร์ใน อีกหลายปีต่อมา ซึ่งเป็นที่ล้าลือกันว่ายากแก่การที่จะตีให้แตกได้ ประชาชนรู้ว่ากองทัพเรือ ของตนได้กวาดล้างกองทัพเรือของรัสเซียจมทะเลไปจนหมดสิ้น แต่ไม่รู้ว่าประเทศของตนนั้น กำลังจะเข้าตาจนอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะยื่นกรานเรียกร้องค่าปฏิกรรมสงครามจากร ุสเซีย ซึ่งชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่คิดว่าจำเป็น* เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่ผู้ใดเลยหาญพอที่จะแจ้งให้ ประชาชนได้ทราบข้อเท็จจริงข้างต้นนี้กัน พลเมืองในกรุงโตเกียวซึ่งได้รับการปลุกปั่นจากกลุ่ม ชาตินิยมรุนแรงได้เริ่มก่อการจลาจลต่อต้านรัฐบาลคัตสึระขึ้น กองทัพถูกเรียกกลับและมีการ และการประกาศกฎอัยการศึกขึ้นก่อนที่บ้านเมืองจะกลับเข้าสู่ภาวะปกติ ส่วนโคมูระ รัฐมนตรี ต่างประเทศซึ่งเดินทางกลับมาจากการประชุมสนธิภาพที่อเมริกาที่มาถึงอย่างเงียบ ๆ เพราะเป็น การเสี่ยงต่อการถูกลอบสังหาร อย่างไรก็ตาม ทั้งเก็นโร และรัฐบาลก็ได้ร่วมกันทำสนธิสัญญา ปอร์ตสมัธ ฉะนั้นจึงไม่เป็นปัญหาที่คณะรัฐบาลคัตสึระจะต้องลาออกตามคำเรียกร้องของ ประชาชน

* เมื่อฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๙๐๕ ญี่ปุ่นใกล้จะสิ้นกำลังทั้งทางการเงินและด้านกำลังทหารที่ได้รับการฝึกหัดอยู่แล้ว ผู้บัญชาการสูงสุดในแมนจูเรียคิดว่า อย่างน้อยที่สุดจะต้องใช้เงินอีกพันล้านเยนและทหารอีก ๒ แสน ๕ หมื่นคน ถ้าสงครามยังคงดำเนินสืบไป

ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะได้รับผลตอบแทนจากสงครามน้อยกว่าที่ตนรู้สึกว่าได้เสียสละไปก็ตาม ญี่ปุ่นก็ยังได้รับประโยชน์มากอยู่ดี ประการแรกการคุกคามของรัสเซียที่มีต่อเกาหลีสิ้นสุดลง - สงครามมีปัญหาเกาหลี นั้นนั้นจึงเป็นการเปิดทางให้รัสเซีย-ญี่ปุ่นทอความสัมพันธ์ไมตรีกัน เนื่องมาจากผลแห่งชัยชนะทั้งทางบกและทางเรือของญี่ปุ่นทำให้รัสเซียเบนความสนใจจากตะวันออกไกลไปเป็นยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางประเทศแถบบอลข่าน อันเป็นแถบที่เยอรมันและออสเตรียสนใจมาเป็นเวลาถึง ๑๐ ปีแล้ว แต่รัสเซียให้ความสนใจเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การที่รัสเซียกลับมาให้ความสนใจประเทศแถบบอลข่านใหม่นี้ ทำให้เกิดสงครามขึ้นในยุโรปอีก ๔ ปีต่อมา แต่พฤติการณ์นี้เป็นผลแห่งชัยชนะขั้นสุดท้ายของญี่ปุ่น ซึ่งน้อยคนนักจะสังเกตเห็น เมื่อญี่ปุ่นได้ทีมันในแมนจูเรียได้แล้ว จึงได้ผูกมิตรกับรัสเซียซึ่งเพิ่งจะเป็นศัตรูกันมา และในปี ค.ศ. ๑๙๐๗ จึงได้ลงนามกันในอนุสัญญารัสเซีย-ญี่ปุ่น อย่างลับ ๆ แบ่งแมนจูเรียออกเป็นเขตอิทธิพลของรัสเซียและญี่ปุ่น

แมนจูเรียนั้นเป็นดินแดนของจีน ฉะนั้นการที่รัสเซียโอนการครอบครองเขตเข้าเดียวตุงและทางรถไฟสายปอร์ตอาเธอร์และซางซุนให้แก่ญี่ปุ่น จึงควรได้รับการยินยอมจากจีนด้วย จีนตกลงยินยอมตามข้อความในสนธิสัญญาปอร์ตสมัธอย่างไม่สู้เต็มใจนัก แต่ญี่ปุ่นนั้นตั้งใจจะยึดเอาภาคใต้ของแมนจูเรียมาจากรัสเซีย ไม่ว่าจีนจะตกลงหรือไม่ก็ตาม และหลังจากที่มีการถกเถียงกันบ้าง จีนก็ต้องยอมจำนน

ส่วนเกาหลี ญี่ปุ่นควบคุมไว้อย่างเข้มงวดกวาดขันก่อนสงครามจะยุติลงเสียอีก ในปี ค.ศ. ๑๙๐๔ ญี่ปุ่นบังคับให้เกาหลีรับที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นทั้งฝ่ายการคลังและฝ่ายการทูต ฐานะของญี่ปุ่นในเกาหลีจึงเริ่มมีสภาพคล้ายคลึงกับฐานะอังกฤษในอียิปต์และฝรั่งเศสในมออคโค เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๕ อีโตได้นำคณะทูตพิเศษไปเฝ้ากษัตริย์เกาหลี เพื่อให้ทรงลงพระนามในข้อตกลงยินยอมให้ผู้สำเร็จราชการทั่วไปชาวญี่ปุ่นควบคุมการต่างประเทศของเกาหลี และตัวอีโตเองก็ได้ดำรงตำแหน่งนี้ ราชสำนักและรัฐบาลเกาหลีรู้สึกขมขื่นมากต่อการที่เอกราชของชาติลดน้อยลง จึงมิได้ให้ความร่วมมือกับที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นอย่างจริงจัง ในปี ๑๙๑๗ อีโตจึงได้ยื่นถวายข้อเรียกร้องใหม่ต่อกษัตริย์เกาหลี ข้อเสนอให้ที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นเป็นผู้ดำเนินการและอนุมัติด้านการบริหารและนิติบัญญัติของเกาหลีจึงทรงเลือกที่จะสละราช

บัลลังก์เสียตีกว่าที่จะยอมรับสภาพอันน่าอับยศ มกุฎราชกุมารยี่ซึ่งทรงสืบราชสมบัติต่อมาได้ยอมอ่อนข้อให้ญี่ปุ่น เกาหลีจึงตกเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่นโดยแท้จริง อย่างไรก็ตามยามากาตะผู้ซึ่งสนับสนุนให้มีการผนวกเกาหลีเข้าไว้กับญี่ปุ่นได้คัดค้านอิโตในเรื่องนี้ อิโตเชื่อว่าการปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยนั้น ญี่ปุ่นจะสามารถเอาชนะเกาหลีได้ด้วยสันถวไมตรีอันดี ถ้าหากว่าจะลดความเข้มงวดลงด้วยวิธีผ่อนหนักผ่อนเบา แต่ทว่านายทหารชั้นผู้ใหญ่ส่วนมากเห็นว่าการผ่อนหนักผ่อนเบาเช่นนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง เพราะพวกตนมีความคิดที่จะใช้วิธีการปกครองแบบทหารญี่ปุ่นอย่างเข้มงวดกับเกาหลี ฉะนั้นการยื่นคำขาดต่อกษัตริย์เกาหลีของอิโต เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๗ จึงเป็นการชิงกระทำก่อนที่ฝ่ายทหารจะกระทำการรุนแรงมากกว่านี้ แต่อิโตเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ใน ค.ศ. ๑๙๐๘ คณะรัฐมนตรีซึ่งมีนายไซอนจิเป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้ผลักดันให้นายพลคัตสึระทำหน้าที่บริหารเป็นครั้งที่สอง คัตสึระเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนและคุ้มครองจากยามากาตะ อิทธิพลของอิโตลดน้อยลงแล้วเป็นอันมากในขณะนี้ และในปี ๑๙๐๙ อิโตก็ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการทั่วไปในโซล ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเองขณะที่อิโตไปเยือนแมนจูเรีย เขาก็ถูกชาวเกาหลีผู้หนึ่งลอบสังหารที่สถานีฮาร์บิน นับว่าเป็นการสิ้นสุดการทำงานของบุคคลสำคัญที่สุดคนหนึ่งในบรรดาชนชั้นนำสมัยเมอิจิก็ได้ กรณีฆาตกรรมนี้เป็นเหตุให้รัฐบาลโตเกียวยาวังที่จะผนวกเกาหลีเข้ากับญี่ปุ่น ซึ่งนายพลเทราอุมิ มาซาฮาตะ บังคับให้กษัตริย์เกาหลีทรงลงพระนามในสนธิสัญญาเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ กษัตริย์ยี่ทรงได้รับเบี้ยหวัดเงินปีเป็นจำนวนมาก และเป็นที่ยกตลกลงกันว่า ราชวงศ์แห่งเกาหลีมีฐานะทัดเทียมกันกับราชวงศ์เมอิจิ ก็ได้เปลี่ยนชื่อเกาหลีเป็น โซเซน (ดินแดนแห่งความสงบในยามเช้า)

นับแต่บัดนั้นมาญี่ปุ่นก็ได้ครอบครองเกาหลีเป็นเวลาถึง ๓๕ ปี ซึ่งทำให้เกาหลีได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุอย่างมหาศาล และการปกครองก็ย่อมจะต้องมีความเด็ดขาดและความรุนแรงโดยได้ผลมากกว่าหรือน้อยกว่าการปกครองของรัฐบาลเกาหลีแต่เดิมเป็นกรณี ๆ ไป อย่างไรก็ตามนับเป็นการปกครองที่เข้มงวดกดขี่และอุทิศให้แก่อุบัติการณ์ซึ่งเกือบจะไม่มีหวังที่จะรวมชาวเกาหลีกับญี่ปุ่นให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นคำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวเกาหลีน้อยเกินไป บุคคลผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองเกาหลีล้วน

แล้วแต่เป็นทหารซึ่งพร้อมอยู่เสมอที่จะปราบปรามการกระทำใด ๆ ที่แสดงถึงความไม่พอใจทางการเมือง การปกครองทำนองนี้จึงสร้างแต่การเรียกร้องเพื่อได้มาซึ่งเอกราช อันเป็นการยากแก่การที่จะขจัดออกไปมากยิ่งขึ้น

(2)

ชาวญี่ปุ่นอาจจะมีมนุษยธรรมน้อยกว่าถ้าญี่ปุ่นไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของความภาคภูมิใจในการชนะรัสเซียในภาคตะวันออกไกล ขณะนั้นโลกทั้งโลกกำลังแซ่ซ้องร้องสรรเสริญญี่ปุ่นเนื่องจากญี่ปุ่นก้าวขึ้นสู่การเป็นประเทศมหาอำนาจอย่างรวดเร็วอย่างไม่เคยปรากฏมานับศตวรรษเลย เมื่อหวลระลึกถึงผลสำเร็จของประเทศญี่ปุ่นที่เคียดแค้น มีพลเมืองหนาแน่นอยู่บนหมู่เกาะก็ดูเป็นเรื่องน่าทึ่งมาก เพราะความสำเร็จเหล่านี้เกิดขึ้นเพียงภายในเวลา ๕๐ ปีเท่านั้น ด้วยการที่ญี่ปุ่นเข้าแทนที่รัสเซียในแมนจูเรียได้ ญี่ปุ่นจึงได้ร่วมกับบริษัทของประชาธิปไตยตะวันตกในการแสวงหาประโยชน์จากประเทศจีนซึ่งกำลังเสื่อมสมรรถภาพลงอย่างเห็นได้ชัด ใน ค.ศ. ๑๙๐๕ ไคร้เล่าจะสามารถทำนายได้ว่าในอีก ๕๐ ปีต่อมาจีนจะกลายเป็นยักษ์ใหญ่แห่งภาคตะวันออกที่พร้อมไปด้วยอาวุธ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเป็นเผด็จการแบบรัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จ และเกือบจะก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมต่อมาเมื่อญี่ปุ่นข่มขู่จีน พฤติการณ์นี้ก็มักจะถูกอ้างว่ากระทำไปเพื่อผลดีของจีนเอง ก่อนสงครามแปซิฟิกมีหลายครั้งที่เด็วที่นักโฆษณาชวนเชื่อชาวญี่ปุ่นอ้างว่า ญี่ปุ่นเป็นเพียงน้องชายผู้กระตือรือร้นที่คอยำหนึและกระตุ้นเงินพี่ชายใหญ่ผู้เกียจคร้าน เลวและล้าหลังให้มีชีวิตชีวขึ้น และก็เป็นความจริงที่ว่า การรุกรานจีนอย่างไม่ลดละของญี่ปุ่นนั้นก่อให้เกิดสภาพซึ่งทำให้คอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะในที่สุด แต่ผลแห่งชัยชนะของคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นนี้ญี่ปุ่นมิได้เคยคาดฝันมาก่อนเลย

กระนั้นก็ตามนับเป็นเรื่องน่าพิงที่จักกล่าวว่า ความเคลื่อนไหวในการปฏิวัติครั้งแรกของจีนในศตวรรษนี้เป็นหน้บุญคุณญี่ปุ่นที่ให้ความสนับสนุนบางประการ แม้จะไม่ใช่ทางการก็ตาม เพราะซุนยัตเซ็นและคณะพรรคปฏิวัติของเขาหลายคนได้รับความช่วยเหลือและลี้ภัยอยู่ในญี่ปุ่นระยะหนึ่ง

ในบทก่อนได้กล่าวถึงอิทธิพลและตัวอย่างของไซโกะ ทากาโมริ ว่า เขายังคงมีอิทธิพลอยู่หลังจากถึงแก่กรรมแล้วเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๗ ผู้ที่ยอมรับความคิดของเขาก็ได้แก่พวกชาตินิยมรุนแรงซึ่งส่วนมากมาจากกิวชิว พวกเหล่านี้ได้พยายามแสวงหาทางที่จะชักนำรัฐบาลและชาวญี่ปุ่นให้ดำเนินไปตามทางที่ไซโกะเห็นชอบ อาทิ การแผ่อำนาจของญี่ปุ่นในเอเชียและการขัดขวางความคิดและศรัทธาของต่างชาติโดยสิ้นเชิง ด้วยการอ่อนวอนโฆษณาชวนเชื่อติดสินบน และการกระทำที่รุนแรง คนพวกนี้แหละที่ลอบสังหารโอคุโบ ซึ่งเป็นผู้นำที่เด่นที่สุดคนหนึ่งในสมัยเมจิตอนต้น และโจเมตีโอคุมา คนพวกนี้เช่นเดียวกันที่เป็นผู้ก่อตั้งสมาคมชาตินิยมอย่างรุนแรงต่าง ๆ อาทิ โคะจูริวไก ที่มีชื่อเสียง (“สมาคมมังกรดำ” หรือที่ถูกตั้งก็คือ “สมาคมแห่งแม่น้ำอามูร์”)* พวกเหล่านี้นิยมและคลุกคลีอยู่กับกองทัพญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพบก ตามกติกาแล้ว รัฐบาลเมจิได้กำหนดให้พวกเหล่านี้อยู่ในถิ่นของตน แต่ทว่าในฐานะเป็นกลุ่มที่มีพลังผลักดัน จึงไม่สามารถจะละเลยบุคคลกลุ่มนี้ได้

“พวกรักชาติ” ตามแบบของตนเองเหล่านี้ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่จากบารมีใหม่ซึ่งญี่ปุ่นได้รับเมื่อชนะรัสเซียแล้ว ปรากฏว่าบารมีนี้สูงมากในเอเชีย มีการกล่าวขวัญกันถึงชัยชนะที่ชาติตะวันออกมีต่อชาติตะวันตกทั่วทุกแห่งหนตั้งแต่ฮ่องกงมาจนถึงอ่าวเปอร์เซีย ชัยชนะของญี่ปุ่นครั้งนี้ได้รับการปรบมือจากพวกชาตินิยมอินเดียอย่างมาก และในสายตาของพวกเขาปฏิวัติในเอเชียแล้ว ไทเกียวกี้ได้ครอบตำแหน่งนี้มาระยะหนึ่ง ต่อมาออสโคว์ก็ได้ครอบตำแหน่งนี้แทน

โดยทางการ ตามเงื่อนไขของสนธิสัญญาภาคีที่ต่ออายุใหม่ระหว่างอังกฤษและญี่ปุ่น ญี่ปุ่นยินยอมสนับสนุนให้อังกฤษคงรักษาไว้ซึ่งสิทธิและผลประโยชน์ในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งกว่านั้น รัฐบาลในโตเกียวยังเห็นว่า ฐานะที่ถูกตั้งของญี่ปุ่นนั้นคือเป็นมหาอำนาจชาติหนึ่งในโลก มากกว่าจะเป็นเพียงมหาอำนาจในเอเชีย ตามที่เจ้าไซอนจิ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีถึงสองสมัย และต่อมาได้เป็นแกนโรกล่าวไว้ว่า จักรพรรดิเมจิก็ไม่ว่าทรงโปรดที่

* สมาคมนอกตงซันเมอบ ค.ศ. ๑๘๐๑ เมื่อพวกชาตินิยมเชื่อว่าญี่ปุ่นควรจะต้องทำสงครามกับรัสเซีย ก็จัดกรรมอย่างหนึ่งก็คือการก่อวินาศกรรมในแมนจูเรียและไซบีเรีย ฉะนั้นจึงสมควรที่พวกเขาจะเรียกตัวเองว่า “สมาคมแห่งแม่น้ำอามูร์” คำว่าอามูร์ในภาษาจีนแปลว่า “มังกรดำ” ชื่อนี้ทำให้นักหนังสือพิมพ์ชาวตะวันตกเกิดจินตนาการก่อนเกิดสงครามแปซิฟิก ซึ่งบางทีอาจเป็นเค้าเรื่องของ Sax Rohmer ก็ได้

จะใช้คำว่า “ ตะวันออก ” และ “ ตะวันตก ” ในทำนองตรงข้ามกัน ฉะนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงไม่สนับสุนความคิดที่ว่า “ เอเชีย สำหรับชาวเอเชียเท่านั้น ”

อนึ่ง กลุ่มชาตินิยมรุนแรงมีความสนใจในแนวความคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูศิลปวิทยาการของเอเชียอย่างลึกซึ้ง เพราะเชื่อว่าญี่ปุ่นควรเป็นผู้นำและผู้แนะนำในการฟื้นฟูศิลปวิทยาการของเอเชีย ในบรรดาชาตินิยมรุนแรงเหล่านี้ บุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดเห็นจะได้แก่ **โทยามา มิตสึ** ผู้ซึ่งเป็นปราชญ์ที่มีความสามารถและเป็นตัวของตัวเอง โทยามา มิตสึ เป็นตัวการในกรณีมาตรการทางการเมืองหลายกรณี เขาถึงแก่กรรมด้วยโรคชราเมื่อปลายสงครามแปซิฟิก หลังจากสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่นแล้ว พวกชาตินิยมรุนแรงทั้งชาวจีน อินเดีย ญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์ต่างพากันมาเยี่ยมเยียนโทยามา ที่บ้านพัก ณ กรุงโตเกียว ที่สำคัญที่สุดในบรรดาบุคคลเหล่านี้ก็ได้แก่ชาวจีนผู้ซึ่งกำลังวางแผนโค่นล้มราชวงศ์แมนจูในปักกิ่ง ฉะนั้นเมื่อการปฏิวัติจีนเกิดขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๑๑ ชาตินิยมญี่ปุ่นจึงมีความรู้สึกสนใจในเหตุการณ์นั้นจนเกือบเสมือนเป็นเรื่องของตนเอง พฤติการณ์นี้ทำให้เกิดความเชื่อมั่นยิ่งขึ้นว่า ญี่ปุ่นมีสิทธิในการสร้างวิถีทางการพัฒนาจีนในอนาคตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่กองทัพของญี่ปุ่น

ในขณะเดียวกัน คือในระหว่างสิบปีหลังของสมัยเมอจิ ปรากฏว่ามีความรู้สึกเป็นสังคมนิยมเกิดขึ้นอย่างอ่อน ๆ แต่สำคัญ บ้างก็เป็นสังคมนิยมแบบรุนแรง ฝ่ายรัฐบาลยังไม่พร้อมที่จะให้ตั้งพรรคสนับสุนลัทธิสังคมนิยมได้ ฉะนั้นองค์การและสิ่งตีพิมพ์ทางสังคมนิยมต่าง ๆ จึงถูกตำรวจปราบกบฏที่ปรากฏออกมา อย่างไรก็ตามในขณะที่กำลังก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม และขณะที่สังคมนิยมเลือกที่จะไปทางระบบนายทุนมากกว่า ทั้งลัทธิสังคมนิยมและลัทธิอนาธิปไตยจึงกลายเป็นสิ่งดึงดูดใจพวกปัญญาชน แม้ว่าจะไม่ดึงดูดใจพวกกรรมกรส่วนใหญ่ก็ตาม ในวารสารของพวกสังคมนิยมฉบับหนึ่ง กาดายามา เชน ได้เขียนด้วยถ้อยคำที่เป็นภัยและเป็นจุกะเบิด ซึ่งเป็นถ้อยคำที่แพร่หลายในญี่ปุ่นขณะนั้นว่า

ข้าพเจ้าจะเป็นปากเสียงของประชาชน ข้าพเจ้าจะเป็นกระบอกเสียงหลังจากที่ได้ถูกปิดปากมานานแล้ว ข้าพเจ้าจะพูดทุกสิ่งทุกอย่าง

กาดายามาได้เข้าร่วมประชุมสภาองเกรสส์แห่งสังคมนิยมระหว่างประเทศที่เมืองอัมสเตอร์ดัมในระยะสงครามรัสเซีย - ญี่ปุ่น และได้จับมือกับผู้แทนรัสเซียอย่างเปิดเผย ใน

ค.ศ. ๑๙๐๘ ชาวยุโรปทั่วไปต่างตกตะลึงมากขึ้นเมื่อปรากฏว่า พวกสังคมนิยมและพวกอนาธิปไตยกับซินดิกัลลิสต์* พากันเดินถือธงแดงและร้องเพลงปฏิวัติ ตำรวจได้ทำการปราบปราม พวกเดินขบวนอย่างรุนแรง และภายในปีนั้นเองพระเจ้าจอร์จที่ทรงได้รับการแนะนำให้ออกพระราชกำหนดเตือนประชาชนให้ระวัง "ภัย" อันมิได้หมายถึงเฉพาะแนวความคิดแบบสังคมนิยมและอนาธิปไตยที่เป็นอันตรายเท่านั้น ยังหมายถึงการแสดงความฟุ้งเฟ้อ และความไม่เอาจริงเอาจังของคนมั่งมีซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเมื่อเศรษฐกิจของชาติขยายตัวออกไปอีกด้วย ใน ค.ศ. ๑๙๑๑ มีประกาศว่า ตำรวจได้ค้นพบแผนการของพวกอนาธิปไตยที่จะลอบปลงพระชนม์พระเจ้าจอร์จ และ โคอโทกู เดนจิโร ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มที่ถูกกล่าวหาในเรื่องนี้พร้อมกับพรรคพวกอีก ๑๑ คน ก็ได้ถูกนำตัวขึ้นศาล และถูกตัดสินประหารชีวิต ข่าวเกี่ยวกับแผนการลอบปลงพระชนม์นี้ทำให้ประชาชนหัวนเกรงมาก การเดินขบวนของพวกฝ่ายซ้ายจึงกลายเป็นที่รังเกียจไป และรัฐบาลก็สามารถปราบปรามการเคลื่อนไหวของพวกสังคมนิยมได้ในที่สุด ในระยะ ๑๐ ปี คาทายามาและพวกสังคมนิยมบางคนหลบหนีไปต่างประเทศ บ้างก็ตายในคุก บ้างก็ประกาศเลิกศรัทธาในลัทธินี้ บางก็กระทำอัตวินิบาตกรรม บ้างก็รอจังหวะเวลาอยู่อย่างเงียบ ๆ

โดยข้อเท็จจริงแล้ว ศาสตราจารย์ที่มีความคิดเสรี และมีอิทธิพลในมหาวิทยาลัยเพียงสองสามคนเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับหลักสำคัญของประเทศและสังคมได้อย่างเปิดเผยและอย่างใจกว้าง หนึ่งในบรรดาศาสตราจารย์เหล่านี้ได้แก่ มิโนเบะ ทัตสึกิชิ แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว** เขาได้ขยายทฤษฎีออกไปว่า แม้อันที่พระเจ้าจอร์จจะทรงดำรงตำแหน่งสูงสุดก็ตามทรงเป็นหนึ่งในสถาบันต่าง ๆ ของประเทศ และการตีความอย่างค่อนข้างเสรีของนายมิโนเบะ เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญก็เป็นที่น่ายอมรับกันมากขึ้นในหมู่ผู้มีการศึกษา ในกรุงโตเกียวขณะนั้น แม้ว่านักวิชาการฝ่ายชาตินิยมต่าง ๆ จะโจมตีความคิดเห็นของมิโนเบะมาตั้งแต่แรกก็ตาม แต่อีก ๒๕ ปีต่อมา นายมิโนเบะก็ต้องรับทุกขุทรมานอันสืบเนื่องมาจากความคิดเห็นของตนเอง

* พวกสังคมนิยมกลุ่มอนาธิปไตยและกลุ่มที่ควบคุมอุตสาหกรรมของประเทศ -- ผู้แปล

** มหาวิทยาลัยโตเกียวเดิมเรียกว่า มหาวิทยาลัยโตเกียวอิมพีเรียล -- ผู้แปล

ในปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๑๒ จักรพรรดิทรงประจวบและสิ้นพระชนม์ลง เมื่อใกล้จะสิ้นพระชนม์นั้นประชาชนต่างมาชุมนุมกันอย่างสงบและคุกเข่าสวดอ้อนวอนอยู่ที่ลานหน้าคูเมืองและกำแพงพระราชวัง ขบวนพระศพในโตเกียวอาจนับว่าเป็นขบวนที่ประทับใจที่สุดเท่าที่เคยเห็นมาในยุคใหม่ ขบวนพระศพเริ่มขึ้นในตอนกลางคืนเคลื่อนไปตามถนนที่โรยทรายไว้ และรถที่บรรทุกพระศพนั้นก็เทียมด้วยวัว ๕ ตัว ในขบวนพระศพมีกองทหารแห่งราชสำนักจากเรือหลวงมิโนทาร์อันเป็นเรือธงของอังกฤษประจำภาคตะวันออกไกลร่วมด้วย พิธีฝังพระศพกระทำขึ้นที่ตำบลโมโมยามาใกล้เมืองเกียวโต มีการฝังหุ่นดินนักรบในชุดสวมเกราะเต็มยศ ๔ ตัวไปพร้อมกับพระศพด้วย เพราะในสมัยโบราณถือเป็นประเพณีปฏิบัติกันมาเรียกว่า จุนชิ กล่าวคือ เมื่อผู้ปกครองประเทศหรือขุนศึกที่ยิ่งใหญ่สิ้นชีวิตลง จะมีบริวารบางคนฆ่าตัวตายเพื่อติดตามเจ้านายของตนไปสู่โลกหน้าด้วย นับว่าเป็นการกระทำที่แสดงถึงความจงรักภักดีอย่างสูงสุด อย่างไรก็ตาม ประเพณีปฏิบัติเช่นนี้ได้เลิกรากันไปนานแล้วก่อนที่ญี่ปุ่นจะปิดประเทศเสียอีก

นายพลโนกิผู้พิชิตปอร์ตอาเธอร์ และต่อมาได้เป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนขุนนางได้ตัดสินใจที่จะปฏิบัติตามประเพณีที่เกือบจะถูกลืมไปแล้วนี้ และเขาเองจะได้กระทำไปแล้วทันทีที่พระเจ้าจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ ถ้าหากว่าเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ต้อนรับเจ้าชายอาเธอร์แห่งคอนนอท ซึ่งเสด็จมาญี่ปุ่นเพื่อร่วมพิธีพระศพในฐานะเป็นผู้แทนพระองค์ของพระเจ้ายอร์ชเสี้ยก่อน อย่างไรก็ตามทันทีที่พระศพเคลื่อนออกจากพระราชวัง โนกิและภรรยาก็ได้กระทำอัตวินิบาตกรรมตามประเพณีของชามูไรในห้องชั้นบนของบ้านที่อยู่ ณ ตำบลอาซาฮุในโตเกียว ทุกคนต่างตกตะลึงต่อเหตุการณ์นี้ ต่างรู้สึกกันว่าประเพณีจุนชิเป็นเพียงข้ออ้างในการสละชีวิตของโนกิเท่านั้น บ้างกล่าวว่าโนกิใคร่ฆ่าตัวตายมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว เพราะเขาได้รับความกดดันเนื่องจากความรู้สึกผิดชอบที่นำทหารจำนวนหลายพันไปเสียชีวิตที่ปอร์ตอาเธอร์ แต่พระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงหวั่นไหว บ้างก็กล่าวว่าคำสั่งเสียของโนกิเองแสดงถึงเหตุผลสำคัญในการไคร่ตักเตือนชาวญี่ปุ่นให้สำนึกถึงกฎชามูไรแต่โบราณ ซึ่งเขาเห็นว่ากฎนี้ได้ถูกทอดทิ้งไปเพราะยุคแห่งการกระทำตามอำเภอใจมีเพิ่มขึ้น

พระราชโอรสซึ่งได้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าจักรพรรดิเมอิจิ ใช้พระนามตามรัชสมัยว่า ไทโช หมายความว่า “ผู้ตั้งอยู่ในทิศพิธราชธรรม” การใช้ชื่อนี้อาจเป็นความตั้งใจที่จะ

ตกเตือนประชาชนของพระองค์เพราะคนเก่า ๆ เริ่มรู้สึกวิตกกังวลกันมากกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและความคิดที่แพร่หลายซึ่งกำลังเกิดขึ้นเนื่องมาจากอิทธิพลของการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม จักรพรรดิพระองค์ใหม่ทรงมีพระพลานามัยไม่แข็งแรง ต่อมายังได้มีพระอาการเสื่อมทางสมองอีกด้วย ฉะนั้นตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๒๑ ถึง ๑๘๒๖ อันเป็นที่สิ้นพระชนม์ พระราชโอรสองค์ใหญ่จึงทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ

เนื่องจากเกิดวิกฤตการณ์สำคัญทางการเมืองขึ้นบางประการ รัชสมัยไทโชจึงเริ่มต้นมาด้วยความยากลำบาก ไชอนจินายกรัฐมนตรีได้รับความกดดันอย่างมากจากคณะนายพลแห่งกองทัพบก ซึ่งมียามากาตะหนุนหลังอยู่อย่างแน่นนอนในอันที่จะจัดสรรงบประมาณสำคัญสำหรับสองหน่วยงานใหม่ ไชอนจิและรัฐมนตรีร่วมคณะส่วนใหญ่คัดค้านข้อเรียกร้องนี้ เพราะฐานะการเงินของประเทศกำลังอยู่ในภาวะยุ่งยาก นายพล อุเอฮาระ รัฐมนตรีกลาโหมเห็นว่าตนเองนั้นแพ้คะแนนเสียงในคณะรัฐมนตรี จึงยื่นถวายใบลาออกโดยตรงต่อพระจักรพรรดิโดยมิได้แจ้งต่อนายกรัฐมนตรี อุเอฮาระมีสิทธิที่จะกระทำเช่นนั้นได้ภายใต้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญ แต่การกระทำเช่นนั้นก็แสดงชัดว่า นายกรัฐมนตรีจะต้องพึ่งกองทัพบก ฉะนั้นคณะรัฐบาลไชอนจิจึงจำต้องลาออก เพราะไม่มีนายพลผู้ใดเลยที่พร้อมจะดำรงตำแหน่งแทนนายพลอุเอฮาระได้ นายพลคัตสึระ ซึ่งขณะนั้นเป็นข้าราชการสำนักได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกเป็นวาระที่สาม เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๑๒ ก่อนที่จะมีการประชุมสภาโตเอท-คองจะจำกันได้ว่า สภาโตเอทนี้ตามปกติแล้วจะเปิดประชุมเพียง ๓ เดือนต่อปีเท่านั้น—และทันทีที่มีการเปิดประชุมก็ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ยุ่งยากมากมายเกิดขึ้น เนื่องจากนักการเมืองส่วนใหญ่ไม่ชอบคัตสึระเพราะเป็นผู้เคร่งครัดในระเบียบวินัย ฝ่ายกองทัพเรือก็ไม่พึงพอใจในการแต่งตั้งคัตสึระครั้งนี้ด้วย เพราะกองทัพเรือมีความอิจฉาริษยากองทัพบก การแข่งขันระหว่างตระกูลซัตสึมา - โชชู จึงเป็นปัจจัยสำคัญในเหตุการณ์นี้ หนึ่งหนังสือพิมพ์ส่วนมากก็เป็นศัตรูกับคัตสึระ และในขณะนั้นเนื่องจากการศึกษาเป็นที่แพร่หลายแล้ว หนังสือพิมพ์จึงเป็นสื่อมวลชนที่ประชาชนอ่านกันมาก ถึงแม้ว่าหนังสือพิมพ์มักใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสม ขาดความรับผิดชอบ และมักเขียนด้วยอารมณ์ หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นก็จัดว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่แสดงประชามติไปในทางหยาบคาย ยิ่งกว่านั้นอาจจะเป็นเพราะว่าเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๑๓ มีประชากรเพียง ๓ ล้านคนเท่านั้น

ที่มีสิทธิในการออกเสียงลงคะแนน นักการเมืองพรรคต่างๆ มีความเห็นว่า การปกครองแบบมีผู้แทนเป็นการเสี่ยงต่ออันตราย เพราะพวกเขารู้ดีว่า การแต่งตั้งนายพลคัตส์ริระเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นก็เข้าทำนองเดียวกันกับการลาออกของไซออนจิ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการกระทำของตระกูลไซชูโดยมิได้คำนึงถึงสภาโตเอทเลยแม้แต่น้อย โอซาคิ ยูกิโอะอู สมาชิกสภาผู้แทนที่มีชื่อเสียงและเป็นผู้ที่มีหลักการอย่างแท้จริง ได้กล่าวโจมตีและกล่าวโทษคัตส์ริระและคณะพรรคด้วยสุนทรพจน์อันมีชื่อเสียงในสภากลางว่าใช้ราชบัลลังก์เป็นเกราะป้องกัน และใช้พระราชบัญญัติเป็นอาวุธ ปรากฏว่ามีความวุ่นวายเกิดขึ้นในสภาโตเอทและเกิดความรุนแรงขึ้นภายนอกสภาด้วยการจลาจลเกิดขึ้นในกรุงโตเกียว โอซาคา เกียวโต โกเบและที่อื่น ๆ จนทำให้ตำรวจต้องขอกำลังทหารมาช่วยปราบ ประชาชนหลายคนต้องเสียชีวิตไปในครั้งนั้น

สภาพความวุ่นวายทั้งหมดนี้ทำให้รัฐบาลคัตส์ริระต้องลาออก พฤติการณ์เช่นนี้อาจเป็นการเริ่มต้นรัฐบาลแบบพรรคที่แท้จริงในญี่ปุ่นก็ได้ แต่การณหาเป็นเช่นนั้นไม่ เป็นที่รู้กันว่าชัยชนะตกอยู่แก่ตระกูลซัทสุมากับพรรคเซยูไค อันเป็นพรรคเสียงข้างมากในสภามีใช้ตกอยู่แก่สภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากนายพลเรือเอกยามาโมโตะ คอมเบอิ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ผู้หนึ่งจึงได้เขียนถากถางนายพลยามาโมโตะว่า “ณ บัดนี้เราจะได้แลเห็นสัญญาณของกองทัพเรืออันยิ่งใหญ่กันแล้ว” ซึ่งนับว่าเป็นการถูกต้อง แต่บรรณาธิการผู้นั้นไม่สามารถทำนายได้ว่า คณะรัฐบาลของนายยามาโมโตะจะอยู่ได้เพียงปีเศษเท่านั้น เพราะได้เกิดเรื่องออกจาวขึ้นเกี่ยวกับสินบนระหว่างนายทหารเรือกับบริษัทเยอรมันแห่งหนึ่ง แม้ว่าทางฝ่ายคณะรัฐมนตรีจะมีได้เกี่ยวข้องกับเรื่องออกจาวนี้โดยตรงด้วยก็ตาม ประชาชนก็เกิดความโกรธแค้น ความไม่สงบจึงเกิดขึ้นในโตเกียวและในเมืองอื่น ๆ กองทัพจึงถูกเรียกให้มาช่วยตำรวจปราบปรามอีกวาระหนึ่ง

โอกุมาผู้ซึ่งในบั้นปลายของชีวิตได้อุทิศตนให้การเมืองน้อยกว่าให้กับมหาวิทยาลัยวาเซดะ ในโตเกียวซึ่งเขาตั้งขึ้นหลายปีก่อนหน้านั้น ได้สืบตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากนายยามาโมโตะ เมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๑๔ โอกุมาที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นกู่ปรับภัยที่สำคัญของคณะปฏิไทยตระกูลเก่าแก่ (ซึ่งแต่เดิมเขาก็อยู่ในกลุ่มคณะปฏิไทยนี้) และทุกคนก็ยอมรับนับถือว่าเขาเป็นผู้สนับสนุนเพื่อสิทธิของประชาชน แต่ทันทีที่เขาตั้งรัฐบาล เขาได้ร่วมมือหรืออาจ

มีทำที่ว้าร่วมมือกับยามากาตะ ผู้ซึ่งขณะนั้นก็ชราภาพแล้วแต่ยังคงมีอำนาจอยู่ ไม่ชอบนายคาโตะ ทาคาอะกิ รัฐมนตรีต่างประเทศ เพราะ “ข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการ” ซึ่งเป็นการรุกรานเงินทางการทูตอย่างเขลาและไม่เข้าท่าเมื่อต้นปี ๑๙๑๕

(3)

ใจความโดยย่อของข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการแสดงถึงการเป็นนักฉวยโอกาสและถึงความพยายามอันเลวร้ายของญี่ปุ่นในอันที่จะดูแลแม้จะมีใช่เป็นการควบคุมจีนก็ตาม สงครามยุโรปทำให้นานาชาติถอนความสนใจออกไปโดยเฉพาะอังกฤษ ซึ่งจีนพอจะหวังพึ่งได้ทางการเงิน การทูตและกำลังใจในอันที่จะมีเสรีภาพในการต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งขณะนั้นได้เข้าแทนที่รัสเซียในแมนจูเรียได้ ฐานะของอังกฤษเมื่อต้องเผชิญกับจีนจึงเป็นแบบสองฝักสองฝ่าย ประการหนึ่งก็คือ ในฐานะที่เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น อังกฤษพร้อมที่จะยอมรับความเป็นใหญ่ของญี่ปุ่นที่จะมีต่อไปในแมนจูเรียได้อีกหลายปี อีกประการหนึ่งก็คือ อังกฤษลังเลที่จะแลเห็นญี่ปุ่นหรือประเทศมหาอำนาจอื่นใดคุกคามรัฐบาลปักกิ่ง แต่แล้วตอนปลายปี ค.ศ. ๑๙๑๔ ญี่ปุ่นซึ่งยึดได้ป้อมปราการของเยอรมันที่เมืองชิงเต่าก็ได้ตั้งมั่นอยู่ในซานตุง ทำนองเดียวกันกับในแมนจูเรียญี่ปุ่นได้เข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๑ หลังจากสงครามเริ่มแล้วประมาณ ๒ สัปดาห์ และภายในเวลาสามเดือนก็ยึดได้เขตครอบครองและเขตผลประโยชน์ของเยอรมันในซานตุง* ดูเหมือนจะเป็นโอกาสที่สวรรค์ประทานให้ญี่ปุ่นได้สัมปทานสำคัญ ๆ จากจีน ซึ่งขณะนั้นเป็นสาธารณรัฐที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายและไร้อำนาจมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยราชวงศ์แมนจูตอนปลาย ๆ เสียอีก แต่นายคาโตะ รัฐมนตรีต่างประเทศได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างโง่เขลาเกินตัวไป เขาหน้าที่จะได้ยอมถอนตัวออกจากซานตุงเพื่อแลกเอ้กสัมปทานที่เป็นบีกแผ่นและกว้างขวางในแมนจูเรียได้ และมองโกเลียตอนในมาให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งถ้าเขาได้ปฏิบัติไปตามที่กล่าวมานี้ ญี่ปุ่นก็คงจะหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ในแมนจูเรียเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๑ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ติดตามมาทั้งภายในและภายนอกประเทศได้เป็นอย่างดี แทนที่จะทำเช่นนั้น นายคาโตะกลับยอมรับแผนปฏิบัติ

* การล้อมเมืองชิงเต่ากินเวลาประมาณ ๕ สัปดาห์ มีหน่วยทหารเล็ก ๆ ของอังกฤษหน่วยหนึ่งร่วมดำเนินงานด้วย และในการรบครั้งนี้ปรากฏว่าญี่ปุ่นใช้เครื่องบินทหารเป็นครั้งแรก

การซึ่งเจ้าหน้าที่กระทรวงต่างประเทศผู้หนึ่งกับทูตทหารประจำปักกิ่งร่วมกันร่างขึ้น และแล้ว นายคาโตะก็ได้รับการสนับสนุนแผนการณ์นี้จากนายโฮคุมาและคณะรัฐมนตรี

วิธีดำเนินงานที่ญี่ปุ่นนำมาใช้ก็คือ การเสนอข้อเรียกร้องซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ หมวด ต่อประธานาธิบดียวนซีไฮของจีน ไม่จำเป็นที่จะต้องระบุงรายละเอียดข้อเรียกร้องไว้ ณ ที่นี้ นอกจากจะกล่าวว่ ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ไม่เพียงแต่จะรวมเอาเรื่องราวเช่น การโอนเขตเช่าของ เยอรมันในซานตุง และการขยายสิทธิของญี่ปุ่นในแมนจูเรียใต้ให้แก่ญี่ปุ่นแล้ว ยังได้รวมข้อเรียกร้องให้รัฐบาลจีนต้องว่าจ้างที่ปรึกษาทางการเมือง การคลัง และการทหารชาวญี่ปุ่น ให้ ดำรวจญี่ปุ่นได้มีส่วนร่วมปกครองเมืองสำคัญ ๆ ต่าง ให้จีนต้องซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์เป็น จำนวนครั้งหนึ่งจากญี่ปุ่นอีกด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้จะเห็นว่าญี่ปุ่นได้เรียกร้องมากเกินไปที่เคยคาดไว้ เพราะเมื่อถึงเวลาย่นคำขาด หลังจากการเจรจาตกลงในปักกิ่งอยู่หลายสัปดาห์ ญี่ปุ่นได้ไว้หน้าจีนด้วยการยอมยกเลิกข้อเรียกร้องที่รุนแรงเกินไปเสีย ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ จึงเกิดขึ้นในจีน อันเป็นภัยต่อการค้าของญี่ปุ่นกับจีน ประชาชาติยุโรปต่าง ๆ มัวยุ่งอยู่กับการ สงครามจึงมีเวลาเพียงเล็กน้อยที่จะสนใจกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอีกซีกโลกหนึ่ง จริงอยู่ที่ รัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษได้เคยเตือนทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอนว่า คาโตะไม่ควรดำเนินการไกลเกินไป แต่ทว่าในอเมริกาได้เกิดเหตุการณ์ที่กระทบกระเทือนอย่างรุนแรงและกินเวลานานที่สุด กล่าวคือ ได้เกิดความรู้สึกต่อต้านชาวญี่ปุ่นขึ้นแล้วในแคลิฟอร์เนีย และนักการเมือง บางคนก็ได้แสดงความลำเอียงในเชื้อชาติอันจุดความรู้สึกต่อต้านการเข้าเมืองของญี่ปุ่นให้ลุก โพล่งขึ้นในหมู่ประชาชน อนึ่งชาวอเมริกันก็ยึดมั่นในความรู้สึกรักไคร่เงินซึ่งอยู่คนละฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก “ฉันท์พี่น้อง” เพราะมีความสัมพันธ์กับจีนทางมิชชันนารีและทางการศึกษา จีนอาจจะเป็นประเทศที่อ่อนแอและแตกแยก แต่ความรู้สึกในการเป็นชาติใหม่กำลังจะเกิดขึ้น ชาตินิยมชาวจีนเป็นจำนวนมากได้รับการศึกษาในอเมริกาและพวกที่ได้รับการช่วยเหลือใน โຕก็ยกว่เริ่มเข้าใจญี่ปุ่นดีขึ้น จะอย่างไรก็ตาม ข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการได้กลายเป็นการ เรียกร้องให้บรรดาชาวจีนผู้รักชาติมาชุมนุมกันและทำให้ญี่ปุ่นเสียมิตรประเทศไป ญี่ปุ่นข่มขู่ บังคับจีนให้ลงนามในสนธิสัญญาสองฉบับ ยอมโอนผลประโยชน์ของเยอรมันในซานตุงและให้ สิทธิพิเศษใหม่ทั้งในแมนจูเรียใต้และภาคตะวันออกเฉียงของมองโกเลียตอนในแก่ญี่ปุ่น การยินยอม

เหล่านี้ทำให้ญี่ปุ่นได้ข้อเรียกร้องรวม ๔ ใน ๕ หมวดซึ่งญี่ปุ่นขอไว้แต่เดิม หมวดที่ ๕ นั้นเป็นที่ได้รับการคัดค้านมากที่สุด จึงต้องยกเลิกไป

ข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สัมพันธภาพระหว่างอเมริกาและญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนไป หลังจาก ค.ศ. ๑๙๑๕ แล้ว ญี่ปุ่นในสายตาของคนอเมริกันมิได้ดีขึ้นเลย อิทธิพลทางด้านจิตใจซึ่งมีมากที่สุด ใน ค.ศ. ๑๙๐๕ ก็สูญหายไปในเวลาอันเอง นับแต่นั้นเป็นต้นมาญี่ปุ่นก็แสดงบทบาทเป็นผู้รุกราน และแม้เมื่อคนญี่ปุ่นได้ปฏิบัติต่อจีนดีขึ้นแล้วก็ตาม ดังเช่นการกระทำหลายครั้งในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๒๐ เศษ ญี่ปุ่นก็มิได้รับความไว้วางใจอีกเลย ชาวจีนผู้ซึ่งมักเก่งในทางด้านการโฆษณาชวนเชื่อจึงได้เปรียบโดยสิ้นเชิง

เป็นเรื่องประชดประชันที่ว่า ความผิดพลาดเกี่ยวกับข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการนั้นเป็นความผิดของรัฐมนตรีต่างประเทศซึ่งเป็นพลเรือนและมีความรู้ดีเกี่ยวกับสถานการณ์ของโลก มิใช่เป็นความผิดของนายทหารผู้ซึ่งเป็นคนพาลหรือมีใจแคบเลย เพราะนายคาโตะ ทาคาอะกิ เคยเป็นทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอน ตามความเป็นจริงแล้ว นายทหารแห่งทัพบกหลายคนมิได้เห็นพ้องด้วยกับวิธีการที่รัฐมนตรีต่างประเทศดำเนินงานเกี่ยวกับจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว นายยามากาตะรู้สึกไม่พอใจอย่างมากต่อนโยบายของคาโตะในอันที่จะรุกรานจีน และยังได้คิดที่จะลาออกจากตำแหน่งอีกด้วย ในที่สุดเมื่อนายโอบุมาลาออกในฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๑๖ ยามากาตะจึงมั่นใจว่านายพลเทราอุจิ (ผู้ว่าราชการทั่วไปประจำเกาหลี) ลูกน้องคนหนึ่งของตนควรจะได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่

นโยบายของจอมพลเทราอุจิที่มีต่อจีนก็คือ การพยายามที่จะควบคุมประเทศจีนด้วยวิธีการตัดสินบนมากกว่าการคุกคาม ในขณะที่เขาเป็นผู้ว่าราชการทั่วไปประจำเกาหลี เขาได้ตัดทวงผลประโยชน์จากการถึงแก่อนิจกรรมของประธานาธิบดีวูซีไฮ เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๖ ในอันที่จะส่งทูตที่ไว้วางใจได้ไปยังปักกิ่ง เพื่อให้ขุนศึกทางเหนือผู้ซึ่งกำลังมีอำนาจอยู่ในปักกิ่ง และเป็นผู้แทนรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายของจีนที่แตกแยกกันออกไปให้เข้าข้างญี่ปุ่น หลังจากที่ได้เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว เทราอุจิจึงได้ใช้ให้ทูตคนเดียวกันนั้นไปเจรจาทกลงเกี่ยวกับการให้กู้เงินเป็นจำนวนมากมายแก่ทั้งรัฐบาลกลางที่ปักกิ่ง และรัฐบาลประจำท้องถิ่นต่าง ๆ เมื่อสภาไคเอทเปิดสมัยประชุม การให้กู้เงินเหล่านี้เป็นเรื่องที่ได้รับการ

ถกเถียงกันอย่างรุนแรง เทราอุดิมีอาจเพกเจยต่อสภาได้โดยสิ้นเชิง แม้จะมีการอ้างว่าคณะ
รัฐบาลของเขาอยู่เหนือความขัดแย้งของพรรคการเมืองทุกพรรค - อันเป็นที่ชนะของยามากาตะ
ที่มีอยู่ แต่เดิมนั้นรัฐบาลที่ถูกตั้งควรเป็นเช่นนั้น - เทราอุดิต้องทำความเข้าใจกับพรรคเซยูไค
แต่ทว่าเขาก็มิได้บกพร่องเกี่ยวกับนโยบายที่เขาเลือกที่จะมีต่อจีน และจะใช้นโยบายนี้จึง
สัมฤทธิ์ผลมากกว่านโยบายที่โศคุมาและคาโตะใช้

ข้อเท็จจริงที่ว่าญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่จะให้เงินกู้แก่จีนเป็นจำนวนมากนั้นก็เท่ากับเป็น
หลักฐานแสดงถึงผลประโยชน์ที่ญี่ปุ่นได้รับเพิ่มขึ้นจากสงครามโลก ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๕ ถึง
๑๙๑๔ ฐานะการเงินและเศรษฐกิจของญี่ปุ่นไม่มั่นคงและไม่สมบูรณ์ ในระยะนั้นญี่ปุ่นขยาย
อุตสาหกรรมมากมาย ซึ่งทำให้เพิ่มความต้องการสิ่งวัตถุดิบเข้ามามากขึ้น ในแง่หนึ่งญี่ปุ่น
เมื่อปี ๑๙๑๔ ก็เป็นประเทศที่เข้มแข็งกว่าแต่ก่อนจริง ๆ ญี่ปุ่นสามารถต่อเรือรบใหญ่ ๆ ได้
ในอุตสาหกรรมของตน และต่อมากองทัพเรือของญี่ปุ่นก็มีเรือขนาดใหญ่มากกว่า ๑๗ ลำ และ
เรือลาดตระเวน ๒๐ ลำ กระนั้นก็ตามภาวะการเงินของชาติก็อยู่ในฐานะฝืดเคืองมาก เพราะ
ใน ค.ศ. ๑๙๑๔ เช่นเดียวกับในปีก่อน ๆ ญี่ปุ่นต้องส่งสินค้าเข้ามามากกว่าส่งสินค้าออก
ความไม่สมดุลย์ทางด้านการค้านี้นับเป็นลางร้ายในแง่ที่อัตราประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่าง
ค.ศ. ๑๘๘๐ และ ๑๙๐๐ จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจากเกือบ ๔๐ ล้านเป็นประมาณ ๔๔ ล้าน
ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๐ และ ๑๙๑๐ ก็เพิ่มขึ้นจาก ๔๔ ล้านเป็นเกือบ ๕๐ ล้านคน ร้ายยิ่งกว่า
นั้นดูเหมือนว่าจะใช้ที่ดินกันอย่างเต็มที่แล้วด้วย จากประเทศที่เคยส่งสินค้าประเภทอาหารออก
ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศที่ต้องส่งสินค้าประเภทอาหารเข้ามาบริโภคเอง รวมทั้งข้าวด้วย อาหาร
ส่วนใหญ่ส่งมาจากเกาหลี มิฉะนั้นแล้วปัญหาเกี่ยวกับการเสียดุลย์การค้าจะต้องสาหัสยิ่งกว่านี้

สงครามโลกได้เปลี่ยนโฉมหน้าญี่ปุ่นไปเป็นอันมาก ประเทศพันธมิตรต่าง ๆ มีความ
ต้องการการขนส่งทางเรือและอยู่ต่อเรือกับสินค้าที่ผลิตจากโรงงานญี่ปุ่นเป็นอันมาก และญี่ปุ่นก็
ยังส่งสินค้าออกโดยเฉพาะสินค้าประเภทสิ่งทอไปยังตลาดค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ
ประเทศอื่น ๆ เช่นที่อังกฤษ เยอรมัน และฝรั่งเศสซึ่งไม่สามารถจะส่งไปได้เพียงพอกับความ
ต้องการ ฉะนั้นจึงไม่ช้าญี่ปุ่นได้กลายเป็นเจ้าหน้แทนการเป็นลูกหน้ของประเทศต่าง ๆ
ญี่ปุ่นเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งความร่ำรวยทางด้านธุรกิจ เศรษฐกิจสงครามมีจำนวนมากขึ้นและเป็นที่น่า

สังเกตว่า ยิ่งสงครามยุโรปดำเนินต่อไปนานเท่าใดญี่ปุ่นก็ยิ่งพอใจมากขึ้นเท่านั้น ไซบัตสึซึ่งเป็นทั้งรวมทั้งเงินทุนและอุตสาหกรรมได้ดำเนินกิจการไปอย่างดียิ่ง แต่ทว่าก็มีบริษัทประกอบการใหม่ ๆ ดำเนินการไปได้ด้วยดีเช่นเดียวกัน มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เช่นมีการแสดงความมั่งคั่งตามแบบตะวันตก ซึ่งหรูหราและเป็นที่น่ารังเกียจแก่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ในสมัยนั้น เพราะระสนิยมที่ดีที่สุดในสมัยนั้นยังเคร่งครัดในขนบประเพณีนิยมเดิม ชั้นชนกลางซึ่งยังคงมีเป็นจำนวนน้อยก็เริ่มมีมากขึ้น แต่โดยส่วนรวมแล้ว ค่าจ้างแรงงานสูงเป็นเงาตามตัวของราคาสินค้า ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนพอมืออันจะกินซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยฟื้นฟูพระราชอำนาจแล้วก็มีมากขึ้น เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๗ อันเป็นปีที่เกิดปฏิวัติรัสเซีย ผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจต่างมีเหตุผลในอันที่จะรู้สึกไม่สบายใจ เพราะตามที่เราได้ทราบกันมาแล้วว่า ชาวญี่ปุ่นนั้นเป็นคนอยากรู้ อยากเห็น และตื่นตัวต่อแนวความคิดใหม่ ๆ ทำนองเดียวกันก็เป็นคนที่เชื่อฟังและว่านอนสอนง่ายอยู่ในขอบเขต

กระนั้นก็ตาม ในระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๐ ถึงฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๑๘ ก่อนหน้าที่จะเกิดจลาจลซ้าว และจวนที่สงครามในยุโรปจะสิ้นสุดลงอาจจะเรียกญี่ปุ่นว่าอยู่ในระหว่างยุค "ทอง" ก็ได้ สิบปีสุดท้ายแห่งสมัยเมอิจิเป็นสมัยที่มีความเชื่อมั่นและความโน้มเอียงใหม่ ๆ ต่อการทดลองในด้านวรรณคดีและศิลปะ มีการเลือกสรรในการที่จะนำสิ่งใหม่ ๆ จากต่างประเทศมาใช้มากยิ่งขึ้น ความภาคภูมิใจในชาติของคนเป็นไปอย่างลึกซึ้งและสุขุม ไม่ระราน ผู้นำคนเก่า ๆ ที่ยังคงมีบทบาทอยู่ทั้ง ๆ ที่เป็นแกนโรแล้วก็ยังลงคุมเชิงอยู่เบื้องหลัง เปรียบเสมือนกับตันทีนอยู่ที่ประตูห้องแผนกเดินเรือเฝ้ามองและคอยแนะนำคนถือท้ายเรือเป็นครั้งคราวงานชิ้นสำคัญที่ได้กระทำลงไปหลังจากสิ้นสมัยโกซุนแล้วก็สำเร็จลุล่วงโดยสมบูรณ์ หลังจากจักรพรรดิเมอิจิสิ้นพระชนม์แล้วไม่นาน ญี่ปุ่นได้ชื่อว่าเป็น "ยุคทอง" ตามความหมายที่ค่อนข้างจะเป็นไปตามตัวอักษร เพราะความร่ำรวยที่ญี่ปุ่นได้รับในระยะสงครามนั้นทำให้รัฐบาลและธนาคารแห่งประเทศไทยมีทองคำเพิ่มขึ้นเป็นทุนสำรองถึงเกือบร้อยเท่า ถึงกระนั้นก็ตามความพึงพอใจของผู้ที่ช่างคิดก็ยังคงล่วไปด้วยความวิตกกังวล.

เหตุการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๐ ถึง ๑๙๒๙

(1)

ในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๑๘ ฌูบุนเริ่มใช้กำลังทหารซึ่งทำให้ฌูบุนได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยและไม่มีเกียรติศักดิ์เลย นั่นก็คือการแทรกแซงในอ่าวอาเมอร์หรือเรียกกันว่า การส่งทหารไปทำการในไซบีเรีย เสนาธิการทหารประจำโตเกียวเริ่มสนใจในโครงการนี้เกือบจะทันทีที่พวกบอลเชวิคโค่นรัฐบาลเคเรนสกีของรัสเซีย มีการสนับสนุนหลักการแทรกแซงของฌูบุนจากฝ่ายสัมพันธมิตรในยุโรปกันมาก เพราะประเทศสัมพันธมิตรกลัวเกรงผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการที่เสียแนวตะวันออก* ไปโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝรั่งเศสได้พยายามให้ฌูบุนส่งกองทหารไปทำการยังรัสเซียในยุโรปมากกว่าหนึ่งครั้งก่อนที่บอลเชวิคจะยึดอำนาจได้เสียอีก ผู้นำฌูบุนทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนต่างก็คัดค้านข้อเสนอนี้ เพราะฌูบุนสนใจในจีนและไซบีเรียตะวันออก ฌูบุนไม่พร้อมที่จะกระทำการใด ๆ มากไปกว่าให้การสนับสนุนทางด้านทัพเรือเท่านั้นในการรบในยุโรป อย่างไรก็ตามฌูบุนก็จะต้องป้องกันมิให้รัฐบาลบอลเชวิคตั้งมั่นอยู่ใกล้ดินแดนแมนจูเรียและเกาหลีเท่าที่จะทำได้ และแน่นอนทีเดียวที่ได้มีหลายฝ่ายอยู่ในไซบีเรียและในภาคต่าง ๆ ของรัสเซีย ซึ่งพร้อมที่จะต่อต้านพวกบอลเชวิค นับตั้งแต่พวกนิยมเจ้าฝ่ายขวา ซึ่งจะต่อสู้จนวาระสุดท้ายจนถึงพวกปฏิวัติทางสังคม บ้างก็กระตือรือร้นที่จะขอความช่วยเหลือจากฌูบุนทั้งกำลังคนและกำลังอาวุธ ยิ่งกว่านั้นยังมีรายงานซึ่งปรากฏภายหลังว่าเกินความจริงว่า พวกบอลเชวิคได้ปลดปล่อยและให้อาวุธแก่เชลยศึกชาวเยอรมันและออสเตรีย - ฮังการีเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ฝ่ายพันธมิตรเกรงการคุกคามอย่างรุนแรง หนึ่งยังมีปัญหาเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาวุธสงครามที่สะสมอยู่ในเวลาตีวอสต็อก ฝ่ายสัมพันธมิตรเกรงว่าอาวุธเหล่านี้จะตกไปอยู่ในมือของพวกบอลเชวิค บรรดานายพลของฌูบุนแลเห็นว่าควรจะแทรกแซงในไซบีเรียตะวันออกยิ่งขึ้น ตามรายงานการสืบสวนแจ้งว่าในฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๑๗ รัฐบาลรัสเซียประจำท้องถิ่นได้ยินยอมให้เปิดมณฑลชายทะเลคามชัตคาและชัลคาลินให้เป็นเขตการ

* หมายถึงยุโรปตะวันออก -- ผู้แปล

ลงทุนของอเมริกัน ถ้าหากรัสเซียพร้อมที่จะยินยอมให้ต่างประเทศมาลงทุนทางด้านเศรษฐกิจในเขตตะวันออกไกลแล้ว ญี่ปุ่นก็ต้องการที่จะเป็นชาติแรกในเรื่องนี้ด้วยเหตุผลว่าอยู่ใกล้กัน

ฉะนั้นบรรดานายพลของญี่ปุ่นประจำโตเกียวจึงได้วางแผนการในอันที่จะส่งกองทัพไปปฏิบัติการนอกประเทศและชักจูงให้จีนตกลงให้ญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังทัพผ่านแมนจูเรียเหนือได้ในอนาคต อย่างไรก็ตามทั้งยามากาตะและคณะรัฐมนตรีซึ่งเทราอุจิผู้นำของเขาได้กระทำการไปด้วยความระมัดระวังยิ่ง โดยพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งใด ๆ ที่จะเกิดมีขึ้นกับอเมริกา อันเนื่องมาจากการกระทำอย่างผลิผลลามแต่ฝ่ายเดียว ในสภาโตเอทได้มีการคัดค้านการแทรกแซงของ พรรคเคนเซไค ซึ่งเป็นพรรคใหญ่พรรคหนึ่ง ในที่สุดญี่ปุ่นก็เข้าร่วมโครงการได้รับเชิด และเป็นคู่พันธมิตรที่ยิ่งใหญ่กับกองทหารที่เรียกกันเป็นทางการว่า กองทหารสัมพันธมิตรเพื่อช่วยกองทัพเซคโกสโลวาเกียซึ่งตกค้างอยู่แถบทางรถไฟสายทราน - ไชบีเรียตั้งแต่เขตอูราลไปจนถึงฝั่งแปซิฟิก แต่ทว่าหลังจากที่ประชาชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกจากไชบีเรีย และพวกเขาเองได้ช่วยตัวเองจนปลอดภัย รวมทั้งรัฐบาลโคลแซค ก็โค่นล้มไปแล้ว กองทหารญี่ปุ่นก็ยังยังคงอยู่ในดินแดนรัสเซีย อันที่จริงแล้วกองทหารญี่ปุ่นมิได้ออกจากไชบีเรียตะวันออก จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๙๒๒ และยังคงอยู่ในเกาะซัคคาลินภาคเหนือมาจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๙๒๕ บางครั้งทหารญี่ปุ่นได้ช่วยเหลือพวกหัวหน้าคอสแซคบางคนที่ปกครองไปวันหนึ่ง ๆ และบางครั้งทหารญี่ปุ่นก็ได้ปฏิบัติการต่อต้านพวกศัตรูอย่าง ไรคีธธรรมเยียงกองโจร อนึ่งพฤติกรรมของกองทหารย่อย ๆ บางกองของญี่ปุ่นก็เป็นที่ชื่นชอกันในด้านความโหดร้ายทารุณอย่างไม่เคยปรากฏมานมนานแล้ว พฤติกรรมเหล่านั้นน่าที่จะได้รับอิทธิพลมาจากความโหดร้ายทารุณของสงครามกลางเมืองรัสเซีย และยังได้รับแรงกระตุ้นจากภาพของการฆ่ากันเองในหมู่เพื่อนร่วมชาติอันมีทั้งสตรีและเด็กที่เมืองนิโคลาฟสก์ ปากแม่น้ำอามูร์เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๒๐ ประสพการณ์จากการแทรกแซงในไชบีเรียอาจเป็นการทำลายศรัทธาที่นายทหารและชาวญี่ปุ่นเคยมีต่อชาวยุโรปได้ แน่ทีเดียวที่ภาพผู้ลี้ภัยชาวรัสเซียซึ่งส่วนมากมีสภาพขัดสนพากันหลังไหล่เข้าไปยังเมืองฮาร์บิน เทียนสิน เซียงไฮ้ ได้ทำลายความเชื่อถือของชาวจีนที่ว่าชาวยุโรปเหนือกว่าคนเสียสิ้น ในเวลาเดียวกันนั้น เรื่องไชบีเรียได้สอนให้นายทหารหนุ่ม ๆ แห่งกองทัพญี่ปุ่นรู้จักการเมืองและเล่ห์กลซึ่งจะได้นำมาใช้เป็นอย่างดีในอีก ๑๐ ปีต่อมาหลังจากที่ยึดแมนจูเรียได้แล้ว

จะกล่าวไม่ได้เลยว่าการส่งทหารออกไปทำการในไซบีเรียครั้งนี้เป็นที่ชื่นชอบของชาวญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นทั่ว ๆ ไปรู้สึกเฉยเมยต่อเหตุการณ์ทั้งหมดนี้ ความคิดเห็นเกี่ยวกับลัทธิทหารก็ดูจะลดลงไปพร้อม ๆ กับการที่เยอรมันปราชัยในสงครามโลก ขณะเดียวกันประชาธิปไตยตามแบบประเทศตะวันตกก็ดูมีเหตุผลดีเพราะได้รับผลสำเร็จ อย่างไรก็ตามในเมืองใหญ่ ๆ ทหารญี่ปุ่นก็รู้สึกว่ประชาชนมองดูตนอย่างหมั่นไส้ จึงถึงเวลาแล้วที่นายทหารญี่ปุ่นในโตเกียวและโอซากาจะพึงพอใจสวมเครื่องแบบพลเรือนเมื่อพ้นหน้าที่แล้วมากกว่าจะอยู่ในชุดเครื่องแบบทหาร ส่วนในชนบทค่านิยมดั้งเดิมยังคงมีอยู่ ทหารจึงได้รับการเคารพนับถือเป็นอย่างดี แต่ในเมืองใหญ่ ๆ ทหารต่างรู้สึกว่ตนเป็นที่สะอึดตาไปในทางที่ไม่ชื่นชอบนักในบางโอกาสความรักชาติอย่างแรงกล้าของประชาชนเกี่ยวกับการแทรกแซงในไซบีเรียนั้นก็หมดสิ้นไป และไม่สามารถจะรื้อฟื้นให้กลับคืนได้ ทั้ง ๆ ที่การฆ่ากันตายที่เมืองนิโคลสลาฟส์จะได้ปลุกความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นเพียงชั่วระยะหนึ่งก็ตาม

ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๑๘ รัฐบาลของเทราอุจิกิต้องลาออกไป เนื่องจากกรณีการจลาจลข้าวอันรุนแรงที่เกิดขึ้นทั่วไปในญี่ปุ่นเมื่อเดือนก่อน ภาวะสงครามทำให้ราคาข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักสูงขึ้นเรื่อย ๆ แนวน้ำมันเช่นนี้ยังเพิ่มขึ้นเมื่อพวกพ่อค้าซึ่งส่วนมากเป็นพวกที่เรียกกันว่า นาริกิน หรือ “เศรษฐีใหม่” หรือเศรษฐีสงครามได้กักตุนข้าวไว้ สมัยก่อน ๆ การขึ้นราคาข้าวเป็นเรื่องที่เกือบจะชื่นชอบกันทั่ว ๆ ไป แต่ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ชนชั้นกรรมกรตามเมืองใหญ่ ๆ และเมืองเล็ก ๆ มีจำนวนเพิ่มขึ้น เพราะหลังปี ค.ศ. ๑๙๑๔ การปฏิวัติอุตสาหกรรมรุดหน้าไปอย่างเต็มที่ในญี่ปุ่น สำหรับพวกกรรมกรตามชนเมือง ราคาข้าวที่แพงมากนับเป็นความทุกข์ยากยิ่ง เมื่อฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๑๘ ราคาข้าวสูงขึ้นกว่าเมื่อปี ๑๙๑๗ ซึ่งนับว่าแพงอยู่แล้วเท่าตัว กรรมกรไม่สามารถอดทนต่อไปได้อีกแล้ว การจลาจลและการวางเพลิงจึงเกิดขึ้นตามเมืองใหญ่เมืองเล็กและหมู่บ้านทั่วประเทศถึง ๑๘๐ แห่ง เป็นเวลากว่าสามสัปดาห์ในเดือนสิงหาคมอันร้อนระอุปี ๑๙๑๘ ทหารถูกเรียกมาให้ช่วยปราบ ประชาชนต้องเสียชีวิตไปมากกว่า ๑๐๐ คนและอีกหลายพันคนต้องถูกจับก่อนที่ความวุ่นวายต่าง ๆ จะสิ้นสุดลง

ฮารา ทากาชิ ซึ่งเป็นผู้สืบตำแหน่งประธนพรอคเซยูไคต่อจากไซอนจิ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลใหม่ (ไซอนจิ ได้เป็นแกนโร หรือรัฐบุรุษอาวุโส ตามพระบรม

ราชโองการของพระเจ้าบรมวงศ์) ฮาราเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้เป็นนายกรัฐมนตรีนองญี่ปุ่นตั้งแต่มีการใช้ระบบคณะรัฐมนตรีมาจนถึงขณะที่กล่าวถึงนี้เป็นเวลา ๓๕ ปี ญี่ปุ่นมีคณะรัฐมนตรีไม่น้อยกว่า ๑๘ ชุด แต่มีนายรัฐมนตรีเพียง ๙ คนเท่านั้น ทุกคนยกเว้นโอคุมาและโซเอนิจิเป็นผู้ที่มาจากตระกูลโชชูหรือซัทsuma นายฮารามาจากจังหวัดอิวาเตะ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยเป็นนักหนังสือพิมพ์และเจ้าหน้าที่ในกระทรวงต่างประเทศก่อนที่จะมาเล่นการเมืองในสภาโตเอท คุณสมบัติประการหนึ่งของเขาที่คือการปลุกสัมพันธไมตรีกับยามากาตะ เกนโรซึ่งฮาราใส่ใจและยังคงมีอำนาจมากที่สุดใญ่ญี่ปุ่น นายฮาราปฏิบัติต่อยามากาตะ นายทหารผู้เผ่าค้ำด้วยการโอนอ่อนผ่อนตามอย่างซ่านิซ่านาญและมีเสน่ห์ สร้างความประทับใจให้แก่อยามากาตะเป็นอันมาก ซึ่งก็นับว่าเป็นการฉลาด เพราะยามากาตะนั้นมิได้ละทิ้งอุดมคติของตนเกี่ยวกับการไม่ชอบในหลักการปกครองตามระบบพรรคเลย

หนังสือพิมพ์ทั้งในญี่ปุ่นและต่างประเทศต่างลงข่าวมากมายเกี่ยวกับนายฮาราในฐานะเป็น "สามัญชนผู้ยิ่งใหญ่" ที่ปกครองคณะรัฐมนตรีอันมีสมาชิกทั้งหมดมาจากพรรคเซยูไคพรรคใหญ่ที่สุดในสภาโตเอท ยกเว้นรัฐมนตรีกลาโหม รัฐมนตรีทหารเรือและรัฐมนตรีต่างประเทศเท่านั้น แม้ว่านายฮาราจะเป็นคนของประชาชนก็หาไม่อุดมการณ์แบบประชาธิปไตยตามความหมายของตะวันตกในสมัยเดียวกันไม่ เขามีข้อวิจารณ์บางอย่างที่รุนแรงเกี่ยวกับลัทธิทหาร แต่หาโดยทั่วไปแล้วเขาก็เห็นพ้องด้วยกับนายพลเอกทานากะ กิอิชิ รัฐมนตรีกลาโหม ผู้ซึ่งเป็นผู้วางแผนคนสำคัญคนหนึ่งในการส่งกองทหารไปทำการในไซบีเรีย นายฮาราได้เสนอแนะให้มีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการให้สิทธิแก่พลเมืองไปในการออกเสียงลงคะแนน แต่แล้วเขาก็ถอนตัวที่จะสนับสนุนเรื่องนี้ เขาตำหนิพวกที่มีความคิดรุนแรง และมองดูความเคลื่อนไหวของกรรมกรอย่างไม่เป็นมิตร เขามักมีกลุ่มไซชิ หรืออันธพาลอาชีพห้อมล้อม และชอบใช้วิธีการขู่ทำร้ายร่างกายคู่ปรับกับทางการเมือง เขาจึงคล้ายกับ "นาย" ที่ควบคุมองค์การทางการเมืองของอเมริกาในสมัยก่อน กระนั้นก็ตามเขายังยึดถือความเชื่อของประชาชนเกี่ยวกับการเมืองตามระบอบรัฐสภา นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ฮาราเป็นนักการเมืองที่มีความสามารถยิ่ง ซึ่งอาจจะเป็นผู้ที่มีความสามารถมากที่สุดในประวัติแห่งสภาโตเอทที่ได้เขาได้ทำให้พรรคเซยูไคมีฐานะเข้มแข็งมาก และได้พยายามที่จะรักษาความเข้มแข็งนี้ไว้ให้

อยู่ในระดับเดียวกับเคนโร กองทัพและข้าราชการในตำแหน่งสูง ๆ ทางการเมืองในญี่ปุ่นหรือที่ใด ๆ ก็ตาม สิ่งที่สำคัญเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จก็คือ การรู้จักใช้การแข็งข้อและการประนีประนอมอย่างเหมาะสม ซึ่งฮารากิมีคุณสมบัติดังนี้อยู่แล้ว เขาต้องประสบกับชะตากรรมอย่างทารุณ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๑ เขาถูกชายหนุ่มหัวรุนแรงแทงตายที่สถานีรถไฟโตเกียว การลอบสังหารครั้งนี้เกิดขึ้นเพียงห้าสัปดาห์หลังจากที่ฆาตกรหัวรุนแรงอีกผู้หนึ่งได้สังหารเศรษฐีนายธนาคารแล้วฆ่าตัวตายตาม ฆาตกรทั้งสองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ฆ่าเศรษฐีนั้นได้รับความเห็นอกเห็นใจจากประชาชน เพราะประชาชนพากันเกลียดชังพวกคนรวยกันมากอยู่แล้วในขณะนั้น ส่วนนายกรัฐมนตรีก็นับได้รับความนิยมมาแต่แรก เนื่องจากประชาชนถือว่าฮารากิจะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการฉ้อราษฎร์บังหลวงของรัฐมนตรীর่วมคณะของเขาอย่างน้อยก็สามคน และยังมีสมาชิกในสภาโตเอทอีกจำนวนหนึ่งด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ก็อาจจะไม่ยุติธรรมต่อฮารากิ

เมื่อกลางปี ค.ศ. ๑๙๒๑ ภาวะสงครามได้สิ้นสุดลงไปพร้อม ๆ กับความวุ่นวายทางบ้านอุตสาหกรรมก็ติดตามมา “ความคิดที่เป็นภัย” ซึ่งเป็นคำที่ตำรวจชอบใช้มีมากขึ้น ได้เกิดการคุมหมิ่นสภาโตเอทและเกลียดชัง “ธุรกิจใหญ่ ๆ” อย่างลับ ๆ และค่อยเป็นค่อยไป ในสายตาของประชาชนแล้ว สภาโตเอทและธุรกิจใหญ่ ๆ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดจนเกือบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้นลัทธิเผด็จการทางทหารแบบฟาสซิสต์ของญี่ปุ่นจึงเริ่มฟักตัวและงอกงามไปอีก ๑๐ ปีต่อมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปกล่าวถึงปี ค.ศ. ๑๙๑๙ เมื่อญี่ปุ่นเข้าร่วมประชุมสันติภาพที่แวร์ซายส์ ผู้แทนญี่ปุ่นประสบความสำเร็จล้มเหลวในการพยายามที่จะให้มีการประกาศหลักแห่งความเสมอภาคของเชื้อชาติขึ้นในข้อตกลงของสันนิบาตชาติ ความปรารถนาก็เนื่องมาจากความหิวแฉ่งของนายอิชิแห่งออสเตรเลีย ซึ่งเป็นนักพูดที่ชั่วจารุนแรงอันสร้างความเจ็บแค้นให้แก่ชาวญี่ปุ่นผู้รู้สึกว่าตนนั้นมิได้รับความเสมอภาคทัดเทียมกับนานาประเทศตะวันตก ทั้ง ๆ ที่ได้รับการยินยอมให้เข้าร่วมในสันนิบาตชาติ-ญี่ปุ่นได้เข้าเป็นสมาชิกถาวรในสมัชชาแห่งสันนิบาต-แต่ญี่ปุ่นก็ยังยืนกรานว่าตนได้รับช่วงสิทธิของเยอรมันในมณฑลซานตงของจีนแล้ว ซึ่งญี่ปุ่นได้มาหลังจากยึดเมืองชิงเต่าได้

ในปี ค.ศ. ๑๙๑๔ ชาวจีนได้รับรองว่าญี่ปุ่นมีสิทธิและผลประโยชน์สืบต่อจากเยอรมันตามสนธิสัญญาสองฉบับ ฉบับหนึ่งลงนามภายใต้การชู้บังคับหลังจากการยื่นคำขาดเกี่ยวกับข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการ และอีกฉบับหนึ่งเจรจาตกลงกันใน ค.ศ. ๑๙๑๘ แต่ตามความเป็นจริงแล้วจีนมีรัฐบาล ๒ ชุด คือรัฐบาลบริหารเป็นทางการอยู่ ณ กรุงปักกิ่ง และรัฐบาลก๊กมินตั๋งในมณฑลกวางตุ้ง ซึ่งเป็นตัวแทนของจีนคณะชาติ ทั้งสองต่างส่งผู้แทนไปยังที่ประชุมแวร์ซายส์ในฐานะผู้แทนจีน ตามความเห็นของญี่ปุ่นนั้น จีนคณะชาติเสี่ยงตั้งและเป็นที่น่าเบื่อกว่ากว่าในที่ประชุม จีนถูกเรียกร้องมากตามข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการ จึงทำให้ทั่วโลกเห็นอกเห็นใจ แต่ญี่ปุ่นยังคงถือไพ่ ๒ ใบ ใบหนึ่งก็คือการชู้ว่าจะถอนตัวออกจากที่ประชุม ซึ่งทำความหนักใจให้ประธานาธิบดีวิลสันในเมื่อผู้แทนอิตาลีก็เพิ่งออกจากสันนิบาตชาติด้วยความขุ่นเคือง ไฟ่อกใบหนึ่งก็คือ การเปิดเผยข้อตกลงในปี ค.ศ. ๑๙๑๗ ว่าอังกฤษและฝรั่งเศสยินยอมกันอย่างลับ ๆ ในการสนับสนุนการอ้างสิทธิของญี่ปุ่นในซานตุง ด้วยความลึกลับ ประธานาธิบดีวิลสันรู้สึกว่าจะจำต้องปลีกตัว ผลที่ได้รับก็คือความเสียหาย ความไม่พอใจของสภาองเกรสส์เกี่ยวกับปัญหาซานตุงในที่ประชุมแวร์ซายส์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สหรัฐอเมริกาไม่สามารถให้สัตยาบันสนธิสัญญาสันติภาพและปลีกตัวออกจากสันนิบาตชาติ เพื่อลบล้างผลประโยชน์ที่ญี่ปุ่นได้รับชัยชนะทางการทูตกรณีซานตุง จึงมีการคว่ำบาตรสินค้าญี่ปุ่นขึ้นในจีน ที่สำคัญน้อยกว่านี้แต่ทว่าเป็นเรื่องร้ายแรงในระยะยาวก็คือ ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริการุนแรงขึ้น ประโยชน์มากที่สุดที่ญี่ปุ่นอาจจะได้รับจากที่ประชุมแวร์ซายส์ก็คือ การได้รับช่วงหมู่เกาะในแปซิฟิกเหนือบริเวณเส้นศูนย์สูตรของเยอรมันตามอาณัติจากสันนิบาต สองปีต่อมาคือใน ค.ศ. ๑๙๒๑ ญี่ปุ่นได้เข้าร่วมประชุมครั้งสำคัญที่วอชิงตันเกี่ยวกับข้อตกลงสำคัญ ๆ หลายประการ มีสนธิสัญญาทางเรือซึ่งกำหนดให้อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นมีอัตราระวางสำหรับเรือใหญ่ ๆ เป็น ๕ : ๕ : ๓ ตามลำดับ ในขั้นแรกญี่ปุ่นได้เร่งเรืออย่างแข็งขันว่าอัตราควรจะเป็น ๑๐ : ๑๐ : ๗ แต่เมื่อทางวอชิงตันได้ถอกระหัดวิทย์ที่ใช้คิดต่อระหว่างโตเกียวกับผู้แทนญี่ปุ่น - ข้อเท็จจริงเรื่องนี้เปิดเผยขึ้นในหนังสือพิมพ์ในสหรัฐอีกสองสามปีต่อมา - อเมริกาตระหนักว่าญี่ปุ่นไม่สมควรได้รับอัตราส่วนสูงกว่านี้ ตามความจริงแล้วข้อตกลงทางเรือนี้มีประโยชน์ต่อญี่ปุ่นมากมาย เพราะว่าถ้าหากไม่มีการตกลงกันเช่นนี้แล้ว อเมริกาที่พร้อมที่

จะสร้างกำลังทัพเรือให้เข้มแข็งจนกระทั่งญี่ปุ่นหรืออังกฤษไม่สามารถจะทัดเทียมได้ หนึ่งตาม ข้อตกลงในอัตราส่วน ๕ : ๕ : ๓ อังกฤษและอเมริกาพอใจในข้อเสนอของญี่ปุ่นที่ว่า ให้ รักษาไว้ซึ่งสถานะเดิมของฐานทัพเรือและเครื่องป้องกันข้าศึกในแปซิฟิก แม้ว่าชาวยุโรปจะ ไม่รวมอยู่ในเงื่อนไขก็ตาม การจำกัดขอบเขตเช่นนี้ก็หมายความว่า ญี่ปุ่นสามารถ มั่นใจได้ว่า จะไม่มีการสร้างฐานทัพเรือชั้นหนึ่งใด ๆ ขึ้นเลยในฟิลิปปินส์หรือฮ่องกง อย่างไร ก็ตาม ญี่ปุ่นก็ได้รับมาตรการแห่งความมั่นคงในการที่ญี่ปุ่นไม่สามารถสร้างกำลังทัพเรือได้ โดย ไม่จำกัดเพื่อแข่งขันกับสหรัฐอเมริกาเป็นการประหยัดเงินได้เป็นจำนวนมาก

การประชุมที่วอชิงตันแสดงถึงการสิ้นสุดแห่งสนธิสัญญาภาคีระหว่างอังกฤษ - ญี่ปุ่น อันมีสนธิสัญญา ๔ มหาอำนาจ ซึ่งเป็นข้อตกลงอันเลือนลอยเข้ามาแทนที่ระหว่างอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นและฝรั่งเศส นับเป็นสนธิสัญญาความมั่นคงที่ไม่มี ความหมาย เป็นเพียง เครื่องมือที่ล้มเหลวในการลวงญี่ปุ่นให้เลิกเป็นภาคี ซึ่งในสายตาของคณะรัฐบาลอังกฤษแล้ว เห็นว่าเป็นวิธีที่น่าอึดอัดใจมากขึ้น วัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งของนโยบายอเมริกันนับ ตั้งแต่การประชุมที่แวร์ซายส์ก็คือการทำให้เกิดความมั่นใจว่าสนธิสัญญาภาคีระหว่างอังกฤษ - ญี่ปุ่นจะไม่ดำเนินต่อไป ประเทศในเครือจักรภพของอังกฤษเช่น กานาดาก็เห็นพ้องกับอเมริกา แต่ที่ว่าญี่ปุ่นมีความคิดเห็นแตกต่างออกไป โดยทั่วไปแล้วสนธิสัญญากับอังกฤษยังเป็นที่ยอมรับ กันว่าเป็นหลักประกันนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นได้อย่างถาวร การตัดสินใจไม่ต่ออายุสนธิ- สัญญาภาคีของอังกฤษสร้างความเสียใจและขุ่นเคืองใจให้แก่ญี่ปุ่น แต่สนธิสัญญา ๔ มหาอำนาจ ก็เป็นการก้ำกัหน้าญี่ปุ่นต่อที่ประชุมสันนิบาตชาติ การสิ้นสุดการเป็นภาคีกันทำให้โอกาสที่จะใช้ อิทธิพลความเป็นมิตรและความมีสมรรถภาพของอังกฤษกำหนดนโยบายของญี่ปุ่นต้องเล็ดลัม ไป ขณะเดียวกันก็มีได้ทำให้ความมั่นคงของสหรัฐอเมริกาคือขึ้น กลับยิ่งจะทำให้สภาวะยุทธ- ศาสตร์ของออสเตรเลียและนิวซีแลนด์เลวลงแน่นอน ซึ่งไม่ต้องกล่าวถึงฮ่องกงและอาณานิคม ของอังกฤษที่آنตะวันออกของอ่าวเบงกอล อย่างไรก็ตาม อังกฤษก็หวังและเชื่อว่าเมื่อฐานทัพ ในสิงคโปร์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดำเนินไปด้วยดี

ในที่สุด ณ ที่ประชุมวอชิงตัน จีนก็ได้รับสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งจีนเคยล้มเหลวมาแล้ว ในที่ประชุมแวร์ซายส์ ซิเดฮารา กิจุโร ผู้แทนคนสำคัญของญี่ปุ่นในที่ประชุมจึงประกาศ

ว่า ญี่ปุ่นจะถอนตัวโดยไม่รีรอออกจากมณฑลชานตุง และได้กระทำการลงนามในข้อตกลงระหว่างจีน - ญี่ปุ่น ให้ญี่ปุ่นคืนผลประโยชน์อันมหาศาลที่ตนเคยได้รับในชานตุงตามเงื่อนไขแห่งข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการคืนแก่จีน แต่ยังคงรักษาสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจบางประการในชานตุงไว้ สนธิสัญญา ๙ มหาอำนาจยังได้ประกันความมั่นคงของจีน สนธิสัญญานี้จีนเองได้ลงนามร่วมกับญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐ และ ๕ มหาอำนาจอื่น ๆ รับรองการเคารพอธิปไตยและเอกราชของจีนพร้อมกับหลักแห่ง “ความเสมอภาคในการพาณิชย์และอุตสาหกรรมของทุก ๆ ประเทศทั่วดินแดนจีน” ญี่ปุ่นปฏิบัติตามข้อสัญญาเกี่ยวกับชานตุงอย่างซื่อตรง ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างจีน - ญี่ปุ่นจึงเริ่มต้นตามวิถีทางใหม่ ต่อมาเมื่อนายชิตเสารา ได้เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ เขาจึงประนีประนอมต่อจีนเสมอ ซึ่งทำให้ฝ่ายชาตินิยมในญี่ปุ่นโกรธแค้นและฝ่ายที่เป็นศัตรูกล่าวถึงเขาว่า “มีนโยบายอ่อนข้อกับจีน”

การประชุมที่วอชิงตันทำให้บรรยากาศแจ่มใสขึ้นและมีท่าทีว่าจะนำไปสู่ยุคใหม่ในตะวันออกไกล ภายในประเทศญี่ปุ่นเอง โลกเก่า ๆ อันมีมาตั้งแต่สมัยเมอิจิกำลังจะสิ้นสุดลงอย่างเห็นได้ชัด ดังเห็นได้จากอนิจกรรมของโอคุมาเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๒๒ และของยามากาตะอีกเดือนหนึ่งต่อมา ทั้งสองท่านนี้อยู่ในวัย ๘๐ เศษที่ยังมีจิตใจเข้มแข็งอยู่จนวาระสุดท้าย แต่ละท่านมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนในสมัยเมอิจิ ถึงแม้โอคุมาจะเป็นอภิสิทธิ์ชนและอนุรักษนิยม แต่ก็มีหัวก้าวหน้าและเสรีนิยมซึ่งขัดกับความเห็นหัวหน้าตระกูลแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยส่วนตัวโอคุมามิใช่เป็นนักประชาธิปไตย แต่คนรุ่นอาวุโสกว่าก็รักใคร่เขา และปรากฏว่าได้พากันไปทำพิธีฝังศพเขานับพัน ๆ คน ส่วนยามากาตะนั้นมั่นคงประจักษ์ในนโยบายคณาธิปไตย และความยิ่งใหญ่ของกองทัพทั้งด้านการเมืองและสังคม เมื่อยามากาตะถึงแก่อนิจกรรม ความเป็นใหญ่ของตระกูลโซซุตามประเพณีในตำแหน่งนายทหารเริ่มเสื่อมคลายลง ตามความเป็นจริงแล้ว บรรดานายทหารผู้ซึ่งมิได้อยู่ในตระกูลนี้และกำลังมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกที ได้พากันวิพากษ์วิจารณ์ตระกูลโซซุก่อนที่ยามากาตะจะถึงแก่อนิจกรรมเสียอีก พวกนายทหารเหล่านี้รู้สึกด้วยเหตุผลว่า ลัทธิรักพวกพ้องของตระกูลนี้มักขัดขวางความก้าวหน้าในราชการของตน การถึงแก่อนิจกรรมของยามากาตะทำให้ไม่สามารถหาผู้ใดมาแทนที่เขาได้ กลับจะมีแต่การแข่งขันกันของกลุ่มต่างๆ ผลที่ตามมาคือวินัยอันเคร่งครัดซึ่งยามากาตะ

ได้วางไว้เริ่มสลายลง แม้ในชั้นแรกจะเป็นไปอย่างช้า ๆ ก็ตาม แต่ผลที่ตามมากลับกลายเป็นความรุนแรงยิ่งขึ้นดังจะเห็นต่อไป

สัญลักษณ์ของยุคใหม่ก็คือ พระฉายาลักษณ์ของมกุฎราชกุมารซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการทรงพระมาลาแก่ปัสกาลาด รวมพระสนับเพลาธิบดีพระขงส์สำหรับติกอล์ฟ (กับปรีนซ์ออฟเวลส์) พระองค์ได้เสด็จเยือนอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๑ ท่ามกลางความตกตะลึงพริ้งเพริดของพวกราชาตินิยมหัวโบราณ ผู้ซึ่งเกรงว่ารัชทายาทหนุ่มจะทรงได้รับอิทธิพลจากความคิด “ที่เป็นภัย” ในยุโรปสมัยใหม่ขณะนั้น เมื่อปรีนซ์ออฟเวลส์เสด็จเยือนญี่ปุ่นเป็นการตอบแทนในปี ค.ศ. ๑๙๒๒ บรรดาอนุรักษนิยมชาวญี่ปุ่นต่างตกตะลึง ไม่เพียงแต่ก็พากอล์ฟเท่านั้นยังพระฉายาลักษณ์ของปรีนซ์ออฟเวลส์ในชุดฉลองพระองค์กุสลากรด (จินริคิชะ) อีกพวกรุ่นเล็ก ๆ ในเมืองต่าง ๆ พากันชื่นชอบและมีแนวโน้มว่าจะตามอย่างด้วย สำหรับอนุชนรุ่นเด็กที่นิยมชมชื่นมกุฎราชกุมารที่ทรงฝึกฝนพระทัยที่มหาวิทยาลัย-ทรงศึกษาวิชาชีววิทยาว่าด้วยชีวิตสัตว์ทะเลเป็นงานอดิเรก - และทรงเป็นเสรีนิยมค่อนข้างจะประชาธิปไตย ด้วย ท่ามเมืองใหญ่ ๆ มีความเป็นสมัยใหม่ปรากฏให้เห็นอยู่ เช่น เพลงแจ๊ส รถแท็กซี่ และ taxi-dancers เริ่มเข้ามาแข่งขันกับดนตรีดั้งเดิม รถลากและเกอิชา ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น โตเกียว อาจมีนักศึกษามากที่สุดในโลก-ได้เริ่มสนใจ “Marx boy” หมายถึงนักศึกษาฝ่ายซ้าย ซึ่งมักมาจากครอบครัวอภิสิทธิ์ชนหรือมั่งคั่ง ผู้ซึ่งตื่นเต้นกับยุคสมัยของตน และทำให้บรรดาผู้เฒ่าชราพากันตกตะลึงต่อความคิดที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม ในวงสังคมสมัยใหม่จะเห็นสิ่งที่เรียกกันว่า “Moga Style” Moga เป็นคำย่อภาษาญี่ปุ่นมาจากคำว่า “modern girl” ในภาษาอังกฤษ อันหมายถึงความนิยมสวมหมวกถักโครเช กระโปรงสั้นไว้ผม “บ๊อบ” ทรง “ซิงเกิ้ล” หรือทรง “อีตันครอป” กัน ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ เศษ ส่วนชายเรียกว่า “Mobo” มาจากภาษาอังกฤษว่า “modern boy” (ไม่ใช่ “Marx boy”) ผู้ซึ่งเมื่อจบมหาวิทยาลัยแล้วได้นำเอาเสื้อผ้าแบบตะวันตกล่าสุดและสะดุดตาที่สุดรวมทั้งถือ “ถุงย่ามแบบอ็อกสฟอร์ด” มาใช้ บางครั้งก็จะได้แลเห็น Mobo และ Moga เดินจงมือกันไปตามถนนกินซ่าในโตเกียวนับว่าเป็นการแสดงคว่ำหน้าหาญชาญชัย แต่ก็ปฏิบัติกัน ส่วนผู้อยู่ในวัยกลางคน (จะไม่ขอกกล่าวถึงผู้อยู่ในวัยชราแล้ว) ต่างพากันวิตกกังวลกับความไม่เอาจริงเอาจัง

และการชอบทำตามอำเภอใจของหนุ่มสาว บรรยากาศทั่วไปจึงมีแต่ความว้าวุ่น เช่น ความน่าอัปยศอดสูในสภาโตเอท “ความคิดที่เป็นภัย” ในมหาวิทยาลัยและในหมู่กรรมกรตามเมืองใหญ่ ๆ ท่าที่ต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวความคิดใหม่ ๆ สมัยนิยมใหม่ ๆ สิ่งประดิษฐ์ทางเทคนิคใหม่ ๆ ได้หลั่งไหลมาจากต่างประเทศ แม้เหตุการณ์เพียงอย่างเดียวที่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางในเวลานั้นก็แสดงถึงความเป็นไปของยุคนั้น เช่นเรื่องของ **อะริซิม่า ทาเคโอะ** นักประพันธ์นวนิยายที่มีชื่อเสียงได้กระทำอัตวินิบาตกรรมไปพร้อมกับหญิงมีสามีอายุน้อยกว่าตนหลายปีก่อนที่เขาจะจบชีวิตลงไม่นานนักเมื่อฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๙๒๓ เขาได้ยกทรัพย์สินอันมีที่คินในซอกโคโคให้แก่ผู้เช่าที่ดินของเขา เพราะเขาเป็นผู้มีชื่อเสียงในความเป็นนักอุดมคติตามแบบตอลสตอย ฉะนั้นในฐานะเป็นมนุษย์เขาจึงเป็นที่รักใคร่ และในฐานะเป็นนักประพันธ์เขาก็ได้รับคามนิยมยกย่อง เหตุการณ์เกี่ยวกับการถึงแก่กรรมของเขาสร้างความรู้สึกสะเทือนใจแก่สังคมญี่ปุ่นอย่างใหญ่หลวง นับตั้งแต่การกระทำอัตวินิบาตกรรมของนายพลโนกิ การฆ่าตัวตายเนื่องจากความรักก็กลายเป็นเรื่องสามัญในญี่ปุ่น แต่หลังจากการตายของอะริซิม่าแล้ว การฆ่าตัวตายทำนองนี้ยิ่งกลายเป็นกิจวัตรประจำวันไป

ปลายสมัยไทโช และต้นสมัยโชวะ คือในปี ๑๙๒๐ เศษ ชาวญี่ปุ่นมักเรียกช่วงนี้ว่ายุคแห่ง “**อิโรกุโร และ นันเซนสุ**” อันหมายถึงเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ เรื่องประหลาด ๆ และเรื่องเหลวไหล คำเหล่านี้ใช้กับคนหนุ่มน้อยที่อยู่ในเมืองใหญ่ ๆ บางทีถ้อยคำภาษาอังกฤษที่ว่า “ปี ๑๙๒๐ เศษที่น่าตื่นตะลึง” จะมีความหมายเทียบเท่ากันได้ แล้วราวกับว่าจะเป็นการซ้ำเติมความวุ่นวายให้เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วนและเชี่ยวชาญคนจำนวนมากอีกด้วย เหตุการณ์อันน่าตื่นตระหนกนี้ทำให้ชาวโลกพากันเห็นอกเห็นใจญี่ปุ่น ดังจะกล่าวต่อไป

(2)

เรื่องราวทางไสยศาสตร์ดั้งเดิมมีอยู่ว่า ใต้พื้นแผ่นดินญี่ปุ่นมีปลาดอนนัทหนูน้อย นิยายกล่าวว่าบางครั้งความบ้าและความเลวทรามของมนุษย์ที่อยู่เบื้องบนทำให้ปลาดอนนัทหลังขึ้นมาด้วยโทษะ ดังนั้นแผ่นดินไหวจึงทำลายเมืองต่าง ๆ ในญี่ปุ่นมาตั้งแต่โบราณแล้ว

แผ่นดินไหวครั้งใหญ่และน่าสะพึงกลัวที่สุดเกิดขึ้นเมื่อเที่ยงของวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๙๒๓ ในบริเวณเมืองโยโกฮาม่า - โตเกียว วันนั้นเป็นวันที่ร้อนระอุ แต่ทว่ามีลมพัดจัดซึ่ง

เพิ่มความหายนะมากขึ้นอย่างเหลือคณานับ ในบริเวณต่าง ๆ ที่ใดที่ไม่พังลงก็จะเกิดเป็นเพลิง
ลุกไหม้ลามไปทั่วทุกหนทุกแห่ง เพราะลมได้ช่วยโหมกระพือพัดด้วย เมืองโยโกซามาทั้งเมือง
ทั้งตึกสร้างใหม่และบ้านไม้เล็ก ๆ ก็ต้องพังทะลายลงและถูกเพลิงเผาผลาญจนราบ ครึ่งเมือง
โตเกียวซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่สามในโลกก็ต้องพินาศลง เมืองและตำบลต่าง ๆ อีกรวมภายในย่าน
กันโตก็พินาศลงเช่นกัน แม้จะไม่มีสถิติตัวเลขที่แน่นอนก็ตาม ก็มีผู้คนล้มตายลงเป็นจำนวน
ประมาณแสนคน

ในหมู่ประชาชนก็ปรากฏตัวอย่างของการเป็นวีรบุรุษและการเสียสละตัวเองอยู่มาก
แต่ในโตเกียวมีข่าวลือแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็วราวกับไฟไหม้ป่าว่า ชาตินิยมเกาหลีกับคอม-
มิวนิสต์ญี่ปุ่นร่วมกันวางแผนที่จะจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติขึ้น ผลจากการนี้ ผูงชนที่บ้าคลั่งหรือ
กลุ่มคนหนุ่มที่เรียกตัวเองว่า “รักชาติ” ตามแบบของตนได้พากันค้นหาและประหารอาหาร
ชาวเกาหลีที่มีได้เป็นภัยเสียเป็นอันมาก ตำรวจยังล้อมจับพวกคนชาติปีไทย คอมมิวนิสต์และ
พวกนิยมซ้ายจัดได้อีกมากมาย บ้างก็ถูกฆ่าตายหลังจากถูกจับ ชาวญี่ปุ่นได้เบียดเบียนจนกระทั่ง
อีกหลายสัปดาห์ต่อมาจึงกลายเป็นเรื่องอื้อฉาวขึ้น อย่างไรก็ตามการลงโทษผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่อง
นี้เป็นไปอย่างสถานเบา

อเมริกาได้ส่งสิ่งของมาช่วยญี่ปุ่นด้วยน้ำใจไมตรี อันทำให้ญี่ปุ่นเริ่มมีกำลังใจที่จะสร้าง
เมืองที่พังพินาศสองเมืองไปแล้วเสียใหม่ แผ่นดินไหวและไฟไหม้ครั้งใหญ่นี้ทำลายร่องรอยของ
เมืองโยโกเกาที่เมือง นิฮอมบาชิ เสียหมด สิ่งที่ยังคงเหลือจากพระเพลิงเผาผลาญได้แก่กำแพง
บ้อมโซกุบุ ซึ่งปัจจุบันล้อมรอบพระราชวังพระจักรพรรดิอยู่ และซวงซุ่ยของโซกุบุที่อยู่เอโน
และชิบา แต่ทุกสิ่งทุกอย่างในเมืองโยโกเกอ็เกือบจะเป็นถ้ำถ่านไปหมด ณ บริเวณนี้ได้มีการ
สร้างเมืองใหม่ที่สวยงามสะอาดตาพร้อมด้วยถนนกว้างและตึกรามสูง ๆ แบบสมัยใหม่ขึ้นแทนที่
ตามถนนเล็ก ๆ ก็มีบ้านไม้ใหม่ ๆ ปลูกกันอยู่อย่างระเกะระกะมากมายเป็นกลุ่ม ๆ ถนนบางสาย
ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับถนนเล็ก ๆ ตามชนบท อันก่อให้เกิดภาพที่ชวนให้หลงใหล ภายใน
เวลา ๓-๔ ปีเท่านั้นเมืองโตเกียวก็เหลือร่องรอยแห่งความหายนะอย่างใหญ่หลวงให้เห็นแต่เพียง
เล็กน้อยเท่านั้น

(3)

หลังจากขาราถูกลอบสังหารเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๑ แล้ว ทาคาฮาชิ โคเรกิโย ผู้ซึ่งเคยเป็นรัฐมนตรีคลังร่วมรัฐบาลนายซารากิได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ทาคาฮาชิเป็นผู้สืบทอดในวงการธุรกิจและการคลัง และเป็นผู้ต่อต้านลัทธิทหาร ซึ่งเมื่อปีสองปีก่อนหน้านั้นได้เขียนและแจกใบปลิวสนับสนุนให้มีการเลิกกองเสนาวุธ แต่เขาเป็นผู้ที่มีได้มีความชำนาญทางการเมืองเช่นซาราและไม่สามารถควบคุมพรรคเซยูไคหรือยับยั้งสภาทั้งสองในการโจมตีรัฐบาลของเขาได้ ดังนั้นทาคาฮาชิจึงบริหารงานได้เพียง ๗ เดือนจนถึงฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๙๒๒ เท่านั้น เพียงช่วง ๒ ปีเศษญี่ปุ่นมีคณะรัฐบาลถึง ๓ ชุด ซึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง ณ ที่นี้ ต่อมาในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๒๔ ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นภายใต้การนำของ คาโตะ ทาคาอะกิ การจัดตั้งรัฐบาลผสมนี้เกิดขึ้นภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป นับเป็นครั้งที่สองตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่หนึ่งมาที่พรรคการเมืองชั้นนำคือพรรคเซยูไคและเคนเซอิไคขณะผู้สมัครฝ่ายรัฐบาล พรรคการเมืองที่ได้ที่นั่งในสภามากที่สุดคือพรรคเคนเซอิไคของคาโตะ

คงจะจำกันได้ว่าคาโตะ ทาคาอะกิในฐานะที่เคยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ ได้รับรองข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการ แต่เมื่อเขาได้เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว (ตั้งแต่ มิถุนายน ๑๙๒๔ ถึงมกราคม ๑๙๒๖) เขาได้ปล่อยหน้าที่ทางด้านต่างประเทศให้แก่ ชิเดฮาระ ผู้ซึ่งกระทำทุกวิถีทางในอันที่จะสมานไมตรีเพื่อลดล้างความคิดของชาวจีนที่ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่รุกรานมาแต่อดีต สมัยคาโตะและ วาคาสึกิ (คาโตะถึงแก่กรรมเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๒๖) การเมืองของญี่ปุ่นอย่างเข้าสู่ยุครัฐบาลแบบพรรคและเสรีนิยมอย่างแท้จริง ไชอนจิผู้ซึ่งเมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๙๒๔ เป็นแกนโรคนสุดท้ายที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เห็นชอบและสนับสนุนด้วยทั้ง ๆ ที่มีอายุ ๗๐ เศษแล้ว ไชอนจิกียังมีอายุยืนต่อไปอีกหลายปี ในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ เศษ ไชอนจิยังเป็นผู้รอบรู้ที่ชั้นชั้นนำ ๒-๓ คน ผู้จะนำประเทศญี่ปุ่นไปสู่ความหายนะต่อมาจากต้องรำลึกถึงคำเตือนของเขา แต่ในสมัยของคาโตะและวาคาสึกิ ไชอนจิกิปรับตัวให้เข้ากับสมัยได้ ลัทธิอนุรักษนิยมที่เป็นฝ่ายค้านก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ทั้งในสภาขุนนางและสภาองคมนตรี แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่มีอยู่เลยในสภาล่างรวมทั้งบางกลุ่มในพรรคเซยูไคด้วย แต่สิ่งที่เบียดเบียนต่อการเผยแพร่ลัทธิเสรีนิยมนี้อาจจะมาจากกองทัพโดยเฉพาะกองทัพบก เพราะว่าอำนาจของกองทัพที่มี

อยู่นี้ได้มาจากกฎหมายรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามอำนาจของกองทัพบกก็ดูเหมือนจะลดน้อยลงไป เพราะเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๔ นายพล อุงาคิ รัฐมนตรีกลาโหมผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมะ ได้ตัดงบประมาณด้านการทหาร ลดกำลังกองทัพบกลงไม่น้อยกว่า ๔ กองพล รัฐบาลมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับบริษัทอุตสาหกรรมเครือญาติ “บริษัทยักษ์ใหญ่” เห็นชอบกับการลดกำลังอาวุธและยังได้สนับสนุนนโยบาย “เพื่อนบ้านที่ดี” ต่อจีน ของนายซึเคซารุอีกด้วย ปรากฏว่านายทุนชนชั้นกลางเป็นพันธมิตรในด้านการเมืองภายใน ดังที่นักวิชาการชาวอเมริกันกล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างระมัดระวังในสมัยเมจิค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ขบวนการเสรีนิยมของชนชั้นกลางในกรุง”^{*}

แม้กระนั้นได้มีการนำเอามาตรการแบบอื่น ๆ ซึ่งมีแนวทางตรงกันข้ามกับมาตรการแบบเสรีนิยมมาใช้ด้วย อาทิ แม้ว่ารัฐบาลจะออก พ.ร.บ. การให้สิทธิแก่พลเมืองชายในการออกเสียงลงคะแนนโดยผ่านสภาโตเอท ให้พลเมืองชายที่มีอายุเกิน ๒๕ ปีทุกคนมีสิทธิในการออกเสียงลงคะแนนได้ก็ตาม รัฐบาลก็ยังได้ออกพระราชบัญญัติใช้กฎหมายว่าด้วยการรักษาไว้ซึ่งสันติสุข กฎหมายฉบับนี้ทำให้ตำรวจมีอำนาจมากขึ้นในอันที่จะจัดการกับผู้ “มีความคิดเป็นภัย” และจะเห็นผู้ที่มิหวัหวั่นแรงไปในทางความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับแรงงานจึงถูกปราบปรามเป็นอันมาก การลดกำลังของกองทัพบกทำให้ตำแหน่งนายทหารสมดุลงันอยู่บ้าง ด้วยการแต่งตั้งให้นายทหารจากกองทัพยุบไปเป็นครู ในโรงเรียนรัฐบาลชั้นสูงและชั้นมัธยม เพื่อให้คำปรึกษาในด้านหลักสูตรการฝึกวิชาทหารภาคบังคับที่เพิ่งนำมาใช้

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการต่างประเทศก็ดำเนินไปได้ด้วยดี มีการผูกสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับโซเวียตรัสเซีย มีการตกลงกันเกี่ยวกับปัญหาการจับปลาและปัญหาเกาะซัคคาลิน ชาวญี่ปุ่นอพยพออกจากภาคเหนือของเกาะนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๕ ส่วนในจีน ญี่ปุ่นก็ไม่มีปัญหาอีกแล้ว แต่อังกฤษก็รู้สึกเอือมระอากับการมุ่งร้ายของพวกชาตินิยมมากกว่า เรื่องที่ทำให้วิตกกังวลจริง ๆ ก็คือกฎหมายของอเมริกันที่ผ่านสภาองเกรสเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๔ ห้ามชาวตะวันออก รวมทั้งญี่ปุ่นอพยพเข้าไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อกฎหมายนี้ผ่านสภาออกไปปรากฏว่ามีการไกล่เกลี่ยกัน เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำวอชิงตันกลับทำให้เหตุการณ์เลวร้ายลงด้วยการคัดค้าน

* Edwin O. Reischauer, *Japan Past and Present*. London (Duckworth), 1947, p. 155.

กฎหมายนี้ก่อนที่จะพิจารณากันในสภาองเกรส เขาได้กล่าวว่า “ผลร้าย” จะเกิดขึ้นถ้าพระราชบัญญัตินี้ผ่านสภาออกไป สมาชิกสภาองเกรสบางคนได้ทำให้ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นมีมากขึ้นอีกเมื่อได้ทราบข่าว และแล้วพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงผ่านสภาไปด้วยคะแนนเสียงข้างมากอย่างท่วมท้น ความเจ็บแค้นของญี่ปุ่นก็ยังมีมากขึ้นและฝังใจอยู่นาน

สมัยไทโชสิ้นสุดลงเมื่อวันคริสตมาสปี ค.ศ. ๑๙๒๑ อันเป็นวันที่จักรพรรดิผู้อ่อนแอสิ้นพระชนม์ลง พระโอรสผู้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการได้เป็นจักรพรรดิแทน จักรพรรดิพระองค์ใหม่ทรงตั้งรัชสมัยของพระองค์ว่า โฮวอ อันหมายถึง “สันติสุขอันบริสุทธิ์” และสามารถกล่าวได้ว่าเป็นความปรารถนาในยุคนั้นที่จะให้สันติสุขอย่างจริงจัง ไชอนจิผู้ครอบด้วยคุณธรรมได้เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญของจักรพรรดิหนุ่มๆ จะมีเหตุผลทุกประการที่จะเชื่อได้ว่าสมัยโฮวาคู่ควรกับสมญานามนี้

แต่แล้วเมฆหมอกก็เริ่มตั้งเค้าใหม่ที่ขอบฟ้า หลังจากเกิดเหตุวุ่นวายภายในประเทศเป็นเวลาหลายปี จีนก็เริ่มรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้รัฐบาลก๊กมินตั๋งมีเจียงไคเช็คเป็นผู้นำ ในปี ค.ศ. ๑๙๒๗ กองทัพบกของเจียงไคเช็คได้รุกคืบหน้าไปทางเหนือ ยึดได้บริเวณลุ่มน้ำแยงซี จุดมุ่งหมายประการหนึ่งของเขาก็คือ การเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการได้มาซึ่งอธิปไตยของจีนจากเงื้อมมือชาวต่างชาติ เช่น การรถไฟสายตะวันออกของจีน (ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของรัสเซีย) และเขตยึดครองของญี่ปุ่นกับเขตเช่าในแมนจูเรียได้ด้วยการผ่อนหนักผ่อนเบา ในที่สุดจีนก็เตรียมตัวกระทำในสิ่งที่ญี่ปุ่นได้เคยกระทำเมื่อคริสตศตวรรษที่ ๑๙ นั่นคือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและสลัดตนให้พ้นจากการแทรกแซงของต่างประเทศ สนธิสัญญา ๙ มหาอำนาจดูเหมือนจะเป็นเครื่องประกันโครงการนี้ให้ทันสมัยของจีน ญี่ปุ่นเป็นชาติที่ว้ากมากที่สุดใบบรรดาชาติต่างๆ ที่มีสิทธิและผลประโยชน์ในจีน แต่สำหรับจีนและชาวต่างประเทศอื่น ๆ นั้น ดูเหมือนว่าขณะนั้นฝ่ายพลเรือนซึ่งเป็นเสรีนิยมโนโตเกียวมียอำนาจเหนือกว่า และดูเหมือนว่าบรรดานายพลญี่ปุ่นทั้งหลายจะไม่มีโอกาสใช้อิทธิพลในการตัดสินใจนโยบายต่างประเทศต่อไปอีกแล้ว นี่เป็นการคาดคะเนที่ผิดพลาดต่อสภาพความเป็นจริงอย่างมาก แต่ก็นำให้อภัยสำหรับการคาดคะเนเมื่อปี ๑๙๒๗ ตามความเป็นจริงแล้ว กระแสธารแห่งลัทธิชาตินิยมแบบใช้กำลังในจีน ซึ่งก่อให้เกิดพลังผลักดันแก่พวกก๊กมินตั๋งในสมัยนั้น

ทำให้เกิดปฏิกริยาในทำนองชาตินิยมอย่างรุนแรงขึ้นในกองทัพบกของญี่ปุ่น ซึ่งเริ่มจะรู้สึกว่ถ้าหากยังคงใช้นโยบายของซิดะฮารุอย่างฉันทมิตรแล้ว จีนใหม่ก็คงจะรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสร้างความเข้มแข็งขึ้นจนสามารถทำลายฐานะของญี่ปุ่นในแมนจูเรียได้ในที่สุด อีกนัยหนึ่งก็คือในสายตาของคนทั่วไปไม่เฉพาะแต่ฝ่ายทหารเท่านั้น ที่แลเห็นว่านโยบายของรัฐบาลที่มีต่อจีนเริ่มจะเซลากว่าการอ่อนข้อ

ในระยะปี ค.ศ. ๑๙๒๗ ญี่ปุ่นประสบกับภาวะเริ่มต้นของเศรษฐกิจตกต่ำที่กระทบกระเทือนไปทั่วโลก ซึ่งจะกระทบญี่ปุ่นใน ๓ ปีต่อมา อย่างหนักที่ทันใด แม้ว่าภาวะสงครามได้สิ้นสุดลงไปแล้วก็ตาม มีบริษัทธุรกิจที่ไม่มั่นคงหลายแห่งยังอยู่รอดสมัยสงครามมาได้ แต่ก็มีสินเชื่อดันพื้นตัวพอกพูน ธนาคารเพียงแห่งเดียวที่ล้มละลายก็สามารถทำให้ธนาคารอื่น ๆ พลอยล้มไปด้วย และในไม่ช้าธนาคารอีก ๓๐ แห่งรวมทั้งธนาคารที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่นอีกหนึ่งแห่งก็พลอยล้มไปด้วย บริษัทขนาดกลางและขนาดเล็กจำนวนมากต้องขายกิจการให้กับไชบัตสึ ซึ่งเป็นเจ้าแห่งการเงินและอุตสาหกรรม ไชบัตสึได้ยึดเอาบริษัทที่ล้มละลายไว้ได้หลายบริษัท วิฤตการณ์เกี่ยวกับการธนาคารที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วนเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๗ ก็มีผลคืออยู่บ้าง และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเมื่อวิฤตกาลนี้ผ่านพ้นไปแล้วเศรษฐกิจของญี่ปุ่นยิ่งมั่นคงขึ้นอีก แต่ทว่าทำให้ “บุคคลเล็ก ๆ” ผู้ซึ่งสูญเสียกิจการของตนไปเกิดความไม่เป็นมิตรกับบริษัทยักษ์ใหญ่ไชบัตสึ บริษัทที่มีอำนาจมากที่สุดสองบริษัทนี้ร่วมมือกับพรรคการเมืองใหญ่สองพรรคที่เป็นคู่แข่งกันภายในสภาโตเอท มิตสึบิชิสนับสนุนพรรคเคนเซอิไค (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น มินเซอิโต) และมิตซึบิชิสนับสนุนพรรคเซยูไค บริษัทที่ล้มละลายไปเนื่องจากภาวะวิฤตทางการธนาคารยอมไม่ใคร่จะชอบสภาโตเอทกับผู้สนับสนุนสภานัก บริษัทเล็ก ๆ เหล่านี้พร้อมที่จะให้การสนับสนุนผู้ฝักใฝ่ในลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรงที่อยู่นอกสภาโตเอท เพราะคุณธรรมของระบบการศึกษาของญี่ปุ่นทำให้ลัทธิชาตินิยมรุนแรงมีผลมากกว่าลัทธิมาร์กซ์ แม้ว่าตำราวิจัยยอมให้มีการเผยแพร่แนวความคิดของลัทธิมาร์กซ์ได้ก็ตาม เมื่อญี่ปุ่นประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างหนักใน ค.ศ. ๑๙๓๐ มีผู้เบื่อหน่ายการเมืองแบบมีสภาอย่างมาก เพราะคนทั่วไปเห็นว่าการเมืองแบบมีสภาทำให้เกิดการร่วมมือกับ “ยักษ์ใหญ่” ในด้านธุรกิจ

เหตุการณ์คับขันเกี่ยวกับแนวความคิดทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในหมู่นายทหารหนุ่ม ๆ แห่งกองทัพบกระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๒๗ กับ ๑๙๓๐ กำลังฟักตัวเป็นความ

บั้นปูน้อยอย่างเงียบ ๆ แนวความคิดที่มีอิทธิพลมากที่สุดก็คือแนวความคิดเกี่ยวกับ “ การฟื้นฟูสมัชชา ” ซึ่งถ้าหมายถึงสิ่งใดที่สมเหตุสมผลแล้ว “ การฟื้นฟูสมัชชา ” ก็คือสังคมนิยมแบบรัฐที่มีเผด็จการทหารเป็นผู้ปกครองประเทศ ในการฟื้นฟูสมัชชาเมื่อนั้นบรรดาขุนศึกใหญ่ได้ยอมถวายที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนแก่พระเจ้าจักรพรรดิ นั่นก็หมายถึงการถวายที่ดินซึ่งตระกูลของเขาเคยครอบครองและปกครองมาแต่โบราณกาล ส่วนในการฟื้นฟูสมัชชา นั้นนายทุนทั้งหลายจะต้อง “ ถวาย ” ความมั่งคั่งของตน และพรรคการเมืองต่าง ๆ ก็จะต้องถวายอำนาจของตนแก่พระเจ้าจักรพรรดิด้วย แนวความคิดนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากหนังสือที่ขึ้นชื่อของ คิตะอิกกิ ผู้ซึ่งมักได้รับสมญานามว่าเป็นผู้ก่อตั้งลัทธิฟาสซิสต์ญี่ปุ่นขึ้น หนังสือเล่มนี้ว่าด้วยเรื่อง “ การสร้างประเทศญี่ปุ่นขึ้นใหม่ ” ตีพิมพ์เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและตำรวจก็ได้ทำงานในการ ระบับมิให้หนังสือเล่มนี้เผยแพร่ออกมาเกือบจะทันทีที่ตีพิมพ์เสร็จ เพราะถึงนายคิตะจะเป็นนักจักรวรรดินิยม เขาก็เป็นนักต่อต้านลัทธินายทุนอย่างแรงกล้าด้วย เขาสนับสนุนการก่อตั้ง “ จักรวรรดิปฏิวัติใหม่ของญี่ปุ่น ” ซึ่งเป็นสังคมนิยมแบบรักชาติอยู่ภายในประเทศแต่ต้องการขยายดินแดนออกไปนอกประเทศด้วย เขาเชื่อว่าทางที่ดีที่สุดในการได้มาซึ่ง “ การสร้างประเทศญี่ปุ่นขึ้นใหม่ ” ตามต้องการนั้นก็ด้วยการรัฐประหารของทหาร เพราะประเทศในอุดมคติของเขานั้น อำนาจสูงสุดจะอยู่ที่กองทัพภายใต้พระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป หนังสือของนายคิตะก็ได้รับความนิยมชมชอบจากบรรดานายทหารหนุ่ม ๆ แห่งกองทัพบกเป็นอันมาก ไม่ใช่พวกเขาตินิยมรุนแรงทุกคนจะเห็นพ้องกับความคิดของนายคิตะเสียทั้งหมด ในเมื่อพวกเขาได้กลิ่นไอของการปฏิวัติ-อันเป็นคำที่เป็นภัยอยู่ แต่ในบรรดาคณะหนุ่ม ๆ ก็ได้ยินได้ฟังเรื่องนี้มาตั้งแต่เริ่มภาวะเศรษฐกิจตกต่ำแล้ว ก่อนปี ค.ศ. ๑๙๓๐ ความไม่พอใจทางสังคมและการเมืองของนายทหารชั้นผู้น้อยยังไม่เป็นที่น่าสังเกตกันนัก อย่างไรก็ตามภายใต้ความเข้มงวดและระเบียบวินัยแบบทหาร ความไม่สงบอย่างเรียบ ๆ แต่รุนแรงกำลังเริ่มระอุขึ้นแล้ว อากาศหนึ่งก็คือ การก่อตั้งสมาคมลับของพวกนายทหารชั้นผู้น้อยเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๒๗ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะวางแผนก่อรัฐประหารขึ้นในอนาคต สิ่งสำคัญเกี่ยวกับสมาคมลับซึ่งมีสมาชิกประมาณ ๒๐๐ คนนี้ก็คือ สมาชิกเหล่านี้มาจากนายทหารประจำกองเสนาธิการในโตเกียวที่เป็นมันสมองของกองทัพบก

ไม่เพียงแต่ในกองทัพบกเท่านั้นที่แนวความคิดแบบชาตินิยมรุนแรงกำลังอยู่ในสมัยนิยม ในหมู่ข้าราชการพลเรือนก็ได้รับการศึกษาสูงโดยเฉพาะในกระทรวงมหาดไทย ก็มีการประเมินค่าของการปกครองแบบมีสภาขึ้นในปลายปี ค.ศ. ๑๙๒๐ เศษ ระบบข้าราชการของญี่ปุ่นนั้นมีแนวโน้มไปในทางเป็นอนุรักษนิยมและเผด็จการแบบอำนาจนิยม กระนั้นก็ตามข้าราชการเป็นอันมากก็ยังได้เข้าสังกัดพรรคการเมืองต่าง ๆ และได้เป็นสมาชิกสภาขึ้นนำด้วย จึงทำให้ข้าราชการรุ่นหลังเกิดความโกรธซึ่งและเคียดแค้นการเมืองแบบมีสภาซึ่งก่อความวิตเสรีของตน

ข้อเท็จจริงก็คือว่าพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ในสภาโตเอทได้ซุกหลุมฝังตัวเอง ออกจะเป็นการอยู่ติธรรมและนำไปสู่การเข้าใจผิด ถ้าจะกล่าวว่าการเมืองในสภาโตเอทนั้นมักไม่ซื่อสัตย์ เพราะยังมีอีกเป็นจำนวนมากในทั้งสองสภาที่ซื่อสัตย์จริง ๆ แต่ทว่าก็มีน้ำเสียงในทำนองเสียหายเกิดขึ้น โดยเฉพาะในสภาล่าง มีการติตติชนกันโดยลับเลือกตั้ง นักการเมืองจำนวนมากรับ "ของกำนัล" จากผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ ผลก็คือพรรคการเมืองที่ได้บริหารประเทศมักถูกฝ่ายค้านโจมตีในข้อหาฉ้อราษฎร์บังหลวง ส่วนฝ่ายค้านเองก็มักถูกกล่าวหาทำนองเดียวกัน การโจมตีและการตอบโต้ทำนองนี้ก็มักเป็นเรื่องส่วนตัว และทำให้การประชุมสภาลงเอยด้วยการทะเลาะวิวาทแบบอะอะตึงตัง พฤติการณ์เช่นนี้ทำให้ชาวญี่ปุ่นตกตะลึง เพราะคนญี่ปุ่นเคารพในการมีมารยาทงดงามและการแสดงออกซึ่งความกลมกลืน ถ้าหากเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอยู่ในภาวะที่มั่นคงแล้ว การที่จะมีฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือการได้เห็นความไร้เกียรติของสภาล่างอยู่บ่อย ๆ บ้างก็คงจะไม่หนักหนานัก แต่ในขณะที่ประชากรเพิ่มขึ้น ตลาดการค้าในต่างประเทศของญี่ปุ่นก็ลดน้อยลงอย่างน่าใจหายใจกว่าในระยะที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำกระจายออกไปทั่วโลก ต่างประเทศก็ได้แสดงปฏิกิริยาต่อสินค้าออกของญี่ปุ่นด้วยการตั้งกำแพงภาษีเพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมของตนเองโดยมีข้ออ้างว่าเศรษฐกิจของโลกตกต่ำ ภาวะเศรษฐกิจของญี่ปุ่นยังไม่มั่นคงแม้เมื่อก่อนปี ค.ศ. ๑๙๒๙ หลังปีนั้นแล้ว ความเสื่อมก็เป็นอย่างรวดเร็ว และเกิดการเรียกร้องหาข้อยุติบางประการจากวิธีการอันมิใช่เป็นวิธีของสภา

(4)

ภาวะวิกฤตทางด้านธนาคารเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๗ ทำให้รัฐบาลของวาเกสึ ต้องลาออก นายพลทานากะ กิอิชิ นักการเมืองการทหารที่ชาญฉลาดและรอบรู้ผู้ซึ่งเป็นประธาน พรรค

เชยูโคแทน นายทาคาฮาชิ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคการเมืองพรรคนี้ได้รับชัยชนะอย่างหวุดหวิดในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๘ อันเป็นปีแรกที่มีการเลือกตั้งตาม พ.ร.บ. การให้สิทธิแก่พลเมืองชายในการออกเสียงลงคะแนน

รัฐบาลของนายพลทานากะใช้นโยบายเข้มงวดกับจีนมากกว่านโยบายของรัฐบาลชุดก่อน ทานากะผู้ซึ่งเป็นทั้งรัฐมนตรีต่างประเทศและนายกรัฐมนตรีมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับฐานะของญี่ปุ่นในแมนจูเรียและการคืบหน้าไปทางเหนือของจีนก็กมิตั้งในขณะที่เกิดอันกำลังไปทางเหนือ ทำให้เกิดเป็นการรบย่อย ๆ ขึ้น ซึ่งจีนก็พ่ายแพ้ การคืบหน้าไปในจีนเหนือของกมิตั้งจึงหยุดชะงักลงไปชั่วขณะ

หลังจากเหตุการณ์นี้แล้ว ก็เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นอีกในไม่ช้า จางไซหลิน ขุนศึกจีนแห่งแมนจูเรียถูกลอบสังหารใกล้เมืองมุกเดน และเป็นที่สงสัยกันมากทั้งในจีนและในญี่ปุ่นว่า นายทหารญี่ปุ่นที่มุกเดนเป็นผู้วางแผนการฉ้อโกงนี้ทั้งหมด แม้ว่าจะไม่สามารถชี้ตัวผู้กระทำได้ เพราะจางไซหลินถึงแก่กรรมเนื่องจากถูกระเบิดขณะที่นั่งอยู่ในรถไฟ มีการสอบสวนกันเป็นทางการ แต่รายงานไม่เป็นที่เปิดเผย ทานากะได้กระทำทุกสิ่งในอันที่จะมิให้ฝ่ายค้านของตนในสภากับผู้หาหน้ชกถาม แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ พรรคมินเซอิโต (เดิมคือพรรคเคนเซอิโค) อันเป็นพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญได้ทำให้รัฐบาลได้รับความอับอายอดสู่มากที่สุด รัฐบาลจึงต้องลาออกเมื่อฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๒๙ ในบรรดาปัญหายุ่งยากต่าง ๆ เหล่านี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการถึงแก่กรรมของจางไซหลิน เป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่สุด เรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ไม่กระจางจนกระทั่งหลังสงครามแปซิฟิกแล้ว โลกจึงได้รู้เบื้องหลังหรือเรื่องราวเกือบทั้งหมด ขณะนั้นเปิดเผยแต่เพียงว่าจางไซหลินถูกนายทหารแห่งกองทัพกวางตุ้งฆาตกรรม กองทัพกวางตุ้งคือกองทัพทหารญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในแมนจูเรียได้ (ที่เรียกเช่นนั้นเพราะปลายแหลมเลี้ยวตรงรวมที่พอร์ตอาเธอร์และไคเรน เป็นที่รู้จักกันว่าแหลมกวางตุ้ง) ณ ที่นี้จะไม่ขอล่าถึงความขุ่นแค้นที่กองทัพกวางตุ้งมีต่อจางไซหลิน สิ่งที่สำคัญก็คือว่าได้มีการวางแผนกันไว้ว่า การตายของจางไซหลินเป็นสัญญาณในการทำให้รัฐประหารของทหารญี่ปุ่นเพื่อเข้ายึดเมืองมุกเดน และบางทีหลังจากนั้นจะยึดส่วนใหญ่ของแมนจูเรียครึ่งใต้ทันที ที่จริงแล้วเป็นความพยายามที่จะทำได้ในปี ๑๙๒๘ แต่กลับเกิดขึ้นจริง ๆ ในปี ๑๙๓๑ เมื่อกองทัพกวางตุ้งเข้ายึดเมือง

มุกเคนด้วยความยากลำบาก แต่ในปี ค.ศ. ๑๙๒๘ นั้นการคบคิดกันนี้ต้องล้มเหลวไป เพราะนายพันเอกที่ประจำอยู่กองบัญชาการกองทัพหลวงตั้งและเป็นหัวหน้าสำคัญไม่ได้รับการสนับสนุนจากนายทหารชั้นผู้ใหญ่เหนือตน

เมื่อนายทนายได้ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เขาเกิดความกระตือรือร้นมาก พร้อมกับได้รับการสนับสนุนจากพระจักรพรรดิที่จะให้นำผู้ที่เกี่ยวข้องมาขึ้นศาลทหารและลงโทษถ้าจำเป็น อันที่จริงแล้วพระจักรพรรดิทรงวิตกกังวลมาก ด้วยเหตุนี้เองจึงเพิ่มความกระวนกระวายให้แก่ทนายมากขึ้น เพราะเขาประจักษ์ว่าหัวหน้ากองเสนาธิการและนายทหารชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ คัดค้านอย่างเต็มที่ในอันที่จะลงโทษผู้ที่รับผิดชอบการถึงแก่กรรมของจางโซ่หลิน ตามระเบียบวินัยอันเข้มงวดในแง่ที่ว่าเป็นการทำลายชื่อเสียงของกองทัพ และจะนั้นจึงมองข้ามการกระทำที่ไม่เป็นระเบียบวินัยไป และเหตุการณ์ร้ายที่สำคัญกว่าอีกเรื่องหนึ่งจึงเกิดขึ้น

หลังจากที่คณะรัฐบาลของนายทนายลาออกเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๒๙ แล้ว เคนโรโซอิจิได้ถวายคำแนะนำแก่พระจักรพรรดิให้ **ฮามากุจิ** ประธานพรรคมินเซอิโต เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไป คณะรัฐบาลของฮามากุจิซึ่งเป็นพรรคมินเซอิโตเสียส่วนใหญ่ มีรัฐมนตรีบางคนเฉลี่ยวลาตยั้ง ตัวนายกรัฐมนตรีเองเป็นผู้ที่ซื่อตรงและเด็ดขาด สีหน้าอันเข้มงวดของเขา ทำให้เขามีสมญานามว่า "สิงห์" นายพลเอกอูงากิและนายพลเรือเอกทาการาเบ รัฐมนตรีกลาโหมและรัฐมนตรีทหารเรือก็เป็นคนที่อยู่ในสายกลางและเข้ากันได้กับฝ่ายพลเรือน นายพลทั้งสองนี้มีได้เตรียมตัวที่จะเป็นเพียงนายทหารผู้ประสานงานระหว่างนายทหารเสนาธิการและคณะรัฐบาลเท่านั้น **อินุเอ จุนโนสุเกะ** รัฐมนตรีคลังเป็นผู้ไม่ชอบทหาร เชื่อในเรื่องการตัดทอนรายจ่ายและจัดสรรงบประมาณให้สมดุลกัน ความสัมพันธ์ระหว่างพรรคมินเซอิโตกับบริษัทมิตสึบิชิเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า **อินุเอ** เป็นบุตรเขยของหัวหน้าตระกูลมิตสึบิชิ ส่วนชิเคฮารามุสึซึ่งเกี่ยวข้องกับตระกูลเดียวกันนี้ก็ได้เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ **อาคาจิ** รัฐมนตรีมหาดไทยผู้ซึ่งมีอคติเป็นชาตินิยมรุนแรงได้โจมตีเรื่องราวความไม่ปรองดองกันในระบบการบริหารแบบเสรีนิยมนี้ โดยการเปลี่ยนตัวผู้ว่าราชการจังหวัด เขาก็แผ้วถางทางให้พรรคได้มีชัยชนะในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๐

นับว่าเป็นคราวเคราะห์ที่เศรษฐกิจของโลกตกต่ำ อันมีผลกระทบกระเทือนต่อประเทศญี่ปุ่นในสมัยรัฐบาลชุดนี้ เพราะรัฐบาลไม่สามารถจะทำให้สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจดีขึ้น

ได้ - ด้วยการทำให้อู๋ปุ่นกลับมาใช้มาตราทองคำและตัดเงินเดือนข้าราชการพลเรือน ยิ่งทำให้สถานการณ์เลวลงอีก-รัฐบาลจึงสูญเสียความนิยมไป ซึ่งถ้ารัฐบาลสามารถทำให้ภาวะเศรษฐกิจอยู่ในสภาพปกติมากกว่านี้ ความนิยมของประชาชนก็คงจะมีอยู่ สินค้าออกที่ตกต่ำลงก็เนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ นับว่าเป็นเรื่องรุนแรงมากโดยเฉพาะการผลิตไหมดิบ เมื่อความต้องการไหมดิบของอเมริกันลดลงไปอย่างมากใน ค.ศ. ๑๙๓๐ ชาวนาทัวประเทศอู๋ปุ่นพากันเดือดร้อนยิ่ง เพราะการผลิตไหมเป็นอาชีพที่สองของชาวนาเกือบครึ่งประเทศ ซึ่งทำให้ชาวนาส่วนมากพอจะหลีกเลี่ยงการเป็นหนี้เป็นสินได้ สหรัฐอเมริกาเป็นตลาดค้าไหมต่างประเทศที่สำคัญที่สุด เมื่อตลาดค้าไหมนี้ล้มลงไปเพราะเป็นอุตสาหกรรมประเภทฟุ่มเฟือยในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง สังคมและการเมืองในชนบทอู๋ปุ่นจึงได้รับความกระทบกระเทือนมาก อู๋ปุ่นภาคเหนืออาจได้รับผลเสียหายมากกว่าภาคอื่น ชาวนาเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางแถบนั้นต้องยากจนลงอย่างน่าใจหาย และใน ค.ศ. ๑๙๓๒ ข้าวก็เก็บเกี่ยวไม่ได้จนทำให้เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงขึ้นอย่างแท้จริงในเขตนั้น

ทหารส่วนใหญ่ในกองทัพมาจากชาวนา และนายทหารจำนวนมากก็มาจากครอบครัวปานกลางและเป็นเจ้าของที่ดินเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเหนือของอู๋ปุ่นมีชื่อในทางเป็นแหล่งทหารเกณฑ์ที่ดีเยี่ยม ไม่มีผู้บังคับกองร้อยหรือผู้บังคับหมวดคนใดสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของทหารจำนวนมากเหล่านี้ได้ เพราะความขาดแคลนอย่างมากเช่นนี้ มีทางเดียวเท่านั้นที่ชาวนาจะได้เงินสดมา ก็คือขายลูกสาวให้กับนายหน้าของโรงน้ำชา ร้านกาแฟ และแหล่งโสเภณี สภาพเช่นนี้ยิ่งเพิ่มความโกรธแค้นให้แก่พวกนายทหารผู้ซึ่งเชื่อว่าการเมืองแบบมีสถานะนี้รังแต่จะทำลายประเทศและแผนการ "การฟื้นฟูสมัยโชวะ" เท่านั้นที่จะสามารถช่วยประเทศให้รอดได้ นับเป็นความแตกแยกของระเบียบวินัยทหารที่นายทหารประจำการได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการเมือง ตามพระราชบัญญัติที่พระจักรพรรดิทรงประกาศไว้หลายปีก่อนหน้านี้ก็ห้ามทหารเล่นการเมือง

แต่ความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นในชนบทเร้าให้เกิดความรู้สึกไปในทางปฏิวัติอย่างแท้จริง ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๓๐ กองทัพบกทั้งหมดก็มีเหตุผลในอันที่จะเกิดความรู้สึกไม่สบายใจเกี่ยวกับฐานะของตนในอนาคต เพราะกองทัพบกสังเกตเห็นแล้วว่ากองทัพเรือซึ่งเป็นคู่

แข่งขันกันได้ถูกบังคับให้ยอมจำนนต่อรัฐบาล—แม้ว่าตามความเป็นจริงมิใช่ตัวกองทัพเรือ หากเป็นกองเสนาธิการทหารเรือที่พ่ายแพ้ต่อรัฐบาลในครั้งนั้น เมื่อมีการประชุมลอร์ดอาวอร์ททางเรือที่กรุงลอนดอน ในปี ค.ศ. ๑๘๓๐ ผู้แทนญี่ปุ่นซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีทหารเรือ (นายพลเรือเอก ทาการาบะ) ได้ยินยอมให้มีเรือลาดตระเวนและเรืออื่น ๆ เป็นอัตราส่วนกันกับเรือของอเมริกา ซึ่งกองเสนาธิการทหารเรือในกรุงโตเกียวเห็นว่าเป็นอัตราส่วนที่ต่ำเกินกว่าจะยินยอมได้ แม้กระนั้นก็ตามซามูไรซึ่งทำหน้าที่แทนนายคาการาบะแห่งกระทรวงทหารเรือเป็นการชั่วคราวระหว่างที่ไม่อยู่ ได้พิจารณาพร้อมกับคณะรัฐมนตรีว่า ข้อตกลงที่กรุงลอนดอนนั้นเป็นที่พอใจแล้วและเขาจึงได้ถวายคำแนะนำต่อองค์จักรพรรดิไปเช่นนั้น ทั้ง ๆ ที่เสนาธิการทหารเรือได้คัดค้านอย่างรุนแรงแล้วก็ตาม ก็มีการลงนามในสนธิสัญญาลอนดอน บรรดาชาตินิยมญี่ปุ่นอันมีสมาชิกพรรคเซยูไคร่วมด้วยพากันวิพากษ์วิจารณ์ว่านายกรัฐมนตรีช่วงชิงอำนาจในการตัดสินใจไป พวกนั้นมีความเห็นว่าเสนาธิการทหารเรือและรัฐมนตรีทหารเรือเท่านั้นที่สมควรจะถวายคำแนะนำต่อพระจักรพรรดิผู้ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการสูงสุดฝ่ายทหารเรือ ตามความเป็นจริงแล้ว ซามูไรผู้ซึ่งเป็นพลเรือนทำหน้าที่เป็นรัฐมนตรีทหารเรือก็เป็นเรื่องผิดธรรมดาอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามซามูไรไม่เพียงควรที่จะละเลยความคิดเห็นของเสนาธิการทหารเรือเสียทีเดียว เมื่อมีการให้สัตยาบันในสนธิสัญญา สภากองมนตรีซึ่งมักให้คำปรึกษาในเรื่องเช่นนี้ก็วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมาก แต่ “สิ่ง” อย่างซามูไรก็มีเจตนาปรารถนาอย่างมั่นคง รัฐบาลของเขาก็รวมหัวกันในเรื่องนี้ด้วย เขายังได้รับการหนุนหลังจากพระจักรพรรดิและจากทหารเรืออย่างน้อยที่สุดก็มีจำนวนมากพอประมาณ ดังนั้นเขาจึงปฏิเสธที่จะยอมจำนนและในที่สุดหลังจากที่ได้มีการถกเถียงกันอย่างมากมาย สภากองมนตรีก็ได้แนะนำเป็นทางการให้ให้สัตยาบันสนธิสัญญานี้ แต่ทว่าความขัดแย้งก็หาสงบลงไม่ ทุกคนต่างตระหนักดีว่า ได้มีการโจมตีหลักแห่งการมีอำนาจสูงสุดของคณะรัฐมนตรีในอันที่จะพิจารณานโยบายการต่างประเทศการป้องกันประเทศและแผนยุทธศาสตร์ที่พัวพันกันและสามารถยกขึ้นมาอภิปรายได้

ถ้าเสรีนิยมเป็นฝ่ายกล้ำ ประเพณีนิยมก็จะเป็นฝ่ายกล้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายกองทัพ และเห็นกระจ่างแล้วว่า การทำทายเป็นองเดียวกันนี้อาจจะเกิดขึ้นกับฝ่ายตนได้ในอนาคต ในอันที่จะถวายคำแนะนำต่อพระจักรพรรดิเกี่ยวกับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งยึดถือกันมา เป็นประเพณีนิยม

เมื่อได้รับการสนับสนุนแม้จะมีใช่เป็นการปลุกใจจากนายทหารทั้งที่ประจำการและปลดประจำการแล้ว จึงทำการประท้วงการกระทำของคณะรัฐมนตรีทั้งในหน้าหนังสือพิมพ์และในการหาเสียงตามที่สาธารณะต่าง ๆ เมื่อฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๓๐ การประท้วงครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากพวกชาตินิยมรุนแรงที่ทำการประท้วงอยู่แล้วว่า ญีปุ่นควรดำเนินการขั้นรุนแรงในแมนจูเรีย ซึ่ง ณ ที่นั้นบุตรชายจางโซหลินได้ประกาศตนพร้อมที่จะยอมรับรองรัฐบาลนานกิงที่เจียงไคเช็คตั้งขึ้น

ความวุ่นวายได้ก่อตัวกลายเป็นการกระทำแบบโหดร้ายทารุณในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๓๐ เมื่อ "ผู้รักชาติ" ฝ่ายขวาได้ลอบยิงซามากุจิบิดาเจ้าบาศที่สถานีโตเกียว ซึ่งนับเป็นเวลาเกือบ ๙ ปีจากวันที่ซารากุกลอบสังหาร ณ ที่นั้นจะทีเดียวกันนั่นเอง ขณะที่ซามากุจิยังไม่สามารถปฏิบัติงานได้ ชิเคฮารุ รัฐมนตรีต่างประเทศได้ทำหน้าที่แทนนายกรัฐมนตรีเมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๓๑ ซามากุจิได้พยายามที่จะปฏิบัติงานด้วยความกล้าหาญอีก แต่เขาก็ต้องลาออกเมื่อเดือนเมษายน โดยมี วากาสึกิ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อมาวากาสึกิได้เปลี่ยนตัวรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลเพียงสองสามคน โดยที่พรรคคิโนะเฮอิโตยังคงมีอำนาจอยู่ ซามากุจิผู้กล้าหาญได้ถึงแก่กรรมในปลายปีเดียวกันนั่นเอง

หลังจากโจมตีซามากุจิแล้วไม่นาน รัฐมนตรีต่าง ๆ ก็ได้ยินข่าวลือว่า ได้มีการคบคิดวางแผนการบางอย่างเกิดขึ้นในหมู่นายทหารบกในโตเกียว ตำรวจได้ทำการสอบสวนอย่างไม่ปะติดปะต่อกันนัก แต่ก็ไม่พบร่องรอยอันใด อันที่จริงกลุ่มนายทหารที่ประกอบด้วยนายทหารสองสามนายซึ่งมียศและตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบระดับสูงได้ร่วมกันวางแผนรัฐประหารขึ้นหนึ่งในบรรดานายทหารเหล่านั้นได้แก่ นายพลตรี โคอิโซ ผู้ซึ่งได้กลายเป็นนายกรัฐมนตรีของญีปุ่นในอีก ๑๓ ปีต่อมา พวกที่สมรู้ร่วมคิดกันเชื่อว่า นายพล อุงากิ รัฐมนตรีกลาโหมควรได้เป็นผู้นำคณะรัฐบาลทหารที่คณะรัฐประหารตั้งขึ้น และยังคงคาดหวังต่อไปอีกว่านายพลอุงากิเต็มใจที่จะยอมรับตำแหน่งนี้ แต่ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๓๑—เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมแล้ว—นายพลอุงากิได้ประกาศอย่างแจ่มแจ้งว่าเขาไม่รับรอง "การกระทำโดยตรง" แบบรุนแรงที่สุดเช่นนี้ และต้องยกเลิกแผนการณ์ทำนองนี้ทั้งหมดทันที การประกาศเช่นนี้ทำลายแผนการณ์ทั้งหมดเสียสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทหารชั้นผู้น้อย นายทหารชั้นผู้ใหญ่ ๒-๓ คน และพลเรือนที่หลงเชื่ออีกจำนวนเล็กน้อย

เหตุการณ์ที่น่าสนใจนี้เรียกว่า “กรณีเดือนมีนาคม” แม้ว่าเหตุการณ์นี้จะยังไม่เปิดเผยจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดแล้วก็ตาม ชาวญี่ปุ่นนอกวงในโตเกียวก็สามารถรู้เรื่องราวนี้จนได้ จุดสำคัญเกี่ยวกับ “กรณีเดือนมีนาคม” ก็คือว่า นอกไปจากพวกนายทหารหนุ่ม ๆ เลือคร้อนแล้ว ยังมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่บางคนพลอยคิดร้างแห่ไปด้วย ตัวอย่างที่พวกนี้ก่อขึ้นนับว่าเป็นเรื่องน่าตำหนิ และเพราะนายทหารชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในกรุงโตเกียว (หนึ่งในขณะนี้เป็นถึงรองเสนาธิการทหาร) จึงไม่เป็นปัญหาเลยที่พวกเหล่านี้ควรถูกลงโทษในฐานะสมรู้ร่วมคิดกัน แต่ก็กลับละเลยไป ในเมื่อไม่มีการลงโทษบุคคลชั้นผู้ใหญ่แล้ว การที่จะลงโทษบุคคลชั้นผู้น้อยก็ย่อมเป็นไปได้ ฉะนั้นจึงมีน้อยมากที่ต้องขึ้นศาลทหาร ได้มีการพยายามที่จะระงับเรื่องนี้เสียให้หมด ฉะนั้นการไม่มีระเบียบวินัยที่เป็นอันตรายร้ายแรงที่สุดเช่นนี้จึงผ่านไปอย่างเงียบ ๆ เป็นการยากยิ่งในอนาคตที่ผู้นำทางทหารจะเหนียวรั้งนายทหารที่มียศต่ำกว่าตนและผู้ที่มีหัวทางการเมืองไว้ได้

หกเดือนหลังจากที่นายพลองาคิออกคำสั่งให้เลิกการเตรียมตัวเพื่อรัฐประหารภายในแล้ว ก็มีเหตุการณ์อีกเรื่องหนึ่งเกิดขึ้น คราวนี้เกิดขึ้นนอกประเทศญี่ปุ่น อันกระทบกระเทือนโลก เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ค.ศ. ๑๙๓๑ กองทัพหลวงตั้งของญี่ปุ่นได้เข้ายึดเมืองมุกเดน อันเป็นการเปิดฉากการยึดครองแมนจูเรียทั้งหมด ผู้ที่วางแผนรัฐประหารมุกเดนบางคนมีส่วนเกี่ยวข้องใน “กรณีเดือนมีนาคม” ด้วย โศกนาฏกรรมของญี่ปุ่นก็คือว่า ในทั้งสองกรณีนี้รัฐบาลญี่ปุ่นอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถจะควบคุมสถานการณ์ได้ คงปล่อยให้กองเสนาธิการทหารจัดการไปตามลำพัง

เหตุการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๑ - ๑๙๔๑

(1)

ญี่ปุ่นมักจะเรียกช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๑ ถึง ๑๙๔๑ อันเป็นระยะสิบปีก่อนหน้าที่จะเกิดสงครามแปซิฟิกว่า **คุราย ทานิมา** หรือ “หุบเขามืด” เพราะระหว่างสิบปีนี้ลัทธิเสรีนิยมและเสรีภาพส่วนบุคคลซึ่งเพิ่งจะเริ่มแตกหน่อขึ้นจนเจริญงอกงามเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นั้น ได้ถูกทำลายลงโดยสิ้นเชิง ถ้าเปลี่ยนอุปมาอุปมัยไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่าหลังจากปี ค.ศ. ๑๙๓๑ ไปแล้วผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าทางการเมือง การทหาร การศึกษา วรรณคดี และ ศิลป ต่างรู้ตัวดีว่ากำลังเงินอยู่ในท่ามกลางภัยอันตรายอันเกิดจากปฏิกิริยา และการปฏิวัติซึ่งเป็นพลังสองประการที่แสดงออกเป็นความรุนแรงแต่มีอันตรายเป็นระยะ ๆ ไป และบางโอกาสก็ เป็นไปโดยบังเอิญ ความรุนแรงที่กล่าวนี้มีอยู่สองลักษณะด้วยกันคือ การรุกรานนอกประเทศ ซึ่งไม่สามารถจะควบคุมได้ และการคบคิดขบถล้มล้างกันอย่างโหดร้ายภายในประเทศ

อาจเป็นไปได้ว่ามีคนเพียงกลุ่มน้อยที่มองเห็นสถานการณ์ตามทัศนะดังกล่าวในเวลานั้น แต่คนกลุ่มน้อยนี้ประกอบด้วยปัญญาชนญี่ปุ่นอันมีพระจักรพรรดิเองทรงเป็นผู้นำ แต่เหตุใดจึงไม่สามารถปราบปรามลัทธิชาตินิยมรุนแรงที่กำลังเกิดขึ้นเป็นระลอก ๆ ซึ่งรวมเอาพวกประเพณีนิยมและพวกสังคมนิยมแบบส่งเสริมการปฏิวัติเข้าไว้ด้วยโดยมีกองทัพเป็นผู้นำ?

คำตอบปรากฏอยู่ในลักษณะโครงสร้างของประเทศญี่ปุ่นสมัยนั้น ตามรัฐธรรมนูญ พระจักรพรรดิทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ทรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์หลายประการ อย่างน้อยที่สุดในลักษณะกึ่งศาสนา ในทางทฤษฎี พระองค์ทรงเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดในปัญหาต่าง ๆ อันเกี่ยวกับนโยบายด้านการทหารบกและการทหารเรือ ทำนองเดียวกับปัญหาทางกฎหมาย และปัญหาทางการเมือง ตามความเป็นจริง พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจตามคำแนะนำของคณะบุคคลอันได้แก่คณะรัฐมนตรี คณะเสนาธิการกองทัพบก กองทัพเรือ และองคมนตรี บุคคลเหล่านี้ต่างก็มีความคิดเห็นซึ่งขัดแย้งกันเอง ฉะนั้นจึงต่างต่อสู้ซึ่งกันและกัน เมื่อไม่ปรากฏมีองค์การประสานงานสูงสุดจึงนับว่าเคราะห์ร้าย ในอดีตเคยมีกลุ่มเกนโรซึ่งมีประสิทธิภาพมาก

อย่างไรก็ตามหลังจาก ค.ศ. ๑๙๒๔ ก็มีแต่ไซออนนิสต์ผู้เดียวเท่านั้นซึ่งเป็นสมาชิกขององค์กรที่นำ
 เคารพยำเกรงและเคยมีอำนาจมากที่สุดยังมีชีวิตอยู่ และไซออนนิสต์หวังที่จะเห็นประเทศญี่ปุ่น
 ก้าวหน้าไปอย่างช้า ๆ แต่ทว่ามันคงไปสู่ลักษณะที่คล้ายคลึงกับ ประเทศซึ่งมีกษัตริย์ภายใต้รัฐ-
 ธรรมนูญและการปกครองแบบมีสภา ฉะนั้นเขาจึงเว้นที่จะไม่แทรกแซงในกิจการทางการเมือง
 นอกจากจะให้คำแนะนำรับรองนายกรัฐมนตรีนคนใหม่เมื่อคณะรัฐมนตรีชุดเก่าลาออกไป และ
 ยื่นกรานให้รายงานข่าวความเป็นไปให้ทราบ ไซออนนิสต์ไม่สนับสนุนที่จะให้พระเจ้าจอร์จที่ทรง
 เป็นผู้ประสานงานดำเนินนโยบายเยี่ยงไกเซอร์แห่งเยอรมันและซาร์แห่งรัสเซีย ตรงกันข้ามความ
 ห่วงใยยิ่งของเขาก็คือการป้องกันราชบัลลังก์ (พระเจ้าจอร์จที่) ไว้ให้พ้นจากความรับผิดชอบ
 ใด ๆ อันเกี่ยวกับการตัดสินใจนโยบายระดับสูง เขาเกรงว่าจะเป็นการนำพระองค์เข้าไปพัวพันกับ
 ความขัดแย้ง ถ้าหากพระองค์จะต้องทรงมีพระราชวินิจฉัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแม้ว่าจะถูก
 ต้องหรือมีเหตุผล ไซออนนิสต์เกรงว่าในภาวะการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๐ เศษ อันเต็มไปด้วย
 อันตรายนี้ อาจเป็นภัยต่อพระราชอำนาจของพระเจ้าจอร์จที่ หรือแม้กระทั่งอาจทำให้สถาบัน
 จอร์จที่สั่นคลอนได้ เป็นการร้ายเกินไปที่จะปิดความเห็นของไซออนนิสต์ เพราะเห็นว่าขลาด
 เกินไปโดยกล่าวเสียว่า พระราชกระแสนับสั่งของพระเจ้าจอร์จที่เป็นที่เชื่อฟังกันโดยดีเมื่อปี
 ค.ศ. ๑๙๔๕ จึงน่าที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตามอย่างง่ายดายเช่นเดียวกันเมื่อปี ๑๙๓๑ หรือ ๑๙๓๒
 ถ้าพระเจ้าจอร์จที่ในฐานะที่ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดทรงมีพระบรมราชโองการให้กองทัพ
 ในแมนจูเรียระงับกระทำการเสีย น่าจะเสี่ยงต่อการไม่เชื่อฟังเสียมากกว่า เนื่องจากเราสามารถ
 มองเห็นภายหลังว่าควรกระทำเช่นใดกับเหตุการณ์ที่ผ่านมา จึงสามารถกล่าวได้ว่าจะเป็นการดี
 สำหรับญี่ปุ่นและชาวโลกหากพระเจ้าจอร์จที่ทรงเสี่ยงเช่นนั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๐ และเพียงแต่
 พระบรมราชโองการของพระเจ้าจอร์จที่เท่านั้น ก็จะสามารถทำให้วิถีทางการขยายอำนาจทาง
 ทหารข้ามทะเลเหลืองต้องเปลี่ยนไป จึงมีผู้กล่าวว่าถ้าพระเจ้าจอร์จที่ทรงได้รับการสนับสนุน
 อย่างแข็งขันจากไซออนนิสต์แล้ว พระองค์ก็จะทรงสมัคพระทัยกระทำการดังเช่นที่กล่าวมา

จึงอาจเป็นปัญหาว่าตามข้อเท็จจริงแล้ว ได้มีการเสี่ยงเช่นนั้นจริง ๆ เกิดขึ้นหรือไม่ว่า
 พวกชาตินิยมรุนแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทหารแห่งกองทัพบกได้ละเลยพระบรมราชโองการ
 พิเศษของพระเจ้าจอร์จที่ แท้จริงพวกนายทหารก็ได้อ้างว่าเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าจอร์-
 จอร์จที่ เป็นความจงรักภักดีเสียยิ่งกว่าราษฎรญี่ปุ่น แต่ ณ ที่นี้เราต้องนึกถึงหลักจิตวิทยาที่

เกี่ยวข้องกับอารมณ์และการขาดเหตุผลของพวกที่หลงคิดว่าตนเองเป็นเช่นนั้น ดังเช่นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๗ ไซโกเกก็ไมื่อยอมรับว่าตนเองเป็นขบถ ฉะนั้น “พวกรักชาติ” ฝ่ายขวาบางคนจึงจะไม่เคยคิดว่าตนเองไม่สวามิภักดิ์ในการที่ขัดพระบรมราชโองการของจักรพรรดิ พวกเขาเหล่านั้นเห็นว่าพระบรมราชโองการดังกล่าวนี้เป็นไปตาม “ที่ปรึกษาที่เลวทราม” สำหรับเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๔๕ อาจจะมีเพียงบางรายเท่านั้น ที่ยังไม่ยอมรับเหตุการณ์ที่ตนได้ยินได้ฟังมาด้วยตนเอง และยังคงประท้วงการส่งกระจายเสียงทางวิทยุให้ยอมจำนน พวกชาตินิยมรุนแรงญี่ปุ่นยังคงซื่อตรงต่อความคิดของตนในเรื่องที่ว่าพระจักรพรรดิทรงควรเป็นเช่นใด ดังเช่นคนญี่ปุ่นจะไม่สวามิภักดิ์ต่อพระองค์ถ้าหากพระองค์ทรงเป็นเช่นนั้น – และมีไม่กี่คนในบรรดาพวกเจเนสนามที่ตระหนักดีในข้อเท็จจริงนี้

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงเรื่องทั้งหมดนี้ - ตาซึ่งแห่งการเป็นไปได้ - ดังได้แสดงออกเป็นการตอบโต้การประกาศทางวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับการยอมจำนนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๕ - ซึ่ให้เห็นว่านายทหารส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามพระราชโองการของจักรพรรดิ ซึ่งเป็นการยับยั้งกองทัพในแมนจูเรียหรือต่อมาในจีน แม้จะมีส่วนที่ไม่เชื่อฟัง พฤติการณ์เช่นนี้ย่อมจะนำไปสู่ความยุ่งเหยิงชั่วคราวระยะหนึ่งหรือแม้กระทั่งเกิดเป็นสงครามกลางเมืองก็ได้ แน่ทีเดียวที่การคาดคะเนเช่นนี้ทำให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่และคณะรัฐมนตรีเกิดความหวั่นเกรงและขาดที่ที่จะดำเนินการอันเฉียบขาดที่พึงต้องทำ ฉะนั้น นายทหารชั้นผู้ใหญ่จึงรู้สึกว่าคุณอยู่ในฐานะที่ถูกขู่เข็ญคุกคามจากพวกนายทหารหนุ่ม ‘Young Turks’ ผู้คลั่งไคล้ นายทหารหนุ่มเหล่านั้นย่อคนเหลือเกินที่มีตำแหน่งสูงกว่ายศนายพันเอก ภาวะเช่นนี้มาถึงอย่างรวดเร็วเมื่อถึงคราวที่นายทหารชั้นผู้ใหญ่คุกคามรัฐมนตรีชุดต่อ ๆ มาได้ อาทิเช่น เมื่อใดที่รัฐมนตรีกลาโหมคัดค้านหรือเสนอมাত্রการต่อคณะรัฐมนตรีก็มักจะใช้คำพูดว่า ถ้าคณะรัฐมนตรีไม่ปฏิบัติตามทัศนคติของตนแล้วไซ้ร้ ตนก็จะไม่สามารถรักษาระเบียบวินัยในกองทัพได้

ในบทนี้เราจะเห็นได้ว่าพระจักรพรรดิทรงมีรับสั่งยืนยันให้หัวหน้าฝ่ายทหารต่าง ๆ ปฏิบัติตามมากกว่าหนึ่งครั้ง แต่ก็ทรงสามารถทำเช่นนั้นได้ในฐานะส่วนพระองค์ในทึร์โหลฐานภายในพระราชวังเท่านั้น ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ก็ปรากฏผลในบางครั้งบางคราว แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ที่ปรึกษาราชสำนักและรัฐมนตรีในคณะไม่สามารถตกลงกันได้ ในอันที่จะแนะนำให้พระจักรพรรดิทรงยับยั้งกองทัพอย่างเปิดเผยและเป็นทางการ

นายกรัฐมนตรีผู้มีปณิธานแรงกล้าเป็นพิเศษตามแบบอย่างของพวกซามูไรอาจทำให้การกระทำเช่นนั้นเป็นไปได้โดยเอาชนะความลังเลของเคนโรได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๒ นายกรัฐมนตรีก็ได้ออกแผนที่จะให้จักรพรรดิทรงเข้าแทรกแซงในทำนองเดียวกันนี้ และด้วยพฤติกรรมนี้เองที่อาจเป็นเหตุทำให้เขาถูกฆาตกรรม สองสามปีต่อมาโกโนเยในฐานะนายกรัฐมนตรีคิดว่าจะเป็นผู้ประสานงานเกี่ยวกับนโยบายขั้นสูงและเชื่อว่าตนจะสามารถควบคุมกองทัพได้ แต่ก็เท่ากับเป็นการลงตนเองเพราะอารมณ์โทสะของเขาทำให้เขาไม่เหมาะสมกับงาน

ทางด้านกองทัพ บุคคลที่มีสติปัญญาเช่นยามากาตะอาจทำการยับยั้งสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นเรียกกันว่า **เกโกลุโจ** หรือการที่พวกชั้นผู้น้อยมีอำนาจเหนือชั้นผู้ใหญ่ไว้ได้เป็นผลสำเร็จ แต่เพื่อความยุติธรรมต่อบรรดานายพลทั้งหลายในสมัยโชวา เราต้องระลึกไว้เสมอว่าในสมัยยามากาตะรุ่งเรืองนั้น โชชูครอบครองกองทัพไว้โดยสิ้นเชิง และกฎเกณฑ์ข้อบังคับของตระกูลซามูไรก็ได้ออกไว้เพื่อเพิ่มอำนาจยามากาตะให้เข้มแข็งด้วย ตอนปี ค.ศ. ๑๙๓๐ มีนายทหารหลายคนรวมทั้งนายทหารชั้นผู้ใหญ่สามสี่คนมิได้มีความสัมพันธ์กับโชชูเลย จำนวนที่เพิ่มขึ้นนี้มิได้มาจากพวกตระกูลซามูไร ในทำนองเดียวกันผู้นำทางทหารสมัยโชวาที่ล้วนแต่ไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้สืบแทนยามากาตะและโนกิ แม้ว่าจะมีการพยายามอย่างจริงจังในอันที่จะเสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และความมีระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นก็ตาม ก็เป็นไปเพียงพัก ๆ หนึ่งเท่านั้น และมักปรากฏว่าเกิดความไม่พร้อมที่จะรับความรับผิดชอบเป็นส่วนบุคคลขึ้นด้วย* แม้แต่เมื่อรวมกันแล้วต่างก็เลือกเอาหนทางที่สะดวกที่สุด ฉะนั้นจึงนำประเทศไปสู่ตาจนชั้นวิกฤตใน ค.ศ. ๑๙๔๑ เมื่อมีทางเลือกอันเหี้ยมโหดเพียงสามประการเท่านั้น คือการเสียหน้า

* ไม่ว่าจะกล่าวขวัญถึงนายพลโตโจว่าเช่นไรก็ตาม พึงตระหนักไว้ว่านายพลโตโจยอมรับว่าตนรับผิดชอบเต็มที่ในการนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงคราม เพื่อเป็นการประสานนโยบายในระดับสูงสุด นายพลโตโจจึงเป็นที่รัฐมนตรีกลาโหมมหาดไทย และนายกรัฐมนตรี และใน ค.ศ. ๑๙๔๔ ก็ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกเพิ่มขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง กระนั้นภายหลังสงครามแล้วนายพลโตโจได้ประกาศและเรากล่าวเชื่อกันไปด้วยว่า ตัวเขาไม่เคยได้รับรายงานละเอียดถึงแผนการบุกเพิลฮาร์เบอร์ การกระทำครั้งนั้นเป็นการกระทำของฝ่ายทหารเรือและก็ไม่สามารถจะเปิดเผยให้นายทหารบกทราบล่วงหน้าได้ทั้งสิ้น แม้แต่ตัวเขาเองจะเผชิญเป็นนายกรัฐมนตรีก็ตาม ฉะนั้นข้อเท็จจริงอยู่ที่ว่าการตัดสินใจขั้นสุดท้ายที่จะทำสงครามนั้นขึ้นอยู่กับนายพลโตโจกับกองทัพบก ผู้นำทางฝ่ายทหารเรือทั้งหลายต่างก็ตระเตรียมแผนสงครามกัน นั่นก็คือการโจมตีเพิลฮาร์เบอร์ ซึ่งเป็นแผนฉุกเฉินในกรณีที่จะทำสงครามกับอเมริกา ซึ่งพวกเขาหวังว่าจะไม่เกิดขึ้น

อย่างใหญ่หลวง การฆ่าตัวเองทางเศรษฐกิจ หรือสงคราม ต้องกล่าวว่าความเลื่อมนี้เริ่มด้วย
“กรณีแมนจูเรีย”

(2)

หลายเดือนก่อนเกิดขบวนการแมนจูเมื่อเดือนกันยายน ๑๙๓๑ ปรากฏว่ามีการขัดแย้งกัน
อย่างรุนแรงระหว่างญี่ปุ่นที่อยู่ในเขตเช่าของตนและตลอดแนวทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ กับ
พวกเจ้าหน้าที่จีนในแมนจูเรีย อันมี “จอมพลหนุ่ม” จางชื่อเหลียงบุตรชายจางโซ่หลินเป็น
หัวหน้า สำหรับจางชื่อเหลียง ซึ่งได้เข้าไปร่วมกับรัฐบาลก๊กมินตั๋งนั้น ได้เริ่มทำสงครามทาง
เศรษฐกิจกับญี่ปุ่นด้วยการสร้างทางรถไฟสายต่าง ๆ แข่งกับระบบการเดินรถไฟสายแมนจูเรีย
ใต้ของญี่ปุ่น ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่จางจะนำมาใช้ และเมื่อพิจารณา
ถึงนโยบายผสมสัมพันธไมตรีที่ซีเคซาราประกาศใช้ จางอาจจะรู้สึกว่ามีทางเสียน้อยที่ญี่ปุ่นจะใช้
วิธีแก้เผ็ดที่เขาได้รับจากรัสเซียเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๙ เมื่อเขาพยายามที่จะรวมผลประโยชน์ที่รัสเซีย
ควบคุมอยู่ในเส้นทางรถไฟสายจีนตะวันออก ในโอกาสนั้นเองที่กำลังของรัสเซียก็เข้าแทรกแซง
ทันที และจางก็จำเป็นต้องยอมจำนนตามคำบัญชาของรัสเซีย แม้ที่เดียวที่จีนมีนโยบายบีบคั้นเอา
ผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียที่ละน้อย การทะเลาะวิวาททั่ว ๆ ไประหว่างจีนกับญี่ปุ่นใน
ดินแดนแมนจูเรียยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๓๑ เนื่องจากเหตุการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ
ซึ่งทำให้นายทหารญี่ปุ่นบางคนเป็นประจำ ณ บริเวณนั้นตัดสินใจที่จะเข้าครอบครองแมนจูเรีย
ทั้งหมดเสียก่อนที่จะสายเกินไป บรรดานายทหารเหล่านี้มีเพื่อนฝูงและลูกน้องสนับสนุนอยู่ใน
โตเกียวโดยเฉพาะในกรมเสนาธิการทหารซึ่งล้วนเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกันกับที่เคยวางแผน
คราว “กรณีเดือนมีนาคม” ที่ล้มเหลวไปคามได้บรรยายมาแล้วในบทก่อน ฉะนั้นในฤดูร้อน
ค.ศ. ๑๙๓๑ พวกนายทหารเหล่านี้ในโตเกียวและที่กองบัญชาการกองทัพในกวางตุ้งจึงได้วางแผน
ที่จะยึดครองเมืองมุกเดนอย่างฉับพลัน และยึดเมืองอื่นๆ ในแมนจูเรียต่อมาด้วย ส่วนบรรดา
นายทหารชั้นผู้ใหญ่จะได้ตระหนักถึงแผนการนั้นมานาน้อยเท่าใดนั้นก็ไม่สามารถจะกำหนดลงไป
ได้เป็นที่แน่นอน สิ่งที่ต้องกล่าวก็คือว่า บรรดานายทหารชั้นผู้นำทั้งหลายบังเกิดความเดือด
ดาลมากเกี่ยวกับ “นโยบายแบบอ่อนข้อ” ของซีเคซารา และมีความกระตือรือร้นที่จะให้ญี่ปุ่น

ได้มีฐานะมั่นคงมากในดินแดนแมนจูเรีย เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๓๑ รัฐมนตรีกลาโหมซึ่งขณะนั้นคือนายพล **มินามิ** ได้เรียกประชุมบรรดาผู้บัญชาการเหล่าต่างๆ และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่สำคัญๆ และในการประชุมครั้งนั้นก็กล่าวโจมตีรัฐมนตรีต่างประเทศอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับนโยบายจีน

บรรดานายพลญี่ปุ่นก็พลอยได้รับความบีบคั้นจากอินุเอะรัฐมนตรีคลัง เนื่องจากลดเงินงบประมาณทางด้านการทหารลง และยังปรากฏว่าจะมีการเปิดประชุมเพื่อลดกำลังอาวุธแห่งโลกซันที่นครเจนีวาในต้นปีต่อไปอีก รัฐบาลก็ได้ให้กองทัพบกเสนอตั้งผู้แทนไปร่วมประชุมครั้งนั้นด้วย

เมื่อต้นเดือนกันยายน ชิเคฮารุเริ่มได้รับรายงานจากเจ้าหน้าที่กงสุลญี่ปุ่นในแมนจูเรียถึงเรื่องกองทัพประจำวงตุงกำลังวางแผนจะ “กระทำการโดยตรง” ต่อชาวจีน รายงานเหล่านี้เป็นที่เชื่อถือได้พอที่จะทำให้ทั้งชิเคฮารุ และวาเกสึกิ นายกรัฐมนตรี ตื่นตระหนก ทั้งสองคนต่างคัดค้านนายพลมินามิ รัฐมนตรีกลาโหม อย่างรุนแรง และคงต้องได้เน้นถึงความสำคัญอันเป็นกลางบอกเหตุของรายงานนี้เมื่อกราบบังคมทูลจักรพรรดิให้ทรงทราบ เพราะเมื่อจักรพรรดิทรงให้มินามิเข้าเฝ้า ก็ได้ตรัสต่อหน้าให้ระงับยับยั้งกองทัพในแมนจูเรียไว้ก่อน

เมื่อมินามิถูกตำหนิตืดเย็นเช่นนั้นจึงได้ก่อการกระทำอันพิสดารขึ้น เขาได้เขียนจดหมายด่วนและลับเฉพาะถึงผู้บัญชาการสูงสุดแห่งกองทัพกวางตุงแนะนำให้เลิกล้มแผนการต่างๆ อันอาจก่อให้เกิดการกระทำทางทหารต่อชาวจีนขึ้นได้ และแล้วเขาก็ได้ส่งจดหมายอีกฉบับหนึ่งให้นายพลตรีที่อยู่ในกรุงโตเกียวให้นำจดหมายนี้ไปยังแมนจูเรีย นายพลตรีผู้นี้มีส่วนพัวพันมากกับ “กรณีเดือนมีนาคม” และแม้ว่าจะมิได้ยุ่งเกี่ยวกับการวางแผนยึดมุกเดนก็ตาม นายพลตรีผู้นี้ก็เป็นที่รู้จักกันว่าผู้ที่ไม่จะ “กระทำการโดยตรง” และมัวสุมกับพวกนายทหารชั้นผู้น้อยที่เป็นชาตินิยมรุนแรง จดหมายของรัฐมนตรีกลาโหมไม่น่าที่จะไปอยู่ในมือของผู้เดินสาส์นที่ไม่เหมาะสมเช่นนั้นเลย ฉะนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าพึงสงสัยแต่ประการใด แทนที่นายพลตรีผู้นี้จะบินตรงไปยังเมืองพอร์ตอาเธอร์ เขากลับขึ้นรถไฟผ่านเกาหลีไปเมืองมุกเดน ไปถึงเขตญี่ปุ่นในเมืองมุกเดนเมื่อตอนเย็นของวันที่ ๑๘ กันยายน และได้เข้าพบนายพันเอกผู้ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นตัวการผู้หนึ่งที่วางแผนปฏิวัติซึ่งจะบังเกิดในอีกสองสาม

ชั่วโหม่งต่อมา และเขาก็ได้เข้าไปเที่ยวบ้านเกอิชาตอนตึกของคีนั่นเอง ขณะที่กำลังเพลิดเพลินอยู่และจดหมายก็ยังไม่ได้อ่าน กระสุนนัดแรกก็เปิดฉากเป็น “กรณีแมนจูเรีย” ขึ้น

ญี่ปุ่นอ้างว่าทหารจีนพยายามที่จะลอบทำลายทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ที่ตรงเหนือเมืองมุกเดน ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังไม่เป็นที่ประจักษ์จนทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามทำให้นายทหารญี่ปุ่น ณ ที่นั้นมีข้ออ้างที่ตนต้องการจะโจมตีกองทัพจีนที่มุกเดนได้ และในไม่ช้าการรบอย่างรุนแรงและกว้างขวางก็เกิดขึ้น แม้งsung ญี่ปุ่นที่ประจำเมืองนั้นจะได้กล่าวตัดทอนนายพันเอกที่บัญชาการรบแล้วก็ตาม ก็ได้รับการบอกกล่าวมิให้ยุ่งเกี่ยวกับ และเมื่อเจ้าหน้าที่กงสุลผู้หนึ่ง (ต่อมาได้เป็นผู้แทนสังกัดพรรคสังคมนิยมในสภาโตเอท) ได้ไปเยือนกองบัญชาการของนายพันเอกผู้นี้ เขาก็ได้รับการต้อนรับอย่างหยาบคาย กล่าวคือนายทหารผู้หนึ่งขู่เขาด้วยการชักดาบออกมา ขณะเดียวกันนั้นเอง ผู้บัญชาการทหารที่พอร์ตอาเธอร์ก็ได้รับการร้องขอให้ออกคำสั่งซึ่งพร้อมอยู่แล้วที่จะเคลื่อนทัพเข้าไปมุกเดน เขาจึงได้ส่งสัญญาณการขอกำลังเพิ่มขึ้นไปยังผู้บัญชาการทหารในเกาหลีทันที

ฉะนั้น ในวันที่ ๑๙ กันยายน คณะรัฐมนตรีในกรุงโตเกียวจึงได้รับรายงานว่ากองทหารญี่ปุ่นเข้ายึดเมืองมุกเดนไว้ได้แล้วด้วยสภาพจำยอม และต่อมาในวันเดียวกันนั้นเองก็ยึดเมืองชางชุนซึ่งอยู่ถัดไปทางเหนืออีกหลายไมล์ได้ ถึงวันนั้นที่มุกเดน คณะเดินสารสนเทศของนายพลมินามิกก็ได้ยื่นจดหมายด่วนจากโตเกียวให้

ปรากฏว่ารัฐบาลของวากาสึกิ ต้องรู้สึกอับอายอดสูมาเป็นเวลาหลายสัปดาห์ เพราะขณะที่กองทหารในยุทธภูมิได้ทำการรบอย่างกล้าหาญขยายวงกว้างออกไปทุกที ผู้แทนญี่ปุ่นที่ประจำสันนิบาตชาติ ในนครเจนีวาและลอนดอน วอชิงตัน และเมืองหลวงอื่นๆ ต่างก็ออกประกาศว่าการรบทางทหารเหล่านี้เป็นไปเพียงชั่วคราวเท่านั้นเอง และจะยุติลงในเวลาไม่ช้านัก ซึ่งตามข้อเท็จจริงแล้ว เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ญี่ปุ่นก็ได้รับคำตัดสินจากสภาแห่งสันนิบาตเรียกร้องให้ถอนทัพกลับไปอยู่ในเขตเส้นทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ แต่แทนที่จะมีการถอนทหารออกไป ญี่ปุ่นกลับรุกหนักขึ้นและมีการทิ้งระเบิดเมืองหลวงชั่วคราวของจางชือเหลียงทางเครื่องบินอีกด้วย

การรุกของกองทหารญี่ปุ่นแบบกระจายไปทั่วแมนจูเรีย กับคำมั่นสัญญาที่ญี่ปุ่นให้ไว้ อันตรงกันข้ามอย่างหน้ามือเป็นหลังมือนี้ทำให้ชาวโลกเชื่อว่า คณะรัฐบาลญี่ปุ่นในโตเกียวรับ

นโยบายแบบเพทุบายอย่างจงใจและหลอกลวง ซึ่งก็มิได้เป็นเช่นนั้นเสียทีเดียว เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความล้มเหลวในการประสานงานระหว่างพลเรือนและทหารตามโครงสร้างแห่งการใช้อำนาจการปกครองของญี่ปุ่น ดังที่เลขานุการของไซออนจิกกล่าวถึงฐานะของรัฐบาลวากาสึกิ ในการพูดคุยกับสมาชิกสภาขุนนางขณะนั้นว่า “ตั้งแต่ต้นจนจบรัฐบาลถูกทหารตี้มเสียเปื้อยทีเดียว”

ขณะที่การรุกรานทางทหารคืบหน้าไป ญี่ปุ่นก็ได้รับชัยชนะเงินทั่วทุกหนทุกแห่ง และเมื่อแมนจูเรียเกือบทั้งหมดตกอยู่ใต้การควบคุมของกองทัพกวางตุ้ง จางชื่อเหลียงก็ทิ้งกำแพงเมืองทางด่านใต้ตอนปลายปี ปรากฏมีคลื่นแห่งความรู้สึกเป็นชาตินิยมเกิดขึ้นในญี่ปุ่น และบรรยากาศของช่วงนั้นก็ทำให้ใครก็ตามที่ขัดขวางสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นเหมือนเป็นขบถ อย่างไรก็ตามก็ดีแมนจูเรียได้ดูมีความสำคัญกลับบางประการต่อญี่ปุ่น ซึ่ง ณ ที่นี้เองญี่ปุ่นก็ได้สูญเสียชีวิตผู้คนไปมากมายในการรบกับรัสเซียมาแล้ว มาบัดนี้ ปรากฏว่าเกิดความสนใจแมนจูเรียอันกว้างใหญ่ไพศาลมาก ซึ่งเป็นที่ที่คาดกันว่าจะแก้ปัญหาประชากรญี่ปุ่นได้ ฉะนั้นการที่โลกไม่รับรองสิ่งที่แสดงออกทางที่ท่าแข็งขัน ของสันนิบาตชาติจึงเป็นเพียงสิ่งที่ฝืนความรู้สึกชาติตามสัญชาตญาณเท่านั้น

การค้นพบแผนการณ์ ของนายทหารผู้หนึ่งในกรุงโตเกียวเมื่อเดือนตุลาคมมิได้ทำให้รัฐบาลลดความวิตกกังวลลงเลย เนื่องจากมีบุคคลชั้นผู้นำบางคนเปลี่ยนใจขึ้นมาและได้เปิดเผยแผนก่อการร้ายขึ้น ซึ่งจะมีการทำลายล้างคณะรัฐมนตรีในขณะที่มีการประชุมด้วยการทิ้งระเบิดทางอากาศ แล้วจัดตั้งสภาการเมืองของทหารขึ้น เพื่อควบคุมสถานการณ์ หลังจากที่มีการจับกุมได้หนึ่งหรือสองวันก็มีการลงโทษผู้ร่วมสมคบด้วยการกล่าวโทษและประจานที่นอกกรุงโตเกียว “กรณีเดือนตุลาคม” ครั้งนี้สงบลงด้วยความเรียบร้อยและได้พยายามมิให้ข่าวรั่วไหลไปถึงประชาชนได้ นายกรัฐมนตรีเริ่มคิดจะลาออก แต่ก็ต้องอยู่ในตำแหน่งต่อไปจนถึงเดือนธันวาคม เมื่อรัฐมนตรีมหาดไทยไม่ยอมเข้าร่วมประชุมคณะรัฐมนตรี รัฐบาลจึงต้องลาออก

เมื่อรัฐบาลของวากาสึกิลาออกไปแล้ว รัฐบาลพรรคเซยูไคภายใต้การนำของอินุไค สึโยชิ จึงได้บริหารสืบต่อมา นับว่าเป็นคณะรัฐบาลแบบพรรคชุดสุดท้ายของญี่ปุ่นที่บริหาร

* อาคาจิ รัฐมนตรีมหาดไทยสนับสนุนการรวมกับพรรคเซยูไค เขาอาจซาบซึ้งการตั้ง “รัฐบาลแห่งชาติ” ของแมคโดแนลล์ในอังกฤษก็ได้ ฉะนั้นเมื่อวากาสึกิคัดค้านการเจรจาดกกลงกับพรรคเซยูไค อาคาจิจึงปฏิเสธการเข้าร่วมประชุมคณะรัฐมนตรีหรือมิฉะนั้นก็ลาออก

ประเทศมาจากหลังสงครามแปซิฟิก เช่นเดียวกับที่คณะรัฐมนตรีพรรคมินเซอิโตของวากาสึกิ กับ ไชบัตสุมิตซุบุชิมีการร่วมกันอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ การร่วมกันทำนองเดียวกันก็เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลพรรคเซยูไคกับบริษัทมิตซุบุชิ สิ่งที่รัฐบาลใหม่กระทำอันเกือบจะเป็นอันดับแรกก็คือ การเปลี่ยนนโยบายทางการคลังของคณะรัฐบาลชุดก่อนและให้ญี่ปุ่นเลิกใช้มาตราทองคำ มีสิ่งที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้มากมาย แต่ประชาชนสนใจในข้อดีของเรื่องนี้ น้อยกว่าข้อเท็จจริงที่ว่า เผอิญบางแผนกของบริษัทมิตซุบุชิมีผลประโยชน์มหาศาลในขณะนั้น

เมื่อเป็นนายกรัฐมนตรี อินุโคะมีอายุได้ ๗๕ ปีแล้ว มีลักษณะเป็นผู้รักชาติอย่างแรงกล้า แต่ในอดีตเคยขัดขวางกลุ่มคอมมิวนิสต์ไทยและไม่เคยชอบการยึดอำนาจทางการเมืองโดยทหารเลย เขาเป็นผู้ชราที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีและกล้าหาญ เมื่อได้รับมอบหมายให้จัดตั้งคณะรัฐบาลขึ้น เขาก็คอยรับพระบรมราชโองการจากพระเจ้าจักรพรรดิอย่างตั้งอกตั้งใจ พระจักรพรรดิทรงขอร้องดังนี้

เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ เราต้องพิจารณาการแทรกแซงของทหารในด้านการเมือง ภายในและภายนอก กับเจตนารมณ์ของทหารว่าเป็นเรื่องของประเทศชาติด้วยความเข้าใจ

ดังนั้นนายอินุโคะจึงใช้วิธีของเขาเองในการพยายามเปิดเจรจากับจีน เขาได้ส่งเพื่อนที่ไว้วางใจเป็นทูตลับ ๆ ไปยังประเทศจีน และได้จัดให้มีการติดต่อกันโดยตรงระหว่างนายกรัฐมนตรีด้วยการใช้รหัสที่ทางฝ่ายกองทัพไม่รู้ ในขณะที่เดียวกันนั้นเอง ถ้าเราจะยอมรับหลักฐานของบุตรชายของอินุโคะแล้ว อินุโคะก็ได้เตรียมให้พระเจ้าจักรพรรดิทรงออกพระราชบัญญัติบังคับให้กองทัพหยุดรบในแมนจูเรีย แต่อินุโคะเสลาเกิน ไปได้ไว้ใจเลขาธิการของคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นนักการเมืองฝ่ายเซยูไค ที่มีความทะเยอทะยานมากและสนิทสนมกับพวกชาตินิยมรุนแรงทั้งภายในและนอกกองทัพ จึงดูเหมือนว่าพวกเหล่านี้รู้แผนการณ์ของอินุโคะจากเลขาธิการผู้หนึ่ง

ขณะเดียวกันเมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๓๒ ได้เกิดการปะทะกันขึ้นที่เซียงไฮ้ระหว่างกองทัพที่ ๑๙ ของจีนและกองทหารเรือญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ ณ เมืองนั้น โลกซึ่งยังไม่เคยได้ประสบกับการโจมตีเมืองที่มีประชาชนหนาแน่นทางอากาศอย่างซ้ำแล้วซ้ำเล่า ต่างตกตะลึงพรึงเพริดในการที่เครื่องบินของกองทัพเรือญี่ปุ่นทิ้งระเบิดลงยังฐานทัพจีนประจำย่านซาเป ในเซียงไฮ้

กองทัพบกต้องเข้าช่วยกำลังกองทัพเรือให้พ้นจากความปราชัย ซึ่งในที่สุดต้องใช้กำลังอีกไม่ต่ำกว่าสี่กองพลเข้าสู้รบกันอย่างทรหดเป็นเวลาถึงหกสัปดาห์ จีนจึงได้ถอยไป

การสู้รบกันที่เซียงไฮ้กำลังเพลาลงเมื่อมีประกาศจากแมนจูเรียกว่า พูยี จักรพรรดิองค์สุดท้ายของจีนได้ทรงตั้งรัฐบาลอิสระขึ้นแล้ว จักรพรรดิฟูยีทรงได้รับการคุ้มกันจากนายทหารแห่งกองทัพหลวงตั้งพักออกจากเมืองเทียนสินไปยังแมนจูเรียใต้เมื่อฤดูใบไม้ร่วงที่ผ่านมาเป็นผู้บริหารสูงสุดแห่งรัฐแมนจูว์ใหม่และต่อมาทรงเป็นพระจักรพรรดิที่ญี่ปุ่นตั้งขึ้น ได้มีความพยายามแบบมีเลศนัยในอนันที่จะทำให้ชาวโลกเชื่อว่าแมนจูว์เป็นรัฐอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่หวังกันว่าคณะกรรมการธิการของลิตตันซึ่งสันนิบาตชาติส่งไปยังตะวันออกไกลจะเชื่อถือเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐใหม่ ว่าตั้งขึ้นตามเจตนารมณ์ของพลเมืองเองโดยมีกองทัพหลวงตั้งให้ความเมตตาช่วยเหลือ

ระหว่างการสู้รบที่เซียงไฮ้และขณะที่กองทัพหลวงตั้งทำหน้าที่เป็นผู้จัดตั้งรัฐแมนจูว์นี้เอง ได้เกิดฆาตกรรมสองรายใหญ่ขึ้นในญี่ปุ่นภายในเวลาเพียงสี่สัปดาห์เหยื่อของฆาตกรรม ได้แก่ อินุเอ จุนโนสุเกะ รัฐมนตรีคลังคนก่อนและ บารอน แคน ผู้อำนวยการใหญ่ของบริษัทมิทซุชิ ปรากฏว่าสมาคมลับของพวกชาตินิยมรุนแรงหนุ่มอันเป็นที่รู้จักกันว่า “สันนิบาตกระหายเลือด” เป็นฆาตกร กลุ่มฆาตกรนี้ได้ทำบัญชีรายชื่อผู้ที่ตนจะสังหารตามแต่โอกาสจะอำนวยไว้ถึง ๒๐ คน ซึ่งมีทั้งนักการเมืองและนักธุรกิจ อินุเอ นายกรัฐมนตรีก็เป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในบัญชีนี้ด้วย

อย่างไรก็ดี นายกรัฐมนตรีอินุเอก็ต้องถูกสังหารด้วยน้ำมือของฆาตกรรมอีกคนหนึ่ง แม้จะมีสัมพันธ์กับกลุ่มฆาตกรก็ตาม เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๓๒ ชายฉกรรจ์เก้าคนอันมีนายทหารเรือและนักเรียนนายร้อยได้บุกเข้าไปยังบ้านพักทางราชการของเขา ได้พบและยิงนายผู้ซึ่งออกมาต้อนรับอย่างใจเย็นและแนะนำว่าควรจะได้ทุกคนให้เข้าใจเสียก่อนที่จะใช้อาวุธ ขณะที่เหตุการณ์นี้กำลังดำเนินอยู่ ก็มีกองย่อยประกอบด้วยชาวนาหนุ่ม ๆ อีกกองหนึ่งเข้าลอบทำลายสถานีไฟฟ้าในกรุงโตเกียว

“กรณี ๑๕ พฤษภาคม” นี้จึงเป็นเหตุการณ์ที่ยุติรัฐบาลแบบพรรคในญี่ปุ่นมาเป็นเวลาอีก ๑๓ ปี นับจากนั้นไปกองทัพจะไม่ส่งรัฐมนตรีกลาโหมเข้าร่วมรัฐบาลที่มีหัวหน้าพรรคเป็น

นายกรัฐมนตรี หนึ่งแม้ว่าผู้คนในกรุงโตเกียวจะรู้สึกตกตะลึงพริ้งเพริดกับการฆาตกรรมของอิโนุโตะและการลอบสังหารอีกสองครั้งโดย “สันนิบาตกระหายเลือด” ก็ตาม แต่ฆาตกรก็ได้รับความเห็นอกเห็นใจมาก เพราะผู้คนเห็นว่า การกระทำครั้งนี้เป็นไปอย่างปราศจากการเห็นแก่ตัวจริง ๆ จึงไม่มีผู้ใดได้รับการลงโทษสถานหนักเลย และส่วนมากก็ได้รับการปลดปล่อยจากคุกก่อนสงครามแปซิฟิกเสียอีก

พลเรือเอก ซาอิโตะ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากอิโนุโตะจนถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๓๔ เมื่อคณะรัฐบาลต้องลาออกไป เนื่องจากข้อกล่าวหาซึ่งพิสดารไม่ได้เลยว่ารัฐมนตรีบางคนมีส่วนพัวพันกับเรื่องสินบนอันอื้อฉาว นายพลเรือเอกซาอิโตะผู้ซึ่งเคยเป็นผู้ว่าราชการทั่วไปประจำเกาหลีเมื่อสิบปีก่อนนั้น เป็นอนุรักษนิยม จิตใจสูง รักความจริง รักเสรีนิยมปานกลาง แต่ทว่าระวิงตัวและค่อนข้างจะหวังว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังดำเนินอยู่จะเข้ารูปเข้ารอยเองจนเกินไป ดังที่เขาเคยกล่าวเป็นความเห็นส่วนตัวเมื่อหน้าร้อน ค.ศ. ๑๙๓๒ ว่า “แล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดีเอง ตราบเท่าที่เรากันแก้อยู่พอที่จะห้ามล้อไว้ได้”

แต่นายพล อะราอิ รัฐมนตรีกลาโหมเป็นผู้มีอำนาจที่สุดในคณะรัฐบาล นายพลอะราอิและนายพลมาซากิเพื่อนของเขา ผู้ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้ตรวจการทั่วไปด้านการฝึกวิชาทหารต่างได้รับนับถือว่าเป็นผู้นำเหล่าในกองทัพบก โคโดฮา หรือ ‘Imperial Way School’ มีเหล่าโตเซอิฮา หรือ ‘Control School’ เป็นคู่แข่ง ที่สำคัญ เหล่าโคโดฮา มีอิทธิพลมากกว่าอีกเหล่าหนึ่งตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๓๒ จนถึงปลาย ค.ศ. ๑๙๓๔ แล้วความยิ่งใหญ่ก็เริ่มเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๒ - ๖ จึงเป็นระยะซึ่งอำนาจกันระหว่างสองเหล่าที่สำคัญในกองทัพบก ทั้งสองเหล่าต่างก็มีนักชาตินิยมรุนแรงสนับสนุนและมีพลเรือหนึ่งร่วมอยู่ด้วย เหล่าโคโดฮาเป็นพวกหัวรุนแรงกว่าอีกเหล่าหนึ่ง เพราะ มีพวกนายทหารหนุ่มผู้ซึ่งอยากให้มี “การฟื้นฟูสมัยโชวา” ร่วมอยู่ด้วย แม้บรรดาผู้นำเหล่าโคโดฮาจะเห็นอกเห็นใจกับความปรารถนาอันบริสุทธิ์ใจของพวกรุ่นน้องก็ตาม แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการจะเปลี่ยนระบบการปกครองด้วยวิธีรัฐประหาร เพราะพวกเหล่านี้หลงใหลอยู่กับที่ท่าที่จะทำสงครามกับรัสเซีย ต่างเห็นว่าการยึดแมนจูเรียได้นั้นเป็นความจำเป็นก้าวแรกในอันที่จะใช้เป็นทางที่จะต่อสู้กับรัสเซียต่อไปและไม่สนใจกับแผนที่มีญี่ปุ่นจะก้าวเข้าไปถึงด้านใต้กำแพงเมืองจีนมากนัก ส่วนเหล่าโตเซอิฮา

นั้นคิดว่าจะเป็นการฉลาดที่เดียวถ้าญี่ปุ่นจะยังคง ผูกมิตรกับรัสเซียไว้และเอาเงินเป็นเป้าหมายที่สำคัญสำหรับการขยายตัวของญี่ปุ่นถ้าหากยึดแมนจูเรียได้แล้ว

ประเทศต่าง ๆ มิได้ล่วงรู้ถึงความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในกองทัพญี่ปุ่นเลย สิ่งที่น่าประจักษ์ก็คือว่าญี่ปุ่นยึดมั่นอยู่กับโครงการที่จะรุกรานทวีปเอเชีย เมื่อสถาปนารัฐแมนจูวขึ้นได้เพียงปีเดียว กองทัพญี่ปุ่นก็ได้รุกเข้าไปในมองโกเลียตอนใน และในไม่ช้าก็บังคับให้จีนยอมรับเขตปลอดทหารอันกว้างใหญ่ไพศาลระหว่างปักกิ่งและชายแดนแมนจูเรีย ญี่ปุ่นได้เข้าแทรกแซงเพิ่มขึ้นทั้งด้านการเมืองและการค้าในเขตนี้และในจีนเหนืออย่างรวดเร็ว

รายงานลิตตันเกี่ยวกับเรื่องแมนจูเรียที่สันนิบาตชาติทำนั้นจึงเป็นการกล่าวโทษการกระทำของญี่ปุ่น กระนั้นก็ยังเห็นได้ว่ามีการใช้คำพูดอย่างนักการทูต ด้วยเหตุฉะนั้นญี่ปุ่นจึงถอนตัวออกจากสันนิบาตชาติและทำให้พระจักรพรรดิเสียดพระทัยยิ่ง

ตามทางการทูตแล้ว ประเทศญี่ปุ่นขณะนี้อยู่ในสภาพโดดเดี่ยวดังที่เคยเป็นมาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๕ ภายหลังการแทรกแซงของสามมหาอำนาจ ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ ประเทศญี่ปุ่นได้รับความกดดันมาก คงมีแต่คำนี้กำลังทหารเท่านั้นที่น่าสะพึงกลัว คนที่มีความคิดแบบเสรีนิยมในยุโรปและอเมริกาต่างเริ่มจัดญี่ปุ่นให้เข้าอยู่ในค่ายเดียวกันกับพวกฟาสซิสต์ในอิตาลีและนาซีเยอรมัน ส่วนผู้ที่ฟังสันนิบาตชาติอยู่และต้องการแต่สันติภาพ เห็นว่าญี่ปุ่นเป็นเสมือนประเทศนอกกฎหมาย (ในบรรดาประเทศต่าง ๆ) เพราะได้ทำสันนิบาตชาติโดยไม่ได้รับโทษสถานใดเลย

ทันทีที่ยึดครองแมนจูเรียได้แล้ว ลัทธิชาตินิยมก็มีชัยชนะอย่างงดงามในญี่ปุ่น ความเคลื่อนไหวของพวกสังคมนิยมประชาธิปไตยช่วยจัดแบ่งออกเป็นพวกที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ของลัทธิสังคมนิยมนานาชาติพวกหนึ่ง กับอีกพวกหนึ่งคือพวกที่พ่ายแพ้ต่อความรู้สึกรักชาติ หรือกล่าวการสอดส่องอย่างเข้มงวดของตำรวจจึงได้สนับสนุนการกระทำของฝ่ายทหาร ปราบกฏว่ามี ความเชื่อมั่นอย่างจริงใจเกิดขึ้นในหมู่สังคมนิยมที่เข้าไปร่วมกับกลุ่มชาตินิยม ซึ่งกองทัพให้ความเห็นอกเห็นใจบุคคลผู้ที่ได้รับการบีบบังคับจากลัทธินายทุน มิใช่เห็นใจบรรดานักการเมืองพรรคมิวนิเชอิตและเชยูไค กองทัพพวกนี้คงกล่าวโอ้อวดว่าจะไม่ยินยอมให้ไซบัตสึในญี่ปุ่น

เช่น มิตรชยุและมิตรชยุบิขิตได้แสวงหาความมั่งคั่งในแมนจูแก้ว คาดกันว่าตามโครงการแล้วประเทศนี้จะปกครองตามแนวสังคมนิยมแบบ “การฟื้นฟูสมัยโชวา” ในญี่ปุ่นต่อมา

รัฐบาลได้ทำการปราบปรามพวกที่มีหัวทางลัทธิมาร์กซิสต์อย่างเข้มงวด ดังเห็นได้จากการตายของโคบายาชิ ทากิจิ นักเขียนหนุ่มซ้ายจัดที่อยู่ในอารักขาของตำรวจ และการดำเนินชีวิตสำหรับพวกที่ออกนอกกลุ่มนอกทางในบรรยากาศที่ร้อนระอุเช่นนั้นก็เป็นที่ไปด้วยความลำบากยิ่งขึ้น มีการบังคับให้สอนลัทธิชินโต แนวความคิดอคติเกี่ยวกับเชื้อชาติและฝักวิชาทหารมากขึ้นในหลักสูตรของโรงเรียนตั้งแต่ชั้นต้นจนชั้นสูงสุด จนนั่นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๕ เป็นต้นมา สหพันธ์ครูในญี่ปุ่นจึงขึ้นชื่อกันว่านิยมซ้าย ในมหาวิทยาลัยนั้น แม้ว่าจะมีการบังคับโดยตรงน้อยกว่าบ้างก็ตาม ความมกคคันของผู้ยอมปฏิบัติตามก็ทำให้บรรดาอาจารย์ที่เคารพศรัทธาของตนเองต้องเสี่ยงอันตรายมากขึ้น ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๑ ถึง ๑๙๓๓ มีนักวิชาการหลายท่านถูกบังคับให้ลาออกจากตำแหน่งในมหาวิทยาลัย และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ของเขาเหล่านั้นก็ถูกห้ามเผยแพร่ ศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยโตเกียวผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์นิยมมาร์กซิสต์ และมีชื่อเสียงทางด้านวิชาการได้ถูกจับกุมและจำคุกอยู่เป็นเวลาหลายปี แต่กรณีที่น่าเศร้าหลายที่สุดเห็นจะเป็นกรณีของอาจารย์ มิโนเบ นักปราชญ์ที่ลือชื่อมาก และเป็นสมาชิกในสภาชนนางซึ่งกล่าวมาแล้วในบทก่อน** เนื่องจากคำปราศรัยของศาสตราจารย์มิโนเบนี้เองที่ทำให้ทั้งประเทศตกตะลึง และเขาก็ถูกสมาชิกสภาผู้หนึ่งกล่าวโจมตีอย่างรุนแรงเมื่อต้น ค.ศ. ๑๙๓๕ ว่ากล่าวพาดพิงถึงฐานะของพระจักรพรรดิในเชิงรัฐศาสตร์มากกว่าในเชิงของความเป็นเทพเจ้า หนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องราวนี้พิมพ์ไปหลายปีแล้ว แต่พวกชาตินิยมรุนแรงยังคงใช้สำหรับก่อเรื่องยุ่ง ๆ ขึ้นโดยทั่วไป และพวกชาตินิยมรุนแรงที่เจนนัดกว่าก็ใช้ความวุ่นวายนี้เป็นเจตนาอันเร้นลับของตนที่จะทำให้รัฐบาลและที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของพระจักรพรรดิที่คนทั่วไปเห็นกันว่าเป็นเสรีนิยมอย่างเลวทราม และไม่ควรถูกได้รับ

* มิได้มีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้นเลย แต่ไซบัตสึก็ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของแมนจูแก้ว ในตอนแรกบริษัทการรถไฟสายแมนจูเรียได้ควบคุมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ต่อจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นแล้ว หลัง ค.ศ. ๑๙๑๗ ก็มีการพัฒนาแมนจูแก้วเพิ่มขึ้น กลุ่มบริษัทธุรกิจใหม่ ๆ ได้แก่บริษัท นิสสัน เป็นต้น มีอำนาจมากในแมนจูแก้ว กลุ่มบริษัทเหล่านี้เป็นธุรกิจกันมานานว่า ซินโก-ไซบัตสึ หรือ “ไซบัตสึใหม่” ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ

** ดูบทที่ ๖ ตอน ๒ หน้า 139 - 140

ความไว้วางใจ เนื่องจากสิ่งซึ่งมีนาเบเรียกว่าเป็น “ทฤษฎีขององค์กร” เขาจึงถูกขับออกจากสังคมและจากวงวิชาการ แต่เขาก็โชคดีที่หนีรอดจากการคุมขังและการลอบสังหารมาได้แม้จะมีการจู่โจมทำร้ายร่างกายเขาก็ตาม พระจักรพรรดิทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“มีเรื่องราวกล่าวถึงมีนาเบมากมาย แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีนาเบจะไม่ซื่อตรงจงรักภักดีต่อข้าพเจ้า จะมีสักคนหนึ่งที่สติปัญญาเช่นมีนาเบในญี่ปุ่นทุกวันนี้ ? เป็นที่น่าเวทนาที่จะทำให้นักวิชาการเช่นนี้ต้องอยู่ในสภาพถูกลืม”

ไม่ทันจะถึงสองปีต่อมา พระจักรพรรดิเองก็ทรงถูกวิพากษ์วิจารณ์กันในกลุ่มชาตินิยมในกรุงโตเกียวว่าทรงอุทิศเวลาให้กับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ ชีวิตวิยวาทด้วยชีวิตสัตว์ทะเลมากเกินไป เงามแห่งคราย ทานิมา “Dark valley” ฉายลึกยิ่งขึ้นในทุก ๆ ด้าน

(3)

ก่อนที่รัฐบาล ซาอิตะ จะลาออกไปเมื่อฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๓๔ นั้น รัฐบาลชุดนี้ได้รอดพ้นจากการถูกฆาตกรรมอันนี้ออจาวังเช่นที่เคยเป็นมาก่อน การวางแผนเช่น “กรณีเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๓๑” อันเป็นการเตรียมทำลายล้างรัฐบาลด้วยการทิ้งระเบิดทางอากาศ คณะรัฐบาลทหารที่จะตั้งขึ้นโดยพวกก่อการรัฐประหารจะมีเจ้านายในพระราชวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรีแต่อย่างไรก็ตาม ฝ่ายกองทัพปีก่อนมีพวกนายทหารชั้นผู้น้อยที่เล่นการเมืองมิได้เข้าร่วมคิดวางแผนนี้ด้วย หัวหน้าวางแผนได้แก่พวกพลเรือนที่มีหัวรุนแรง แต่ก็เคราะห์ดีที่ฝ่ายตำรวจสามารถค้นพบแผนการนี้ทันเวลาเสียก่อน

ไม่มีการกล่าวถึงเรื่องราวนี้กันเลยจนกระทั่งอีกสองปีต่อมา คือใน ค.ศ. ๑๙๓๕ เริ่มมีการพิจารณาคดีสำหรับผู้ต้องหาเอาเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๗ และสิ้นสุดลงเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๑ โดยตัดสินว่า (ตามความที่ลงในหนังสือพิมพ์เจแปนไทมส์) เป็น “ชัยชนะของกฎหมายในญี่ปุ่นและเป็นการปรับปรุงทางด้านการเมืองที่ยอดเยี่ยม” ผู้ต้องหาถูกจำคุกเพียงระยะเวลาอันสั้นและมีการยกเลิกคำพิพากษาอย่างกระชั้นหัน อย่างไรก็ตามไม่บังเกิดผล การวางแผนครั้งนี้จึงกลายเป็นเรื่องเล็กไปเมื่อเปรียบเทียบกับ การจลาจลที่ออกจาวังหรือการจลาจลเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๓๖ ซึ่งทำให้คณะรัฐบาลของนายพลเรือเอกโอคาตะต้องสิ้นสุดลง

การจลาจลทางทหารเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๓๖ นั้น เป็นลางบอกเหตุว่าจะมีความไม่สงบเกิดขึ้นเนื่องมาจากการต่อสู้แบบเป็นก๊กเป็นเหล่ากันขึ้นภายในกองทัพบกเองครั้งที่เคยกล่าวมาแล้ว ตั้งแต่ปลาย ค.ศ. ๑๙๓๔ โคอากา หรือ 'Imperial Way School' เริ่มพ่ายแพ้แก่ฝ่ายปรบักซ์โตเซอิช่า หรือ 'Control School' อย่างรวดเร็วมาก เมื่อต้นปีนั้นเอง นายพลอะราคิรัฐมนตรีกลาโหมลาออกเนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ ซึ่งนับเป็นเรื่องร้ายแรงแก่ฝ่ายโคโคซา เพราะอะราคิและนายพลมาซากิเพื่อนของเขา นั้นต่างดำรงตำแหน่งที่สำคัญในกองทัพเสียสองในสามตำแหน่งแล้ว อะราคิเป็นรัฐมนตรีกลาโหม มาซากิเป็นผู้ตรวจการทั่วไปด้านการฝึกวิชาทหาร ตำแหน่งที่สามซึ่งเป็นตำแหน่งเสนาธิการนั้นเจ้าชาย คานิน ผู้เป็นเจ้านายในพระราชวงศ์ก็ทรงดำรงตำแหน่งอยู่ แต่ไม่สามารถแสดงพระองค์ว่าเข้ากับฝ่ายใดได้ รองเสนาธิการของพระองค์นั้นอยู่ฝ่ายโตเซอิช่า และนายพลตรี นางาตะ ผู้ซึ่งมีตำแหน่งสำคัญยิ่งในกระทรวงกลาโหมเป็นปลัดกระทรวงกลาโหม หน้าที่ควบคุมตำแหน่งและเลื่อนชั้นฝ่ายทหารและการบริหารกองทัพโดยทั่วไปก็อยู่ฝ่ายโตเซอิช่าด้วย นายพล ฮายาชิ เซนจูโร่ ได้เป็นรัฐมนตรีกลาโหมต่อจากนายพลอะราคิ และในไม่ช้าก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของลูกน้องในกระทรวงคือ นายพลตรี นางาตะ ผู้ซึ่งตั้งใจจะย้ายพวกโคโคซาออกไปจากตำแหน่งบัญชาการและตำแหน่งสำคัญ ๆ ในกองทัพบกเสียถ้าทำได้ แต่ก็ทำไม่ได้เพราะอะราคิยังเป็นรัฐมนตรีอยู่ นางาตะและพวกโตเซอิช่า ต่างก็ต้องการจะย้ายมาซากิออกไปให้พ้นจากตำแหน่งผู้ตรวจการทั่วไป นางาตะอ้างว่าการเก็บนายพลมาซากิไว้ในตำแหน่งนี้เป็นการไม่ดีเลยในทางวินัย เพราะพวกนายทหารหนุ่มหัวรุนแรงซึ่งมีพฤติกรรมที่ต้องสอดส่องต่างยกย่องบูชากัน นางาตะได้ทำให้เหตุผลของตนในเรื่องนี้หนักแน่นขึ้นในสายตาของรัฐมนตรีกลาโหมและเสนาธิการ ด้วยการเปิดเผยพฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นภัยขึ้นมากมายเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๓๔ โดยมุ่งหวังที่จะรักษาไว้ซึ่ง "การฟื้นฟูสมัยโชวา" ขึ้นในบรรดานายทหารที่สอนในวิทยาลัยทหารและนักเรียนนายร้อยทหารบก อย่างไรก็ตาม นางาตะก็อยู่ในฐานะที่ไม่มั่นคงนักเมื่อเขากล่าวถึงการให้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยทางทหาร เพราะนางาตะเองก็ได้ร่วมอยู่ใน "กรณีเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๓๑" ด้วย แต่นางาตะก็ยังยืนยันกรานให้ถอดถอนนายทหารที่มีส่วนพัวพันกับการสมรู้ร่วมคิดกับพวกอาจารย์ในวิทยาลัยทหารที่ถูกกล่าวหา และเขาเองก็เริ่มวางแผนโยกย้ายตำแหน่งนายพลมาซากิ

ในที่สุดหลังจากที่มีการคบคิดและถกเถียงกันมากมาย นายพลมาซาก็ลาออกด้วยความโทมนัสใจยิ่ง อีกสองสามสัปดาห์ต่อมาเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๓๕ นายพันโทผู้หนึ่งมีความโกรธแค้น (เช่น นายทหารอื่น ๆ อีกมากมาย) ในการที่นายพลมาซาก็ต้องออกไปจริงจึงได้เดินทางไปโตเกียว เดินตรงเข้าไปยังกระทรวงกลาโหม เข้าไปยังห้องของนางาตะ และใช้ดาบฟันนางาตะขาดเป็นสองท่อน

ปรากฏว่าฆาตกรเกือบได้รับการสนับสนุนอย่างเกียวกวรวจากพวกขุนนายฝ่ายโคโตะฮาและพยายามที่จะแปลงศาลทหารให้เป็นสถานที่แสดงทัศนคติของพวกเขา จำเลยซึ่งมีทนายเป็นทหารบางคนสำคัญ ๆ มากมายเป็นพยาน มีการแสดงให้เห็นถึงความเลวร้ายของการเลือกที่รักมักที่ชังในการบริหารของกองทัพบก ซึ่งนับเป็นการโจมตีฝ่ายโทเซอิฮาแบบลับหลังแต่ก็ไม่ผิดแน่ ๆ

ขณะที่การพิจารณาคดีกำลังดำเนินอยู่ ก็มีข่าวลือเกิดขึ้นในโตเกียวว่าเหตุการณ์รุนแรงจะเกิดขึ้นอีกมากมาย กล่าวกันว่าในกองพลที่หนึ่งซึ่งตั้งประจำการอยู่ในเมือง มีผู้สนับสนุนการฟื้นฟูสมัยโชวะอยู่บ้างและติดต่อกับนายทหารที่นายพลนางาตะเคยกวาดล้างมาแล้วกับคิตะ อิกิ นักเขียนและนักก่อกวน เพื่อป้องกันมิให้เกิดความวุ่นวายขึ้น กองพลนี้จึงได้รับคำสั่งให้ไปปฏิบัติการณ์ในแมนจูว์เสีย ผู้สนับสนุน "การปฏิบัติการณ์โดยตรง" ตระหนักว่าพวกเขาจำต้องจู่โจมทันทีแม้ว่าจะไม่มีการเตรียมตัวอย่างพร้อมก็ตาม

เมื่อเช้าตรู่ของวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๓๖ ท่ามกลางพายุหิมะ หน่วยย่อยจากกองทหารราบสองกองของกองพลที่หนึ่งพร้อมด้วยผู้ที่เห็นอกเห็นใจบางคนจากกองทหารรักษาพระองค์ได้พากันละทิ้งโรงทหารโดยแยกออกเป็นกลุ่ม ๆ บ้างก็เข้าจู่โจมบ้านนายกรัฐมนตรีและคนอื่น ๆ และก่อนตะวันจะขึ้นก็มีเหตุการณ์อันน่าสะพึงกลัวเกิดขึ้นคือ มีการพังประตูเข้าไปและผู้ชราทั้งหลายเกือบจะถูกยิงตายทั้งหมด นายพลเรือโอคาตะหนีรอดไปได้ น้องเขยเป็นผู้รับเคราะห์แทน ซาอิโตะและทาคาฮาชิ อดีตนายกรัฐมนตรีทั้งสองคนและผู้ตรวจการทั่วไปซึ่งดำรงตำแหน่งแทนนายพลมาซาก็ต้องถูกฆ่าตาย พลเรือเอกชูชิ ราชเลขาธิการ ก็ได้รับบาดเจ็บสาหัส และถูกปล่อยทิ้งไว้ให้ตาย (แต่ฟื้นขึ้นมาได้และอีกเก้าปีต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นในสมัยปลายสงครามโลกครั้งที่สอง) ได้มีการพยายามจะจับกุมตัวโชงนิจิผู้ชราที่บ้านพักในชนบท แต่ก็ได้หนีไปเสียก่อนเพราะได้รับแจ้งข่าวล่วงหน้า ส่วนกลุ่มอื่น ๆ เข้า

ยึดอาคารสำคัญ ๆ ต่าง ๆ โกลัพระราชวังไว้ได้ พวกขบถอันประกอบด้วยนายทหารและบุคคล
ธรรมดาที่มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณพันห้าร้อยคน นายทหารเหล่านี้ต่างมีศัสตราวุธไม่เก็กร้อยเอกเลยสัก
คนเดียว

หลังจากที่โจมตีได้สำเร็จและตั้งมั่นอยู่ในบริเวณใจกลางกรุงโตเกียวแล้ว บรรดา
นายร้อยเอกและนายร้อยโทหนุ่มเหล่านี้ก็ได้ออกคำประกาศว่า การที่ญี่ปุ่นเสื่อมเสียชื่อเสียงไป
นั้นก็เนื่องจากบรรดาเคนโร ไชบัตสึ และพรรคการเมืองต่าง ๆ ฉะนั้นผู้ที่มิหน้าทีรับผิดชอบ
เหล่านี้จะต้องถูกฆ่า และยังได้ประกาศอีกว่าการที่พวกตนต้องปฏิบัติการโดยตรงเช่นนี้ พวก
ตนกระทำไปตามหน้าที่ในฐานะเป็นข้าราชการบริพารของพระเจ้าจักรพรรดิ

อย่างไรก็ตาม พระจักรพรรดิได้ทรงเห็นพ้องด้วยเลย ได้มีพระราชดำรัสกับรัฐมนตรี
กลาโหมว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการก่อจลาจลวุ่นวาย และจำเป็นต้องปราบพวกขบถเหล่านี้ให้สิ้นไป
ภายในหนึ่งชั่วโมง ถ้าผู้นำต่างๆ ในพรรคโคโดฮาไม่แผนจะเข้าแทรกแซงและเข้าบริหารรัฐบาล
แทน—ซึ่งฝ่ายขบถหวังไว้เช่นนั้น—แต่ทำที่อันจับปล้นและไม่รีรอของพระจักรพรรดิ ทำให้พวก
เขาต้องคิด “ทบทวนใหม่” มีการประกาศกฎอัยการศึก กองทัพจากภายนอกเคลื่อนเข้ามายัง
กรุงโตเกียว ทางค่านกองทัพเรือก็ได้ยกพลขึ้นบกที่บริเวณท่าเรือในกรุงโตเกียว ในชั้นแรกมี
การเปิดเจรจากับทางฝ่ายพวกจลาจลขึ้น ตัวมาซาคิเองแม้จะได้พยายามอย่างยิ่งในอันที่จะให้
พวกจลาจลยอมมอบอาวุธ ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ แต่แล้วด้วยวิธีการทั้งไปปลิวซึ่งใช้คำพูด
หวานล่อมนำจับได้จากเครื่องบินหรือจากบอลลูนที่ใช้ในการโฆษณาจึงได้ประสบผล หลังจาก
สิ้นอันนำสยดสยองทั้งสองกองทัพตั้งเผชิญหน้ากันอย่างเจียด ๆ จากที่กำบังของตนท่ามกลาง
หิมะนี้ ฝ่ายจลาจลก็ยอมจำนน ปรากฏว่าไม่มีการต่อต้านใด ๆ เกิดขึ้นอีกเลย เพราะบรรดา
นายพลฝ่ายโคโดฮา ซึ่งได้รับการชักชวนแสดงความเห็นอกเห็นใจอย่างผิด ๆ และเป็นผู้ที่นาย
ทหารที่ก่อขบถเชื่อถือไม่ยอมเล่นด้วยอีกแล้ว นายร้อยเอกฝ่ายขบถจึงได้ถึงตัวตาย นายทหาร
อื่น ๆ ก็ยอมมอบตัวโดยหวังที่จะได้ขึ้นศาลเพื่อแถลงทัศนคติของตน แต่ในที่สุดก็ต้องขึ้นศาล
ทหารที่ตั้งขึ้นอย่างลับ ๆ มีผลให้ฝ่ายขบถสิบสามคนถูกประหารชีวิตรวมทั้งกิตะ อิกกิ (ผู้สนับสนุน
อนุอุดมการณ์ ฟันฟูสมัยโซวา) และนายพันโทที่สังหารนางาตะด้วย

การจลาจลวุ่นวายครั้งนี้ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงแก่ฝ่ายโคโดฮา ซึ่ง
เป็นที่เชื่อกันว่ามีส่วนรับผิดชอบกับการจลาจลทั้งหมดแม้จะไม่โดยตรงก็ตาม ขณะเดียวกัน

อำนาจทางการเมืองของฝ่ายกองทัพบกและของฝ่ายโตเซอิชากิเข้มแข็งขึ้น ส่วนประชาชนทั่วไปในญี่ปุ่นต่างรู้สึกสะอิดสะเอียนต่อความคิดที่จะให้เมืองหลวงของตนต้องตกเป็นจุดรวมแห่งความสนใจของโลก เพราะพฤติการณ์การขบถของนายทหารประจำการและคนอื่น ๆ ผลที่เกิดขึ้นประการหนึ่งซึ่งแม้จะเล็กน้อยแต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกต่ออำนาจกองทัพอย่างทันทีทันใดขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ผู้นำทางทหารอันได้แก่นายพลฝ่ายโตเซอิชากิมีความสำคัญในการคุมอำนาจรัฐบาลยิ่งขึ้น และตามความเป็นจริงแล้ว พวกนายพลเหล่านั้นก็ไม่ลำบากเลยในอันที่จะดำเนินนโยบายเผด็จการต่อรัฐบาลชุดใหม่ของฮิโรตะที่ตั้งขึ้นทันทีที่ฝ่ายขบถยอมแพ้แล้ว ฮิโรตะนั้นเป็นนักการทูตอาชีพ ในฐานะที่เคยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศในคณะรัฐบาลชุดที่แล้ว เขาได้เจรจาตกลงกับรัสเซียในการที่ญี่ปุ่นขอซื้อเส้นทางรถไฟสายจีนตะวันออกเฉียงใต้การควบคุมของรัสเซียในแมนจูเรียได้เป็นผลสำเร็จ เมื่อเขาได้เป็นนายกรัฐมนตรี เขาจึงประกาศว่า นายพลเทราอุจิ รัฐมนตรีกลาโหม (บุตรชายของนายกรัฐมนตรีคนก่อน) เป็นผู้มีความเสี่ยงต่อการเลือกตัวผู้ร่วมรัฐบาลของเขา

ณ บัดนี้ พรรคโตเซอิชากิจึงมีอำนาจมั่นคงเต็มที่โดยมีรัฐบาลของ นายฮิโรตะเป็นเครื่องมือ มีการเตรียมประเทศญี่ปุ่นให้พร้อมพร้อมด้วยอาวุธเพื่อทำสงคราม งบประมาณประเทศถูกกันให้แก่เหล่าทัพต่าง ๆ ด้วยอัตราสูงเกือบถึงห้าสิบลเปอร์เซ็นต์ คำสั่งให้ผลิตกระสุนดินดำเพิ่มขึ้น เร่งให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก กองทัพเรือได้ประกาศเลิกสนธิสัญญาลดกำลังอาวุธกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เมื่อปลาย ค.ศ. ๑๙๓๔ และได้ถอนตัวออกจากการประชุมกองทัพเรือที่ลอนดอน ในปีต่อมา ฉะนั้นญี่ปุ่นจึงเป็นอิสระในการแผ่ขยายอำนาจออกไปได้ตามแต่กำลังของตนจะอำนวยให้

ในด้านนโยบายต่างประเทศ ญี่ปุ่นได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์สากล กับเยอรมันเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๓๖—เป็นการเจรจาตกลงกันที่กองทัพบกจัดทำให้มีใช้กระทรวงการต่างประเทศ—และข้อตกลงนี้ยังป้องกันด้านตะวันตกเฉียงเหนือของญี่ปุ่นในกรณีที่มีการรุกรานทางทหารด้านใต้เข้าไปในจีนด้วย

ทางด้านภายในประเทศ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดทำหนังสือใหม่ว่าด้วยหลักพื้นฐานของกองทัพ “รัฐประศาสนโยบาย” ขึ้นแจกจ่ายไปตามโรงเรียนและวิทยาลัยทุกแห่ง

กองทัพได้ย้าว่านโยบายทุกด้านต้องมีความสำคัญรองจากความต้องการทหารด้านยุทธศาสตร์ของชาติ ครึ่งหลังปี ค.ศ. ๑๙๓๖ รัฐมนตรีคลังได้ออกประกาศใช้ “เศรษฐกิจกึ่งสงคราม” เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศที่ความต้องการทางด้านการทหารเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๓๗ สมาชิกพรรคเซยูไคมีความอาจหาญมากในการกล่าวโจมตีกองทัพบกในสภาโตเอทว่ากองทัพบกยึดอำนาจไปหมด และได้เกิดการถกเถียงอย่างรุนแรงกับนายพลเทราอุจิรัฐมนตรีกลาโหม นายพลเทราอุจิจึงได้บอกให้นายกรัฐมนตรียุบสภาผู้แทนราษฎรเสีย เพราะพรรคการเมืองต่าง ๆ จะงอหัวขึ้นมาอีก และพฤติกรรมเช่นนี้ก็เป็นที่ยินดีของฝ่ายกองทัพบกนัก แต่ชิโรตะนายกรัฐมนตรีไม่เห็นด้วยในอันที่จะยุบสภานายพลเทราอุจิจึงได้ลาออก อันมีผลทำให้รัฐบาลต้องลาออกตามไปด้วย ชิโอนิจิผู้เป็นที่เคารพยกย่องได้แนะนำให้นายพลอุงากิ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ แต่นายพลอุงากิไม่สามารถหาทหารผู้ใดมาเป็นรัฐมนตรีกลาโหมได้ เพราะผู้คนยังจำเรื่องที่เขามีส่วนเกี่ยวข้องกับ “กรณีเดือนมิถุนายน” กันอยู่ได้ ฉะนั้นโอกาสจึงเป็นของนายพลฮายาชิ ผู้ได้เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ได้เพียงสี่เดือนเท่านั้นเอง เขาเหมาะที่จะประจำอยู่ในกองทหารมากกว่าจะอยู่ในห้องคณะกรรมการสภาโตเอท ฉะนั้นเมื่อคราวเลือกตั้งทั่วไปเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๓๗ ลูกน้องของเขาจึงปราศัยไป และพรรคมินเซอิแตกกับเซยูไค ได้ผนึกกำลังกันต่อต้านลักษณะเผด็จการแบบครอบงำของเขา นับเป็นครั้งแรกตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๓๑ เป็นต้นมาที่กองทัพบกดูเหมือนเกือบจะตกเป็นฝ่ายตั้งรับ แต่ทางกองทัพบกก็หาขอมสูญเสียอำนาจใด ๆ ที่ตนกำไว้ไม่ ขณะเดียวกัน นายพลฮายาชิกิไม่สามารถทำตนให้เหมือนนยามากาตะและเฟิกเฉยต่อสภาโตเอทได้ ฉะนั้นสองสามสัปดาห์ต่อมาเมื่อเขาตระหนักดีถึงการปราศัยในการเลือกตั้งจึงได้ลาออก นับว่าเป็นความสำเร็จครั้งสุดท้ายที่ค่อนข้างจะอ่อนหน้อยของบรรดาพรรคต่าง ๆ ในสภาโตเอท จนกระทั่งญี่ปุ่นยอมจำนนเมื่อเก้าปีต่อมา

นายกรัฐมนตรีคนใหม่ได้แก่เจ้าชาย โคโนเะแห่งเชื้อสายราชวงศ์ฟูจิوارาที่เก่าแก่และมีชื่อเสียง ทรงดำรงตำแหน่งประธานสภาขุนนางมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๓๓ กระนั้นก็ตามก็ยังทรงมีพระชนมายุอ่อนกว่าบรรดานายกรัฐมนตรีทั้งหลายของญี่ปุ่น คือ ๔๖ ชันษา ทรงเป็นที่

* คุบที่ ๑ ตอน 4 หน้า 170 - 171

เคารพรักใคร่ของเกือบจะทุกผู้ทุกคน หากมีพระประสงค์จะเป็นนายกรัฐมนตรีก็คงจะทรงเป็น
 ได้แล้วตั้งแต่หลังจลาจลเดือนกุมภาพันธ์ เพราะทางฝ่ายกองทัพบกซึ่งพระองค์ทรงมีพระสหาย
 อยู่เป็นอันมาก ต่างคิดกันว่าจะทรงดำรงตำแหน่งผู้นำหุ่นใต้เทียม ซึ่งการที่คิดกันเช่นนั้นไม่ใช่
 เพราะบรรดานายพลทั้งหลายคิดกันเองว่าจะทรงเป็นหุ่นให้พวกตนเชิดเล่นได้ตามความพอใจ
 และเพราะต่างคิดกันว่าจะทรงมีแนวความคิดเห็นตรงกับฝ่ายกระบวนการชาตินิยม แม้ตามจริง
 แล้วไซออนยีเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองของพระองค์อยู่ จริงอยู่ที่เจ้าชายโคโนเยมีพระอุปนิสัย
 ที่ไม่คงเส้นคงวา ความอ่อนแอมักจะเข้าครอบงำ และเช่นเดียวกับคนที่มีความละมุนละไม
 สุภาพอ่อนโยนมาก ๆ ทั้งหลาย พระองค์จึงทรงดูเหมือนว่าเป็นคนช่างวิตกกังวล เจ้าชายโคโนเย
 ทรงเป็นนักฟุ้งซันเยียม ซึ่งนับว่าเป็นจุดอ่อนประการหนึ่งของพระองค์ แต่ทำให้ทรงเป็นที่
 รักใคร่ของผู้ที่มาเผ่าแทนส่วนมาก เพราะทรงมีกัลลย์ตามไม่ว่าผู้เข้าเผ่าจะกล่าวเช่นใดจนเกิน
 กว่าอรรถาศัยของคนญี่ปุ่น จึงมีผู้คุ้นเคยมากมายและมีนายกรัฐมนตรีน้อยคนนักที่จะได้รับไมตรี
 จิตมากกว่านี้ ยิ่งกว่านั้น ผู้คนรู้สึกกันว่าเจ้าชายโคโนเยจะทรงสามารถชักจูงกิจการบ้านเมือง
 โดยไม่เข้าข้างฝ่ายใด และดังนั้นการที่ทรงเป็นนายกรัฐมนตรีจึงน่าจะบังเกิดผลร่วมกันในทาง
 ด้านการเมืองของชาติ ในด้านส่วนพระองค์เองนั้น มิได้กระตือรือร้นในการจะเป็นนายกรัฐมนตรี
 เลย แต่ดำริว่าจะทรงสามารถควบคุมกองทัพได้ด้วยวิธีการของพระองค์เอง

เจ้าชายโคโนเยทรงสูญเสียการชิงชัยครั้งแรกและอาจเป็นครั้งสำคัญ และหลังจากตั้ง
 รัฐบาลได้เพียงหกสัปดาห์เท่านั้น เมื่อต้นเดือนกรกฎาคม การรบระหว่างกองทัพญี่ปุ่นและ
 จีนเกิดขึ้นใกล้ ๆ กรุงปักกิ่ง สถานการณ์เลวลงและรัฐมนตรีกลาโหม - ชูเกีย นายพลหัวเห็ด
 ฝ่ายโตไซอิซา - เสนอให้ทำให้สถานการณ์เลวลงอีกด้วยการส่งกำลังเข้าเสริมจากแมนจูวโละ
 เกาหลี แต่เจ้าชายโคโนเยทรงมีรัฐมนตรีทหารเรือและรัฐมนตรีต่างประเทศหนุนหลังอยู่ได้
 พยายามคัดค้านการเรียกร้องข้อนี้ ชูเกียมาก็ยังคงยืนกราน เจ้าชายโคโนเยจึงทรงหลีกเลี่ยงให้
 ด้วยเกรงจะเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองขึ้นถ้ารัฐมนตรีกลาโหมลาออก

ดังนั้นการปะทะกันใกล้กรุงปักกิ่งจึงแผ่ขยายไปเป็นการบุกรุกเข้าไปในประเทศจีน
 ไม่ต้องสงสัยเลยว่าทั้งหมดนี้เป็นแผนของฝ่ายโตไซอิซา ในเมื่อยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอน
 ดังเช่นกรณีรัฐประหารที่มุกเคนว่า การสู้รบกันในจีนเหนือเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๓๗ นั้น

เริ่มมาจากเหตุการณ์ที่นายทหารญี่ปุ่นที่นั่นวางแผนกันเอาไว้แล้ว จึงมีเหตุผลพอที่จะเชื่อได้ว่า ที่กองบัญชาการเสนาธิการในกรุงโตเกียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ นายทหารยศชั้นพันเอกและที่ต่ำกว่านั้นพากันรู้สึกว่ถึงเวลาแล้วที่จะต้องจัดการกับเจียงไคเช็คเสียที เพราะตระหนักว่าการรวมชาติของจีนเพื่อต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นนั้นเกิดขึ้นแล้วระหว่างเจียงไคเช็คและคอมมิวนิสต์จีนหลายเดือนก่อนหน้านั้น เจ้าชายโคโนแยกกับกองทัพเรือและฝ่ายโคโดซาในกองทัพบกต่างต้องการจะยุติการรบในจีนเหนือให้เร็วที่สุดที่จะเร็วได้ แม้แต่อะราคินผู้นำของฝ่ายโคโดซาก็ก็นิยมรับผลที่เกิดขึ้นจากการแทรกแซงของญี่ปุ่นในแถบปักกิ่ง-เทียนสิน หนึ่งปีก่อนที่การรบระหว่างจีน - ญี่ปุ่น ใน ค.ศ. ๑๙๓๗ จะเกิดขึ้น อะราคินก็ได้กล่าวว่าการที่พูดว่าญี่ปุ่นมิได้แทรกแซงเข้าไปในจีนเหนือนั้นเป็น "เสมือนกับการเล่าเรื่องว่าชายคนหนึ่งมิได้ยุ่งเกี่ยวกับหญิงสาวเมื่อหญิงนั้นเกิดตั้งครรภ์กับชายผู้นั้นแล้ว" โอกาสที่จะจำกัดวงการรบนั้นยิ่งกระทำได้ยากขึ้นอีกตอนปลายเดือนกรกฎาคมเมื่อกองทหารอาสาสมัครของจีนซึ่งอยู่ใต้การควบคุมของญี่ปุ่นที่ตุงเจา - ระหว่างปักกิ่งกับเทียนสิน - ได้สังหารนายทหารญี่ปุ่นและสังหารหมู่พลเรือนชาวญี่ปุ่นและเกาหลีทั้งหญิงและชายตายกว่าสองร้อยคน อย่างไรก็ตามการที่จะตกลงกันได้ในเขตนั้นย่อมยากที่จะทำได้สำเร็จ เพราะทางฝ่ายกองทัพญี่ปุ่นมิได้เพลามือลงเลยมาแต่แรก และยังได้เกิดเลืกรักชาติใหม่ขึ้นอีกในหมู่ชาวจีนที่ทำให้จีนไม่อาจยอมได้ง่าย ๆ

ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๓๗ เกิดการรบกันขึ้นอีกที่เมืองเซียงไฮ้ ดังเช่นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๒ กองทัพเรือเป็นฝ่ายที่เริ่มลงมือก่อน และกองทัพบกก็จำต้องเข้าไปช่วยเหลืออีกเช่นเคย กองทัพพากันหลังไหลเข้าไปในเซียงไฮ้ และมีการรบกันอย่างดุเดือดเป็นเวลาประมาณสามเดือนซึ่งฝ่ายญี่ปุ่นเป็นต่อ และแล้วตอนฤดูใบไม้ผลิ สงครามที่มิได้ประกาศก็เกิดขึ้นอย่างรุนแรงทั้งสองแนว คือทางเหนือและทางแถบเมืองเซียงไฮ้ จีนยื่นประท้วงต่อสันนิบาตชาติ ซึ่งสันนิบาตชาติก็ได้กล่าวโทษญี่ปุ่นว่าละเมิดสนธิสัญญาแก้มหาอำนาจที่ลงนามกันที่วอชิงตันและสนธิสัญญาสันติภาพแคลลอก ค.ศ. ๑๙๒๘ และได้เสนอให้ประเทศมหาอำนาจที่ร่วมลงนามในสนธิสัญญาแก้มหาอำนาจเปิดประชุมเพื่อปรึกษากันเรื่องสถานการณ์นี้ การประชุมมีขึ้นที่กรุงบรัสเซล แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธที่จะเข้าร่วมด้วย การประชุมที่บรัสเซลจึงไม่บังเกิดผลแต่ประการใด

เมื่อเดือนธันวาคม หลังจากรุกขึ้นไปตามลำน้ำแยงซีแล้ว ญี่ปุ่นก็ยึดได้เมืองนานกิง มีการกระทำที่บารัฐกรเกินกว่าเหตุชนิดที่นายพลในสมัยเมอิจิไม่อาจจะทนได้เลย และไม่ยอม

ให้ข่าวความร้ายกาจนี้รั่วไหลไปถึงหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นอีกด้วย แต่บุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบ - ผู้บัญชาการกองทัพในจีนกลางและผู้บังคับการกองพันสองคน - ถูกเรียกตัวกลับญี่ปุ่น เช่นเดียวกับพวกทหารกองหนุนอีกเป็นอันมากถูกเรียกเข้ามาประจำกรมต่าง ๆ เมื่อปลายฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๓๗ พวกทหารเหล่านี้เคยได้รับอำนาจที่จะปฏิบัติการตามแต่จะเห็นสมควรได้ในนานกิง ระยะเวลาหนึ่งหลังจากยึดเมืองได้แล้ว แสดงให้เห็นว่ามีการละเมิดวินัยทางทหารเกิดขึ้นบ้างแล้ว ก่อนที่นานกิงจะแตก เครื่องบินของกองทัพเรือญี่ปุ่นทั้งระเบิดและจรวดของอเมริกัน ในแม่น้ำแยงซี และหน่วยทหารปืนใหญ่ซึ่งมีพวกชาตินิยมรุนแรงบัญชาการอยู่ได้ระดมยิงเรือปืนประจำแม่น้ำของอังกฤษชื่อเลดีเบิร์ด รัฐบาลของนายแซมเบอร์เลน ณ กรุงลอนดอนรู้สึก ว่ายังไม่พร้อมที่จะจัดการอย่างรุนแรงกับญี่ปุ่นในขณะที่นโยบายเอาอกเอาใจฝ่ายเยอรมันของ อังกฤษยังไม่ทันจะแสดงผล แต่ทว่ากรณีจรวดเรือปาเนของอเมริกันดูเหมือนจะทำให้ญี่ปุ่นและ อเมริกาเกือบจะเข้าไปสู่สงครามกันชั่วคราวหนึ่ง การที่ญี่ปุ่นรีบขอกภัยอย่างจริงจังกับเสนोजจะ ชดใช้ค่าเสียหายให้ และเรียกตัวนายทหารอากาศประจำกองทัพเรือที่เกี่ยวข้องกับกรณีนี้กลับ ประเทศ จึงทำให้สถานการณ์ตั้งเครียดซึ่งดูภายนอกแล้วรุนแรงมากได้คลายลง คนอเมริกัน ทั่วไปยังคงคิดว่าลัทธิการอยู่สันโดษเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับนโยบายต่างประเทศ แต่ทว่า เหตุการณ์นี้และการกระทำที่เกินกว่าเหตุที่นานกิงซึ่งติดตามมา ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นกับ สัมพันธไมตรีที่อเมริกามีต่อญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นเชื่อกันว่า ถ้าหากเจียงไคเช็คสูญเสียนานกิงเมืองหลวงไป เจียงไคเช็คจะ ยินดีเจรจาทกลงตามเงื่อนไข อันที่จริงแล้ว เมื่ออย่างเข้าฤดูใบไม้ร่วง ทางกรุงโตเกียวได้ให้ อัครราชทูตเยอรมันประจำประเทศจีนทาบถามเจียง แต่เจียงปฏิเสธที่จะยอมรับเงื่อนไขอันค่อนข้างรุนแรงที่ญี่ปุ่นเสนอ และในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๓๘ ญี่ปุ่นจึงประกาศว่าจะไม่ทำการ ทกลงใด ๆ กับรัฐบาลทางการของก๊กมินตั๋งอีกแล้ว อย่างไรก็ตามทั้ง ๆ ที่มีการประกาศไปแล้ว เช่นนั้น ญี่ปุ่นก็ได้พยายามที่จะตกลงกับเจียงขึ้นอีกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๘ แต่ทว่าล้มเหลว อาจเป็น เพราะเงื่อนไขของญี่ปุ่นรุนแรงเกินไป และเป็นเพราะผู้นำทางทัพของญี่ปุ่นในโตเกียวไม่สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาจีนได้ เนื่องจากถูกผู้ใต้บังคับบัญชาบีบต่าง ๆ นานาอีกด้วย ส่วนในวงการชั้นสูงของฝ่ายก๊กมินตั๋งมีชนกลุ่มน้อย อันมี วางจิงไว พอใจที่จะรับเงื่อนไขของ

ญี่ปุ่นรวมทั้งคำทำขวัญด้วย ดังนั้นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ญี่ปุ่นบางคนจึงเชื่อว่า วางจิงไวที่ตน
ออกจากเจียง ซึ่งก็เป็นความจริง แต่ในขณะนั้นสงครามก็ยังคงดำเนินอยู่ หลังจากยึดเมือง
ซางตุงได้สำเร็จเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๓๘ จีนแก้กองทัพของตนให้หลุดพ้นออกมาได้ด้วย
ความยากลำบาก พร้อมทั้งสูญเสียอย่างมากมาจากสงครามปีต่อมอันเกิดจากความทะเยอ
ทะยานของญี่ปุ่นบริเวณซุเจา ฉ สิ้นทางสายปักกิ่ง - นานกิง

ในต้นฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๓๘ โคโนเยผู้ซึ่งเกือบจะริบยติสงครามจีน ได้สับเปลี่ยนตัว
รัฐมนตรีในคณะรัฐบาลถ้าเพียงแต่จะเห็นยว้งการฝึกไผ่ทางการเมืองของพวกทหารได้ อะราอิ
ได้เข้ามาเป็นรัฐมนตรีศึกษา อิทากิซึ่งหนุ่มกว่าได้เป็นรัฐมนตรีกลาโหมแทนซุกิยามาผู้ชรา
พลโท โตโจ ซึ่งมีภูมิหลังเกี่ยวกับแมนจูเรียได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการคนใหม่ นายพล อากิ
ได้เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ โคโนเยหวังว่าจะสามารถนำฝ่ายโคโคฮาขึ้นมามีอำนาจได้ใหม่เพื่อ
จะทำให้ควบคุมกองทัพได้ง่ายขึ้น อันที่จริงแล้วทรงล้มเหลวโดยสิ้นเชิง และทรงถูกเกลี้ยกล่อม
ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาจนครบปี ค.ศ. ๑๙๓๘ ด้วยความยากลำบากยิ่ง

ในฤดูร้อนปีเดียวกันนั้นเอง กองทัพญี่ปุ่นและรัสเซียได้สู้รบกันอย่างหนักเพื่อครอบ
ครองเขตภูเขาจางกุเฟ็งซึ่งเป็นเขตแดนร่วมกันระหว่างเกาหลี แมนจูว์ และรัสเซีย ทางด้าน
ตะวันออกไกล ทั้งรัสเซียและญี่ปุ่นไม่ประสงค์จะทำสงครามกันในขณะนั้น แต่ทว่ามีนายทหาร
ที่มีอิทธิพลในกระทรวงกลาโหมและฝ่ายเสนาธิการญี่ปุ่นที่พร้อมจะรบกับจีนและรัสเซียพร้อมๆ
กันไป กองทัพญี่ปุ่นคุกคามทางเข้มแข็งและมีความเชื่อมั่นในกำลังทัพอย่างเต็มที่ ขณะนี้เองที่
พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีพระราชกระแสรับสั่งต่อที่ประชุมอันมีพระราชวงศ์ เสนาธิการทหารบก
และอิตากิรัฐมนตรีกลาโหมว่า “ในอดีตการกระทำของกองทัพบกมักเป็น ‘ที่พึงรังเกียจกัน’
นับแต่บัดนี้ไป พวกท่านจะเคลื่อนย้ายทหารแม้เพียงคนเดียวโดยไม่ได้รับคำสั่งของข้าพเจ้าไม่ได้
เลย” พระราชดำรัสอันแสดงถึงความพิโรธนี้มีผลอยู่บ้าง การรบที่จางกุเฟ็งสงบลงในไม่ช้า
แม้ว่าภายในปีเดียวกันนั้นเองจะมีการรบอย่างนองเลือดและยืดเยื้อระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นที่
โนมอนฮาน อันเป็นที่ร้าวไทมองโกเลียนอกเกิดขึ้นก็ตาม

ในฤดูใบไม้ร่วง ญี่ปุ่นยึดได้เมืองฮันไค้ว และจากการขึ้นบกที่อ่าวไบฮัตในจีนได้
กองทัพญี่ปุ่นก็ได้รุกคืบหน้าอย่างรวดเร็วเข้ายึดเมืองกวางตุ้งไว้ได้ อีกวาระหนึ่งที่เชื่อกันว่า

เจียงไคเช็คจะได้ยื่นมือเข้ามา เจ้าชายโคโนเงิจิงทรงออกประกาศว่า “นโยบายอันไม่เปลี่ยนแปลง” ของญี่ปุ่นเป็นการก่อตั้งสหภาพใหม่ ขึ้นในเอเชียตะวันออก—อันหมายถึงการรวมญี่ปุ่นแมนจู๋ว และเงินทางการเมืองเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และต่อมาไม่ช้าญี่ปุ่นก็ออกประกาศเงื่อนไขสันติภาพขึ้น ข้อเรียกร้องค่าปฏิกรรมสงครามจากจีนเป็นอันตกไป แต่เงื่อนไขข้ออื่น ๆ นั้นหนักพอ ๆ กับเงื่อนไขในข้อเรียกร้อง ๒๑ ประการ เจียงคัดค้านข้อเสนออันอย่างเปิดเผย และออกประกาศจากจงกิงเมืองหลวงใหม่ว่าจะสู้รบต่อไป ซึ่งนับว่าเป็นการเสี่ยงอย่างกล้าหาญ เพราะแม้ว่าญี่ปุ่นยังไม่ได้ควบคุมพื้นที่ที่ตนยึดได้ก็ตาม—ญี่ปุ่นยึดได้เมืองและเส้นทางรถไฟสายต่าง ๆ แต่ไม่ได้เข้าครอบครอง—จึงไม่เป็นความจริงที่ว่าญี่ปุ่นไม่สามารถรบคืบหน้าได้ในจีน ถ้าหากว่าญี่ปุ่นหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ หรือกับสหภาพโซเวียตได้แล้ว ก็ไม่มีเหตุผลประการใดเลยที่ทำให้ญี่ปุ่นจะเลิกเจตนารมณ์ของตนที่มีต่อจีนเสียในที่สุด ในเมื่อญี่ปุ่นได้โอกาสนี้อยู่แล้ว วางใจไวสมัชชิกผู้มีอิทธิพลผู้หนึ่งในก๊กมินตั๋งได้สังเกตเห็นถึงสถานการณ์ในเงื่อนไชเหล่านี้ เมื่อไม่สามารถเกลี้ยกล่อมเจียงให้พิจารณาเงื่อนไชของญี่ปุ่นได้ วางใจไวจึงหลบหนีไปอินโดจีน และใน ค.ศ. ๑๙๓๙ ด้วยความร่วมมือของญี่ปุ่น เขาได้กลับเข้ามายังเมืองเชียงไฮ้อีก เขาได้กลายเป็นหุ่นให้ญี่ปุ่นเชิดได้เยี่ยมที่สุด และเมื่อได้จังหวะเขาก็ได้จัดตั้งรัฐบาลที่ญี่ปุ่นอ้างว่าเป็นรัฐบาลทางการของจีนแห่งเดียวขึ้นที่นานกิง

โคโนเงิจิงซึ่งปรารถนาจะลาออกมาก่อนหน้านั้นแล้ว ในที่สุดก็ได้ยื่นกรานที่จะลาออกเมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๓๙ รัฐบาลต่อมาซึ่งมี บารอน อิรานู มาเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ได้เพียงประมาณเจ็ดเดือนเท่านั้น รัฐบาลต้องแตกแยกไปเพราะการขัดกันระหว่างผู้สนับสนุนการเป็นภาคีทางทหารอย่างเต็มที่กับเยอรมันและผู้คัดค้านข้อเสนอนี้ เมื่อพิจารณาถึงการที่เยอรมันได้รับชัยชนะทางการทูตอย่างท่วมท้นในยุโรปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๘ นั้นจะเห็นว่า ข้อเสนอของเยอรมันในการเป็นภาคีทางทหารเป็นที่น่าเลื่อมใสยิ่ง แต่ อาริตะ รัฐมนตรีต่างประเทศและโยนาอิ รัฐมนตรีทหารเรือเกิดสงสัยระแวงในข้อผูกมัดที่อาจจะนำไปให้ญี่ปุ่นเข้าไปเกี่ยวพันกับอังกฤษ และบางทีกับสหรัฐอเมริกาด้วย กล่าวโดยทั่วไป ฝ่ายกองทัพพบกพอใจกับการเป็นภาคีที่รับเบนครอบอุปเสนอย่างมาก แต่ฝ่ายค้ำยังคงยื่นกรานอย่างเข้มแข็งในอันที่จะถ่วงการตัดสินใจในเรื่องนี้ไว้ แต่แล้วเมื่อสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๓๙ ก็ได้มีสนธิสัญญาระหว่างเยอรมันและ

รัสเซียขึ้น ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกเหมือนถูกตบหน้า เพราะขณะนั้นเองที่กองทัพของตนถูก
 รัสเซียอันมีซุกอฟเป็นผู้บัญชาการโจมตีอย่างหนักที่โนมอนฮาน ฌ เขตแดนแมนจูว์และมอง-
 โทเลียนอก การสู้รบที่โนมอนฮานเริ่มเมื่อปลายพฤษภาคมและดำเนินไปจนถึงเดือนกันยายน
 ภายใต้เงื่อนไขของการผนวกเข้ากับสนธิสัญญาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์สากลอย่างลับ ๆ ญี่ปุ่น
 อาจขอร้องให้เยอรมันสนับสนุนตนในการต่อต้านรัสเซียได้ ฉะนั้นญี่ปุ่นจึงเห็นว่าหน้าที่
 รีบเบนทรอปบิน ไปมอสโคว์—และทำสนธิสัญญาไม่รุกรานกันกับรัสเซียอย่างกระชั้นชิดเช่นนั้น
 เป็นการกระทำแบบทรยศหักหลังกัน จึงเกิดการเปลี่ยนท่าทีต่อเยอรมันทันที ยกเว้นแต่พวก
 ที่นิยมเยอรมันมาก ๆ ภายในกองทัพบกเท่านั้น ทุกคนต่างเห็นว่านโยบายที่ดีที่สุดสำหรับญี่ปุ่น
 ในสมัยสงครามที่จะมีขึ้นในยุโรปก็คือการตั้งตัวเป็นกลางอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ ฮิรานูมาและรัฐบาล
 ของเขาลาออกไป นายพลอาเบซึ่งพ้นจากราชการแล้วเป็นคนอะลุ่มอล่วย รอบคอบได้เป็นผู้จัด
 ตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ เขาได้ประกาศว่าญี่ปุ่นจะคงยืนมั่นอยู่กับ “สายกลาง” อีกนัยหนึ่งก็คือการไม่
 เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามในยุโรป

(4)

ทราบเท่าที่สงครามในยุโรปยังคงดำเนินอยู่และไม่มีทีท่าว่าจะยุติขึ้น ก็เป็นไปได้ที่
 อาเบ และพลเรือเอกโยนาอิผู้ที่เป็นนายกรัฐมนตรีต่อมาจะสามารถทำให้ญี่ปุ่นตั้งอยู่ในฐานะ
 ผู้สังเกตการณ์ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียใด ๆ แม้ว่า Blitzkrieg ในโปแลนด์จะได้สร้างความรู้สึก
 ประจักษ์ในความสามารถของเยอรมัน แต่การชะงักงันทางแนวต้านตะวันตกทำให้ดูราวกับว่า
 เยอรมันไม่เข้มแข็งพอที่จะทำทลายอังกฤษและฝรั่งเศสบนภาคพื้นดินได้

แต่สถานการณ์ได้เปลี่ยนไปอย่างฉับพลัน ทันทีที่นอร์เวย์ เดนมาร์ก และกลุ่มประเทศ
 เบนเนลักซ์ถูุกบุกและเมื่อฝรั่งเศสแตกตอนกลางตุลาคู้อัน ๑๙๔๐ เป็นที่ถกเถียงกันว่าจะเป็นการ
 ความรู้สึกนิยมอังกฤษอย่างภักดีหรือเป็นด้วยญาณอันรอบรู้ที่มีอยู่ในคนญี่ปุ่นก็ได้ที่คิดว่า
 เยอรมันจะเป็นฝ่ายแพ้สงคราม*

* อย่างไรก็ตาม มีชาวญี่ปุ่นช่วงคิดบางคนที่ทำนายว่าเยอรมันจะต้องพ่ายแพ้ ชิเงมิตสึ เอกอัครราชทูตประจำ
 ลอนดอนเคยอยู่เสมอว่าอังกฤษจะเป็นฝ่ายชนะ และไซออนจึงขณะนั้นมีอายุได้ ๕๐ ปีแล้วกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเชื่อ
 ว่าอังกฤษจะเป็นฝ่ายชนะในที่สุด” เขากล่าวข้อความนี้ก่อนถึงแก่กรรมเพียงเล็กน้อยเมื่อตุลาคู้อัน ๑๙๔๐

ความสำเร็จของฮิตเลอร์มีผลต่อญี่ปุ่นโดยจับพันสองประการ ประการแรกก็คือ พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่สาบสูญไปเป็นทางการ พรรคการเมืองเหล่านี้ ได้สลายตัวและรวมกันเข้าเป็นพรรคชาติของปวงชนที่เจ้าชายโคโนเยสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นเพื่อ “ฟยุง” สถาบันจักรพรรดิ ฉะนั้นจึงวางระบบเผด็จการแบบรัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งต่างจากแบบของเยอรมันและอิตาลีอย่างมาก เพราะญี่ปุ่นมิได้มีผู้นำแบบฟูเรอร์ของนาซีเยอรมัน หรือคูเซของอิตาลีแต่เพียงผู้เดียว โครงสร้างที่เรียกกันว่า “โครงสร้างใหม่” ของโคโนเยมิได้เปลี่ยนจากสถานะเดิมมากเลย เพราะว่าพรรคการเมืองต่าง ๆ นั้นหย่อนสมรรถภาพแล้ว ผลประการที่สองแห่งชัยชนะของเยอรมันก็คือ การทำสนธิสัญญาไตรภาคีอักษะเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๐ ระยะเวลาที่เจ้าชายโคโนเยทรงได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีใหม่อีกครั้งหนึ่ง สืบต่อจากนายพลโยนาอิเมื่อเดือนกรกฎาคม การเป็นภาคีกันกับเยอรมันและอิตาลีของญี่ปุ่นผูกมัดให้ญี่ปุ่นต้องร่วมชตากรรมกับประเทศทั้งสองนี้ด้วย ในสายตาของผู้สนับสนุนสนธิสัญญาไตรภาคีอักษะ คุณค่าของสนธิสัญญานี้ก็คือ เป็นเครื่องรับการกระทำที่รุนแรงของสหรัฐอเมริกา ในภาคพื้นแอตแลนติกหรือแปซิฟิกอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะปรากฏว่ามีแต่สหรัฐอเมริกา ประเทศเดียวเท่านั้นที่ยืนอยู่ระหว่างญี่ปุ่นกับ “สหภาพใหม่ในเอเชียตะวันออก” อังกฤษดูเหมือนมิได้อยู่ในฐานะที่จะคัดค้านญี่ปุ่นได้เลย เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๐ อังกฤษได้ตกลงที่จะปิดเส้นทางสายพม่าเป็นเวลา ๖ เดือนเนื่องจากความบีบคั้นของญี่ปุ่น สำหรับฝรั่งเศสนั้น ฝรั่งเศสตงกบังคับให้ยินยอมปล่อยให้กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาในอินโดจีนภาคเหนือเพื่อจะได้ตัดเส้นทางลำเลียงไปจุงกิง ฐานะของคัชท์ฮอสตันคิสซึ่งเป็นแหล่งน้ำมันและสินค้านอื่น ๆ มากมายที่ญี่ปุ่นต้องการก็ตกอยู่ในฐานะลำบากมาก อเมริกาประเทศเดียวเท่านั้นที่จะสามารถรวบรวมกองทัพเรืออันเข้มแข็งพอที่จะป้องกันมิให้ญี่ปุ่นยึดอาณานิคมที่ร่ำรวยของยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้

มัตสึโอกะ โยสุเกะ รัฐมนตรีต่างประเทศในรัฐบาลโคโนเยเป็นคนชาตินิยมหัวรุนแรง พุดจาคล่องแคล่วและหลงใหลในอำนาจทางทหารของนาซีเยอรมัน เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๑ เขาได้ไปเยือนโรมและเบอร์ลิน ซึ่ง ณ ที่นั้นนายริเบนทรอปได้เร่งให้ญี่ปุ่นโจมตีสิงคโปร์ทันที ขากลับขณะที่ผ่านโซเวียต เขาก็ได้ทำสนธิสัญญาเป็นกลางกับสตาลินและกลับประเทศญี่ปุ่นด้วย

ความพึงพอใจว่า เขาเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศที่สามารถที่สุดเท่าที่ญี่ปุ่นเคยมีมา แต่เขามีได้ อยู่ในประเทศญี่ปุ่นนานนัก เมื่อชาวเยอรมันบุกรัสเซียแพร่มาถึง ขณะเดียวกันมัตสึโอกะก็ยื่น กรานให้ญี่ปุ่นช่วยโอกาสโจมตีรัสเซียจากด้านตะวันออก ข้อเสนอเหล่านี้กำลังของโคโนเยผู้ซึ่ง ใช้วิธีจกัมัตสึโอกะด้วยการลาออก เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ และแล้วก็จัดตั้งรัฐบาล ใหม่โดยมิได้มีมัตสึโอกะร่วมด้วย นับแต่นั้นมาญี่ปุ่นได้ใช้เวลาถึง ๔ ปีเพื่อเตรียมทำสงคราม ในอาณานิคมอันกว้างใหญ่ไพศาล การรบในจีนมิได้ทำให้การเตรียมเหล่านี้อ่อนลงเลย ตรงกันข้าม สงครามในจีนกลับเร่งให้มีการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มขึ้น และเป็นเหตุที่ตีแย้ม ของผู้มีอำนาจในอินที่ จะควบคุมสินค้าเข้รองลงมาจกัความต้องการ ในการสร้างเศรษฐกิจของ ชาตินาตามนโยบายระยะยาว อาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังคนของชาติใช้ไปในสงครามจีนเพียงส่วน เดียวเท่านั้น ซึ่งอย่างไรก็ตามก็นับว่าเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีหรือเป็นการชักซ้อมในการที่จะทำ สงครามกับประเทศมหาอำนาจที่ใหญ่กว่าบางประเทศในอนาคต แม้ความหายนะที่โนมอนฮาน - ซึ่งญี่ปุ่นแพ้รัสเซียเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๙ - ได้ให้บทเรียนแก่กองทัพกโดยเฉพาอย่างยิ่งเกี่ยวกับ ความจำเป็นในการที่จะต้องเพิ่มกำลังอาวุธ มีการสำรองน้ำมันและสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์อื่น ๆ ขึ้น แต่ในตอนนั้นก็มิได้มีเหตุผลในการที่ต้องเพิ่มความวิตกกังวลมาก ถ้าหากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศอื่นไม่ยอมล้มล้างน้ำมันมาให้ญี่ปุ่นแล้ว ในภาวะสงครามน้ำมันที่ญี่ปุ่นสำรองไว้ก็ จะมีพอใช้ไปได้เพียงไม่เกินสองปีอย่างมาก

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ กองทัพอากาศก็ยกทัพขึ้นหน้าต่อไป ซึ่งก่อให้เกิดสิทธิกรรม ทางเศรษฐกิจโดยประเทศภาคีสันนิบาตชาติพากันเลิกติดต่อทางเศรษฐกิจกับประเทศญี่ปุ่น อัน จะทำให้ญี่ปุ่นหมดหนทางได้เป็นการแก่เผ็ด ในเดือนนั้นเองกองทัพญี่ปุ่นก็ได้เข้ายึดครอง ฐานทัพต่าง ๆ ในอินโดจีนภาคใต้ พฤติการณ์เช่นนี้เป็นอันตรายอย่างชัดแจ้งต่อประเทศไทย มะลายู และซัทซ์ที่อีสต์อินดีส มีเหตุผลบางประการที่จะคิดว่า เจ้าชายโคโนเยทรงเห็นด้วยกับ ท่าทีนี้ว่าเป็นที่เท่าที่เลวร้ายน้อยที่สุด ส่วนการโจมตีสหภาพโซเวียตของเยอรมันก็ได้ทำให้บรรดา ผู้นำฝ่ายทหารของญี่ปุ่นเกิดความสนใจและตื่นตัว เช่น มัตสึโอกะ เชื่อว่าญี่ปุ่นควรร่วมมือกับภาคีของตนในการโจมตีรัสเซีย แต่ก็มีบางคนสนับสนุนการจู่โจมฮ่องกงและมะลายูโดย ฉับพลัน อย่างไรก็ตามก็ได้มีเสียงเรียกร้องให้ทำการบางประการ การเคลื่อนทัพเข้าไปยังไซ่ง่อน

ดูจะเป็นอันตรายน้อยที่สุด (ตามความคิดของโคโนเย) แน่หนอนที่เกี่ยวโคโนเยมิได้คำนึงถึง
ปฏิบัติการของอเมริกา อังกฤษและฮอลแลนด์ซึ่งเกือบจะเกิดขึ้นในทันที

ประเทศทั้งสามนี้ได้กำหนดการห้ามติดต่อกับประเทศญี่ปุ่นเป็นการตอบ
สนองการที่ญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังมาทางใต้ ขณะเดียวกันก็ได้มีการตระเตรียมทางด้านกำลังทหาร
ในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกขึ้นอย่างรวดเร็ว ญี่ปุ่นจึงได้เผชิญกับปัญหาการตัดสินใจ ณ บัดนั้น
ขณะที่การเจรจาหลายครั้งกำลังดำเนินอยู่ที่กรุงวอชิงตันเป็นเวลาหลายสัปดาห์ระหว่างนายพล
เรือเอกโนมูระ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่น และนายคอร์เคล ฮัล รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐ
อเมริกา การเจรจาก็หันไปเพียงเล็กน้อย เพราะเหตุว่าจุดมุ่งหมายของทั้งสองฝ่ายเกือบจะ
ตรงกันข้ามทีเดียว ญี่ปุ่นต้องการให้อเมริกาเลิกสนับสนุนรัฐบาลที่จงกิง ให้รับรองความเป็น
ใหญ่ของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเพื่อตอบแทนการเรียกร้องดังกล่าวนี้ ญี่ปุ่นก็จะถอนตัวออก
จากสนธิสัญญาไทรภาคีอักษะจริง ๆ แม้ว่าจะไม่ใช่ในนาม อเมริกาก็ไม่ไว้วางใจในการกระทำ
ของญี่ปุ่นในเอเชียและต้องการให้ญี่ปุ่นถอนตัวออกจากทั้งในจีนและอินโดจีนของฝรั่งเศส ญี่ปุ่น
ก็เตรียมพร้อมที่จะอพยพออกจากอินโดจีนของฝรั่งเศส แต่ไม่อพยพออกจากจีน เมื่ออเมริกา
อังกฤษ และกัซท์กำหนดนโยบายห้ามติดต่อกับประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องทำ
การตกลงกับสหรัฐอเมริกาอย่างรีบด่วน มิฉะนั้นสงครามกับอังกฤษและฮอลแลนด์และอาจจะ
เป็นกับสหรัฐอเมริกาด้วยก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ เว้นไว้แต่ว่าญี่ปุ่นจะพอใจกับการตัดทาง
ลำเลียงทางเศรษฐกิจอย่างช้า ๆ

ในการประชุมที่วอชิงตัน อเมริกาได้พูดให้ฝ่ายอังกฤษ ฮอลแลนด์เท่า ๆ กับพูดให้
ตนเอง เพื่อสลัดตนให้พ้นจากการเจรจาทางการทูต เซอร์ซีลล์และคณะรัฐบาลของเขาดูเหมือน
พร้อมที่จะปล่อยให้อเมริกาได้เจรจาตกลงกับญี่ปุ่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับออสเตรเลีย นิวซีแลนด์
มะลายูและฮ่องกง ปรากฏว่ามีการประมาณกำลังอันมหาศาลของญี่ปุ่นน้อยเกินไปในขณะนั้น
จริง ๆ ทางลอนดอนและวอชิงตันต่างคิดกันว่า สิทธิกรรมทางเศรษฐกิจจะบังคับญี่ปุ่นให้ยอม
จำนน แต่ถ้าหากว่ามีได้เป็นตั้งนั้นแล้ว ในตอนสิ้นปี ค.ศ. ๑๙๔๑ ญี่ปุ่นก็จะประสบความสำเร็จ
ลำบากในการที่จะเอาชนะกำลังทัพที่ได้จัดตั้งขึ้นแล้วในฟิลิปปินส์และมะลายู ฉะนั้นอเมริกา
และอังกฤษจึงเผชิญหน้ากับญี่ปุ่นด้วยความมั่นใจเต็มที่ ถ้าหากการประเมินความจริงทางด้าน
ยุทธศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกต้อง

สหรัฐอเมริกา โดยข้อเท็จจริงแล้ว ถ้าหากรัฐมนตรีทหารเรือและเสนาธิการฝ่ายทหารเรือ มีความกล้าพอที่จะแสดงความมั่นใจของตนและกล่าวคัดค้านนายพลโตโจ รัฐมนตรีกลาโหม อย่างเปิดเผยแล้ว ด้วยการสนับสนุนจากพระจักรพรรดิและเจ้าชายโคโนเยก็อาจเป็นไปได้ว่า ที่ประชุมจะไม่เสียเวลาในอันที่จะให้ยอมรับข้อเรียกร้องของอเมริกาในเรื่องเงินเมื่อชั่วโมงที่ ๑๑ เลย ซึ่งถ้าทำเช่นนั้นได้ ญี่ปุ่นก็เพียงแต่จะเสียหน้าเพราะเป็นการแสดงถึงการอ่อนเชิงทางการทูต แต่ทว่ามิได้ทำให้ผลประโยชน์ของชาติเสียหายเลย อย่างไรก็ตาม ฝ่ายกองทัพเรือ ได้ยกความรับผิดชอบนี้ไปให้เจ้าชายโคโนเยเสีย ฝ่ายกองทัพเรือปฏิเสธที่จะประกาศทัศนคติของตนอย่างเปิดเผยผ่านรัฐมนตรีทหารเรือว่าควรหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับสหรัฐอเมริกาไม่ว่าในกรณีใด ๆ ดังที่เจ้าชายโคโนเยกราบบังคมทูลพระจักรพรรดิว่า

ฝ่ายกองทัพเรือไม่ต้องการทำสงคราม แต่ไม่สามารถกล่าวออกมาเช่นนั้นได้เมื่อพิจารณาถึงการตัดสินใจของที่ประชุมเป็นทางการต่อพระพักตร์

เมื่อถึงกลางเดือนตุลาคม เจ้าชายโคโนเยทรงรู้สึกว่าการเจรจาที่วอชิงตันต้องดำเนินต่อไป วิกฤตการณ์อันร้ายแรงได้เกิดขึ้นในโตเกียว เมื่อฝ่ายกองทัพบกเชื่อว่าถึงเวลาแล้วที่ ญี่ปุ่นจะต้องตัดสินใจโดยเด็ดขาดที่จะทำสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ วิกฤตการณ์นี้ ทำให้โคโนเยลาออกและนายพลโตโจได้ดำรงตำแหน่งแทน โดยตกลงกันว่าต้องขยายเวลาการเจรจาออกไปอีกระยะหนึ่ง

ฝ่ายอเมริกัน ได้ถอดรหัสที่ใช้ติดต่อกันระหว่างโตเกียวกับสถานทูตญี่ปุ่นประจำกรุงวอชิงตัน และจะนั้นอเมริกาจึงรู้ว่า โนมูระ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นได้รับคำแนะนำให้เจรจาทกลงกันได้ภายในสิ้นเดือนพฤศจิกายน ในกลางเดือนนั้นเอง กูรูสุ ผู้ซึ่งเคยเป็นอัครราชทูตประจำเยอรมันก็ได้มาเป็นทูตพิเศษร่วมกับโนมูระ ภายหลังกรณีเฟิร์ลฮาเบอร์ ชาวโลกเชื่อกันว่า คณะทูตกูรูสุเป็นเพียงเครื่องมือของญี่ปุ่นในอันที่จะถ่วงเวลาและกล่อมอเมริกาให้มีความรู้สึกเข้าใจผิดในความมั่นคงของตนเอง อันที่จริงมิได้มีความจริงอยู่เลยในความเข้าใจนี้ เพราะพลเรือเอกโนมูระเป็นทหารเรือ มิได้เป็นนักการทูตที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี ฉะนั้นในฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๔๑ วันวิกฤต โนมูระผู้ซึ่งเผชิญกับความยุ่งยากอันเหลือคณา จึงได้ขอให้ส่งนักการทูตที่เชี่ยวชาญระดับอัครราชทูตไปช่วยตน

ได้มีการเสนอกันไปมาระหว่างวอชิงตันและโตเกียว แต่ไม่มีฝ่ายใดเลยที่ยอมรับข้อเสนอของอีกฝ่ายหนึ่ง ขณะเดียวกันเรือรบก็ได้มาชุมนุมกันที่ฐานทัพและที่เมืองท่าในทะเลตอนใน มีการลำเลียงทหารและสรรพาวุธลงเรือเพื่อมุ่งลงใต้ กองเรือบรรทุกเครื่องบิน เรือคุ้มกัน และเรือลาดตระเวน ได้มาชุมนุมกันที่เกาะคูริลล์ และเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนก็ได้มุ่งหน้าไปทางแปซิฟิกเหนือ ผู้บังคับการเรือได้รับแจ้งให้โจมตีกองเรือรบอเมริกันตามสัญญาณเป็นแผนการที่รู้กันเพียงไม่กี่คน หลังจากทีเรือบรรทุกเครื่องบินของญี่ปุ่นแล่นออกไปได้เพียง ๔ วัน พระจักรพรรดิจึงทรงทราบว่ ฝ่ายทหารเรือยังคงต้องการที่จะหลีกเลี่ยงสงครามอยู่ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงเรียกประชุมรัฐมนตรีทหารเรือและเสนาธิการทหารเรือเพื่อถามถึงความมั่นใจในความสำเร็จครั้งนี้ ซึ่งก็ได้รับคำกราบบังคมทูลว่ามั่นใจ

อีก ๗ วันต่อมา ญี่ปุ่นก็เข้าโจมตีฮาวาย ฮองกง มะลายู สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ สงครามภาคพื้นแปซิฟิกจึงได้เริ่มขึ้น

(1)

สงครามในเดือนแรก ๆ นั้น ดูเสมือนหนึ่งว่าญี่ปุ่นจะไม่พลาตเลยเพราะกองเรือรบของอเมริกันในภาคพื้นแปซิฟิกใช้การไม่ได้เมื่อถูกโจมตีที่เพิร์ลฮาเบอร์ แม้ว่าเรือบรรทุกเครื่องบินของอเมริกันมิได้อยู่ที่นั่น กองทัพอากาศของแมคคาร์เธอร์ในฟิลิปปินส์ได้ถูกทำลายลงภายในเวลา ๓ วัน และการสูญเสียเรือฟริชส์ออฟเวลส์ กับเรือรีพัลส์ ของอังกฤษทั้งสองลำ เป็นเครื่องกำหนดชะตากรรมของมะลายู แต่ความเสียหายของฝ่ายสัมพันธมิตรในสัปดาห์แรก ค่อยเบาบางลง เนื่องจากการต่อสู้อย่างกล้าหาญสุดกำลังสองครั้ง ครั้งหนึ่ง ณ เกาะเวกในมหาสมุทรแปซิฟิก กองเรือรบเล็ก ๆ ของสหรัฐอเมริกาได้ขับไล่การจู่โจมอย่างหนักครั้งแรก จนจมเรือพิฆาตของญี่ปุ่นได้สองลำ อีกครั้งหนึ่งเมื่อวันประกาศสงคราม เรือบินล่องน้ำลำเล็กของอังกฤษชื่อ เรือรบหลวงเพทเทรลซึ่งจอดอยู่ที่เชอнокันน้ำที่เซียงไฮ้ได้ปฏิเสธการยอมจำนน และถูกเรือลาดตระเวนของญี่ปุ่นซึ่งทอดสมออยู่ใกล้ ๆ จมลง เรื่องนี้สมควรเป็นเรื่องที่จะต้องจดจำไว้เพราะที่โตเกียวเวลานั้นได้กล่าวถึงเรื่องนี้ด้วยความชื่นชม และแล้วปีนั้น ช้องกงมะนิลา สิงคโปร์ บัตตาเวีย ย่างกุ้ง มันทะเลย์ก็ตกเป็นของญี่ปุ่นตามลำดับ ฝ่ายญี่ปุ่นเคยคาดว่า จะต้องใช้เวลาไม่เกินสามเดือนในอันที่จะยึดมะลายูและสิงคโปร์ แต่สามกองทัพของนายพลยามากาตะก็ทำงานนี้สำเร็จลงได้ภายในเวลา ๑๐ สัปดาห์ เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๒ เรือบรรทุกเครื่องบินและกองเรือรบของนายพล นากูโม ซึ่งได้ทำการโจมตีเพิร์ลฮาเบอร์และบุกเมืองดาร์วิน กำลังกวาดล้างเรือข้าศึกอยู่ที่อ่าวเบงกอล ได้จมเรือทุกลำที่ต่อค้ำรวมทั้งเรือบรรทุกเครื่องบินหนึ่งลำ และเรือลาดตระเวนสองลำของอังกฤษ เรือรบที่ชื่อนมาใหม่ลำหนึ่งของอังกฤษแต่ยังคงอยู่ในสภาพที่ยังใช้การไม่ได้ถูกบังคับให้หลบไปอยู่อาฟริกาตะวันออก ตลอดแนวฝั่งมหาสมุทรอินเดียตั้งแต่ซุนดามันส์จนถึงแหลมคออร์โมริ่น ต่างบังเกิดความกลัวการบุกส่วนในออสเตรเลียนั้น ได้มีการกล่าวถึงการอพยพผู้คนในทวีปที่อยู่เหนือแนวตะวันตกจากบริสเบน

อย่างไรก็ตาม ในเดือนเมษายนและพฤษภาคม ญี่ปุ่นได้รับความสูญเสียตกที่นึ่งลำบาก สองครั้งอันเป็นเหตุให้ต้องเลื่อนแผนการที่ยังไม่ตกลงแน่นอนในอันที่จะบุกอินเดียนและออสเตรเลีย เครื่องบินจากกองเรือรบของนาซีไม่ได้รับความเสียหายอย่างหนักเมื่อเข้าโจมตีโคลัมโบ และทรินคอมารีเมื่อสุดศัปดาห์ของเทศกาลอีสเตอร์ ในเดือนต่อมากองเรือรบกองเดียวกันนี้ ส่วนหนึ่งได้คุ้มกันเรือรบจากราบาล รอบฝั่งตะวันออกของนิวกินี เพื่อที่จะยกพลขึ้นบกที่เมืองท่ามอเรสบี จึงปะทะกับหน่วยเรือบรรทุกเครื่องบินของอเมริกัน เกิดการรบที่เรียกว่าสงครามในทะเลคอรัล อันทำให้ทั้งสองฝ่ายได้รับความเสียหายอย่างหนัก ผลก็คือญี่ปุ่นต้องเลิกความพยายามที่จะโจมตีเมืองท่ามอเรสบีจากทางทะเล

กระนั้นก็ตาม ความสำเร็จภายใน ๖ เดือนแรกของสงครามนี้ก็มากพอที่จะทำให้ชาวญี่ปุ่นที่แม้จะยังแคลงใจอยู่เกิดความดีใจ ญี่ปุ่นยึดได้มะลายูและคีซอส์ตอินดีสพร้อมทั้งคลังน้ำมัน ยาง ดีบุก แร่อะลูมิเนียมและวัตถุระเบิดอื่น ๆ ส่วน “แผนตักกำลังข้าศึก” นั้นสัมฤทธิ์ผลไปเพียงเล็กน้อย หนึ่งในตอนแรกถ้าหากว่าชาวพื้นเมืองในอาณานิคมนี้จะชอบญี่ปุ่นอยู่บ้างก็เห็นจะเป็นเพราะชาวญี่ปุ่นอ้างว่าตนจะนำเอาเสรีภาพและเอกราชมาให้

ในด้านการทหาร ชัยชนะขั้นต้นของญี่ปุ่นอยู่ที่กำลังทางอากาศและทางทะเลที่เหนือกว่า รวมทั้งการใช้กำลังทัพที่เลือกเฟ้นและได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีเยี่ยม ทหารทุกคนในกองทัพล้วนเป็นนักสู้ที่ยอมเสียสละ นอกจากกำลังทางทะเลและทางอากาศซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในสถานการณ์เช่นนั้นแล้ว ญี่ปุ่นมิได้อาศัยจำนวนทหารที่มากมายเหลือล้นเลย ภาพกองทัพมดซึ่งอังกฤษและออสเตรเลียวาดกันไว้ในขณะนั้นก่อให้เกิดความเข้าใจผิด ทางบกญี่ปุ่นใช้ทหารปฏิบัติการเพียง ๑๑ กองพลเท่านั้น ซึ่งทั้งหมดมีจำนวนน้อยกว่า ๒๐๐,๐๐๐ คน ในการเอาชนะฟิลิปปินส์ มะลายู พม่าและคีซอส์ตอินดีส แต่ฝ่ายศัตรูของญี่ปุ่นซึ่งได้แก่อเมริกา อังกฤษ คีซ และออสเตรเลีย ต่างคาดคะเนความตั้งใจและความสามารถของญี่ปุ่นน้อยไป ดังปรากฏตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่นมีเครื่องบินที่ทันสมัยจำนวนมาก แต่เป็นที่เชื่อกันว่าญี่ปุ่นมีแท่นบินฝีมือดีน้อยกว่าเครื่องบิน และยังคงคิดกันอีกว่ากองทัพบกก็มีได้แสดงฝีมือว่าได้เปรียบเงินมากมายเลย นอกจากนั้นกองทัพบกยังคอยด้วยเครื่องจักรยนต์กลไก และรู้สึกว่ถ้าถูกขัดขวางจากกองทัพอังกฤษและอเมริกาซึ่งมีอาวุธพร้อมเพรียง หรือจากกองทัพที่ได้รับการฝึกฝนและมีนายทหาร

ชาติยุโรปเป็นผู้นำแล้ว ญี่ปุ่นก็คงจะรู้ว่าตนพบกับคู่ต่อสู้ที่ไม่อาจเปรียบกันได้เลยดังเช่นการรบที่โนมอนฮาน อย่างไรก็ตามไม่เป็นที่รับรู้กันว่า ทหารญี่ปุ่นนั้นมีคุณสมบัติที่กล้าหาญทรหดและมีความอดทนทางกายยิ่ง ยกเว้นในหมู่ผู้เชี่ยวชาญที่ประมาทเดินเล่อไม่กี่คน

แม้ทหารบกและทหารเรือญี่ปุ่นจะมีวิญญานการเป็นนักรบอันเข้มแข็ง แต่เมื่อการรบดำเนินไป ความอ่อนแอในทางยุทธศาสตร์และทางแผนการก็ปรากฏให้เห็นชัด ญี่ปุ่นนั้นปรับปรุงตัวได้มากแต่ก็ยังซ้ากว่าฝ่ายศัตรูของตนในอันที่จะแก้ปัญหาความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสงครามสมัยใหม่ได้ อาทิฝ่ายสัมพันธมิตร เช่นอังกฤษในพม่าซึ่งได้มีประสบการณ์อันแสนสาหัสจากความเสียหายต่าง ๆ ที่ได้รับ ได้พยายามที่จะเอาชนะกลยุทธ์ต่าง ๆ ของฝ่ายศัตรูของตน ถ้าหากสัมพันธมิตรคาดคะเนญี่ปุ่นเมื่อก่อนเกิดสงครามผิดไปแล้วไซ้ร้ ผู้นำฝ่ายทหารของญี่ปุ่นก็คาดคะเนการล่าถอยของฝ่ายอังกฤษและอเมริกาผิดพลาดอย่างมากเช่นกัน ญี่ปุ่นมั่นใจในวิญญานแห่งการเป็นนักรบอันเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคุณสมบัติอันยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นในการต่อสู้มากจนเกินไป ญี่ปุ่นมิได้พร้อมที่จะเผชิญกับเรือไตน้ำของอเมริกันบนเส้นทางการเดินทางเรือของตน ซึ่งเกิดขึ้นรวดเร็วกว่าที่ญี่ปุ่นคาดคิดไว้ ญี่ปุ่นยังล่าช้าในการจัดระบบคุ้มกันและเมื่อญี่ปุ่นกระทำได้แล้ว แผนการและการปฏิบัติงานก็ไม่ดีพอ เมื่อเริ่มสงคราม เรือสินค้าของญี่ปุ่นไม่ได้ติดอาวุธ และบินประจำเรือก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์มากไปกว่าเป็นชั้นส่วนอย่างหนึ่งประจำเรือ ญี่ปุ่นยังขาดเรือพิฆาตเรือไตน้ำ เมื่ออเมริกาทุ่มกำลังทางอากาศอย่างมาก ความเสียหายในการขนส่งทางเรือของญี่ปุ่นก็เพิ่มขึ้นอย่างน่าใจหาย ดังในต้น ๆ ปี ค.ศ. ๑๙๔๓ เรือของญี่ปุ่นจมลงเป็นจำนวนถึง ๑๐ เท่าของจำนวนเรือที่สร้างขึ้นใหม่ สงครามต่อต้านการขนส่งทางเรือซึ่งเรือไตน้ำอเมริกันมีบทบาทมาก นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการทำลายเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

ผลพลอยได้เกิดจากวิญญานการเป็นนักรบของญี่ปุ่นก็คือ ชื่อเสียงในความโหดร้ายไร้ความปรานีใด ๆ ทั้งสิ้นตามแนวรบที่ญี่ปุ่นมีชัยชนะมาทุกแห่ง เช่น หมู่เกาะโซโลมอน นิวกีนี หมู่เกาะแปซิฟิก ชายแดนอินเดียน-พม่า และหมู่เกาะอลูเชียนซึ่งเป็นชัยชนะสุดยอดของญี่ปุ่น เพราะกองทัพญี่ปุ่นถูกใช้เสียจนเหนื่อยอ่อนจึงมิได้คำนึงถึงธาตุแท้ของความเป็นมนุษย์ นายทหารมักปฏิบัติต่อคนของตนด้วยความทารุณ แม้กองทัพของปรัสเซียก็ยิ่งถือว่าเป็นการกระทำที่

ป่าเถื่อน โดยทางประวัติศาสตร์ สงครามประหัตประหารซึ่งกันและกันของญี่ปุ่นโหดร้ายผิดธรรมดาตามาก ชนชั้นกรบในสงครามไม่เคยขอและเคยให้แม่เพียงเสียวหนึ่ง ประเพณีชามูไรเคยยอมให้กับผู้ที่ตกอยู่ในสภาพอ่อนแอและผู้ที่ไม่มีความสู้ เช่นนายพลโนกิเคยใช้มาตรการตามประเพณีอันน่านิยมนักกับนายทหารและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน และพฤติกรรมของญี่ปุ่นในระหว่างสงคราม รัสเซีย - ญี่ปุ่นอันมีต่อเชลยศึกและพลเรือนจีนก็ทำให้ชาวโลกนับถือและสรรเสริญญี่ปุ่นอย่างแท้จริง แต่เรื่องของสงครามภาคพื้นแปซิฟิกนั้นแตกต่างกันออกไปมาก ปรากฏมีการปฏิบัติต่อเชลยศึกด้วยความทารุณโหดร้าย ทศนคติของผู้บังคับการญี่ปุ่นที่มีต่อเชลยศึกคือว่า เขาเหล่านั้นโชคดีที่รอดชีวิตมาได้ และเชลยศึกที่ต้องเป็นนักโทษเหล่านั้นก็แสดงตนว่ามีได้มีความละอาย ดังนั้น จึงไม่ควรได้รับความปรานีใด ๆ บรรดานายทหารญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในแปซิฟิกต่างพากันไม่ยอมรับการประชุมที่เจนีวาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อเชลยศึก จึงได้ยื่นประท้วงต่อรัฐมนตรีต่างประเทศในโตเกียวโดยผ่านผู้แทนของประเทศที่เป็นกลาง การประท้วงนี้ได้ยื่นต่อไปถึงรัฐมนตรีกลาโหมซึ่งสัญญาว่าจะทำการสอบสวนเรื่องราวร้องทุกข์ให้แก่การปรับปรุงสภาพเชลยศึกกระทำกันน้อยมาก แม้ปรากฏข้อเท็จจริงว่ารัฐมนตรีกลาโหมได้ออกกฎไว้ว่า จะต้องปฏิบัติต่อเชลยศึกตามเงื่อนไขแห่งการประชุมที่เจนีวาก็ตาม คำให้การของ ชิเงมิตสึ มาโรรุ รัฐมนตรีต่างประเทศญี่ปุ่นในสมัยสงครามแปซิฟิกอาจให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ได้

“แม้ว่าข้าพเจ้าไม่มีอำนาจอันแท้จริงในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าก็ได้กระทำอย่างดีที่สุดแล้ว ในอันที่จะให้นายทหารชั้นหัวหน้าปฏิบัติไปด้วยความถูกต้องเต็มความสามารถ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ต่างเห็นพ้องด้วยกับความเห็นของข้าพเจ้าว่า ควรปฏิบัติให้ยู่เหนือการตำหนิใด ๆ แต่บรรดานายทหารชั้นกลาง ๆ และกองทหารที่อยู่ในแนวหน้ามีอยู่มากที่ซาบซึ้งกับอุดมการณ์แบบนาซี จึงมักไม่ค่อยสนใจกับคำสั่งของนายทหารที่มียศสูงกว่าและมักจะขัดขืนคำสั่งบ่อยครั้ง”*

เยอรมันถนัดในการจำกัดคนทั้งชาติเมื่อปฏิบัติต่อยิวและผู้ที่มาจากรัสเซียและยุโรปตะวันออก แต่กลับปฏิบัติต่อเชลยศึกชาวอเมริกัน อังกฤษ และฝรั่งเศสเป็นอย่างดี ส่วนญี่ปุ่นผู้ซึ่งไม่เคยไว้ความเมตตากรุณาแบบชาวเยอรมันที่ใช้แผนการจำกัดคนทั้งชาติกลับทำให้เชลยของตนต้องขมขื่นมาจากวิธีการทารุณและทอดทิ้งเชลยศึกของตน

* Mamoru Shigemitsu, *Japan and Her Destiny*. London (Hutchinson) 1958 p. 346

กองทหารญี่ปุ่นก็ได้แสดงความโหดร้ายทารุณทำนองเดียวกันนี้ต่อคนเอเชียที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุม พฤติการณ์นั้นนับว่าเป็นความเขลาพอ ๆ กับความไร้ศีลธรรม อันหมายถึง ญี่ปุ่นได้ทำให้ความนิยมยกย่องและไมตรีจิตที่ตนเคยได้รับจากหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังจากมีชัยชนะอย่างยิ่งใหญ่ครั้งแรกต้องมลายไปสิ้น เมื่อส่งเจ้าหน้าที่บริหารหรือที่ปรึกษาฝ่ายพลเรือนไปจากโตเกียว เจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็บังเกิดความรู้สึกต่ำต้อยกว่าทหาร และในบรรดากองทหารที่ยึดครองภูมิภาคต่าง ๆ ไม่มีผู้ใดอีกแล้วที่จะมีอำนาจมากกว่าเคมเปอิ หรือ สารวัตรทหารอันเป็นที่เกลียดชัง ซึ่งปกครองด้วยความโหดร้ายทารุณอันก่อให้เกิดความกลัวแก่ผู้ที่เคยหวังว่าญี่ปุ่นจะมาอย่างเป็นมิตรมากกว่าเป็นผู้ชนะ ผลก็คือหลังจากที่ญี่ปุ่นได้โยนทิ้งประเพณีอันน่านิยมเก่า ๆ ไปแล้ว ก็ทำให้ประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะไม่วันยินดีรับนโยบาย “ร่วมวงศ์ไพบูลย์” ในทางปฏิบัติหมายถึงการเปลี่ยนระบอบอาณานิคมจากแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่งเท่านั้น ขบวนการต่อต้านที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ อันได้แก่ฟิลิปปินส์ พม่า และมลายู มีแนวโน้มในทางที่รับอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ทำนองเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในยุโรป และความเจริญของลัทธิคอมมิวนิสต์ก็เป็นมรดกทางการปกครองที่ผิดพลาดของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งกว่าการยึดครองอย่างเข้มงวดกวดขันของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในฟิลิปปินส์ได้ก่อให้เกิดอคติที่ทำให้การส่งสินค้าจากญี่ปุ่นเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามลดน้อยลง

กระนั้นก็ตาม เรื่องราวตามที่ได้อ้างมาแล้วอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดในอันที่จะเลิกพูดถึง “มหาเอเชียบูรพา” ของญี่ปุ่นสมัยสงครามว่าเป็นไปอย่างไม่จริงจัง และไม่เป็นผลโดยสิ้นเชิง โดยทั่ว ๆ ไป แม้ว่าทหารญี่ปุ่นซึ่งประจำในที่ต่าง ๆ จะประพฤติตนโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของชนชาติเอเชียที่ตกอยู่ใต้ปกครองของตนก็ตาม รัฐบาลญี่ปุ่นในโตเกียวก็ยังมีความเข้าใจในชาตินิยมของชาวเอเชียอยู่บ้าง นายพลโตโจเองก็พอจะมองเห็นว่าญี่ปุ่นทำการโฆษณาชวนเชื่อว่าตนมีอำนาจมากมายพอที่จะให้สัญญาแก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีฐานะเป็นอาณานิคม และกึ่งอาณานิคมให้ได้มาซึ่งเอกราช ญี่ปุ่นมีอุดมการณ์ว่าตนเป็นพลังปลดแอกในเอเชีย เป็นหุ้นส่วนใหญ่ที่ค่อนข้างจะเป็นเผด็จการของกลุ่มประเทศที่ได้รับเอกราชใหม่ ๆ เรื่องนั้นนับว่าเป็นความฝันอันสูงส่งของคนที่ถูกศึกลงโทษให้แก่ชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่า

ประเทศของตนจำต้องทำสงครามด้วยความไม่เต็มใจ และสำหรับอีกหลายคนก็แสดงให้เห็นว่า สงครามเป็นเหตุผลอันสมควรแล้วถ้าหากความผ่นนี้ จะกลายเป็นความจริงได้ แต่ในบรรดา ชนชั้นผู้นำของญี่ปุ่นทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนไม่มีการร่วมมือตามเงื่อนไขที่เท่าเทียมกัน เช่น กองทัพซึ่งมีอำนาจมากที่สุด - โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพบกมีอำนาจเหนือกว่ากองทัพอื่น ๆ - ต่างเต็มใจด้วยความใจแคบและความละโมภ อาทิเช่นข้าราชการญี่ปุ่นก็เข้าใจเอาเองว่าผู้นำ “กองทัพแห่งชาติของอินเดีย” - ซึ่งเป็นกองทัพที่ประกอบขึ้นด้วยเชลยศึกอินเดียและชาวอินเดีย ที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - จำต้องได้รับการปฏิบัติเยี่ยงพันธมิตร มิใช่เพียงหุ่นเชิดเท่านั้น อย่างไรก็ตามการที่ สุภาส จันทรโฆส เดินทางมาจากยุโรปเพื่อเป็นหัวหน้ารัฐบาล “อินเดียเสรี” จะต้องได้รับนับถือว่าเป็นบุคคลสำคัญยิ่งทางการเมืองต่อญี่ปุ่น แม้กระนั้นทัศนคติของนายทหาร ญี่ปุ่นส่วนมากที่มีต่อ “กองทัพแห่งชาติของอินเดีย” เหมือนกับทัศนคติของจอมพลเทราอุจิใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือค่อนข้างดูถูกดูหมิ่นจันทรโฆสและพรรคพวกของเขาในการสนทนากับชาวญี่ปุ่นอื่น ๆ เทราอุจิได้กล่าวว่าบิดาของผู้ซึ่งเขาเคารพยิ่ง ไม่มีเวลาพอสำหรับความ เคลื่อนไหวเพื่อเอกราชของอาณานิคมในขณะที่เป็นผู้ว่าราชการทั่วไปประจำเกาหลี ฉะนั้นการประชุมมหาเอเชียบูรพาซึ่งมีขึ้นในโตเกียวเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๓ - อันมีนายกรัฐมนตรีโตโจและวางจิงไว ผู้แทนจีนกับผู้นำทางการเมืองของแมนจูว ไทย ฟิลิปปินส์ พม่า และ “อินเดียเสรี” - เป็นการประชุมที่ค่อนข้างจะไร้ผล การเลี้ยงกันอย่างหรูหราในโตเกียวก็ มิได้กู่หน้าการกระทำที่เกิดขึ้นในร่างกึ่งหรือมะนิลาเลย

อย่างไรก็ตาม ในการให้เอกราชอย่างจอมปลอมแก่ประเทศที่ถูกยึดครองในเอเชีย - เช่นในคิชิสต์อินดีสมิได้เกิดขึ้นจนกระทั่งวาระสุดท้ายของสงคราม - ซึ่งหมายความว่าตาม ธรรมเนียมแล้วเป็นไปได้ที่ชาติตะวันตกซึ่งเป็นเจ้าของอาณานิคมเหล่านั้นจะไม่ให้เอกราชอย่าง แท้จริงในเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ภายหลังสงครามชาวเอเชียที่อยู่ในประเทศเหล่านั้นพากันเรียกร้อง เอกราชอย่างเต็มที่และได้รับการปฏิเสธ ชาวเอเชียจึงเกิดความเชื่อมั่นในอันที่จะต่อสู้ให้ได้มา ซึ่งเอกราชอย่างเป็นผลสำเร็จ ฉะนั้นชัยชนะของญี่ปุ่นซึ่งทำลายความเชื่อมงายในความยิ่งใหญ่ ของคนผิวขาว และนโยบายของญี่ปุ่นซึ่งให้เอกราชอย่างจอมปลอมแก่ดินแดนที่ตนยึดครอง เป็นการเร่งให้เกิดประเทศใหม่ ๆ ขึ้นในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

(2)

เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๒ ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ทางทะเลในมหาสมุทรแปซิฟิกในการสู้รบที่มิดเวย์ แต่หนังสือพิมพ์ในญี่ปุ่นพากันลงข่าวว่าได้รับชัยชนะอันยิ่งใหญ่ แม้แต่นายพลโตโจเองก็ไม่ได้รับรายละเอียดถึงความเสียหายมากมายที่เกิดขึ้น เช่นเรือบรรทุกเครื่องบิน ๔ ลำ เรือลาดตระเวนหนัก ๒ ลำที่ได้รับคำสั่งให้จมเรืออเมริกันชื่อยอร์คทาวน์และเรือพิฆาตอีก ๑ ลำ การรบครั้งนี้ทำให้ฝ่ายอเมริกันกลับเป็นฝ่ายรุกเป็นครั้งแรกในสงครามภาคมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของสงคราม

การรुकับหน้าทางบกไปยังพอร์ตมอเรสบีจากฝั่งเหนือของเกาะนิวกินีตามที่ตั้งใจไว้ ถูกฝ่ายออสเตรเลียสกัดกั้นในระยะ ๓๐ ไมล์ห่างจากพอร์ตมอเรสบี ฝ่ายญี่ปุ่นถูกตีกลับให้ข้ามเทือกเขาโอเวนสแตนลีย์ไปยังฝั่งเหนือ ซึ่งในที่สุดกองทัพญี่ปุ่นก็ถูกตีแตกกระเจิงไปหลังจากที่ได้ทำการสู้รบอย่างดุเดือดที่สุด การรบครั้งนี้ถือว่าเป็นความเสียหายอย่างหนักครั้งแรกที่กองทหารญี่ปุ่นได้เคยประสบมาจนการรบที่โนมอนฮาน อย่างไรก็ตามไม่นานต่อมาญี่ปุ่นก็ได้เลิกที่จะชิงเอาทวีตาคาเนลในหมู่เกาะโซโลมอน ซึ่ง ณ ที่นั้นญี่ปุ่นได้ทำการสู้รบอย่างดุเดือดกับอเมริกันทั้งทางบก ทางทะเล และทางอากาศมาเป็นเวลาหลายเดือน ทิศทางของสงครามเริ่มเปลี่ยนไป ฝ่ายญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในหมู่เกาะโซโลมอน นิวกินี นิวบริเตนและหมู่เกาะอาคิเฟลลากอสเหนือ เกาะนิวกินี การรบทุกแห่งเป็นการรบอย่างดุเดือดทั้งสิ้น แต่การรบทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตรเหนือกว่า จึงทำให้ที่มั่นที่สำคัญ ๆ ของญี่ปุ่นถูกตัดขาด เมื่อถูกตัดขาดจากความช่วยเหลือใดๆ แล้ว กองทหารของญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากจึงถูกทอดทิ้งให้อยู่โดดเดี่ยวอย่างไร้สมรรถภาพมาจนสิ้นสงคราม บ้างก็ช่วยตัวเองให้พ้นจากความอดตายด้วยการปลุกและเก็บเกี่ยวพืชเล็กๆ น้อยๆ เท่าที่จะทำได้ ณ ที่ใดก็ตามที่มีการยกพลขึ้นบก ทหารญี่ปุ่นมักทำการสู้รบอย่างเด็ดเดี่ยวจนถึงคนสุดท้าย แม้จะต้องทนต่อการถูกระดมยิงทั้งทางทะเลและทางอากาศเป็นเวลาหลายวันก็ตาม เซลยศึกญี่ปุ่นถูกจับได้เพียงไม่กี่คน ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้ที่ถูกจับเพราะอ่อนเพลียเกินไปเนื่องจากขาดเสบียงหรืออดหยากจนฆ่าตัวตายเองไม่ไหว

หลังจากการรบที่เพิร์ลฮาร์เบอร์มาเป็นเวลา ๑๘ เดือนแล้ว ชาวญี่ปุ่นที่มีหัวคิดในโตเกียว จึงเริ่มตระหนักถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ว่า ญี่ปุ่นเริ่มพ่ายแพ้สงคราม ความหวังที่ติ

ที่สุดสำหรับประเทศญี่ปุ่นก็ดูเหมือนจะต้องแสวงหาสันติภาพอย่างประนีประนอม แต่ไม่มีรัฐบาลผู้ใดเลยกล้าที่จะแสดงความเห็นในเรื่องนี้ได้อย่างเปิดเผย ฝ่ายกองทัพค่านึงถึงว่าการที่จะกล่าวเรื่องในทำนองนี้เป็น การพ่ายแพ้ ส่วนความตื่นเต้นและความเห็นในแง่ดีที่ได้รับจากชัยชนะครั้งแรก ๆ นั้นก่อให้เกิดการเบื่อนายสงครามเพิ่มขึ้นทีละน้อย ๆ พวกเจ้าหน้าที่ก็เริ่มสังเกตความผิดปกติอันไม่สงบของประชาชน ตำรวจทั่วทุกหนทุกแห่งได้รับการเสริมกำลังจากพวกเกมเปอิ ซึ่งนายพลโตโจไว้วางใจยิ่งในการรณรงค์เพื่อปราบปรามประชาชนที่สนับสนุนโดย "จิตช่วยปืน" ประชาชนไม่มีโอกาสได้แสดงถึงการประท้วง ความเบื่อนายและความไม่พอใจอย่างเจียบ ๆ เลย นอกจากจะแสดงออกเพียงความเฉยเมยซึ่งเกือบจะกลายเป็นความไม่กระตือรือร้น ในขณะที่ความน่าสะพึงกลัวจากภัยทางอากาศทั่วประเทศญี่ปุ่นมาเพิ่มความไม่สบายใจในเรื่องการขาดแคลนและการปันส่วนขึ้นอีกในสัปดาห์หลัง ๆ ของสงคราม

โดยส่วนรวมแล้ว ญี่ปุ่นได้รับผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากการเป็นภาคีกับเยอรมันและอิตาลี ตามความเป็นจริงแล้ว เยอรมันดึงเอากำลังส่วนใหญ่ของกองทัพอเมริกันไปหมด และยังดึงเอากำลังของอังกฤษไปเกือบทั้งหมดด้วย แต่การรบระหว่างเยอรมันกับสหภาพโซเวียต ทำให้ญี่ปุ่นกระวนกระวายมากญี่ปุ่นเคยแนะนำให้เยอรมันพิจารณาคกลงกับรัสเซียมากกว่าหนึ่งครั้ง แต่ฮิตเลอร์มิได้ค่านึงถึงเรื่องนี้เลย และยังได้ปฏิเสธข้อเสนอย่างจับพลันจนญี่ปุ่นไม่สามารถทำให้ลุล่วงไปได้ ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเยอรมันนั้นเป็นไปอย่างฉันทมิตรก็จริงแต่ไม่สนิทสนม ได้มีการแลกเปลี่ยนตัวบุคคลกันเช่น ผู้เชี่ยวชาญและนายช่างรวมทั้งสรรพาวุธที่สำคัญทางเรือใต้น้ำ มีเรือใต้น้ำของญี่ปุ่นลำหนึ่งหรือสองลำที่ออกจากโซนาน (โซนานเป็นชื่อใหม่ของสิงคโปร์) ได้ไปถึงเมืองเบรสต์ แต่ทว่าไม่มีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดแบบอังกฤษและอเมริกัน ในโตเกียวผลการยอมจำนนของอิตาลีเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๓ ประการหนึ่งก็คือ ทำให้กองทัพญี่ปุ่นตัดสินใจว่าจะไม่ยอมมีจอมพลบาโคกลิโอเปียโตร ญี่ปุ่นเป็นอันขาด (บาโคกลิโอเป็นนายกรัฐมนตรีนองอิตาลีระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๓-๑๙๔๔) แต่ทว่าความจริงแล้วมีบุคคลจำนวนหนึ่ง อันได้แก่อดีตนายกรัฐมนตรีซึ่งเริ่มจะเชื่อว่าตนอาจจะต้องกระทำเช่นนี้แน่นอน อย่างไรก็ตามก็บุคคลเหล่านี้ก็ยังไม่ชินกับการที่จะทำให้ประเทศของตนเผชิญกับการยินยอมโดยสิ้นเชิงตามคำประกาศที่โคโร (เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม

ค.ศ. ๑๙๔๓) ซึ่งแสดงนัยว่าญี่ปุ่นจะต้องยอมยกดินแดนทั้งหมดซึ่งตนได้มาเมื่อ ๕๐ ปีก่อน
 หลักแห่ง “การยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข” ซึ่งได้ปรากฏเป็นครั้งแรก ณ คาซาบลังกา และ
 ปรากฏซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ณ ไคโรนั้นไม่ถือเป็นเรื่องจริงจังนัก ถ้าหากขณะนั้นจะไม่ดูเหมือนว่า
 ญี่ปุ่นสามารถชนะสงครามแล้ว ความคิดเกี่ยวกับการพ่ายแพ้โดยเด็ดขาดก็ยังคงเป็นสิ่งที่ไม่น่า
 เชื่อ นอกจากบุคคลเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่รู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องการสูญเสียเร็ว พระจักรพรรดิ
 ทรงมีพระราชดำรัสเป็นการส่วนพระองค์ที่จะให้มีสันติภาพเกิดขึ้นตั้งแต่ฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ.
 ๑๙๔๒ แต่ทว่าผู้ที่หวังจะให้สันติภาพโดยวิธีประนีประนอมกันนั้นต่างพากันรู้สึกว่ กองทัพ
 บกไม่เคยเห็นด้วยกับการที่ญี่ปุ่นจะต้องยินยอมตามสัมพันธมิตรเกินกว่าความจำเป็นเลย

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๔ ญี่ปุ่นคงมีพลังกำลังในอันที่จะกระทำการรุกครั้งใหญ่อีกสองครั้ง
 ครั้งแรกได้รุกเข้าไปในจีนตะวันตกเฉียงใต้เพื่อยึดหรือทำลายสนามบินที่อเมริกันใช้ โดยทั่ว
 ไปแล้ว การโจมตีครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ อีกครั้งหนึ่งและก่อนหน้าการรบเป็นไปอย่าง
 กว้างขวาง ทุก ๆ ทางเพื่อทำการปิดล้อมและทำลายกองทัพอังกฤษและอินเดียในยะไข่ เนินเขา
 ซิน และเมืองมณีปุระ และยังได้บุกทะลวงเข้าไปถึงเบงกอลและอัสสัม จุดประสงค์ที่สำคัญใน
 การรบครั้งนี้ก็เพื่อจะยึดสนามบินในอัสสัมซึ่งเป็นแหล่งขนส่งเสบียงไปจุงกิงโดยบินข้ามเทือกเขา
 หิมาลัยข้ามตะวันออก ตามคำของสฤาสจันทรโกส เป็นที่คาดกันว่าจะมีการก่อการวุ่นวายขึ้น
 ทั่วไปในเบงกอล อันจะเป็นการทำให้เกิดความวุ่นวายซึ่งจะทำให้อังกฤษพ่ายแพ้ ณ บริเวณ
 ชายแดนอินเดีย—พม่าเป็นผลสำเร็จ การรุกรบครั้งนี้ยุติลงด้วยความหายนะอย่างใหญ่หลวง
 ในการรบโคชิม่า-อิมฟาล ซึ่งเป็นการรบในแปซิฟิกที่ยิ่งใหญ่และยาวนานครั้งหนึ่ง ฝ่ายญี่ปุ่น
 ถูกขับไล่ และตลอดฤดูมรสุม ค.ศ. ๑๙๔๔ ญี่ปุ่นก็ถูกต้อนให้กลับไปยังผืนแผ่นดินของ
 พม่าทางเหนือ บรรดานายพลอังกฤษซึ่งแพ้วราบในเมธลายุก็ได้ฟื้นฟูฐานะที่ขึ้น ความสามารถ
 ของพวกนายพลอังกฤษครั้งนี้จะได้ปรากฏให้เห็นในฤดูใบไม้ผลิปีต่อไปโดยการปิดล้อมญี่ปุ่น
 ทางภาคใต้แม่น้ำอิรวดีของนายพลสลิม

ในช่วงระยะหลังของการรบอิมฟาลนี้ อเมริกันได้บุกขึ้นหมู่เกาะมาเรียนัสในแปซิฟิก
 เมื่อกลางเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๔ อเมริกันได้ยกพลขึ้นบกที่ไซปัน และชนะการต่อต้าน
 ของญี่ปุ่นหลังจากการรบอย่างดุเดือดเป็นเวลาหนึ่งเดือน สำหรับฝ่ายญี่ปุ่นนั้น การสูญเสีย

ไซปานนับว่าหนักมาก เพราะอยู่ห่างจากโตเกียวมาณ ๑,๓๐๐ ไมล์และยังหมายถึงว่า ถ้าหากอเมริกาให้นำเครื่องบินทิ้งระเบิดมาประจำที่สนามบินบนเกาะแห่งนี้แล้ว กรุงโตเกียวก็จะอยู่ในรัศมีการถูกโจมตีทางอากาศ ญี่ปุ่นได้ส่งกองทัพเรือที่มีพลานุภาพมากไปขัดขวางการยกพลขึ้นบกของอเมริกัน ณ เกาะแห่งนี้ แต่ก็พ่ายแพ้อย่างย่อยยับ

การสูญเสียเกาะไซปานพร้อม ๆ กับแนวรบทางด้านอัสสัม - พม่าทำให้รัฐบาลโตเกียวต้องลาออก นายกรัฐมนตรีได้ใช้ความพยายามอย่างสุดความสามารถที่จะรักษาตำแหน่งไว้ แต่ทว่าก็ได้สร้างศัตรูไว้มากมาย ซึ่งบางคนก็เป็นผู้ร่วมรัฐบาลเอง และไม่ว่ากรณีใดก็ตาม เป็นธรรมเนียมของญี่ปุ่นที่ว่านายกรัฐมนตรีจำต้องรับผิดชอบต่อการทำให้ประเทศพ่ายแพ้อย่างใหญ่หลวงครั้งนี้ หลังจากที่นายพลโตโจลาออกแล้ว นายพล **โกอิโซ** ซึ่งปลดเกษียณไปแล้วได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีกับพลเรือเอก **โยนาอิ** เป็นรองนายกรัฐมนตรีอย่างไม่เป็นทางการในคณะรัฐบาลชุดใหม่ นายพลโยนาอิมักจะมีความคิดเห็นเป็นกลาง และเป็นที่ยุติกันว่าเขาเป็นผู้คัดค้านสนธิสัญญาภาคีอักษะ ฉะนั้นการแต่งตั้งเขาจึงเป็นการสนับสนุนผู้ที่หวังว่าญี่ปุ่นจะสามารถหาหนทางเจรจาสงบศึกกับสัมพันธมิตรได้

หลังจากที่ยึดหมู่เกาะมาเรียนัสได้แล้ว อเมริกาก็เข้ามาใกล้หมู่เกาะฟิลิปปินส์มากขึ้น และในเดือนตุลาคมหมู่เกาะอาคิเฟลลาออกก็แตกเนื่องจากการยกพลขึ้นบกที่เกาะลิตเต้ ณ ที่นี้ได้เกิดการรบทางทะเลครั้งใหญ่เป็นครั้งสุดท้ายขึ้น ฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งแบ่งการโจมตีออกเป็นสามสายได้วางแผนซึ่งกระทำอย่างดีที่สุดและเกือบจะได้รับผลสำเร็จในการรบขั้นเด็ดขาดเพื่อชดเชยกับความที่มีกำลังทางอากาศน้อยกว่า แต่ที่อ่าวลิตเต้ซึ่งอยู่ในภาวะกำกวมนี้ การณ์กลับกลายเป็นว่าอเมริกาได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น ญี่ปุ่นสูญเสียเรือบรรทุกเครื่องบิน ๔ ลำ เรือรบ ๓ ลำ รวมทั้งเรือมุซาสึ ซึ่งมีระวางถึง ๖๔,๐๐๐ ตัน และเรือลาดตระเวน ๑๐ ลำ ส่วนเรือที่รอดพ้นมาได้ก็ได้รับความเสียหายอย่างหนัก พลุดินแดนครั้งนี้ นับว่าเป็นการสิ้นสุดความรุ่งโรจน์ของกองทัพเรืออันเก่าแก่ของญี่ปุ่นหลังจากที่มีประวัติมาไม่ต่ำกว่า ๘๐ ปี หนึ่งวันภายหลังการสิ้นสุดแห่งการยึดครองญี่ปุ่น พลเรือเอก **คูริตะ** ผู้ซึ่งบังคับบัญชากองทัพส่วนใหญ่ในการรบที่อ่าวลิตเต้ได้ให้สัมภาษณ์ ณ สนามแข่งขันเบสบอลล์ในกรุงโตเกียวพร้อมกับหัวเราะอย่างขมขื่นว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ชว้างลูกบอลล์ในสงครามครั้งที่พ่ายแพ้”

ที่เกาะลิตเท่ การรบยังไม่สิ้นสุดลงจนกระทั่งสิ้น ค.ศ. ๑๙๔๔ ซึ่งเวลานั้นกองทัพของนายพลแมคอาเธอร์ได้ยกพลขึ้นบกที่มินโคโร และตั้งหลักที่จะโจมตีกะลูนต่อไป

ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ได้รับการเข่าขวัญจากมอสโคว์ ในสุนทรพจน์เมื่อวันครบรอบการปฏิวัติของบอลเชวิค สตาลินกล่าวประนามญี่ปุ่นว่าเป็นประเทศที่รุกราน แม้ว่าโมโลตอฟจะให้คำมั่นใจแก่เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นว่า คำกล่าวของสตาลินนั้นหมายถึงพฤติการณ์ในอดีตของญี่ปุ่นเท่านั้น มิใช่นโยบายของญี่ปุ่นปัจจุบัน ตามคำพูดของนักการทูตญี่ปุ่นผู้หนึ่งกล่าวว่า ทักษะของรัสเซียในขณะนั้นคล้ายกับเป็น “น้ำค้างแข็งหยดแรกที่สัมผัสดอกไม้งวดสุดท้ายให้เหี่ยวเฉาไป”^{*} และในขณะเดียวกันนั้นเครื่องบินทิ้งระเบิดอเมริกัน ซึ่งมีฐานทัพอยู่ที่หมู่เกาะมาเรียนัสได้โจมตีกรุงโตเกียวอย่างหนักเป็นครั้งแรก ขณะเดียวกันในเขตเมืองนาโงยากิเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ขึ้นซึ่งถ้าหากเป็นเวลาปกติแล้วก็คงจะได้รับความเห็นอกเห็นใจจากชาวอารยะทั่วโลกก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมากมายรวมทั้งอุตสาหกรรมการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ด้วย

ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ การสู้รบบนเกาะฟิลิปปินส์ก็ได้เปิดฉากขึ้นด้วยการที่อเมริกันบุกโจมตีเกาะลูซอน แต่ทว่าจนกระทั่งเดือนมีนาคมจึงได้ปราบการต่อต้านในมะนิลาลงได้ และตามข้อเท็จจริงแล้ว การต่อสู้ยังคงดำเนินไปในฟิลิปปินส์จนกระทั่งญี่ปุ่นยอมจำนนทั้งที่แมคอาเธอร์จะได้ประกาศอย่างหยดน้อยเมื่อต้นเดือนกรกฎาคมว่า “ฟิลิปปินส์ทั้งหมดได้รับการปลดปล่อยแล้ว”

ในเดือนกุมภาพันธ์ กองทัพเรืออเมริกันได้บุกขึ้นเกาะอิโวจิมา ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ แต่ทว่ามีการป้องกันอย่างแข็งแรง อยู่ห่างจากโตเกียวไม่ถึง ๙๐๐ ไมล์ หลังจากที่มีการโจมตีทั้งทางทะเลและการทิ้งระเบิดทางอากาศอยู่เป็นเวลา ๕ สัปดาห์ อิโวจิมามีอาณาบริเวณเพียง ๘ ตารางไมล์ คนญี่ปุ่นประมาณ ๒๓,๐๐๐ คนได้ทำการต่อสู้จนสุดท้ายดังที่เคยต่อสู้ที่ออตตูในหมู่เกาะอลูเชียนส์เมื่อหนึ่งปีก่อนหน้านั้น ฉะนั้นกว่าที่อเมริกันจะได้เข้าครอบครองเกาะนี้ได้ก็ต้องทำการสู้รบเป็นเวลาถึงหนึ่งเดือน และก่อให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายไปกว่า ๒๐,๐๐๐ คน เรื่องทำนองเดียวกันนี้ได้เกิดขึ้นอีกเมื่อเดือนเมษายน พฤษภาคม และมีถุนายนที่โอกินาวาใน

* T. Kase, *Eclipse of the Rising Sun*. London (Jonathan Cape) 195 k, p. 97

หมู่เกาะวิวกิว—ซึ่งมีการรบกันนานถึง ๑๐ สัปดาห์และทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายไปถึง ๓๙,๐๐๐ คน เกือบสามส่วนเกิดขึ้นกับกองทัพเรือซึ่งมาช่วยหนุนกำลังทางบก เพราะขณะนั้นญี่ปุ่นได้ใช้วิธีให้หนักบินสู้ตายด้วยการนำเครื่องบินซึ่งบรรจุทุกระเบิดทิ้งตรงลงเป้าหมาย นักบินผู้กล้าหาญเหล่านี้มีฉายานามว่า **คามิกาเซ** หรือ “ลมสวรรค์” อันหมายถึงลมใต้ฝนซึ่งเคยทำลายกองทัพเรือของพวกมองโกลเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓

ด้วยการสูญเสียโอกินาวา ฝ่ายศัตรูก็มีได้รอช้อยู่ในการที่จะยกพลขึ้นบกที่ญี่ปุ่น เพราะเมื่อเยอรมันถอนตัวออกจากสงคราม ญี่ปุ่นก็จะเผชิญกับกำลังของอังกฤษและอเมริกัน อย่างเต็มที่ กระนั้นก็เป็นเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อกองทัพว่า ญี่ปุ่นอาจจะสามารถหลีกเลี่ยงความพ่ายแพ้ได้ถ้าเพียงแต่ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศและประชาชนพร้อมใจกันต่อสู้ด้วยความกล้าหาญและความเสียสละส่วนตัวตามประเพณีนิยม ฉะนั้นประชาชนจึงได้รับการแจกจ่ายอาวุธเท่าที่จะหาได้ ถึงแม้ว่ามีหลายกรณีทีเดียวที่อาวุธเหล่านี้เป็นเพียงไม้ ไม้เลี่ยมปลายแหลมข้างหนึ่งเท่านั้น พร้อมด้วยอาวุธปลายแหลมเหล่านี้ประชาชนทั้งชายหญิงต่างพร้อมที่จะเผชิญกับศัตรู

เมื่อต้นเดือนเมษายน คณะรัฐบาลโคอิโซได้ลาออกโดยให้พลเรือเอก ชูชูกิ ประธานองคมนตรีผู้ซื่อสัตย์และเป็นคนตรงและรอดชีวิตมาจากถูกพวกก่อการจลาจลที่โตเกียว ทำร้ายเมื่อเก้าปีก่อนหน้านั้นได้ดำรงตำแหน่งแทน พระจักรพรรดิทรงโปรดปรานนายพลชูชูกิ มาก และในวาระสุดท้ายเขาเห็นว่าญี่ปุ่นจะต้องยอมจำนนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่มีระยะหนึ่งที่เขาดูเหมือนจะเชื่อว่า ประเทศญี่ปุ่นจะได้รับการลดหย่อนข้อเรียกร้อง “ให้ยอมจำนน โดยไม่มีเงื่อนไข” ได้ ถ้าหากว่าญี่ปุ่นจะชนะสงครามเพียงสักครั้งเดียว ซึ่งจะเป็นที่โกอินาวา หรือบนฝั่งทะเลแห่งหนึ่งแห่งใดของประเทศญี่ปุ่นก็ได้ ในวันเดียวกันกับที่นายพลโคอิโซ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น รัฐบาลโซเวียตได้ประกาศว่าจะไม่ทำการต่อสนธิสัญญาความเป็นกลางกับญี่ปุ่นต่อไปอีกแล้ว และถึงแม้ว่าโมโลตอฟจะกล่าวแก่ซาโตเออัครราชทูตญี่ปุ่นก็ตามว่า จะไม่กระทำการใด ๆ ทั้งสิ้นจนกว่าสนธิสัญญาฉบับนี้จะสิ้นสุดลงในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๖ ญี่ปุ่นจึงตระหนักว่าอาจจะเป็นไปได้อย่างแน่นอนว่าสหภาพโซเวียตจะเข้าร่วมสงครามต่อสู้กับตน อย่างไรก็ตามญี่ปุ่นก็ไม่มั่นใจนักเพราะญี่ปุ่นไม่เคยรู้เรื่องว่าการประชุมยัลตาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์นั้น สตาลินให้สัญญาว่าจะร่วมสงครามต่อต้านญี่ปุ่นหลังจากที่เยอรมันพ่ายแพ้ไปแล้วประมาณ ๒-๓ เดือน ดังนั้น ในเดือนพฤษภาคมรัฐบาลชูชูกิจึงได้

เริ่มที่จะเข้าไป ทาบตามสหภาพโซเวียตเพื่อให้ต่ออายุสนธิสัญญาความเป็นกลางใหม่และเพื่อให้ได้มาซึ่งสนธิสัญญาฉบับนี้ ญีปุ่นก็พร้อมที่จะยอมเสียสละทุกสิ่งอันรวมถึงเกาะซัคคาลินภาคใต้ เกาะคูริลส์ภาคเหนือและแมนจูเรียภาคเหนือ เมื่อต้นฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๔๕ สิ่งที่ญี่ปุ่นต้องการอย่างรีบด่วนที่สุดได้แก่น้ำมัน ซึ่งกำลังขาดแคลนและไม่มีเพิ่มขึ้นมาอีกเลย เป็นที่คาดกันว่าเพื่อเป็นการตอบแทนการที่ญี่ปุ่นให้เรือลาดตระเวนบ้างและข้อสัญญาซึ่งญี่ปุ่นยากที่จะอยู่ในฐานะเป็นผู้รักษาสัญญาว่าจะให้สินแร่อลูมิเนียมกับสินแร่อื่น ๆ ที่ญี่ปุ่นได้มาจากดินแดนที่ตนยึดครองทางภาคใต้แก่รัสเซียแล้ว รัสเซียคงจะจัดหาน้ำมันให้แก่ญี่ปุ่นได้

รัสเซียตอบสนองการทาบตามของญี่ปุ่นในลักษณะที่ไม่ได้ตระเตรียมมาก่อน และไม่มีควมคับหน้าใจ ๆ เกิดขึ้นเลยจากนายมาลิกเอกอัครราชทูตโซเวียตประจำญี่ปุ่นหรือจากมอสโคว์ ตามความจริงแล้วซาโตเอออัครราชทูตญี่ปุ่นนั้นมิได้มีความเข้าใจผิดใด ๆ เลย และเขาก็ได้พยายามเตือนทางกรุงโตเกียวว่าการที่จะได้รับความร่วมมือจากรัสเซียนั้นเป็นความหวังที่น้อยมาก แต่หลังจากที่เยอรมันพ่ายแพ้และโอกินาวาคตกเป็นของอเมริกันแล้ว แม้แต่รัฐมนตรีกลาโหมและเสนาธิการทหารบกไมโคร จะยอมเห็นพ้องด้วยเลยว่าควรที่จะขอร้องให้รัสเซียเป็นคณกลางในการเจรจาทำสันติภาพ และได้มีการตกลงกันว่าควรจะได้ส่งคณะทูตพิเศษอันมีเจ้าชายโคโนเยเป็นผู้นำไปยังมอสโคว์เพื่อเจรจายุติสงคราม เมื่อรัสเซียได้รับข้อเสนอนี้ รัสเซียก็มีได้ผู้ก่กัตตนเองเลย ขณะนั้นเป็นเดือนกรกฎาคมแล้วหลังจากที่ถ่วงเวลาไประยะหนึ่ง ญี่ปุ่นก็ได้รับแจ้งว่าคณะทูตญี่ปุ่นควรจะต้องรอจนผู้นำฝ่ายรัสเซียกลับมาจากการประชุมปอร์ตสตัดัมเสียก่อนที่จะได้รับคำตอบใด ๆ ที่ปอร์ตสตัดัม สตาลินได้กล่าวกับประธานาธิบดีทรูแมนและนายกรัฐมนตรีอังกฤษถึงคำขอร้องของญี่ปุ่นที่จะให้ตนทำหน้าที่เป็นคณกลาง แต่เรื่องนี้มิได้เป็นข่าวใหม่ต่อรัฐบาลอเมริกาเลยเพราะว่าทางวอชิงตันนั้นพร้อมที่จะคักฟังและถอดรหัสสาส์นการทูตของญี่ปุ่นเหมือนเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๑ อยู่แล้ว และด้วยเหตุนี้จึงตระหนักถึงข้อความในโทรเลขติดต่อกันระหว่างรัฐมนตรีต่างประเทศ (โตโก ชิงโนริ) ในโตเกียวกับเอกอัครราชทูตซาโตเอโนมอสโคว์

(3)

เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ประธานาธิบดีอเมริกันและนายกรัฐมนตรีอังกฤษได้ออกประกาศจากปอร์ตสตัดัมซึ่งเจียงไคเช็คในจุงกิงก็ได้เสริมการรับรองให้ญี่ปุ่นยอม

จำนวนทุกกองทัพ คำประกาศกล่าวว่า “ทางเลือกสำหรับญี่ปุ่นก็คือการทำลายโดยฉับพลันและโดยเด็ดขาด”

ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังถูกโจมตีทางอากาศ ซึ่งทำให้ผู้คนสูญเสียชีวิตมากที่สุด ระเบิดเพลิงก่อให้เกิดเพลิงไหม้ตามโรงงานและบ้านเรือนที่สร้างด้วยไม้เป็นแถบๆ ไป เครื่องบินจากเรือบรรทุกเครื่องบินของอังกฤษและอเมริกันและจากหมู่เกาะมาเรียนัส อีโวจิมาและโอกินาวา ได้ทิ้งระเบิดทั่วประเทศญี่ปุ่น ยังผลให้อเมริกันและอังกฤษได้รับผลสำเร็จตั้งแต่ก่อนสงครามจะสิ้นสุดลง ได้จมแพข้ามฟากอันทำให้การคมนาคมระหว่างเกาะใหญ่กับซอคโคโคโททางเหนือและกิวซิวทางตะวันตกได้รับความลำบากมาก ร้อยละ ๔๐ ของตึกกรมบ้านช่องมากกว่า ๖๐ เมืองได้ถูกทำลายไปสิ้น ความเสียหายที่เกิดขึ้นในโตเกียววงเวียนใจกลางย่านธุรกิจมีมากกว่าความเสียหายที่เคยได้รับเมื่อเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ๒๒ ปีก่อนหน้านั้นอีก ชานเมืองอันกว้างใหญ่ไพศาลนับเป็นไมล์ๆ ตั้งแต่โตเกียวผ่านคาวาซากิไปจนถึงโยโกฮามามีแต่สภาพถ้ำถ้ำมืดดำแทบจะไม่มีตึกกรมเหลืออยู่เลย ที่โอซากา นาโงยาและโคเบก็มีสภาพเช่นเดียวกันนี้ ในบรรดาเมืองใหญ่ๆ แล้ว มีเมืองเดียวโตเกียวที่ไม่ได้รับความเสียหายเลย ทั้งนี้กล่าวกันว่าเป็นเพราะผู้แทนประจำอ่าวซังตันได้รับการร้องขอจากภคินทาร์กซ์ของพิพิธภัณฑที่ศิลปะที่บอสตันไว้

เมื่อต้นเดือนสิงหาคม มีเรือสินค้าลอยลำอยู่มากกว่าหนึ่งล้านตันในสิบล้านตันเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับกองทัพเรือ เรือรบได้ลดจำนวนลงจาก ๒.๒๕ ล้านตันเหลือเพียงน้อยกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ตัน เรือยามาโตะ (ซึ่งใหญ่พอๆ กับเรือมูซาชิ) เป็นเรือลำใหญ่ที่อยู่ในฐานะพอที่จะรบได้ล่าสุดท้าย ก็ได้จมลงห่างจากฝั่งกิวซิวประมาณ ๕๐ ไมล์เมื่อเดือนเมษายน กำลังทางด้านอากาศที่เหลืออยู่ก็ยังคงเก็บรักษาไว้สำหรับต่อสู้กับการรุกรานตามที่คาดไว้ ความหย่อนสมรรถภาพขึ้นอยู่กันกับบินที่ได้รับการฝึกฝนและน้ำมันเชื้อเพลิงมากกว่าสภาพเครื่องบิน ส่วนกองทัพบกที่มีจำนวนพลมากมายและมีประสิทธิภาพดีนั้นยังคงอยู่ในญี่ปุ่นและในต่างประเทศ โดยเฉพาะในจีน แต่ในแมนจูว์กองทัพกวางตุ้งที่ดีที่สุดก็ถูกโยกย้ายไปยังแหล่งอื่น นอกจากนี้ยังมีกองทหารจำนวนมากในประเทศไทย มะลายู อีสต์อินดีส และอินโดจีน ด้วย ในอินโดจีนเมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๔๕ ทหารญี่ปุ่นก็เข้าร่วมทำการปฏิวัติอย่างนองเลือดต่อต้านฝรั่งเศสที่ยังคงได้รับอนุญาตให้ทำการปกครองภายในอาณานิคมของตน

เนื่องจากสัมพันธมิตรรู้ถึงกำลังทหารที่ยังคงเหลืออยู่ในประเทศญี่ปุ่นแล้วเช่นนี้ จึงคาดได้ว่าการบุกโจมตีจะต้องเสียหายมากเหมือนกับที่เคยได้รับเมื่อโจมตีเกาะอิโวจิมาและโอกินาวา แม้ว่าผลที่ปรากฏไม่เป็นที่ต้อสงสัยแล้ว ในเมื่อเกาะเล็ก ๆ เช่นโอกินาวาต้องทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายไปถึงเกือบ ๔ หมื่นคน ฉะนั้นการที่จะเอาชนะเกาะกิวชูซึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการเอาชนะ กานโต (โตเกียว) ว่าจะต้องสูญเสียสักเท่าใด ? จากเหตุผลประการเดียวกันนี้เอง ผู้นำทางกองทัพบกและกองทัพเรือของญี่ปุ่นต่างรู้สึกว่าคุณมีโอกาสเดียวที่จะก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งแก่ศัตรูที่บุกกรุกเข้ามาได้

แต่วิธีนี้ไม่ดีพอที่จะระงับความเข้าใจของผู้ที่เชื่อว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องแสวงหาสันติภาพก่อนที่ประเทศญี่ปุ่นจะถูกบุกจริง ๆ คณะรัฐบาลส่วนใหญ่อันมีนายกรัฐมนตรีชูชุกิเองก็มีทัศนะไม่กระจ่างนักจนวาระสุดท้ายว่า เมื่อกลางเดือนกรกฎาคม สิ่งเดียวที่อาจจะสามารถช่วยญี่ปุ่นให้พ้นจากความพินาศได้ก็คือพระจักรพรรดิ สถาบันกษัตริย์อันเป็นสถาบันที่จะต้องรักษาไว้แม้ว่าจะต้องสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างก็ตาม ข้อนี้เป็นข้อเรียกร้องที่ลดลวาคอกให้มิได้เลย การที่ญี่ปุ่นจะขาดเสียซึ่งพระจักรพรรดิย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าฝ่ายสัมพันธมิตรต้องการที่จะบุกจริง ๆ แล้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็คือการรบอย่างนองเลือดในญี่ปุ่นเอง เพราะว่าสัมพันธมิตรจะยื่นกรานในเรื่องที่จะโค่นล้มสถาบันจักรพรรดิ อันหนึ่งเป็นที่วันเกรงกันว่าในบรรดาประชาชนชาวญี่ปุ่นทั่วไป ความรู้สึกในทางปฏิวัติอาจแพร่ไปแล้วก็ได้ เมื่อกองทัพต่างชาติเริ่มบุกเข้ามาในญี่ปุ่น ปะการสุดท้ายบรรดาผู้ปกครองของญี่ปุ่นต่างหวั้นเกรงการปฏิวัติมากกว่าการพ่ายแพ้เสียอีก พวกผู้นำญี่ปุ่นต่างยอมเสี่ยงแม้ชีวิตของตนเองเพื่อสันติภาพ ถ้าหากว่าสัมพันธมิตรจะสามารถลดหย่อนหลักเกณฑ์ "การยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข" น้อย่างไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสถาบันจักรพรรดิอันเก่าแก่ บางคนถึงกับสรุปว่าพวกฝ่ายขวาซึ่งยังคงยื่นกรานให้สู้รบจนวาระสุดท้ายนั้นเป็นตัวแทนของลัทธิคอมมิวนิสต์

ทำนองเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นได้ประกาศว่าจะไม่ยอมรับคำประกาศปอร์ตสตันเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ทำให้ทุกคนทั้งในญี่ปุ่นและในต่างประเทศคิดว่า ท่าทีของญี่ปุ่นเป็นการทำทายเป็นไม่ยอมอ่อนข้อให้ อย่างไรก็ตามดังที่เราได้ประจักษ์แล้ว ทางวอชิงตันรู้ว่าอันที่จริงนั้นญี่ปุ่นพยายามอย่างยิ่งในอันที่จะแสวงหาสันติภาพ

ในตอนเช้าของวันที่ ๖ สิงหาคม บ็อมบินเยอร์ของอเมริกันลำหนึ่งได้ทิ้งระเบิดปรมาณูลงที่เมืองชิโรชิมา ด้วยผลทางการเมืองทำนองเดียวกันนี้อาจจะมีการทิ้งระเบิดปรมาณูอันร้ายแรงในที่แจ้งอีกก็ได้ แทนที่จะเป็นคังนั้น อเมริกันกลับทิ้งระเบิดปรมาณูทำลายเมือง ๆ หนึ่งซึ่งมิได้เป็นเป้าหมายในการโจมตีทางอากาศเลย

เมื่อทรงได้สลับรับฟังข่าวแรกจากชิโรชิมา พระจักรพรรดิก็กัทรงออกประกาศว่า “ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อความปลอดภัยของข้าพเจ้า เราจะต้องยุติสงครามนี้ให้เร็วที่สุดที่จะเร็วได้ เพื่อว่าความวิปโยคเช่นนี้จะได้ไม่เกิดขึ้นซ้ำอีก” แน่ทีเดียวที่ยังไม่ทราบทั่วกันว่า ขณะนั้นอเมริกามีระเบิดปรมาณูที่ใช้การได้อยู่อีกเพียงลูกเดียวเท่านั้น แต่ทว่าพลเรือเอก โทโยตะ เสนาธิการทหารเรือกล่าวว่า แม้อเมริกันก็ไม่มีสารกัมมันตภาพรังสีเพียงพอพร้อมที่จะทำระเบิดปรมาณูให้มีจำนวนมากพอสำหรับที่จะใช้โจมตีเช่นนี้ต่อไป อันเป็นข้อสงสัยที่ไม่ไกลความจริงนัก แต่นายพลผู้หนึ่งก็มีเหตุผลอ่อนโยนไปเมื่อเขากล่าวโต้แย้งว่า ชาวโลกจะแทรกแซงเพื่อป้องกันความโหดร้ายเยี่ยงชิโรชิมาซึ่งจะเกิดขึ้นอีก ดังนั้นผู้บัญชาการทหารสูงสุดหรือที่ถูกต้องคือ เสนาธิการทั้งสองฝ่ายและรัฐมนตรีกลาโหมต่างลงมติที่จะเจรจาสงบศึกตามหลักเกณฑ์แห่งการยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข

สิ่งสำคัญเท่า ๆ กับระเบิดปรมาณูอันทำให้สงครามสิ้นสุดลงก็คือการที่โซเวียตโจมตีญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม การประกาศสงครามของรัสเซียนับเป็นของขวัญที่โมโลตอฟให้แก่ชาโตะเมื่อฝ่ายหลังมีโอกาสดักพบโมโลตอฟในที่สุด วันต่อมาซึ่งอาจเป็นวันประวัติศาสตร์ที่วิกฤตที่สุดของญี่ปุ่นก็ได้ ชาวญี่ปุ่นกลุ่มเล็ก ๆ ในโตเกียวซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามว่าสภาสูงสุดเพื่อดำเนินการสงครามได้ใช้เวลาเช้าวันนั้นถกเถียงกันว่าญี่ปุ่นควรขอทำสัญญาสันติภาพในรูปใด สมาชิกสภาสูงสุดในวาระนั้นมีจำนวนจำกัดเพียง ๖ คน คือ นายกรัฐมนตรี (นายพลชูชุกิ) รัฐมนตรีต่างประเทศ รัฐมนตรีทหารเรือและรัฐมนตรีกลาโหม (โกโต นายพลโยนาอิและนายพลอนามิ) และเสนาธิการทั้งสองฝ่าย (พลเอกอูเมสุและพลเรือเอกโทโยตะ) สถานที่ได้กันหัวหน้าและผู้ช่วยหน่วยทหารซึ่งมักมีอิทธิพลเหนือผู้บังคับบัญชาของตนและบางครั้งก็เป็นพวกที่มีความสัมพันธ์กับพวกหัวรุนแรงออกจากการประชุม นายพลชูชุกิ นายพลโตโก นายพลโยนาอิ สนับสนุนการรับคำประกาศปอร์ตสตันและการขอให้ธำรงไว้ซึ่งสถาบันจักรพรรดิพลเอกอนามิ (รัฐมนตรีกลาโหม) และเสนาธิการทั้งสองฝ่ายต่างยืนกรานในอันที่จะให้

เพิ่มเติมอีก ๓ ประการ มิให้ศัตรูทำภารกิจครองญี่ปุ่น ญี่ปุ่นควรจะปลดอาวุธและสร้างเขต
ปลดกทหารของตนเอง อาชญากรรมสงครามควรขึ้นศาลทหารญี่ปุ่น นายพลอูเมสึ เสนาธิการ
ทหารบกกล่าวเน้นอย่างมีเหตุผลเพียงพอว่า อาจจะเป็นการยากยิ่งและอาจจะเป็นไปได้ที่จะ
ใช้คำมั่นในอันที่จะให้กองทัพญี่ปุ่นยอมจำนนและมอบอาวุธแก่ศัตรู อย่างไรก็ตาม โตโก
รัฐมนตรีต่างประเทศซึ่งนำเอานายกรัฐมนตรีและพลเรือเอกโยนาอิไปพร้อมกัตนด้วย เมื่อ
เขากล่าวว่าไม่มีประโยชน์เลยในอันที่จะกำหนดเงื่อนไขใด ๆ ในการเจรจายุติสงครามของญี่ปุ่น
นอกเสียจากข้อแม้เกี่ยวกับพระจักรพรรดิ และในที่สุดก็ได้เลื่อนการประชุมไปโดยไม่มีฝ่ายใด
ยอมอ่อนข้อให้แก่กัน พอที่จะตีแผ่ปัญหาต่อหน้าคณะรัฐมนตรี

ในตอนบ่ายของค่ำวันเดียวกันนั้นเอง คณะรัฐมนตรีได้เปิดอภิปรายเรื่องนี้นาน
กว่าเจ็ดชั่วโมง แต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ บางคนคิดว่าโตโกยอมแพ้โดยไม่จำเป็น—เรื่องนี้
เกิดขึ้นหลังจากที่มีข่าวมาเมื่อตอนเช้าวันนั้นว่า เมืองนางาซากิได้ถูกระเบิดปรมาณูลูกที่สองเข้า
แล้วขณะนี้สภาพสูงสุดกำลังนั่งประชุมกันอยู่ การประชุมคณะรัฐมนตรีก็สิ้นสุดลงภายหลัง
๒๒.๐๐ น. ไม่นานโดยไม่มี การตัดสินใจใด ๆ เกิดขึ้น นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต่างประเทศ
ได้รับมุ่งไปยังพระบรมมหาราชวังเพื่อกราบบังคมทูลถวายรายงานให้พระจักรพรรดิทรงทราบ
นายกรัฐมนตรีได้เรียกประชุมสภาสูงสุดต่อพระพักตร์พระจักรพรรดิในค่ำวันนั้นเอง

การประชุมได้กระทำกันในหลุมหลบภัยทางอากาศซึ่งอยู่ถัดจากห้องสมุดของพระบรม
มหาราชวัง ตั้งแต่เวลาก่อนเที่ยงคืนเพียงเล็กน้อยจนกระทั่งถึง ๒ นาฬิกาครึ่งของเช้าวันที่ ๑๐
สิงหาคม ข้อถกเถียงดังที่ได้ตกลงกันในสภาสูงสุดและคณะรัฐมนตรีถูกนำมากล่าวซ้ำอีกพระ
จักรพรรดิทรงสดับตรับฟังโดยพระอาการสงบ ณ โอกาสนี้เอง อิรานูมา ประธานสภาองคมนตรีก็
อยู่ ณ ที่นั้นด้วย เมื่อถึงคราวที่เขาพูดก็ดูเหมือนว่าเขาจะเป็นฝ่ายโตโกเสียทั้งหมด ในฐานะที่
เขาเป็นชาตินิยมที่เข้มแข็งของสำนักเก่าแก่ บางทีความเห็นของเขาจะมีน้ำหนักเป็นพิเศษแต่
เขาได้เสนอว่า ในภาวะที่ร้ายแรงเช่นนี้สมควรที่จะคำนึงถึงพระราชวินิจฉัยของพระจักรพรรดิ
นายกรัฐมนตรีก็ได้เปิดเผยอย่างชัดเจนเลยว่าความเชื่อมั่นของเขาคืออะไร แต่เขากลัวยุติการ
พิจารณาโดยหันไปขอพระราชทานความเห็นจากพระจักรพรรดิ และกราบบังคมทูลให้ทรง
ตัดสินพระทัยว่าจะทรงปฏิบัติเช่นไร

ปรากฏว่าพระจักรพรรดิมีพระราชดำรัสด้วยความสะเทือนพระทัยเป็นอย่างยิ่งโดยปราศจากความลังเลแม้แต่น้อย พระองค์รับสั่งว่ามีอาจท่นที่จะเห็นประชาชนของพระองค์ต้องทุกข์ทรมานอีกต่อไปได้ บุคคลบางคนได้ถวายคำแนะนำให้ทรงเห็นว่า สงครามเป็นเครื่องตัดสิ้นในการที่จะทำให้ประชาชนที่อยู่รอด แต่ก็รับสั่งว่า “ประสพการณ์ในอดีตแสดงให้เห็นแล้วว่ามักจะมี ความแตกต่างกันระหว่างการวางแผนและการกระทำ” พระองค์รับสั่งว่าทรงท่นไม่ได้ที่จะเห็นนักรบของญี่ปุ่นไว้อาวุธ และชาวญี่ปุ่นอื่น ๆ ซึ่งรับใช้พระองค์ด้วยความจงรักภักดีถูกนำตัวขึ้นศาลในฐานะที่เป็นผู้ก่อสงคราม แต่ถึงเวลาแล้วที่ญี่ปุ่นจะต้องออกท่นในภาวะที่สุกแสนจะท่นได้นี้ ทรงเตือนให้รำลึกถึงความรู้สึกของพระจักรพรรดิเมอิจิ พระอัยยกาในสมัยการแทรกแซงของสามมหาอำนาจ และยังได้ทรงพระราชทานอนุญาตให้รับข้อเสนอคำประกาศปอร์ตสตามทีโตโก รัฐมนตรีต่างประเทศสนับสนุนไว้*

แล้วพระจักรพรรดิก็เสด็จขึ้น นายกรัฐมนตรีได้ประกาศว่าการตัดสินใจของเขาควรเป็นไปตามมติของที่ประชุมต่อพระพักตร์ด้วย มิได้มีผู้ใดคัดค้านในเรื่องนี้ จากนั้นก็ได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรี ณ ที่ประชุมได้มีการรับรองพระราชวินิจฉัยของพระจักรพรรดิอย่างเป็นทางการ จึงได้ส่งสาส์นไปทันทีโดยผ่านสถานทูตที่กรุงเบอร์ลินและสต็อกโฮล์ม ถึงรัฐบาลของสหรัฐอเมริกา จีน อังกฤษและสหภาพโซเวียตประกาศว่า ญี่ปุ่นยอมรับคำประกาศปอร์ตสตามด้วยความเข้าใจว่าคำประกาศนี้มีได้มี “การเรียกร้องประการใดซึ่งเป็นอคติต่อพระราชอำนาจของพระจักรพรรดิในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปกครองที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย”

ในยามปกติ เมื่อคณะรัฐบาลอับจนต่อปัญหาสำคัญย่อมหมายถึงการลาออก และจักรพรรดิจะไม่ทรงบังคับที่จะต้องเผชิญกับการใช้พระราชวินิจฉัย อย่างไรก็ตามในยามที่สถานการณ์ไม่ปกติจะเป็นการถวายพระราชวโรกาสให้พระจักรพรรดิทรงใช้พระราชอำนาจในการตัดสินใจพระทัยทางการเมืองเพื่อถ่วงดุลย์ตามแต่พระราชอัธยาศัยได้ แต่ทว่าเวลาที่พระจักร-

* เรื่องนี้เป็นไปตามบทนำที่ ดร. R.J.C. Butow เขียนไว้ในหนังสือ *Japan's Decision to Surrender*, Stanford (Stanford University Press), ๑๙๕๔ หน้า ๑๖๕-๑๖ ซึ่งผู้ใดก็ตามที่ใคร่จะศึกษาเรื่องนี้โดยละเอียดก็หาอ่านได้ ปรากฏว่าไม่มีรายงานการประชุมนั้น แต่อย่างน้อยที่สุดบุคคล ๖ คนที่อยู่ในที่ประชุม นั้นได้เขียนเรื่องราวการประชุมไว้บ้างโดยอาศัยบันทึกเรื่องราวและเอกสารอื่น ๆ ที่ Dr. Butow ใช้ในการเรียบเรียง อันเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ว่าเป็นความจริงที่มีสาระสำคัญ

พรรคที่ทรงศักดิ์สิ้นพระทัยในเรื่องนี้มิได้ทำให้การประชุมของคืนวันที่ ๙ - ๑๐ สิงหาคมยุติลงภายในสองวันต่อมา วิกฤตการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้น

คำตอบที่เบรินส์ รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เป็นผู้ร่างของทางฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีมาถึงญี่ปุ่นนั้น มิได้รวมถึงการประกันสถาบันจักรพรรดิโดยเฉพาะแต่ประการใดตามที่ฝ่ายโตเกียวกวาดหวัง คำตอบกล่าวเพียงง่าย ๆ ว่า นับแต่วันที่ที่ยอมจำนน "อำนาจของพระจักรพรรดิและรัฐบาลญี่ปุ่นในการปกครองประเทศจะตกอยู่ภายใต้ผู้บัญชาการสูงสุดของมหาอำนาจสัมพันธมิตรผู้ซึ่งจะดำเนินการตามแต่จะเห็นสมควรในอันที่จะทำให้เงื่อนไขแห่งการยอมจำนนมีผล" หนึ่งยังกล่าวว่าจะจัดรูปการปกครองของญี่ปุ่นให้เป็นไปตาม "เจตนารมย์ที่ได้แสดงออกอย่างเสรีของประชาชนชาวญี่ปุ่น"

อีกวาระหนึ่งที่ได้เกิดการแตกแยกในทางความคิดเห็นอย่างรุนแรงระหว่างผู้นำในโตเกียว บรรดานายทหารเสนาธิการและรัฐมนตรีกลาโหมต่างรู้สึกกันว่า ญี่ปุ่นไม่สามารถที่จะรับคำตอบซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของสันติภาพได้ เพราะคำตอบนั้นแสดงนัยว่าพระจักรพรรดิจำต้องทรงเชื่อฟังคำสั่งของผู้บัญชาการสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตรและคงจะเป็นเรื่องน่าอับอายคอตกเสียกว่าที่จะทนได้ บุคคลเหล่านี้ต่างรู้สึกกันว่าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเองก็จะไม่เห็นด้วยกับสันติภาพตามเงื่อนไขเช่นนั้น ฮิรานูมา ประธานองคมนตรีได้คัดค้านการรับคำตอบของฝ่ายสัมพันธมิตรเพราะเขาเชื่อว่าคำตอบนี้ หมายถึงการทำลาย โทคุโท ซึ่งเป็นรัฐประศาสนโยบายของญี่ปุ่นอันเป็นหลัก ดังเขาแย้งว่าเป็นการแสดงโดยปริยายในคำแถลงที่ว่า จะวางรูปการปกครองให้เป็นไปตามเจตนารมย์ที่แสดงออกอย่างเสรีของประชาชนชาวญี่ปุ่น ผู้ใดก็ไม่สามารถแสวงหาเป็นว่าฮิรานูมาผิดที่กล่าวเช่นนั้น เพราะเป็นความจริงที่ว่าอำนาจอธิปไตยในญี่ปุ่นมิได้เคยเกิดจากเจตนารมณ์ของประชาชน และมีได้เคยใช้ทฤษฎีเช่นนั้นมาก่อน เขาสามารถชักชวนให้นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับทัศนะของเขาไปได้ชั่วระยะหนึ่งและในคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีมหาดไทย และรัฐมนตรียุติธรรมก็คิดเห็นไปในทำนองเดียวกันนี้

แต่ข้อโต้แย้งเช่นที่กล่าวมานั้นนับว่าเป็นปรัชญาอย่างแท้จริงในค่านความเป็นจริงที่เผชิญหน้าญี่ปุ่นอยู่ ถ้าการต่อต้านยังคงดำเนินอยู่สืบไป เกือบจะแน่นอนทีเดียวที่รัสเซียจะทำการรุกรานขึ้นก่อนคือเมริกันและอังกฤษจะพร้อมเสียอีก และหลายคนที่อยู่ในตำแหน่งสูง ๆ ก็เชื่อว่า เชื้อชาติญี่ปุ่นอาจจะถูกขจัดไปจนราบเรียบก็ได้ (มีข่าวลือว่าโตเกียวจะถูกถูกระเบิด

ประมาณในวันที่ ๑๒ สิงหาคม) ถ้าจะมีการสู้รบกันต่อไป เรื่องนี้เป็นความกลัวของโตโก รัฐมนตรีต่างประเทศ อดีตนายกรัฐมนตรืเช่นเจ้าชายโคโนเยและบรรดาที่ปรึกษาของพระจักรพรรดิ ดังนั้นถ้าจะไม่มีกาทั้งระเบิดปรมาณูอีก การรุกของรัสเซียก็หมายถึงการสิ้นสุดของสถาบันจักรพรรดิเช่นกัน

แม้คำตอบของสัมพันธมิตรเป็นความผิดหวัง แต่อย่างน้อยที่สุดก็ได้เป็นการตัดโอกาสของสถาบันจักรพรรดิให้อยู่รอดต่อไปได้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าโตโกและมัตสึโมโตะ ชุนจิ รัฐมนตรีช่วยว่าการของเขา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากขงิมิตสึรัฐมนตรีต่างประเทศคนก่อนต่างมีความเคร่งเครียดในการที่จะตีความหมายสาส์นของฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างธรรมดา ๆ ให้ตรงกับความหวังของตน เขาเหล่านี้ถือโอกาสที่ว่าสัมพันธมิตรมิได้ยืนยันที่จะโค่นล้มสถาบันจักรพรรดิ นอกเสียจากญี่ปุ่นจะยอมจำนนโดยไม่ลังเลอีกต่อไป เขาต่างรู้สึกกันว่าถ้าจะส่งสาส์นอีกฉบับหนึ่งถึงฝ่ายสัมพันธมิตรขอให้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งหรือแนะนำเงื่อนไขเพิ่มเติมก็จะทำให้สถานการณ์มีแต่เลวลงเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าแม้จะหมดหวังในฐานะของตนในภาวะเช่นนี้ก็ตาม แต่สำหรับความเชื่อมั่นของจักรพรรดิเองนั้น ญี่ปุ่นจำต้องยินยอมให้เป็นไปตามคำตอบของสัมพันธมิตรโดยฉับพลัน และเคราะห์ดีที่โตโกสามารถเอาชนะนายกรัฐมนตรืได้อีกครั้งหนึ่ง ฉะนั้นจึงได้ศูนย์แห่งอำนาจของสภาสูงสุดกลับคืนมา

ตลอดเช้าและล่วงมาถึงบ่ายวันที่ ๑๓ สิงหาคม การอภิปรายครั้งสำคัญได้ดำเนินไปในสภาสูงสุด แต่ก็ไม่มีमतกลงกัน นายพลอนามิ อุเมสุและโทโยดะไม่สามารถอ่อนข้อต่อการเรียกร้องของสัมพันธมิตรได้ คณะรัฐมนตรีได้เปิดประชุมอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่มีเสียงเป็นเอกฉันท์ ในที่สุดนายกรัฐมนตรืจึงกล่าวว่าทุกคนควรจะเข้าเฝ้าพระจักรพรรดิเพื่อฟังพระราชวินิจฉัยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเลิกการประชุมคณะรัฐมนตรีแล้ว รัฐมนตรีต่างประเทศได้ใช้เวลาหลายชั่วโมงในค่ำวันนั้นถกเถียงกับเสนาธิการทั้งสองฝ่ายโดยมิได้รับผลสำเร็จใด ๆ

ขณะเดียวกันสงครามก็ยังคงดำเนินอยู่ วันนั้นเป็นวันที่ ๑๓ สิงหาคม เครื่องบินกว่า ๑,๕๐๐ ลำจากเรือบรรทุกเครื่องบินของฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งลาดตระเวนตามชายฝั่งเกาะฮอนชูได้ระดมทิ้งระเบิดกรุงโตเกียว รัสเซียก็ทำการรุกอย่างรวดเร็วต่อไป ประชาชนชาวญี่ปุ่นตระหนักดีว่าสถานการณ์กำลังอยู่ในขั้นวิกฤต แต่ก็ไม่ทรนทรายกับความเจ็บปวดจากการรุกรานด้วย

ความหวังและความสั่นไหวต่างกันไป ในหน้าหนังสือพิมพ์ไม่ปรากฏข่าวแม่แต่เพียงคำเดียวอันแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลใกล้ที่จะพร้อมอยู่แล้วในการยอมรับคำประกาศปอร์ตสตัน

แต่รุ่งเช้าวันที่ ๑๔ สิงหาคม เครื่องบินอเมริกันได้ทิ้งใบปลิวมีใจความเกี่ยวกับสาส์นแลกเปลี่ยนกันระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นกับฝ่ายสัมพันธมิตร เรื่องนี้ยังเพิ่มความเป็นจริงว่า นายทหารผู้ฮึกเหิม อาจใช้ความพยายามทำรัฐประหารต่อต้านรัฐบาลเพื่อตัดหน้าการยอมจำนนเสียก่อน

เช้าวันนั้นเองภายในหลุมหลบภัยทางอากาศในพระราชวัง สภาสูงสุดและคณะรัฐมนตรีได้ประชุมร่วมกันต่อพระพักตร์ พระจักรพรรดิ บรรดาเสนาธิการทหารและนายพลอนามิ รัฐมนตรีกลาโหมกล่าวถึงความมั่นใจของตนอีกครั้งหนึ่งว่า ถ้าหากการอธิบายท่าทีของฝ่ายสัมพันธมิตรกระทำไม่ได้อย่างกระจ่างแล้ว ญี่ปุ่นควรสู้รบต่อไป อย่างน้อยที่สุดก็มีโอกาสหนึ่งในอันที่จะทำให้กำหนดเงื่อนไขดีขึ้นเมื่อนายพลอูเมสุ ไทโยตะและอนามิกล่าวจบ พระจักรพรรดิก็ทรงแถลงถึงการตัดสินใจพระทัยของพระองค์

พระองค์มีพระราชดำรัสว่า พระราชวินิจฉัยของพระองค์นั้นยังคงเป็นไปเช่นเดิม เพราะพระองค์มิได้ทรงเห็นว่าคำตอบของฝ่ายสัมพันธมิตรไม่ต้องด้วยเหตุผล ทรงชี้ให้เห็นว่าการทำสงครามต่อไปอาจหมายถึงการสูญเสียชีวิตของประชาชนเป็นแสน ๆ คน ญี่ปุ่นก็จะเหลือแต่骸骨 ทรงแสดงอีกประการหนึ่งว่า สมเด็จพระอัยกาของพระองค์ในสมัยเมื่อสามมหาดำนาจแทรกแซงก็ได้ทรงอดทนในสิ่งที่ไม่น่าจะทนได้ ฉะนั้นพระองค์และผู้คนของพระองค์ก็ต้องทนได้ในทำนองเดียวกัน นับเป็นพระราชประสงค์ของพระองค์ที่รัฐบาลควรรับ สาส์นของฝ่ายสัมพันธมิตรทันที

ภายหลังที่ประชุมต่อพระพักตร์แล้ว การประชุมก็ได้สิ้นสุดลง คณะรัฐมนตรีได้รับรองการตัดสินใจพระทัยของพระจักรพรรดิ รัฐมนตรีต่างประเทศไม่มีเวลาต่อไปอีกแล้วที่จะส่งข่าวนี้ผ่านคนกลางไปยังฝ่ายสัมพันธมิตรให้ทราบ

ข้าราชการในราชสำนักได้ตระเตรียมไว้เรียบร้อยแล้วว่า ในการยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข พระจักรพรรดิจะทรงประกาศอย่างไม่เคยทรงกระทำมาก่อนโดยทางวิทยุกระจายเสียงต่อประชาชาติ และใกล้เที่ยงคืนวันที่ ๑๔ สิงหาคม พระจักรพรรดิได้ทรงอัดเทปบันทึกกระแส

พระราชดำรัสของพระองค์ให้ยุติสงคราม เเทปบันทึกนี้จะได้นำออกกระจายเสียงในตอนเที่ยงของวันรุ่งขึ้น

ในตอนเช้าตรู่ของวันที่ ๑๕ สิงหาคม ได้มีผู้พยายามที่จะยึดและทำลายเทปบันทึกนี้ อันเป็นส่วนหนึ่งของการจลาจลอย่างสิ้นหวังที่นายทหารกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งดำเนินการขึ้นในโตเกียว หัวหน้าคนสำคัญได้ไปพบกับผู้บังคับการกองทหารรักษาพระองค์ที่หนึ่ง ซึ่งประจำการอยู่ใกล้ ๆ กับพระราชวัง และได้กล่าวกับผู้บังคับการให้ร่วมมือในการทำรัฐประหาร อันเป็นคำกล่าวที่มิใช่เป็นครั้งแรก เมื่อผู้บังคับการปฏิเสธก็ถูกยิงตาย คำสั่งปลดอมซึ่งประทับตราของผู้ตายทำให้กองทหารหน่วยนั้นเป็นกบฏ กองทหารหน่วยนี้ได้มุ่งหน้าไปล้อมพระราชวังและเข้าค้นหาเทปบันทึกนี้ด้วยความกระวนกระวาย แต่ก็ไม่สามารถหาได้พบ ขณะเดียวกันข่าวการกระทำที่เกิดขึ้นได้ลวงรู้ไปถึงกองบัญชาการปฏิบัติงานกองทัพบกในกรุงโตเกียว นายพลผู้บังคับบัญชาได้มุ่งตรงไปยังพระราชวังอย่างกล้าหาญ ด้วยบุคคลิกภาพอันเด็ดขาดและคำพูดอันมีอำนาจชกจูงใจ (นายทหารญี่ปุ่นมักจะพูดได้ดีเมื่อมีพลังหรือตื่นเต้น) เขาได้ชี้ให้ผู้นำจลาจลเห็นว่าได้กระทำตนคือตั้งฝ่าฝืนการยอมจำนน ผู้ก่อการจลาจลเหล่านี้ต่างยอมรับผิด และมีอยู่ ๔ คนที่ตัดสินใจทำอัตวินิบาตกรรม ณ ที่นี้เอง ประมาณเวลาเดียวกัน รัฐมนตรีกลาโหม นายพลอนามิกำลังนั่งอยู่ที่ระเบียงบ้านของตน และใช้ฟู่กันบรรจงเขียนคำกล่าวอาลาบนกระดาม้วนสองแผ่น แผ่นหนึ่งเขียนเป็นทั้งกะ (บทโคลงของญี่ปุ่น) ประมาณตี ๔ เขาได้หันหน้าไปทางทิศที่ตั้งของพระราชวังพระจักรพรรดิ แล้วคว่ำบาบขึ้นมากว่านท้องและแทงคอตาย นายพลอนามิตำรงตำแหน่งผู้บัญชาการในฟิลิปปินส์ก่อนที่จะมาเป็นรัฐมนตรีกลาโหม และเวลานั้นเขาได้ส่งสาส์นไปถึงซิงมิตสึ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศกล่าวว่า จะเป็นการดียิ่งที่จะทำความตกลงเพื่อสันติภาพให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ โดยทางส่วนตัวเขาตระหนักดีตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคมแล้ว หมดหวังแน่นอนที่จะสู้รบต่อไป แต่รัฐมนตรีกลาโหมมิได้ยอมรับความจริงเป็นทางการ ถ้าหากเขาลาออกในระยะหลังๆ นี้ ก็คงจะทำให้เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ยุงยากมากมาย ด้วยเกียรติยศของเขา เขาคงอยู่ในคณะรัฐมนตรีและรับสนองพระบรมราชโองการของพระจักรพรรดิด้วยความจงรักภักดีจนวาระสุดท้าย เขาคงจะทราบบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวกับ "การกระทำโดยตรง" ของบรรดานายทหาร กระนั้นเขาก็มิได้ตัดทอนในเรื่องนี้ แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม

เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม เวลาเที่ยง กระแสพระราชดำรัสของพระจักรพรรดิก็กังวาล
 ก้องไปทั่วราชอาณาจักร หมู่บ้านเล็กน้อยที่อยู่ห่างไกลในญี่ปุ่นก็ยังมีเครื่องรับวิทยุอย่างน้อยก็
 หนึ่งเครื่อง ทุกคนเว้นแต่ผู้ทุพพลภาพหรือไม่แข็งแรงต่างได้ยินวิทยุกระจายเสียงกันทั่ว แต่
 ทว่าภาษาที่ใช้ไม่ใช่เป็นภาษาที่เข้าใจได้ทุกคน เพราะเป็นภาษาที่ผู้มีการศึกษาที่เท่านั้นที่จะฟัง
 รู้เรื่อง อย่างไรก็ตามประชาชนส่วนมากตกอยู่ในภาวะสะเทือนใจจนกระทั่งไม่สามารถจับความได้
 แต่ทว่าใจความข่าวก็ชัดเจนพอที่จะให้เข้าใจว่าสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว

ประกาศพระราชวินิจฉัยของพระจักรพรรดินั้นร่างขึ้นจากบุคคลมากกว่าหนึ่งคน การ
 รับรองคำประกาศการยอมจำนนนั้นอาจเป็นการกระทำร่วมกันเป็นครั้งสุดท้ายของคณะรัฐบาล
 ชูชูกิ นับเป็นการยืนยันของนายพลอนามิว่าให้ยื่นย่อใจความเกี่ยวกับชัยชนะของฝ่ายศัตรูทั้ง
 ทางบกและทางทะเลไว้ในคำประกาศให้น้อยกว่าความเป็นจริง - “สงครามได้เกิดขึ้นโดยที่ญี่ปุ่น
 ไม่ได้รับผลประโยชน์เท่าที่จำเป็น” มีการกล่าวอ้างถึงฮิโรฮิมาว่า - “ศัตรูได้เริ่มใช้ระเบิดชนิด
 ใหม่ และร้ายแรงที่สุด พลังระเบิดชนิดนี้ทำลายทุกสิ่งทุกอย่างจนไม่สามารถประมาณได้และ
 และคร่าชีวิตที่บริสุทธิ์ไปเป็นจำนวนมาก ถ้าหากเราจะต่อสู้ต่อไป ผลก็จะทำให้ประชาชาติ
 ญี่ปุ่นถูกทำลายล้าง และยิ่งจะทำให้สูญสิ้นอารยธรรมของมนุษย์อีกด้วย อาจเป็นไปได้ว่าใน
 กระแสพระราชดำรัสของพระจักรพรรดิที่สำคัญที่สุดอันมีผลกระทบต่อบทที่ประชุมอย่างกว้างขวาง
 ก็คือ

เราตระหนักเป็นอย่างดีถึงความรู้สึกจากก้นหัวใจของท่านทุกคนผู้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ของเรา อย่างไรก็ตามลิขิตของกาลเวลาและชะตากรรมซึ่งเราตั้งใจที่จะแผ้วถางทางไปสู่สันติภาพ
 อันยิ่งใหญ่สำหรับอนุชนรุ่นหลังด้วยความอดทนต่อสิ่งที่เหลือทนและยอมรับความลำบากอันแสน
 สาหัสด้วย

สงครามแห่งความโหดร้ายผิดธรรมชาติสิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้ ถ้าหากการทหาร
 ของญี่ปุ่นแยกออกจากการเมืองแล้วไซ้ ญี่ปุ่นก็คงจะไม่มีวันเข้าสู่สงครามหรือพ่ายแพ้สงคราม
 นี้ได้ ถ้าหากกองทัพบกพอใจที่จะให้กระทรวงต่างประเทศ - ซึ่งมีคุณสมบัติที่ประทับใจ - ไม่
 ชัดขวางการควบคุมความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับจีนและประเทศตะวันตกในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๓๐
 เศษแล้ว การปล่อยให้ทุกสิ่งเป็นช้อยกวันจึงทำให้ทหารใช้อำนาจในทางที่ผิด แสดงความ

โทคร้ายซีกheimและโลกเขลาเบาปัญญา ข้อบกพร่องเหล่านี้หักล้างความดีซึ่งทหารเคยมีอยู่ใน
ระดับสูงที่เคยวนั้นคือ ความกล้าตาย นายทหารที่มีใจแคบหัวค้อนตกเป็นทาสของความเชื่อมั่น
ในลัทธิชาวมุไรใหม่ได้บังคับนายทหารที่มีความคิด มีความใฝ่ฝัน มีความรู้ความเข้าใจในการ
เมืองและมีความภาคภูมิใจไปเสียหมด จำต้องกล่าวว่าบุคคลเหล่านี้ทำให้ญี่ปุ่นเสียชื่อเสียงเกียรติ-
คุณไปทั่วทั้งเอเชีย และเกือบจะทำลายสถาบันจักรพรรดิและประชาชาติซึ่งตนปฏิญาณว่าจะรับ
ใช้ให้สูญสิ้นไปด้วย

(1)

เมื่อปลายเดือนสิงหาคม กองหน้าของกองทัพยึดครองของอเมริกัน ได้ยกพลขึ้นบกที่ สนามบินใกล้ ๆ โดเกียว โดยมีกองการขนส่งญี่ปุ่นช่วยลำเลียงพลให้ถึงเมืองโยโกฮาม่าอันจะได้ ใช้เป็นกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ ของนายพลไอเคลเบอร์เกอร์ ขณะที่กองทัพยาคตราเข้าไปใน ซากปรักหักพังของเมือง ก็ได้สังเกตเห็นประชาชนเพียงไม่กี่คนเท่านั้นเอง ทุก ๆ แยกถนน จะมีทหารญี่ปุ่นยืนถือปืนและดาบปลายปืนเตรียมพร้อมหันหลังให้ขบวนทัพ ซึ่งเป็นการป้องกันการจู่โจมหรือการเดินขบวนอันอาจจะมีขึ้นได้ โดยทั่วไปแล้วนับว่าเป็นสภาพที่ชวนให้สลดใจ และชวนให้นึกถึงชัยชนะของผู้ชนะแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ความเศร้าสลดใจยิ่งมีเพิ่มขึ้นเมื่อ ได้เห็นรถรางไฟฟ้ายังคงแล่นอยู่บนเส้นทางใหญ่เข้าสู่โตเกียว

หลังจากมีประกาศพระราชกระแสนับสั่งของพระจักรพรรดิทางวิทยุแล้ว ชาวสื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับคนอเมริกันก็เริ่มแพร่สะพัดไปในหมู่ประชาชน เกิดการเชื่อกันทั่ว ๆ ไปว่า กองทหาร ที่ทำการยึดครองซึ่งคนญี่ปุ่นผูกแค้นพยาบาลที่ยิ่งนี้จะไม่อาจควบคุมความประพฤติของคนที่มีต่อ ชีวิตและทรัพย์สินได้อย่างแน่แท้ ประชาชนจำนวนมากโดยเฉพาะผู้หญิงจึงคิดว่าจะเป็นการ ครอบครองที่เดียวที่จะหนีออกจากโตเกียวและโยโกฮาม่าไปเสียก่อนที่อเมริกันจะเข้าเมืองมา แต่ ครั้นเมื่อกองทัพเคลื่อนเข้ามาทั้งทางอากาศและทะเล ต่างก็ประจักษ์กันไม่ช้าว่าความกลัว ของตนนั้นไม่มีมูลเลยจริง ๆ พวกอเมริกันมิได้ประพฤติตนเยี่ยงผีป่าชวดานแต่อย่างใดเลย ฉะนั้นโดยสภาพภายนอกที่ปรากฏแล้วจึงเป็นการยึดครองประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งโดย ประเทศมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่งอย่างสันติที่สุดและกลมกลืนกันที่สุดเท่าที่เคยมีมา

ฝ่ายญี่ปุ่นนั้นไม่เคยได้พ่ายแพ้หรือแม้แต่ถูกยึดครองมาก่อนเลย ประชาชนจึงไม่มี ความคิดเลยว่าควรประพฤติตนเช่นใดต่อสถานการณ์ที่ขาดความรู้มาก่อนเช่นนี้ อนึ่งต่างพากัน รู้สึกว่าเหนื่อยใจงวยเหินยเหนื่อยและขาดแคลนอาหาร ส่วนใหญ่รู้สึกโล่งใจเมื่อสงครามได้ยุติ ลงจนเกินกว่าที่จะไม่พอใจต่อผู้ที่ทำให้ตนต้องพ่ายแพ้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศัตรูได้กลับกลาย

เป็นคู่อาฆาตน้อยกว่าที่เคยหวั่นกลัวมามากนัก ความขุ่นเคืองที่มีอยู่ทั่วไปนั้นเป็นความขุ่นเคืองที่มีต่อบรรดาผู้นำของชาติ โดยเฉพาะพวกนายพลเอกและนายพลเรือเอกที่นำประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามที่พ่ายแพ้อย่างยับเยินเช่นนี้ ชาวญี่ปุ่นรู้สึกกันว่าพวกคนเหล่านั้นได้ทรยศทั้งต่อพระจักรพรรดิและประชาชนญี่ปุ่น สำหรับความรู้สึกที่มีต่อคนอเมริกันแล้ว เมื่อความรู้สึกกลัวอย่างไรเหตุผลคลายไป ความรู้สึกในเชิงอยากรู้อยากเห็นอย่างเป็นทางการก็เข้ามาแทนที่

ในขณะเดียวกันพวกที่อยู่ต่างแดนจำนวนหลายหมื่นหลายแสนคน - ทั้งในประเทศจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - ได้วางอาวุธลง พระจักรพรรดิทรงส่งเจ้าชายหลายองค์ไปยังกองบัญชาการต่าง ๆ เพื่ออธิบายและบังคับให้ใช้พระราชโองการการยอมจำนนเป็นทางการ มีอยู่น้อยรายมากที่ขัดขืนพระราชโองการนี้ ซึ่งพวกนั้นก็เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในหน่วยโดดเดี่ยวทั้งหลาย ความยุ่งยากจริง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นเองในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างที่พระจักรพรรดิทรงปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียงกับที่ทหารอเมริกันเข้ามาถึง เพราะนักบินได้ขึ้นเครื่องบิน บินเหนือกรุงโตเกียวทิ้งใบปลิวซึ่งกล่าวว่าการรบจำต้องดำเนินสืบไป มีกลุ่มนักสู้ตายได้ทำพิธีสารครีกันที่หน้าพระราชวัง บ้างก็เข้ายึดเนินเขาเล็ก ๆ ในเมืองเป็นการทำทนาย ตำรวจจนกระทั่งตำรวจต้องต่อสู้ด้วยกำลัง จึงได้ทำลายชีวิตตัวเองด้วยระเบิด เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ทำให้รัฐบาลใหม่อันมีเจ้าชาย ฮิโรฮิโตะ ภายใต้อาณัติของพระจักรพรรดิซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรี รู้สึกไม่สบายพระทัยยิ่ง แต่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ทหารและพลเรือนต่างทำตามคำสั่งการยอมจำนนอย่างซื่อสัตย์จงรักภักดี ไม่มีตัวอย่างที่เจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นให้ความเคารพและจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ญี่ปุ่นได้ดีเป็นที่ซาบซึ้งยิ่งกว่านี้อีกแล้ว

พิธีการยอมจำนนกระทำเป็นทางการขึ้นเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ บนคาบฟ้าเรือรบอเมริกันชื่อมิสซูรีที่หน้าพลเอกแมคอาเธอร์ ผู้บัญชาการสูงสุดของฝ่ายมหาอำนาจสัมพันธมิตรผู้ซึ่งจะมีหน้าที่รับผิดชอบการยึดครองครั้งนี้ หน่วยนี้เรียกย่อ ๆ ว่า SCAP อันหมายถึงตัวบุคคลและกองบัญชาการในกรุงโตเกียว นักประวัติศาสตร์ก็ใช้คำย่อนี้ด้วย บางทีจึงอาจเร็วเกินไปก็ได้ที่จะประเมินค่านายพลแมคอาเธอร์อย่างยุติธรรมในฐานะเป็นผู้บัญชาการสูงสุดประจำญี่ปุ่นตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ ถึง เมษายน ค.ศ. ๑๙๕๑ เมื่อประธานาธิบดีทรูแมนได้ส่งปลดเขา แต่ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่พอจะกล่าวได้อย่างมั่นใจด้วยการตัดสินกลางคัน

ว่า แมคอาเธอร์เป็นบุคคลที่หายาก มีลักษณะเป็นคนอเมริกันที่มีเชื้อสายขุนนางชั้นสูงของอังกฤษ เชื่อในความสามารถของตนและใจน้อย เป็นคนมีสติปัญญาแบบเคอร์สัน (Curzon เป็นมาร์ควิสคนแรกที่ได้เป็นอุปราชประจำอินเดีย ค.ศ. ๑๘๘๙-๑๙๐๕) แต่เขาปราศจากความปราดเปรื่องและความสามารถทำงานหนักที่ยึดถือโดยไมย่อท้อ ในกรณีของแมคอาเธอร์นี้ การยกยอปอปั้นของพวกนายทหารที่เขานำไปญี่ปุ่นด้วยทำให้เขามีความโน้มเอียงในทางชอบแสดงตัวเองให้เป็นที่น่าทึ่ง ในบรรดาพวกประจบสอพลอเหล่านั้นมีบางคนได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูงๆ ในการยึดครองครั้งนี้ และคนพวกนี้ก็มีวามระมัดระวังพอที่จะปล่อยข่าวออกไปสู่โลกภายนอกเกี่ยวกับความคับหน้าในการยึดครองเฉพาะแต่ด้านที่สวยงามเท่านั้น ความกិតเช่นนี้เองที่ทำให้การวิพากษ์วิจารณ์ SCAP เพียงเล็กน้อยที่สุดกลายเป็นการทำลายความดีที่น่าสรรเสริญไปได้

แมคอาเธอร์พำนักอยู่ที่สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐในกรุงโตเกียวเขาจะขึ้นรถยนต์มีคนขับไปยังที่ทำงานในตึกมโหฬารหน้าคูพระราชวังตรงเวลาทุกวัน และจะขึ้นรถกลับบ้านตามเวลาทุกวันด้วย ตลอดระยะเวลาหกปีครึ่งมีบางครั้งเท่านั้นเองที่เขามิได้ดำเนินตามกิจวัตรประจำวัน เช่นต้องเดินทางไปต่างประเทศอันได้แก่ได้หวันหรือเกาหลีด้วยเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองหรือทางทหารที่สำคัญจริง ๆ เขาไม่เคยท่องเที่ยวญี่ปุ่นให้เห็นกับตาตนเองเลย พอใจที่จะอยู่ห่างเหินในฐานะเป็นผู้บริหารปกครองดินแดนที่ยึดครองแบบ "บนวิมาน" และออกแถลงการณ์เกี่ยวกับความสำเร็จในคณะบริหารของเขากับความเจริญรุ่งเรืองของคนญี่ปุ่นในทางคำนิจใจ, สังคม และการเมืองเป็นครั้งเป็นคราวไป จนเป็นที่รำลึกกันว่า ผู้ที่ไม่เคารพเขากล่าวว่าถ้าผู้ใดตื่นแต่เช้าตรู่และโชคดียังอาจจะได้แลเห็นผู้บัญชาการสูงสุดเดินอยู่เหนือผิวน้ำในคูพระราชวัง

จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าการปลื้มตัวอยู่อย่างเห็นห่างโดดเดี่ยวเช่นนี้เป็นที่ประทับใจพวกอนุรักษนิยมญี่ปุ่น เพราะอากัปกริยาที่พวกตนคุ้นเคย และเลี้ยงไม่ได้ที่จะเปรียบแมคอาเธอร์ว่า เหมือนกับโซกุนโตกุกาวา แต่ก็น่าสงสัยว่าการเคารพยำเกรงของคนญี่ปุ่นแบบนี้จะเป็นการสอดคล้องกันกับความรู้สึกในแบบประชาธิปไตยที่เจริญงอกงามอยู่หรือไม่ กองบัญชาการสูงสุด SCAP เป็นองค์การทหารและการจัดลำดับชั้นก็เป็นไปตามลักษณะของทหารอาชีพแต่

ซากคุณลักษณะที่ภาคภูมิแบบนักรบแห่งกองทัพพระเจ้าพรตที่แต่โบราณ นายทหารอเมริกันเหล่านี้ก็มียศสูงกว่าที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญฝ่ายพลเรือนที่ทางรัฐบาลส่งมาให้แนะนำ SCAP ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่คนญี่ปุ่นจะรู้สึกว่าการเห็นอกเห็นใจพลเรือนทั้งในอเมริกาและญี่ปุ่นมาจนถึง ค.ศ. ๑๙๔๕ คนญี่ปุ่นอาจได้เรียนรู้ประชาธิปไตยจากการที่แมคอาเธอร์ถูกปลดมากกว่าจากการกระทำหรือการกล่าวของแมคอาเธอร์เองขณะอยู่ในโตเกียว

การกล่าวเช่นนั้นมิได้เป็นการดูแคลนประสิทธิภาพที่กองบัญชาการของแมคอาเธอร์ได้ทำงานสำเร็จลุล่วงไปหลายอย่างก่อนหน้านั้นเลย อาทิ มีการปลดทหารและปล่อยกลับไปยังที่ต่างๆ สามารถหรือและทำลายเครื่องอุปกรณ์สงครามของญี่ปุ่นได้หมดสิ้นในเวลาอันสั้น สามารถส่งตัวคนญี่ปุ่นอันมีทั้งพลเรือน ทหารบก ทหารเรือ จำนวนสามล้านคนที่ตกค้างอยู่ในต่างแดนให้กลับสู่ญี่ปุ่นได้สำเร็จ ในตอนปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๕ เมื่อญี่ปุ่นตกอยู่ในภาวะอดหยากจริง ๆ SCAP ก็ได้เข้าช่วยเหลือด้านอาหารจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาญี่ปุ่นอยู่ถึง ๒-๓ ปี มีการนำตัวผู้กระทำผิดหรือบางครั้งก็ผู้ไม่ผิดไปขึ้นศาลและกวดล้างเป็นการตอบแทน SCAP มีส่วนรับผิดชอบต่อการออกประมวลกฎหมายใหม่อันคลุมไปถึงความสัมพันธ์ด้านแรงงาน ในขณะที่มีการเลิกใช้ประมวลกฎหมายเก่าที่สืบสน SCAP ได้เขียนรัฐธรรมนูญใหม่ให้ญี่ปุ่นและแนะนำให้รัฐบาลญี่ปุ่นได้เลิกกฎหมายทางศาลและทางนิติบัญญัติทั่วประเทศอีก มีการนำเอาโครงการปฏิรูปที่ดินมาใช้ ล้มเลิกไซบัตสุและกระทรวงมหาดไทย ปล่อนักโทษการเมือง ซึ่งบางคนถูกจำคุกอยู่ถึง ๑๗ ปีแล้ว หลักสำคัญก็ได้แก่ประชาธิปไตยและการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง มีการใช้อุตุตมการณ์ต่าง ๆ มากมายอันทำให้เกิดพลังในการทำงานขึ้นทั้งทางฝ่ายกองบัญชาการและกองทหารของรัฐบาลตามจังหวัดต่าง ๆ เป็นการเร่งรีบไปที่จะเห็นความคิดของพวกเขากระตือรือร้นสองสามร้อยคนเป็นเรื่องขบขัน - โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่สนับสนุนหลักการ New Deal* - ได้เข้าแทรกแซงอยู่ในเกือบทุกระดับของสังคมและการเมือง ด้วยการปฏิบัติแบบอารยชนรุ่นเก่าซึ่งแสดงออกให้เห็นว่ามีจะละเลยทั้งภาษา วัฒนธรรม และจิตวิทยาของตน บางครั้งบุคคลเหล่านี้ก็ตกเป็นทาสอกติของตนเองและทาสของลัทธินิเชอิ (คนญี่ปุ่นที่มีเชื้อสายอเมริกัน) ที่ตนต้องฟังพาดายอยู่เสมอโดยไม่รู้ตัว บางครั้งก็ถูกพวกชอบยกยอปอปั้นหลอก

* หมายเหตุของผู้แปล New Deal เป็นหลักการและนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองของประธานาธิบดีรูสเวลท์และผู้สนับสนุนที่จะให้มีการประกันสังคมและเศรษฐกิจของคนอเมริกัน

ลวงหรือข้อโกง จนกระทั่งไม่สามารถควบคุมการใช้มาตรการบางประการที่สั่งได้ แล้วจึงกลายเป็นการประนามความเชื่อหรือประเพณีที่ตนเห็นว่าเป็น "ศักดิ์นา" และมีได้วิตกกังวลจนเกินไป ถ้าข้าราชการใหม่ ๆ จะขจัดความดีต่าง ๆ ออกไปพร้อมกับความเลว แต่ข้อเท็จจริงก็ยังมีอยู่ว่า เจ้าหน้าที่ของ SCAP ได้ให้ทั้งคำแนะนำที่มีค่าทางทหารทางเทคโนโลยี และแนะนำให้ญี่ปุ่นทั้งหญิงชายนับหมื่นได้สำนึกถึงเสรีภาพและความภาคภูมิใจในความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคลว่าหมายความว่าอย่างไร ถ้าหากว่าอเมริกันในฐานะเป็นผู้ยึดครองญี่ปุ่น ยกตนข่มท่าน คดโกงหรือไร้ความสามารถแล้วไซ้ เราอีกอาจจะแน่ใจได้ว่าเราคงจะได้ยินได้ฟังเรื่องนี้มาแล้วในทุก ๆ ด้านระหว่างที่เกิดปฏิกริยาต่อต้านอเมริกันซึ่งเกิดขึ้นอยู่หลายปีภายหลังสนธิสัญญาสันติภาพเสียแล้ว อย่างไรก็ตามก็ตระหนักกันทั่วไปว่า ความตั้งใจของอเมริกันนั้นเป็นความตั้งใจดี ยกเว้นพวกคอมมิวนิสต์หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวญี่ปุ่นทั้งมวลชอบอเมริกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระหว่าง ๒-๓ ปีแรกของการยึดครอง การต่อต้านอเมริกันในญี่ปุ่นกลายเป็นเรื่องใหญ่โตหลัง ค.ศ. ๑๙๕๒ และความขุ่นเคืองใจนี้มีสาเหตุมาจากสนธิสัญญาความมั่นคง หรือความบีบคั้นของวอชิงตันในอันที่จะสะสมกำลังอาวุธของญี่ปุ่นขึ้นใหม่อย่างรวดเร็ว ความรู้สึกนี้เมื่อได้เกิดขึ้น นำไปสู่ไม่เพียงแต่เป็นการต่อต้านอเมริกันเป็นรายตัวเท่านั้น ยังนำไปสู่การต่อต้านอเมริกันทั้งปวงด้วย ชาวญี่ปุ่นส่วนมากลืมนึกถึงความร่วมมือในสมัยแรก ๆ ของการยึดครอง คนญี่ปุ่นโกรธในทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นอเมริกันเมื่อรู้สึกว่าคุณอเมริกันเล่าหรือแสดงสิ่งใหม่ ๆ ให้ตนรู้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าอเมริกันซึ่งมั่นใจในลัทธิประชาธิปไตยของตนว่าดีที่สุดแล้วนั้นที่จะนำเอาประชาธิปไตยของตนทั้งดุ้นไปให้ญี่ปุ่น อันทำให้คนญี่ปุ่นซึ่งได้รับการศึกษาดีและมีความคิดความอ่านดีแล้วโกรธซึ่ง แต่ก็มิได้หมายความว่าคนญี่ปุ่นส่วนน้อยที่มีการศึกษาดีนั้นจะไม่ได้เรียนรู้อะไรเสียเลยจากอเมริกัน

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๔๕ ถึง ๑๙๕๒ อันเป็นปีที่การยึดครองสิ้นสุดลง ทศนคติของประชาชนที่มีต่อ SCAP ในฐานะที่เป็นสถาบันนั้นเป็นความประสมประสานกันระหว่างความเข้าใจ การยกย่องสรรเสริญ ความผิดหวังและความเบื่อหน่าย ความรู้สึกบางประการเหล่านี้ปรากฏออกมาเป็นปฏิกริยาที่ชาวญี่ปุ่นแสดงออกต่อการยึดครอง ความรู้สึกผิดหวังและเบื่อหน่ายในระยะหลัง ๆ นั้น ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากระยะแห่งการยึดครองที่ยาวนาน เมื่อบ้านเรือนใดได้รับ

การสร้างใหม่และสภาวะเศรษฐกิจที่ขึ้นอันเนื่องมาจากสงครามเกาหลีจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่
 ปฏิกริยาบางประการได้เกิดขึ้นเป็นความกระตือรือร้นตามแบบอเมริกัน เป็นธรรมชาติอยู่เองที่ผู้
 คนจะต้องเบื่อกับที่จะเห็นรูปแบบต่างชาติมาเดินเฟ้นฟ่านอยู่ตามถนน และการที่พวกอเมริกัน
 เข้ามาครอบครองบ้านช่อง โรงแรม และกิจการรถไฟอยู่ถึงห้าปีแล้วเช่นนั้น คนญี่ปุ่นก็ต้อง
 รู้สึกว่าคาญแน่ ซึ่งในชั้นแรกคาดกันว่าจะต้องตกอยู่ในสภาพที่เลวร้ายกว่านี้ แต่ทว่าเมื่อวัน
 เวลาผ่านไป ปรากฏว่ามีสาเหตุอื่นที่ทำให้ทัศนคติของประชาชนเปลี่ยนไป นโยบายของ SCAP
 ต่อญี่ปุ่นประสบกับความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลังจากเริ่มยึดครองมาได้ไม่ทันถึงสามปี เป็นการ
 ยากที่จะบอกวันเวลาที่แน่นอนว่าหัวเลี้ยวหัวต่อนี้เกิดขึ้นเมื่อใด แต่เหตุการณ์ทั้งหลายในระยะ
 เดือนแรก ๆ ของปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ซึ่งประจักษ์ว่าในอนาคตข้อพิจารณาที่สำคัญของ SCAP ก็คือ
 การทำให้ญี่ปุ่นได้เป็นภาคีกับสหรัฐอเมริกาใหม่อีกเพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นธรรมชาติ
 ที่เดียวที่การปิดล้อมเบอร์ลิน การปฏิวัติในจีน และสงครามเกาหลีซึ่งชี้ชัดว่า ประเทศที่ต่อต้าน
 คอมมิวนิสต์ที่เข้มแข็งนั้นก็คือญี่ปุ่น ญี่ปุ่นก็ต้องเป็นประเทศที่อเมริกันหมายตาไว้เป็นอันดับ
 แรก ฉะนั้นในสายตาของ SCAP การกู้ชื่อเสียงฐานะและการฟื้นฟูขึ้นมาอีกจึงเป็นเรื่องสำคัญ
 กว่ากฎปฏิรูป เช่น ไม่นานนักที่ SCAP เริ่มสังเกตเห็นถึงประโยชน์ของการที่จะออกคำสั่งเลิก
 บริษัทไชนัตสึ ความปั่นป่วนที่เกิดจากการนัดหยุดงานและความวุ่นวายเกี่ยวกับแรงงานซึ่ง
 SCAP เคยมองดูด้วยความเมตตา ว่าเป็นสัญญาณแห่งความตื่นตัวทางประชาธิปไตยนั้นกลับ
 เป็นเรื่องที่เป็นภัยพอกุญทีเดียว ที่สำคัญที่สุดก็คือเกิดการสนับสนุนให้มีการสะสมอาวุธขึ้นใหม่

รัฐธรรมนูญใหม่อันเป็นผลผลิตของ SCAP มีมาตรา ๙ ที่ว่าด้วยการห้ามญี่ปุ่นมี
 กำลังทางทหารนั้นเป็นมาตราที่ยากแก่การตีความให้แน่ชัดลงไปได้ มาตราซึ่งความลงด้วย
 คำว่า “ไม่ให้รัฐสิทธิประเทศในการเข้าร่วมสงคราม” มาตรา ๙ นี้จึงเป็นการทำให้อเมริกันตก
 อยู่ในฐานะอึดอัดมาก แต่มาตรา ๙ นี้ก็ได้กีดกันให้ทั้งอเมริกันหรือรัฐบาลญี่ปุ่นใช้อำนาจใน
 การสร้างกองตำรวจแห่งชาติขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๐ ซึ่งมีกำลังมากกว่าเจ้าหน้าที่คนสามารถพก
 อาวุธได้เช่นเดียวกับทหารราบ ภายในเวลา ๔ ปีกว่านั้นเองที่กองตำรวจนี้ขยายกำลังขึ้นอีกและ
 จัดระบบเป็นกองทัพที่ทันสมัยมีอาวุธพร้อมและต่อมาก็มีกองทัพเรือและกองทัพอากาศด้วย
 การสะสมอาวุธขึ้นใหม่พร้อมด้วยการฟื้นฟูตัวทางเศรษฐกิจ และการปรากฏตัวใหม่ของไชนัตสึ

ก่อนสงครามก็ได้ซัดกับชาวญี่ปุ่นที่เป็นอนุรักษนิยมและนักธุรกิจโดยทั่วไปเลย แต่ประชาชนประมาณครึ่งประเทศก่อนมีทั้งผู้หญิง อนุชน นักหนังสือพิมพ์และพวกชนชั้นกรรมกรในเมืองส่วนใหญ่ ครูและปัญญาชนโดยทั่วไปต่างรู้สึกตื่นตระหนกและสับสนเมื่อประจักษ์ว่า SCAP ได้เปลี่ยนที่ท่าไปแล้ว รัฐธรรมนูญถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายกระแสและจากเหตุผลที่ฟังขึ้นมากมาย แต่เกือบจะทุกคนเห็นพ้องต้องกันกับมาตรา ๙ อันเป็นมาตราที่ว่าด้วยการปลดอาวุธสำหรับพวกรักสันติและพวกชาตินิยมล้าสมัยมากมายต่างมีความรู้สึกจริงใจและเกือบจะเหมือนกัน มาตราที่ว่าด้วยการปลดอาวุธนี้ทำให้ญี่ปุ่นมีฐานะผิดกว่าประเทศอื่น ๆ ที่สำคัญในโลก และความเป็นเอกเทศนี้เองที่อยู่เหนือคุณสมบัติอื่นใดทั้งหมดที่ชาวญี่ปุ่นเห็นพ้องต้องกันว่าประเทศของตนต้องทำหรือต้องมี ส่วนพวกอุดมการณ์นี้รู้สึกว้า-อาจเป็นเพราะมีการแสวงหาสิ่งอื่นมาเป็นเครื่องปลอบใจที่ติดตามความพ่ายแพ้มา—เพราะรัฐธรรมนูญใหม่ ในยุคปรมาณูใหม่นี้ ญี่ปุ่นจะเป็นตัวอย่างให้ชาวโลกเห็นว่าประเทศที่จะไม่มีวันเข้าสู่สงครามอีก ประชากรญี่ปุ่นนับหมื่น ๆ คนซึ่งสนใจการเมืองบ้างเล็กน้อยหรือไม่สนใจเลยต่างพากันยุ่งยากใจเกี่ยวกับการหันเหนโยบายใหม่ของ SCAP เขาเหล่านั้นยินดีที่จะรับหรือเรียนรู้จากคนอเมริกันในฐานะที่เป็นผู้ยึดครองในอันที่จะพาญี่ปุ่นไปตามคัลดองใหม่พ้นจากการปกครองโดยฝ่ายทหารและสงคราม เขาจึงมองดูอเมริกาด้วยความไม่เชื่อใจและหวาดกลัวว่าอเมริกันผู้กำลังแสดงบทบาทเป็นภาคีที่มีกำลังเหนือกว่า ร้อนรนที่จะให้ความสนับสนุนทางกำลังในการต่อสู้ทางลัทธิที่แบ่งโลกออกเป็นสองค่ายอย่างใหญ่หลวง ซึ่งทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าคนญี่ปุ่นจะไม่ยึดต่อกัยซึ่งเกิดจากการอยู่ติดกับสหภาพโซเวียต คนญี่ปุ่นส่วนมากมักมีความโน้มเอียงในทางประเมินค่าเงินต่ำเกินไปไม่ว่าจะเป็นเงินกัมบั้นตังหรือเงินคอมมิวนิสต์ก็ตาม แต่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะรู้สึกหวาดหวั่นรัสเซีย อย่างไรก็ตาม แม้ข้อโต้แย้งที่จะมีการสะสมอาวุธขึ้นใหม่จะสมเหตุสมผลเช่นไรก็ตาม ความรู้สึกที่จะสลัดความคิดผิด ๆ ออกไปนั้นก็เป็นเรื่องจริงจึงเป็นการกล่าวโทษคนอเมริกันมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่งในสงครามเย็นนี้

(2)

ในช่วงแรกแห่งการยึดครอง คือตั้งแต่กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ จนถึงประมาณสิ้น ค.ศ. ๑๙๔๗ นั้น ญี่ปุ่นประสบกับการปฏิวัติทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับการแนะนำจาก SCAP

กองบัญชาการทั่วไปโดยปราศจากการนองเลือด อย่างไรก็ตามนับเป็นเรื่องสำคัญที่จะระลึกไว้ว่าประชาชนญี่ปุ่นโดยทั่ว ๆ ไปนั้นยินดีรับการปฏิรูปที่รัฐบาลนำมาใช้ตามคำแนะนำของ SCAP เมื่อสงครามยุติลง และความกดดันอย่างเกือบจะทนไม่ได้ที่เกิดจากการควบคุมของตำรวจยกเลิกไปแล้ว หลังจากนั้นนาปรการที่สะสมกันมาเป็นแรมปีจึงได้ทะลักออกมาทันที

เมื่อตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ รัฐบาลได้รับการแนะนำให้ปลดปล่อยนักโทษการเมืองเป็นอิสระ จึงมีพวกนิยมคอมมิวนิสต์กลุ่มน้อย ๆ ออกมาจากคุกด้วย ซึ่งบางคนถูกจำคุกอยู่เป็นเวลาหลายปี พวกเหล่านี้จึงเริ่มตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นขึ้นใหม่โดยมิได้ถูกตรวจสอบสวนเลย และเมื่อบ้านเมืองยังประสพกับภาวะน้ำท่วมทางเศรษฐกิจและความยุ่งเหยิงทางสังคมในช่วงระยะหลังสงคราม พรรคคอมมิวนิสต์จึงรุกหน้าไปมาก แต่พวกคอมมิวนิสต์ก็เป็นส่วนหนึ่งของพวกนิยมซ้ายที่เกิดขึ้นใหม่อีกเท่านั้นเอง อันแสดงให้เห็นถึงความไม่พึงพอใจในเกือบจะทุกสถาบัน อาทิ กองทัพบกก็เสียชื่อเสียงไปแล้วโดยสิ้นเชิง ทหารที่ส่งกลับดินเค็มก็รู้สึกว่ประเทศญี่ปุ่นไม่ต้องการตนอีกแล้ว พวกเขาได้ออกจากญี่ปุ่นมาเยี่ยมวีรบุรุษ แต่กลับไปเยี่ยมปีศาจที่มีชีวิตปะปนอยู่ในฝูงชนที่ไม่มีผู้ใคร่จักและต่อสู้เพื่อยังชีพให้อยู่รอดไปเท่านั้นเอง

อย่างไรก็ตาม พวกชาวนามีความเป็นอยู่ดีกว่าในอดีต เพราะภาวะเงินเฟ้อได้ล้างหนี้สินไปหมด และพวกคนในเมืองต่างพากันแห่เข้าไปในชนบทเพื่อหาอาหารมาเสริมปันส่วนที่ทางการปันให้ไม่เพียงพอ รถไฟขากลับเข้าไปในเมืองจะแน่นขนัดด้วยอาหารการกิน รถไฟเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ยากและความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเป็นเวลาหลายเดือนหลังการยอมจำนน เมื่อรถไฟแน่นขนัดจนเกือบหายใจไม่ออกแล้วก็ยังมีผู้คนที่ยพยายามปีนเข้าไปในรถทางหน้าต่างอีก บ้างก็ขึ้นไปนั่งบนตะแกรงกันชนหน้ารถจักรและบนตัวต่อระหว่างตู้รถโดยสารต่างก็มีห่อของและเครื่องสะพายหลัง ซึ่งตนคิดว่าจะสามารถเอาไปแลกข้าวหรือผักได้ตอนขากลับก็มักเสี่ยงกับการตรวจค้นของตำรวจซึ่งมักติดตามมาด้วยกรรไกรที่ขยาในตะลาคู่มือสำหรับคนในเมืองแล้ว หน้าหนาวปี ค.ศ. ๑๙๔๕-๖ ร้ายกาจมาก

กองบัญชาการทั่วไปได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ละอย่าง ๆ อันมีผลต่อชีวิตคนทั้งประเทศขึ้นโดยการอาศัยอำนาจรัฐบาลญี่ปุ่นเอง โครงสร้างที่มีอยู่และระบบการศึกษาที่อยู่ใต้บังคับของรัฐถูกโจมตีหนัก ในที่สุดโรงเรียนต่าง ๆ ก็ไม่เพียงแต่กระจายออกไปเท่านั้น ยังได้

ย้ายส่วนใหญ่ออกไปจากการดูแลของกระทรวงศึกษา และยังได้นำเอาระบบการศึกษาใหม่แบบสหรัฐอเมริกามาใช้ในญี่ปุ่นอีกด้วย โครงสร้างของการศึกษาเป็นแบบสหศึกษาและรวมเอามัธยมตอนต้นเข้าไว้ด้วย หนึ่ง วิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศก็เปลี่ยนชื่อเรียกใหม่เป็นมหาวิทยาลัยหมด การกระจายอำนาจถือเป็นจุดประสงค์หลักประการหนึ่งในสมัยแรก ๆ ของการยึดครอง มีแนวโน้มที่จะคิดไว้ในอำนาจต่าง ๆ ของญี่ปุ่นต่างเป็นอิสระภาพพอใช้ในเรื่องกำลังตำรวจและการบริหารด้านการศึกษา แต่ละรัฐในสหรัฐอเมริกาต่างมีมหาวิทยาลัยเป็นของตนเอง ฉะนั้นจึงคิดว่าแต่ละจังหวัดของญี่ปุ่นก็ควรเป็นเช่นเดียวกัน ตั้งแต่เริ่มแรกแล้วหลักสูตรในทุกโรงเรียนได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ว่าพระจักรพรรดิทรงพ้นจากสถานะที่เป็นกึ่งเทพเจ้าตามพระราชบัญญัติศึกษา - ซึ่งตัวพระราชบัญญัติเองก็อยู่ในสภาพถูกลืมแล้วด้วย เนื่องจากการเขียนตำราขึ้นใหม่ จึงได้มีการปล่อยปละละเลยการสอนประวัติศาสตร์ชาติญี่ปุ่นกัน ครูเป็นจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จอยู่อย่างเงียบ ๆ เป็นเวลาหลายปีได้ปรากฏตัวออกมาอีกในลักษณะหัวรุนแรงเลือดร้อน แม้กระทั่งสนับสนุนระบบสาธารณรัฐ ชื่นชมกับเสรีภาพใหม่ ๆ อันเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย - เป็นคำขลังที่ระบอบในสมัยสงคราม และความหมายของคำนี้ก็มิได้เป็นที่เข้าใจกันนัก สำหรับคนเป็นอันมาก ประชาธิปไตยมีความหมายไม่มากไปกว่าการยกตัวได้ตามความพอใจ การทำลายข้อผูกพันและหน้าที่ที่มีต่อครอบครัวและสังคมอันเป็นภาระหนักในประเทศที่มีพลเมืองหนาแน่นเช่นญี่ปุ่น ปรัชญาจึงสามารถนำไปสู่การแตกแยกทางสังคมได้อย่างยิ่ง เนื่องจากญี่ปุ่นมีระบอบราชาธิปไตยอันเป็นสถาบันที่เป็นสัญลักษณ์ของการคงอยู่สืบไปและการรวมเชื้อสายเผ่าพันธุ์เข้าด้วยกัน การรวมกันเป็นปึกแผ่นจึงยังคงมีอยู่

สิ่งแวดล้อมอันพิศดารรอบองค์พระจักรพรรดิได้เลือนรางไปในไม่ช้า ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความบิบบันที่ได้รับจาก SCAP อีกส่วนหนึ่งจากพระราชประสงค์ขององค์พระจักรพรรดิเอง พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะสละราชบัลลังก์ให้กับพระราชโอรสองค์ใหญ่ เพราะทรงรู้สึกว่าจะต้องรับผิดชอบต่อสงครามครั้งนี้ด้วย หนึ่ง ยุคใหม่จริง ๆ ได้เริ่มขึ้นแล้วพร้อมกับการยึดครอง จึงเป็นโอกาสอันสมควรแล้วที่ญี่ปุ่นจะได้ตั้งต้นใหม่ภายใต้พระจักรพรรดิพระองค์ใหม่ด้วย ในอดีตก็มีการสละราชสมบัติหรือลาออกจากราชสมบัติเนื่องจากทรงพระชราโดย

ปราศจากการกระทบกระเทือนบารมีของพระราชวงศ์ พระจักรพรรดิหลายครั้งเช่นกัน แต่ใน ค.ศ. ๑๙๔๕ ที่ปรึกษาของพระองค์ได้เร่งเร้าให้พระองค์ทรงห่วงเหนียวพระราชประสงค์ที่จะ สละราชสมบัติเข้าไป เพราะเกรงว่าถ้าหากพระจักรพรรดิทรงสละราชสมบัติแล้วจะกระทบกระ-
 เทือนถึงการรอดของระบอบราชาธิปไตยไปด้วยเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากชะตากรรมของสถาบัน จักรพรรดินั้นเชื่อมโยงอยู่กับ SCAP ซึ่งเป็นที่รังเกียจเคียดจัญท์กันโดยทั่วไปในขณะนั้น อนึ่ง
 ยังเป็นการง่ายอีกด้วยที่ฝ่ายสัมพันธมิตรผู้ชนะจะกล่าวหาพระจักรพรรดิที่สละราชบัลลังก์แล้วว่า
 เป็นอาชญากรสงครามได้มากกว่าจะทำการใด ๆ ต่อจักรพรรดิที่ยังครองราชย์อยู่ ทำนองเดียว
 กัน เมื่อพระจักรพรรดิเสด็จไปหานายพลแมคอาเธอร์ไม่นานหลังจากการยอมจำนนก็ทรงตรัส
 ประกาศว่าพระองค์เองเป็นผู้ต้องรับผิดชอบในสงครามครั้งนี้ มากกว่านายพลและรัฐมนตรีใด ๆ
 ของพระองค์ทั้งสิ้น ณ โอกาสนี้เองที่มีการถ่ายภาพอันขึ้นชื่อ และภาพนี้ได้เผยแพร่ออกไปทั่ว
 ตามคำแนะนำของ SCAP - เป็นภาพพระจักรพรรดิประทับยืนเคียงคู่กับนายพลแมคอาเธอร์
 พระจักรพรรดิทรงอยู่ในชุดฉลองพระองค์เสื้อหางยาวและพระสนับเพลาเป็นลายทางประทับยืน
 ตรงเคียงข้างชาวอเมริกันที่สูงกว่ามากและดูท่าทางปล่อยอารมณ์ตามสบายในชุดเสื้อเชิ้ต กอเบะ
 และเอานิ้วเกี่ยวสายเข็มขัดไว้ ในสมัยนั้นชาวต่างประเทศส่วนมากและชาวญี่ปุ่นบางคนก็คิดว่า
 ภาพนี้จะทำลายพระเกียรติคุณส่วนพระองค์ของพระจักรพรรดิเป็นอย่างมาก เพราะอยู่ในชั้นแรก
 แล้วจะเห็นเหมือนว่าพระองค์ไม่ทรงเป็นที่เสื่อมใสเสียเลยเมื่อประทับยืนเคียงข้างผู้มิชชีเช่นนี้
 ทรงเป็นด้วยพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์แต่ก่อนนั้นจะทรงอยู่ในชุดฉลองพระองค์เครื่อง
 แบบเกือบทั้งสิ้น และพระบรมฉายาลักษณ์อันหนึ่งที่อาจจะสะกดตาปวงชนมากที่สุดเห็นจะเป็น
 พระฉายาลักษณ์ประจำปีในขบวนพาเหรดปีใหม่ ณ กรุงโตเกียว ในชุดฉลองพระองค์เครื่อง
 แบบจอมพลทรงม้าขาว และภาพนี้ก็เผยแพร่เป็นภาพยนตร์ข่าวออกไปทั่วประเทศญี่ปุ่นด้วย
 แต่ถ้าหากภาพถ่ายที่กองบัญชาการของนายพลแมคอาเธอร์ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๕ ทำให้ความเคารพ
 นับถืออันมีมาแต่โบราณกาลต้องด้อยลงไปแล้วไซร์ ก็ยิ่งทำให้ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจเพิ่มพูน
 ขึ้น ในทางตรงกันข้ามชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากต่างก็คิดว่าในภาพหลังสงครามที่ค่อนข้างน่า
 เห็นใจนี้ พระจักรพรรดิทรงแสดงถึงความสง่าฝั่งฝ่ายอย่างหาคู่แข่งมิได้ เมื่อเดือนมกราคม
 ค.ศ. ๑๙๔๖ พระจักรพรรดิทรงออกพระราชบัญญัติประกาศล้มเลิกการอ้างถึงฐานะของพระองค์

ในทางเทพเจ้าหรือกึ่งเทพเจ้าและเพื่อเสริมพระราชประสงค์ของพระองค์ในอันที่จะให้ทุกคนเข้าใจว่าพระองค์ทรงเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาผู้หนึ่งเท่านั้นเองโดยเสด็จพระราชดำเนินยังที่ต่าง ๆ ในประเทศญี่ปุ่นอย่างไม่เป็นทางการ ชาวญี่ปุ่นจึงกล่าวกันว่า “พระองค์ได้เสด็จลงมาจากก้อนเมฆ”^{*} พระองค์มักปรากฏในบทบาทใหม่ของชายกลางคนที่เห็นค่อนน้อยในชุดฉลองพระองค์พลเรือนค่อนข้างเก่าท่ามกลางช่างภาพข่าวต่างประเทศหรือแม้แต่สมาชิกสภาผู้แทนอเมริกันนิโกร พระองค์ตรัสกับผู้คนในท้องไร่ท้องนา ตามโรงงาน หรือโรงพยาบาลอย่างไม่คล่องแคล่วนัก ฉะนั้น ในสายตาของผู้คนจึงทรงเป็นสามัญชนธรรมดาในวัย ๔๐ เศษ ที่หมกมุ่นอยู่กับตำรา ค่อนข้างซื่อๆแต่ก็จริงใจ

เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ทศนคติเก่าๆ จึงละลายไปและต่างเริ่มตระหนักกันว่า พระจักรพรรดิก็คงเช่นเดียวกับประชาชนทั่ว ๆ ไปของพระองค์คือ “ต้องทนต่อสิ่งที่ยากจะทนได้” และวลี (ซึ่งพวกเขาตินิยมในอดีตมักใช้กัน) ที่ว่า “พระจักรพรรดิและประชาชนเป็นคนหนึ่งคนเดียวกัน” จึงเปลี่ยนความหมายใหม่โดยสิ้นเชิงและก็มีวลีขี้ขี้ขี้ขี้ขึ้น ฉะนั้นระบอบราชาธิปไตยซึ่งถูกโจมตีแต่ก็ยังคงอยู่ได้ก็ไต่ผ่านพ้นพายุที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามมาได้

อิงาชิ คุนิ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลชุดแรกหลังสงคราม บริหารงานอยู่ได้ไม่เกินแปดสัปดาห์ เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ก็ได้หลีกทางให้รัฐบาลใหม่ซึ่งมี ชิเดฮาระ เป็นผู้นำขึ้นแทน ชิเดฮาระเป็นรัฐบุรุษที่เป็นเสรีนิยมอย่างแท้จริงและเป็นผู้ที่ออกจากวงราชการมานานถึงสิบปีแล้ว คณะรัฐบาลอิงาชิ คุนิไม่มีทางเลือกอื่นเลยนอกจากลาออก เมื่อเป็นที่กระจ่างว่ารัฐมนตรีมหาดไทยจะต้องอยู่ในข่ายที่ถูก “กวาดล้าง” ที่ SCAP ผู้กำลังเตรียมตัวจะเอ่ยชื่อสมาชิกผู้เดียวในคณะรัฐบาลนี้ ในบรรดาผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อการช่วยเหลือและสนับสนุนการขยายอำนาจทางทหารไปในต่างประเทศของญี่ปุ่น โดยข้อเท็จจริงแล้ว เมื่ออย่างเข้าฤดูหนาว ผู้นำทางทหารและการเมืองต่าง ๆ ถูกส่งเข้าคุกชุงาโมในกรุงโตเกียวเนื่องจากข้อกล่าวหาว่าเป็นอาชญากรสงคราม เจ้าชายโคโนะยกี้เป็นบุคคลหนึ่งในบรรดาคนอื่น ๆ ที่ได้รับหมายเรียกตัวเพราะเหตุนี้ด้วย แต่ทรงรู้สึกว่าเป็นการหลู่เกียรติชนิดที่ทนไม่ได้เลย จึงได้ทรงกระทำอัตวินิบาตกรรม ด้วยการเสวยยาพิษเมื่อเช้าตรู่ของวันที่จะต้องเสด็จไปรายงานพระองค์

* หมายเหตุของผู้แปล ซึ่งหมายความว่าพระองค์มิได้ทรงอยู่เหนือสามัญชนแล้ว

ที่คุกชุงาโม เจ้าชายโคโนเยทรงรู้สึกว่ “กรณีจีน” เป็นภาระรับผิดชอบของพระองค์อยู่บ้าง แต่ทรงแนพระทัยว่าได้ ทรงทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำได้ ในอันที่จะหลีกเลี่ยงสงครามกับอเมริกา และอังกฤษ

ในที่สุด ศาลทหารระหว่างชาติตามแบบนูเรมเบอร์กซึ่งได้พิจารณาคดีมาเป็นเวลา ประมาณสองปีก็ตัดสินประหารชีวิตผู้นำญี่ปุ่นเจ็ดคนรวมทั้งอดีตนายกรัฐมนตรีโตโจและฮิโรตะ ส่วนผู้อื่นอีกสิบแปดคนก็ถูกตัดสินจำคุกตามเงื่อนไขต่าง ๆ กัน เอกสารจำนวนหลายเล่มรวมทั้งการพิจารณาคดีของศาลทหารระหว่างชาติในตะวันออกไกลนับเป็นสิ่งน่าสนใจของนักประวัติศาสตร์อย่างมาก แต่ไม่สามารถกล่าวได้ว่าการพิจารณาคดีที่โตเกียวประทับใจชาวญี่ปุ่น ทุกคนยอมรับว่าเป็นการลงโทษอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้ชนะจะพึงกำหนดแก่ผู้แพ้ โตโจผู้ซึ่งมีโอกาสเหลือน้อยมากหลังจากที่ได้พยายามฆ่าตัวตายแต่ไม่เป็นผลสำเร็จแล้ว กลับได้รับชื่อเสียงเพิ่มขึ้นด้วยการยอมรับในศาลว่าตนยอมรับผิดชอบเต็มที่ในการเป็นผู้ริเริ่มทำสงครามแปซิฟิกขึ้น ประชาชนรู้สึกเสียใจด้วยกับโตโจและคนอื่น ๆ ที่อยู่ในคุกจำเลย แต่ก็มีได้รับการสดุดีหรือได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษของตนเลย โดยทั่ว ๆ ไปคนญี่ปุ่นแสดงปฏิกิริยาเบื่อหน่ายต่อการพิจารณาคดีของศาลโตเกียว

พวกที่เป็นอาชญากรสงครามชั้นย่อย ๆ หน้อยก็ถูกนำตัวขึ้นพิจารณาคดี ไม่เฉพาะในญี่ปุ่นเท่านั้นยังในสิงคโปร์และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย รวมทั้งหมดยังมีจำนวนถึงห้าพันคนที่พบว่ากระทำผิดเพราะทำทารุณกรรมอย่างโหดเหี้ยมต่อเชลยศึกหรือชาวพื้นเมืองในเขตที่ญี่ปุ่นยึดครองได้ ในจำนวนห้าพันคนนี้มีถึงเก้าร้อยที่ถูกประหารชีวิต

ต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๖ SCAP ได้ดำเนินการ “กวาดล้าง” ในอันที่จะขจัดผู้ที่ตนคิดว่าสนับสนุนนโยบายรุกรานของญี่ปุ่นออกไปให้พ้นตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบในราชการท้องถิ่นและชาติ การกวาดล้างครั้งนี้กระทำอย่างกว้างขวางมาก เพราะตามคำสั่งของแมคอาเธอร์ได้รับจากคณะเสนาธิการทหาร เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ นั้นพอจะสรุปได้ว่า “ผู้ใดที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ มีความรับผิดชอบสูงในอุตสาหกรรม คลัง พาณิชย์ หรือเกษตร ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๓๗ เป็นผู้ซึ่งแสดงออกซึ่งลัทธิชาตินิยมทางทหารและการรุกราน” ยังผลให้ชาวญี่ปุ่นจำนวนถึงประมาณสองแสนคนถูกกวาดล้างในครั้งนี SCAP มีอิทธิพลทางการเมืองรุนแรงและจับพลันด้วย สมาชิกทั้งหมดในทั้งสองสภาในสภาโตเอท พบว่าตนเองถูกกันออกจากกิจกรรม

ทางการเมืองยกเว้น ๔๘ คนเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติ “การกวาดล้าง” นั้นคงทำอย่างรุนแรงเพียง ๒-๓ ปี ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๕๒ เมื่อสนธิสัญญาสันติภาพใช้บังคับแล้ว คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ก็กลับเข้ารับราชการใหม่อีกวาระหนึ่ง และ “ผู้ถูกกวาดล้าง” เป็นจำนวนมากก็พร้อมที่จะเล่นการเมือง

การกระทำที่สำคัญที่สุดของ SCAP ในปีแรก ๆ แห่งการยึดครองคือการเตรียมรัฐธรรมนูญใหม่ให้แก่ญี่ปุ่น รัฐบาลได้รับการชี้แจงว่ารัฐธรรมนูญฉบับที่มีอยู่จำต้องแก้ไขอย่างมากมายและอย่างรวดเร็วเท่าที่จะทำได้ ฉะนั้น รัฐบาลชเคซาราจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชั่วคราวแก้ไขที่จำเป็น แต่ก็ยังไม่เป็นที่พึงพอใจของกองบัญชาการทั่วไปอยู่ที่ SCAP เห็นว่าคณะกรรมการร่างยังยกเลิกหลักการที่ไม่เป็นประชาธิปไตยอันระบุไว้ในรัฐธรรมนูญเมจิไม่เพียงพอ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของแมคอาเธอร์จึงได้ออกเอกสารซึ่งแท้จริงแล้วก็คือรัฐธรรมนูญใหม่ และได้ยื่นเสนอต่อคณะรัฐบาลพร้อมด้วยกล่าวคำขาดว่า ถ้าหากถูกคัดค้าน ผู้บัญชาการสูงสุดจะเสนอฉบับร่างต่อประชาชนญี่ปุ่นให้ทราบล่วงหน้าทั่วกันก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปหลังสงครามที่จะมีขึ้นในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๔๖ นี้

เมื่อสมาชิกในฝ่ายปกครองของแมคอาเธอร์เริ่มดำเนินงานร่างรัฐธรรมนูญนี้ ก็ได้รับคำแนะนำชี้แจงให้ยึดถือหลักสามประการ ประการแรกระบอบราชาธิปไตยจะต้องคงอยู่ แต่ต้องเป็นไปตามเจตนาของประชาชน ประการที่สองต้องสาบานล่วงหน้าว่าจะไม่ทำสงครามตลอดไป ประการที่สามต้องเลิก “ระบอบศักดินาทุกชนิด” สภาโตเอทได้รับเอาเอกสารนี้ไว้ โดยเปลี่ยนแปลงแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และได้ออกประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๖ รัฐธรรมนูญนี้ยังได้กล่าวว่ายานาจอธิปไตยมิได้อยู่ที่พระจักรพรรดิแต่อยู่ที่ปวงชนชาวญี่ปุ่น และสภาโตเอทก็เป็น “สถาบันสูงสุดของประเทศ” พระจักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของปวงชน ในการอภิปรายในสภาโตเอท มาตรการนี้แห่งร่างรัฐธรรมนูญเป็นที่ดึงดูดความสนใจมากที่สุด รัฐมนตรีประจำคณะรัฐบาลซึ่งมีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญต่อสภาทั้งสองได้แถลงอย่างเปิดเผยว่าการเปลี่ยนแปลงฐานะของพระจักรพรรดิมิได้ทำให้โคคุไทของญี่ปุ่นหรือรัฐประกาศนโยบายของญี่ปุ่นเสียหายเลยอย่างไรก็ตาม ในสายตาของชาวญี่ปุ่นเห็นว่าหลักที่ว่าด้วยอธิปไตยของปวงชนนั้นเป็นการปฏิวัติ

ทีเดียว และนักกฎหมายที่เชี่ยวชาญทางรัฐธรรมนูญหลาย คนต่างถกเถียงกันว่าหลักข้อนี้รวมทั้งหลักข้อที่อธิบายฐานะของสภาโตเอทว่า เป็นสถาบันสูงสุดของประเทศนั้น หมายความว่า ตามข้อเท็จจริงญี่ปุ่นเป็นสาธารณรัฐ หากมิใช่ในนามเช่นเอกอัครราชทูตได้รับแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี มิใช่โดยพระจักรพรรดิ พระจักรพรรดิทรงเพียงแต่ “รับรอง” การแต่งตั้งนั้น ๆ พระองค์มิได้ทรงมีสิทธิตามกำหนดที่จะทอดพระเนตรเอกสารราชการต่าง ๆ เลย และอำนาจนิติบัญญัติที่ผ่านสภาโตเอทแล้วก็ไม่ต้องได้รับการประทับตราของพระองค์

ตามมาตราที่ ๙ แห่งรัฐธรรมนูญได้ระบุถึงการเลิกทำสงคราม ดังที่กล่าวมาแล้วว่า มาตรานี้มีได้ชัดขวางญี่ปุ่นในการสะสมอาวุธขึ้นใหม่ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๓ รองประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐอเมริกาได้กล่าวปราศรัย ณ งานเลี้ยงรับรองในกรุงโตเกียวว่า สหรัฐอเมริกาผิดไปแล้วที่ยินทรานให้เขียนมาตรา “ไม่ทำสงคราม” ลงในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของญี่ปุ่น ปรากฏว่าชาวญี่ปุ่นทั่วไปมิได้ปรบมือให้กับคำปราศรัยนี้เลยเพราะหลายคนทีเดียวที่พึงพอใจรัฐธรรมนูญมาตรา ๙ นี้ หนึ่งเป็นความพึงพอใจของบริวารของแมคอาเธอร์ด้วยว่า มาตรานี้หายชิเดซาร่า ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้เสนอแนะขึ้นมาเอง แม้ว่าแมคอาเธอร์จะรับรองด้วยความเต็มใจก็ตาม*

การเลิก “ระบอบศักดินาทุกซนิก” ปรากฏอยู่ในมาตราต่าง ๆ ที่อยู่ใน “กฎหมายว่าด้วยสิทธิ” ของญี่ปุ่น อาทิในมาตรา ๑๑ กล่าวว่า “ประชาชนจะถูกกีดกันจากการได้รับสิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานไม่ได้” และสิทธิเหล่านี้กระบวนหรือแสดงนัยไว้ใน ๒๙ มาตราแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญฉบับเมจิเน้นถึงหน้าที่ แต่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เน้นถึงสิทธิเช่นเสรีภาพในทางความคิด “สิทธิในการธำรงรักษาไว้ซึ่งมาตรฐานแห่งการครองชีพอย่างถูกต้องตามวัฒนธรรม” สิทธิของประชาชนทั้งหมดในอันที่จะ “ได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันตามความสามารถของตน” และสิทธิเท่าเทียมกันระหว่างสามีภรรยา ฉะนั้นคำว่า **จินเกน** (“สิทธิมนุษยชน”) จึงกลายเป็นคำที่ใช้ติดปากกันทั่วประเทศญี่ปุ่น และแม้จะใช้กันในทางผิด ๆ ก็ไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้ว่าคำนี้ทำให้ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกว่าคุณมีเสรีภาพทางจิตใจอย่างแท้จริง

* ใน ค.ศ. ๑๙๕๘ กลุ่มนักกฎหมายร่างรัฐธรรมนูญชาวญี่ปุ่นขณะเยือนสหรัฐอเมริกาได้ตั้งกระทู้ถามนายพลแมคอาเธอร์หลายข้อถึงการร่างและเสนอรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ภายใต้ภาวะแวดล้อมที่แท้จริง นายพลแมคอาเธอร์ไม่พอใจลักษณะของกระทู้ถามจึงปฏิเสธที่จะตอบโดยผ่านทางผู้ช่วยคนเดิมว่าไม่ตรงประเด็น

ฝ่ายนิติบัญญัติยังคงมีสองสภา แต่สภาองคมนตรีเปลี่ยนมาเป็นสภาที่ปรึกษาซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยอยู่ในตำแหน่งครึ่งละหกปี และทุกสามปีจะมีการเลือกสมาชิกจำนวนครึ่งหนึ่งของสภานี้ สภาร่างซึ่งได้รับอำนาจมากกว่าสภาที่ปรึกษาจะต้องประชุมกันภายใน ๓๐ วันของการเลือกตั้งทั่วไป และการเลือกตั้งทั่วไปจะต้องมีขึ้นทุก ๆ สี่ปีถ้าหากไม่มีการยุบสภาในระยะนั้น สำหรับคณะรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีส่วนใหญ่จะต้องเป็นสมาชิกสภาใดเอท นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีทุกคนจะต้องเป็นพลเรือน

การแก้ไขรัฐธรรมนูญจะทำให้เกิดต่อเมื่อได้รับการออกเสียงลงคะแนนเป็นจำนวนสองในสามของสมาชิกในแต่ละสภาและต้องได้รับสัตยาบันโดยประชามติ

ฉะนั้น รัฐธรรมนูญฉบับเมือปัจจุบันก็ถูกทิ้งไป แม้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะเป็นผลผลิตจากมันสมองของคนอเมริกันก็ตาม ชาวญี่ปุ่นก็ยอมรับกันทั่วไป แน่ที่เดียวว่าการแก้ไขเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการต่อสู้กันเท่านั้นเอง

(3)

อาจเรียกช่วงระยะแรกแห่งการยึดครองได้ว่าเป็นระยะแห่งการรับโทษและปฏิรูป ช่วงระยะหลัง—การบูรณะ—เป็นระยะที่รีบเร่ง โดยจะได้พิจารณาเป็นสองประการ ประการหนึ่งตั้งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ของบทนี้ เช่นความฉุกฉุนของสงครามเย็น อีกประการหนึ่งได้แก่การที่อเมริกาต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นอันมากในการช่วยบรรเทาทุกข์ญี่ปุ่นที่กำลังประสบความทุกข์ยากอยู่ เช่น ตลอดเวลาหนึ่งปี (ค.ศ. ๑๙๔๗) อเมริกาให้ความช่วยเหลือญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นเป็นเงินถึง ๔๐๐ ล้านดอลลาร์

ใน ค.ศ. ๑๙๔๗ สหรัฐอเมริกาได้พยายามที่จะตกลงกับบรรดาประเทศสัมพันธมิตรเพื่อเปิดประชุมสันติภาพญี่ปุ่นขึ้น แมคอาเธอร์เองรู้สึกว่าได้เวลาแล้วที่การยึดครองจะต้องยุติลง แต่บรรดาประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย—สหรัฐอเมริกา จีน อังกฤษ และสหภาพโซเวียต—ไม่ยอมตกลงด้วยในรูปแบบที่การประชุมสันติภาพจะมีขึ้น จึงในที่สุดเมื่อต้น ค.ศ. ๑๙๔๘ สหรัฐอเมริกาจึงเลิกล้มข้อเสนอนี้ ซึ่งหมายความว่าการยึดครองจะยืดออกไปนานกว่าที่คาดคิดไว้ แต่ตามเหตุการณ์นั้นเป็นที่กระจ่างว่าญี่ปุ่นจะได้รับอิสรภาพมากขึ้น และได้รับการสนับสนุนให้พึ่งตนเองเท่าที่จะเป็นได้ อีกนัยหนึ่งการยึดครองนี้ต้องเน้นถึง “การกู้ประเทศให้กลับคืนสู่

สภาพดี” และถ้าจะคำนึงถึงผลประโยชน์ด้านประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจแล้วละก็ การยึดครองก็หมายถึงว่าการปฏิรูปต่าง ๆ จำต้องเลิกไปหมด แล้วปล่อยให้เป็นไปเช่นเดิม ดังนั้นโครงการล้มเลิกไซบัตส์ก็ถูกเก็บเข้าลิ้นชักไปอย่างเงียบเชียบ และเจ้าหน้าที่ยึดครองก็ได้แต่เฝ้ามองดูผู้นำทางการเมืองและธุรกิจซึ่งอยู่ในบัญชี “ถูกกวาดล้าง” ปรากฏตัวในชีวิตสังคมใหม่ด้วยความพึงพอใจ การชดใช้หรือค่าทำขวัญสิ้นสุดลงแล้ว และญี่ปุ่นก็ได้รับอนุญาตให้เริ่มติดต่อการค้ากับต่างประเทศได้อีก

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับนโยบายการยึดครองนี้เป็นไปได้โดยสะดวก เพราะตามข้อเท็จจริงแล้วตั้งแต่พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ ถึงต้น ค.ศ. ๑๙๔๘ ยกเว้นช่วงระยะเวลาเพียงเก้าเดือนเท่านั้น รัฐบาลญี่ปุ่นหลายคณะตกอยู่ในมือของฝ่ายอนุรักษนิยม ยกเว้นรัฐบาลสังคมนิยมของ ดร. อาซึตะ นักการเมืองญี่ปุ่นผู้เดียวที่ปกครองประเทศระหว่างการยึดครองและสองปีหลัง จากนั้นก็คือโยชิตะ ชิเงรุ เขาได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากชิเคฮารุเมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๖๔ มาจนปีเศษ จนกระทั่งคนหันเหไปนิยมซ้าย จึงทำให้พรรคสังคมนิยมอันมีคาตายามาเป็นผู้นำได้รับคำแนะนำในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๕๗ อาซึตะผู้ซึ่งอยู่ในตำแหน่งได้เพียงแปดเดือนถึงเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๘ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากคาตายามาในเดือนนี้เองที่โยชิตะได้จัดตั้งรัฐบาลขึ้นอีก โยชิตะชนะในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๕๙ และก็ชนะในการเลือกตั้งอีกถึงสามครั้งด้วยกัน ก่อนที่เขาจะลาออกไปเมื่อพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๔ นับรวมทั้งสิ้นแล้วเขาได้เป็นนายกรัฐมนตรีถึงห้าครั้งและอยู่ในตำแหน่งเกือบเจ็ดปี โยชิตะเคยเป็นเอกอัครราชทูตประจำลอนดอน ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในต่างประเทศ และเมื่อเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกนั้น เขามีอายุเกือบ ๗๐ ปีแล้ว เขาไม่ได้อยู่ในข่าย “การถูกกวาดล้าง” - ซึ่งตัดฮาโตยามาคู่แข่งทางการเมืองของเขาออกไปได้เป็นเวลาหลายปี - เพราะเขาถูกเคมเบอิจับกุมเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๕ เนื่องจากสนับสนุนสันติภาพตั้งแต่เริ่มแรก ด้วยเหตุนี้เองเขาจึงเป็นบุคคลที่พึงปรารถนาสำหรับเจ้าหน้าที่ยึดครองในระยะแรก ๆ ที่เป็นระยะการปฏิรูป ต่อมาเป็นที่ยอมรับกันว่าเขาเป็นอนุรักษนิยมที่เข้มแข็ง ขณะเดียวกันชาว

* คาตายามา เตสึ เป็นคนละคนกับ คาตายามา เซ็น ดูที่ ๖ ตอน ๒

ญี่ปุ่นก็ชมเขาว่าเป็นผู้หนึ่งที่รวมเอาไอวาทคำแนะนำต่าง ๆ ของ SCAP ให้เข้ากับธรรมเนียมการที่เป็นอิสระส่วนหนึ่งบางประการ ซึ่งแม้จะไม่สามารถอธิบายได้อย่างพร้อมมูลก็ตาม อาจเป็นเพราะความภูมิฐานของเขาที่ครองความเป็นอังกฤษ ดังแสดงออกทางการแต่งกายและการนั่งรถโรลสรอยส์ซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นคันเดียวในกรุงโตเกียว คุณลักษณะเช่นนี้ย่อมระคายเคืองชาวอเมริกันที่ปกครองญี่ปุ่นอยู่บ้าง สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนั้นนับว่ามีคุณค่าต่อชาวญี่ปุ่นอยู่บ้างในปีแรก ๆ แห่งการยึดครอง และทำให้โยชิคิเป็นที่นิยมของประชาชน แต่หลังจากที่สนธิสัญญาสันติภาพมีผลใช้บังคับแล้ว ความนิยมของประชาชนก็ลดน้อยถอยไป และในสายตาของคนญี่ปุ่นก็เห็นว่าเขาเป็นชายชราที่ชอบเผด็จการ ชอบทะเลาะวิวาท หัวรั้นมาก จะอย่างไรก็ตามโยชิคิก็เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ไม่สามารถจะทำลายได้ในชีวิตคนญี่ปุ่น และเพราะสิ่งนี้เองไม่ว่าจะเป็นสิ่งไรก็ตาม ที่ไม่รวมเอาความนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าไว้ด้วย อเมริกานจึงได้พอใจ เมื่อได้พิจารณาถึงสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศจีนแล้ว อเมริกาก็เห็นว่าญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายขวานาคนกลางเป็นประโยชน์ในวงการระหว่างประเทศ

สงครามเกาหลีที่เกิดขึ้นเมื่อฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๕๐ เป็นการยืนยันคนอเมริกันให้เชื่อในความเห็นว่าเป็นจริง มีช่วงระยะหนึ่งคือตอนต้น ๆ สงครามที่เกาหลีได้จวนพ่ายแพ้ ถ้าหากอเมริกันต้องเผชิญกับปัญหาของการที่ญี่ปุ่นไม่เป็นที่ไว้วางใจและถือตั้งขึ้นอีกในเวลาเดียวกันแล้ว ไซริ ความยุ่งยากของอเมริกันที่จะได้รับก็จะเป็นที่น่าเกรงขามจริง ๆ แต่ญี่ปุ่นเป็นฐานทัพที่จะให้การสนับสนุนเกาหลีได้ ตามข้อเท็จจริงแล้วมีอยู่ระยะหนึ่งที่แมคอาเธอร์สามารถจะปลดญี่ปุ่นไม่ให้มีกองทัพได้ ส่วนญี่ปุ่นนั้นก็กันตนเองออกจากสงครามได้เป็นอย่างดี สิ่งที่เราเรียกกันว่า "ผลพลอยได้" สำหรับกองทัพสหประชาชาติทำให้การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เนื่องจากมีการนำเอาโครงการค่าจ้างแรงงานและเสถียรภาพของราคามาใช้เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๙ เพื่อตอบสนองการบีบบังคับของ SCAP ใน ค.ศ. ๑๙๕๐ เมืองต่าง ๆ ที่พังพินาศไปได้รับการก่อสร้างใหม่อย่างรวดเร็วและอย่างลวก ๆ แม้จะไม่เสร็จสมบูรณ์หมดก็ตาม เมื่อสงครามเกาหลีดำเนินไป โรงงานญี่ปุ่นก็เร่งผลิตวัสดุขนานานชนิดตามความต้องการของกองทัพในเกาหลี ขณะที่สงครามดำเนินไปได้ประมาณสามปี มีการซื้อขายคล่องกันมากจริง ๆ ตอนสิ้น ค.ศ. ๑๙๕๑ ผลผลิตที่อุตสาหกรรมญี่ปุ่นก็มีขนาดทัดเทียมกันกับเมื่อสมัยยี่สิบปีก่อนโน้น

เมื่อสภาวะการณ์กระตือรือร้นและขวัญของชาติ ฟิ้นกลับคืนมาแล้ว คณะผู้ปฏิวัติก็รีบ
 เบื่อหน่ายต่อการยึดครองมากขึ้น แม้ว่าจะไม่เคยมีการต่อต้านการยึดครองจริง ๆ จัง ๆ ยกเว้น
 จากพวกคอมมิวนิสต์ เมื่อประธานาธิบดีทรูแมนให้แมคอาเธอร์ลาออกในเดือนเมษายน ค.ศ.
 ๑๙๕๑ ชาวญี่ปุ่นก็รับทราบข่าวด้วยความพิศวงอย่างแท้จริง แต่ต่างจกคิดทันทีว่าการกระทำ
 เช่นนี้อาจจะยังผลตรงกันข้ามให้เกิดขึ้นได้สำหรับการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาสันติภาพที่ได้เริ่ม
 ขึ้นแล้วระหว่างรัฐบาลของโยชิคะกับนายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ที่ปรึกษาพิเศษของประ-
 ธานาธิบดี ชาวญี่ปุ่นรู้สึกวิตกกังวลและเศร้าสลดใจอย่างแท้จริง เมื่อต้องโค้งอำลาพลเอกแมค-
 คาเธอร์ที่เขารู้ว่าเป็นผู้สนใจแต่ตนเอง และเป็นผู้ที่ปกครองพวกตนอย่างสัมฤทธิ์ผลมาเป็นเวลา
 ถึงห้าปีครึ่ง แต่ทว่าประธานาธิบดีก็ได้ออกแถลงการณ์ว่าดัลเลสจะกลับมาเจรจาใหม่ในไม่ช้า

อันที่จริงแล้ว การเตรียมทำสนธิสัญญาสันติภาพญี่ปุ่น—ลงนามวันที่ ๘ กันยายน ค.ศ.
 ๑๙๕๑ ที่ซานฟรานซิสโก—ส่วนใหญ่เป็นงานของดัลเลสผู้ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ผู้ซึ่งไปเยือน
 ญี่ปุ่นหลายครั้งและเป็นผู้ซึ่งได้พยายามเพทุบายที่จะเอาชนะการตกลงของอังกฤษ ออสเตรเลีย
 และประเทศอื่น ๆ ให้เป็นการตกลงกันตามแบบที่เขามุ่งหมายไว้ เช่น แบบที่จะให้พ้นจาก
 ลักษณะการลงโทษและการจำกัดให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใด ฐานะของสหรัฐอเมริกา
 ในการเจรจาขั้นเตรียมการกับแต่ละรัฐบาลนั้นนับว่าเข้มแข็งมาก ไม่เพียงแต่เป็นเพราะความ
 มั่งคั่งและอำนาจจัดการของวอชิงตันเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะนโยบายของอเมริกันที่เกี่ยวกับการ
 ตกลงสันติภาพญี่ปุ่นนั้นเป็นนโยบายที่มาจากทั้งสองพรรค ทั้งนี้เพราะตัวดัลเลสเองเป็นริพับ-
 ลิกันแต่เป็นตัวแทนของรัฐบาลเดโมแครท ทำนองเดียวกันข้อสงวนและข้อคัดค้านที่รัฐบาล
 ประเทศที่เป็นมิตรต่าง ๆ เสนอมานั้น ไม่ขอล่าถึงความไม่เป็นมิตรที่ดัลเลสต้องเผชิญกับ
 กลุ่มคอมมิวนิสต์ ทำให้การเจรจาของดัลเลสไม่ใช่การเจรจาที่ง่ายเลย ความสำเร็จขั้นสุดท้าย
 ของดัลเลสในการได้มาซึ่งสนธิสัญญาดังที่เขาปรารถนาจึงเป็นสิ่งที่น่าทึ่งยิ่ง อาจเป็นชัยชนะของ
 เขาในเชิงการทูตอันเป็นคุณสมบัติประการเดียวที่ไม่มีอะไรมาเปรียบเทียบได้ ฝ่ายอังกฤษต้อง
 การให้มีข้อกำหนดทางเศรษฐกิจบางประการอยู่ในสนธิสัญญา และยังได้แนะนำอีกว่ารัฐบาล
 ปักกิ่งที่อังกฤษรับรองว่าเป็นรัฐบาลแห่งประเทศจีนที่ถูกต้องตามกฎหมายควรจะเข้าร่วม
 เสร็จด้วย ดัลเลสได้จัดการเป็นผลสำเร็จในการให้รัฐบาลอังกฤษเลิกพูดถึงสิ่งที่ต้องการในอันที่
 จะรวมเอาข้อกำหนดทางเศรษฐกิจเข้าไว้ด้วย สำหรับจีนนั้น ตกลงกันว่าหลังจากทำสนธิสัญญา

แล้ว ให้เป็นหน้าที่ของญี่ปุ่นเองที่จะตัดสินใจว่าจะตกลงกับรัฐบาลปักกิ่งหรือรัฐบาลไต้หวัน คัลเลสต้องเผชิญกับการคัดค้านในแคนเนบอราอย่างมาก และแล้วรัฐบาลออสเตรเลียก็ได้ตกลงตามข้อเสนอของเขาหลังจากที่สหรัฐอเมริกายอมลงนามในสนธิสัญญาความมั่นคง—กับออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ หนึ่งฟิลิปปีนส์พร้อมด้วยความทรงจำถึงการรุกรานที่ได้รับจากญี่ปุ่นยังฝังอยู่ ได้เรียกร้องให้มีการทำสัญญาป้องกันประเทศจีน—สนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกันระหว่างฟิลิปปีนส์กับสหรัฐอเมริกา—เพื่อเป็นรางวัลในการตกลงตามร่างสัญญาของคัลเลส สหภาพโซเวียตก็ได้ทำการคัดค้านมากมายและประกาศว่าจีนคอมมิวนิสต์จะต้องได้รับคำปรึกษาจากรัฐบาลอเมริกันอย่างเต็มที่

ในที่สุด เมื่อสหรัฐอเมริกาได้รับการตกลงจากบรรดารัฐบาลประเทศที่เกี่ยวข้องทั้งหลายส่วนใหญ่แล้ว จึงรู้สึกว่าร้อมแล้วที่จะเรียกสิ่งที่เป็นแต่ในนามว่าการประชุมสันติภาพ ซึ่งค่อนข้างจะเป็นการประชุมเป็นทางการเพื่อรับรองสิ่งที่ได้ตกลงกันไว้แล้วเท่านั้นเอง ประเทศที่ได้รับเชิญให้ร่วมประชุมที่ซานฟรานซิสโกได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่นและประเทศอื่น ๆ ที่ได้ทำสงครามกับญี่ปุ่น จีนคอมมิวนิสต์หรือจีนคณะชาติไม่ได้รับเชิญให้ร่วมประชุมด้วย

นายกรัฐมนตรีโชชิโตะในฐานะเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพสำหรับญี่ปุ่น อีก ๔๘ ประเทศก็ได้ร่วมลงนามด้วย โกรมิโก ผู้แทนโซเวียตได้กล่าวประนามสนธิสัญญานี้อย่างรุนแรง ตามที่คาด โซเวียต โปแลนด์ และเชคโกสโลวาเกียปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญานี้

ตามความในสนธิสัญญาซานฟรานซิสโก ญี่ปุ่นยอมรับรัฐธรรมนูญของเกาหลี และประกาศสละสิทธิทั้งหมดในไต้หวันและหมู่เกาะเพสคาโดเรส ภาคใต้ของเกาะชัคคารินและคูริลส์ กับที่เกาะที่อยู่ในอาณัติแต่เดิมในมหาสมุทรแปซิฟิก ยอมรับว่าอเมริกันได้ปกครองดูแลเกาะริวกิวและโบนินชั่วคราวหนึ่ง ซึ่งเท่ากับเป็นการชำระสะสาง (ลบล้าง) เป็นทางการสำหรับดินแดนที่ได้มาและเสียไปในช่วงเวลา ๔๐ ปี สนธิสัญญานี้ได้ระบุข้อกำหนดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ

* อินเดีย พม่า และยูโกสลาเวีย ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมประชุม ต่อมาจึงได้ทำสัญญาตกลงกันระหว่างญี่ปุ่นและประเทศเหล่านี้เป็นรายประเทศไป สำหรับจีนนั้น ญี่ปุ่นได้ทำสัญญาตกลงกับรัฐบาลจีนคณะชาติ ณ ไต้หวัน และลงนามในสนธิสัญญากับจีนคณะชาติต่างหากเมื่อเมษายน ค.ศ. ๑๙๕๒

และการค้าของญี่ปุ่นเลย และยังยอมรับว่าญี่ปุ่นมีสิทธิที่จะป้องกันตนเองได้ตามหลักในกฎบัตรสหประชาชาติ

ในวันที่ ๘ กันยายน ค.ศ. ๑๙๕๑ วันเดียวกันกับที่มีการลงนามในสนธิสัญญาซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกาก็ได้ทำสนธิสัญญาความมั่นคงกับญี่ปุ่น ซึ่งญี่ปุ่นได้ขอร้องให้กองทัพอเมริกันยังคงตั้งอยู่ในและรอบ ๆ ดินแดนญี่ปุ่นเพื่อป้องกันการโจมตีจากต่างประเทศ ในสนธิสัญญานี้สหรัฐอเมริกาได้แสดงความเชื่อมั่นว่า ญี่ปุ่นจะ “ค่อยๆ เพิ่มความรับผิดชอบในการป้องกันตนเองมากขึ้น.... มักหลีกเลี่ยงอาวุธยุทโธปกรณ์ใด ๆ ซึ่งจะเป็นการคุกคาม”

สนธิสัญญามีผลบังคับใช้ได้เมื่อ ๒๘ เมษายน ค.ศ. ๑๙๕๒ และในวันเดียวกันนี้เอง ซึ่งเป็นวันก่อนวันพระราชสมภพของพระจักรพรรดิ การยึดครองก็เป็นอันยุติลงอย่างเป็นทางการ และญี่ปุ่นก็ได้เป็นประเทศเอกราชอย่างทางการอีกครั้งหนึ่ง

(1)

ยังไม่ทันที่ชาวโตเกียวจะได้ทดลองสันติภาพและเอกราชอย่างเป็นทางการ ก็ได้รับความ
ตื่นตระหนกตกใจเสียแล้วจากสิ่งที่เกิดขึ้นที่ลานหน้าพระราชวังพระจักรพรรดิในวันรุ่งขึ้นหรือ
สองวันต่อมาอันเนื่องมาจากการเมือง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในวันกรรมากร ค.ศ. ๑๙๕๒ เป็นการ
ต่อสู้แย่งรุนแรงระหว่างตำรวจและผู้ที่เกี่ยวข้องในการเดินขบวนประจำปีพวกฝ่ายซ้าย ทั้งสองฝ่าย
ต่างได้รับบาดเจ็บและตาย นอกจากนี้เกิดปะทะกันกับตำรวจแล้ว ฝ่ายก่อการจลาจลยังได้เผา
รถยนต์อเมริกันที่จอดอยู่ที่คลองล้อมรอบพระราชวังอีกด้วย

ความวุ่นวายนี้เกิดจากการยุวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งนิยมใช้วิธีการรุนแรงเช่นนี้
ในเวลานั้น ผู้ก่อการจลาจลเป็นนักศึกษาเสียส่วนมาก เสียงส่วนมากของชาวญี่ปุ่นนั้นสลดใจ
กับการจลาจลครั้งนี้ และแน่ที่เดียวที่การจลาจลมิได้ทำให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์ดีขึ้นเลย ทำนอง
เดียวกันฝ่ายซ้ายของญี่ปุ่นได้รับความเห็นอกเห็นใจเป็นอย่างมากกับการร้องทุกข์ว่า ถึงแม้จะมี
สนธิสัญญาสันติภาพ แต่ตามความเป็นจริงแล้วประเทศก็ยังคงถูกยึดครองอยู่ — เพราะทหาร
อเมริกันซึ่งไม่ใช่กองทหารสหประชาชาติจากเกาหลีที่ได้รับอนุญาตให้พักผ่อน — ยังคงปรากฏอยู่
ทั่วทุกหนทุกแห่ง ทรัพย์สินเป็นจำนวนมากในโตเกียวและในเมืองอื่น ๆ ก็ยังคงอยู่ในมือของ
ชาวอเมริกัน และในหลายตำบลของญี่ปุ่นก็ปรากฏเป็นฐานทัพอากาศและเขตฝึกทหาร ตราบ
เท่าที่มีการยึดครองอยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนี้ก็เป็นสิ่งที่ญี่ปุ่นยอมรับได้แม้จะไม่เต็มใจก็ตาม แต่
ประชาชนก็คาดกันอยู่ในใจว่า เมื่อสนธิสัญญาสันติภาพมีผลใช้บังคับแล้ว สภาพของญี่ปุ่นคง
เปลี่ยนไปจะด้วยวิธีใดก็ตามในเกือบชั่วพริบตา

ดังนั้นจึงได้เกิดความวุ่นวายขึ้นเป็นปัญหาที่เรียกกันต่อมาว่า “ปัญหาฐานทัพ” ต่อมา
ไม่นานนักหนังสือพิมพ์และวารสารทุกฉบับในประเทศ ต่างกล่าวถึงเรื่องอื้อฉาวบางเรื่องเกี่ยว
กับอิทธิพลของอเมริกันที่ฐานทัพทำให้ศีลธรรมเสื่อมลง ระหว่างการยึดครองได้มีการห้ามเขียน
ข่าวเกี่ยวกับความประพฤติอันเสื่อมเสียของทหารอเมริกันและทหารในเครือจักรภพอังกฤษ แต่

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๒ หนังสือพิมพ์ได้ให้ข่าวเกี่ยวกับความประพฤติดิจทางอาญาของทหารต่างชาติ หนังสือและวารสารต่าง ๆ ก็เปิดเผยเรื่องราวให้ร้ายป้ายสีที่มีได้เกี่ยวกับเลขขึ้น เดือนแล้วเดือนเล่าบทความต่าง ๆ ได้ชี้ให้เห็นว่า ฐานทัพของต่างชาติผูกขาดที่ดินที่ใช้ประโยชน์ในทางกิจกรรมซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดมากจนเกินไป ตามความเห็นของผู้เขียนส่วนมาก ฐานทัพอเมริกันมีจำนวนมากมายับร้อย ๆ แห่ง ซึ่งต้องเป็นความจริงโดยไม่ต้องสงสัย ในเมื่อรายชื่อของฐานทัพรวมทั้งการตั้งฐานทัพดังกล่าวเป็นแหล่งน้ำมันเบนซิน และโรงเก็บพัสดุ PX มีการถ่ายทำภาพยนตร์หลายเรื่องใน ค.ศ. ๑๙๕๓ ที่แสดงให้เห็นว่าฐานทัพต่าง ๆ เป็นแหล่งของความเสื่อมทางศีลธรรมและวัตถุนิยม ทำให้โดยเฉพาะเด็ก ๆ และหนุ่มสาวที่อยู่ใกล้บริเวณนั้น มีความประพฤติเลวลง ความวุ่นวายเหล่านี้เกิดจากการกระตุ้นและปลุกปั่นของฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นปฏิกิริยาคำจัตถิยาของชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต่อความยึดถือของการยึดครอง ซึ่งมีลักษณะอ่อน ๆ แต่ก็ทำให้ขุ่นเคืองใจ นับเป็นการดีอยู่บ้างที่สงครามเกาหลียังดำเนินอยู่

ความรู้สึกต่อต้านอเมริกันประทุขึ้นถึงขีดสุดในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๕๔ ๕ เกิดจากเหตุบังเอิญอันสืบเนื่องมาจากการทดลองระเบิดไฮโดรเจนของอเมริกันที่บริเวณเกาะบิกินี เมื่อต้นเดือนมีนาคม ในกลางเดือนนั้นเองเพียงหนึ่งสัปดาห์ภายหลังการลงนามตกลงเกี่ยวกับความช่วยเหลือเพื่อความมั่นคงร่วมกัน ระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เรือหาปลาลำหนึ่งได้เดินทางมาจากแถบแปซิฟิกมาถึงเมืองท่าเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ห่างจากโตเกียวประมาณ ๓๐ ไมล์ กับต้นเรือได้ประกาศว่าตนและกลาสีเรือของตนอีก ๒๒ คน กำลังเจ็บป่วยจากผลของละอองเต้าถ่าน ซึ่งเกิดจากการทดลองระเบิดที่เกาะบิกินี พวกตนได้รับทุกข์แสนสาหัสจากความเจ็บปวด เพราะรังสีปริมาณอันร้ายแรง และกล่าวกันว่าปลาที่ตนจับมาได้—ซึ่งยังไม่ได้จำหน่ายไป ถูกห้ามจำหน่าย ภายหลังการตรวจดูแล้วเพราะปรากฏว่าได้รับรังสีปริมาณที่เป็นอันตรายยิ่ง ปฏิกิริยาของประชาชนนับเป็นความอลหม่านอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นชั่วขณะ ทราบกันว่าปลาที่ได้รับรังสีถูกส่งไปยังที่ต่าง ๆ ไกล ๆ เช่น นีอากาตะและคาโกชิม่า และในเมื่อเป็นปลาทูนา ซึ่งได้ตัดขายเป็นชิ้นเล็ก ๆ ประชาชนส่วนมากที่อยู่ในเมืองเหล่านั้นจึงต่างสงสัยกันว่าตนจะมีชีวิตรอดอยู่นานหรือไม่ ประชาชนทวนกรงกันว่า ปลาทุกชนิดในแถบแปซิฟิก โดยกระบวนการของ

ปฏิกริยาอันต่อเนื่อกันจะพากันได้รับรังสีปริมาณและไม่เหมาะที่จะใช้บริโภค คนขายปลาทั่วประเทศต่างรายงานกันว่าการขายปลาของตนตกไปมาก ญีปุ่นอาจเป็นชาติที่บริโภคปลามากที่สุดในบรรดาชาติต่าง ๆ ในโลก ความตื่นตระหนกจึงเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นความรู้สึกที่แท้จริง ความสำนึกประการแรกในความโกลาหลอลหม่านจึงนำไปสู่ความโกรธเคืองเป็นระยะ ๆ เรื่องนี้อาจจัดนับเข้าไปได้บ้างถ้าเอกอัครราชทูตอเมริกันได้กระทำกรอย่างมีความคิดอิสระ อันเป็นลักษณะของมิสเตอร์กรูซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตคนก่อนก็ยังดี นั่นก็คือไปเยี่ยมเยียนพร้อมทั้งนำของขวัญและช็อคโกแลตไม้ไปมอบให้กลาสีเรือที่เจ็บป่วยในโรงพยาบาลแล้ว การกระทำเช่นนี้ก็จะทำให้ความรู้สึกที่ว้ออเมริกันมุ่งร้ายลดน้อยลง แต่ถึงแม้ว่าสถานทูตจะได้ส่งสาสน์แสดงความวิตกทุกข์ร้อนและความเห็นอกเห็นใจไป เจ้าหน้าที่ของอเมริกันทั้งในโตเกียวและวอชิงตันต่างมุ่งรอคอยรายงานที่สมบูรณ์ในเรื่องนี้และรอคอยข่าวอย่างละเอียดละออเกี่ยวกับตำแหน่งที่แน่นอนของเรือหาปลาขณะประสบอุบัติเหตุ ก่อนที่จะยอมรับ แสดงให้เห็นว่ามีความรับผิดชอบเพียงเล็กน้อยที่สุดในอุบัติเหตุนี้ เช่น คัลเลส รัฐมนตรีต่างประเทศได้ปฏิเสธที่จะกล่าวแถลงใด ๆ จนกว่าจะทราบความจริงทั้งหมด บางทีเรื่องนี้ก็นับว่าน่าจะมีเหตุผลอยู่ แม้จะไม่ใช่เป็นการปลอบใจชาวญีปุ่นเลยก็ตาม แต่มีข่าวว่าพลเรือเอกสเตราส์แห่งคณะกรรมการพลังงานปรมาณูได้กล่าวว่า เรือหาปลาอาจอยู่ภายในเขตอันตรายที่ได้ประกาศไว้แล้วในอาณาบริเวณเกาะบิกินีเพื่อกระทำจารกรรม รายงานข่าวเกี่ยวกับคำพูดเช่นนี้จะถูกต้องหรือไม่ก็ตาม ได้สร้างความชื่นเคื่องใจให้เกิดขึ้นทั่วไปในญีปุ่น ในที่สุดปรากฏว่า ละอองที่เกิดจากระเบิดปรมาณูที่บิกินีได้กระจายออกไป และอยู่ในทิศทางที่นักวิทยาศาสตร์ผู้ซึ่งวางแผนปฏิบัติการมิได้คาดหมายเช่นนั้น และยอมรับกันว่าเรือหาปลาอยู่นอกเขตอันตราย

นับเป็นการสมควรที่จะบันทึกรายละเอียด “กรณีบิกินี” ไว้ ณ ที่นี้ เพราะชาวตะวันตกมิได้เคยคำนึงว่าเรื่องนี้จะก่อให้เกิดความไม่พอใจในญีปุ่น ก็เท่า ๆ กับเมื่อครั้งที่ฮิโรชิมาและนางาซากิถูกระเบิดปรมาณู ชาวญีปุ่นโต้แย้งว่าการทิ้งปรมาณูที่ฮิโรชิมาและนางาซากินั้นเกิดขึ้นเพื่อยุติสงคราม แต่ “กรณีบิกินี” นั้นเกิดขึ้นในยามสงบและชาติที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ก็อ้างตัวว่าเป็นมิตรและภาคีที่สำคัญของญีปุ่น จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า ความล่าช้าในการจัดการเรื่องนี้อเมริกันกลายเป็นผลดีต่อการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม นอกจากจะถูกฝ่ายซ้ายโจมตีแล้ว โยชิตะและผู้สืบตำแหน่งต่อจากเขา ได้แก่ ฮาโตยามา อิชิบานิ และ คิชิ ยังถูกโจมตีเพราะการต่อต้านอเมริกัน จากการคัดค้านการสะสมกำลังอาวุธใหม่ และจากความเป็นผู้นำของประชาชนในเรื่องสินบนอันโอ้อาวที่นักการเมืองพรรคอนุรักษนิยมถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย แต่ก็ได้พยายามรักษาความยิ่งใหญ่ทางการเมืองของพรรคอนุรักษนิยมไว้ แม้ว่าพวกสังคมนิยมจะค่อย ๆ ปรับปรุงฐานะของตนในสภาโตเอทให้ดีขึ้น ใน ค.ศ. ๑๙๕๕ พวกสังคมนิยมซึ่งได้แตกแยกออกเป็นสองกลุ่มคือฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายมาหลายปีแล้วได้รวมตัวกันเป็นพรรค ๆ เดียวอีกครั้งหนึ่ง การรวมกันนี้กลับมีผลสะท้อนให้เป็นอย่างอื่น ฝ่ายพรรคอนุรักษนิยมใหญ่ ๆ สองพรรคซึ่งวิตกกังวลกับการรวมตัวของฝ่ายสังคมนิยมจึงได้หันมารวมตัวกันบ้างเป็นพรรคจิยู-มินชูโต หรือพรรคเสรีประชาธิปไตย การที่ฝ่ายค้าน “หวนกลับ”* มามีอำนาจใหญ่มิได้ ทำให้ฝ่ายอนุรักษนิยมลดความสำคัญลงไปเลย เพราะยังได้รับการสนับสนุนจากชนบทและวงการธุรกิจ อันรวมถึง “ธุรกิจใหญ่ ๆ” และโรงงานระดับกลาง และเล็ก ๆ กับตัวแทนจำหน่ายทั่ว ๆ ไปทั้งประเทศอีกด้วย การปฏิรูปที่ดินของแมคอาเธอร์ได้ปลดภาระการเป็นหนี้สินและเงินค่าเช่าที่ดินของชาวนานับพัน ๆ ครอบครัว ทำให้ประชากรทั้งหมดที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอนุรักษนิยมอย่างลึกซึ้ง และด้วยเหตุนี้จึงรู้สึกอ่อนไหวเป็นพิเศษต่อคำเตือนที่ว่า ประเทศสังคมนิยมอาจหมายถึงการโอนทรัพย์สินให้เป็นของชาติ ในด้านวงการธุรกิจ ทั้ง ๆ ที่การยุติสงครามเกาหลีใน ค.ศ. ๑๙๕๓ จะทำให้เศรษฐกิจตกต่ำลงเล็กน้อย และเศรษฐกิจใน ค.ศ. ๑๙๕๘ ก็ตกลงอีกเล็กน้อยด้วย แต่การฟื้นตัวของเศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็ยังคงดำเนินสืบไป จึงเป็นการจูงใจแต่เพียงเล็กน้อยที่จะให้โรงงานและร้านค้าต่าง ๆ หันเหการสนับสนุนของตนจากอนุรักษนิยมมาเป็นสังคมนิยมได้

พวกสังคมนิยมมักจะเชื่อว่า พวกอนุรักษนิยมจะหวนกลับมามีอำนาจ และนำเอาระบบเก่า ๆ มาใช้อีกอย่างซ้ำ ๆ แต่อย่างแน่นอนอนที่เดียว และความเชื่อเช่นนี้ก็มีเหตุผลสมควรด้วยการแสดงที่ท่าจะสะสมอาวุธขึ้นมาใหม่อีก แต่เมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๙๕๐ เศษ อย่างน้อยที่สุด

* วลีที่นิยมใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ใด ๆ ก็ตามที่มีลักษณะหวนกลับมา

ญี่ปุ่นก็ยังคงเป็นประเทศเสรีอยู่ ซึ่งทั้ง ๆ ที่มีเหตุการณ์วุ่นวายนานับการเกิดขึ้นเกี่ยวกับนายจ้างแรงงาน และในบางครั้งตำรวจก็ต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นความจริงที่ว่าตามชนบทในญี่ปุ่นนั้น ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสิ่งที่เสื่อมคลายไปได้ยาก ถ้าบุคคลใดไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีก็ได้รับความลำบากจากความกดดันของสังคม แต่ทุกหนทุกแห่งก็ยอมรับแนวความคิดเกี่ยวกับ “สิทธิมนุษยชน” เมื่อใดก็ตามที่สิทธิมนุษยชนถูกขัดขวาง ก็จะปรากฏเป็นข่าวขึ้นในหน้าหนังสือพิมพ์ไม่ช้าก็เร็ว ฉะนั้น “การทวนกลับ” จึงดำเนินสืบไปอย่างเกือบจะมองไม่เห็นเลย ในสายตาของนักวิจารณ์ที่ลี้ภัยแล้ว “การทวนกลับ” เช่นนี้ก่อให้เกิดอันตราย ศาสตราจารย์มารูยามา แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว ซึ่งเป็นนักวิจารณ์ผู้หนึ่ง ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวโน้มที่จะเกิดปฏิกริยานั้นเป็นกระบวนการที่ช้ามาก และเพราะฉะนั้นชาวญี่ปุ่นจึงต้องระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะไม่ชินกับ “การทวนกลับ” เช่นนี้ นับว่าเป็นคำพูดที่ฉลาด แต่การที่จะแสดงว่าชาวญี่ปุ่นยังห่วงแหนเสรีภาพของตนย่อมกระทำได้โดยประชาชนพากันประท้วงอย่างสมฤทธิ์ผลต่อข้อเสนอของรัฐบาลในอันที่จะให้ตำรวจมีอำนาจมากขึ้นเมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๙๕๘ ในอดีตญี่ปุ่นขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองจริง ๆ และมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ การพิจารณาสังคมตัวบุคคลและฐานะการเงินจะสามารถชี้ให้เห็นได้ถึงลักษณะการออกเสียงลงคะแนนของประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในชนบทที่จะเป็นไปในรูปใด ขณะเดียวกันชาวญี่ปุ่นก็กำลังมีความตื่นตัวในทางการเมืองมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไปแต่ละปี ชาวญี่ปุ่นอ่านออกเขียนได้และมีความสนใจในเรื่องราวของสังคมขณะนั้น ๆ มานมนานแล้วทั้งในและนอกประเทศ แต่จนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ชาวญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะยอมรับทัศนะและการตีความที่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและผู้มีอำนาจตามท้องถิ่นในชุมชนนั้นแสดงต่อตน อย่างไรก็ดีมีสัญญาณหลายประการที่แสดงว่าอนุชนกำลังเริ่มนึกถึงตนเอง แน่ละนี่ก็เป็นผลประการหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาที่ได้นำเข้ามาใช้ในสมัยการยึดครอง การปฏิรูปเหล่านี้มีข้อบกพร่องอยู่หลายประการ ส่วนดีที่มีอยู่มากถูกทำลายไปพร้อมกับส่วนเลวเมื่อโครงสร้างการศึกษาแบบเก่าถูกรื้อถอนไป แต่การศึกษาแบบใหม่ที่เน้นความสำคัญของแต่ละบุคคลก่อให้เกิดเสรีภาพบางประการด้านจิตใจ และความตื่นตัวที่จะวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาทุกปัญหาด้วยความรอบคอบ ซึ่งจะทำให้บังเกิดผลทางการเมือง

ทำนองเดียวกับทางดำเนินอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นไปพร้อม ๆ กับอัตราส่วนที่สูงขึ้นของผู้มีสิทธิออกเสียงลงคะแนนซึ่งจบการศึกษาจากโรงเรียนที่ตั้งขึ้นสมัยหลังสงคราม*

ปรากฏชัดที่เดียวว่า การคงอยู่ของระบอบประชาธิปไตยแบบมีสภาของญี่ปุ่นและเสรีภาพโดยทั่ว ๆ ไปในญี่ปุ่นขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจมาก ลัทธิรุนแรงไม่ว่าจะเป็นของฝ่ายขวาหรือฝ่ายซ้ายจะก่อตัวขึ้นจากการตกต่ำของราคาสินค้าและการว่างงาน ปัญหาหลักก็คือว่าจะเลี้ยงดูและให้เครื่องนุ่งห่มแก่พลเมืองเก้าสิบล้านบนเกาะแถบภูเขาเล็ก ๆ สี่เกาะอย่างไร ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๔๐ ประชากรเพิ่มมากขึ้นกว่าร้อยละ ๒๕ จากการเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติ และการกลับมาของชาวญี่ปุ่นที่ตกค้างอยู่ในต่างประเทศ และสิบปีระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๖ - ๑๙๕๖ มีจำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติถึงหนึ่งล้านหรือมากกว่าทุก ๆ ปี เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๖ อัตราการเกิดเริ่มลดลง และมีประชากรเพิ่มขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๕๗ ต่ำกว่าหนึ่งล้าน คาดคะเนได้ว่าญี่ปุ่นจะมีประชากรลดลงก่อนสิ้นคริสต์ศตวรรษนี้ แม้กระนั้นก็ตาม มีการทำนายว่าก่อน ค.ศ. ๑๙๗๐ จะมีประชากรมากกว่า ๑๐๐ ล้านคน

นับเป็นความสำเร็จอันเกิดจากความสามารถและความเชี่ยวชาญของญี่ปุ่นที่เอาชนะความยากลำบากต่าง ๆ ไปได้โดยที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากมายเช่นนี้ เช่น เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๓ รายได้ส่วนตัวในแง่อำนาจการซื้อขายยังคงอยู่ในระดับเหมือนเมื่อสมัยก่อนสงคราม มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้นเรื่อย ๆ แต่เมื่อการรักษามาตรฐานการครองชีพไว้ให้สอดคล้องกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจนกระทั่งถึง ค.ศ. ๑๙๗๐ (หลังจากบั้นไปแล้วก็จะเริ่มลดลง) ก็จำต้องรักษามาตรฐานการครองชีพที่มีแนวโน้มสูงขึ้นให้คงที่ ในเรื่องนี้จะพบคำตอบได้จากสินค้าออกที่เพิ่มขึ้น ซึ่งอาศัยตลาดค้าภายในที่มั่นคง ทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้แสดงให้เห็นถึงความมอดคิตที่มีต่อสินค้าญี่ปุ่น และแม้ว่าโรงงานของประเทศทั้งสองนี้มีเหตุผลในอันที่จะเกรงการ

* ความเจริญของผู้ที่รักการอ่าน - ชาวญี่ปุ่นมักเป็นนักอ่านกันมาก - ทำให้เกิดตัวอย่างประการหนึ่งของการอ่านก่อนสงครามแปซิฟิกได้มีการตีพิมพ์หนังสือใหม่ ๆ หลายครั้ง ครั้งละ ๕๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ เล่ม หนังสือที่ขายได้ถึงหมื่นเล่ม นับเป็นหนังสือประเภทขายดี

อย่างไรก็ตาม เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๐ เศษ หนังสือพิมพ์ครั้งแรกขายได้อย่างน้อยที่สุด ๓,๐๐๐ เล่ม และหนังสือประเภทขายดีจะขายได้มากกว่าหนึ่งแสนเล่ม เช่น หนังสือแปลชื่อ "บันทึกของแอนแฟรงค์" ขายได้มากกว่าหนึ่งแสนสามหมื่นเล่มเฉพาะใน ค.ศ. ๑๙๕๑ เท่านั้น และยังเป็นหนังสือประเภทขายดีอันดับสามของปีนั้นด้วย

แข่งขันของญี่ปุ่น ถ้าหากจะบิณฑลาคโลกที่สำคัญ ๆ อีกวาระหนึ่ง รัฐบาลของทั้งสองประเทศ ก็ต้องคำนึงถึงผลที่อาจจะเกิดขึ้นได้ทางการเมืองแก่ประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นที่ฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ — เป็นประชาชาติใหม่ซึ่งแตกต่างกันมากกับประเทศเผด็จการแบบอำนาจนิยมดังที่เคยเป็นมาจนถึง ค.ศ. ๑๙๔๕—จะเจริญรุ่งเรืองได้ถ้าสินค้าออกสูงขึ้น เมื่อใกล้จะสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษนี้ สินค้าออกของญี่ปุ่นอาจจะปรับระดับได้ด้วยความมั่นคง ซึ่งก็ต้องกินเวลาอีก ๑๕ หรือ ๒๐ ปี

อีกประเทศหนึ่งที่ใกล้กับญี่ปุ่นและอาจเป็นตลาดค้าที่นำพอใจสำหรับสินค้าญี่ปุ่นเท่า ๆ กับเป็นที่มาของวัตถุดิบที่ญี่ปุ่นต้องการมากก็คือ สาธารณรัฐประชาชนจีน สิบปีก่อนหน้าที่จะเกิดสงครามแปซิฟิก การค้าประมาณหนึ่งในสี่ส่วนของญี่ปุ่นเป็นการค้ากับจีนแผ่นดินใหญ่ ภายหลังสงครามการสูญเสียการค้านี้นับเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง และด้วยความปรารถนาที่จะทำการค้ากันใหม่กับจีน พวกอนุรักษนิยมญี่ปุ่นหลายคนซึ่งมีความสนใจในด้านธุรกิจ การค้าของตนได้ทำการตกลงอย่างเต็มที่กับพวกสังคมนิยม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการไตร่ตรองอย่างมีอุดมการณ์ที่แท้จริงมากขึ้น เมื่อมองการณ์ไกลแล้ว ความพยายามในการสร้างความเจริญทางการค้าระหว่างประเทศจีนและญี่ปุ่นซึ่งเป็นเพื่อนบ้านกันย่อมเป็นสิ่งธรรมดา แต่การเมืองทำให้เรื่องนี้เลวลงไป ในต้น ค.ศ. ๑๙๕๓ เมื่อผลการเจรจาตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งได้สิ้นสุดลงเมื่อปีก่อนหน้านั้น การค้าระหว่างจีนคอมมิวนิสต์กับญี่ปุ่นก็เปิดขึ้นไม่ใหญ่โตนัก การตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการของทั้งสองฝ่ายในเวลาต่อมา ทำให้การค้าขยายตัวออกไปบ้าง ใน ค.ศ. ๑๙๕๗ การค้าระหว่างประเทศทั้งสองก็ยังมิได้มากกว่าสองเปอร์เซ็นต์ของสินค้าออกทั้งหมดของญี่ปุ่น เมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๕๘ ได้มีการเจรจาตกลงครั้งที่ ๔ ระหว่างคณะกรรมการการของรัฐบาลปักกิ่งกับองค์การธุรกิจส่วนตัวที่มีอิทธิพลของญี่ปุ่นในอันที่จะส่งเสริมการค้ากับจีน ถ้าข้อตกลงนี้มีผลใช้บังคับ การค้าของญี่ปุ่นกับจีนแผ่นดินใหญ่ ค.ศ. ๑๙๕๘ ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเกือบสองเท่าของการค้าเมื่อปีก่อนนั้น อย่างไรก็ตาม โอกาสที่จีนยืนยันกรานว่า รัฐบาลญี่ปุ่นควรให้การรับรองข้อตกลงนี้เป็นทางการ อีกประการหนึ่งจีนยังกำหนดสัญญาว่า ตามเงื่อนไขแห่งความเข้าใจนั้นสมควรที่จะอนุญาตให้ทุกจีนที่จะส่งมายังญี่ปุ่นปรับระดับของสาธารณรัฐประชาชนจีน

รัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งเป็นรัฐบาลเสรีประชาธิปไตยภายใต้การนำของคิชิ โนบุสุเกะ มีความกระตือรือร้นที่จะขยายการค้ากับจีน แต่มิใช่ว่าจะต้องเสียสัมพันธไมตรีอันดีกับรัฐบาลจีนคณะ

ชาติที่ฟอร์โมซา ซึ่งญี่ปุ่นรับรองว่าเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย ญี่ปุ่นยังมีเหตุผลที่อีกหลายประการที่จะรักษาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับฟอร์โมซา ประการแรก การทำให้รัฐบาลจีนคณะชาติผิใจย่อมจะมีผลบางประการอันขัดต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา และก็จะไม่อาจเข้าหน้ากันได้ไม่ว่าจะด้วยวิธีใด ๆ ประการที่สอง ญี่ปุ่นค้าขายคล่องกับฟอร์โมซา และประการที่สามก็คือ ความรู้สึกของฟอร์โมซาที่มีต่อญี่ปุ่น ในบรรดาชาวจีนเชื้อสายฟอร์โมซานั้น ความไม่พอใจญี่ปุ่นมีน้อยกว่าที่มีในประเทศอื่น ๆ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกญี่ปุ่นปกครองหรือยึดครอง - อาจเป็นไปได้ที่จะยกเว้นประเทศไทย - คงจะไม่เป็นการกล่าวเกินไปว่า ถ้าจะให้เลือกกันแล้ว ทางเลือกที่ดีที่สุดรองจากการเป็นเอกราช จีนเชื้อสายฟอร์โมซาอาจรักที่จะเลือกเอาการฟื้นฟูอำนาจของญี่ปุ่นมากกว่าจะเลือกเอารัฐบาลก๊กมินตั๋งหรือรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนในปัจจุบัน

เพราะฉะนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงแสดงให้เห็นปักกิ่งรัฐที่ว่า ในการรับรองข้อตกลงทางการค้าครั้งหลังสุดนี้ จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการไม่รับรองสาธารณรัฐประชาชนจีน แถลงการณ์กับกรณีนาซาก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแทรกแซงเรื่องธงของจีนคอมมิวนิสต์ จึงทำให้ปักกิ่งเลิกการเจรจาตกลงทางการค้า ยกเลิกสัญญาสำคัญ ๆ ทั้งหมด และที่จริงก็เป็นการความสัมพันธ์ทั้งในค่านิยมธรรมและค่านิยมการค้ากับญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นประมาณว่า การกระทำครั้งนี้ทำให้ญี่ปุ่นเสียประโยชน์ทางการค้ามีค่าถึง ๑๐ ล้านปอนด์ พอดีกับเป็นเวลาทีที่ประชาชาติต่าง ๆ ในยุโรปกำลังใช้ความพยายามเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าที่จะกumulatการค้าในจีน

การตัดความสัมพันธ์นี้ได้แถลงออกมาเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๕๘ ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปเพียงเล็กน้อย รัฐบาลปักกิ่งซึ่งตระหนักดีถึงบารมีของตนที่มีอยู่ในทัศนะของชาวญี่ปุ่นฝ่ายซ้าย อาจได้ใคร่ครวญดูแล้วว่า การกระทำของตนจะเป็นการทำให้พรรคสังคมนิยมของญี่ปุ่นมั่นคงขึ้น แต่ความจริงพรรคอนุรักษนิยม - เสรีประชาธิปไตยของคิชิ - อาจได้รับประโยชน์จากการกระทำที่คล้ายกับการแทรกแซงของจีนโดยทางอ้อมในกิจการภายในของญี่ปุ่นทุก ๆ คนทำนายว่า พรรคสังคมนิยมจะเข้มแข็งขึ้นโดยได้ที่นั่งประมาณ ๒๐ ที่ พรรคคอมมิวนิสต์ได้ส่งผู้เข้าสมัครแข่งขันกว่า ๑๐๐ คน และคงจะมีความมั่นใจว่าจะมีผู้แทนของตนเพิ่มขึ้นอย่างน้อยเป็นสองเท่า - มีสมาชิกสองคน - ในสภาล่าง ผลการเลือกตั้ง พรรคสังคมนิยม

สามารถได้ชัยชนะเพียงอีก ๘ ที่นั่งเท่านั้น ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์เสียผู้แทนไป ๑ ใน ๒ คน ด้วยเหตุนี้ คิซึกิสามารถจัดตั้งคณะรัฐบาลครั้งที่สองของเขาได้ด้วยคะแนนเสียงส่วนใหญ่ ซึ่งมีจำนวนลดน้อยลงไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

มิใช่เป็นการง่ายที่จะประเมินทัศนคติของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน แม้ว่าอาจมีเสียงส่วนใหญ่ของปัญญาชนและอย่างน้อยที่สุดเสียงส่วนใหญ่ของเยาวชนทั้งหมดยึดมั่นในอุดมการณ์ของสาธารณรัฐประชาชน ซึ่งตีความหมายการปฏิวัติและทุก ๆ สิ่งก็ตามมาเพียงว่าเป็นขบวนการเพื่อปลดปล่อยมวลชน อาจเป็นการสมควรถือว่าชาวญี่ปุ่นส่วนมากนึกถึงเงินด้วยความสำนึกบางประการในความเหนือกว่าก็ได้ ชาวญี่ปุ่นต่างรู้สึกกว่าชาวจีนยังจะต้องใช้เวลาอีกนานกว่าที่จะก้าวขึ้นมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมเสมอด้วยญี่ปุ่น ความมั่นใจในตนเองเช่นนั้นก็เป็นอันตรายอยู่บ้างในแง่ที่มีความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากความยิ่งใหญ่ในอดีตทั้งในยามสงบและยามสงครามเหนือจีน แม้ว่าจะมีความนับถือมากกว่าความนิยมยกย่องจนเหลือล้นหรือความกลัวจนเกินไปเสียอีก แม้กระทั่งทุกวันนี้ ยังมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากที่มีได้สนใจเงินมากมายนัก . แต่กระนั้น จากจุดที่มองเห็นได้สองศตวรรษนับแต่หนึ่งไป อาจมองเห็นประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เหมือนนิยายแห่งความยิ่งใหญ่ของจีน ซึ่งสะกดหยุดลงประมาณ ๑๐๐ ปี หรือประมาณนั้น และในตอนที่ปรากฏแก่สายตาความเจริญของญี่ปุ่นแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่น่าทึ่งมาก แต่ก็จะไม่มากเกินไปกว่าการเป็นรองจีน

ลัทธิคอมมิวนิสต์ของจีนมีสิ่งที่น่าสนใจบางประการสำหรับคนญี่ปุ่นส่วนน้อยที่สำคัญ ลัทธิคอมมิวนิสต์ของรัสเซียนั้นดึงดูดผู้สนใจได้น้อยกว่า คนส่วนมากในญี่ปุ่นรู้ดีว่ารัสเซียนั้น นอกเหนือจากการขยายเขตแดนน้ำจาก ๓ เป็น ๒๐ ไมล์แล้ว ยังได้วางกฎเกณฑ์เข้มงวดอยู่หลายปีเกี่ยวกับการจับปลาของญี่ปุ่นในทะเลไปทางเหนือของเกาะฮอกไกโด ยิ่งกว่านั้นรัสเซียยังเป็นเจ้าของหมู่เกาะคูริลส์ทั้งหมด รวมทั้งเกาะสองแห่งซึ่งครึ่งหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกาะฮอกไกโดโดยการปกครอง และรัสเซียยังได้ผนวกซัคคารินภาคใต้โดยผู้อยู่อาศัยชาวญี่ปุ่นได้ ถูกขับไล่ไปจากส่วนนี้ตามเงื่อนไขที่ป่าเถื่อนที่สุด การที่รัสเซียหวังเห็นว่าการส่งเชลยสงครามก็ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างมาก ญี่ปุ่นอ้างว่ายังมีเชลยศึกที่สหภาพโซเวียตจับกุมไว้นานถึงเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๗ อีก ๑,๑๐๐ คน ฉะนั้นสหภาพโซเวียตจึงเป็นที่เกรงกลัวและไม่ชอบ

ของชาวญี่ปุ่น ทุกคนยกเว้นพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นที่มีสมาชิกจำนวนน้อยและนักท่งที่เกี่ยวข้อง
นิยมในพรรคนี้ ชาวญี่ปุ่นทุกคนก็ทำนองเดียวกันมีความกระตือรือร้นน้อยที่จะต่อต้านโซเวียต
ในทำนองรุกรานในสงครามเย็น ความยิ่งใหญ่ของรัสเซียเคยเป็นการชมขวัญญี่ปุ่นมากกว่าหนึ่ง
ศตวรรษ แต่แล้วจนกระทั่งวันหนึ่งเมื่อญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งเพียงพอตั้งเช่นใน ค.ศ. ๑๙๕๔
ในอันที่จะกระทำการให้ได้ผล ญี่ปุ่นใคร่ครวญดูแล้วว่าตนจะต้องพยายามรักษาข้อตกลงตาม
สมควรกับประเทศมหาอำนาจเพื่อนบ้าน และในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๕๖ ภายหลังการเจรจ
กันอยู่หลายเดือน ญี่ปุ่นก็ได้ทำความตกลงกับสหภาพโซเวียต กำหนดให้ดำเนินการสร้าง
สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสอง

ตราบไคที่ยังเป็นภาคีอเมริกันอยู่ โดยมีกองทัพอากาศและกองทัพเรือของสหรัฐ
อเมริกาตั้งอยู่นอกและในญี่ปุ่น ญี่ปุ่นอาจมีโอกาที่จะได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามระหว่าง
โซเวียตกับอเมริกันในอนาคต แม้ตนเองจะไม่เห็นด้วยก็ตาม เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๘ กองทหาร
ภาคพื้นดินของอเมริกันได้ออกจากญี่ปุ่น แต่แม้ว่าญี่ปุ่นจะได้สนามบินและท่าเรือกลับคืนมา
เป็นของตน ญี่ปุ่นก็จะยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับไอกินาวา

เกี่ยวกับเกาะริวกิวนี้ มีข้อกำหนดว่าญี่ปุ่นมี "อธิปไตยเหลืออยู่" แต่เพื่อเหตุผลใน
ทางปฏิบัติ เกาะนี้อยู่ในความปกครองของอเมริกัน ซึ่งได้พัฒนาเกาะนี้ให้เป็นฐานทัพที่สำคัญ
แห่งหนึ่งของตนในพื้นทะเล นานไปก็คาดได้ว่า ความร้อใจของญี่ปุ่นในอันที่จะได้เกาะนี้
กลับคืนมาให้ชาวริวกิวจะยังมีมากขึ้น แต่ตราบไคที่สงครามเย็นยังคงดำเนินอยู่ อนาคตที่
อเมริกันจะถอนตัวออกจากบริเวณนี้ก็ยังห่างไกลมาก

องค์การสหประชาชาติอนุญาตให้ญี่ปุ่นเข้าเป็นสมาชิก (ประเทศที่ ๘๐) ได้เมื่อเดือน
ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๕๖ ถึงกระนั้นก็ตาม ปลายๆ ปี ค.ศ. ๑๙๕๐ เศษ ญี่ปุ่นก็ยังไม่บรรลุถึง
จุดหมายปลายทางของตนได้ ทั้งในทางการทูตและทางการค้า ทางไปสู่ความสำเร็จของญี่ปุ่น
ยังไม่ราบเรียบ ญี่ปุ่นได้พยายามที่จะไม่คัดค้านสหรัฐอเมริกา ผู้ซึ่งบางครั้งก็เป็นมิตรและเป็น
สัมพันธมิตรที่ทำให้ญี่ปุ่นอึดอัดใจ หรือคัดค้านสหภาพโซเวียตผู้ซึ่งญี่ปุ่นหวั่นเกรง แต่ก็ไม่
กล้าที่จะแสดงการรังเกียจอย่างโจ่งแจ้งเกินไป

สำหรับประเทศอังกฤษและเครือจักรภพ ความสัมพันธ์ดูเหมือนไปอย่างดีพอใช้ แม้
ว่าจะมีปฏิกริยาอันไม่เอื้ออำนวยต่อการทดลองระเบิดไฮโดรเจนของอังกฤษที่เกาะคริสต์มาส

ซึ่งทำความวิตกกังวลให้ทั้งรัฐบาลและประชาชนญี่ปุ่น และถึงแม้อังกฤษจะไม่สู้เต็มใจที่จะให้ญี่ปุ่นได้รับประโยชน์เต็มที่ตามข้อตกลงทั่วไปเกี่ยวกับการค้าและภาษีอากร ส่วนชาวอเมริกันนั้นล้มความขมขื่นของสงครามแปซิฟิกไปแล้วมากกว่าชาติภาคีพันธมิตรของตนในอังกฤษและออสเตรเลีย อาจเป็นเพราะชาวอเมริกันส่วนมากเกิดพอใจญี่ปุ่นสมัยเมื่อตนเข้าไปชุมนุมอยู่ที่นั่น ในระหว่างการยึดครองและภายหลังต่อมา ความรู้สึกของอเมริกันที่แสดงต่อญี่ปุ่นนั้นเปลี่ยนไปจากหน้ามือเป็นหลังมือจริง ๆ โดยการที่สูญเสียเงินไป อเมริกันจึงอาจรู้สึกว่ามีความต้องการอย่างรีบด่วนในอันที่จะต้องมีประเทศที่ต้อให้การอารักขาใหม่ในตะวันออกไกลนี้ นั่นก็คือประเทศญี่ปุ่น เมื่อครั้งทำสนธิสัญญาซานฟรานซิสโก ชาวอเมริกันส่วนมากจึงสนับสนุนญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ อังกฤษและออสเตรเลียยังเปลี่ยนความรู้สึกไปไม่ได้รวดเร็วเช่นนั้น การเปลี่ยนใจขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและบุคลิกภาพของ นิชิ ฮารุฮิโตะ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำออสเตรเลียคนแรกภายหลังสงคราม สำหรับประเทศอังกฤษ การเสด็จเยือนอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๓ ของเจ้าชายอากิฮิโตะมกุฎราชกุมาร (เพื่อทรงร่วมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก) ก็เป็นเครื่องหมายแห่งการเริ่มต้นสัมพันธ์ภาพใหม่

ในมลายู อินเดีย ปากีสถาน และศรีลังกา ผู้ประกอบธุรกิจการค้าได้นำสินค้าญี่ปุ่นไปแสดง ในเวลาไม่กี่ปีก็ล้มความกลัวและความเกลียดเก่า ๆ ไปครึ่งหนึ่งแล้ว

(2)

เราเกือบจะย้อนกลับไป ณ ที่ที่เราเริ่มต้นด้วยครอบครัวซาอิโตะ ที่บ้านของเขาในโตเกียว นายซึอิโตะอาจเห็นด้วยกับศาสตราจารย์ผู้รอบรู้ ซึ่งได้เขียนไว้ว่า :

เครื่องหมายแห่งความเสื่อมยังคงมีอยู่ในสภาพสังคมญี่ปุ่นนี้ปัจจุบัน เสียงเพลงนักรบญี่ปุ่นเก่า ๆ ที่ระเบิดปรึภัยดังดอกไม้ที่บานเต็มที่ผิดฤดูกาล การแสดงเปลืองผ้า ภาพยนตร์ "เปลือย" วารสารลามก สลากกินแบ่ง การแข่งม้า สถานที่เล่นปาซิงโกะซึ่งมีมากกว่า ๒๐,๐๐๐ แห่งเฉพาะในโตเกียว ศาสนาใหม่ ๆ ซึ่งมีผู้นับถือกว่าห้าล้านคน การตัดสินใจที่มีอิทธิพลทางการเมือง และวงการธุรกิจ อาชญากรรมที่เพิ่มมากขึ้น

เครื่องหมายแห่งความเสื่อม? หรือแห่งความสำคัญแก่ชีวิต? นายซาอิโตะไม่สามารถลงความเห็นได้ ด้านหนึ่งมีห้างสรรพสินค้าใหม่ ๆ รถไฟใต้ดินสายใหม่ ๆ ร้านค้าที่มีเครื่อง

แต่งกายแบบตะวันตกและแบบญี่ปุ่น อาหาร หนังสือ เครื่องเขียน เครื่องใช้ในครัวเรือน วิทยุและโทรทัศน์ เครื่องกระจากกระจิกต่าง ๆ ทุกชนิด ส่วนอีกด้านหนึ่งก็มี "อาชญากรรม พิเศษ" คินวนหนึ่งเพื่อนบ้านของเขาเดินมาตามถนนเพื่อจะกลับบ้านเดินผ่านย่านเรียมรมย์ แถวอโศกปุระ ได้ถูกชายฉกรรจ์ห้าคนจับและตีจนสลบ เหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ปรากฏ ในหน้าหนังสือพิมพ์เกือบทุกวัน คินวนหมึกที่อาชญากรรมเรียกกันว่า กูเรนไท นั้นดูเหมือนว่าจะครอบครองเมืองเสียดะหนิงสวนสี่ในยามค่ำคืน การฆาตกรรมและการลักขโมยก็ปรากฏ ร่องรอยให้เห็นอยู่ ซาอิโตะเคยได้ยินว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ทั่วโลก แม้กระทั่งการแต่งกาย และทรงผมที่พวกกูเรนไทนิยมก็เทียบเคียงได้กับพวกรุ่นเดียวกันในลอนดอน แต่ก็บรรเทา ความไม่สงบของเขาได้เพียงเล็กน้อย

เพื่อนนักธุรกิจได้พาเขาไปยังสถานที่ที่เรียกกันว่า "คาบาเรต์ของทหาร" ที่ประตูทางเข้ามีชายคนหนึ่งแต่งกายแบบนักรบในกองทหารของพระเจ้าจอร์จที่สี่สมัยก่อนยืนอยู่ แต่แน่ ที่เดียวเขาผู้นั้นยังเด็กเกินกว่าที่จะเคยมีส่วนร่วมในสงคราม (เป็นทหารสมัยนั้น) และการขยับ กว้างอย่างเด็ก ๆ ก็แตกต่างกันมากกับท่วงท่าที่เคร่งขรึมซึ่งซาอิโตะเคยเห็นในหมู่ทหารยามที่ กำลังปฏิบัติหน้าที่อยู่ ภายในคาบาเรต์ ดนตรีอันแสนจะหวานหูบรรเลงเพลงร็อกแอนด์โรล ในทำนองเพลงมาร์ชแบบเก่า ๆ ซาอิโตะและเพื่อนของเขาได้รับการเชื้อเชิญจากหญิงต้อนรับ สองคน และชายหนุ่มในชุดแต่งกายแบบทหารราบที่สองแห่งกองทหารพระเจ้าจอร์จให้นำ เครื่องดื่มมาให้ เขาแสดงการระแวงด้วยการขีดเส้นเท้าตั้งกรีกอย่างตลกสักครู่หนึ่งก็มีการแสดง แย้ววนเปลื้องผ้า และเมื่อซาอิโตะมองผ่านคว้นบุรีเลยไปยังทางพ่นเบื้องหลัง เขาก็รู้สึกค่อนข้างประหลาดใจ ตกใจน้อยกว่าขบขันที่แลเห็นธงประจำกรมทหารติดอยู่ที่ฝาผนังทึบ และ พนักงันต้อนรับชายสวมเครื่องแต่งกายสีทากี้ เขาคิดเอาเองว่า นี่เป็นหนทางที่ถูกต้องในอันที่ จะชำระล้างความทรงจำของตน. จงหัวเราะเยาะสิ่งที่เป็นของกองทัพเก่าแก่ จงคิดเสียว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้น่าขบขันเพียงไร

ต่อมาระหว่างทางที่ไปยังสถานีรถไฟฟ้าใกล้ ๆ เพื่อขึ้นรถกลับบ้านตนเอง เขาก็ต้อง เผชิญกับภาพลาง ๆ เป็นชายร่างผอมสวมแว่นตาดำในชุดกิโมโนสีขาวสกปรก ๆ อันเป็นเครื่อง แต่งกายที่ผู้ได้รับบาดเจ็บจากสงครามสวมใส่ตามกฎของโรงพยาบาล บนศีรษะของชายผู้นั้น

ก็คือหมวกสักก๊าง ๆ (ดังเช่นที่พนักงานต้อนรับชายในคาบาเรต์สวม) สิ่งที่เขาแขวนอยู่กับคอของเขา ก็คือกล่องเรียไรเงิน เขาใช้มือทั้งสองข้างยันไม่ทำพุงร่วงไว้ เขาไม่มีขา ขาค้นทั้งสองข้าง ต้องอาศัยโลหะเบา ๆ

ในที่สุดซาอิตะถามตนเองว่า ข้าพเจ้าถูกผูกพันหรือบอกคิดเหมือนกับชายผืนหรือ ? ข้าพเจ้าดำเนินชีวิตไปทันกับสมัยอย่างแน่ ๆ ไม่นานภายหลังสงคราม (ความคิดของเขาแล่นต่อไป) ข้าพเจ้าได้เริ่มออกเดินอย่างเปิดเผยไปตามถนนเคียงข้างภรรยา อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันทั่วไปในปัจจุบัน – ที่จริงคู่สามีภรรยาหนุ่มสาวมักจะเดินควงแขนกัน – แต่ภาพเช่นนี้เป็นไปไม่ได้เลย เมื่อก่อนสงคราม เมื่อสมัยเลอคองต์ ข้าพเจ้าไม่เคยพยายามที่จะบอกภรรยาของข้าพเจ้าว่าเธอควรจะออกเสียงลงคะแนนอย่างไร บ่อยครั้งที่เที่ยวที่เดียวกัน เธอเชิญเพื่อน ๆ ของเธอมาที่บ้าน แม้กระทั่งเริ่มส่งบัตรอวยพรปีใหม่ในนามของเธอเองออกไปบ้างแล้ว ไม่มีผู้ใดเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นสามีที่คร่ำครึได้

แม้กระนั้นก็ตาม เขาก็ยังตกตะลึงเมื่อได้ยินข่าวการหมั้นของมกุฎราชกุมารกับสามัญชนตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของสถาบันจักรพรรดิ เรื่องเช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนเลย นางสาวโซตะ เป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติสูงส่งและเฉลียวฉลาดอย่างไม่ต้องสงสัย ตระกูลของเธอเป็นตระกูลของชนชั้นกลางระดับสูง มีชื่อเสียง ไม่เคยต่างพร้อย เป็นตระกูลที่ประกอบธุรกิจมาหลายชั่วคน ท่านจำต้องย้อนกลับไปไกลทีเดียวเพื่อค้นหาบรรพบุรุษผู้ซึ่งเป็นชาวมุโห่ผู้หนึ่ง ฉะนั้นจึงให้เขาเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของพวกขุนนางก็แล้วกัน มารดาของซาอิตะยิ่งประหลาดใจมากกว่าเขาเสียอีก แต่ทว่าภรรยาของเขาซึ่งเกือบจะเหมือนทุกคน (หรือจะจะเป็นเช่นนั้น) รู้สึกปลาบปลื้มยินดีกับคุณนั้น เธอกล่าวกับสามีว่า “เรื่องทำนองนั้นจะเกิดขึ้นนานมาแล้ว คิดดูซิว่ามกุฎราชกุมารต้องทรงเสกสมรสแต่กับคนในตระกูลขุนนางในราชสำนักเกียวโต ตามกฎที่วางไว้อย่างเคร่งครัดเท่านั้น ! จึงไม่น่าประหลาดใจที่จักรพรรดิไทโช เป็นผู้มีพระสติปัญญาไม่เฉียบแหลม” บุตรชายคนโตของเขาซึ่งหลงใหลอยู่กับลัทธิมาร์กซิสม์ดูเหมือนจะไม่สนใจเรื่องนี้เลย ส่วนบุตรสาวนันทินเต้นที่สุด และเธอก็เป็นผู้หนึ่งในฝูงชนที่เต้นเต้นที่อยู่นอกหน้าบ้านของตระกูลโซตะที่โกทันตะ เพื่อหวังจะได้เห็นจักรพรรดินีในอนาคต ซาอิตะเสียใจว่าเขาไม่รู้สึกมีความสุขไปได้โดยตลอดคืนกับ “ความรักในสนามเทนนิส” ซึ่งทำให้หนุ่มสาวของญี่ปุ่น

พากันปลานปลั้มยีนดี เขาว่าฟังว่า ณ บัดนี้ส่วนสุดท้ายแห่งความลับถูกฉีกทิ้งไปจากราชา-
บัลลังก์อันเก่าแก่เสียแล้ว พระมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิก็จะเป็นเพียงหนึ่งในพวกเราเท่านั้นเอง

เขาไม่ประหลาดใจมากนักเมื่อต้น ๆ ปีใหม่ ค.ศ. ๑๙๕๙ ที่อ่านพบว่า ประชาชน
กำลังพูดกันว่าพระบรมมหาราชวังเป็นสิ่งที่ถ่วงการจราจรทางรถยนต์อันหนาแน่นของโตเกียว
ควรตัดแปลงเนื้อที่อันกว้างใหญ่ไพศาลของพระบรมมหาราชวังให้เป็นสวนสาธารณะ พร้อมกับ
มีทางหลวงสายกว้าง ๆ ตัดไขว้กันไปมาจากทุกทิศทุกทาง เพราะสิ่งที่เหลือมาจากสมัยโตกุกาวา
นั้นไม่สามารถกีดกันเสรีชนซึ่งพากันหลั่งไหลมาในรถยนต์ได้แล้ว

บางทีสำหรับซาอิโตะ สัญลักษณ์ของวัตถุที่สุดค่าที่สุดแห่งยุคใหม่ก็คือ หอสูง
โตเกียว อันเป็นหอสูงสำหรับเครื่องรับโทรทัศน์ที่สูงกว่าหอไอเฟล ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน
เมื่อมองผ่านในครั้งแรก ประดับประดาด้วยแสงไฟสีเขียว สีทองและสีแดงเข้มในยามค่ำคืนดู
คล้ายกับจรวดประดับประดาที่ไปตามไฟอันใหญ่โตมโหฬารซึ่งกำลังจะถูกส่งขึ้นไปสำรวจโลก
พระอังคาร

อย่างไรก็ดี ในบรรดาสิ่งที่สำคัญกว่าอันเป็นสัญลักษณ์ของวัตถุอีกอย่างหนึ่งก็คือ
สถาบันค้นคว้าปริมาณของญี่ปุ่นที่ตำบลโทโคโมระ จังหวัดอิบารากิ ณ ที่นี้ในตอนเช้าตรู่วันที่
๒๗ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๕๗ ได้มีการจุด "ไฟปริมาณ" ครั้งแรกขึ้น ยังไม่ทันที่จะถึง ๙๐ ปี
เลยนับแต่ไซกุนคนสุดท้ายได้ยอมถวายอำนาจของตนคืนแก่พระเจ้าจักรพรรดิอย่างเป็นทางการ

ความสำเร็จดังกล่าวเป็นที่พออกพอใจแก่ซาอิโตะ แต่เหมือนกับคนร่วมสมัยเดียวกับ
เขาส่วนมาก เขายังคงไม่พอใจกับความยุ่งเหยิงของสังคม การเห็นแก่ตัวอย่างแพร่หลายซึ่งเข้า
มาแทนที่น้ำใจไมตรีร่วมกันในอดีต กระนั้นการมองในแง่ดีบางอย่างก็เริ่มบรรเทาความไม่สงบ
ของเขาลง สำหรับญี่ปุ่น สิ่งที่ดีที่สุดได้ปรากฏว่าสิ้นสุดไปแล้ว อนาคตย่อมจะยึดมั่นอยู่กับ
ความหวังที่ไม่มีอะไรร้ายกาจและทนไม่ได้มากกว่าสิ่งที่เคยอดทนมาแล้ว และในที่สุดก็เอาชนะ
ได้

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๙ การมองในแง่ดีอย่างเงียบ ๆ ของนายซาอิโตะ ดูเหมือนจะสมเหตุ
สมผลทั้งหมด เศรษฐกิจที่เจริญขึ้นสามารถทำให้อัตราความเจริญสูงกว่าอัตราความเจริญของ
ประเทศอื่น ๆ ในโลก และสำหรับปีที่ทำที่สืบเนื่องต่อกันมากก็มีการเก็บเกี่ยวข้าวกันอย่างเต็มที่

กระนั้นในปี ๆ หนึ่งก็มีใช้ว่าจะไม่มีความหมายและความหายนะเกิดขึ้น ต้นฤดูใบไม้ผลิ อาซาฮูมา อิเนจิโร เลขาธิการพรรคสังคมนิยมได้นำทูตสันถวไมตรีไปยังสาธารณรัฐประชาชนจีน และขณะที่เขาอยู่ที่ปักกิ่ง เขาได้กล่าวสุนทรพจน์ซึ่งเขาได้ประกาศว่า สหรัฐอเมริกาเป็น “ศัตรูร่วมกัน” ของญี่ปุ่นและของสาธารณรัฐประชาชนจีน ทศนคติอันรุนแรงนี้นำไปสู่การแตกแยกในพรรคของเขาภายหลังปีนั้น - ซึ่งฝ่ายขวาแยกตัวไปก่อตั้ง “พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย” และคำพูดอันไม่เป็นกลางของเขากลายเป็นข้ออ้างในเหตุการณ์อันน่ากลัวอีก ๑๘ เดือนต่อมาซึ่งเขาเองก็จะตกเป็นเหยื่อในเหตุการณ์นี้

เมื่อถึงงานพระราชพิธีเสกสมรสระหว่างมกุฎราชกุมารและนางสาวโชดะ อันธพาลผู้หนึ่งได้ทำการขัดขวางวโรกาสนี้ชั่วขณะ โดยพยายามจู่โจมคู่สมรสขณะที่ทั้งสองนั่งอยู่ในรถพระที่นั่งเปิดประทุนผ่านฝูงชนที่กำลังเปล่งเสียงแสดงความยินดีที่ย่านอาโอยามาในโตเกียว

ใน ค.ศ. ๑๙๕๙ ได้เกิดพายุไต้ฝุ่นครั้งใหญ่ รุนแรงกว่าธรรมดา ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายและน้ำท่วมในบริเวณนาโงยา และภายในเวลาสองสามชั่วโมงผู้คนกว่า ๕,๐๐๐ คนต้องเสียชีวิตลง

ค.ศ. ๑๙๖๐ ปีต่อมาเป็นที่น่าสังเกตยิ่งสำหรับภาวะการเมืองในเมืองหลวง นับเป็นเวลาหลายเดือนที่รัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลอเมริกันได้เจรจาตกลงกันเรื่องการแก้ไขสนธิสัญญาความมั่นคงซึ่งผูกพันประเทศทั้งสองไว้ในฐานะภาคีทางทหาร สนธิสัญญานี้ได้ตกลงกันเมื่อกระทำสนธิสัญญาสันติภาพ ซึ่งมีอยู่หลายเรื่องที่ไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายญี่ปุ่น อาทิเช่น ไม่มีการวางเงื่อนไขเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของสนธิสัญญา ไม่มีการระบุไว้ในสนธิสัญญาเพื่อที่จะป้องกันกองทัพอเมริกันในญี่ปุ่นไว้จากการใช้อาวุธนิวเคลียร์ - ซึ่งเป็นจุดที่ญี่ปุ่นรู้สึกวิตกกังวลเป็นพิเศษ อนึ่งสนธิสัญญานี้ยังมีวรรคหนึ่งกล่าวไว้ว่า ในกรณีที่มีเหตุการณ์อันก่อให้เกิดความไม่สงบภายในอย่างร้ายแรง กองทัพอเมริกันในญี่ปุ่นสามารถดำเนินการได้ถ้ารัฐบาลญี่ปุ่นขอร้องให้กระทำเช่นนั้น

ฉะนั้นการแก้ไขใด ๆ จึงปรากฏว่าค่อนข้างจะเป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าพอใจต่อชาวญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามเมื่อออกประกาศในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๖๐ ว่ามีการเจรจาตกลงกันได้แล้วเกี่ยวกับสนธิสัญญาความมั่นคงฉบับใหม่ ความกระตือรือร้นต่อชาว

เกือบไม่มีเลย อันที่จริง ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในทำนองที่เป็นปฏิปักษ์อยู่มาก ทั้งจากพวกสังคมนิยมและจากพวกที่สนับสนุนรัฐบาล แต่สนธิสัญญาฉบับใหม่ยังมีผลใช้บังคับอยู่สืบไป ผู้วิพากษ์วิจารณ์กล่าวว่าผลใช้บังคับนี้มีระยะเวลานานเกินไป นอกจากนี้ยังอ้างว่า แม้จะมีการยกเลิกวรรคที่น่าคัดค้านหลายวรรคในสนธิสัญญาฉบับเก่า ข้อตกลงใหม่ก็มีได้ระบุให้สมบูรณ์ในการจำกัดการใช้กำลังทหารของอเมริกัน ซึ่งมีฐานทัพอยู่ตามบริเวณท่าเรือและท่าอากาศยานในกรณีสงครามซึ่งอาจเกิดขึ้นที่ส่วนอื่น ๆ ในทวีปเอเชีย

สิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการคัดค้านต่าง ๆ เหล่านี้ก็คือ ความกลัวว่าการมีฐานทัพอากาศและฐานทัพเรือของอเมริกันอยู่จะเป็นการจูงใจรวดจากรัสเซีย ความกลัวนี้มีมากขึ้นอีกอย่าง กระทั่งเห็นเมื่อฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๖๐ อันสืบเนื่องมาจากเรื่อง ยู-๒ มีผลให้เกิดการบอกเลิกการประชุม "ขั้นสุดยอด" ที่ปารีส

ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่กรุงวอชิงตัน แต่ยังคงจะต้องให้สภาโตเอทให้สัตยาบัน คิซึและคณะรัฐมนตรีของเขาต่างรู้สึกว่าจะต้องให้สัตยาบันกันก่อนจะถึงกลางเดือนเมื่อประธานาธิบดีไอเซนเฮอว์กำหนดจะไปเยือนญี่ปุ่นเป็นทางการ การไปเยือนต่างประเทศนี้กำหนดขึ้นภายหลังการเดินทางของประธานาธิบดีแห่งสหภาพโซเวียต ประธานาธิบดีไอเซนเฮอว์จะแวะที่ญี่ปุ่น ระหว่างทางขากลับเมื่อบินจากรัสเซียข้ามมหาสมุทรแปซิฟิก แต่ยังไม่มีการให้สัตยาบันสนธิสัญญาฉบับใหม่เมื่อกรณี ยู-๒ เกิดขึ้น และแล้วความตึงเครียดระหว่างตะวันออกกับตะวันตกก็ยิ่งเพิ่มพูนขึ้นอีก ด้วยเหตุนี้พวกสังคมนิยมจึงได้เรียกร้องให้ประธานาธิบดีไอเซนเฮอว์เลื่อนกำหนดการเยือนไปถึงเดือนสิงหาคม แต่รัฐบาลญี่ปุ่นได้ตัดสินใจที่จะไม่เปลี่ยนแปลงการเตรียมงานต้อนรับประธานาธิบดีในเดือนมิถุนายน

ขณะเดียวกัน ภายในสภาโตเอทและภายนอกได้มีเสียงคัดค้านอย่างกึกก้องต่อสนธิสัญญาฉบับแก้ไขใหม่และต่อนายกรัฐมนตรีคิซึเป็นส่วนตัว วันวิกฤตเกี่ยวกับสนธิสัญญาในสภาโตเอทคือวันที่ ๑๙ และ ๒๐ พฤษภาคม ฝ่ายตรงข้ามของคิซึพากันไปนั่งที่พื้นระเบียงสภาโตเอท เป็นการปิดกั้นทางเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เพื่อมิให้เปิดสมัชชาประชุมอันเป็นทางการได้ รัฐบาลได้ตอบโต้โดยการเรียกตำรวจนับร้อย ๆ มา ตำรวจได้แหวกผู้ที่ขวางกั้นโดยใช้พลกะลั่งอาศัยวิธีนี้ โฆษกของสภาพร้อมกับสมาชิกฝ่ายเสรีประชาธิปไตยจำนวนมากก็ถลันเข้าไปในห้อง

ประชุมภายในเวลา ๑๐ นาทีหรือประมาณนั้น ที่ประชุมสภาอย่างย่อก็ได้ให้สัตยาบันสนธิสัญญา ซึ่งพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ และสมาชิกพรรคเสรีประชาธิปไตยบางคนขาดการประชุม

แบบอย่างที่ไม่ดีนี้ทำให้มหาชนเกิดความอับอายอดสู และอย่างน้อยที่สุดก็มองดูทัศนคติของพรรคสังคมนิยมอย่างผ่องปรนมากกว่าการกระทำอันไร้ศักดิ์ศรีของรัฐบาลวิกฤตกาลรัฐสภาเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคมทำให้ญี่ปุ่นสั่นสะเทือน

แต่สิ่งที่ดึงดูดความสนใจของโลกภายนอกมิใช่การทะเลาะวิวาทกันในสภาโตเอทเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม หากแต่เป็นขนาดและความบ่อยครั้งของการเดินขบวนประท้วงของมวลชนซึ่งสืบต่อมาจากเหตุการณ์นั้น โทรทัศน์และหนังสือข่าวจากญี่ปุ่นแสดงให้เห็นภาพความวุ่นวาย—เช่นนักศึกษาต่อสู้กับตำรวจท่ามกลางความร้อนและฝุ่นตลบในท้องถนน (มาโมรุ บุตรชายของซาอิตะได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการต่อสู้กันอย่างซุหลุมกับตำรวจที่หน้าบ้านของคิชิ และโชคที่ได้หนีรอดการจับกุมมาได้) สมาชิกที่คล่องแคล่วว่องไวที่สุดในการชุมนุมเกือบเป็นประจำวันดูเหมือนจะเป็นนักศึกษากลุ่มใหญ่ในโตเกียว กระนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในขบวนการและในการเดินขบวนก็ประกอบด้วยกลุ่มสหพันธ์การค้าค้านับพัน ๆ และพลเมืองทั่ว ๆ ไป รวมทั้งบุคคลประกอบอาชีพจำนวนมาก ในบางกรณี พวกเดินขบวนก็มีเจตนาช่วยให้เกิดความรุนแรงโดยการทำร้ายพวกก่อวินาศกรรม

อย่างไรก็ตาม นักศึกษามีบทบาทในการนำที่สำคัญในเหตุการณ์อันร้ายแรงที่ไซล เพื่อทำการโค่นล้มประธานาธิบดีชิงมันรี จึงอาจเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเท่านั้นสำหรับผู้สังเกตการณ์ภายนอกญี่ปุ่นที่จะสงสัยว่า สภาก่อนจะทำให้เกิดการปฏิวัติกำลังเริ่มก่อตัวขึ้นในโตเกียวหรือไม่ ประธานาธิบดีอเมริกันได้กำหนดที่จะมาถึงในสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมิถุนายน และจะได้รับ การต้อนรับในแบบที่เกิดขึ้นกับนายแฮกเกอติ ผู้แถลงข่าวซึ่งถูกรุมล้อมเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายนพร้อม ๆ กับเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา เมื่อรถยนต์นั่งของเขาถูกฝูงชนรุมล้อมที่สนามบินในโตเกียวหรือไม่ ?

ตอนค่ำวันที่ ๑๕ มิถุนายน ได้เกิดการต่อสู้กันอย่างรุนแรงและยืดเยื้อ ระหว่างผู้เดินขบวนกับตำรวจ (และระหว่างผู้เดินขบวนกับพวกนักเลงโตฝ่ายขวา) ที่ประตูตึกของสภาโตเอทอันเป็นทำเลที่ปะทะกันอย่างกรึกโครมที่สุด ครั้งนี้นักศึกษาหญิงของมหาวิทยาลัยโตเกียวประสบ

กับความตายในขณะต่อสู้กันอย่างซุญมุนสับสน—นับเป็นผู้เคราะห์ร้ายคนเดียวในบรรดาผู้ก่อวินาศกรรมในฤดูร้อนนั้น

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้เอง รัฐบาลตัดสินใจขอร้องให้ประธานาธิบดีไอเซนเฮอว์เลื่อนการมาเยือนญี่ปุ่นออกไป พดติการณ์นี้เกิดขึ้นไม่ถึงสัปดาห์ก่อนถึงกำหนดที่ไอเซนเฮอว์จะมาถึง

การเดินทางยังดำเนินอยู่ แต่ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน พระจักรพรรดิก็ตได้ทรงประทับตราลงบนเอกสารการให้สัตยาบันสนธิสัญญาฉบับใหม่แล้ว อีกสองวันต่อมา คิซึกิได้ประกาศความตั้งใจที่จะลาออกจากตำแหน่งของตน แล้วเขาก็ได้ลาออกจากตำแหน่งในอีก ๓ สัปดาห์ต่อมา โดยมีนายอิเคดะ ฮายาโตะ ผู้ซึ่งอยู่ในพรรคเดียวกันกับเขาได้ดำรงตำแหน่งสืบแทน ฝ่ายตรงข้ามของคิซึกิต่างสุดคือการลาออกของเขว่าเป็นชัยชนะสำหรับเจตนาารมณ์ของประชาชน แม้กระนั้นก็ตามได้ให้สัตยาบันสนธิสัญญาฉบับใหม่แล้ว และพวกสังคมนิยมก็ใกล้ที่จะได้อำนาจมาเล็กน้อยแล้ว เพราะในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งต่อมาเมื่อฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๖๕ พวกอนุรักษนิยมซึ่งเป็นพรรคเสรีประชาธิปไตยได้รับคะแนนเสียงส่วนใหญ่อีกวาระหนึ่ง

เมื่อพิจารณาจากความวุ่นวายในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายนแล้วจะเห็นว่าความวุ่นวายนี้มิได้ลุกลามไปถึงการจลาจล การก่อความไม่สงบดังกล่าว ดังที่มีอันแตกต่างไปจากขบวนการและการเดินขบวน—ได้เกิดขึ้นในสถานที่ใกล้เคียง อยู่ติดกับสภาโตเอทหรือหน้าบ้านนายกรัฐมนตรี ขบวนการปฏิวัติที่แท้จริงจะมุ่งความสนใจไปยังจุดหมายเช่นกองบัญชาการของตำรวจ (ซึ่งอยู่ใกล้สภาโตเอท) หรือสถานที่ทำการของรัฐบาล ในฤดูร้อนของ ค.ศ. ๑๙๖๐ ไม่มีความรุนแรงใดๆ เกิดขึ้นเลยเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างการจลาจลข้าวเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๘ หรือระหว่างความวุ่นวายทางการเมืองในโตเกียว เมื่อต้น ๆ คริสต์ศตวรรษนี้ การเดินขบวนเมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๐ มิใช่เป็นผลบางประการของการวางแผนของคอมมิวนิสต์ซึ่งจัดขึ้นด้วยความชำนาญ ไม่มีสิ่งใดที่จะยั่วให้ญี่ปุ่นโกรธมากไปกว่าการบันทึกเอาอย่างง่าย ๆ ดังในสหรัฐอเมริกาและที่อื่น ๆ ว่า พวกคอมมิวนิสต์เท่านั้นที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการที่ประชาชนประท้วงการแก้ไขสนธิสัญญาและต่อต้านรัฐบาลคิซึกิ

กลุ่มเล็ก ๆ ของพวกชาวจัดมีบทบาทน้อยแต่ที่น่ากลัวในระยะนี้ พวกนี้ไม่เพียงแต่ทำการโจมตีกระบวนกรของพวกเดินขบวน ยังทำการทำร้ายร่างกายนักการเมืองพรรคสังคมนิยม

นิยมชำนนำและนายกรัฐมนตรืเองอีกด้วย แต่การแทรกแซงที่ร้ายแรงที่สุดของกลุ่มนี้เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๖๐ อาซานุมา อิเนจิโร เลขาธิการพรรคสังคมนิยมได้ถูกชายหนุ่มฝ่ายขวาผู้คลั่งไคล้ผู้หนึ่งแทงตายในที่ชุมนุมสาธารณะต่อหน้าผู้ฟังจำนวนมากและกล้องถ่ายโทรทัศน์ที่ตั้งเรียงราย ฆาตกรผู้ซึ่งต่อมาฆ่าตัวตายในห้องขังประกาศว่าเขาเกิดความรู้สึกสะท้านใจของอาซานุมาที่ปักกิ่งเมื่อปีก่อน

เมื่อเปรียบเทียบกับ ค.ศ. ๑๙๖๐ อีกสองปีถัดมานับเป็นปีแห่งความสงบสุขอย่างแท้จริง ด้วยการรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา อิเคดะ นายกรัฐมนตรีคนใหม่รับเอา "อาการโค้งอย่างต่ำ" หรืออีกนัยหนึ่ง เขาพยายามปลอบโยนฝ่ายตรงข้ามด้วยการละเว้นท่าทีที่ก้าวร้าวหรือการเป็นผู้นำที่หยิ่งยะโส เขาเอาใจประชาชนโดยประกาศว่า เป็นวัตถุประสงค์ของรัฐบาลของเขาในอันที่จะเพิ่มรายได้ส่วนบุคคลให้เป็นสองเท่าในแง่ของอำนาจการซื้อภายในเวลาสิบปี เชื่อกันทั่ว ๆ ไปว่า วัตถุประสงค์นี้จะบรรลุผลสำเร็จไปได้

ซาโอโตะของเรามีความเห็นเช่นนี้อย่างแน่นอน มีความรู้เกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำใน ค.ศ. ๑๙๖๒ อย่างละเอียด ข้อเท็จจริงที่ว่าโตเกียวระหว่าง ค.ศ. ๑๙๖๐ เศษ ได้กลายเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในโลกนั้นดูเหมือนจะสนับสนุนความเชื่อมั่นของเขา เขายังได้รับการส่งเสริมมากยิ่งขึ้นจากข่าวที่ว่านครหลวงอันใหญ่โตนั้นกำลังจะเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิก ค.ศ. ๑๙๖๔ ด้วย

ผู้ที่มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังในยุคนั้นคือ โยชิตะ ชิเรุ บุคคลผู้ชั่วชางวัย ๘๔ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๒ ท่านผู้นี้ใช้ชีวิตระหว่างเกษียณอายุอยู่ที่ โออิโสะ เมืองชายทะเลห่างไกลจากเมืองหลวง แต่สิ่งที่นักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์พากันเรียกว่า "การควบคุมจากโออิโสะที่ห่างไกล" นั้นเป็นปัจจัยแห่งความสำคัญในอันจะวางนโยบายญี่ปุ่น เพราะสมาชิกหลายคนของพรรคเสรีประชาธิปไตยเคารพการตัดสินใจและประสบการณ์ของโยชิตะ และมีความสัมพันธ์กับโยชิตะโดยข้อผูกพันที่มีต่อกัน แม้กระนั้นก็ตาม บุรุษเหล็กผู้นี้ก็ทำให้คณะรัฐมนตรีอึดอัดใจอยู่บ้างต่อคำแถลงของเขา ณ ที่ชุมนุมของสมาคมอเมริกัน - ญี่ปุ่น เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๒ ว่า ญี่ปุ่น "ในฐานะเป็นสมาชิกของโลกเสรีควรตระเตรียมสะสมกำลังของตนด้วยอาวุธนิวเคลียร์ถ้าหากญี่ปุ่นต้องการกระชับความเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกา" นับเป็นการเหมาะสมที่เขาควรจะเป็นผู้แทนของประเทศญี่ปุ่นในพิธีฝังศพของนายพลแมคอาเธอร์ที่กรุงวอชิงตันเมื่อ

ฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๙๖๗ โยชิตะได้ถึงแก่นิจกรรมที่บ้านของเขาที่โออิโซะเมื่ออายุได้ ๙๐ ปี รัฐได้จัดพิธีฝังศพของเขาขึ้นเป็นทางการ นับเป็นครั้งแรกในประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่สิ้นสุดสงครามแปซิฟิกมา

ไม่ว่าสิ่งนี้จะเป็นการแนะนำจากโออิโซะหรือไม่ก็ตาม รัฐบาลอิคะเกะก็ได้สร้างความก้าวหน้าในด้านกิจการต่างประเทศ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีนคอมมิวนิสต์ก็ได้เริ่มขึ้น และในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ก็ได้มีการลงนามกับประเทศอังกฤษในสนธิสัญญาพาณิชย์และการเดินเรือ อิคะเกะผู้ซึ่งอยู่ในลอนดอนในโอกาสนั้นได้ประกาศว่า โดยข้อตกลงนี้ญี่ปุ่น “มีความเสมอภาคกับประเทศมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลกสมควรมความปรารถนาแล้ว”

ราวกับจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าคำกล่าวนี้เป็นความจริง ลอร์ดชูมได้บินไปโตเกียวในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๖๓ นับเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศของอังกฤษคนแรกที่ไม่เยือนญี่ปุ่นและซาโอโตะรู้สึกขบขัน แต่ก็มี ความพอใจในอยู่ด้วยที่ได้อ่านข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่าการมาเยือนญี่ปุ่นครั้งนี้เป็นเครื่องแสดงว่า “เป็นการให้เอกราชแก่ญี่ปุ่นเป็นครั้งที่สอง” ภายหลังจากที่สนธิสัญญาสันติภาพมีผลใช้บังคับมาแล้ว ๑๑ ปี

แต่ความพอใจที่แท้จริงอันเป็นการแน่ใจในตนเองจริง ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๖ ซึ่งเป็นวันที่ปราศจากเมฆหมอกบนท้องฟ้าสีครามในฤดูใบไม้ร่วง เมื่อพระจักรพรรดิมีกระแสพระราชดำรัสเปิดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกครั้งที่ ๑๘ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เปิดขึ้นในเอเชีย โดยมีนักกีฬามาจาก ๙๔ ประเทศ นับเป็นโอกาสหนึ่งที่ชาวญี่ปุ่นทุกคนแม้แต่บุตรชายของซาโอโตะต่างรู้สึกภาคภูมิใจและสุขใจ กระนั้นหกวันต่อมา ขณะที่การกีฬา ยังอยู่ในระหว่างการแข่งขัน ลมหนาวก็ได้พัดข้ามทะเลเหลืองมาเมื่อจีนได้ทำการทดลองระเบิดปรมาณูของตนเป็นครั้งแรก

ยังมีการทดลองอีกหลายครั้งใน ค.ศ. ๑๙๖๖ อันเป็นปีแห่งการปฏิวัติวัฒนธรรมครั้งใหญ่ของจีน วิวัฒนาการเหล่านี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดต่อสันถวไมตรีที่ญี่ปุ่นมีต่อจีนคอมมิวนิสต์ และประเด็นนี้ยุ่งยากต่อไปอีกเมื่อสงครามเวียดนามลุกลามและรุนแรงขึ้น เพราะชาวญี่ปุ่นจะมองจีนด้วยความระแวงสงสัยอันสืบเนื่องมาจากการทดลองอาวุธนิวเคลียร์และความเลียดึกของการปฏิวัติวัฒนธรรม ญี่ปุ่นก็ยังไม่อยากจะรับว่า “เหยี่ยว” (ผู้คลั่งสงคราม)

อเมริกันอาจเป็นฝ่ายถูกในการวินิจฉัยจีนแผ่นดินใหญ่ว่า อาจเป็นไปได้ที่จีนจะเป็นผู้คุกคาม ความมั่นคงของญี่ปุ่นเอง ผันร้ายที่กำลังหลอกหลอนญี่ปุ่นก็คือความเป็นไปได้ที่สงคราม เวียดนามกำลังนำสหรัฐอเมริกาไปสู่ความขัดแย้งกับจีนโดยตรง อนึ่ง ชาวญี่ปุ่นส่วนมาก ตระหนักดีว่า เป็นการยากลำบากยิ่งสำหรับรัฐบาลของตนที่จะแยกตนออกจากนโยบายของ สหรัฐอเมริกาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แน่ที่เดียวที่ความแตกแยกอย่างรุนแรงกับสหรัฐอเมริกาจะเป็นเรื่องนอกปัญหา ตราบเท่าที่พรรคเสรีประชาธิปไตยที่กำลังปกครองญี่ปุ่นอยู่มีชัยในการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ ไป และในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๓ และเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๖๗ พรรคนี้ยังรักษาระยะเหนียวแน่นต่อสู้แข่งขันของตนไว้ได้ แต่ระหว่างการเลือกตั้งเหล่านี้เอง นายกรัฐมนตรีโอเคดะก็ได้ลาออกเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๔ เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ ผู้สืบตำแหน่งต่อมา ได้แก่ ซาโตะ เอชิคาคุ ผู้ซึ่งเป็นน้องชายของคิชิ และซาโตะนี่เองที่นำ พรรคอนุรักษนิยมไปสู่ชัยชนะในการเลือกตั้งใน ค.ศ. ๑๙๖๗

ข้อเท็จจริงก็คือว่าพลเมืองของญี่ปุ่นที่มีจำนวนสูงขึ้นมากมาย ไม่อยากที่จะขับไล่บุคคล ผู้จัดการกับเศรษฐกิจของประเทศด้วยความสามารถยิ่งออกไป ตัวอย่างสองสามเรื่องก็จะแสดงให้เห็นอย่างเพียงพอ ไม่เฉพาะแต่ "ความมหัศจรรย์ในด้านเศรษฐกิจ" ของญี่ปุ่นเท่านั้น ยัง บารมีที่สิ่งนี้ให้แก่ประเทศในสายตาของชาวโลกอีกด้วย

ใน ค.ศ. ๑๙๖๔ ญี่ปุ่นได้กลายเป็นประเทศผู้ผลิตเหล็กกล้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นอันดับ สาม มีแต่สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเท่านั้นที่เกินหน้าญี่ปุ่น ญี่ปุ่นยังรักษาความเป็นผู้นำ ในการสร้างซึ่งมีเรือซึ่งมีระวางขนาดใหญ่ใน ค.ศ. ๑๙๖๗ สืบต่อกันมาเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี ญี่ปุ่น ยังนำหน้าในการต่อเรือได้อย่างรวดเร็ว อาทิ เริ่มวางสันเรือบรรทุกน้ำมันขนาดมหึมาเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ เรือพร้อมที่จะปล่อยออกเดินทางเป็นครั้งแรกได้ในเดือนธันวาคมปีเดียวกันนั่นเอง เมื่อปีที่มีการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ค.ศ. ๑๙๖๔ ได้มีการก่อสร้างทางรถไฟสายโตเกียวโอซากา ใหม่ทั้งหมด และในระยะทางกว่า ๓๒๐ ไมล์ รถไฟที่สร้างขึ้นเป็นพิเศษชนิดนี้สามารถทำเวลา ได้ภายใน ๓ ชั่วโมง ๑๐ นาที ด้วยอัตราความเร็ว ๑๐๐ ไมล์ต่อชั่วโมง รถเร็วนี้แล่นไปกลับ ๕๐ เที่ยวทุกวัน และกำลังขยายเส้นทางไปทางตะวันออกผ่านเมืองฮิโรชิมาไปถึงช่องแคบ ชิโมโนะเซกิ

กาลอนาคตสำหรับชาวโตะและครอบครัวของเขาเป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้นอันเปรียบได้กับการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกทีเดียว สิ่งนี้ก็คืองานมหกรรมของโลกในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ อันเป็นที่ชาวโตะออกจากบริษัทแล้ว งานมหกรรมนี้จะมีขึ้นที่โอซากา ในปี ค.ศ. ๑๙๖๗ การตระเตรียมงานเอ็กซ์โป '๗๐ ที่โอซาการุดหน้าไปมาก ขณะเดียวกับที่ฝูงชนกำลังเข้าแถวอยู่หน้าตึกแสดงสินค้าญี่ปุ่นที่มอนทรีล

(3)

เราจะพยายามสรุปลักษณะนิสัยของชาวญี่ปุ่นแม่เพียงใกล้เคียงได้ไหม มิใช่เป็นสิ่งที่ง่ายนักเพราะยังเราได้รับจากบุคคลมากเพียงใด เรายังสร้างกฎทั่วไปเกี่ยวกับบุคคลได้น้อยเพียงนั้น เริ่มต้นด้วยความไร้สาระไม่มีคนญี่ปุ่นสองคนใดที่เหมือนกันได้ ในเมื่อระหว่างบุคคลทั้งสองความไม่เหมือนกัน ทั้งในด้านสติปัญญาและร่างกายก็เป็นความแตกต่างเช่นเดียวกับความแตกต่างของคนเชื้อชาติอื่นสองคนที่แตกต่างกันเสียแล้ว จะจำเป็นที่จะต้องกล่าวเน้นในจุดนี้ แม้จะเป็นความเห็นที่คนพูดกันมาจนเบื่อแล้วก็ตาม เพราะแม่แต่คนที่มีการศึกษาดีพอสมควรในประเทศตะวันตก ถ้าเขาขาดเสียซึ่งความรู้เกี่ยวกับประเทศตะวันออกที่ได้มาโดยตรงบางทีก็มัก จะจินตนาการเรื่องเช่นนี้ว่าคนญี่ปุ่นและคนจีนมีอารมณ์และลักษณะภายนอกเป็นแบบเดียวกันมากกว่า อาทิ คนอังกฤษหรือคนฝรั่งเศส

อีกประการหนึ่ง พึงจำไว้ว่าสิ่งซึ่งอาจจะเป็นความจริงอย่างโจ่งแจ้งสำหรับคนรุ่นหนึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นความจริงสำหรับคนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งเด็กกว่าเสมอไป ตัวอย่างเช่น การศึกษาของคนญี่ปุ่นที่เกิดภายหลังประมาณ ค.ศ. ๑๙๓๗ นับแตกต่างไปจากการศึกษาที่บิดามารดาของคนญี่ปุ่นรุ่นนั้นได้รับ ทำให้คนรุ่นนั้นเป็นคนแปลกหน้าในสายตาของบิดามารดาในบางเรื่อง ณ ที่ใดที่เขาได้รับการสั่งสอนมาจะเป็นในโรงเรียนใดก็ตามให้มีความผูกพันกับความสำคัญสูงสุดตามสิทธิและความปรารถนาของแต่ละบุคคล อีกนัยหนึ่งคนรุ่นอาวุสก็ได้อุปลักษณ์มาให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างความรู้สึกของมนุษย์กับข้อผูกพันของพลเมือง จนเป็นความแตกต่างที่มีอยู่ในสังคมตะวันตกด้วยเช่นเดียวกัน แต่ในลักษณะที่เบากว่าที่มีอยู่ในสังคมญี่ปุ่น วรรณคดีญี่ปุ่นและบทละครที่เป็นแบบแผนดั้งเดิมมักเกี่ยวข้องกับค่านิยมและความขัดแย้งระหว่างค่านิยม

ทั้งสองนี้ ซึ่งข้อผูกพันของพลเมืองนั้นเป็นหน้าที่ที่เหนือกว่า—ของข้าที่มีต่อเจ้า ของพลเมืองที่มีต่อผู้ปกครอง—ต้องมาก่อนเหนือความรู้สึกของมนุษย์ อย่างไรก็ตามความรู้สึกซึ่งและถูกต้องตามบทบัญญัติ เป็นความจริงที่ว่ากิจกรรมารยาทที่ตามประเพณีดั้งเดิมนี้มีในสมัยเมอิจิและในสมัยก่อนหน้านั้นน้อยกว่าในสมัยไทกุกาวา แต่ก็ยังคงเป็นที่เคารพยึดถือกันอยู่ อาทิเช่นยอมรบกัันว่าทหารที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ด้วยก็ในทางแค้นต้องกลั้นความรู้สึกของมนุษย์ไว้เพียงการมองเห็นตนเองว่าได้ตายไปแล้วจากครอบครัวของตน ไม่ว่าจะรอดชีวิตกลับมาญี่ปุ่นหรือไม่ ไม่ควรเป็นเรื่องสำคัญต่อเขาเลย

ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า ไม่มีการอบรมสั่งสอนเช่นนั้นให้แก่ทหารเกณฑ์หนุ่ม ๆ ในกองทัพป้องกันตนเองปัจจุบันนี้เลย ทหารส่วนมากเหล่านี้ยากที่จะเข้าใจกฎหมายทำนองนี้แม้แต่จะนำมาอบรมสั่งสอนให้ ทหารเหล่านี้ไม่ได้รับการฝึกฝนมาให้รับใช้พระเจ้าพรศักดิ์ แต่ให้มารับใช้แนวความคิดเช่น “เสรีภาพ” และ “ประชาชน”

เมื่อข้อผูกพันในค่านิยมต่าง ๆ มีอยู่กับบุคคลที่เกิดและเติบโตมาในสมัยก่อนสงครามแปซิฟิกเป็นอันมาก เราอาจคาดหวังบุคคลเหล่านั้น—หรือใครก็ตามที่มีอายุระหว่าง ๒๑ หรือเกินกว่า ๒๑ ในปี ค.ศ. ๑๙๔๑—ได้ว่าเป็นผู้ที่ค่อนข้างสำนึกในตนเองมากกว่าคนรุ่นเด็ก เป็นตัวของตัวเองอย่างแน่ ๆ น้อยกว่าคนรุ่นเด็ก ข้อสังเกตต่าง ๆ มักจะยืนยันทฤษฎีข้อนี้ได้ ดังใน ค.ศ. ๑๙๖๗ เป็นต้น คนญี่ปุ่นในวัยรุ่นหรือวัยต้น ๒๐ เศษดูเหมือนจะใกล้เคียงทั้งทำทางและลักษณะนิสัยทั่ว ๆ ไปกับวัยรุ่นที่มีอายุขนาดเดียวกันของอังกฤษและอเมริกา แต่จะไม่สามารถพูดได้อย่างเดียวกันด้วยความมั่นใจถึงคนญี่ปุ่นที่มีอายุตั้งแต่ ๒๕ ปีขึ้นไป ฉะนั้นชายหญิงซึ่งมีวัยเจริญเต็มที่แล้วแตกต่างกันไปจากชาวตะวันตกรุ่นเดียวกันในทางใด

เราได้สัมผัสกับค่านิยมหนึ่งของเรื่องเกี่ยวกับอิทธิพลของกิจกรรมารยาทตามประเพณีดั้งเดิมแล้ว กิจกรรมารยาทนี้เกิดจากความเป็นอยู่อย่างโดดเดี่ยวของญี่ปุ่นในอดีต พิธีรีตองที่มักปรากฏอยู่ในภาษาและกิจกรรมารยาทญี่ปุ่น คือส่วนหนึ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากสังคมสมัยไทกุกาวาพร้อมกับการถือระเบียบปฏิบัติสำหรับการปกครองตามลำดับชั้น เพราะสิ่งนี้ได้กำหนดให้มีความตั้งใจเป็นพิเศษในการแสดงความนับนวลในการพูดและการประพฤติปฏิบัติ แต่ความสุภาพของญี่ปุ่นไม่ใช่เป็นเรื่องเพียงระเบียบแบบแผน ความสุภาพเป็นเครื่องชะโลมสังคมที่มี

ค่าสูงยิ่ง ซึ่งเป็นความศักดิ์สิทธิ์ตามบทบัญญัติของอดีต และเงื่อนไขในปัจจุบันเสริมการใช้
 ความสุภาพให้แน่นหนาขึ้น เมื่อคนจำนวนมากกว่าที่เคยมีจำต้องอยู่ร่วมกันภายในอาณาบริเวณ
 อันจำกัด ขณะที่คนอังกฤษหรืออเมริกากล่าวว่า เขากำลังจะพูดอย่างเปิดเผยทีเดียว ถ้อยแถลง
 นั้นก็จะเป็นไปด้วยความภาคภูมิใจและได้รับการสนับสนุนรับรอง แต่ในญี่ปุ่นจะมีการนำเอา
 วลีที่ว่า “พูดอย่างเปิดเผย” ไปใช้ในทางขอร้องในความไม่สุภาพ ยกเว้นในหมู่คนหนุ่มความ
 เปิดเผยตามธรรมดาไม่ถือว่าเป็นความดี ตรงกันข้ามมักจะถือกันว่าเป็นเครื่องหมายของความ
 เงอะงะหรือความซื่อ คนญี่ปุ่นจะคิดถึงตนเองน้อยถ้าหากเขาไม่สามารถแสดงความหมายของเขา
 ได้โดยปราศจากการเป็นสิ่งที่เรียกกันว่า “เปิดเผย” หรือ “ตรงไปตรงมา”*

ผู้ซึ่งสังเกตเหตุการณ์บางคน ซึ่งบันทึกไว้ว่าคนญี่ปุ่นตื่นตัวง่ายและเปลี่ยนแปลงง่าย
 ได้ชี้แจงว่าคนญี่ปุ่นรับเอากฎเกณฑ์กิจกรรมารยาทอันเป็นแบบแผนประเพณีดั้งเดิมไว้เป็นเครื่อง
 เหนี่ยวรั้งสิ่งที่จะทำให้เกิดการแตกแยกทางสังคม ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจากการมีเสรีภาพ
 ทางด้านจิตใจ ทฤษฎีนี้จะมีเหตุผลหรือไม่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าปฏิเสธได้ว่า จิตใจของญี่ปุ่นหวน
 กลับไปมีความมั่นคง ความไม่หวั่นไหวเป็นผลของการบังคับตนเองได้เมื่อเผชิญกับสิ่งใด ๆ
 ความจริงที่ว่าความมีใจสงบและความสามัคคีปรองดองเป็นอุดมคติสูงสุดของชนชาติ มีความ
 หมายถึงว่า ทั้งสองสิ่งนี้มีใช้เกิดขึ้นได้อย่างธรรมดา ๆ กับคนญี่ปุ่น ควรจะคำนึงถึงว่าในสมัย
 โบราณยังมีความแตกต่างอย่างยิ่งในท่าทางและในทางประพฤติปฏิบัติระหว่างเจ้าหน้าที่ของ
 โชกุนกับขุนนางที่ขึ้นกับโชกุนและผู้รับใช้ (พวกทนายหน้าหอ) กับสามัญชนชาวเยโด พวกเขา
 แรกเป็นพวกที่เอาการเอางานและเข้มงวด พวกหลังเป็นพวกโลเลและรักความสุขสำราญ รัก
 ชีวิต และในขณะเดียวกันก็ชอบทำลายศรัทธาต่าง ๆ บางทีคนพวกนี้ก็ไม่แตกต่างกันมากนัก
 ในด้านนี้กับชาวเมืองโตเกียวในสมัยปัจจุบัน วัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งในหลายประการ
 ของรัฐบาลในสมัยเมอิจิตอนปลายก็คือ การหลอมรวมเอาเชื้อสายทั้งหมดเข้าเป็นเชื้อสายเดียว
 กันโดยเคร่งครัด ตามแบบอย่างอุดมคติที่มีจิตใจสูงและค่อนข้างจะต้องห้ามของชาบูโร

* แต่ก็มีข้อยกเว้นซึ่งพิสูจน์ให้เห็น “ชายผู้ยิ่งใหญ่” ผู้หนึ่งที่ชอบแสดงตัวเป็นแบบไซโกะ ทากาโมริ ได้รับโอกาส
 ใหม่เมื่อสระในเรือนนี้ ถ้ามีการทูลหรือมีผู้ล้าสมัยไม่ยอมกล่าวคำว่า “ไม” ในการหลีกเลี่ยงการปฏิเสธ
 โดยตรงอันแสดงถึงการมีมารยาทแล้ว เรื่องนี้ได้เป็นความจริงเสมอไปสำหรับทหารซึ่งต้องการที่จะสร้างแบบ
 อย่างของตนเองให้เป็นนักรบที่อดทน พุคกันอย่างตรงไปตรงมาไม่ปิดบังเหมือนนักรบในสมัยแรก ๆ

เราได้กล่าวเสมอถึงความสนใจใคร่รู้ที่ญี่ปุ่นได้แสดงต่อแนวความคิดใหม่และเทคนิคต่าง ๆ นับเป็นรสนิยมที่มีอยู่โดยสันดาน ญี่ปุ่นเป็นชาติที่แข่งขันอย่างเหลือล้นในการถือระเบียบปฏิบัติของตน ญี่ปุ่นจะเป็นเพื่อนที่ซื่อตรงเท่า ๆ กับเด็กเดี่ยวเหมือนคนอื่น ๆ ในโลก เป็นคู่แข่งขั้นที่ไม่เห็นคเห็น้อยและเป็นศัตรูที่แน่นอน ญี่ปุ่นจะเอาความรู้สึกที่เป็นจริงเป็นจังเข้ามา รวมกับความรู้สึกแรงกล้า และบางครั้งก็รวมกับความรู้สึกเสียสละอย่างน่าชื่น ซึ่งบางทีก็ทำให้เหมือนกับชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงในหมู่คนญี่ปุ่นมานานแล้ว ซึ่งก็เป็นเพราะศิลปะที่ดีเยี่ยมของฝรั่งเศส

ข้อนี้นำมาสู่จุดสุดท้ายที่จะสามารถสรุปลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่นได้ หนึ่งในบรรดาผู้ที่มีความชำนาญรอบคอบที่สุดในเรื่องนี้ได้เขียนเกี่ยวกับคนญี่ปุ่นไว้ว่า “คุณเหมือนจะมีความอบอุ่นและความลึกซึ้งแทรกอยู่ในความรัก ความสวยงามของญี่ปุ่น ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นมีคุณสมบัติเป็นเชื้อชาติที่แตกต่างออกไปหรืออย่างน้อยที่สุดก็จำแนกญี่ปุ่นไว้แตกต่างจากชาติกรีก ในเมื่อลักษณะของการแสดงความรักและความเมตตาของพระพุทธรูปแตกต่างไปจากหน้าตาของรูปปั้นหินอ่อนของพระเจ้าอพอลโลหรืออาร์ทิมิส เซอร์ยอร์จ แซนซัมได้พูดถึงสมัยเฮอัน แต่คำกล่าวของท่านดูเกือบจะเหมาะสมไม่น้อยต่อสมัยปัจจุบัน การเห็นคุณค่าของความงามทั้งในธรรมชาติและศิลปะ เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่น คำกล่าวนี้ดูจะมากเกินไปสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางโดยรถไฟจากโอซากาไปโตเกียวและนอกจากจะจำความน่าเกลียดของเมืองต่าง ๆ ที่ได้เห็นจากรถไฟสายนั้นได้ ยังจำแผ่นป้ายโฆษณาที่เรียงต่อกัน ซึ่งมักจะเข้ามาบดบังชนบทอันสวยงามตามเส้นทางเสียหมด แต่การรักษาความสวยงามนี้ก็ได้ถูกพฤติกรรมอันถือเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัวและการค้าเป็นที่ตั้งไปเสียโดยสิ้นเชิง การแสดงออกที่ปรากฏในรูปจำลอง เช่น ดอกไม้สดเพียงดอกเดียวในรถแท็กซี่ นับเป็นสิ่งที่หายากถ้าจะไม่มีเสียเลย

การมีชีวิตชีวาและการรักความงามอันมีอยู่ในสัญชาตญาณเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่นและเป็นลักษณะนิสัยอันน่าสรรเสริญมากที่สุด ในบรรดาคุณสมบัติอื่น ๆ การที่ญี่ปุ่นมีลักษณะนิสัยเช่นนี้นับว่าญี่ปุ่นมีอะไร ๆ ให้แก่ชาวโลกอยู่มากทีเดียว.

* G. Sansom, *A History of Japan to 1854*, London (Cresset Press), 1958 p.p. 194-5